

Redogörelse

Redog. 1981/82: 1

1981/82: 1

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse

Redaktör: Birgitta Hallström
Omslag: Kerstin Anckers
Översättning till engelska av Summary in English: John Hogg
Norstedts Tryckeri
Stockholm 1981

Innehåll

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse

Skrivelse till riksdagen	9
--------------------------------	---

I ALLMÄNNA DOMSTOLAR m. m.

Domstolsväsendet m. m.

Utformningen av domsbevis. En häktad i ett mål har felaktigt frigivits efter dom i ett annat mål	18
Fråga om hörande av barn vid tingsrätt i mål om vårdnad och umgängesrätt. Vissa andra handlägningsfrågor	25
Utredning i mål angående vårdnad om barn när föräldrarna är ense	38
Vissa övriga ärenden	45

Åklagar- och polisväsendena

Åtal mot polisman för misshandel i Norrköping	53
Åtal mot polisman för misshandel i Vimmerby	55
Handläggning av förundersökning angående brott av polisman ..	65
Ifrågasatt dröjsmål med avspärning av tillfartsvägar i samband med att Almöbron raserades	68
Utredning angående skador som omhändertagen åsamkats i polis-arrest	77
Vägran att låta omhändertagen diabetiker få insulin (jfr JO:s ämbetsberättelse 1979/80 s. 134)	88
Anmälan mot polisen för underlåtenhet att ingripa mot störande gatumusik	91
Polisens biträde med transport	95
Vissa övriga ärenden	98

Kriminalvård

Intagna på kriminalvårdsanstalt har disciplinärt bestraffats för gärning som polisanmälts	105
Vissa övriga ärenden	109

II FÖRSVARET m. m.

Åtal mot kapten för hot mot krigsman (ogillat) och missfirmelse mot krigsman (gillat)	118
Utnyttjande av hemvärnspersonal för bevakning av militära förråd m. m.	125
Motivering av beslut i ärende om anstånd med värnpliktstjänstgöring	132
Handläggning av ärende om ändrad uttagning för värnpliktsutbildning	138

Värnpliktiga vid kustjägarskolan har skadats i samband med jägarmarschen 1978	144
Kommendering av värnpliktig och utövande av bestraffningsrätt i disciplinmål	146
Bristfällig handläggning av disciplinmål	149
Arkivering av kontrollkort i disciplinmål	152
Handläggning av mål rörande trafikskador	155

III VÅRDOMRÅDET

Socialvård

Otillräcklig utredning, underlåten kommunikering, felaktigt beslut och andra bristfälligheter vid handläggningen av ett barnavårdsärende	158
Bristfällig utredning i ärende om omplacering av fosterbarn m. m.	161
Delegation av beslutanderätten i ärenden om omplacering av barn	167
Underlåtenhet att lämna besvärshänvisning och felaktig besvärshänvisning i ett barnavårdsärende	168
Socialförvaltnings åtgärder med handlingar som har getts in till förvaltningen och som har innefattat besvär	169
Förvaring i häkte av en 12-årig flicka och andra frågor som gäller tillämpningen av 94 § barnavårdslagen	172
Skyldighet att göra polisanmälan om misstänkt otukt med barn	195
Handläggning vid social centralnämnd av ett ärende angående vårdnad. Bl. a. frågor om jäv för ledamot av nämnden, slutna omröstning och avgivande av reservation	201
Fråga om ansvar för offentliganställda, som deltar i s. k. vild strejk	206
Barnstugepersonals deltagande i demonstrationer på arbetstid ..	207
Försumlig handläggning av ett nykterhetsvårdsärende	208
Underlåtenhet att vidta hjälpåtgärder för en alkoholmissbrukare	210
Ett socialhjäpsärende har bordlagts utan att tid för slutlig prövning har angetts. Detta har medfört att slutligt beslut i ärendet inte har meddelats	231
Olämpligt uppträdande av socialsekreterare vid handläggning av ett ärende om socialhjälp	234
Utredning i ärende angående socialhjälp	236
En socialförvaltning har erhållit fullmakt att sköta en persons ekonomi. Sedan god man förordnats för denne person har fråga uppkommit om förvaltningens skyldighet att till gode mannen lämna redovisning även för tiden före förordnandet	239
Handläggningen av ett mål om verkställighet av umgängesrätt enligt 21 kap. barnavårdslagen	241

Hälsa- och sjukvård m. m.

Förhållandena på en långvårdsklinik – fråga bl. a. om sjukvårdsstyrelsens ansvar för läkarsituationen på kliniken	250
Underlåtenhet att underrätta anhörig när patient avlidit på sjukhus	253
Handläggning av ärende hos medicinalväsendets ansvarsnämnd.	
Fråga om av nämnden anlita sakkunnig har varit jävig	254
Sjukhus ansvar för persedel som överlämnats i sjukhusets förvar	255
Vissa hälso- och sjukvårdsärenden	256

Socialförsäkring

Dröjsmål hos försäkringsrätten för Södra Sverige med handläggningen av ett mål angående sjukpenning	259
Fråga om uppställande av villkor för rätt till sjukpenning vid eventuellt kommande sjukdomsfall	261
Försäkringskassas handläggning av ett ärende angående indrivning av obetalda underhållsbidrag för utgivna bidragsförskott	263
Försäkringskassa har utbetalat kontant arbetsmarknadsstöd till en socialförvaltning oaktat fullmakt för socialförvaltningen att utkvitera och uppbära detta stöd hade återkallats	266
Dröjsmål i ersättningsärende hos erkänd arbetslöshetskassa. Bl. a. fråga om skyldighet för sådan kassa att registrera inkomna handlingar	269
Kommunicering har underlåtit vid handläggning av arbetsskadeärende. Även fråga om utlämnande av sekretesskyddade uppgifter	271
Fråga om utbetalning av sjukpenning	275
Sambandsfråga i arbetsskadeärende. Bl. a. fråga om beslutsmotivering som i huvudsak återger lagtext är bristfällig	276

IV FÖRVALTNINGEN I ÖVRIGT

JO:s tillsynskompetens m. m.	280
-----------------------------------	-----

Offentlighet och sekretess

Begäran hos kommun att få ta del av handlingar som har sänts för mikrofilmning	282
Förbehåll vid utlämnande av handlingar	284
Inskränkningar i rätten att sprida information inom myndighet ..	287
Försäkringskassas möjlighet att hemlighålla läkarintyg för patient	289
Fråga om socialförvaltnings skyldighet att lämna ut adressuppgifter rörande klienterna till delgivningsman	292
Angående myndighets skyldighet att lämna ut telefonnummer till tjänstemans bostad	295
Vissa övriga ärenden	296

Taxering, uppbörd och exekution

1. Taxering och uppbörd, skatteprocess

Förvaltningsdomstolarna och de muntliga förhandlingarna	298
Skönstaxering – får och bör taxeringsnämnden hämta in uppgifter om socialhjälpbelopp eller gäller sekretess mellan myndigheterna?	309
Vissa övriga ärenden	314

2. Folkbokföring

Felaktig mantalsskrivning – yttrande från den enskilde inhämtades inte m. m.	327
Felaktiga grunder för att ifrågasätta beslut om ändrad kyrkobokföring	333

3. Exekution

Utmätning av kapitalbelopp av fordran enligt lagsökningsutslag har felaktigt fått vila i väntan på en detaljkomplettering beträffande räntesatsen. Anmärkningar även mot kompletteringen och redovisningen av utsökningsmålet	334
Fråga om enskild vägsamfällighets debiteringslängd var verkställbar exekutionstitel	339
Partsdelgivning i avhysningsmål m. m.	343
Medtagande av nyttjanderätt i sakägarförteckning inför exekutiv fastighetsauktion	345
Ett fel vid inregistrering i REX har inte rättats trots flera påpekanden från gäldenären – upprepade indrivningsåtgärder trots att anstånd med inbetalning av skatt tidigare beviljats	348
Avskrivning av små belopp i allmänna utsökningsmål	357
Återtagande enligt konsumentkreditlagen av gods som påstås ha blivit sålt till oskäligt högt pris	359
Svårtydd underrättelse om sökt utmätning m. m.	361
Vissa övriga ärenden	365

Utbildning

Fråga om förälders/vårdnadshavares samtycke för beviljande av ledighet åt myndig elev	366
Avgift får inte tas ut för den frivilliga musikundervisning som anordnas i grundskolan	367
Lärare får inte okritiskt följa "beslut" vid föräldramöte angående behandling av elever	368
Fråga om rätten att få lämna politisk information till elever under skoltid	370
Framställning till regeringen angående rätt till studiemedel för intagna i kriminalvårdsanstalt	373

Byggnads- och planväsendet

Byggnadsnämnds handläggning av ärenden rörande tillstånd att anordna båtbyggor	376
--	-----

Övrigt

Handläggning av ett upphandlingsärende. Tidpunkten för anbudsprövningen. övergång från slutna upphandling till förhandlingsupphandling m. m.	380
Anmodan att ange de omständigheter på vilka kommunalbesvär grundas. Åtgärdens förenlighet med kommunalbesvärsprocessens särdrag beträffande principerna för processledning m. m.	393
Myndigheternas upplysningsservice – får mottagningstiden inskränkas?	396

BILAGOR

1. Personalorganisationen	400
2. Arbetsordning för riksdagens ombudsmannaexpedition	401
3. Förteckning över de ärenden, som varit anhängiga hos regeringen under tiden 1 juli 1980–30 juni 1981 genom skrivelser från justitieombudsmännen före den 1 juli 1980	407
4. Sakregister	408
5. Summary in English	441

Till RIKSDAGEN

Detta är riksdagens ombudsmäns ämbetsberättelse för verksamhetsåret den 1 juli 1980–den 30 juni 1981. Om man jämför denna berättelse med tidigare års skall man finna att vi har gjort några mindre redaktionella ändringar i denna skrivelse och i redogörelserna för de viktigare ärenden som vi har behandlat. Ändringarna i skrivelsen har vi gjort därför att vi har menat att det fanns skäl att göra den allmänna beskrivningen av verksamheten något fylligare. Ändringarna i redogörelserna därför att vi har velat anpassa redigeringen till de indelningsändringar som genomfördes vid årsskiftet 1980/81. För att göra skrivelsen överskådligare har vi delat upp den i olika avsnitt med särskilda rubriker.

1 Organisationen

Justitieombudsmannen Karl-Erik Uhlin avgick med pension den 20 november 1980. Vid val den 19 november 1980 omvaldes justitieombudsmannen Anders Wigelius och utsågs justitierådet Tor Sverne att vara justitieombudsman.

En redogörelse för personalförhållandena finns i *bilaga 1* till denna berättelse.

Arbetsordningen har ändrats på några punkter med verkan fr. o. m. den 1 januari 1981. Ändringarna gäller fördelningen av ärendena mellan ombudsmännen: de är förestavade av önskemålen att åstadkomma från funktionell synpunkt så sammanhängande tillsynsområden som möjligt. Arbetsordningen i dess nya lydelse finns med som *bilaga 2* till denna berättelse.

2 Verksamheten

2.1 Totalstatistiken

Balansläget

Ingående balans	967
Nya ärenden	
Remisser och andra skrivelser från myndigheter	20
Klagomål och andra framställningar från enskilda	3 464
Initiativärenden med anledning av inspektioner o. d.	47
Initiativärenden på grund av tidningsartiklar	40
Summa balanserade och nya ärenden	4 538
Avgjorda 1.7.1980–30.6.1981	– 3 471
Utgående balans	1 067

Månadsöversikt över ärendena

	Nya	Avgjorda	Balans
Juli	214	218	963
Augusti	208	188	983
September	311	277	1 017
Oktober	360	367	1 010
November	335	335	1 010
December	357	247	1 120
Januari	286	287	1 119
Februari	322	297	1 144
Mars	330	372	1 102
April	308	321	1 089
Maj	261	281	1 069
Juni	279	281	1 067
	3 571	3 471	

Antalet nya ärenden under perioden var 3 571. Det är 210 fler än under närmast föregående verksamhetsperiod. 87 av de nya ärendena var initiativärenden och 20 var remisser från departement och myndigheter. Antalet klagoärenden var 3 464, dvs. 253 fler än under föregående verksamhetsår.

Klago- och initiativärenden 1.1.1968–30.6.1981

År	Klago- ärenden	Initiativ- ärenden
1968	2 120	491
1969	2 708	393
1970	2 606	457
1971	3 149	346
1972	3 187	357
1973	3 219	445
1974	3 095	566
1975	3 025	410
1976 t. o. m. 30.6	1 622	78
1976/77 1.7–30.6	2 933	204
1977/78 1.7–30.6	2 993	163
1978/79 1.7–30.6	3 023	165
1979/80 1.7–30.6	3 211	140
1980/81 1.7–30.6	3 464	87

Under perioden avgjordes 3 471 ärenden. Av dessa var 3 365 klagoärenden och 91 inspektions- och andra initiativärenden.

Tablå över utgången i de under perioden den 1 juli 1980—den 30 juni 1981 hos riksdagens ombudsmän avgjorda inspektions- och övriga initiativärendena

Sak område	Avgjorda utan slutlig anledning till kritik	Erinran el. annan kritik	Åtal eller disciplinär bestraffning	Framställn. till riksdagen eller regeringen	Summa ärenden
Domstolsväsendet	3	3			6
Åklagarväsendet	1	2			3
Polisväsendet	3	8			11
Försvarsväsendet	1	6			7
Kriminalvård					
Barna- och ungdomsvård	2	13			15
Social- och sjukvård	7	5			12
Exekutionsväsendet	4	2			6
Taxerings- och uppbörds- väsendet	2	11			13
Övriga förvaltningsärenden	3	15			18
Summa ärenden	26	65			91

Tablå över utgången i de under perioden den 1 juli 1980—den 30 juni 1981 hos riksdagens ombudsmän avgjorda klagörendena

Sakområde	Avvisn. eller avgorande utan särskild utredning	Överlämnande enl. 18 § instr.	Avgjorda efter utredn. utan kritik	Erinran eller annan kritik	Åtal eller disciplinär bestraffning	Framställning till riksdagen eller regeringen	Summa ärenden
Domstolsväsendet	112	1	149	27			289
Åklagarväsendet	26	8	68	9			111
Polisväsendet	118	7	180	66			371
Försvarsväsendet	14		12	13			39
Kriminalvård	58	14	192	48			312
Barna- och ungdomsvård	53	3	143	23			222
Socialhjälp och åldringsvård	18		50	10			78
Nykterhets- och narkotikavård	7		5	3			15
Sjukvård	90	17	97	19			223
Allmän försäkring	78		72	13			163
Arbetsmarknaden m. m.	28		20	4			52
Byggnads- och vägärenden	35		39	12			86
Exekutionsväsendet	20		58	24			102
Kommunal självstyrelse	64		27	3			94
Övriga länsstyrelse- och kommunikationsärenden	54	1	45	14			114
Taxerings- och uppbörds- väsendet	135	35	154	97	5		426
Utbildnings-, kultur-, kyrko- frågor m. m.	46	2	42	12		1	103
Jordbruksärenden, miljö- och hälsovård m. m.	60	1	52	5			118
Tjänstemannaärenden	66	3	35	10			114
Offentlighetsärenden	31		39	12			82
Övriga förvaltningsärenden	75	1	43	6			125
Frågor utanför kompetensområdet och oklara yrkanden	126						126
Summa ärenden	1 314	93	1 522	430	5	1	3 365

2.2 Besvarande av remisser

15 ärenden gällde remisser från riksdag, departement och myndigheter. Följande remisser har besvarats.

JO Nilsson

- 1) Riksdagens revisorers granskningspromemoria (1980: 7). Exekutionsväsendet: allmänna och enskilda mål vid exekution
- 2) Departementspromemorian (DsB 1981: 2) Kommittéarvodena
- 3) Datalagstiftningskommitténs (DALK) betänkande (SOU 1980: 31) Offentlighetsprincipen och ADB
- 4) Statskontorets utkast till rapport – Datorbaserad diarieföring – med vägledning till myndigheter som överväger datastöd

JO Wigelius

- 1) Stämpelskatteutredningens betänkande (DsB 1980: 7) Avgifter vid tingsrätt m. m.
- 2) Tjänsteansvarskommitténs betänkande (DsJu 1980: 13) Åtal mot offentliga funktionärer
- 3) Fyndlagstiftningsutredningens betänkande (DsJu 1980: 11) Hittegoods m. m.
- 4) En inom handelsdepartementets rättssekretariat upprättad promemoria rörande kroppsvisitation/kroppsbesiktning i samband med tullkontroll
- 5) Till riksdagens justitieutskott över motionen 1980/81: 1186 av Maj Britt Theorin m. fl. angående namnbrickor för polismän

JO Uhlén

Ett av krigsarkivet utarbetat förslag till gallringsföreskrifter för vissa myndigheter som hör till försvarsdepartementet i vad förslaget avsåg rättsvårdshandlingar

JO Holstad

- 1) Kontraktsvårdsutredningens betänkande (DsS 1980: 3) Kontraktsvård inom socialtjänsten
- 2) Hälso- och sjukvårdsutredningens betänkande (SOU 1979: 78) Mål och medel för hälso- och sjukvården

JO Sverne

- 1) Departementspromemorian (DsJu 1980: 14) Våldet i videogram m. m. Förslag angående lagstiftningsåtgärder
- 2) Socialberedningens delbetänkande (SOU 1981: 7) LVM – Lag om vård av missbrukare i vissa fall
- 3) Delbetänkandet (SOU 1980: 48) I livets slutskede. Transplantationskirurgiska frågor – avgivet av utredningen rörande vissa frågor beträffande sjukvård i livets slutskede

Yttrandena har inte tagits med i berättelsen.

2.3 Framställningar till riksdag/regering

JO Sverne har gjort en framställning till regeringen i fråga om rätt till studiemedel för intagna i kriminalvårdsanstalt. Framställningen har lett till att en ny paragraf (4 kap. 14 §) har införts i studiestödsförordningen (SFS 1973: 418). Bestämmelsen har trätt i kraft den 1 juli 1981 (SFS 1981: 604).

2.4 Åtal och överlämnande av klagomål till annan myndighet

Under perioden har med anledning av fem klagörenden åtal anställts mot en kommunal taxeringsrevisor för myndighetsmissbruk.

Med stöd av 18 § instruktionen för justitieombudsmännen har klagomål i 93 fall lämnats över till annan myndighet för prövning och avgörande. 35 ärenden har överlämnats till skattecheferna i resp. län (se vidare avsnitt 3). 17 ärenden till socialstyrelsen eller hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd och 14 ärenden till kriminalvårdsstyrelsen. Riksåklagaren eller annan åklagare samt polismyndighet har övertagit 8 resp. 7 klagomål.

2.5 Inspektionerna

De regler som gäller för JO:s inspektionsverksamhet finns återgivna i ämbetsberättelsen 1977/78 s. 15.

Under perioden den 1 juli 1980–30 juni 1981 har dessa inspektioner gjorts.

JO Nilsson har inspekterat domstolsverket, kammarrätterna i Göteborg, Sundsvall och Jönköping, länsrätterna i Jönköpings, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Jämtlands och Norrbottens län, länsstyrelserna i Stockholms, Jönköpings, Malmöhus, Göteborgs och Bohus samt Jämtlands län, domkapitlet i Stockholms stift, lokala skattemyndigheterna i Täby, Strängnäs, Eslövs, Malmö, Kungälv, Göteborgs och Ale-Vättle fögderier, kronofogdemyndigheterna i Jönköpings, Malmö, Göteborgs, Huddinge och Östersunds distrikt och pastorsämbetet i Strängnäs domkyrkoförsamling och Aspö församling.

Inspektionerna av domstolsverket, kammarrätterna, länsrätterna, länsstyrelsernas besvärsheter och i viss utsträckning också några av de lokala skattemyndigheterna och kronofogdemyndigheterna har ingått som ett led i en undersökning av hur berörda myndigheter – delvis i samverkan med varandra – sköter de arbetsuppgifter som har anknytning till skatteprocessen. Bakgrunden till undersökningen är de stora balanser av skattemål som under de senaste åren har funnits hos besvärsheter och länsrätter. Syftet med undersökningen är att bedöma behovet av förändringar i systemet av regler och rutiner på området. Resultatet av undersökningen kommer att redovisas senare. En inspektion av uppbördsenheten hos länsstyrelsen i Stockholms län har rört vissa problem när det gäller skattematredovisningen i samband med övergången till ett nytt uppbördssystem 1980. Inspektionerna har i övrigt med något undantag varit av rutinkarakter.

Inspektionerna har omfattat 32 dagar.

JO Wigelius har inspekterat Stockholms tingsrätt, lagsökningsenheten, Luleå tingsrätt, överförmyndaren i Luleå kommun, länsåklagarmyndigheten i Norrbottens län, åklagarmyndigheten i Luleå åklagardistrikt, länspolischefen i Norrbottens län, polismyndigheten i Luleå polisdistrikt, allmänna häktet i Luleå, kriminalvårdsanstalterna Norrtälje och Luleå, skyddskonsulenten i Luleå samt statens rättsläkarstation i Stockholm.

Inspektionerna har bedrivits på sedvanligt sätt genom granskning av diarium och akter. Uppmärksamheten har främst varit inriktad på rätts säkerhetsfrågor. De flesta iakttagelser har kunnat klaras upp på platsen utan efterföljande remissförfarande.

Inspektionerna har omfattat 11 dagar.

JO Uhlin har inspekterat Södermanlands regemente och försvarsområde. Vid inspektionen var Finlands JO Jorma S. Aalto närvarande.

Inspektionen omfattade 3 dagar.

JO Holstads inspektioner fördelar sig på följande sätt.

Socialvården: Socialförvaltningarna i Umeå och Kalmar kommuner.

Sjukvården: Umedalens sjukhus, Umeå, Gullberna sjukhus, Karlskrona, utskrivningsnämnden för Västerbottens län och utskrivningsnämnden för Blekinge län.

Allmän försäkring: Kalmar läns allmänna försäkringskassa.

Arbetsmarknaden: Arbetsförmedlingen i Malmö.

Försvarsmakten: Lapplands jägarregemente och Kiruna försvarsområde.

Inspektionerna har i regel varit av rutinkaraktär. Vid inspektionerna av de civila myndigheterna har JO Holstad vid samtal med förtroendemän och tjänstemän informerat sig om myndigheternas verksamhet. Vidare har granskning skett av myndigheternas diarium, protokoll och andra handlingar.

Vid inspektionen på Lapplands jägarregemente har uppmärksamhet ägnats åt rättsvården, beskaffenheten av förläggnings- och fritidslokaler, mathållningen och personalvården m. m. Vidare har samtal hållits med företrädare för de värnpliktiga, personalvårdschefen m. fl.

Iakttagelserna vid inspektionen har i några fall föranlett utredning från JO:s sida. JO:s bedömning har i dessa fall redovisats i särskilda ärenden. I andra fall har JO:s syn på de frågor som tagits upp vid inspektionerna redovisats i inspektionsprotokollet.

Inspektionerna har omfattat 11 dagar.

JO Sverne har gjort dessa inspektioner.

Sjukvården: Medicinska dataenheten vid hälso- och sjukvårdsnämnden inom Stockholms läns landsting, Karsuddens sjukhus och utskrivningsnämnden för Katrineholms kommun.

Skolväsendet: Länskolnämnden i Stockholms län. Stockholms skoldirektion och Rinkebyskolan i Stockholm.

Inspektionerna inom sjukvården har varit av rutinkaraktär. Uppmärksamheten har främst inriktats på rättssäkerhetsfrågor. De flesta iakttagelser som har gjorts vid inspektionerna har kunnat behandlas vid inspektionerna utan efterföljande remissförfarande. Iakttagelserna har då endast redovisats i inspektionsprotokoll. När det gäller skolväsendet har inspektionerna varit av studie- och informationsnatur, varvid elevvården har ägnats särskild uppmärksamhet.

Inspektionerna har omfattat 6 dagar.

2.6 Samråd med riksdagens JO-delegation

Samråd med JO-delegationen har ägt rum den 9 oktober 1980 om JO:s anslagsframställning, den 4 december 1980 om ändringar i arbetsordningen och den 2 juni 1981 om ämbetsberättelsens framtida utformning.

3 En ny rutin

JO Nilsen meddelade under det förra verksamhetsåret sitt beslut "Taxering i dataåldern – synpunkter för kommande år m. m." (JO:s ämbetsberättelse 1980/81 s. 387). Även under detta verksamhetsår har ett stort antal klagomål mot taxeringsnämnderna kommit in till JO. Åtskilliga av dessa ärenden har rört, av allt att döma, enkla eller klara försummelser från taxeringsfunktionärernas sida. I 35 sådana fall har med stöd av 18 § lagen med instruktion för justitieombudsmännen ärendet överlämnats till skattechefen i respektive län för utredning och prövning. Tidigare har denna möjlighet till överlämnande av ärenden utnyttjats i ytterst begränsad omfattning på skatteväsendets område.

Bakgrunden till den ändrade ordningen är att skattechefens roll att utöva tillsyn över taxeringsnämndernas verksamhet fått ökad betydelse genom den s. k. RS-reformen. Skattecheferna har nu utrett och prövat ca 16 av de överlämnade ärendena. I 14 av dessa fall har skattechefen uttalat sig mer eller mindre kritiskt om taxeringsnämndens handläggning av ärendet. I några av fallen har den skattskyldige, sedan skattechefen prövat saken, vänt sig till JO och begärt JO:s uttalande i saken.

Denna nya arbetsmetod har diskuterats med skattecheferna vid ett skattechefsmöte som riksskatteverket anordnade i mars 1981. Skattechefernas syn på saken var då i huvudsak positiv. När flera av de överlämnade ärendena har slutbehandlats kommer arbetsmetoden att utvärderas och ställning tas till om den bör användas mera permanent när det gäller tillsynen av taxeringsnämnderna.

4 Andra aktiviteter

Det finns ett klart behov av att sprida kunskap om JO-ämbetet och vad det kan och inte kan göra. Betydande insatser görs också sedan länge för

att sprida den kunskapen till en större allmänhet. Pressen och radion – och då kanske särskilt lokalradion – är viktiga kanaler för att få ut den kunskapen. Vi har också ett mycket gott samarbete med massmedierna. Men vi har samtidigt insett att om vi skall kunna få den hjälp vi behöver från dem så måste vi ge mediefolket kunskap om ämbetet och de förutsättningar under vilka vi arbetar.

Vi anordnade därför den 11 mars 1981 en "journalistdag" till vilken vi inbjöd ett antal journalister. Det var flera som ville komma än de 12 som vi ansåg att vi kunde ta emot. Journalistförbundet gjorde urvalet bland de sökande. De kom från olika delar av landet och representerade olika medier. Vi inledde dagen med en genomgång av JO-ämbetets uppgifter, organisation m. m. Efter en rundvandring i lokalerna ägnades eftermiddagen åt en genomgång av och diskussion kring ett antal just avgjorda ärenden. Dagen avslutades med en gemensam middag. Dagen blev – vågar vi påstå – en framgång och vi avser att fortsätta med dessa arrangemang.

Våra inspektioner ute i landet uppmärksammas glädjande mycket av lokalpress och -radio. De har artiklar/program om JO:s verksamhet och anledningarna till inspektionerna osv. På försök har någon av oss också ställt upp i s. k. telefonväktarprogram i lokalradion.

Ett annat försök som har väckt stort intresse är de s. k. öppna hus som har ordnats i samband med inspektioner i Jönköping och Göteborg (Angered). Det har varit mottagningar för allmänheten. Genom annonser, affischer och lokalradion har allmänheten informerats om JO-besöket. Syftet med de öppna husen har varit att nå fram till människor som det finns anledning tro inte kommer sig för att skriva till JO och som därför inte får den hjälp eller de råd de behöver. Att döma av det stora intresse – i Göteborg nästan alltför stort! – fyller dessa mottagningar ett behov. Vissa praktiska problem kan det stora intresset dra med sig: avsikten är att skaffa ytterligare någon erfarenhet av verksamheten och sedan utvärdera den och då också söka skapa praktiska former för den.

Under året har ombudsmännen deltagit i olika konferenser och där presenterat verksamheten i stort och JO:s syn på olika frågor.

JO Nilsson har under verksamhetsåret deltagit bl. a. i konferenser som riksskatteverket anordnat för länens skattechefer, taxeringsdirektörer och revisionsdirektörer. JO Nilsson har vid dessa möten presenterat JO:s verksamhet i allmänhet och JO:s syn på olika frågor som rör skattemyndigheternas arbete. JO Nilsson har också deltagit i en konferens med lagmännen i länsrätterna som domstolsverket anordnat. Under konferensen tog JO Nilsson upp vissa aktuella ärenden som han hade under beredning och som rörde arbetsrutinerna hos länsrätterna.

5 Internationellt samarbete

JO Nilsson deltog i den andra internationella ombudsmannakonferensen i Jerusalem den 29–31 oktober 1980. I konferensen deltog ombudsmän och

tjänstemän från ombudsmännens kanslier, observatörer m. fl., tillsammans drygt 100 personer från 20 länder. Nästa internationella ombudsmannakonferens skall hållas under 1984. Tid och plats för konferensen skall bestämmas av en särskild kommitté. Riksdagen har medgett att Sverige genom JO-ämbetet ansöker om att få anordna konferensen i Stockholm.

I anslutning till konferensen i Jerusalem hade styrelsen för International Ombudsman Institute ett sammanträde i JO:s lokaler i Stockholm.

Den 6–7 maj 1981 hölls i Oslo det fjärde mötet mellan de nordiska ombudsmännen. Från Norge deltog Stortingets ombudsmann för förvaltningen Erling Sandene, från Danmark Folketingets ombudsmand Lars Nordskov Nielsen, från Finland justitieombudsmannen Jorma S. Aalto och biträdande justitieombudsmannen Klas G. Ivars samt från Sverige justitieombudsmännen Per-Erik Nilsson, Anders Wigelius, Sigvard Holstad och Tor Sverne. Under mötet diskuterades bl. a. frågor kring ombudsmännens kontroll av förvaltningen, ombudsmännens ställningstaganden i rättsfrågor samt synpunkter på utformningen av ombudsmännens årsberättelser.

JO Wigelius och JO Uhlin besökte den 29 september–5 oktober 1980 det österrikiska ombudsmannaämbetet (die Volksanwaltschaft) i Wien.

De svenska justitieombudsmännen har fått ett stort antal besök av utländska ombudsmän och vetenskapsmän. Antalet brevförfrågningar om den svenska JO-institutionen är fortfarande stort. Ämbetet har besökts bl. a. av the Chief Commissioner for Public Complaints Commission i Nigeria Firminus Brisibe, den österrikiske ombudsmannen Robert Weisz, the Parliamentary Commissioner for Administrative Investigations i Queensland, Australien, Sir David Muir, ombudsmannen i South Australia R. D. Bakewell och professorn vid juridiska fakulteten vid Pekings universitet Hsiang-Jui Kung. Flera parlaments- och departementsdelegationer från olika länder har även besökt ämbetet.

Bilageförteckning till denna skrivelse återfinns på s. 7 i innehållsförteckningen.

Stockholm i riksdagens ombudsmannaexpedition i oktober 1981.

PER-ERIK NILSSON

ANDERS WIGELIUS

SIGVARD HOLSTAD

TOR SVERNE

Ulf Hagström

I. Allmänna domstolar m. m.

Domstolsväsendet m. m.

Utformningen av domsbevis. En häktad i ett mål har felaktigt frigivits efter dom i ett annat mål

JO Wigelius meddelade den 13 maj 1981 följande beslut i ett initiativärende.

Bakgrunden till JO:s initiativ

I Aftonbladet den 14 november 1980 fanns en artikel med rubriken "Häktad släppt av misstag". I artikeln uppgavs bl. a. följande. En man släpptes den sista oktober från allmänna häktet i Stockholm trots att han skulle ha överförts till fängelse. Mannen var tidigare dömd för misshandel till fängelsestraff. Den sista oktober var han inkallad till en ny rättegång och det var när den rättegången var över som han släpptes av misstag. Personalen på häktet missuppfattade tingsrättens domsbevis. Ingemar Vidh på häktet menade att domsbeviset var felaktigt formulerat. Enligt Vidh hade det olyckligtvis inte heller funnits möjlighet att kontrollera handlingen, eftersom tingsrätten hade stängt.

Med anledning av uppgifterna i artikeln beslöt JO Wigelius att undersöka saken.

JO:s utredning

Sedan en kopia av det aktuella domsbeviset infordrats, remitterades ärendet till lagmannen i Stockholms tingsrätt med begäran om upplysningar och yttrande. Lagmannen Carl-Anton Spak överlämnade därefter ett yttrande av chefsrådmannen Bertil Freyschuss och en kopia av Stockholms tingsrätts dom den 30 oktober 1980, DB 580 (mål B 695/79, tingsrättens avd. 17: 1).

Ärendet remitterades sedan till styresmannen vid allmänna häktet i Stockholm, anstaltsdirektören Sven E. Lundin, som inkom hit med eget yttrande jämte yttrande av inspektören Ingemar Vidh.

Vid ett besök på häktet inhämtade föredraganden i ärendet hos JO kompletterande upplysningar av Vidh.

Vidare infordrades från Stockholms tingsrätt en kopia av tingsrättens dom den 14 maj 1980, DB 368 (mål B 98/80, tingsrättens avd. 16) samt från

kriminalvårdsanstalten Kumla en kopia av behandlingsjournalen beträffande den dömd, i fortsättningen kallad S.

Under utredningen i ärendet överlämnade Lundin och Vidh kopior av ett antal domsbevis, som var bristfälliga i olika avseenden.

Frigivningen av S.

Av handlingarna framgår bl. a. följande.

S. avtjänade fängelsestraff på kriminalvårdsanstalten Lärbro. S. återkom inte till anstalten efter en permission i februari 1980. Han greps den 29 mars och införpassades till allmänna häktet i Stockholm. Den 3 april 1980 blev han häktad av Stockholms tingsrätt, avd. 16., såsom misstänkt för olaga vapeninnehav m. m.

Tingsrätten dömde den 14 maj 1980 (mål B 98/80) S. till fängelse fyra år för framkallande av fara för annan, grovt narkotikabrott, grov varusmuggling och olaga vapeninnehav. I domen förordnades att S. i häkte skulle invänta att domen i ansvarsdelen vann laga kraft mot honom.

S. överklagade domen till Svea hovrätt, som beslutade att S. skulle genomgå rättspsykiatrisk undersökning. S. överfördes den 31 juli 1980 till rättspsykiatriska kliniken i Huddinge. Han återkom till häktet den 7 oktober 1980.

Stockholms tingsrätt, avd. 17: 1, dömde den 30 oktober 1980 (mål B 695/79) S. för misshandel. I domen förordnades att det S. den 14 maj 1980 ådömda fängelsestraffet skulle avse även nu ifrågavarande brott.

Det i ärendet aktuella domsbeviset, som alltså är utfärdat den 30 oktober 1980, är skrivet på en tryckt blankett. På domsbeviset har angetts att målets nummer var B 695/79 och att det var tingsrättens avdelning 17 som dömt i målet. Därefter har antecknats datum för domen, den dömdes namn och personnummer samt brottet och påföljden. Vidare har genom kryssmarkering i en ruta angetts att S. var häktad. På den del av blanketten som gäller häktningsfrågan har ett streck dragits över de tre angivna alternativen: den dömd har förklarats häktad – den dömd skall i häkte invänta att domen såvitt angår ådömd brottspåföljd vinner laga kraft mot honom/henne – den dömd skall inte vidare vara häktad utan skall genast frigges. Det kan slutligen nämnas att det i domsbeviset angetts att en nämndeman ville döma S. till fängelse två månader.

Chefsrådmannen Bertil Freyschuss anförde i sitt yttrande följande.

Målet (B 695/79) beträffande S. har handlagts på avdelning 17 rotel 1 av mig. S. var ej häktad i vårt mål utan häktningsbeslut hade meddelats av Stockholms tingsrätts sextonde avdelning i samband med dom den 14 maj 1980. DB 368, varvid förordnats att S. skulle kvarbli i häkte tills domen i ansvarsdelen vann laga kraft mot honom. Sextonde avdelningens dom har överklagats av S. till Svea hovrätt. Jag handlade målet på avdelning 17 som ordförande vid huvudförhandling den 30 oktober 1980. Assistenten Britt-Marie Ganell tjänstgjorde som protokollförare. S. hade rekviderats från

häktet till huvudförhandlingen och inställdes genom häktesföreståndarens försorg. Dom i målet avkunnades omkring kl. 17.00 varvid domsbevis utfärdades av Britt-Marie Ganell. Domen innebar att tingsrätten förordnade om att domen den 14 maj 1980 skulle avse jämväl den nya misshandel som S. övertygats om. Eftersom S. ej var häktad i det mål som handlades av oss ansåg Britt-Marie Ganell och jag att något uttalande beträffande häktningen inte skulle göras, varför den del av domsbeviset som avser häktade ströks över. Någon anledning till missförstånd trodde vi inte kunde uppkomma härigenom.

Inspektören Ingemar Vidh anförde följande.

I egenskap av jourhavande styresman blev jag 1980-10-30 ca kl 18.30 uppringd av tillsynsman Sven-Olof Stridh, som ville ha hjälp med tydande av ett domsbevis. Beviset avsåg häktade S. Stridh uppgav, att S. varit inställd till huvudförhandling i Stockholms tingsrätt och återkommit till häktet efter expeditionstidens utgång. Domsbeviset som lämnats till in-skrivningsexp. var enl. Stridh så förbryllande vad avsåg S:s kvarhållande i häkte, att han ville rådgöra med mig hur han skulle handla. På anmodan fick jag domsbeviset uppläst i sin helhet. I likhet med Stridh kunde jag inte tolka beviset på annat sätt än att S. måste släppas. Den sena tidpunkten på dagen gav heller inga möjligheter till kontakt med tingsrätten för erhållande av ett förtydligande.

Innan jag fattade beslutet om ett frigivande försökte jag noggrannt penetrera de olika momenten i domsbeviset. Redan på dess första sida hade jag observerat, att man ändrat på kryssmarkeringarna från "intagen i fångvårdsanstalt" till "häktad". Ställde mig genast frågan om S. möjligen kunde avtjäna annat straff och om det var den domen som tingsrätten menade skulle innefatta det nya brottet. Stridh uppgav, att S. inte fanns med på listan över häktade som samtidigt avtjänade straff.

Nämnda lista tillkom just för att inte någon intagen av misstag skulle försättas på fri fot. Den hålles ständigt aktuell och omskrives ungefär var fjortonde dag. Uppgiften har som bekant legat på mig. Ett tjugotal häktade finns alltid aktuella på listan. De som förpassas till anstalt strykes omedelbart medan nya häktade ständigt tillkommer. Uppgifter om verkställigheter kan jag få från kriminalvårdsstyrelsen så snart man här erhållit aktrekvisition eller från anstalten el. frivårdsdistrikt. I de två sistnämnda fallen måste jag som regel själv per telefon inhämta sådana uppgifter. De intagna som här avses kan vara häktade som tidigare dömts på fri fot, avvikit under pågående straff eller av övervakningsnämnd erhållit frigivningspermission.

Att häktad har verkställbar dom eller pågående straff kan ibland komma till häktets kännedom ganska sent, beroende på att akten kanske utlånsats till domstol eller att frivårdstjänsteman varit beroende av akten som underlag för skrivande av yttranden. En fördröjning av akternas levererande kan leda till liknande missöden som hände i fallet S.

För att återgå till domsbeviset betr. S. kunde jag konstatera, att han inte avtjänade straff. Den dom tingsrätten hänvisade till ansåg jag att S. måste ha avtjänat. Att döma en person för nya brott och låta dessa ingå i en ännu inte verkställbar dom var för mig en helt omöjlig tanke. Mig veterligt har jag aldrig tidigare varit med om detta. I den aktuella domen hade en nämndeman meddelat skiljaktig mening och ville döma S. till 2 mån. fängelse. Detta förhållande stärkte min uppfattning ytterligare, att S. måste

släppas. Ett kortare fängelsestraff kunde enligt min mening inte ha annat syfte än att beröva S. friheten en tid, medan majoriteten i tingsrätten varit av motsatt uppfattning.

När jag så slutligen hade att ta ställning till vad som menades med det tvärstrukna strecket i domsbevisets sista del, kunde jag tolka detta på två sätt. Med en repetering av domens övriga innehåll kunde jag inte komma till någon annan slutsats än att ett frigivande måste vara det rätta. Stridh fick i uppdrag att verkställa frigivningen.

Redan påföljande morgon ville jag genom kontakt med tingsrätten få bekräftelse på att jag uppfattat domslutet korrekt. Innan jag hann företa någon åtgärd fick jag veta att S. var häktad i annat mål, att han var dömd och att det nya brottet skulle ingå i den ännu inte verkställbara domen. Jag begärde honom därför omedelbart efterlyst och underrättade samtidigt åklagaren och hovrätten, som hade handläggningen av målet i vilket S. var häktad.

Utfärdande av domsbevis har enl. min mening många gånger skett utan den noggrannhet, som man har rätt att vänta av en domstol. Bevisen kan alltför ofta sakna viktiga uppgifter, såsom avräkningstid, förverkande av villk. frigivning eller annan rättsverkan. Detta har som regel medfört många kontakter med domstolarna för komplettering. Det har också inträffat, att tjänstemän på domstolar själva tagit kontakt för korrigerig av någon punkt i domsbeviset. I vissa fall användes ej heller tryckta formulär utan besluten utskrivs på vanligt skrivpapper eller på den förpassning som följt den häktade till domstolen.

Den inträffade malören med S. hade givetvis förhindrats om domsbeviset nått mig under expeditionstid eller om tjänstgörande sekreterare vid kryssmarkeringen "häktad" även angivit "i annat mål". S. var ju inte häktad i det aktuella målet. Sådana noteringar förekommer, men dock alltför sällan.

S. greps 1980-12-29 på Sthlms Central och återfördes samma dag till häktet. Hovrätten har därmed kunnat slutföra målet.

Anstaltsdirektören Sven E. Lundin förklarade i sitt yttrande att han inte ansåg att Vidh kunde lastas för det inträffade. Lundin anförde vidare bl. a. att en större säkerhet i tveksamma fall torde kunna uppnås, om – som planerat – häktet inom en snar framtid fick bildskärmsterminal, ansluten till rättsväsendets informationssystem (RI).

Vid samtal med föredraganden i JO:s ärende lämnade Vidh följande kompletterande upplysningar.

Då den intagne första gången kommer till häktet läggs det upp ett mottagningskort. Ett exemplar av detta förvaras på inskrivningsavdelningen och ett annat på häktets kansli. På mottagningskortet antecknas förutom vederbörandes namn och personnummer m. fl. personuppgifter, bl. a. häktningsdatum, den domstol som beslutat om häktningen samt det brott som föranlett frihetsberövandet. Någon närmare identifiering av det mål vari häktningsbeslutet fattats anges inte på mottagningskortet i detta skede. Det kan dock ske kompletterande anteckningar senare, t. ex. då dom meddelats. Dessa anteckningar görs då i allmänhet endast på det exemplar av mottagningskortet som förvaras på kansliet.

På mottagningskortet beträffande S. antecknades i rutan domstol – Stockholms tingsrätt avd. 16, i rutan häktningsdatum 80 04 03 – och i rutan brott – framkallande av fara samt olaga vapeninnehav.

Mottagningskortet arkiverades den 31 juli 1980 i samband med att S. överfördes till rättspsykiatriska kliniken (RPK) vid Huddinge sjukhus. Den 7 oktober upplades ett nytt mottagningskort för S. då denne återkom från RPK.

Detta senare kort (kort II) upptar samma uppgifter vad gäller domstol, datum för häktning, etc. som enligt ovan antecknats på kort I. På det exemplar av mottagningskort II som förvaras på kansliet har antecknats 80 05 14. Dömd. Få 4 år Svea hovrätt 6. Denna anteckning fanns inte på inskrivningsavdelningens exemplar.

I samband med att S. återkom från RPK kom även S:s akt tillbaka till häktet. Denna akt innehöll ovannämnda dom. Vidh har beordrat kanslipersonalen att lägga nyinkomna akter i en särskild "hög" för att Vidh skall kunna granska dem innan de läggs in i aktskåpet. Granskningen tjänar som underlag för den särskilda lista som Vidh upprättar över häktade som samtidigt avtjänar frihetsstraff. S. hade före domen 14 maj 1980 dömts till fängelse vilket han avtjänade på Lärbro. S. avvek från denna verkställighet men greps och häktades 800403 (Jfr anteckningen på mottagningskortet). S. avtjänade alltså straff samtidigt som han var häktad. På grund av något förbiseende lades inte S:s akt åt sidan som Vidh begärt. S. kom därmed inte att föras upp på listan över dem som är häktade och samtidigt avtjänar straff. Hade så skett hade misstaget att försätta S. på fri fot den 30 oktober 1980 inte kunnat ske. Ett exemplar av listan förvaras nämligen på inskrivningsavdelningen.

När frågan om S:s försättande på fri fot eller kvarstannande i häkte uppkom efter förhandlingen den 30 oktober 1980 hade man endast domsbeviset jämte anteckningarna på inskrivningsavdelningens exemplar av mottagningskort II att utgå från. Ingen av de nu nämnda handlingarna utvisade att S. var häktad i annat mål än det i vilken han inställts till förhandling den dagen. Han försattes därför på fri fot på grund av de närmare överväganden som redovisats i remissvaret.

Vidh överlämnade vid samtalet kopior av de två mottagningskortet.

JO:s bedömning

Som framgått av utredningen i ärendet har flera omständigheter bidragit till att S. felaktigt frigavs från häktet den 30 oktober 1980.

S. avtjänade ett fängelsestraff samtidigt som han var häktad. Han borde alltså ha funnits med på den lista som Vidh upprättar över häktade som samtidigt verkställer straff. Hade S. funnits med på den listan, hade han inte blivit frigiven den 30 oktober. Att S. inte kom med på listan kan Vidh inte lastas för. Som framgått av Vidhs uppgifter fick han nämligen på grund

av något förbiseende inte se S:s akt, sedan denne kommit tillbaka till häktet från RPK. Jag har inte funnit anledning att gå närmare in på denna sak.

Av det aktuella domsbeviset framgick visserligen att S. var häktad, men det kunde inte utläsas att han var häktad i ett annat mål. Inte heller av det mottagningskortet beträffande S. som fanns på inskrivningsavdelningen framgick tydligt att det var i ett annat mål som S. var häktad. Uppenbarligen utgick man på häktet från att S. var häktad i det mål i vilket huvudförhandling hölls den 30 oktober. Dessutom var Vidh av den uppfattningen att det inte var möjligt att förordna att ett fängelsestraff, som ådömts någon genom en ännu icke lagakraftvunnen dom, skulle omfatta ett nytt brott. Denna uppfattning var visserligen felaktig men får anses förståelig. Därtill kommer att S. återkom till häktet så sent på dagen att det inte fanns möjlighet att komma i kontakt med tingsrätten för ett klarläggande i saken. Med hänsyn till vad som framkommit i ärendet och till vad Vidh uppgivit om sina överväganden vill jag inte kritisera Vidh för hans ställningstagande att S. skulle frigges.

Lundin har upplyst att det är planerat att häktet inom en snar framtid skall få en bildskärmsterminal, ansluten till rättsväsendets informationssystem (RI).

Om häktet får en dataterminal, får häktet alltså direkttillgång till uppgifterna i det s. k. sökregistret, som är en del av det centrala kriminalvårdsregistret vilket i sin tur är ett delsystem i rättsväsendets informationssystem. Med sådan direkttillgång underlättas kontrollen av om en häktad samtidigt verkställer straff.

För att motverka att en person som är häktad i ett mål av misstag frigges av häktet i samband med att han döms i ett annat mål bör mottagningskortet ges en sådan utformning att det tydligare framgår i vilket mål han är häktad. Det får närmast ankomma på kriminalvårdsstyrelsen att överväga lämpliga åtgärder i detta hänseende. Jag skickar därför en kopia av detta beslut till kriminalvårdsstyrelsen.

När det gäller tingsrättens domsbevis, kan det knappast hävdas att tingsrätten gjort något egentligt fel. Det kan dock ifrågasättas om det inte varit lämpligare att ange att S. var intagen i kriminalvårdsanstalt än att markera att han var häktad. I vart fall borde tingsrätten ha anmärkt att S. var häktad i ett annat mål. Ett sätt att ange detta är att man kryssar i rutan häktad och skriver till "i annat mål". En annan möjlighet är att den tryckta blankett som vanligtvis används förses med en särskild ruta för detta fall.

Hur man skall ange frihetsberövande i domen i fall som detta framgår inte av gällande bestämmelser om avfattning av dom och slutligt beslut i brottmål. Frågan, om bestämmelserna bör kompletteras, bör i första hand övervägas av domstolsverket. Jag översänder därför en kopia av beslutet också till domstolsverket.

De bristfälliga domsbevisen

De av Lundin och Vidh ingivna domsbevisen härrör från olika domstolar och uppvisar bl. a. följande brister.

I några fall finns inte några uppgifter i fråga om frihetsberövande efter domen. Två av dessa domsbevis saknar också uppgift om att den dömde var häktad vid domstillfället. I ett par fall saknas uppgift om hur långt fängelsestraff som ådömts vederbörande. Åtskilliga domsbevis har ingen uppgift i fråga om avräkning av frihetsberövande. I ett fall saknas uppgift om ådömd förvisning. Många domsbevis är uppsatta i svårtydd handskrift. Bl. a. gäller detta dem som tecknats på häktets förpassningssedlar, vilka inte är avsedda för sådana anteckningar. Namnteckningarna är många gånger sådana att namnet inte går att läsa.

Det kan anmärkas att häktesledningen i de flesta fallen efter telefonsamtal med domstolen har kompletterat de bristfälliga domsbevisen.

I 1 § kungörelsen (1964: 635) ang. underrättelse om dom i vissa brottmål m. m. föreskrivs bl. a. följande.

Meddelas dom angående tilltalad som är häktad eller eljest intagen i kriminalvårdsanstalt, skola två avskrifter av domen och skiljaktig mening, där sådan förekommit, samma dag sändas till föreståndaren för häktet eller styresmannen för anstalten.

I stället för avskrifter som sägs i första stycket må sändas bevis, såvitt rör den dömde, om målets utgång och skiljaktig mening, där sådan förekommit (domsbevis). I sådant fall skola avskrifterna sändas inom en vecka efter domens meddelande.

Bestämmelser om nöjdförklaring finns i lagen (1974: 202) om beräkning av strafftid m. m. Enligt 4 § får den som är häktad avge nöjdförklaring inför bl. a. föreståndaren för det häkte där han förvaras. I paragrafens andra stycke sägs följande.

Nöjdförklaring som avses i första stycket gäller endast om den som mottager förklaringen har tillgång till domen eller rättens bevis om målets utgång, såvitt rör den dömde (domsbevis), samt den dömde haft betänketid till andra dagen efter den då domen avkunnades för honom vid rätten eller på annat sätt delgavs honom. Den dömde skall om möjligt beredas tillfälle att under betänketiden samråda med sin försvarare.

Som framgått är domsbeviset en handling som har stor betydelse. Dels kan den dömde avge nöjdförklaring med domsbeviset som underlag, dels skall ju häktet av domsbeviset kunna utläsa bl. a. om den dömde alltså skall vara häktad.

Jag har i tidigare ärenden framhållit att största noggrannhet måste iaktas vid upprättande av domsbevis. Fel i domsbeviset kan nämligen medföra allvarliga konsekvenser för den dömde bl. a. genom att han kan komma att ta ställning till nöjdförklarings- och fullföljdsfrågor under oriktiga förutsättningar (se JO:s ämbetsberättelser 1979–80 s. 104 f och 1980–81 s. 112 f).

En självklarhet, som inte borde behöva påpekas, är att ett domsbevis skall vara läsligt. Naturligtvis skall man också kunna utläsa vem som undertecknat beviset. Lika givet är att innehållet i domsbeviset skall överensstämma med domen och vara fullständigt. Ett häkte eller en anstalt som får ett domsbevis skall inte behöva ta kontakt med domstolen för att komplettera beviset. Det kan ju också vara så att det inte är möjligt att i tid få ett ofullständigt domsbevis kompletterat, t. ex. därför att den dömde återkommer till häktet efter tjänstetidens slut på domstolen. Om domsbeviset då saknar uppgift i fråga om frihetsberövande efter domen, kan häktet knappast göra annat än att frige den dömde, trots att han kanske rätteligen skulle kvarbli i häktet.

Lundin anförde i sitt yttrande hit att problemen med felaktiga eller ofullständiga domsbevis i en hel del fall torde ha uppkommit genom att ovana notarier eller sekreterare utfärdat dessa utan kontroll av domaren.

I ett av mina tidigare beslut (JO:s ämbetsberättelse 1980–81 s. 112 f) uttalade jag bl. a. följande.

När domsbevis utfärdas av annan än rättens ordförande finns det större risk än annars för att domsbeviset inte kommer att överensstämma med den dom som avkunnats. Den som utfärdar domsbeviset kan ju t. ex. missuppfatta innehållet i domslutet. Denna risk måste i möjlig mån motverkas. Detta kan självfallet ske på olika sätt. Även om det inte finns någon formell skyldighet för rättens ordförande att granska domsbevis, som utfärdas på eget ansvar av tingsnotarie eller domstolsbiträde efter förordnande, kan det således ofta vara lämpligt att rättens ordförande tar del av domsbeviset innan det lämnas ut, när det är fråga om domslut som är mer komplicerade eller när det annars finns skäl till det.

Mina iakttagelser i det här ärendet gör att jag vill ifrågasätta om inte rättens ordförande (i överrätt eventuellt referenten) bör skriva under domsbevis. Enligt min mening skulle en sådan ordning ge större säkerhet för att domsbevis blir riktiga. Eftersom jag anser att det finns anledning att överväga behovet av en författningsändring i förevarande hänseende, översänder jag ett exemplar av beslutet jämte de granskade domsbevisen till justitiedepartementet.

Fråga om hörande av barn vid tingsrätt i mål om vårdnad och umgängesrätt. Vissa andra handläggningsfrågor

I en artikel i Expressen den 27 april 1980 uppgavs att två barn, där kallade Bosse och Mia, 8 och 10 år gamla, hade hörts i ett mål vid Sollentuna tingsrätt, vilket gällde vårdnad och umgängesrätt. Vidare uppgavs att rådmannen Gunvor Bexelius hade beslutat att fråga ut barnen vid

en förberedelse i målet. Enligt artikeln hade båda föräldrarna sagt att det var olämpligt.

Med anledning av innehållet i artikeln begärde JO Wigelius i en skrivelse till lagmannen i Sollentuna tingsrätt att han skulle inhämta yttrande från Gunvor Bexelius och komma in med det yttrandet jämte eventuellt eget yttrande i saken.

Lagmannen Lars-Olov Hillerudh kom den 8 maj 1980 in med ett eget yttrande i saken.

Sten Eric Bergfeldt, som var ombud i målet för barnens far, Sören M., ingav hit den 29 april 1980 klagomål mot Gunvor Bexelius angående handläggningen av målet.

Klagoskrivelsen remitterades till Hillerudh, som därefter överlämnade ett eget yttrande jämte ett yttrande av Gunvor Bexelius.

Bergfeldt fick del av remissvaren och yttrade sig över dem i skrivelser hit.

Tingsrättens akt i målet, T 541/79, införades och granskades.

JO Wigelius meddelade den 15 oktober 1980 följande beslut.

Bakgrund

Av akten i målet framgår följande.

Sören och Maria M. har varit gifta med varandra och har barnen Ase, född den 18 september 1969, och Torbjörn, född den 30 april 1971. Sollentuna tingsrätt tillerkände i dom den 21 december 1977 Maria vårdnaden om de två barnen. Sören tillerkändes umgängesrätt med barnen i viss närmare angiven omfattning. Domen fastställdes senare av Svea hovrätt.

I juli 1979 ansökte Sten Eric Bergfeldt som ombud för Sören hos tingsrätten om stämning på Maria. I stämmingsansökan yrkades bl. a. att vårdnaden om barnen skulle överföras till Sören och att ett interimistiskt beslut i vårdnadsfrågan skulle meddelas skyndsamt. Som grund för käromålet åberopades huvudsakligen att Maria hade vägrat Sören att umgås med barnen. Tillsammans med stämmingsansökan ingavs bl. a. kopior av två beslut som meddelats av länsrätten i Stockholms län och som gällde verkställighet av domen rörande umgängesrätt.

I en skrivelse till tingsrätten bestreds yrkandena av advokaten Erik Lönnqvist som var ombud för Maria. Lönnqvist hemställde att tingsrätten i samband med den första inställelsen i målet inte skulle meddela något interimistiskt beslut utan förordna om utredning i saken på lämpligt sätt.

Förberedelse i målet hölls den 4 september 1979. Bergfeldt framställde de i stämmingsansökan upptagna yrkandena, som Lönnqvist bestred. Vid förhandlingen ingav Lönnqvist ett brev från en psykolog vid Karolinska sjukhuset. Lönnqvist föreslog att PBU (landstingets psykiska barn- och ungdomsvård) i Sollentuna skulle kontaktas. Bergfeldt förklarade att han ansåg att man hade prövat de flesta möjligheter för att få umgängesrätten

att fungera men han ställde sig positiv till att ett försök gjordes via PBU. Tingsrätten fattade därefter följande beslut:

I enlighet med deras medgivande ålägger tingsrätten Maria — — — och Sören — — — att med hjälp av PBU i Upplands Väsby (tel. 0760/841 30) söka lösa frågan om umgängesrätt och vårdnad beträffande deras barn Ase och Torbjörn.

Tingsrätten uppdrar åt PBU i Upplands Väsby att vidta erforderliga åtgärder i den angivna frågan.

Målet förklaras vilande att på anmälan av part återupptagas till handläggning.

Enligt en anteckning på dagboksbladet expedierades protokollet den 30 oktober 1979 till ombuden och PBU. I en skrivelse till ombuden den 15 november 1979 meddelade Gunvor Bexelius "till förhindrande av missförstånd" att en läkare vid PBU i Upplands Väsby förklarat att Sören och Maria förväntades själva ta kontakt med PBU för att efterkomma tingsrättens beslut den 4 september 1979.

Lönnqvist gav den 18 januari 1980 in en ansökan om genstämning på Sören. I denna yrkades att rätten skulle förordna att den 1977 beslutade umgängesrätten skulle upphöra och att rätten skulle meddela ett interimistiskt beslut i frågan så snart motparten delgivit ansökan och beretts tillfälle att yttra sig. I en skrivelse till tingsrätten förklarade Bergfeldt att Sören yrkade att tingsrätten utan huvudförhandling skulle ogilla genkärö-målet.

I ett beslut den 20 mars 1980 lämnade tingsrätten utan bifall ett av Sören framställt yrkande om tillhandahållande av handlingar från Danderyds sjukhus. Vidare lämnade tingsrätten utan bifall Marias yrkande om ett interimistiskt beslut om att umgängesrätten skulle upphöra. I beslutet konstaterades att parterna vid förberedelsen den 4 september 1979 hade åtagit sig att frivilligt försöka lösa frågorna om umgängesrätt och vårdnad med hjälp av PBU i Upplands Väsby men att detta uppenbarligen inte lett till ett sådant resultat att tvistefrågorna undanröjts. Målet borde därför snarast utsättas till en muntlig förhandling för att förbereda dess slutliga avgörande och tingsrätten ansåg inte då lämpligt att göra någon ändring i den gällande domen om umgängesrätt.

Sedan Sören åter framställt ett yrkande om att alla handlingar rörande familjen som fanns hos Danderyds sjukhus skulle tillhandahållas tingsrätten lämnade tingsrätten i ett beslut den 22 april 1980 yrkandet utan bifall. Vidare lämnade tingsrätten utan bifall ett av Sören framställt yrkande om att Lönnqvist skulle avvisas som ombud.

En förberedelse i målet hölls den 25 april 1980. På dagboksbladet har den 15 april antecknats följande: "15.4 Tel Bergfeldt o Lönnqvist ang. barnens inställelse vid förb. 25.4. Ingen erinran från ngt av ombuden." Anteckningen är signerad av Gunvor Bexelius.

Vid förberedelsen var barnen närvarande. I protokollet från förhandlingen har inledningsvis antecknats att barnens föräldrar lämnade rättssalen i enlighet med vad parterna överenskommit, när barnen, som kommit till förhandlingen med sin mor, med bägge parternas samtycke skulle höras upplysningsvis. Det antecknades vidare att partsombuden kvarstannade i rättssalen. Enligt protokollet hördes barnen upplysningsvis kl. 9.55–10.25, varefter föräldrarna inträdde i rättssalen och förberedelsen fortsatte.

Bergfeldt hemställde vid förhandlingen om ett interimistiskt beslut i bl. a. vårdnadsfrågan och hemställde vidare att målet skulle utsättas till huvudförhandling. Han angav också vilken muntlig bevisning som Sören åberopade.

Lönnqvist yrkade vid förhandlingen ett interimistiskt beslut om umgängesrättens upphörande. Rätten borde enligt Lönnqvist ex officio pröva vad som var barnens bästa och beslutet borde grundas på vad barnen sagt vid förhandlingen. Någon bevisning åberopades inte i den delen.

Preliminärt bestämdes vid förhandlingen att huvudförhandling skulle äga rum den 30 maj 1980. Förhandlingen förklarades avslutad med besked om att ett beslut i interimistiska frågor skulle meddelas på kansliet den 2 maj 1980 kl. 14.00. I sitt därefter fattade beslut lämnade tingsrätten de interimistiska yrkandena utan bifall för det dåvarande. Som skäl för beslutet anfördes att målet skulle företas till huvudförhandling inom kort och att tingsrätten med hänsyn härtill inte fann skäl att intill dess göra någon ändring i gällande beslut.

I ett beslut den 13 maj 1980 lämnade tingsrätten utan bifall av Bergfeldt gjord framställan om att få ta del av de minnesanteckningar som gjorts av protokollföraren vid förhandlingen den 25 april 1980.

I ett beslut den 23 maj 1980 lämnade tingsrätten utan bifall ett av Sören på nytt framställt yrkande om tillhandahållande av handlingar från Danderyds sjukhus.

Huvudförhandling i målet hölls den 30 maj 1980. Bergfeldt åberopade viss skriftlig bevisning. Maria hördes under sanningsförsäkran på begäran av Sören. Vidare hördes nio vittnen, varav ett åberopades av Maria, ett annat av båda parterna och de övriga av Sören.

Dom i målet meddelades den 19 juni 1980. Sörens yrkande om överflyttande av vårdnaden lämnades utan bifall. I fråga om umgängesrätten förordnades tingsrätten att Sören inte längre skulle ha rätt till umgänge med Åse medan umgängesrätten med Torbjörn skulle kvarstå oförändrad. Vidare förordnades att vad tingsrätten föreskrivit om umgängesrätten skulle äga tillämpning jämväl för tiden intill dess lagakraftgående dom i målet förelåg.

Sören överklagade domen till Svea hovrätt.

Hörandet av barnen vid förhandlingen i tingsrätten

I sitt yttrande i anledning av JO:s remiss i initiativärendet anförde lagmannen Lars-Olov Hillerudh följande.

Efter samtal med rådmannen Gunvor Bexelius lämnar jag följande yttrande i anledning av innehållet i rubr. tidningsartikel.

Förhandlingen i fråga hölls fredagen den 25 april 1980.

Dagen innan förhandlingen hölls talade Gunvor Bexelius om för mig att hon hade ett mål ang. vårdnad av barn där motsättningarna mellan parterna är mycket stora. Beträffande målet kan vidare anföras att tingsrätten för ung. två år sedan genom dom efter en vårdnadsprocess tilldelade modern vårdnaden om barnen. Därefter har mannen väckt talan om överflyttande av vårdnaden. Hustrun har i genstämning yrkat att den rätt till umgänge med barnen som mannen har skall upphöra. Som ett led i strävandena att få så mycket information som möjligt som är av betydelse i sakfrågan i målet hade Gunvor Bexelius beslutat att fråga parterna om barnen kunde komma med parterna till inställelsen den 25 april 1980. Parterna hade gått med på detta och Gunvor Bexelius kom överens med ombuden att hon skulle tala med barnen i närvaro av ombuden men i föräldrarnas frånvaro.

I sammanhanget frågade jag Gunvor Bexelius om det var helt klart att parterna gick med på att låta barnen infinna sig. På detta svarade Gunvor Bexelius att parternas medgivande i frågan varit en förutsättning för henne att be parterna låta barnen komma till inställelsen.

Efter inställelsen den 25 april 1980 berättade Gunvor Bexelius för mig att en reporter från Expressen infunnit sig till förhandlingen. Gunvor Bexelius framhöll för denne att hennes planerade samtal med barnen bäst hölls i en så liten krets som möjligt. Reportern lämnade då salen.

Sammanträdet hölls i tingsrättens sal 4 som ligger i en paviljong i tingshusparken. Det är en mindre sal i modern stil. Den saknar helt alla attribut som man förknippar med en tingssal. Den används mest för förberedelser och huvudförhandlingar i tvistemål med ensamdomare. Barnen satt vid samma bord som Gunvor Bexelius mitt emot henne.

Gunvor Bexelius och jag såg artikeln i Expressen den 28 april 1980 då vi läste den tillsammans. Hon påpekade att uppgiften i artikeln att Terje Bergfeldt, som är mannens ombud i målet, skulle ha "agerat hårt för att Bosse och Mia ska slippa frågas ut i tingsrätten" är felaktig. Gunvor Bexelius upprepade i stället vad hon sagt till mig före sammanträdet att parternas/ombudens medgivande var en förutsättning för att hålla ett samtal med barnen.

Beträffande uttalanden i samma tidning av psykologen Mirjam Israel måste påpekas att det inte gällde att "förhöra" ett barn eller låta det avlägga vittnesmål. Samtalet var informellt.

Sedan jag genom innehållet i remisskrivelsen anmodats inhämta yttrande från Gunvor Bexelius har hon ytterligare framhållit att parterna genom ombuden medgett att hon samtalade med barnen. Hon har vidare framhållit att artikeln i den del den skildrar samtalet inte stämmer överens med vad som enligt hennes uppfattning förekommit. Hon kan inte förstå vad som i samtalet mellan henne och barnen kan betecknas som en "grotesk utfrågning". Uppgiften att ett par pojkar hörts av henne i ett mål om skadegörelse är inte riktig. Målet i fråga gällde skadestånd. Samtalet med barnen

fördes av Gunvor Bexelius sedan mannens ombud sagt att han inte önska-
de ställa några frågor till barnen.

De uppgifter jag lämnat i denna skrivelse om Gunvor Bexelius' hand-
läggning i fråga innehåller den information som kan lämnas av henne.
Därför har jag inte begärt något skriftligt yttrande från henne.

Sammanfattningsvis kan jag konstatera att Gunvor Bexelius hållit sam-
talet med barnen sedan parterna lämnat sitt medgivande till det. Uppenbar-
ligen har mannen eller mannens ombud senare ändrat uppfattning i frågan.
Det är beklagligt att detta inte meddelats till Gunvor Bexelius innan samta-
let med barnen ägde rum. Det måste framhållas att miljön i tingsrättens
lokaler i paviljongen inte är av det slaget artikelförfattaren velat göra
gällande. En bild i tidningen visar barnen utanför tingsrättens huvudbygge-
nad som är ett tingshus av traditionellt slag. I den byggnaden var barnen
aldrig inne utan i en barack på gården som helt saknar sådana egenskaper
som gör den olämplig för ändamålet i fråga.

Jag kan inte finna att vad som förekommit i målet kan föranleda någon
åtgärd överhuvud från riksdagens ombudsmän.

I sina klagomål hit anförde Bergfeldt i denna del följande. Han blev den
15 april 1980 i sin bostad uppringd av Gunvor Bexelius som meddelade att
tingsrätten hade beslutat att höra barnen vid förberedelsen den 25 april
1980. Bergfeldt framförde Sörens invändningar men avbröts av Gunvor
Bexelius med orden "jag är mor till fyra barn och vet hur sådant här skall
skötas". Efter den kommentaren blev Bergfeldt så perplex att han inte
kom sig för att fråga om beslutet var fattat efter yrkande av motparten eller
om det var domstolens egen idé att höra en åttaåring utan att parterna fått
yttra sig skriftligt. På förmiddagen påföljande dag ringde han till Gunvor
Bexelius och frågade entydigt om beslutet att höra barnen grundade sig på
ett yrkande från motparten eller om det var tingsrättens idé. Gunvor
Bexelius svarade: "Det spelar väl ingen roll. Det är en idé som jag framför
och eftersom det är jag som framför idén, så är det jag som står för den."

I sitt den 9 maj 1980 avgivna yttrande över Bergfeldts klagomål anförde
Gunvor Bexelius i fråga om hörandet av barnen följande.

Vid mitt samtal med Bergfeldt, som kunde nås först efter tjänstetid på ett
av Familj och rätt's telefonsvarare angivet nummer, ställde jag frågan om
han och hans huvudman tyckte att det var en bra idé att tala med barnen
vid den tidigare utsatta förberedelsen. Jag sa klart att detta inte skulle ske
annat än om båda parter och ombud ansåg det lämpligt och samtyckte samt
att föräldrarna själva inte skulle lyssna. Vid samtalet framhöll Bergfeldt
bl. a. att större avseende borde fästas vid om barnen var positiva till fadern
än om de var negativa. Han undrade också om en PBU-konsulent kunde
vara närvarande, vilket besvarades med att han naturligtvis kunde be
någon sådan komma. Slutligen frågade han om jag trodde mig kunna prata
med barnen vilket jag besvarade med att jag nog trodde det skulle gå bra,
eftersom jag själv har fyra barn. Bergfeldt samtyckte alltså och detta
framstår som mycket viktigt i frågan. Det är riktigt att han påföljande
morgon ringde mig i bostaden för att fråga vems idén var och att mitt svar
kan ha formulerats som Bergfeldt återger det. Jag vill alltså framhålla att
något yrkande om hörande av barnen inte framstälts, att något beslut inte

fattats på det sätt Bergfeldt återger det utan att Bergfeldt efter underhandsförfrågan samtyckt till åtgärden och barnen därefter medföljt sin mor till förberedelsen, eftersom även hon och hennes ombud samtyckt. Till stöd för detta vill jag också tillägga att jag, när Bergfeldt, då den ditkomna journalisten lämnade sammanträdesrummet, också gjorde ansatser att gå framhåll att jag i sådant fall inte ansåg mig kunna samtala med barnen. Bergfeldt kvarstannade då. Slutligen vill jag understryka att förfrågan till partsombuden gjordes med förhoppningen att ett samtal med barnen skulle kunna leda till att parterna enades. Deras samtycke stärkte förhoppningarna vilka dock totalt försvann sedan förberedelsen hållits.

Målet är ännu inte avgjort men har på parternas begäran preliminärt utsatts till huvudförhandling den 30 maj 1980. Vid denna har Bergfeldt preliminärt anmält att han önskar höra nio vittnen.

Motsättningarna mellan parterna i detta mål är mycket stor. Bergfeldt har t. ex. framställt yrkande om avvisande av Lönnqvist som ombud. Enligt min uppfattning är det inte utan betydelse vad en åttaåring och en tioåring har för syn på sina föräldrar. Rent praktiskt anser även verkställande myndigheter detta, eftersom handgripligt överlämnande inte tillåts förekomma. Jag kan därför inte se att det skulle vara okämpligt att tala med barnen om föräldrarna och ombuden samtycker till detta.

Bergfeldt anförde i sina yttranden över remissvaren bl. a. följande.

Hillerudh har uppgett att Gunvor Bexelius beslutat att fråga parterna om barnen kunde komma till inställelsen den 25 april 1980 och att parterna gått med på detta. Dessa uppgifter var inte korrekta. Gunvor Bexelius har varken skriftligen eller muntligen varit i kontakt med Sören. Inte heller har hon vänt sig till Bergfeldt med någon förfrågan om Sörens inställning. Vid telefonsamtalet med Bergfeldt den 15 april hade Gunvor Bexelius meddelat att rätten beslutat höra barnen. Bergfeldt hade förklarat att han insåg att det inte fanns någon formell laglig möjlighet att hindra detta men att han ansåg att beslutet var synnerligen olämpligt. Han hade försökt förklara sin inställning men hade avbrutits av Gunvor Bexelius.

Uppgiften att Gunvor Bexelius kommit överens med ombuden att hon skulle tala med barnen i ombudens närvaro men i föräldrarnas frånvaro kunde enligt Bergfeldt inte heller anses korrekt formulerad. Det hade nämligen inte varit någon överenskommelse utan Gunvor Bexelius hade meddelat endast hur förhöret med barnen skulle tillgå. Förhöret med barnen hade varit varken informellt eller av samtalstyp. Upprop av målet m. m. hade helt följt vedertagen domstolsrutin. Vid förhöret hade Gunvor Bexelius ställt en mängd ledande och provocerande frågor, vilka i allmänhet hade besvarats mycket kortfattat av barnen.

Gunvor Bexelius har, framhåll Bergfeldt vidare, i yttrandet till JO understrukit att hennes förhoppning varit att ett samtal med barnen skulle leda till att parterna enades. Hon har alltså tilltrött sig personlighetsdrag av en art som vida överträffar alla dem hos de personer som varit inkopplade vid det över dussintalet familjevårds-/rådskontakter som familjen varit involverad i under senare år. Självfallet var det inte utan betydelse i ett värd-

nads- och umgängesrättsmål vilken syn en åttaåring och en tioåring hade på sina föräldrar. Det var emellertid i det aktuella fallet bara att konstatera att Gunvor Bexelius varken hade teoretisk eller praktisk utbildning/erfarenhet för att kunna utvärdera detta. Det räckte inte med att någon är mor – eller rent av far – till fyra barn.

I det aktuella fallet hade enligt Bergfeldt varken Sören eller han samtyckt till att barnen hördes. Även om de skulle ha varit så omdömeslösa att de föreslagit något sådant borde emellertid Gunvor Bexelius i sin egenskap av domare haft omdöme nog att avslå den befängda idén.

JO Wigelius uttalade följande.

Bestämmelser om vårdnad om barn och om umgängesrätt finns i 6 kap. föräldrabalken. I 8 § föreskrivs att, om ett barn står under vårdnad av endast den ene av föräldrarna, rätten skall på talan av den andre överföra vårdnaden till honom, om det finnes skäligt med hänsyn till barnets bästa. Är föräldrarna ense att vårdnaden skall överföras till den andre eller att vårdnaden skall tillkomma dem gemensamt, skall rätten på talan besluta i överensstämmelse därmed, om det ej är uppenbart stridande mot barnets bästa.

Enligt 11 § får en far eller mor som är skild från vårdnaden inte betagas tillfälle till umgänge med barnet annat än om särskilda omständigheter föranleder det. Nöjer han eller hon sig inte med vad som bestäms om detta av den som har vårdnaden, skall rätten besluta i frågan.

Det anses i regel vara av värde för ett barn att behålla kontakten med den förälder som inte har vårdnaden. Umgänge med denna förälder kan emellertid ibland medföra risker för barnet, och dessa risker får då vägas mot intresset av att barnet håller kontakten med båda föräldrarna. Denna avvägning bör ske uteslutande med hänsyn till barnets bästa (se NJA I 1978 s. 181).

Att avgöra vad som är barnets bästa är ofta en svår bedömningsfråga, där en mängd olika faktorer måste vägas mot varandra. Givetvis måste även barnets inställning beaktas. Vad små barn säger sig vilja torde man dock knappast kunna fästa något direkt avseende vid. Ju äldre och mognare barnet är desto mera bör man ta hänsyn till dess egen inställning. Barnets vilja kan emellertid mera sällan vara ensamt avgörande utan får beaktas som en viktig omständighet vid den helhetsbedömning som måste göras i varje särskilt fall. Barnet kan ju ha utsatts för påverkan och dess inställning kan växla från ett tillfälle till ett annat. Det kan här nämnas att det i 21 kap. föräldrabalken, som handlar om bl. a. verkställighet av dom eller beslut om vårdnad eller umgängesrätt, direkt anges att hänsyn skall tas till barnets vilja vid prövningen av om verkställighet skall ske. Enligt kapitlets 4 § får nämligen, om barnet fyllt femton år, verkställighet inte ske mot dess vilja, utan att länsrätten finner det nödvändigt av hänsyn till barnets bästa. Vidare sägs i paragrafen att detsamma gäller, om barnet ännu ej fyllt femton år men nått sådan mognad att dess vilja bör beaktas på motsvarande sätt.

Det är emellertid en känslig sak att ta reda på barnets inställning, när det råder tvist mellan föräldrarna om vårdnad eller umgängesrätt. Det kan vara så att barnet inte vill eller kan ta ställning i saken och då skall barnet naturligtvis inte behöva göra det. Det kan innebära alltför stora påfrestringar för ett barn att tvingas välja vilken av föräldrarna barnet skall vistas hos. Barnet kan lätt komma i en lojalitetskonflikt och få skuld känslor på grund av ett sådant ställningstagande. Största försiktighet måste alltså iakttas när det gäller att ta reda på ett barns åsikt i en fråga av det här aktuella slaget. Givetvis får man inte försöka driva fram ett ställningstagande från barnet.

När det sedan gäller formerna för hörandet av barn i vårdnads- och umgängesvister så finns det i och för sig inte något formellt hinder mot att barn hörs inför domstol. Det torde emellertid vara mycket sällsynt att så sker. I stället brukar barn, som uppnått tillräcklig ålder och mognad, höras om sin uppfattning i samband med att det görs en vårdnadsutredning eller barnpsykiatrisk undersökning.

Frågan om hörandet av barn har behandlats av utredningen om barnets rätt, som hösten 1979 överlämnade betänkandet (SOU 1979: 63) Barnets rätt 2. Om föräldransvar m. m. Kommittén, som i betänkandet tar upp reglerna om vårdnad, umgängesrätt och överflyttning av barn, framhåller att stor hänsyn bör tas till barnets vilja i tvister om vårdnad och umgängesrätt. Kommittén betonar emellertid att barnet inte skall behöva ta ställning i föräldrarnas konflikt. Enligt kommittén är det vanligt att vårdnadsutredaren frågar om barnets åsikt, om barnet är minst 10–12 år. Det sägs vidare att barnet vanligtvis inte pressas till en åsikt i saken utan att det mera blir fråga om ett samtal kring den rådande situationen och att stor försiktighet i allmänhet iakttas när det gäller att i utredningen redovisa vad barnet anförtrott utredaren. Kommittén anser att utredaren bör träffa barnet såväl enskilt som i sällskap med föräldrarna, gärna i familjens hemmiljö, och att samtalen bör ha karaktären av en diskussion kring den rådande situationen i stället för ett efterhörande av barnets åsikt. Att utredaren iakttar någon särskild åldersgräns när det gäller att avgöra om han skall samtala med barnet vill kommittén inte förorda. Det sägs att utredaren bör samtala med barnet så snart det är möjligt med hänsyn till barnets mognadsgrad. För framför allt barn upp till 12-årsåldern kan därvid enligt kommittén hjälp av barnpsykiatrisk eller barnpsykologisk expertis behövas. Kommittén har även övervägt möjligheten att barnet personligen skulle kallas att höras vid domstolsförhandling i mål om vårdnad eller umgängesrätt. Kommittén har dock funnit detta vara en olämplig ordning – även för äldre barn – med hänsyn till frågans mycket känsliga karaktär. – Kommitténs förslag, som har remissbehandlats, övervägs f. n. inom justitiedepartementet.

Som jag tidigare sagt finns det inte något formellt hinder mot att barn hörs vid en domstol i ett mål av det här aktuella slaget. Något sådant bör

dock enligt min mening förekomma bara i undantagsfall och det bör knappast alls komma i fråga när det gäller barn i 8–10-årsåldern. Det finns ju som framgått andra möjligheter att få reda på barnens åsikt. Stor försiktighet bör vidare iakttas när domstolen överväger att höra barn och det är viktigt att domstolen skaffar sig ett tillräckligt underlag för att kunna bedöma om det kan medföra några skadliga konsekvenser för barnen att dessa hörs inför domstolen.

I det här fallet har enligt Hillerudhs yttrande Gunvor Bexelius samtalat med barnen sedan parterna lämnat sitt medgivande till det. Gunvor Bexelius har i sitt yttrande framhållit att föräldrarna och ombuden samtyckt till åtgärden. Bergfeldt däremot har i sina skrivelser hit förklarat att varken han eller Sören samtyckt till att barnen hördes. Gunvor Bexelius och Bergfeldt har alltså lämnat motstridiga uppgifter i den här frågan. Jag finner inte anledning att genom ytterligare utredningsåtgärder försöka få klarhet i saken. Vid min bedömning av Gunvor Bexelius handlande utgår jag från att hon vid samtal med Bergfeldt fått den uppfattningen att denne samtyckte till åtgärden. Detta överensstämmer också med den anteckning på dagboksbladet som gjorts den 15 april 1980 om att Gunvor Bexelius haft samtal med ombuden angående barnens inställelse vid förberedelsen och att ingen av dessa haft någon erinran.

När det sedan gäller frågan om föräldrarnas inställning till att barnen hördes så har Gunvor Bexelius inte, såvitt utredningen ger vid handen, varit i kontakt med någon av föräldrarna före förhandlingen. För min del anser jag att det hade varit lämpligt att Gunvor Bexelius själv diskuterat saken med föräldrarna och fått deras synpunkter på om det var tillräckligt att höra barnen inför domstolen, i all synnerhet som det här var fråga om ganska små barn. Det hade också varit möjligt för Gunvor Bexelius att vända sig till någon psykolog eller läkare eller annan lämplig person, som barnen haft kontakt med, för att få synpunkter i frågan. Jag kan inte finna annat än att Gunvor Bexelius haft ett alltför klen underlag för att kunna bedöma om barnen borde höras inför domstolen. Det har alltså enligt min mening inte varit tillräckligt att tala med ombuden angående barnens inställelse.

Vad sedan beträffar skälen till att barnen hördes så har Hillerudh i sitt hit först avgivna yttrande anfört att Gunvor Bexelius, som ett led i sina strävanden att få så mycket information som möjligt av betydelse i sakfrågan, hade beslutat fråga parterna om barnen kunde komma med dem till förhandlingen. Gunvor Bexelius har i sitt yttrande understrukit att förfrågan till partsombuden angående barnens hörande gjordes med förhoppningen att ett samtal med barnen skulle kunna leda till att parterna enades. Hon har vidare anfört att det enligt hennes uppfattning inte är utan betydelse vad en åttaåring och en tioåring har för syn på sina föräldrar.

Av vad jag tidigare har sagt framgår att hänsyn i möjlig utsträckning skall tas till barnens vilja i tvister om vårdnad och umgängesrätt. Det hade

emellertid här funnits möjligheter att på annat sätt försöka ta reda på barnens inställning än att höra dem vid en domstolsförhandling. Trots detta har barnen hörts inför domstolen. Jag kan inte finna att de skal som Gunvor Bexelius har anfört varit starka nog för att motivera denna åtgärd.

När barn skall höras om sin inställning i fråga om vårdnad och umgängesrätt måste största försiktighet iakttas. Ett sådant samtal ställer stora krav på den som leder samtalet med barnen. I det här fallet har jag otillräckligt underlag för att bedöma det sätt på vilket barnen hörts. I protokollet från förberedelsen finns varken några anteckningar om vilka frågor som ställts till barnen eller några anteckningar om vad dessa sagt. Att försöka utreda närmare vad som förekommit anser jag inte meningsfullt. Jag lämnar därför den saken.

Barnen har hörts vid en förberedelse och samtalet med dem har inte dokumenterats i protokollet från förhandlingen. Det har därför inte ens varit praktiskt möjligt att vid huvudförhandlingen lägga fram vad barnen sagt. Vad dessa uppgett vid förberedelsen kunde således inte utgöra processmaterial. Enligt 17 kap. 2 § rättegångsbalken skall nämligen dom, om huvudförhandling vid rätten ägt rum, grundas på vad vid förhandlingen förekommit. Vad barnen uppgett kunde visserligen ha blivit processmaterial om målet hade företagits till huvudförhandling i förenklad form i anslutning till förberedelsen. Det var dock knappast realistiskt att rakna med en sådan handläggning av målet. Även ur denna synvinkel ter sig enligt min mening åtgärden att höra barnen inför domstolen diskutabel.

Klagomålen i övrigt angående handläggningen av målet

Förutom vad som förut nämnts anförde Bergfeldt klagomål mot Gunvor Bexelius i följande avseenden. Sören hade i sin stämningsansökan yrkat att vårdnaden om barnen interimistiskt skulle överföras till honom. Trots två förberedelser i målet och flera muntliga påminnelser hade Gunvor Bexelius under mer än nio månader kategoriskt vägrat att meddela beslut i anledning av yrkandet. Vid förberedelsen den 4 september 1979 begärde Bergfeldt att snarast bli tillstånd protokollet från förhandlingen och ett beslut i anledning av det interimistiska yrkandet. Protokollet expedierades enligt dagboksbladet den 30 oktober 1979 och enligt poststämpel den 31 oktober 1979, dvs. först efter åtta veckor. Vid samma förberedelse yrkade Maria att tingsrätten skulle inhämta yttrande i vårdnadsfrågan från PBU i Sollenluna. Sören medgav detta men yrkade oavsett medgivandet ett interimistiskt beslut i vårdnadsfrågan. I ett beslut ålade tingsrätten Maria och Sören att med hjälp av PBU i Upplands Väsby söka lösa frågan om umgängesrätt och vårdnad beträffande barnen. När beslutet fattades, fanns det dock inte någon tvist anhängiggjord vid en allmän domstol om umgängesrättens omfattning eller i en förvaltningsdomstol om verkställighet av den tidigare lagakraftvunna domen om umgängesrätt.

Gunvor Bexelius anförde i yttrande över klagomålen följande.

Vid förberedelsen den 4 september 1979 föreslog advokaten Eric Lönnqvist som företrädare modern, att PBU i Upplands Väsby skulle kontaktas. Bergfeldt och hans huvudman accepterade detta. I beslutet ålades parterna i enlighet med sitt medgivande – så som återgivits under 3 i anmälan – att med hjälp av PBU söka lösa vårdnads- och umgängesfrågan. Tingsrätten uppdrog åt PBU att vidtaga erforderliga åtgärder och förklarade målet vilande. Mannens medgivande ansåg jag självklart innebära att något interimistiskt beslut i vårdnadsfrågan inte skulle meddelas tills vidare, eftersom lagakraftvunnet beslut om vårdnaden fanns sedan tidigare mål.

Av tidigare erfarenhet visste jag att PBU kunde ha synpunkter på utformningen av beslutet. Innan förberedelsen avslutades talade jag med parterna om att jag ville ha kontakt med vederbörande PBU-läkare före den slutliga formuleringen av beslutet och att detta kunde ta tid. Ingen hade något att erinra mot detta. Jag kan inte påminna mig när detta blev klart men angivet datum kan stämma.

Den av Bergfeldt ingivna stämningsansökan innehåller bl. a. en rubrik "Lagstiftarens syn på umgängessabotage". I ansökan fästs stor vikt vid vad som inträffat vid försök till utövande av umgängesrätten. Umgängesrätten var sålunda aktuell innan genstämningen gjordes. Det föreföll naturligt att försök till samförstånds lösning därför även skulle omfatta hur umgängesrätten skulle utövas.

Bergfeldt bemötte remissvaret och anförde därvid bl. a. följande. Påståendet att Sören medgett att parterna skulle åläggas att lösa vårdnads- och umgängestvisten med hjälp av PBU var en sanningslös efterhandskonstruktion. Det syntes uppenbart felaktigt att en domare dröjer åtta veckor med utskrift och expediering av ett protokoll jämte beslut. Förklaringen att PBU kunde ha synpunkter på utformningen av beslutet var sanningslös. Gunvor Bexelius tog inte kontakt med PBU vare sig före eller efter utformningen av beslutet. Däremot tog PBU i Upplands Väsby kontakt med henne efter det att beslutet hade expedierats. Det var riktigt att Bergfeldt i stämningsansökan tagit upp umgängessabotage, eftersom detta utgjorde grund för omprövning av en lagakraftvunnen dom. Om en förälder stämmer om ändring av vårdnaden, borde självfallet inte en domare på sätt som skett i princip så småningom avvisa ansökan och ålägga parterna att lösa tvisten via PBU. Också Bergfeldt var av den uppfattningen att en samförstånds lösning var det bästa. Gunvor Bexelius hade emellertid inte rätt att som domare ålägga parter mot deras medgivande att inför något annat forum lösa en vid domstol anhängiggjord tvist.

JO Wigelius uttalade följande.

I sin stämningsansökan yrkade Sören att interimistiskt beslut skulle meddelas skyndsamt i bl. a. vårdnadsfrågan. Detta yrkande framställde Bergfeldt också vid förberedelsen den 4 september 1979. När Bergfeldt vid förhandlingen gick med på att PBU kopplades in, kunde Gunvor Bexelius inte utan vidare utgå från att han då avstod från ett interimistiskt beslut i

vårdnadsfrågan. Hon borde givetvis ha frågat Bergfeldt hur han ställde sig till den saken och hon borde ha antecknat hans inställning i protokollet.

Om föräldrar kan komma överens i fråga om vårdnad och umgängesrätt är detta naturligtvis i allmänhet bra för både barnen och föräldrarna själva. Det pågår också sedan flera år i många kommuner försök med att hjälpa föräldrar i skilsmässa att komma överens i fråga om vårdnaden (se SOU 1979:63 s. 94 ff). Om föräldrarna själva i ett vårdnads mål enas om att försöka nå fram till en gemensam uppfattning och därför begär att vidare handläggning av målet skall anstå en tid, bör domstolen ofta kunna villfara en sådan begäran. Däremot är det helt klart att en domstol – för att få till stånd en samförståndslösning – aldrig kan *ålägga* föräldrar att söka lösa frågor om vårdnad och umgängesrätt. Gunvor Bexelius borde därför inte ha meddelat ett så avfattat beslut som det som daterats den 4 september 1979.

Tingsrätten har i det nyssnämnda beslutet förklarat målet vilande att på anmälan av part återupptagas till handläggning. Jag vill i anledning härav säga följande. Även om det ibland kan vara lämpligt att låta vidare handläggning av ett indispositivt tvistemål anstå, t. ex. för att parterna i ett vårdnads mål vill försöka komma fram till en överenskommelse, bör dock rätten inte låta målets återupptagande bli beroende av anmälan av part. Rätten avhänder sig då i viss mån ledningen av processen. Det är enligt min mening mera lämpligt att rätten förelägger parterna viss tid, inom vilken de har att inkomma med besked i saken och att rätten – om något sådant besked inte lämnas – fortsätter handläggningen av målet.

Bestämmelser om protokoll finns i 6 kap. rättegångsbalken och i protokollskungörelsen. Enligt 6 kap. 8 § rättegångsbalken skall ett protokoll över en förhandling få sin slutliga avfattning innan förhandlingen avslutas. När protokollet är uppsatt, skall ordföranden på protokollet göra en anteckning om detta. Av 9 § protokollskungörelsen framgår att ett protokoll över en förhandling om möjligt skall sättas upp efter hand som förhandlingen fortgår samt att, om så inte kan ske utan att minnesanteckningar förs, protokollet skall sättas upp med ledning av dessa snarast möjligt efter förhandlingens slut.

Uppenbarligen har tingsrättens protokoll den 4 september 1979 satts upp i slutet av oktober, alltså omkring åtta veckor efter förhandlingen. Ett så långt dröjsmål kan knappast i något fall anses godtagbart. I det här fallet var det beslut som var upptaget i protokollet kortfattat och kan inte ha vållat några svårigheter av betydelse vid utformningen. Inte heller kan dröjsmålet motiveras av att Gunvor Bexelius önskade ta kontakt med PBU. Om det från början står klart att det behövs tid för att avfatta ett beslut, bör givetvis förhandlingen avslutas utan att man fingerar att ett beslut meddelas. I stället bör parterna underrättas om att beslutet kommer att meddelas vid den senare tidpunkt då det kan beräknas vara avfattat. Också i det nu behandlade hänseendet har alltså Gunvor Bexelius förfarit felaktigt.

Sammanfattningsvis anförde *JO Wigelius* följande.

Som framgått är jag i flera avseenden kritisk mot handläggningen av målet. Allvarligast ser jag på det förhållandet att Gunvor Bexelius vid en förberedelse hört de två barnen utan att ha skaffat sig ett tillräckligt underlag för att bedöma om det över huvud taget var lämpligt att höra barnen inför domstolen och – enligt min mening – utan att ha tillräckligt starka skäl för en sådan åtgärd. Jag finner emellertid inte anledning att företa något ytterligare i saken utan stannar vid den kritik som jag här har uttalat.

Utredning i mål angående vårdnad om barn när föräldrarna är ense

JO Wigelius meddelade den 12 december 1980 följande beslut i ett initiativärende.

BAKGRUNDEN TILL JO:S INITIATIV

Bestämmelser om vårdnaden om barn finns i 6 kap. föräldrabalken. I 7 och 8 §§ föreskrivs följande.

7 §

Stå barn under vårdnad av bägge föräldrarna och vilja föräldrarna eller en av dem att vårdnaden icke längre skall tillkomma dem gemensamt, har rätten på talan av endera att förordna vem av dem som skall ha vårdnaden om barnen eller, om ej alla barnen böra stå under den enes vårdnad, hur de skola fördelas mellan föräldrarna. Äro föräldrarna ense, skall rätten besluta i överensstämmelse med vad de önska, om det ej är uppenbart stridande mot barnens bästa. I annat fall beslutar rätten efter vad som finnes skäligt med hänsyn till barnens bästa. Finnes med hänsyn till barnens bästa uppenbart att ingendera av föräldrarna bör utöva vårdnaden, skall denna anförtros åt särskilt förordnad förmyndare.

Dömes till äktenskapsskillnad mellan föräldrarna, skall rätten tillika förordna angående vårdnaden om barnen. Härvid äger första stycket motsvarande tillämpning. Äro föräldrarna ense om att vårdnaden skall tillkomma dem gemensamt, skall dock rätten besluta i överensstämmelse därmed, om det ej är uppenbart stridande mot barnens bästa.

8 §

Står barn under vårdnad av endast den ene av föräldrarna, skall rätten på talan av den andre överföra vårdnaden till honom, om det finnes skäligt med hänsyn till barnets bästa. Äro föräldrarna ense om att vårdnaden skall överföras till den andre eller att vårdnaden skall tillkomma dem gemensamt, skall rätten på talan besluta i överensstämmelse därmed, om det ej är uppenbart stridande mot barnets bästa.

Som framgår av de återgivna bestämmelserna skall alltså domstolen, när föräldrarna är ense om hur vårdnadsfrågan skall lösas, följa föräldrarnas överenskommelse, om det inte är uppenbart stridande mot barnets bästa. Det här aktuella ärendet gäller frågan vilket underlag domstolen bör ha för att kunna bedöma om föräldrarnas överenskommelse kan läggas till grund för avgörandet.

Frågan har tidigare behandlats av JO i ett ärende som gällde hur domstol borde gå till väga i mål om hemskillnad och äktenskapsskillnad, som anhängiggjorts genom gemensam ansökan. JO Alfred Bexelius uttalade bl. a. följande (JO:s ämbetsberättelse 1962 s. 28 ff).

En ändamålsenlig ordning synes — — — vara, att rätten, när ansökan av förevarande slag inkommer, underrättar barnavårdsnämnden här om och om att rätten efter viss tid — förslagsvis 10—14 dagar — kommer att företaga målet till avgörande, om icke nämnden eller företrädare för denna dessförinnan med angivande av skälen härför påkallar utredning av vårdnadsfrågan. Med en sådan ordning skulle nämnderna i de flesta fall icke behöva avge något yttrande. Systemet skulle medföra endast ringa besvär för nämnderna och samtidigt innefatta tillräcklig säkerhet för att utredning av vårdnadsfrågan icke försummas i de fall, där sådan utredning är påkallad med hänsyn till vad som är känt för barnavårdsnämnden.

En dylik form för samarbete mellan domstolar och barnavårdsnämnder i hithörande vårdnadsfrågor behöver icke medföra något nämnvärt dröjsmål med avgörandet eller eljest medföra olägenheter för makarna och framstår därför såsom önskvärd. I de fall, då rätten efter dylik kontakt med nämnden erhåller besked från denna av sådan beskaffenhet, att inhämtande av formligt yttrande från nämnden synes aktuellt, torde rätten i allmänhet, innan den beslutar i saken, böra — på sätt advokatsamfundets styrelse förordat — höra makarna rörande de från nämnden lämnade uppgifterna.

Några föreskrifter om skyldighet för domstol att på angivet sätt taga kontakt med barnavårdsnämnd torde icke behöva utfärdas. Det bör alltså enligt min mening alltjämt ankomma på varje domstol att, alltefter förhållandena inom dess verksamhetsområde, vidtaga de åtgärder — i form av samråd med barnavårdsnämnderna eller på annat sätt — som finnas erforderliga för domstolens bedömning huruvida överenskommelse i vårdnadsfråga är uppenbart stridande mot barnets bästa.

Under utredningen hos JO av ett klagomål, som gällde handläggningen av ett ärende angående upphörande av samhällsvård, upplyste Stockholms socialförvaltning att Stockholms tingsrätt endast i undantagsfall beredde

förvaltningen tillfälle att påkalla vårdnadsutredning i sådana fall då föräldrar gemensamt ansökt om överflyttning av vårdnaden om deras barn eller när de i samband med skilsmässa enats om vem som skulle ha vårdnaden.

Med anledning av vad som sålunda uppgivits beslöt JO Wigelius att från Stockholms tingsrätt infordra en redogörelse för tingsrättens praxis på förevarande område och för de överväganden som låg till grund för denna praxis.

REMISSYTTRANDEN

Lagmannen i Stockholms tingsrätt, Carl-Anton Spak, inkom den 5 oktober 1979 med eget yttrande jämte en av tingsfiskalen Lars Brolin upprättad promemoria angående tingsrättens praxis. I Brolins promemoria anfördes att tingsrätten för närvarande beredde socialförvaltningen tillfälle att yttra sig endast i sådana mål och ärenden där det på grund av handlingarnas innehåll eller eljest framgick att det fanns anledning att ifrågasätta lämpligheten av att vårdnaden överflyttades till någon av parterna.

Ärendet remitterades därefter till socialdelegerade i Stockholms kommun, som överlämnade och såsom svar på remissen återopade ett tjänsteutlåtande av avdelningschefen Kåge Karlsson och chefen för familjevårdsbyrån Birgitta Traung. I utlåtandet anfördes följande.

Sammanfattningsvis kan således konstateras att socialförvaltningen finner det önskvärt att underhandsförfrågningar sker även från tingsrätten i Stockholm, att merarbetet för förvaltningen skulle bli obetydligt och sannolikt kompenseras i viss mån av att andra arbetsinsatser därigenom skulle kunna undvikas samt att det ej gått att klarlägga hur tingsrättens uppfattning om förvaltningens negativa inställning uppkommit.

Stockholms tingsrätt bereddes sedan tillfälle att yttra sig på nytt i ärendet. Yttranden från Spak inkom den 6 maj och den 29 oktober 1980. I det senare yttrandet upplyste Spak att det inom tingsrätten utarbetats ett förslag till tillvägagångssätt vid inhämtande av yttrande från barnavårdsnämnden i Stockholm. (Förslaget var fogat som bilaga I till yttrandet.) Yttrande över förslaget hade avgetts av socialförvaltningens familjerättssektion. Enligt Spak syntes det i och för sig föreligga möjlighet för Stockholms tingsrätt att nu genomföra förslaget med vissa ändringar som föreslagits av familjerättssektionen. Spak anförde vidare följande.

Jag har emellertid under sommaren 1980 inhämtat uppgifter från tingsrätterna i Stockholms län angående deras praxis i motsvarande sammanhang. De uppgifter som lämnats har inte haft den naturen, att jag finner det möjligt att lämna en mera precis redogörelse för hur det går till i de olika tingsrätterna utan jag nöjer mig med nedanstående sammanfattning.

Sammanfattningsvis blir resultatet att *ett antal* tingsrätter lämnar meddelanden till barnavårdsnämnd om alla mål (ärenden) som rör vårdnad, *ett antal* lämnar meddelanden om mål som anhängiggjorts genom gemensam ansökan, *ett antal* endast rörande mål som blott avser vårdnad samt *ett antal* aldrig, om inte i något enstaka undantagsfall särskild omständighet skulle föranleda kontakt med nämnden. Det bör tilläggas, att det förekommer att praxis är olika mellan olika domare inom viss tingsrätt samt att de ovan angivna handlingssätten inte alltid följs, när barnavårdsnämnd utom tingsrättens område är inblandad.

Vid sammanträffande den 18 oktober 1980 med lagmännen i tingsrätterna i Stockholms län, vid vilket även ordföranden i Sveriges Domareförbund var närvarande, redogjorde jag för ovanstående praxis. Den allmänna meningen bland de närvarande var att det är olyckligt att alla tingsrätter i landet inte tillämpar samma rutiner på detta område och att det vore bäst, om det fanns författningsbestämmelser som föreskrev hur tingsrätterna skall göra. Särskilt olyckligt ansågs det vara, om tingsrätterna inom ett visst område – t. ex. som i storstockholmsområdet – inte tillämpar samma rutiner, eftersom olika nämnder inom området kan vara inblandade i ett och samma mål.

Ingen av de andra tingsrätterna ville för närvarande ändra den rutin som just den tingsrätten tillämpade. Från något håll framhölls, att det kunde vara skäl att i detta sammanhang ta upp frågan om det kan finnas anledning att ta bort skyldigheten enligt 6 kap 7 § föräldrabalken för rätten att pröva, om en överenskommelse om vårdnad uppenbart strider mot barnens bästa. Skälet för detta skulle närmast vara att sådan prövning i praktiken är svår eller rent av omöjlig att genomföra på tillfredsställande sätt i det stora flertalet mål. Det sades också, att på de tingsrätter, där meddelande regelmässigt går till barnavårdsnämnd, nämnden hade reagerat endast i ytterst få fall och på någon tingsrätt aldrig. I fall då nämnd hade reagerat hade det också hänt att nämnden lite senare, förmodligen efter viss kontroll, förklarat sig vara med på vad som överenskommit om vårdnad. Det kunde därför ifrågasättas, om arbetet med översändande av meddelanden motsvarade en tillräcklig nytta. Därtill kommer att barnavårdsnämnd har möjlighet att tillämpa barnavårdslagens bestämmelser, när nämnden underrättas om domstols beslut om vårdnad och nämnden finner särskilda skäl föreligga för ingrepp.

För Stockholms tingsrätts del skulle ett genomförande av det förslag som avses med bilaga I medföra ett inte så litet merarbete och dra med sig en del kostnader och tidspillan. Jag anser mig därför för närvarande – i avbidan på justitieombudsmannens ställningstagande i nu förevarande ärende – inte böra rekommendera de avdelningar som handlägger familjemål att redan nu genomföra den med förslaget avsedda underrättelsemetoden. Jag vidhåller min i mitt yttrande 1979-10-03 framförda mening att regeringen bör bestämma, om barnavårdsnämnd i princip skall beredas tillfälle att framställa önskemål om vårdnadsutredning i mål och ärenden som rör vårdnad av barn. Jag vill dock gärna, efter samråd med de tre chefsrådmän som har familjemål på sina avdelningar, nämligen Ella Köhler, Birgitta Egenvall och Torsten Pehrsson, tillägga att om justitieombudsmannen anser att Stockholms tingsrätt skall införa det system som avses med bilaga I så gör tingsrätten det så snart den får besked därom.

Yttrandena från Spak översändes för kännedom till socialdelegerade i Stockholms kommun.

UTTALANDEN I FÖRARBETEN M. M.

Bestämmelserna i föräldrabalken om vårdnad ändrades genom en lag, som trädde i kraft den 1 januari 1977. Den nya lagstiftningen innebar bl. a. att möjlighet infördes för frånskilda makar att behålla den gemensamma vårdnaden om sina barn även efter skilsmässan.

I den proposition vari förslag till ändringarna av föräldrabalkens regler om vårdnad lades fram anförde departementschefen följande i fråga om domstols utredning i vårdnadsfrågor (prop. 1975/76: 170 s. 150).

Såväl i skilsmässosituationen som i övriga fall när beslut skall meddelas i en vårdnadsfråga ankommer det på domstolen att ta ställning till vilken utredning som behövs. Ar parterna ense om hur vårdnaden skall ordnas, bör dock några större krav på utredning inte ställas. Sålunda torde domstolen endast i undantagsfall behöva kontakta barnavårdsnämnden.

I en motion, som väckts med anledning av propositionen, framhölls att väglädande för domstolarnas bedömning av vårdnadsfrågor alltjämt skulle vara att barnens bästa tillgodosågs och att föräldrarnas personliga önskemål inte fick gå ut över barnen. Enligt motionen borde denna grundsats komma till ett klarare uttryck i lagtexten än vad som föreslogs i propositionen. Vidare anfördes att den föreslagna regeln om gemensam vårdnad närmast gav en anvisning om att föräldrarnas vilja och önskemål vägde tyngst. Endast om gemensam vårdnad "uppenbart" stred mot barnens bästa kunde rätten avvika från vad föräldrarna önskade. I motionen förordades därför att i bestämmelserna om gemensam vårdnad i 6 kap. 7 och 8 §§ föräldrabalken orden "ej är uppenbart stridande mot barnens bästa" ersattes med "finnes skäligt med hänsyn till barnens bästa".

Lagutskottet, som behandlade propositionens förslag om ändring i föräldrabalken, uttalade följande i anledning av motionen (LU 1975/76: 33 s. 88 f).

Utskottet vill till en början peka på att uttrycket "uppenbart stridande mot barnens bästa" i gällande rätt används när föräldrar är ense om att den ene föräldern skall ha vårdnaden om barnen. Med det angivna uttryckssättet har lagstiftaren velat markera att det kan antas att i allmänhet den ordning varom föräldrarna enats är till barnets fördel och att domstolen därför bör följa föräldrarnas önskningsar. Den prövning som rätten gör är i dessa fall relativt summarisk. Som regel torde domstolen nöja sig med att underrätta barnavårdsnämnden om föräldrarnas ansökan, varefter domstolen, om nämnden inte inom viss angiven tid begär att en utredning skall göras, beslutar i enlighet med ansökningen.

Utskottet vill vidare erinra om att det av motionärerna föreslagna uttrycket "skäligt med hänsyn till barnens bästa" f. n. används när föräldrarna är oense om vårdnaden och en som regel mer ingående barnavårdsnämndsutredning kommer till stånd. Enligt utskottets mening talar såväl praktiska som processekonomiska skäl mot att införa en sådan ordning för fall, där föräldrarna är ense om gemensam vårdnad. Många föräldrar skulle säkerli-

gen uppleva en utredning som stötande, och det finns en inte obetydlig risk för att föräldrarna under utredningens gång skulle komma i sådan konflikt med varandra att en gemensam vårdnad omöjliggörs. Även om utskottet i och för sig har förståelse för motionärernas synpunkter om vikten av att barnens bästa tillgodoses kan utskottet med hänsyn till det anförda inte finna att det finns skäl att, när föräldrarna är ense om gemensam vårdnad, göra en mer fullständig utredning än när föräldrarna är ense om att endera av dem skall ha vårdnaden. I den mån motionärerna inte avsett att det skulle göras en mer fullständig utredning innebär deras förslag att uttrycket "skäligen med hänsyn till barnens bästa" kommer att i samma lagrum tillämpas i olika betydelse. Detta anser utskottet inte godtagbart.

På grund av det anförda avstyrkte utskottet bifall till motionen. Utskottet förutsatte dock att den praxis som utbildats hos domstolarna när det gällde att underrätta barnavårdsnämnden också skulle tillämpas vid ansökan om gemensam vårdnad.

Utredningen om barnens rätt överlämnade hösten 1979 delbetänkandet (SOU 1979: 63) "Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m. m." Kommittén tog i betänkandet upp reglerna om vårdnad, umgängesrätt och överflyttning av barn. Kommittén föreslog en ny lagbestämmelse som angav i vilken mån domstolen skulle höra socialnämnden innan den avgjorde mål och ärenden om vårdnad eller umgängesrätt. Enligt den föreslagna bestämmelsen skulle rätten, innan mål och ärenden angående vårdnad eller umgängesrätt avgjordes, höra socialnämnden i den kommun där barnet var kyrkobokfört. Var föräldrarna ense i frågan kunde rätten enligt förslaget i stället bereda nämnden tillfälle att yttra sig.

Som motiv till den föreslagna paragrafen anfördes i betänkandet bl. a. följande. Antagandet att "föräldrarna vet bäst" borde inte tillmätas fullt så stor betydelse som f. n. I de fall föräldrarna kommit överens om gemensam vårdnad kunde dock i allmänhet antas att barnets bästa tillgodosetts. Det föreslogs därför att någon domstolsprövning inte skulle behövas i dessa fall. Även när föräldrarna kommit överens om att upplösa den gemensamma vårdnaden eller att vårdnaden skulle överföras från den ene föräldern till den andre fick man i allmänhet förutsätta att barnets bästa vägts in i uppgörelsen. Det fanns emellertid situationer när man kunde misstänka att omtanken om barnet vägdes mot och underordnades föräldrarnas intressen och rättigheter. Det var inte tillfredställande att överenskommelser mellan föräldrarna om ändringar i fråga om vårdnad i princip undantagslöst godtog av domstol utan att det gjordes någon utredning av att barnets bästa tillgodosetts i sammahanget. Det borde alltså enligt kommittén läggas ett större ansvar på domstolen för att barnets bästa inte skulle åsidosättas i dessa fall.

Förslaget har remissbehandlats och övervägs f. n. inom justitiedepartementet.

JO:S SYNPUNKTER

En domstol skall vid avgörandet av en vårdnadsfråga beakta barnets bästa. Är föräldrarna överens om hur vårdnadsfrågan skall lösas, skall domstolen i princip följa föräldrarnas överenskommelse. Vad föräldrarna enats om skall dock frångås av domstolen om den finner att överenskommelsen är uppenbart stridande mot barnets bästa. Lagen bygger alltså på uppfattningen att föräldrarnas överenskommelse i allmänhet är till barnets fördel. Man torde säkert kunna utgå från att det också i praktiken i flertalet fall förhåller sig så att vad föräldrarna kommit överens om är bäst för barnet. Man får emellertid räkna med att det finns fall där föräldrarnas intressen kommit i första hand så att barnets bästa inte blivit tillgodosett.

Det torde i regel inte vara möjligt för en domstol att enbart med ledning av ingivna handlingar bedöma om en överenskommelse i en vårdnadsfråga är uppenbart stridande mot barnets bästa. I vilken utsträckning bör då domstolen skaffa sig ytterligare underlag för att kunna bedöma vårdnadsfrågan? Det kommer knappast i fråga att domstolen föranstaltar om någon mera ingående utredning när föräldrarna är ense. Om domstolen skall göra en verklig prövning av vårdnadsfrågan, bör det å andra sidan inte vara så att domstolen alltid utan vidare följer föräldrarnas överenskommelse. Ett lämpligt sätt att få ett visst underlag för prövningen är att iakttä den ordning som JO Bexelius rekommenderat och som också lagutskottet senare har anslutit sig till. Även förslaget från utredningen om barnens rätt bygger på denna lösning.

Det är naturligtvis mindre tillfredsställande att domstolarnas praxis varierar i den utsträckning som framgår av vad Spak yttrat. Ett sätt att få en enhetlig handläggning i mål av här aktuellt slag är givetvis att man inför uttryckliga författningsbestämmelser i saken. Frågan om behovet av sådana bestämmelser är f. n. föremål för överväganden inom justitiedepartementet. Något initiativ från min sida är därför inte behövligt. En kopia av mitt beslut bör dock översändas till departementet för kännedom.

I avvaktan på resultatet av övervägandena inom justitiedepartementet bör enligt min mening Bexelius uttalanden vara vägledande för domstolarna i sådana mål angående vårdnad där föräldrarna är ense. Särskilt angeläget anser jag det vara att det av honom rekommenderade förfarings sättet iakttas i de fall där föräldrarna är överens om att vårdnaden skall överföras från den ene till den andre.

Även i vissa andra mål och ärenden enligt föräldrabalken kan det vara lämpligt att förfara på samma sätt. Jag tänker då främst på sådana fall där den av föräldrarna som har vårdnaden om ett barn har avlidit och den andre föräldern ansöker om att få vårdnaden (6 kap. 10 § andra stycket föräldrabalken; jfr mitt beslut i ärende dnr 539-1976). Också när rätten skall besluta om umgängesrätt kan det någon gång vara lämpligt att använda det angivna förfarings sättet.

Det kan anmärkas att Stockholms tingsrätt enligt uppgift fr. o. m. februari 1981 bereder barnavårdsnämnd tillfälle att yttra sig i flertalet mål och ärenden som gäller vårdnad om barn.

Vissa övriga ärenden

Information angående fullföljd av talan mot dom

En tingsrätt höll på morgonen den 1 april 1981 sammanträde i ett mål enligt lagen om rättegång i tvistemål om mindre värden. Sedan sammanträdet avslutats underrättades parterna om att dom i målet skulle avkunnas kl. 14.00 samma dag. Domen avkunnades vid sistnämnda tidpunkt i parternas frånvaro.

H.. som var svarande i målet anförde klagomål hos JO av innebörd att han inte blivit upplyst om att han hade så kort tid som en vecka på sig för ett överklagande.

Från domaren i målet inhämtades bl. a. följande upplysningar. I samband med att han vid en förhandlings avslutande tillkännager tidpunkten för domens avkunnande brukar han alltid upplysa parterna om hur dessa skall gå till väga för att överklaga domen och om vilka tidsfrister som gäller. Han kan emellertid inte minnas om han gjort så i detta mål.

I beslut den 27 maj 1981 uttalade *JO Wigelius* bl. a. följande.

I ett tvistemål skall part, som önskar vädja mot tingsrätts dom, hos rätten anmäla vad inom en vecka från den dag då domen gavs. Sista dagen för vadeanmälan mot den nu ifrågavarande domen var således den 8 april 1981.

När domstol avkunnar en dom skall den samtidigt meddela fullföljdshänvisning (17 kap. 9 § 5 st. rättegångsbalken). Några bestämmelser om att domstolen skall informera parterna om gällande fullföljdsregler i samband med att domstolen tillkännager vid vilken tidpunkt dom i målet kommer att avkunnas föreligger ej. Enligt min mening är det emellertid – särskilt då fråga är om ett tvistemål, där det så snart som inom en vecka från domens dag skall ske vadeanmälan – lämpligt att domstolen redan i samband med nyssnämnda tillkännagivande lämnar parterna upplysningar om vad som gäller i fullföljdshänseende. På många håll torde det också vara praxis att information av aktuellt slag regelmässigt lämnas. Under alla förhållanden har något formellt fel inte begåtts i detta fall.

Rättelse av tvistemålsdom

Vid JO Wigelius inspektion av en tingsrätt uppmärksammades i ett tvistemål ett beslut om rättelse enligt 17 kap. 15 § rättegångsbalken. Genom rättelsen ökade kostnaden för ena partens rättshjälp till följd varav även den andra partens återbetalningsskyldighet gentemot statsverket ökade. Rättelsen hade antecknats på rättens domsexemplar i domboken och i akten. Av dagboksbladet framgick att beslutet om rättelsen hade expedierats till parterna och deras ombud.

JO Wigelius uttalade bl. a. följande i inspektionsprotokollet.

Rättelse varom här är fråga kan enligt 17 kap. 15 § rättegångsbalken ske först sedan parterna erhållit tillfälle att yttra sig. Rättelsen skall antecknas bl. a. på utskrift av domen, där så ske kan. I förevarande fall saknas anteckning om att parterna beretts tillfälle till yttrande. Vidare borde tingsrätten – till undvikande av att felaktiga domar cirkulerar – ha infor-
drat de till parterna expedierade domarna.

Rättelse av brottmålsdom

Vid JO Wigelius inspektion av en tingsrätt uppmärksammades följande.

I ett mål yrkade åklagaren ansvar å bl. a. L. för stöld. Tingsrätten (en tingsfiskal jämte nämnd) företog målet såvitt avsåg L. till huvudförhandling den 7 november 1979. Rätten beslutade då att dom skulle meddelas genom att hållas tillgänglig på rättens kansli den 21 november 1979. I dom den dagen fälldes L. till ansvar för stöld. I domen angavs påföljden till böter. Domen expedierades till åklagaren samt till L. och dennes offentlige försvarare samma dag som den meddelades. Handlingarna i akten gav vid handen att påföljdsfrågan därefter blev föremål för tingsrättens uppmärksamhet. Av dagboksbladet framgick att tingsrätten den 4 december 1979 till L. expedierade föreskriven underrättelse till villkorligt dömd och per telefon meddelade rikspolisstyrelsen att domen skulle rättas. Tingsrätten upprättade den 7 december 1979 ett protokoll med beslut om rättelse av domen. Beslutet hade följande lydelse.

I tingsrättens dom 1979-11-21, DB 248, har av förbiseende, såväl på sidan 1 under brottspåföljd som på sid. 4 under DOMSKÅL, utelämnats "villkorlig dom". Sålunda skall på sidan 1 under brottspåföljd rätteligen stå "1. Villkorlig dom 2. Dagsböter femtio (50) å trettio (30) kr" samt på sidan 4 under DOMSKÅL "villkorlig dom och ett relativt högt åsatt bötesstraff".

Rättelse av felskrivning skall göras i domboken och i övrigt av domsutskriften enligt vad som sägs därom i 30 kap. 13 § rättegångsbalken.

Med anledning av de gjorda iakttagelserna infor-
drades yttrande från tingsrätten.

I beslut den 30 januari 1981 uttalade *JO Wigelius* bl. a. följande.

En domstol får inte ompröva domar och beslut, man meddelat, som är av sådan karaktär att de vinner rättskraft om de inte överklagas. Av instansordningen följer att omprövning skall ske i högre instans. Rättegångsbalken ger dock en domstol vissa möjligheter att rätta smärre felaktigheter i domar och beslut.

För brottmålen del framgår detta av 30 kap. 13 § rättegångsbalken. Där stadgas i första stycket att rätten – om den på grund av anmärkning eller eljest finner att dom eller beslut till följd av skrivfel, missräkning eller annat dylikt förbiseende innehåller uppenbar oriktighet – får meddela beslut om rättelse sedan parterna erhållit tillfälle att yttra sig.

De intressen som ligger bakom rättskraftsinstitutet och instansordningen bör enligt min mening medföra att bestämmelsen tolkas och tillämpas restriktivt. Avfattningen av bestämmelsen ger närmast det intrycket att det är lapsusbetonade misstag som avses, såsom felaktiga namn, felaktiga datum, felaktiga belopp etc. Är felet av större omfattning eller mera ingripande torde inte rättelse kunna ske. (Jfr. Gärde m. fl. Nya rättegångsbalken s. 202.) Har rätten förbisett ett lagstadgande eller tillämpat ett lagstadgande felaktigt torde inte heller rättelse få ske. I sådana fall skulle det ju bli fråga om en omprövning i samma instans.

Utredningen i ärendet har inte gett annat vid handen än att tingsrätten vid överläggningen bestämde påföljden till villkorlig dom jämte böter. Den dom som sedermera uppsattes kom dock endast att uppta böter i påföljdsdelen. Det rörde sig alltså inte om felaktig rättstillämpning, utan om ett fel vid avfattningen av domen.

Ett avfattningsfel torde normalt kunna bli föremål för rättelse. Frågan är emellertid om inte ett avfattningsfel beträffande påföljden ibland kan vara så ingripande, att ett rättelsefall inte bör anses föreligga. Denna fråga får bedömas från fall till fall med beaktande av omständigheterna. Det kan finnas anledning att därvid ta särskild hänsyn till parternas inställning. Det torde f. ö. höra till ovanligheterna att dylika fel uppstår. Iakttagelse av tillbörlig noggrannhet, är det uteslutet att den beslutade påföljden inte blir riktigt redovisad i domen.

I det nu aktuella fallet gällde det att genom rättelse tillfoga villkorlig dom. Ingen av parterna hade något att erinra häremot. Den tilltalade torde också ha haft viss anledning att räkna med påföljden villkorlig dom. Denna påföljd får rent allmänt anses som föga ingripande för den dömda. Med hänsyn härtill finner jag inte skäl att kritisera tingsrätten för att rättelseförfarandet tillgreps i fallet.

Domstols kontroll och redovisning i dom av frihetsberövanden

Vid JO Wigelius inspektion av en tingsrätt iaktogs följande.

I ett mål dömdes L. den 8 november 1979 för vissa brott till skyddstillsyn. I domen antecknades under rubriken "YRKANDEN" att L. med anledning av misstanke om brott som prövats genom domen varit berövad friheten såsom anhållen från den 6 juli 1979 kl. 16.00 till den 9 juli kl. 11.00. Vid kontakt med åklagarmyndigheten framkom att L. därutöver varit berövad friheten såsom anhållen under tiden den 11 maj 1979 kl. 00.20–den 14 maj 1979 kl. 12.00. Det i domen antecknade frihetsberövandet framgick av en av de två stämningsansökningar beträffande L. som förelåg i målet. Frihetsberövandet i maj 1979, som hänförde sig till gärning upptagen i den andra stämningsansökningen, hade emellertid inte angivits i denna. Frihetsberövandet framgick dock av personalbladet i förundersökningsprotokollet beträffande L.

JO Wigelius uttalade bl. a. följande i inspektionsprotokollet.

I anslutning till bestämmelsen om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande i 33 kap. 5–8 §§ BrB har i "Bestämmelser om avfattning av dom och slutligt beslut i brottmål vid tingsrätt" bland annat föreskrivits att straffprocessuella frihetsberövanden, som kan bli tillgodoräknade i en senare dom, skall redovisas i anslutning till yrkandena i domen, därvid arten av och tiden för frihetsberövandet skall anges, samt att det i dessa situationer på första sidan av domen under rubriken "Frihetsberövande" skall hänvisas till uppgiften om frihetsberövandet. Redovisningen i domen utgör en väsentlig förutsättning för att en riktig tillämpning av avräkningsreglerna sker i en framtida dom. Det är enligt min mening av vikt att domstolen därvid inte enbart förlitar sig på de uppgifter om eventuella frihetsberövanden, som finns antecknade i stämningsansökan i målet utan domstolen bör kontrollera om det personblad, som ingår i förundersökningsprotokollet beträffande den tilltalade, innehåller några uppgifter här om. Skulle uppgifterna i stämningsansökan och personbladet inte överensstämma bör naturligtvis besked inhämtas från åklagaren om vilka uppgifter som är riktiga.

Tingsrätt har i samband med att beslut meddelats om vårdnad under betänketid förbjudit vårdnadshavaren att föra eller låta föra barnen från Sverige

I ett mål om äktenskapsskillnad m. m. beslutade en tingsrätt (tingsfiskalen W.) att hustrun under betänketiden skulle ha vårdnaden om makarnas två barn. I beslutet uttalade tingsrätten också att hustrun inte utan ändring i beslutet fick föra eller låta föra något av barnen från Sverige.

Sedan saken kommit till JO:s kännedom, upprättades inom ombudsman-naexpeditionen en promemoria som tillställdes tingsrätten med begäran

om yttrande beträffande vilka överväganden som legat till grund för beslutet att förbjuda vårdnadshavaren att föra eller låta föra barnen från Sverige.

I avgivet yttrande anförde W. sammanfattningsvis följande.

Vid förberedelsen som föregick beslutet framgick att båda föräldrarna i och för sig var lämpliga att handha vårdnaden. W. kom emellertid fram till att den bästa lösningen vore om modern fick vårdnaden samtidigt som en väl fungerande kontakt mellan barnen och fadern kunde upprätthållas. Vid förberedelsen framförde mannen, som bestred att hustrun skulle få vårdnaden, att hustrun umgicks flitigt med en kanadensisk man och att hon hade långt framskridna planer på att bosätta sig i Canada. Då detta skulle vara en mycket sämre lösning för barnen bestämde sig W. för att meddela förbudet för att därigenom garantera att barnen kunde träffa fadern. W. hade hela tiden barnens bästa inför ögonen. Han var emellertid samtidigt medveten om att förbudet kunde kollidera med den grundlagsfästa rätten att lämna landet.

I beslut den 15 oktober 1980 uttalade JO Wigelius bl. a. följande.

Någon möjlighet för domstol att inskränka vårdnadshavares rätt att bestämma vistelseort för barnet i avsikt att säkerställa andra makens umgängesrätt torde inte finnas. Sådana omständigheter som de som legat till grund för förordnandet i detta fall får i stället beaktas på vanligt sätt när rätten tar ställning i vårdnadsfrågan.

Fråga om tingsrätts åtgärder i samband med att bodelningshandling ingivits i boskillnadsmål

Vid JO Wigelius inspektion av en tingsrätt antecknades i inspektionsprotokollet följande.

Enligt 9 kap. 9 § giftermålsbalken skall under eller efter boskillnaden uppteckning ske av vardera makens tillgångar och skulder sådana de var när ansökningen om boskillnad gjordes. Genom rättens försorg skall kungörelse om ansökningen och om att boskillnad beviljats införas i vissa tidningar (15 kap. 21 § giftermålsbalken). Vid genomgången av boskillnadsmålen uppmärksammades att sökandena i vissa fall i samband med att ansökning om boskillnad ingavs till rätten bifogade – förutom bouppteckning – även bodelningshandling. I ett fall ingavs en handling betecknad "Boupptecknings- och bodelningsinstrument". I samtliga dessa fall intogs bodelningshandlingen av tingsrätten i avhandlingsprotokollet enligt bestämmelserna i 26 § protokollskungörelsen (1971: 1066) varjämte kungörelse om den ingivna bodelningshandlingen infördes i de tidningar som omnäms i 13 kap. 15 § giftermålsbalken. Sökandena drabbades således i dessa fall av kostnader för annonsering vid två olika tillfällen i ett och samma boskillnadsmål, nämligen först i samband med att boskillnaden

beviljades och sedan som resultat av att bodelningshandling ingetts till rätten.

JO Wigelius uttalade följande i inspektionsprotokollet.

Även om tingsrättens åtgärder i samband med att bodelningshandlingarna ingivits i och för sig kan sägas vara formellt riktiga, kan det ifrågasättas om sökandena genom att inge dessa handlingar i boskillnads målet avsett att kungörelse därom skulle utfärdas enligt 13 kap. 15 § giftermålsbalken med de extra kostnader detta förde med sig. Det ligger nära till hands att tro att bodelningshandlingarna mera av en händelse och utan tanke på stadgandet i 13 kap. 15 § giftermålsbalken kommit att ingivas tillsammans med bouppteckningen. Enligt min mening borde tingsrätten ha tagit kontakt med sökandena för att efterhöra avsikten med bodelningshandlingens ingivande. Därigenom kunde kanske makarna ha besparats kostnaden för en kungörelse.

Kontroll av ställföreträdarens behörighet

Lars G. Svensson ingav i egenskap av ställföreträdare för juristfirman Lars G. Svensson KB en ansökan om betalningsföreläggande till en tingsrätt. Tingsrätten utfärdade senare ett föreläggande om komplettering av ansökningen avseende fullmakt i original för Svensson samt registreringsbevis beträffande bolaget. Därefter inkom ett registreringsbevis som utvisade att Svensson var firmatecknare för kommanditbolaget.

I en skrivelse till JO hemställde Svensson med hänvisning till bestämmelsen i 11 kap. 4 § rättegångsbalken att JO skulle uttala sig angående det lämpliga i att inkräva registreringsbevis i ett fall som detta.

Yttrande inhämtades från tingsrätten.

I beslut den 4 mars 1981 uttalade *JO Wigelius* bl. a. följande.

Det ankommer på rätten att självmant förvissa sig om att den som uppträder som ställföreträdare för en juridisk person har behörighet att göra detta. En brist i behörigheten medför att de företagna processhandlingarna är utan verkan. Behörighetskontroll sker regelmässigt genom att registreringsbevis utvisande firmatecknaren fogas till handlingarna. Enligt 11 kap. 4 § rättegångsbalken erfordras emellertid inte bevis att den som i rättegång uppgives vara part eller vill föra talan som part eller ställföreträdare är behörig med mindre rätten finner bevis böra företas. Ifrågavarande bestämmelse, som även gäller för mål om betalningsföreläggande, ger rätten en möjlighet att avstå från att kräva registreringsbevis i de fall där ställföreträdarskapet redan är känt för rätten. Av lagstiftningens förarbeten (NJA II 1943 s 124) framgår att bestämmelsen inte innebär att rätten kan avstå från att infordra legitimationshandlingar i de fall då den juridiska personen och dess ställföreträdare är obekanta för rätten. Paragrafen kan således inte ges den av Svensson förordade tolkningen nämligen att behö-

righeten endast skall kontrolleras i de fall det framstår som uppenbart att detta bör ske.

Det är angeläget att domstolarna utnyttjar de möjligheter till lättnad i eget och parternas arbete som ifrågavarande bestämmelse trots allt ger möjlighet till. Detta gäller naturligtvis i särskilt hög grad de tingsrätter som har problem med stora målbalanser. Av tingsrättens yttrande hit framgår även att frågan om behörighetsprövningen för närvarande övervägs inom tingsrätten (se även "Domstolsverket informerar" nr 8/1979 s. 8).

Förfarandet vid partsdelgivning av lagsökningsansökan

Vid JO Wigelius inspektion av enheten för lagsökningar och betalningsförelägganden vid en tingsrätt uppmärksammades följande.

Tingsrätten medgav i viss omfattning borgenären själv rätt att ombesörja delgivning av ansökningshandlingarna med gäldenären. Borgenären förelades i dessa fall att inom viss tid inkomma med bevis om delgivning. Enligt tingsrättens praxis intogs i föreläggandet även en underrättelse om att borgenärens talan förföll om inte delgivningsbevis inkom till rätten inom föreskriven tid. Tingsrätten syntes här stödja sig på reglerna i 32 kap. 2 § rättegångsbalken (RB) om partsdelgivning av stämning eller vade-, besvärs- eller revisionsinlaga.

JO Wigelius uttalade följande i inspektionsprotokollet.

Regler om partsdelgivning återfinns dels i 32 kap. 2 § RB dels i 2 § delgivningslagen (DL). Enligt sin lydelse äger RB:s regler tillämpning endast på delgivning av stämning eller vade-, besvärs- eller revisionsinlaga. Vid utebliven delgivning förfaller partens talan. DL:s motsvarande bestämmelser föreskriver däremot att myndigheten själv skall ombesörja delgivning om bevis om sådan inte inkommer till myndigheten inom den föreskrivna tiden.

Lagsökningslagen (LL) innehåller i nu aktuellt avseende inte annan föreskrift om delgivning än att sådan skall ske "på sätt om stämning i tvistemål är stadgat" (5 §). Härigenom regleras sålunda endast sättet för delgivning, dvs. frågan om delgivning skall ske genom ordinär delgivning, särskild postdelgivning, stämningsmannadelgivning, kungörelsedelgivning (3 § DL) eller på annat sätt. Enligt min mening kan av denna bestämmelse inte den slutsatsen dras att en ansökan om lagsökning även i andra avseenden skall betraktas som en stämning i tvistemål.

32 kap. 2 § RB innehåller inte något om sättet att delge och torde därför inte kunna tillämpas i lagsökningsmål med stöd av 5 § LL. Någon allmän bestämmelse om delgivning utöver 5 § finns inte i LL. I den mån särskilda regler ej är meddelade i LL anses rättegångsbalkens bestämmelser gälla (se härom Lihné: Lagsökning s. 29 f.). Angående delgivning i allmänhet hänvisar 33 kap. 4 § RB till delgivningslagen. Vid avgörande av frågan huruvida myndigheten själv eller parten skall ombesörja delgivning skall således 2 § DL tillämpas även såvitt avser konsekvenserna av utebliven delgivning.

Jag anser således att det inte finns lagligt stöd för tingsrättens praxis att låta borgenärens lagsökningsansökan förfalla om denne inte lyckas genomföra delgivningen. Rätten bör i stället i detta läge själv överta delgivningsbestyren.

Inskrivningsärende har formlöst återsänts till ingivaren

Ingivaren, en bank, klagade över att inskrivningsmyndigheten (IM) vid en domsaga helt formlöst återsänt samtliga ingivna handlingar i ett lagfartsärende för komplettering utan att först kontakta banken och komma överens om att detta skulle ske.

Yttrande inhämtades från IM.

I beslut den 30 januari 1981 uttalade *JO Wigelius* bl. a. följande.

I ärendet är fråga om IM:s handläggning av lagfartsansökan som för att kunna bifallas först måste kompletteras. IM:s möjligheter att föranstalta om sådan komplettering regleras i 19 kap. 9 § och 20 kap. 7 § JB. Enligt 19 kap. 9 § andra stycket JB får inskrivningsärende uppskjutas till viss senare inskrivningsdag om det är nödvändigt för utredningen, medan 20 kap. 7 § anger de fall då en lagfartsansökan skall förklaras vilande. I förevarande ärende synes närmast kompletteringarna vara av den karaktären att reglerna om uppskov var att tillämpa. Om sålunda ärendet uppskjutes, får sökanden föreläggas att förebringa den utredning som fordras. Efterkommes ej föreläggandet kan ansökningen förklaras förfallen. Något uppskavsbeslut har emellertid, såvitt här tillgängliga handlingar utvisar, inte meddelats i detta ärende.

Vid sidan om JB:s reglering av denna fråga förekommer i praxis att ofullständiga ansökningar kompletteras genom underhandskontakter med sökanden. Detta utgör ett sedan länge tillämpat förfaringsätt och någon invändning mot att så sker kan inte göras. Systemet har dock sina begränsningar. Kompletteringarna måste nämligen ha inkommit till IM före inskrivningsdagens slut för att kunna beaktas samma inskrivningsdag. Om så ej sker måste uppskavsbeslut meddelas. Underhandskontakten kan emellertid resultera i en överenskommelse om att ärendet skall utgå från inskrivningsdagen och upptas när kompletteringen senare inkommer. Beroende på den träffade överenskommelsen kan de redan ingivna handlingarna då antingen återgå till sökanden eller kvarligga hos IM. Även detta förfarande kan i många fall vara ändamålsenligt och praktiskt. Något hinder mot att förfara på detta sätt kan inte heller anses föreligga. Jag vill emellertid starkt betona att förfarandet helt bygger på den överenskommelse som i varje enskilt fall kan träffas med sökanden i ärendet. Det kan således inte komma i fråga att formlöst återsända ansökningshandlingarna utan kontakt med sökanden eller utan dennes medgivande. I dessa fall måste – om förutsättningarna i övrigt föreligger – uppskavsbeslut med kompletteringsföreläggande meddelas.

Åklagar- och polisväsendena

Åtal mot polisman för misshandel i Norrköping

Efter klagomål till JO beslöt justitieombudsmannen Anders Wigelius den 11 februari 1980 (ärende dnr 2201-1979) att väcka åtal vid Norrköpings tingsrätt mot polismannen Per Johansson för misshandel. Tingsrätten ogillade åtalet i dom den 25 april 1980. DB 403. JO Wigelius överklagade domen. Göta hovrätt fastställde tingsrättens dom den 8 april 1981. DB 216. Av utrymmesskäl utelämnas JO:s beslut i nedanstående referat och återges endast vad som i tingsrättens och hovrättens domar upptagits under rubrikerna Yrkande. Domskäl. Yrkanden i hovrätten och Hovrättens domskäl. Efternamn på privatpersoner, som omnämnes i domarna liksom en adressuppgift har borttagits i referatet, som får följande lydelse.

Tingsrättens dom

YRKANDE

Åklagaren har yrkat ansvar å Johansson jämlikt 3 kap. 5 § brottsbalken för *misshandel* under följande påstående.

Polismännen Per Johansson och Erik Ström kallades den 17 augusti 1978 under patrulltjänstgöring inom Norrköpings polisdistrikt till en lägenhet på — — i Norrköping med anledning av bråk mellan Jerzy och hans hustru Bozena. Medan polismännen och makarna Jerzy och Bozena uppehöll sig i lägenhetens kök uppstod ordväxling mellan Per Johansson och Jerzy. I samband härmed tilldelade Per Johansson Jerzy ett slag med öppen hand i ansiktet. Av slaget uppkom tillfällig smärta. Med hänsyn till omständigheterna synes misshandeln vara att bedöma som ringa oaktat den förövats av polisman i hans myndighetsutövning.

DOMSKÄL

Johansson har förnekat gärningen och uppgivit: Han åkte tillsammans med polisassistenten Erik Ström till makarna Jerzys och Bozenas lägenhet med anledning av anmälan om lägenhetsbråk där. Johansson satte sig i köket och pratade med Bozena, medan Ström uppehöll sig i vardagsrummet och diskuterade saken med Jerzy. Man brukar i sådana fall prata med varsin part. Jerzy kom ut i köket och började gräla på sin fru. Johansson försökte att tala honom tillrätta. Ström stod bakom Jerzy i dörren till vardagsrummet. Jerzy anmärkte sedan på att Johansson satt olämpligt och undrade om han lärt sig sådant på polisskolan. Jerzy fortsatte att gräla på hustrun och arbetade upp sig så att han blev mer och mer arg. Johansson

reste sig upp för att kunna ingripa, om Jerzy skulle gripa till våld mot hustrun. Jerzy arbetade upp sig mer och mer. Johansson röt åt honom att hålla tyst. Jerzy tog ett halvt steg framåt mot hustrun. Då grep Johansson tag i honom med båda händerna i brösthöjd och tryckte upp honom mot väggen. Detta gjorde att Jerzy lugnade sig litet. Johansson gav honom icke något slag. Om han slagit till Jerzy, så hade han talat om det. Det hade nästan varit befogat, så upprörd som Jerzy var. Därefter kom ett telefonsamtal från polisstationen. Jerzy började åter att bli argare och argare. Johansson och Ström bedömde saken så att han inte borde vara kvar i lägenheten, eftersom det var risk att han skulle misshandla sin hustru. Eftersom han gjorde motstånd, då de ville ta honom med sig från lägenheten, belade de honom med handfängsel och därefter blev han förd till polisstationen. Jerzy var vid tillfället inte nykter men han var inte mycket påverkad av alkohol.

Jerzy har hörts inför tingsrätten och berättat: Han hade grälat häftigt med sin hustru och han ville att hon skulle lämna lägenheten. Denna var skriven på honom. Hon ville att han skulle gå därifrån. För att få henne avhyst från lägenheten ringde han till polisen. Polis mannen Johansson satt i köket och talade med hustrun. Då Jerzy kom ut i köket satt Johansson ``som man sitter på en krog``. Han satt och vräkte sig på stolen som om han ägde lägenheten. Jerzy frågade Johansson om de lärt honom på polis skolan att sitta så. Johansson reste sig upp, tryckte upp Jerzy mot väggen och slog honom i ansiktet. Jerzy vet inte om det var ett slag med öppen eller knuten hand. Johansson slog flera slag. Jerzy försökte gardera sig. Ett slag träffade i ansiktet. Det gjorde ont men ingen skada uppkom. Senare knuffade polismännen Jerzy så att han föll över en fåtölj i vardagsrummet. Fåtöljen gick sönder. Poliserna belade honom med handfängsel. Han blev förd till polisstationen och på vägen dit blev han utsatt för ytterligare misshandel av Johansson.

Polisassistenten Erik Ström har hörts som vittne i målet och berättat: Han var till en början i vardagsrummet och pratade med Jerzy, medan Johansson satt i köket och samtalande med Bozena. Jerzy gick ut i köket. Johansson satt vid köksbordet till vänster och Bozena till höger. Jerzy ställde sig till vänster innanför dörren till köket och Ström till höger mellan makarna. Jerzy sade en massa oförsämdheter mot Johansson. Han sade att Johansson stuttit och flirtat med hans hustru och frågade om de fått lära sig sådant på polis skolan. Ström minns inte att Jerzy anmärkte på Johanssons sätt att sitta. Johansson blev minst sagt provocerad av Jerzy. Johansson reste sig upp. Johansson gjorde en rörelse med armen mot Jerzy. Ström uppfattade Johanssons rörelse som en örfil som träffade Jerzy. Det var en lätt örfil. Ström minns inte att han hörde något ljud, då slaget träffade. Det är tänkbart att den rörelse från Johansson som Ström såg i stället bestod i att Johansson tog tag i Jerzy. Jerzy försökte vid tillfället också ge sig på sin hustru. Han gick mot henne, men Ström gick emellan

och höll undan honom. Ström kommer inte ihåg om Johansson gick emellan. Det förekom inget handgemäng mellan Johansson och Jerzy. Ström minns inte hur Jerzy hade händerna, då Johansson gjorde den rörelse med armen som Ström uppfattade som en örfil.

Tingsrätten gör följande bedömning.

Jerzy är inte mera trovärdig än Johansson. Ström förefaller ha tämligen osäkra minnesbilder av vad som hänt. Hans uttalande om en armrörelse från Johansson, som han uppfattat som ett slag, utgör inte övertygande bevisning om att Johansson misshandlat Jerzy. Åtalet skall alltså ogillas.

Hovrättens dom

YRKANDEN I HOVRÄTTEN

Åklagaren har yrkat bifall till åtalet.

Johansson har bestritt ändring.

Hovrättens domskäl

I hovrätten har Johansson, Jerzy och Ström hörts på nytt. De har därvid berättat i huvudsaklig överensstämmelse med vad de uppgivit vid tingsrätten. Såsom nytt vittne i hovrätten har på åklagarens begäran hörts målsägandens hustru, Bozena.

Den sålunda förebragta bevisningen föranleder inte hovrätten till annan bedömning än den tingsrätten gjort. Åtalet kan därför inte bifallas.

Hovrättens dom vann laga kraft.

Åtal mot polisman för misshandel i Vimmerby

Efter klagomål till JO beslöt justitieombudsmannen Anders Wigelius den 14 mars 1980 (ärende dnr 1801–1979) att väcka åtal vid Västerviks tingsrätt mot polismannen Urban Petersson för misshandel. Tingsrätten ogillade åtalet i dom den 12 augusti 1980, DB 216. Av utrymmesskäl utelämnas JO:s beslut i nedanstående referat och återges i detta endast vad som i tingsrättens dom upptagits under rubrikerna Åklagarens yrkande, Domskäl och Tingsrättens bedömning. Efternamn på privatpersoner, som omnämnes i domen, liksom en adressuppgift har borttagits i referatet, som får följande lydelse.

Åklagarens yrkande

Åklagaren har yrkat ansvar å Petersson jämlikt 3 kap 5 § brottsbalken för *misshandel* under följande påstående: Sedan Ulf av polis medtagits till förhör angående bl. a. misshandel har han strax efter midnatt den 14 juli 1979 införts på polisstationen i Vimmerby och placerats på en bänk i avvisiteringsrummet. Under avvisiteringen, som utfördes i närvaro av polismännen Bo Johansson, Urban Petersson och Lars Sävberger, ställde Petersson och Sävberger vissa frågor till Ulf med anknytning till en händelse tidigare under kvällen. Ulf blev orolig och upprörd över frågorna. I samband därmed tilldelade Petersson Ulf två slag med öppen hand i ansiktet samt två eller tre slag med knuten hand i bröstet. Av slagen i bröstet uppkom blåmärken.

Rörande bakgrunden till den med åtalet avsedda händelsen har åklagaren i sin sakframställning sammanfattningsvis anfört: Fredagen den 13 juli 1979 hade bröderna Ulf och Robert fest i sin dåvarande gemensamma bostad i — — i Silverdalen. Över 10 ungdomar var närvarande. Bland festedeltagarna befann sig Ulfs och Roberts kusiner, bröderna Algot och Albert. Det förtärdes åtskilligt med sprit och andra alkoholhaltiga drycker vid tillfället och folk blev berusade. En granne till Ulf och Robert, Tommy, kom också att delta i festen. Under samvaron blev det bråk mellan Tommy och Robert och Tommy blev anmodad att gå. I ilskan häröver kastade Tommy sin ena träsko genom dörrutan när han till sist gav sig iväg. Ulf, Algot och Albert gick då ut och gav sig på Tommy som de drog omkull och misshandlade. Tommy tog sig sedan hem med hjälp av sin fastmö, som kommit till platsen. Han larmade därefter själv ambulans. Ambulanspersonalen uppfattade Tommy som svårt skadad och meddelade detta till brandkåren i Västervik, som i sin tur larmade polisen i Vimmerby. I anledning härav beordrades två polisbilar till Silverdalen. Bemanningen i den ena bilen, SHH 830, utgjordes av Petersson samt polismannen Bo Johansson, som var förare av bilen. Den andra bilen, SHH 831, fördes av polismannen Lars Sävberger, som medförde en tjänstehund. Framkomna till — — fick polismännen veta att Ulf, Algot och Albert misstänktes för misshandeln. Ynglingarna utpekades av några vittnen. De var berusade och vägrade medfölja till förhör på platsen. De utför i stället i okvädingsord och de blev hotfulla, varför polismännen beslutade gripa dem. Sedan därefter Algot tagits om hand satte sig denne till kraftigt motvärn samtidigt som Ulf och Albert samt ytterligare en yngling. Kjell, såsom polismännen uppfattade situationen, sökte fritaga Algot. Polismännen kände sig starkt hotade, varför Sävberger tog ut hunden. Med dennes hjälp höll sedan Sävberger undan angriparna så att Algot kunde föras in i SHH 830. Därvid blev Robert och Kjell lätt bitna av hunden. Ulf och Albert sprang däremot från platsen. Sävberger satte då efter Albert för att gripa honom. När Albert hunnit fram till entrén till fastigheten — — snavade han på trappan.

varvid hunden, som var alldeles bakom honom, bet honom i ena axeln. Sävberger lyckades därefter hålla tillbaka hunden. I samma ögonblick försvann Albert in i fastigheten. I det läget beslöt sig polismännen för att transportera Algot till polisstationen i Vimmerby och samtidigt kalla på förstärkning till Silverdalen, där Sävberger skulle stanna kvar för att invänta förstärkningen. När Sävberger placerat sig med hunden i SHH 831 samt Bo Johansson och Petersson tagit plats i SHH 830 där Petersson bevakade Algot, som låg på golvet i baksätet, kom Ulf rusande med ett indiskt svärd i högsta hugg, samtidigt som han skrek: "Jag ska ta dom djävlarne." En annan yngling fick dock livtag på Ulf och hindrade honom därmed från att gå till angrepp mot fordonen. Polisbilarna lämnade omedelbart platsen och Algot infördes av Bo Johansson och Petersson till polisstationen och avlämnades där. Fyra polismän i två fordon hade kallats som förstärkning till Silverdalen och sammanträffade där med Sävberger. Bo Johansson och Petersson beordrades dessutom att återvända till Silverdalen men återkallades per radio så gott som omedelbart. Den förstärkning, som anlät till Silverdalen utgjordes av polisassistenten Carl-Ivar Johansson och polismannen Thore Bergström i SHH 833 samt tf polisinspektören, polisassistenten Lars-Gunnar Persson och polismannen Ake Enemark i SHH 673. Sedan Ulf och Albert gripits utan större svårigheter skedde inför transporten till Vimmerby viss omplacering av polismännen i bilarna. Sålunda transporterades Ulf av Carl-Ivar Johansson och Enemark i SHH 833 medan Albert infördes av Persson och Bergström i SHH 673. SHH 833 körde först och därefter SHH 673. Sist körde Sävberger i SHH 831. Framkomna till Vimmerby fördes alla polisbilarna in på gården bakom polishuset, där arrestintaget är beläget. Ulf togs in i avvisiteringsrummet och placerades där på en bänk. Albert däremot skulle till sjukhuset för stelkrampsvaccinering i anledning av hundbettet. Han fick därför stanna kvar i SHH 673, bevakad av Bergström. Efter en stund fördes han dock över till SHH 833 och kördes omedelbart till sjukhuset av Carl-Ivar Johansson och Bergström. Lars-Gunnar Persson gick nämligen av sitt pass och skulle köra till Västervik i SHH 673.

Med anledning av händelserna i Silverdalen ställdes Ulf, Algot och Albert samt andra personer, bl. a. Tommy, under åtal vid Oskarshamns tingsrätt. Åtalet omfattade i ettvarrt av Ulf, Algots och Alberts fall även annan gärning, varom misstanke förelåg. Genom dom den 19 mars 1980, DB 116, vilken dom vunnit laga kraft, dömdes därefter Ulf för misshandel, hot mot tjänsteman, försök till våld mot tjänsteman, våldsamt motstånd och tillåtande av olovlig körning, Algot för ofredande, försök till stöld och våldsamt motstånd samt Albert för misshandel, våldsamt motstånd och rattonykterhet, samtliga till villkorlig dom och 100 dagsböter. Mot Ulf och Albert förd talan om ansvar för främjande av flykt ogillades, varvid, enligt domskälen, utredningen i målet icke kunde anses till fullo visa, att Ulf och Albert, utöver det våldsamma motståndet, gjort sig skyldiga till försök till främjande av flykt.

Domskäl

Petersson har förnekat vad åklagaren lagt honom till last.

Ulf har, hörd såsom målsägande, berättat: Han bekräftar riktigheten av åklagarens sakframställning, dock att han inte kan erinra sig att han gått till angrepp mot polisbilarna med svärd. Detta minns han alltså ingenting av men redan innan han blev gripen talade hans kamrater om för honom att han kommit rusande med sitt svärd mot polisbilarna. Svärdet var köpt på auktion och han förvarade det normalt i bostaden. Ulf hade druckit åtskilligt under kvällens lopp, merparten av en hellaska brännvin och en hel del andra starkvaror, och han var alkoholpåverkad. Han vet att han "blir som ett vilddjur" när han druckit sprit. Sedan han tagits om hand och transporterats till polisstationen i Vimmerby fördes han in i avvisiteringsrummet och placerades där på en stol. Vid ett bord intill satt Bo Johansson, framför honom stod Petersson och Sävberger. Petersson och Sävberger frågade honom vad han tänkt använda svärdet till. Han blev "förbannad" och svarade att det hade polismännen inte med att göra. Han reste sig samtidigt upp i avsikt att slå till polismännen. Detta hann han dock inte göra. Petersson tilldelade honom nämligen ett par örfilar och sex eller sju knytnävsslag i bröstet, alltså färre örfilar och slag än han uppgivit under förundersökningen. Ulf halvstod när han mottog slagen. Örfilarna sved i skinnet. Knytnävsslagen var inte särskilt hårda. Det gjorde dock ont och dagen efter kände han sådan smärta i bröstet att han inte kunde äta. Han uppsökte dock inte någon läkare. Till en början trodde han att det var Sävberger som slagit honom. Numera är han dock säker på att det var Petersson. Visserligen är Sävberger och Petersson ganska lika men Sävberger hade blå overall på sig, det minns han säkert, och det hade inte den som slog honom. Hur Petersson exakt var klädd minns han inte. Dock är det hans uppfattning att Petersson var iförd vanlig blå polisuniform.

Petersson har inledningsvis i allt väsentligt bekräftat riktigheten av vad åklagaren uppgivit rörande förspelet till den påstådda händelsen i avvisiteringsrummet. Petersson har vidare uppgivit: Han blev rädd när Ulf kom rusande med svärdet trots att han satt inne i polisbilens. Det hade varit hårda tag redan dessförinnan och polismännen hade blivit sparkade och slagna. När Ulf förts in i avvisiteringsrummet, där Petersson, Sävberger och Bo Johansson befann sig, tog Petersson genast tillsammans med Sävberger upp frågan om var svärdet fanns. Det var ju viktigt att det snarast kunde återfinnas och tagas i beslag. Ulf, som satt på avvisiteringsbänken, blev alldeles vild när han fick frågorna och hoppade upp och ner och viftade och slog med armarna. Både Sävberger och Petersson nödgades därvid hastigt och med begagnande av visst våld trycka ner Ulf på bänken för att kunna få honom under kontroll. Petersson upplevde situationen som mycket hotfull och han var rädd för Ulf, inte minst med tanke på dennes uppträdande ute i Silverdalen. Ulf försökte resa sig flera gånger och var

gång måste han tryckas ner. Exakt hur Petersson därvid förfor har han svårt för att beskriva. Dock vet han att han fattade tag i Ulf's kläder över bröstet och tryckte honom nedåt. Några örfilar eller knytnävsslag tilldelade han inte Ulf. Ulf var vid tillfället berusad och hade kunnat omhändertagas redan på grund härav.

Petersson har efter förhöret spontant berättat: Vid ett tillfälle efter den med åtalet avsedda händelsen blev han och en annan polisman beordrade att i Hultsfred eftersöka Ulf. Ulf hade avvikit från militärtjänstgöring och skulle gripas. Polismännen tog honom på trappan till Folkets Hus. Under transporten till Vimmerby bad Ulf om ursäkt för sitt beteende i Silverdalen och förklarade att han inte kunde förstå vad som då flugit i honom.

Ulf har bekräftat riktigheten av vad Petersson sålunda berättat.

Vittnesförhör har ägt rum, på åklagarens begäran med Albert och Bo Johansson och på begäran av Petersson med Carl-Ivar Johansson och Sävberger.

Albert har vittnat: Han hade under kvällen den 13 juli druckit 37 cl brännvin och en del öl som han själv hade med sig. Han hade dessutom blivit bjuden på starkvaror, hur mycket minns han inte. Full var han väl kanske inte men det kändes dock att han förtärt alkohol. Från Silverdalen fördes han och Ulf till Vimmerby i skilda bilar. Ulf åkte omedelbart före Albert, som satt till höger i baksätet på den bil, i vilken han transporterades. Denna bil stannades på polisstationens gård. Framför stod en annan polisbil, sannolikt den i vilken Ulf åkt. Albert flyttades inte över till någon annan bil. Genom den halvöppna dörren till avvisiteringsrummet såg han, där han satt i bilen, Ulf stå vid den vänstra dörrkarmen från hans utsiktspunkt räknat. En polisman, iförd blå uniform, stod mittemot. Han såg hur polismannen tilldelade Ulf två eller tre slag i bröstet. Han såg detta tydligt, eftersom sikten var helt fri. Varken någon polisbil eller något annat fanns i vägen. Plötsligt rusade en polisman ut ur dörren och fram till den bil, där Albert satt. Polismannen var arg och upphetsad och skulle rycka ut Albert ur bilen. Det fick han emellertid inte för de polismän som transporterat honom, eftersom han skulle vidare till sjukhuset för att få en stelkramps-spruta. Han fördes också omedelbart därefter till sjukhuset i den bil som han suttit i hela tiden.

Bo Johansson har i sitt vittnesmål bekräftat att det var han och Petersson som transporterade Algot från Silverdalen till Vimmerby. Bo Johansson har vidare uppgivit: Efter avlämnandet av Algot fick patrullen order av vakthavande befäl att återgå till Silverdalen. Komna strax utanför centrala Vimmerby fick emellertid polismännen besked om att återvända, eftersom de misstänkta gripits och därför ingen ytterligare förstärkning behövdes. Vid återkomsten till polisstationen parkerade Johansson SHH 830 utanför arrestintaget. Kort efteråt anlände två andra bilpatruller med Ulf och Albert. Ulf, som var berusad men relativt lugn, infördes genast och placerades på avvisiteringsbänken. Bo Johansson satt vid ett skrivbord intill

bänken och i rummet uppehöll sig vidare Petersson och Sävberger. Under avvisiteringen frågade Petersson och Sävberger Ulf var han gjort av svärdet och vad han tänkt använda det till. Ulf brusade då upp och försökte resa sig och Bo Johansson fick den uppfattningen att Ulf ämnade slå till Petersson. Samtidigt yttrade Ulf att polisen inte skulle pådyvla honom någonting han inte gjort. Ulf okvädade också polismännen och kallade dem "snutdjävar" och allt möjligt annat. Ulf var så hotfull att polismännen hade anledning att bli rädda. Petersson tryckte ner Ulf på bänken igen. Hur det gick till i detalj kan Bo Johansson svårligen redogöra för. Han såg "en massa händer" vifta i luften och det såg närmast ut som om Petersson tilldelade Ulf en örfil på vardera kinden. Men det kan lika gärna vara Ulf:s händer som Bo Johansson såg i dennes ansikte. Petersson grep också tag i Ulf:s skjorta framtill på bröstet. Detta förfarande liknade knytnävsslag. Enligt Bo Johanssons mening var det våld Petersson begagnade sig av nödvändigt med hänsyn till omständigheterna. Någon misshandel var det absolut inte fråga om. Även Sävberger hjälpte till med att trycka ner Ulf, som försökte resa sig upp flera gånger.

Med anledning av Bo Johanssons uppgifter har nedan angivna av honom vid förhör under förundersökningen lämnade uppgifter föredragits ur aktbil. 4, sid. 97 och 101, nämligen

Sid 97: "Efter en stund kom två bilpatruller med de båda andra som då hade gripits. Johansson och Petersson hjälptes åt att föra in, först den mörka av dem, som troligen är Ulf, som inte gjorde något motstånd.

Ulf placerades på en avvisiteringsbänk och han tillfrågades då vad han skulle använda svärdet till eller bajonetten som de andra polismännen tydligen hade sett att han hade haft ute på platsen. Ulf nekade till detta.

Petersson gav honom då ett par knytnävsslag i bröstet. Han kan inte säga hur hårda slagen var och han fick även ett par "lavetter" som Johansson säger. Det var med utsidan på ena handen och troligen mot båda kinderna. Det var lätta slag. Han tror inte, att det mer än kunde svida till i skinnet. Slagen i bröstet var korta slag, och det var väl så att Ulf kände dem, som Johansson säger": samt

Sid 101: "Under avvisiteringen tillfrågade Sävberger Ulf, varför han hade tagit fram svärdet och vad han hade tänkt att använda det till. Ulf brusade då upp och blev lite aggressiv och knöt troligen nävarna och menade på, att 'ni ska inte ljuga eller pådyvla mig någonting, som jag inte har gjort', samtidigt försökte han resa sig, varför Johansson och Petersson fick trycka ner honom på britsen igen. Sävberger hade tagit tag i håret på Ulf och hjälpte till att trycka ner honom på britsen.

Det var således inte på det sättet, att Sävberger drog honom i håret på något sätt, utan det var för att få ner Ulf på britsen igen. Det var mera ett tryck på huvudet än slitning i håret.

Det var också under själva nedtryckningen av Ulf mot britsen, som Petersson tilldelade Ulf de örfilar som Johansson berättat om i föregående

förhör. Örfilarna utdelades då såsom i ett led att lugna ner Ulf.

Vad Johansson kunde se, fick Ulf en örfil på varje sida av kinden. Ulf höll sig sedan lugn och de fortsatte att avvisitera honom.

De slag som Petersson utdelade som Johansson har berättat om i föregående förhör, skedde också i samband med att Ulf skulle tryckas ner på britsen. Slagen utdelades med knuten näve och det var korta slag, liksom för att han skulle hålla sig lugn som Johansson säger.

Johansson vill inte ha slagen till rena knytnävsslag, utan det var mera bara för att trycka ner Ulf.

Johansson tror inte att slagen kunde kännas mycket mera än lavetterna, som han säger, alltså örfilarna. Det kunde vara 2–3 slag. Enligt Johanssons uppfattning var slagen inte så hårda att det kunde uppstå någon vidare smärta av efterverkningarna av dessa.

Johansson kan inte närmare beskriva slagen, det hela gick ju ganska så fort.

Johansson framhåller, att varken örfilarna eller slagen mot bröstet på Ulf, kan betecknas som någon misshandel om nu Ulf vill framhålla, att så skulle skett. Det var bara för att få honom att hålla sig lugn, säger Johansson.”

Tillfrågad om anledningen till avvikelserna under vittnesförhöret från nyss redovisade uppgifter har Bo Johansson anfört: Det såg för honom ut som om Petersson under nedtryckandet av Ulf viftade med händerna i ansiktet på denne och som om Petersson dessutom tilldelade Ulf några knytnävsslag i bröstet men han vidhåller dock att det inte var fråga om någon misshandel av Ulf utan endast om nödvändigt våld, vari örfilar och knytnävsslag förefallit ingå som led.

Carl-Ivar Johansson har vittnat: Han var 1979 stationerad i Virserum och hade nattpass den 13–den 14 juli. Han befann sig vid 23-tiden den 13 jämte en kollega, Thore Bergström, under bilpatrullering i SHH 833 i Hultsfred, när patrullen kallades till Silverdalen, där det var bråkigt. I Silverdalen sammanträffade patrullen med andra bilpatruller. Carl-Ivar Johansson och Åke Enemark grep Ulf och transporterade denne i SHH 833 till Vimmerby. Bergström följde med i SHH 673, förd av Lars-Gunnar Persson. I den bilen transporterades Albert. Bilarna kördes in på baksidan av polisstationen och parkerades på gården utanför arrestintaget. Carl-Ivar Johansson förde in Ulf i avvisiteringsrummet. Där befann sig även Petersson, Bo Johansson och Sävberger. Ulf var full liksom Albert. Polismännen i avvisiteringsrummet var litet ”förbannade”, sannolikt i anledning av det som hänt i Silverdalen. Carl-Ivar Johansson gick sedan ut och hämtade sin matsäck i SHH 833. När han därefter passerade genom avvisiteringsrummet satt Ulf på avvisiteringsbänken. Carl-Ivar Johansson gick sedan in i ett annat rum och åt. När han återigen gick ut passerade han på nytt genom avvisiteringsrummet. Ulf satt då alltjämt kvar på bänken och stämningen var ungefär densamma som förut. Utkommen på gården såg han att Albert

satt kvar i SHH 673 och att Bergström stod vid sidan av bilen. Lars-Gunnar Persson kom samtidigt och skulle köra till Västervik i SHH 673. Albert fördes därför över till SHH 833 och transporterades i den bilen till sjukhuset.

Sävberger har uppgivit: Medan Petersson och Bo Johansson förde Algot till Vimmerby stannade han kvar i Silverdalen och inväntade förstärkning. Sedan denna anlant kunde även Ulf och Albert gripas. Sävberger återvände ensam jämte hunden i SHH 831. Framkommen till polisstationen gick Sävberger in i avvisiteringsrummet. Johansson satt då och skrev avvisiteringsprotokoll vid bordet medan Petersson befann sig vid avvisiteringsbänken alldeles intill bordet. På bänken satt Ulf. Petersson och Sävberger frågade denne var svärdet fanns. Ulf, som var full, blev alldeles vild. Ulf är inte samma människa i nyktert som i berusat tillstånd. "Det är som att jämföra en tamkatt med ett lejon."

Ulf fullkomligt hoppade eller studsade upp och ner på bänken. Både Petersson och Sävberger måste trycka ner Ulf. Själv lade Sävberger handen på Ulfs huvud och tryckte ner honom. Han såg också Petersson trycka ner Ulf och det var mycket hårda tag. Det var helt enkelt nödvändigt. Sävberger var inte vittne till att Petersson tilldelade Ulf några örfilar eller knytnävsslag.

På begäran av parterna har syn hållits på polisstationens i Vimmerby gård, varvid vittnena hörts angående polisbilarnas SHH 673, SHH 830 och SHH 833 placering utanför arrestintaget vid det tillfälle då Albert skulle ha gjort de iakttagelser av vad som skedde i avvisiteringsrummet, varom han vittnat i målet. Bilarna har därvid uppställts enligt vittnenas anvisningar, varefter rätten och parterna från Alberts plats till höger i baksätet på SHH 673 i varje förekommande placeringsvariant prövat siktbarheterna genom den, enligt Alberts anvisningar ställda, ungefärligen halvöppna dörren till avvisiteringsrummet dvs. genom arrestintaget. Vittnena har vid placeringen av bilarna hänfört sig till vissa under den kompletterande förundersökningen, aktbil 28, upprättade skisser, vilka skisser intagits som bilagor till denna dom. Sålunda har vittnena hänfört sig, Albert till bilaga 1 till domen, Bo Johansson och Carl-Ivar Johansson till bilaga 2 till domen och Sävberger till bilaga 3 till domen. Vid anvisandet av bilarnas uppställning på gården har ettvar av vittnena placerat dessa på ungefär samma sätt som den skiss utvisar, vartill vittnet hänfört sig. Det anmärkes att SHH 673 på skisserna betecknats med "Ltg-bilen".

Tingsrättens bedömning

Enligt tingsrättens mening är det väsentligt att vid bedömningen undvika att begränsa sig till den åtalade gärningen som en isolerad företeelse. I stället bör gärningen ses i belysning av vad som under kvällen den 13 juli 1979 inträffat i Silverdalen. Här om ger såväl utredningen i förevarande mål

som Oskarshamns tingsrätts dom den 19 mars 1980. DB 116. besked. En återblick på händelserna i Silverdalen klagör att polisingripandet där skedde under tumultartade och dramatiska former. Återblicken ger också en god illustration av polisyrkets svårigheter: den enskilde polismannen nödgas i allvarliga situationer ofta fatta snabba beslut, inte sällan utan samråd. Att dramatiken i sådana lägen även berör polismannen psykiskt är ganska självklart: han kan bli rädd eller uppskrädd, han kan också ilska till och förgå sig. Det är således mot bakgrund av händelserna före avvisiteringen av Ulf som tingsrättens prövning sker.

Ulf och Albert var vid det med åtalet avsedda tillfället berusade, tydligen ganska ordentligt. Redan detta förhållande medför att deras uppgifter måste tagas med en viss reservation för felaktigheter. Belysande härvidlag är exempelvis att Albert inte minns att han förts över från SHH 673 till SHH 833 och i sistnämnda fordon transporterats till sjukhuset utan i stället på ett närmast envist sätt hållit fast vid att han hela tiden befunnit sig i samma bil. Beaktansvärt i sammanhanget är även att Ulf numera saknar minne av att han i Silverdalen gått till angrepp mot polisbilarna med svärd. Under rättegången i Oskarshamn kom han ihåg detta enligt vad domen utvisar.

De polismän som vittnat har samtliga uppgivit att SHH 830 stått uppställd framför arrestintaget. Albert är den ende som påstått att det inte stått någon bil där. SHH 830 var det tjänstefordon som först anlände till polistationens gård. Det framstår därför som rimligt och naturligt att denna bil ställdes upp på sätt polisivttnena uppgivit, alltså framför arrestintaget. Rimligt är däremot knappast att SHH 830 helt saknas i Alberts version. Man kan därför inte freda sig från tanken att Alberts bild av bilarnas uppställning påverkats av hans nykterhetstillstånd vid det aktuella tillfället. Alberts placering av de övriga bilarna, SHH 673 och SHH 833, är nämligen även den föga rimlig och sannolik, detta med hänsyn till inkörsporsens belägenhet enligt vad som konstaterats vid den av tingsrätten företagna synen. Som sannolikt framstår däremot polismännens placering av nyss berörda två fordon. Tingsrätten saknar därför anledning utgå från annat än att SHH 830 stått uppställd framför arrestintaget samt att SHH 673 och SHH 833 varit parkerade på sätt polismännen angivit. Vid sådant förhållande kan Albert, enligt vad synen utvisat, icke ha sett mycket eller snarare knappast något av vad som tilldragit sig i avvisiteringsrummet. Alberts vittnesutsaga kan därför icke tillmätas något som helst bevisvärde.

Vid nyss angivet förhållande är det, bortsett från Ulf's uppgifter, endast Bo Johanssons vittnesmål som talar mot Petersson. Bo Johansson har såsom kollega till Petersson haft en svår roll under rättegången. Han har dessutom haft svårt för att på ett klart och otvetydigt sätt redogöra för sina iakttagelser. Även om han till en början sökt släta över, bagatellisera vad han iakttagit har han dock slutligen stannat vid att uppge att det för honom sett ut som om Petersson under nedtryckandet av Ulf på avvisiterings-

bänken viftat med händerna i ansiktet på Ulf samt tilldelat denne ett par knytnävsslag i bröstet. Bo Johansson har dock samtidigt flera gånger betonat dels att Ulf var så hotfull att polismännen hade anledning att bli rädda och dels att det inte varit fråga om någon misshandel av Ulf utan endast om nödvändigt våld, vari örfilar och knytnävsslag förefallit ingå som led.

Genom Bo Johanssons vittnesutsaga, sammanställd med vad Sävberger uppgivit om den akuta situationen, finner tingsrätten utrett att Petersson, för att avvärja angrepp från Ulf:s sida och för att få denne under kontroll, tilldelat Ulf ett par örfilar och några knytnävsslag i bröstet samt att detta Peterssons förfarande utgjort ett led eller moment i nedtryckandet av Ulf på avviseringsbänken.

Tingsrätten har härefter att taga ställning till huruvida Peterssons åtgöranden kan anses försvarliga med hänsyn till den situation han befunnit sig i. Vid denna prövning skulle man måhända inledningsvis kunna rikta den kritiken mot Petersson att han jämte Sävberger framkallat den hotfulla situationen genom att ställa frågor till Ulf angående svärdet. Man får dock inte glömma att Petersson därvid handlade med dramatiken i Silverdalen i färskt minne och att det för honom framstod som angeläget att söka utröna var svärdet fanns. Man måste också hålla i minnet att Petersson är en ung och relativt oerfaren polisman. Att han inte beaktade att erforderlig utredning angående svärdet kunde erhållas vid det förhör som skulle följa bör därför och med hänsyn till övriga omständigheter knappast läggas honom till last. Han var rädd och uppjagad ute i Silverdalen och det är mot bakgrund härav man även måste se hans åtgöranden när Ulf brusade upp och försökte resa sig för att, såsom Ulf själv tillstått, "klippa till" polismännen. Sävberger har vittnat att Ulf var vild, "som ett lejon", och Ulf har själv spontant uppgivit att han blir som "ett vilddjur" när han druckit sprit. Sävberger har vidare berättat att det var "hårda tag" när Ulf trycktes ned på bänken men samtidigt tillagt att detta var nödvändigt med hänsyn till situationen.

Med beaktande av vad som framkommit rörande omständigheterna vid avviseringen av Ulf finner tingsrätten utredningen ej ge belägg för att Petersson begagnat sig av större våld än vad den hotfulla situationen – och då framförallt det förestående överfallet från Ulf:s sida – givit anledning till. Åtalet bör därför ogillas.

Tingsrättens dom vann laga kraft.

Handläggning av förundersökning angående brott av polisman

I en skrivelse till JO fäste polisföreningen Kärnan uppmärksamheten på hur förundersökningen mot en av Kärnans medlemmar bedrivits. Föreningen ansåg att t f länsåklagaren Hans Jeppsson, Malmö, inte hade följt rättegångsbalkens och förundersökningskungörelsens bestämmelser. Till klagoskriften var en kopia av en skrivelse från polisassistenten R. till riksåklagaren rörande begäran om överprövning av åtal närsluten. Av den skrivelsen framgick bl. a. följande. Jeppsson hade väckt åtal mot R. för myndighetsmissbruk, olaga frihetsberövande och förtal. Under den förundersökning som låg till grund för åtalen hade R. dock inte underrättats om att han var misstänkt för olaga frihetsberövande och han hade därför inte fått tillfälle att förbereda sitt försvar i den delen.

I inledningsskedet av förundersökningen hade ärendets handläggare, kriminalinspektör Mårtensson i Malmö, vid telefonsamtal med R. yttrat att det rörde sig om bagatellartade saker och att R. inte behövde ha försvarare närvarande vid de förhör som skulle hållas. Mårtensson hade även yttrat att "det kommer säkert inte att bli något av det". Genom Mårtenssons agerande hade R. övertalats att avstå från att anlita försvarare under förundersökningen. R. ansåg att det varit fråga om en obehörig påverkan. Under ett av förhören med R. hade ett vittne i ärendet, polismannen E., fått vara närvarande medan R. å sin sida hade varit närvarande då E. hörts.

R. begärde att förundersökningen skulle göras om och att den hittillsvarande utredningen inte skulle få ligga till grund för åtalen.

Efter remisser inkom polisstyrelsen i Malmö polisdistrikt med yttranden jämte två av kriminalinspektören Nils Mårtensson upprättade promemorior och t. f. chefsåklagaren i Malmö åklagardistrikt Hans Jeppsson med yttrande.

Av Mårtenssons promemorior och av förundersökningen framgick bl. a. följande:

Den 3 september 1979 hördes R. som misstänkt för myndighetsmissbruk. Förhørsledare var Mårtensson. Redan innan detta förhör hölls uppmanades R. att kontakta den fackliga representanten. Därutöver framförde Mårtensson som sin personliga åsikt att försvarare inte behövde förordnas under förundersökningen, vilken åsikt R. delade. Mårtensson yttrade dock inte beträffande ärendet "att det kommer säkert inte att bli något av det". I egenskap av polisman måste R. för övrigt vara fullt medveten om att en utredningsman inte kan uttala sig säkert i en åtalsfråga.

Vid tidpunkten för den händelse som förundersökningen gällde tjänstgjorde R. och E. tillsammans i radiobil och redan innan utredningen påbörjades hade de avgivit två promemorior vari de gemensamt redogjort för sin syn på saken. Mot den bakgrunden kunde det förväntas att de vid förhör i ärendet skulle lämna samstämmiga uppgifter och av den anledningen fick R. närvara då E. hördes och vice versa. De begärde inte att särskilt förhörsvittne skulle närvara eller att de vid sin närvaro skulle betraktas som sådant vittne. Med anledning därav redovisades det inte i förhörsprotokollen att de varit närvarande vid nämnda förhör.

Den 30 oktober 1979 hördes R. ånyo och då som misstänkt för förtal. Såvitt Mårtensson kunde erinra sig var det därvid inte något tal om försvarare. Vid själva förhörstillfället berördes åtalsreglerna i 5 kap. 5 § brottsbalken och troligen nämnde Mårtensson i det sammanhanget att åtal för förtal var relativt sällsynta. R. bereddes tillfälle att yttra sig över förundersökningen. Därvid inkom han inte med några anmärkningar mot den.

I yttrandena anförde polisstyrelsen som sin uppfattning att R. och E. skulle ha hörts var för sig. Protokollen över förhören med de två innehåller heller inte uppgifter på vid förhören närvarande personer såsom det föreskrivs i 20 § förundersökningskungörelsen. Vidare anförde polisstyrelsen att det saknas anledning antaga att Mårtensson vilselett R. om dennes rätt till eller behov av försvarare under förundersökningen.

Jeppsson anförde i sitt yttrande bl. a. följande:

R. synes enligt förundersökningsprotokollet ha underrättats om brottsmisstanken genom att anmälningen förelagts honom. Förfarandet beskrivet i anmälningen har vid underrättelsen betecknats som myndighetsmissbruk. De gärningar jag lagt R. till last i stämningsansökningen täcks av det i anmälan upptagna händelseförloppet. dock att jag rubricerat gärningarna som olaga frihetsberövande och myndighetsmissbruk.

RB 23: 18 första stycket får antagas innebära att den misstänkte skall erhålla en så noggrann beskrivning av den brottsliga gärningen som möjligt och uppgift om brottsrubriceringen. Det väsentliga får anses vara själva gärningsbeskrivningen men brottsrubriceringen kan vara av betydelse t. ex. för den misstänktes ställningstagande till frågan om han skall anlita försvarare under förundersökningen. Underrättelse genom hänvisning till en så omfattande anmälan som den varom nu är fråga medför brister i preciseringen av gärningen. Å andra sidan har underrättelsen lämnats i ett tidigt skede då precisering och riktig brottsrubricering kan vara svår att göra.

Frågan uppkommer om jag, då jag sedan R. redan hörts och protokoll upprättats tog befattning med ärendet, borde ha avvaktat med åtalsbeslut tills R. erhållit en mera preciserad gärningsbeskrivning med de rubriceringar för vilka jag stannat. Syftet med RB 23: 18 första stycket anges vara att den misstänkte skall erhålla möjlighet att begagna sin rätt att vid förundersökningen anlita försvarare och i övrigt tillvarataga sina intressen. R. har fått besked om rätten att anlita försvarare. Han torde ha varit väl medveten om vikten av att bemöta de påståenden som ligger i åtalet. R. synes nu inte ha något nytt i sak att anföra utan framställer endast invändningar av processrättslig natur. Enligt min mening har syftet med underrättelse jämlikt RB 23: 18 första stycket, uppnåtts. I vart fall torde R. inte ha lidit men av att en precisering och komplettering av brottsrubriceringen inte gjorts i det skede varom här är fråga.

I ett den 28 juli 1980 meddelat beslut anförde JO Wigelius.

Vad först rör Mårtenssons handläggning av ärendet bör följande påpekas. I 12 § förundersökningskungörelsen stadgas att i samband med att den som skäligen misstänktes för brott underrättas om misstanken han skall erhålla underrättelse om att för brott misstänkt är berättigad att redan under förundersökningen anlita biträde av försvarare samt att under vissa förutsättningar offentlig försvarare kan förordnas.

När det gäller ställningstagandet i frågan om försvarare bör förhållaren helt avhålla sig från att ge råd eller eljest påverka den misstänkte. Mårtensson borde således ha avstått från att till R. som sin personliga åsikt framföra att det inte behövde förordnas någon försvarare under förundersökningen, eftersom ett sådant uttalande kan innebära viss risk för påverkan.

Vad så beträffar förhören med R. och E. delar jag polisstyrelsens uppfattning att de två skulle ha hörts var för sig. Mårtenssons inställning att polismännen kunde få närvara vid varandras förhör eftersom det ändå kunde förväntas att de skulle lämna samstämmiga uppgifter är svårförståelig. Att genomföra förhören på sätt som nu skedde innebar ett åsidosättande av rent elementära grunder i sammanhanget. Oavsett Mårtenssons personliga uppfattning i saken var det hans uppgift att vid förhören med R. och E. bl. a. söka få klarlagt, huruvida deras berättelser till alla delar verkligen var helt samstämmiga. Den metod som här tillämpades torde inte ha varit den lämpligaste när det gällde att nå det resultatet. Metoden kan snarare leda till att objektiviteten i utredningen kan bli ifrågasatt. Därtill kommer att Mårtensson underlät att i förhörprotokollen anteckna att R. närvarit vid förhöret med E. och vice versa. Om de därvid var att betrakta som förhörsvittnen eller inte ändrar på intet sätt den i 20 § förundersökningskungörelsen stadgade skyldigheten att i protokoll anteckna namn å förhörsvitne och övriga vid förhör närvarande. Jag är således i flera avseenden kritisk mot det sätt varpå Mårtensson handlagt utredningen.

Vad beträffar frågan om att R. åtalats för olaga frihetsberövande, oaktat han inte underrättats om att han var misstänkt för sådant brott, kan följande konstateras. Aktuellt förundersökningsprotokoll är daterat den 6 september 1979. Förhöret med R. hölls den 3 september. Därvid underrättades han om misstanke för myndighetsmissbruk samt delgavs innehållet i den av målsägaren gjorda anmälan. Samma dag dvs. den 3 september fick han taga del av utredningen jämlikt 23 kap. 18 § rättegångsbalken (RB). Det är då att märka att R. vid förhöret och delgivningen var ovetande om att han riskerade att bli åtalad för olaga frihetsberövande. Vetskap härom fick han först efter det att åklagaren ingivit sin stämningsansökan. Jeppsons uppfattning, att syftet med underrättelse jämlikt 23 kap. 18 § första stycket RB uppnåts i och med att R. vid förhöret delgivits misstanke om myndighetsmissbruk och förelagts anmälan samt underrättats om sin rätt att vid förundersökningen anlita försvarare, kan jag inte helt dela. Den underrättelse som här skett kan enligt min mening inte anses ha varit tillfyllest i all synnerhet som åtalet utökades med ett brott som i princip kunde medföra betydligt svårare påföljd än myndighetsmissbruk. R. skulle därför, innan åtal för olaga frihetsberövande beslutades, ha delgivits misstanke om det brottet och samtidigt beretts tillfälle att yttra sig om den misstanken. Från rättssäkerhetssynpunkt är detta viktigt.

Ifrågasatt dröjsmål med avspärrning av tillfartsvägar i samband med att Almöbron raserades

I ett beslut den 28 juli 1980 anförde JO Wigelius följande.

Fredagen den 18 januari 1980 omkring kl. 01.30 påseglades och raserades bron mellan Källön och Almön. Almöbron, utanför Stenungsund av fartyget Star Clipper. Innan bron tillfartsvägar hade avspärrats körde sammanlagt sex personbilar och en lastbil ned i vattnet. Fyra av fordonen kom från Tjörnsidan och tre från Stenungsundssidan. Åtta personer omkom. Olycksplatsen ligger inom Kungälv's polisdistrikt.

I klagoskrivelser, som kom in till JO under tiden den 21–24 januari 1980, ifrågasattes om inte avspärrningarna av bron tillfartsvägar onödigt fördröjts på grund av oskicklighet och fantasilöshet från i första hand polisens i Kungälv sida. Klagandena hemställde att JO skulle utreda förhållandena.

Efter remiss inkom länspolischefen i Göteborgs och Bohus län med utredning och yttrande. I yttrandet anfördes följande.

Påseglingen av Almöbron natten mot den 18 januari i år utreds av statens haverikommission. Preliminär rapport avgavs den 15 februari. Inom Kungälv's polisdistrikt har utretts de följdolyckor för vägtrafiken som broraset medförde. Härifrån har särskilt granskats de polisiära åtgärderna fram till den tidpunkt då körbanorna på brofästena spärrades av. Med hänsyn till pågående utredning angående samhällets räddningstjänst i stort, saknas i detta sammanhang anledning att redovisa synpunkter i det hänseendet på grund av erfarenheter från den nu aktuella eller tidigare i länet inträffade katastrofer.

I det följande redovisas och bedöms polisens åtgärder huvudsakligen i tidsföljd.

Till att börja med må dock erinras om de mycket omfattande konsekvenser broraset inneburit och den av naturliga skäl mycket stora uppmärksamhet händelsen väckt. I inledningsskedet kom också kritik att riktas mot polisen varvid hävdades att det tagit alltför lång tid innan avspärrningar ordnats. Till denna uppfattning bidrog i hög grad den felaktiga tidsangivelse som lämnades av Göteborg radio. Enligt denna skulle olyckan ha varit känd kl 01.10, dvs 19 minuter innan den faktiskt inträffade och 31 minuter innan den första uppgiften om att en olycka inträffat kom till polisen. Göteborg radio har numera offentligt beklagat felet.

01.41

Polisen i Kungälv fick meddelande om att Almöbron påseglats av Star Clipper. Samtalet kom per telefon från lotsutkiken på Marstrand. Vid denna tidpunkt saknades uppgift om eventuella skador.

01.42

En polispatrull som vid tillfället befann sig på polisstationen i Stenungsund beordrades till platsen.

Inom Kungälv's polisdistrikt har tidigare hänt olyckor i anslutning till både stora och små broar. Förra året påkördes t. ex. den betydligt mindre bron över Göta älv vars ena öppningsbara klaff därigenom skadades. En annan bro med seglingsfri höjd av ca 15 meter påseglades varvid en mast knäcktes och dödade en person. Det har även hänt att fordon kört igenom broräcken. Det meddelande som polisen först fick om påseglingen kunde

rimligtvis inte leda tanken till att bron rivits ner. Tvärtom bör det ha varit naturligare att tänka sig att fartyget kommit till skada.

Bedömningen att sända en polispatrull, för övrigt den enda tillgängliga i polisdistriktet, till platsen var korrekt. Patrullen kunde mycket väl ha befunnit sig på flera mils avstånd från olycksplatsen. I så fall hade andra lösningar måst övervägas. Genom att patrullen befann sig i Stenungsund blev utryckningstiden förhållandevis kort.

Polismännen övervägde möjligheten att ta ut ytterligare en bil för att kunna köra över bron till den andra sidan med en av bilarna om det skulle visa sig att avspärningar erfordrades. De bestämde sig dock för att genast bege sig till platsen i den bil de omedelbart hade tillgänglig. Polismännens övervägande och beslut var riktigt.

01.50

Telefonsamtal kom från Göteborg radio som meddelade att en bil kört i havet.

Genom detta meddelande framgick det att skador inträffat som innebar fara för trafiken. Härigenom befann sig polispatrullen, som ryckt ut till platsen, i fara. Omedelbart innan patrullen kom fram till Almöbron nåddes den per radio av en varning att det kunde vara farligt på platsen. Vid tillfället var det dessutom mycket halt väglag. Patrullen kom fram till den långträdare som stannat på brofästet. Dess motor var igång, halvljuset lyste rakt ut i mycket tät dimma och körbanan var vit av frost. Chauffören stod utanför bilen och vinkade. Polismännen ställde sin bil tvärs över mittlinjen och tände varningsblinkers och det blå rotationsljuset. Chauffören var chockad och pratade osammanhängande. Han berättade att bron var borta och att han sett ljussken från två bilar som försvunnit ner i havet. En polisman gick längre ut på brofästet och kunde snart konstatera att bron verkligen var borta. Polisstationen i Kungälv informerades genast om förhållandet. För att vara riktigt säkra, händelsen bedömdes så otrolig, gick båda polismännen fram för att tillsammans konstatera att iakttagelserna var riktiga. Därefter vidtog polismännen åtgärder för att förbättra avspärningen och omdirigera trafik från platsen.

Polisens åtgärder var korrekta.

01.52-01.55

Vid denna tidpunkt inkom polispatrullens meddelande till Kungälv polisdistrikt om att broklaffen var borta och att körbana saknades. Den angelägnaste uppgiften blev därmed att ordna avspärning av vägbanan även på Tjörnsidan. Polismännen på Kungälv polisstation visste att en i Bleket på Tjörn bosatt polisman just avslutat sin tjänstgöring och därför borde vara snabbast tillgänglig. Man kände inte någon person som bodde närmare brofästet. Försök gjordes att nå denne polisman vilket också lyckades någon minut senare. Man ringde även till jourhavande vägmästare för att med dennes hjälp eventuellt få bron avstängd snabbare. Man vet nämligen av erfarenhet att vägverkets fordon ofta uppehåller sig i anslutning till Tjörnbrorna vid svårt väglag.

Polisens bedömning att i första hand söka tillkalla en polisman för att stoppa trafiken var riktig. Vid efterhandskontroll visade det sig att vägverkets fordon var i tjänst under natten och att Tjörnbrorna ingick i dess uppgifter. Polisens försök att ta väghållarens tjänster i anspråk var likaledes riktigt.

01.58

De skilda samtal polisen hade per telefon eller radio följde i ett sammanhang. Vid denna tidpunkt erhöles per telefon kontakt med den i Bleket bosatte polismannen. Inte heller han kände någon som bodde närmare bron. Han ombads ta sin privata bil för att så snabbt som möjligt komma till platsen. Härmed visste man på Kungälv's polisstation att avspärning var på väg till platsen och man kunde övergå till de närmast angelägnaste uppgifterna.

Polismannen lämnade Bleket i sin privata bil men fann att dess sommar-däck var otillräckliga i det hala väglaget. Han bedömde det därför säkrast att ta vägen förbi polisstationen i Skärhamn för att därifrån i stället ta polisbilen som bl. a. var försedd med dubbdäck. På så vis fick han också med sig avspärningsmateriel och radioutrustning m. m. Vid ankomsten till bron hade en tulljänsteman just kommit sjövägen upp till olycksplatsen. Denne hade då befunnit sig på platsen någon minut. Polisbilen var det första fordon som kom till platsen sedan vägbanan spärrats. Klockan var då omkring 02.25. Polismannen ställde bilen på tvären över körbanan och kopplade på varningsblinkers och det blå rotationsljuset. Polismannen hade svårt att tro att bron verkligen var borta. Tillsammans gick de fram några få meter och kunde då endast iakta en avgrund. Polismannen meddelade kl 02.30 via radio till polisstationen i Kungälv att vägbanan spärrats. Polismannen stoppade de fordon som kom upp mot bron och informerade om situationen. Trots att information lämnades av uniformerad polisman i anslutning till polismålad bil med de olika varningsljusen tända och med avspärningsanordningar på plats var det svårt att få trafikanterna att acceptera att bron var borta. Vissa bilister försökte t. o. m. köra förbi avspärningarna för att komma vidare.

Polismannens åtgärd att med sin privata bil köra till stationen i Skärhamn medförde att körsträckan fram till bron förlängdes med ca 4 km till att bli sammanlagt ca 22 km. Polismannens bedömning föranleddes av det mycket farliga väglaget. Omvägen medförde under de rådande betingelserna möjligen en förlängd körtid av kanske 5 minuter. Å andra sidan ökades sannolikheten av att komma fram till bron utan missöde. Bedömningen medförde även att avspärningen kunde ske med ordentlig utrustning, av uniformerad polisman och med möjlighet till kommunikation per radio. Med hänsyn till det i och för sig förståeliga i vissa trafikanters obenägenhet att fatta vad som hänt torde med bestämdhet kunna hävdas att dessa förhållanden var av värde för fortsättningen. I sammanhanget må nämnas att icke endast trafikanter utan även vissa polismän och andra myndighetspersoner till att börja med vägrade att godta uppgiften om att bron rasat. Även en journalist som per telefon informerades om händelsen avvisade uppgiften och återgick till sin nattvila.

Vid närmare granskning av polismannens bedömanden kan konstateras att dessa medförde fördelar för det fortsatta händelseförloppet. Eftersom ingen av de ditintills inblandade polismännen kände någon person som var bosatt i anslutning till bron var det även korrekt att handla så som skedde i stället för att riskera att förlora tid genom att med tveksam genomslagskraft t. ex. ringa till okända personer mitt i natten. Om ett sådant förfarande verkligen lyckats är det likväl tveksamt om någon tidsvinst ändock skulle ha uppnåtts. Utryckningstiden från Bleket inklusive omvägen via Skärhamn blev ca 30 minuter. Såsom tidigare nämnts skulle den eventuellt ha kunnat förkortas med ca 5 minuter. Som senare skall visas skulle ytterligare förkortning av utryckningstiden med åtminstone 5 minuter.

kanske t. o. m. 12 minuter, inte ha varit tillräckligt för att kunna rädda människoliv.

Eventuella synpunkter om det skulle vara möjligt att höja beredskapen genom att polismän i princip skulle ha tjänstefordonen hemma är orealistiskt. I praktiken skulle genom en sådan ordning i regel åstadkommas osäkerhet i flera avseenden samtidigt som beredskapen totalt sett skulle bli sämre. Anledning saknas att i detta hänseende överväga några förändringar.

Sammanfattningsvis kan i detta avsnitt konstateras att bedömanden och åtgärder skedde på ett yrkesmässigt korrekt sätt och inom ramen för de allmänna uppgifter som ankommer på polisen. Det kan vidare noteras att man helt riktigt övervägde alternativ som antingen inte fanns eller som avvisades. Efterhandbedömningen underlättas även av det förhållandet att om något realistiskt alternativ likväl stått till buds skulle härigenom ändå inte så stora tidsvinster ha uppnåtts att någon av trafikolyckorna hade kunnat förhindras.

02.02

Göteborg radio meddelade att Almöbrons västra sida ej stängts av. Polisen i Kungälv visste vid den tidpunkten att utryckning påbörjats från Tjörn.

02.03-02.10

Ytterligare 3 polismän fick per telefon order om att bege sig till platsen.

02.11

Vägmästaren meddelade att han sänt ut folk till platsen.

02.15

Ytterligare en polisman sändes till platsen.

02.19

Vid denna tidpunkt erhöles kontakt med en person vid Sveriges Radio i Stockholm med begäran om att broraset/trafikfaran skulle meddelas genom radion. Detta samtal hade föregåtts av flera telefonsamtal till Sveriges Radio i Göteborg och sedan i Stockholm. Först meddelades via telefonsvarare ett nummer som ledde till någon vaktmästare som gav hänvisning. Meddelandet som lämnades kl 02.19 ledde först 27 minuter senare, dvs. kl 02.46, till att radioprogrammet bröts och att meddelandet lästes upp. Meddelandet upprepades kl 03.17-18 och även senare.

Om det hade varit möjligt att få personlig kontakt med ansvarig person på Sveriges Radio redan vid första försöket borde det ha varit möjligt att få ut meddelande om olyckan kanske redan 35 à 40 minuter tidigare än som blev fallet. Detta under förutsättning av att dröjsmålet från kl 02.19 till kl 02.46 hade kunnat undvikas. För framtiden vore det önskvärt om Sveriges Radio ville distribuera ett kortfattat besked om vilka telefonnummer som kan användas i nödsituation.

På polisstationen i Kungälv blev tiden efter ca 02.00 mycket hektisk. Det mest överhängande var visserligen på väg att lösas därigenom att avspärrning höll på att ordnas även på Tjörnsidan. Inkommande radio- och telefontrafik blev intensiv. Insatserna koncentrerades på att kalla ytterligare polispersonal till platsen och att snabbt försöka få ut ett meddelande genom Sveriges Radio. Det har ifrågasatts varför inte brandkåren, militär etc kallades först. Det är givetvis så att i nödsituationer – när det verkligen står klart att en sådan föreligger – skall alla tillbuds stående medel tillgripas. I vissa lägen när så bedömas bäst tillgrips också okonventionella medel. Man bör dock ha i minnet att all erfarenhet visat att uppslagsrikedo-

men måste vara verklighetsförankrad. Den ansvarsfördelning, den organisation och de hjälpmedel som statsmakterna tilldelat måste i alla lägen vara den naturliga utgångspunkten för olika tjänstemäns handlande. Avvikelse ska kunna ske men endast i undantagsfall. Det regelsystem efter vilket samhället är format bygger på detta. Så också den utbildning och träning som olika tjänstemän – så ock polisen – genomgår.

I den uppkomna situationen var redan i inledningsskedet tull och vägmyndigheter inblandade och handlade såvitt är känt så snabbt som deras respektive förutsättningar medgav. Att därutöver tillkalla militär personal skulle ha varit felaktigt. Däremot vidtogs åtgärder för att få dykare till platsen vilket var riktigt. Brandkårerna anlitas ibland av polisen även vid sidan av deras primära uppgifter som räddningstjänst. Detta är t. ex. fallet när brandkårens utrustning är särskilt lämpad för något visst arbete. Den uppgift som med största snabbhet skulle lösas sedan olyckans omfattning blivit känd var att dirigera om trafiken på båda sidor av platsen. Uppgiften var uteslutande polisiär. En annorlunda tolkning av räddningstjänstens uppgifter skulle få svåröverskådliga konsekvenser för rikets brandkårer. Teoretiskt kan gränsdragningen mellan sjöräddning och räddningstjänst diskuteras. När man i efterhand prövar ett händelseförlopp av den art det här är fråga om måste dock ett sådant resonemang få bli sekundärt. Viktigast är att åtgärder vidtas – inte vem som utför dem. Det är därför en helt annan sak om brandkårer i detta speciella fall likväl skulle ha kallats innan t. ex. polis sändes till olycksplatsen. Vad först beträffar Stenungsundssidan var avspärning av vägen fullgjord redan i det ögonblick läget blev känt. Till saken hör att eftersom polispatrull befann sig i Stenungsund hade det varit en omöjlighet för någon annan att komma till platsen före polisen. Att först tillkalla brandkåren hade varit en felaktig lösning. Vad sedan beträffar Tjörnsidan finns i Kållekärr en brandkår. Dess personal är emellertid inte heltidsanställd och måste tillkallas från sina respektive bostäder eller arbetsplatser när tjänstgöring blir aktuell. Det finns anledning att förutsätta att personalen kan samlas på förhållandevis kort tid. Minuterna går dock fort även för en räddningstjänst som mobiliseras. Därtill kommer att brandkårens fordon knappast är överlägsna polisens utryckningsfordon i fråga om snabbhet. Från Kållekärr till olycksplatsen är vägvståndet ca 9 km. Även brandfordonens utryckningstid måste beräknas med hänsyn till nattmörker, tät dimma och halt väglag. Det finns därför stark anledning betvivla att brandkåren i Kållekärr skulle ha kunnat vara på plats tidigare än polisen. Även om situationen genom tillfälligheter, som inte kan förutses, skulle ha varit särskilt gynnsamma för brandkåren, skulle tidsvinsten inte ha blivit så stor att olyckans omfattning hade kunnat begränsas. Tillfälligheterna kunde för övrigt lika gärna ha varit sådana att dessa hade medfört tidsförlust om kontakt först hade sökts med brandkåren.

I sammanhanget finns möjlighet att föra ett principiellt resonemang om hur larmning bör gå till, respektive mellan myndigheter och andra berörda samt angående ansvarsfördelning i olika sammanhang. Problemen är så pass komplicerade att det finns anledning framhålla angelägenheten av att räddningstjänstutredningen leder till ökad klarhet i dessa hänseenden.

Teknisk utredning har verkställts för att så långt som möjligt söka klarlägga tidssammanhangen och trafikolyckornas förlopp.

Haverikommissionen har i sin rapport angivit att påseglingen av bron ägde rum ca kl 01.29. Tidpunkten överensstämmer med Kungälvspolisens uppgifter.

Sammanlagt 7 fordon körde ner i havet varvid samtliga 8 personer som färdades däri omedelbart omkom. Från Stenungsundssidan kom 3 fordon.

1 Personbilen EFD 298 anträffades ca 60 meter väster om brofästet. Bilens skador tyder på att den sannolikt befann sig ute på bron när den rasade. Bilen saknade klocka.

2 Personbilen FKC 128. Bilen saknade klocka. Säker tidpunkt för olyckan kan ej anges.

3 Personbilen HAF 088. Bilen saknade klocka. Förarens klocka stannade 01.45. Omständigheterna tyder på att denna bil kom sist av de som förolyckades från Stenungsundssidan.

Från Tjörnsidan kom 4 fordon.

1 Personbilen DPR 163. Bilens klocka hade stannat 01.43. Med hänsyn till kända omständigheter kan detta ha varit rätt tidsangivelse.

2 Personbilen BJT 225. Föraren startade från Skärhamn ca kl 01.35. Bilens klocka stannade 02.00. Med hänsyn till avståndet fram till olycksplatsen torde avresan ha startat något senare eller också visade bilklockan fel tid. Olyckan kan ha skett mellan kl 01.50–01.55.

3 Personbilen EKT 995. Föraren startade enligt uppgift från Kållekärr ca kl 01.50. Bilens klocka stannade 02.20. Avståndet till olycksplatsen var ca 9 km. Det är osannolikt att det skulle ha tagit 30 minuter att färdas denna sträcka. Troligen har starten skett några minuter senare. Det är vidare troligt att bilens klocka antingen gått före ca 10 minuter eller också stannat först ca 10 minuter efter det att fordonet kört i havet. Detta antagande stöds av tulljänstemannens uppgifter att han i kommunikationsradio hört att "nu går en bil över kanten" och strax därefter "nu går en lastbil med trailer över kanten". Den polisman som befann sig på Stenungsundssidans brofäste hörde omkring kl 02.15 några knallar. Det är troligt att dessa härrörde från personbil nr 3 och från det 4:e och sista fordonet som körde i havet. Det må i detta sammanhang anmärkas att detta fordon startade från den plats där den på öarna närmast belägna brandkåren är lokaliserad. Bilen anträdde färden sannolikt ungefär samtidigt som det först blev känt för Kungälvspolisen att bron verkligen rasat. Härigenom kan med säkerhet möjligheten avfärdas att brandkåren överhuvudtaget skulle ha kunnat påverka händelseförloppet.

4 Lastbilen EXA 750. Enligt analys av lastbilens färdskrivare upphörde körningen ca kl 02.13. Vissa markeringar på färdskrivaren tyder på att olyckan kunde ha hänt redan kl 02.10. Bilens klocka stannade 02.17. Med hänsyn till det sammantagna utredningsresultatet torde denna klocka ha visat minst 2 men sannolikt 4 minuter fel. Omständigheterna tyder på att lastbilen var det sista fordonet som körde i havet och att detta inträffade kl 02.13.

Det är naturligt att man efter den svåra olycka som inträffade genom att Almöbron kördes ner i havet i efterhand söker spekulera i om andra åtgärder borde ha vidtagits och om händelseförloppet då skulle ha blivit annorlunda. Man måste även söka sätta sig in i den situation de trafikanter befann sig i när de i svår halka och tät dimma färdades mot och ner i den avgrund ingen kunde överleva. Anförvanter och närstående som senare grubblat över de tillfälligheter som orsakat tragiken. Båtbesättning och lots som efter broraset ingenting kunde göra för att hindra att bil efter bil störtade ner i havet. Sjöräddning och tullpersonal som i vanmakt på avstånd hörde vad som hände. Polismän som plötsligt mitt i natten försattes i den situationen att de tvingades fatta en rad svåröverskådliga beslut som gällde medmänniskors liv eller död.

För oss alla andra som i efterhand kan, eller måste, bedöma sådana beslut är det säkert välgörande att på ett livfullt sätt söka sätta sig in i verkligheten. Vi bör söka förstå upphetsningen, dramatiken, vanmakten och kanske förundra oss över att situationen inte i stället framkallade black out. För en poliskår som är van att bära kritik och tåla mycket kan det ändå trots egen övertygelse om att handlandet skett med självupppoffring och till det yttersta av vad som varit möjligt, vara bittert att ta del av snabba, lättvindiga fördömanden.

Genom vad som i detta yttrande redovisats kan slås fast att icke någon av de följdolyckor som inträffade på grund av broraset hade kunnat förhindras genom annat handlande än det som faktiskt valdes av berörda polismän. I vad mån konsekvenserna skulle ha kunnat undvikas eller mildras på annat sätt, t.ex. genom andra bestämmelser för sjöfarten, annan brokonstruktion, tekniska anordningar i anslutning till bron eller farleden eller på annat sätt som ligger utanför polisiärt ansvarsområde undandrar sig mitt bedömande.

För polisens vidkommande återstår endast att slås fast att den kritik som framförts i anmälningarna eller på annat sätt är grundlös och kan därför endast med eftertryck avvisas.

Polisen har tvärtom, liksom andra som arbetade under denna katastrof, gjort sig förtjänt av kraftfullt erkännande för omdömesgilla och rådiga insatser.

Utöver remissvaret har jag tagit del av den av regeringen tillsatta särskilda utredningskommissionens preliminära utredningsrapport beträffande olyckan. Vidare har jag vid besök hos polisen i Kungälv den 5 juni 1980 noggrant informerat mig i en mängd frågor rörande broolyckan och om vakthavande befälets och stationsvaktens åligganden och rutiner.

Vid en bedömning av polisens inledande åtgärder vid broolyckan är det viktigt att utgå ifrån de förhållanden som rådde då dessa vidtogs och inte ifrån förhållanden som först senare blivit kända eller klarlagda. Det kan då först konstateras att det vid tidpunkten för olyckan fanns fyra polismän i tjänst i Kungälvs polisdistrikt, nämligen ett vakthavande befäl, en stationsvakt och en radiobilpatrull om två man. På polisstationen i Kungälv, dit meddelanden om och förfrågningar kring olyckan inkom och ganska omgående i sådan omfattning att telefonväxeln blockerades, tjänstgjorde alltså två polismän. Det var dessa två som med ledning av inkomna uppgifter hade att vidtaga så snabba och effektiva åtgärder som möjligt. Något utrymme för längre överväganden eller diskussioner torde inte ha funnits utan besluten har måst fattas under minst sagt stressade förhållanden.

Av såväl det omfattande utredningsmaterialet som länspolischefens yttrande framgår att det första meddelandet om broolyckan som inkom till polisen i stort inskränkte sig till uppgifter om att bron påseglats men att det också nämndes någonting om en avstängning av bron. Meddelandets ex-

akta ordalydelse är det givetvis omöjligt att nu i efterhand uttala sig om. Under alla omständigheter uppfattade den mottagande polismannen meddelandet som om det eventuellt skulle vara nödvändigt att spärra av bron. Klart är dock att det inte innehöll några uppgifter om att bron raserats. Vetskap om broraset fick personalen på polisstationen först då den från Stenungsund utsända radiobilpatrullen kommit fram till olycksplatsen och därifrån lämnat sin rapport via radio. Dessförinnan var vakthavande befälet och stationsvakten ovetande om att en eventuell avspärrning av brons tillfartsväg på Tjörnsidan inte kunde genomföras av radiobilpatrullen. Som framgår av yttrandet fick denna patrull upprätta spärren på fastlandssidan, vilket skedde cirka tio minuter efter det att det första meddelandet om olyckan inkommit till polisen. I och med radiobilpatrullens rapport gällde det att omgående vidtaga nya åtgärder för att snarast få en spärr även på Tjörnsidan. I det läget valde vakthavande befälet att ringa till en på södra Tjörn bosatt polisman medan stationsvakten ringde till jourhavande vägmästaren. Dessa kontakter gav till resultat att polismannen på Tjörn beordrades att omgående bege sig till olycksplatsen medan vägmästaren kontaktade sin personal dvs. de som var i tjänst (en patrullbil) och två som hade beredskap.

Beträffande polismannens på Tjörn uttryckning har länspolischefen i sitt yttrande lämnat en utförlig redogörelse. Vid en bedömning av vad som där anförts uppkommer frågan om polismannens handlande att köra via Skärhamn för att byta till tjänstebil kan anses försvarligt, eftersom det tidsmässigt kan ha inneburit någon fördröjning. I det föreliggande fallet synes en sådan fördröjning ha saknat betydelse men under vissa andra omständigheter hade den självfallet kunnat leda till att katastrofen fått än större omfattning. Jag anser mig ändå inte kunna kritisera polismannen för hans handlande. Man måste nämligen sätta sig in i hans situation. då han strax före kl. 02.00 hastigt väcktes upp och per telefon beordrades till olycksplatsen. Vidden av katastrofen och de risker för en utökning av den som kvarstod så länge inte avspärrningar var upprättade, kunde tydligen inte någon som inte varit på platsen riktigt föreställa sig. Detta framgår med all tydlighet av utredningen. Därtill kom de tungt vägande skäl som talade för att tjänstebilen i flera avseenden var ett lämpligare fordon än polismannens privata bil. Jag finner mig alltså kunna dela de av länspolischefen gjorda bedömningarna i denna del.

Vid polismannens ankomst till brofästet var redan en kusttullmästare på plats för att stoppa all trafik. Denne hade satts iland från kustbevakningens båt TV 242, som anlänt till olycksplatsen omkring kl. 02.20. Besättningens på TV 242 handlande var föredömligt och förtjänar därför allt beröm.

Den stora frågan i sammanhanget är givetvis om alla realistiska möjligheter att spärra brons tillfartsvägar verkligen prövades med tanke på att varje sekund kunde vara dyrbar. Det kan då fastslås att avspärrningen på fastlandssidan inte gärna kunde ha skett snabbare än vad som nu blev fallet.

På Tjörnsidan kom det dock att förflyta cirka 30 minuter från det meddelandet om att bron raserats inkom och till dess vägen blev avspärrad. På polisstationen var man väl medveten om att den larmade polismannen bodde ganska långt från olycksplatsen men varken denne eller polismännen på stationen kände till någon person som bodde närmare brofästet. Kontakten med jourhavande vägmästaren var dock ett försök att få en snabb lösning till stånd. Tyvärr gav inte den kontakten den hjälp som man kunnat hoppas på, eftersom den patrullbil som var i tjänst vid tillfället var på fastlandssidan. Inte heller försöken att komma i kontakt med Sveriges Radio för att genom ett meddelande i program 3 söka varna alla trafikanter gav något snabbt resultat. Ett tänkbart men inte prövat alternativ hade varit att larma den i yttrandet nämnda brandkåren på Tjörn. I nuläget och med tillgång till alla fakta i sammanhanget får det väl anses klarlagt att det alternativet hade kunnat innebära en tidigare avspärrning av bron. Jag är dock medveten om att det vid olyckstillfället måste ha varit svårt att direkt göra en sådan bedömning. Detta framgick ganska klart vid mitt besök på polisstationen, där jag fick en god inblick i hur händelserna hade utvecklats och hur polismännen därvid hade genomfört sina åtgärder. Den uppgift som de ställdes inför var sannerligen inte lätt men de synes ändå ha handlagt den på ett sådant sätt att de svårligen kan kritiseras. Enligt min mening vore det orimligt att begära att de två polismännen under den relativt korta tid som de hade på sig och under närmast kaotiska förhållanden med en tidvis blockerad telefonväxel skulle ha kunnat göra alla de avvägningar och bedömningar som man numera efter en omfattande utredning kan komma fram till. Den bild jag fick vid mitt besök på polisstationen var att polismännen gjort en god insats. De av dem vidtagna åtgärderna beträffande Tjörnsidan gav tyvärr inte så gott resultat som de under gynnsamma förhållanden hade kunnat ge. Det bör emellertid fastslås att det i den rådande situationen inte synes ha funnits någon reell möjlighet för polisen att ordna en spärr i så god tid att olyckans omfattning hade begränsats. Det får exempelvis anses utrett att ett larmande av brandkåren inte hade varit tillräckligt för att förhindra någon av de dödskorningar som inträffade på Tjörnsidan.

Sammanfattningsvis gör jag den bedömningen att ingen av de polismän som agerade vid tillfället kan lastas för att broraset fick så katastrofala följder. Som underlag härför har jag haft hela det omfattande utredningsmaterialet jämte mina egna studier på platsen.

När det gäller samhällets räddningstjänst är den, som nämns, under utredning. Jag vill gärna ansluta mig till den särskilda undersökningskommissionens rekommendation att berörda myndigheter redan nu skyndsamt ser över rutinerna så att samhällets samtliga räddningsresurser snabbt kan utnyttjas. Vad gäller polisväsendet torde erforderliga initiativ i den vägen närmast ankomma på rikspolisstyrelsen.

Utredning angående skador som omhändertagen åsamkats i polisarest

BAKGRUND

Tisdagen den 4 december 1979 vid 19.50-tiden påträffade två polismän den då 64-årige Knut Gösta Eriksson liggande berusad på en grässlänt på Söder i Stockholm. Polismännen omhändertog Eriksson enligt lagen (1976:511) om omhändertagande av berusade personer m. m. och förde honom till Södermalms polisstation. Det noterades på omhändertagandeblanketten att Eriksson inte företedde några synliga skador. Eriksson insattes i arrest kl. 20.07. Senare på kvällen, kl. 23.45, anträffades Eriksson liggande i cellen med svåra skador i ansiktet. Ambulans tillkallades för att föra Eriksson till sjukhus. I väntan på ambulansen försökte polispersonalen att bringa klarhet i vad som hade hänt. På frågor lämnade Eriksson svar som innebar att han hade ramlat omkull och slagit sig. Eriksson fotograferades vidare där han låg skadad. Ytterligare en person hade varit placerad i samma cell som Eriksson. Medarrestantens kläder och händer undersöktes på eventuella spår som kunde tyda på att denne misshandlat Eriksson. Inga fynd i den vägen gjordes. Cellen stängdes till i avvaktan på teknisk undersökning. Innan medarrestanten frigavs, hölls ett kort förhör med honom. Han uppgav att han hade sovit och varken hört eller sett något av vad som hänt i cellen.

Den 5 december 1979 påbörjades en utredning av händelsen. Under förmiddagen utfördes en teknisk undersökning av cellen av kriminalinspektörerna Jan Olsson och Börje Moberg. Därvid noterades bl. a. cellens beskaffenhet och iakttagna blodbesudlingar. Det framgick att cellen var försedd med en yttre massiv dörr av trä och en inre gallerdörr av stål. Båda dörrarna öppnades utåt. Gallerdörren var försedd med en spärrfunktion och gick endast att stänga utifrån. På den del av dörrkarmen som täcktes av dörrarna i stängt läge kunde ingen blodbesudling iakttas. På gallerdörrens insida återfanns däremot ett flertal blodstänk.

Den 7 december 1979 och den 4 januari 1980 gjordes försök att förhöra Eriksson på sjukhuset för att få klarhet i vad som hade hänt. Eriksson var dock inte i stånd att lämna några adekvata svar.

Som ett led i utredningen infordrades vidare ett rättsintyg från leg. läkaren Tor Bark vid Sabbatsbergs sjukhus, som vårdat Eriksson efter händelsen. Barks intyg var dagtecknat den 14 december 1979 och innehöll bl. a. följande.

— — —

Med tanke på oklarheterna beträffande uppkomsten av skadorna görs 10/12 (Bark) en grundlig undersökning av uppkomna skador. Man ser då som tidigare en ordentlig svullnad av huvudet och speciellt ansiktet över

ögonen, mer på höger sida. Över halsen föreligger en färsk utgjutning av blå färg, ålder runt 5–7 dagar, storlek ungefär som 3 handflator med variabel kontur. Över vänster axel och mot armen likaså utgjutning av motsvarande ålder och ungefär en handflata stor. En utgjutning likaså över vänster handrygg, vilken ser något äldre ut, kanske 10 dagar gammal. I övrigt inga tecken på skada i buken, på extremiteterna eller hudkostymen i övrigt. Neurologiskt inga fokala patologiska fynd, vaken och klar men något osammanhängande innehåll i svaren.

Gjorda undersökningar: Röntgen har visat en fraktur i skallens occipitalben på vänster sida utan felställning. En buköversikt har inte påvisat någon skada i buken. Ansiktets skelett har visat frakturer omfattande benen i höger kind upp mot högra ögonhålan, som tycks kraftigt sönderslagen och även trasigt på kringliggande ställen. Lungröntgen visar misstänkta lunginflammationsförändringar bakom hjärtat. Alla undersökningar dock utförda med reservation då patienten inte kunnat medverka i önskad grad. En bedömning av ögonläkare vid inkomsten 5/12 visar inga tecken på skadade ögonglober eller inre skullskada. Nya undersökningar av ögon- och öronläkare beställda men ännu ej utfärdade. I övrigt togs fotografier av patienten vid inkomsten som väl stämmer med ovanstående.

Från polisen har anlänt kopia på undersökningsprotokoll samt fotografier över den skadade vid anträffandet.

På grundval av ovanstående kan följande utlåtande göras:

Eriksson har först anträffats berusad, ur stånd att ta vara på sig men utan synliga skador. Efter några timmar anträffad i cell med skador i ansiktet och på kroppen enligt ovan. Det är troligt att nämnda skador är uppkomna genom någon form av trubbigt våld mot huvudet och den vänstra armen. Några tecken på bukskador har ännu inte kunnat bekräftas. Anamnestiskt har från patienten inte framkommit någon säker uppkomstmekanism, han har dock vid något tillfälle talat om att han fallit och skadat sig. Uppkomna skador får bedömas förenliga med detta då väggar och golv i nämnda cell synes vara tämligen hårda och kunna orsaka liknande skador vid ett kraftigt fall. I fynden finns dock inget som säkert talar emot att någon form av misshandel kan ha förekommit.

Den 8 februari 1980 föredrogs ärendet för polisintendenten Gunnar Severin. Han beslutade därvid att förundersökning inte skulle inledas och motiverade detta med att händelsen inte innefattade brott.

Det inträffade blev därefter föremål för stor uppmärksamhet i massmedierna och det framfördes påståenden bl. a. om att Eriksson skulle ha blivit misshandlad av polisen. Överåklagaren i Stockholm beslutade den 21 februari 1980 att inleda förundersökning för att utröna om brottslig gärning hade begåtts. Chefsåklagaren Lars Ringberg utsågs till förundersökningsledare.

JO:s initiativ och utredning m. m.

Med anledning av de uppgifter som framfördes i massmedierna hemställde JO Wigelius den 22 februari 1980 hos polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt att få del av samtliga handlingar i ärendet när utredningen hade färdigställts och beslut i saken hade fattats av åklagare och polisstyrelse.

De begärda handlingarna kom in till JO den 4 augusti 1980. En omfattande utredning hade då verkställts. Man hade förhört samtliga berörda befattningshavare inom polismyndigheten samt de ambulansförare som hade fört Eriksson till sjukhuset. Vidare hade man förhört Erikssons närmaste anhöriga samt hållit ett nytt förhör med Erikssons medarrestant från den aktuella kvällen. Dessutom hade man på nytt utan resultat försökt att få Erikssons version av det inträffade. Därutöver hade en kompletterande kriminalteknisk undersökning utförts och ett yttrande införskaffats från statens rättsläkarstation. Slutligen hade utredningen överlämnats till statens rättsläkarråd med hemställan om yttrande beträffande frågor rörande skadornas uppkomst. Rättsläkarrådets rättsmedicinska sektion hade inkommit med ett den 16 juni 1980 dagtecknat yttrande. I detta anfördes i huvudsak följande.

Utredningar beträffande vissa frågeställningar i ärendet har företagits av professor Torgny Greitz och docent Sten Cronqvist samt övertandläkare CC Johansen, vilka inkommit med — — — yttranden. Som del av nämndens egen utredning har fotografering av Eriksson företagits den 29 maj 1980.

Med stöd av föreliggande utredning får rättsmedicinska sektionen som svar på i remissakten angivna frågeställningar avgiva det utlåtandet

att Eriksson den 5 december 1979 företett tecken på inverkan av trubbigt våld mot den högra kinden med bl. a. brott på det högra okbenet och den högra ögonhållans vägg med därav föranledda blåmärken i ansiktet och nedanför underkäkens högra nedre rand samt svullnader kring båda ögonen och inom båda kinderna.

att han vidare företett blåmärken på den vänstra armen.

att röntgenundersökningar utförda den 5 december 1979 på Sabbatsbergs sjukhus visat förändringar tydande på brott på nackbenets vänstra sida samt på den vänstra delen av underkäken.

att det enbart på grundval av fynden vid de företagna röntgenundersökningarna ej kan avgöras om brottet på nackbenets vänstra sida varit färskt eller identiskt med en redan 1966 iakttagen skada.

att det med hänsyn taget till att mjukdelsskador på bakhuvudet icke beskrivits i sjukjournalen, ej heller kan ses på de föreliggande fotografierna får anses sannolikt att brottet på nackbenets vänstra sida varit av äldre datum,

att den påvisade förändringen på den vänstra delen av underkäken ej utgjorts av något brott,

att de i den första att-satsen omnämnda skadorna väl kan ha uppkommit den 4 december 1979.

att dessa skador av allt att döma orsakats av trubbigt våld mot endast ett område, nämligen nedom det högra ögat.

att det av föreliggande fotografier, röntgenbilder och anteckningar i sjukjournalen ej kan dragas slutsatsen att skadorna på huvudet orsakats av ett flertal slag.

att det är vanskligt att enbart p. g. a. ansiktsskadornas utseende avgöra skadornas exakta uppkomstsätt, men

att fynden ej motsäger antagandet att de i den första att-satsen omnämnda skadorna på huvudet uppkommit genom fall.

att blåmärkena på den vänstra armen — med hänsyn taget till deras färg — kan vara av äldre datum än skadorna på huvudet.

att Eriksson enligt vad som framgår av polisutredningen varit hemfallen åt alkoholmissbruk, medförande att han troligen redan vid inverkan av förhållandevis lindrigt trubbigt våld, kunnat få betydligt mer uttalade blåmärken än eljest friska personer p. g. a. till följd av alkoholmissbruket nedsatt levringsförmåga av blodet och

att det vidare förtjänar påpekas att den formförändring av ytternasan som Eriksson företer ej uppkommit till följd av våldsinverkan mot ansiktet utan utgör en sjuklig törändring (s. k. rhinophyma).

Chefsåklagaren Ringberg hade den 16 juli 1980 meddelat beslut på grundval av utredningen. Beslutet innehöll i huvudsak följande.

— — —

Den företagna utredningen ger ej grund åt någon misstanke att skadorna orsakats genom brottslig gärning.

Förundersökningen skall därför nedläggas.

Vad gäller polisintendenten Gunnar Severins beslut gör jag följande bedömning. Omständigheterna var sådana att förundersökning borde ha inletts och att sådan enligt de principer, som tillämpas när det gäller ärenden av detta slag, skulle ha verkställts under ledning av åklagare. Genom att handlägga ärendet på sätt som skett kan emellertid Severin icke anses ha gjort sig skyldig till grov oaktsamhet, vilket är en förutsättning för straffrättsligt ansvar. Då sålunda misstanke om brott av Severin ej föreligger, föranleder ärendet ej heller i denna del någon åtgärd från min sida.

Polisstyrelsen hade därefter den 24 juli 1980 tagit ställning till om disciplinärt förfarande skulle inledas mot Severin. Man kom därvid fram till följande.

— — —

Severins beslut har inte påverkat resultatet av den sedermera verkställda utredningen. Med hänsyn härtill och till den omständigheten att åklagaren kom fram till samma slutsats som Severin beslutar polisstyrelsen att avskriva ärendet.

Sedan JO tagit del av handlingarna, bereddes Severin tillfälle att avge yttrande i JO-ärendet.

Severins yttrande inkom den 25 september 1980 och innehöll i huvudsak följande.

— — —

På förmiddagen den 5 december 1979 kontaktades jag per telefon av kriminalkommissarie (krkom) Lövenlo vid Södermalms lokala kriminalrotel (KAL 3) vilken rapporterade att den 4 december klockan 23.45 hade Eriksson påträffats skadad i en förvaringsarrest på Södermalms polisstation (VD 3). Lövenlo ville veta var utredningen skulle bedrivas. — — — Lövenlo beskrev Erikssons skador och de övriga omständigheter som han kände till bl. a. att i förvaringsarresten hade samtidigt med Eriksson förvarats ytterligare en omhändertagen person. Utan att ha tagit del av de

närmare omständigheterna fann jag det anmärkningsvärt att medarrestanten hade frigivits. Jag beslutade med ledning av Lövenlos uppgifter att ärendet skulle utredas vid våldshoteln då grov misshandel kunde misstänkas. Jag förvissade mig om att arresten var avspärrad och att teknisk undersökning skulle göras. Därefter beordrade jag krkom Linder som är chef för KK I att överta utredningen. Jag framförde att det kunde bli aktuellt att inleda förundersökning mot medarrestanten och med åklagarinträde. Jag informerade chefen för kriminalavdelningen om åtgärderna. I samband med registreringen av upprättad anmälan översändes en kopia till juridiska avdelningen. Detta finns antecknat på anmälan "JD".

Jag fick åter kontakt med ärendet när krkom Linder föredrog detta för mig den 8 februari 1980. Han bedömde att ytterligare utredning inte skulle tillföra ärendet något nytt av betydelse. Linders uppfattning om Erikssons skador var att han hade fallit i arresten och därvid skadat sig och att inget brott kunde misstänkas.

Vid föredragningen läste jag själv det intyg som dr Bark utfärdat den 14 december och de anteckningar som teknikerna Olsson och Moberg förde vid den tekniska undersökningen samt fick ta del av de övriga åtgärder som Linder och utredningsmannen kriminalinspektör Franzén vidtagit under utredningens gång.

— — —

De omständigheter som jag fann betydelsefulla och som låg till grund för mitt beslut 1980-02-08 var följande.

Läkarintyget

Intyget hade utfärdats av vårdande läkare dr Tor Bark efter samråd om detta med rättsläkare och utredningsman. Av intyget framgick bl. a. att dr Bark gjort en grundlig undersökning av uppkomna skador. Det var utförligt och jag ansåg det kunde ligga till grund för min bedömning av ärendet. Jag kunde bl. a. konstatera

- att inga skador kunde påvisas i buken, vilket hade uppgivits för mig i inledningsskedet,
- att omfattande skelettskador påvisats i ansiktet på höger sida upp mot höger ögonhåla och runt denna.
- att Eriksson haft kramper vilka möjligen kan ha varit inslag av delirium tremens,
- att Bark uttalade att uppkomna skador får bedömas förenliga med kraftigt fall i arresten.
- att Bark inte kunde finna något som säkert talade mot att någon form av misshandel kan ha förekommit.

Den sista att-satsen fann inte jag anmärkningsvärd med tanke på att rättsläkare ibland inte med säkerhet kan uttala sig om hur skador uppkommit. Det förekommer inte sällan i samband med polisens dödsfallsutredningar. Dessa utredningar visar för övrigt att vissa dödsfall orsakas av fallskador i samband med berusning. Läkarens fynd får då sammanställas med annat material – ofta fynd från den tekniska undersökningen. Bedömningen av dessa ärenden görs av den polisintendent vid kriminalavdelningen som är avdelningschefens ställföreträdare – en tjänst som jag tillfälligt uppehöll den 5 december 1979 och den 8 februari 1980.

Tekniska undersökningen

Teknikernas undersökning av förvaringsarresten talades in på band. Utskriften fanns tillgänglig vid föredragningen. Åtgärder och bedömningar av teknikerna som inte intalats på bandet — — — delgavs mig i samband med föredragningen — — —. Det jag särskilt noterade var

att Olsson och Moberg haft ingående samtal med den personal som tjänstgjorde på kvällen då händelsen inträffade.

att inga fynd som tyder på misshandel påträffades i arresten.

att gallergrinden bör ha varit ordentligt tillsluten då blodsbilden uppkom.

att blod såg ut att ha stänkt från platsen för blodförekomsten.

att blodförekomsten var koncentrerad.

Jag gjorde samma bedömning av skadorna som teknikerna och krkom Linder. Såväl Olsson som Moberg och Linder besitter stor sakkunskap och erfarenhet av våldsbrott. För egen del har jag under flera år utrett våldsbrott på kriminalavdelningen i Stockholm. Skadorna bedömdes inte vara typiska misshandelsskador.

Erikssons uppgifter

När Eriksson påträffades skadad i arresten hade han tillfrågats om han blivit misshandlad. Han hade uppgivit att han fallit i arresten och att han inte blivit misshandlad. Han har vid senare förhör inte vid något tillfälle påstått att han blivit misshandlad i arresten, men inte heller kunnat lämna någon förklaring till skadornas uppkomst.

Vid min slutliga bedömning av ärendet pekade alla omständigheter mot att Eriksson fallit i arresten så olyckligt att de omfattande huvudskadorna uppkommit. Att skadorna blivit så omfattande kan ha berott på arrestens konstruktion med upphöjning på mitten. Fallet kan ha blivit mycket kraftigt.

Misshandelsteorin fann jag dessutom osannolik under de omständigheter som förelåg. En tänkt gärningsman måste ha gått in i arresten och stängt dörren. Detta kan endast göras utifrån varför det måste ha funnits en medhjälpare som gjort detta. Eftersom Eriksson förhållit sig lugn och inte varit bråkig har det inte funnits något skäl att gå in i arresten. En tänkt gärningsman måste även ha räknat med att bli anmäld av Eriksson och vara medveten om att det fanns en medarrestant och många andra vittnen i närheten, som kunde göra iakttagelser. Han kunde troligen inte heller ha föreställt sig ha sådan tur att Eriksson skulle förlora minnet. Till allt detta kommer skadornas omfattning. Skelettskadorna är så omfattande att dessa sannolikt inte kan uppkomma genom knytnävsslag. Sparkar kan möjligen åstadkomma liknande skador men då uppstår sannolikt dessutom andra skador efter skodon i huden. Det våld som ibland kan bli nödvändigt att tillgripa kan bli aktuellt i samband med att en omhändertagen placeras i en förvaringsarrest mot sin vilja. Erikssons skador upptäcktes omkring 3 timmar efter införandet i arresten. Jag fann det osannolikt att någon tjänstgörande på VD 3 kunde ha utfört någon misshandel under angivna förhållanden.

Då jag beslutade i ärendet gjorde jag inte någon analys av vad slags utredning som hade gjorts vid våldshoteln. Jag jämförde den med de utredningar som polisen gör i samband med dödsfall utan föregående sjukdom. Jag bedömde det utredningsmaterial som presenterades och den föredragning som krkom Linder gjorde och kunde när jag tog del av alla

omständigheter inte misstänka att Erikssons skador orsakats genom brott. Det fanns ingen anmälan om påstått brott från Eriksson eller dennes anhöriga vid beslutstillfället.

 Var gränsen går mellan en förundersökning och de utredningar som polisen gör i ett inledande skede för att klargöra om brott föreligger eller ej är svårt att fastställa. Man rör sig i ett gränsområde. Det hade funnits skäl att hävda att en förundersökning hade inletts mot medarrestanten och att denna förundersökning lades ned sedan det kunde visas att inget brott förelåg. Jag såg inte saken så när jag beslutade i ärendet utan bedömde hela ärendet som en förberedande undersökning som utfördes av polisen för att få utrett om brott förelåg eller ej.

Förundersökning skall alltid inledas av åklagare när polisman på grund av anmälan eller annan anledning misstänks för brott. Eftersom ingen anmälan förelåg mot någon polisman och det inte heller på grund av annan anledning fanns skäl att misstänka att brott förövats överlämnades inte ärendet till åklagarmyndigheten.

 JO:s bedömning

I beslut den 23 januari 1981 anförde JO Wigelius.

I det följande kommer jag att behandla de i ärendet uppkomna frågorna i kronologisk ordning.

Eriksson omhändertogs enligt lagen om omhändertagande av berusade personer m. m. (LOB). I 1 § av denna lag stadgas att den som på allmän plats, utom- eller inomhus, anträffas berusad av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel får omhändertas av polisman, om han till följd av berusningen är ur stånd att ta vård om sig eller annars utgör en fara för sig själv eller annan. Av utredningen framgår att denna bestämmelse var tillämplig på Eriksson vid tillfället.

Om det behövs med hänsyn till den omhändertagnes tillstånd, så skall han enligt 3 § LOB så snart det kan ske underkastas läkarundersökning. Utredningsmaterialet ger ingen antydning om att Eriksson vid omhändertagandet skulle ha varit i sådant skick, att polismännen hade anledning ombesörja att han omgående blev läkarundersökt.

En polisman som omhändertagit någon enligt LOB, skall enligt 5 § denna lag så skyndsamt som möjligt anmäla åtgärden till sin förman. Har omhändertagandet inte redan upphört, så åligger det förmannen att omedelbart pröva om åtgärden skall bestå. I Erikssons fall utmynnade denna prövning i att omhändertagandet skulle bestå och att Eriksson skulle inläggas i arrest. Med hänsyn till vad som framkommit under utredningen saknar jag anledning att kritisera denna bedömning.

I 6 § LOB föreskrivs att omhändertagen, som förvaras hos polisen, skall underkastas tillsyn fortlöpande. Vidare stadgas att om den omhändertagnes tillstånd ger anledning till det, så skall han föras till sjukhus eller läkare tillkallas så snart det kan ske.

Rikspolisstyrelsen har utfärdat föreskrifter för verkställigheten av LOB (se rikspolisstyrelsens författningssamling 1979: 15). De innehåller i huvudsak följande rörande tillsynen. Omhändertagen som förvaras i polisarrest skall underkastas noggrann tillsyn. I fråga om den som är kraftigt berusad bör tillsynen ske med högst 15 minuters tidsmellanrum. Övriga förvarade skall fortlöpande underkastas tillsyn i den omfattning som bedöms nödvändig. Om det inte framstår som obehövt, skall den som har att ombesörja tillsynen gå in i arrestlokalen och förvissa sig om den omhändertagnes tillstånd. Vid tillsynen gjorda iakttagelser beträffande omhändertagens tillstånd såsom "vaken", "svarar på tilltal", "orolig" "snarkar" etc. och tiden för iakttagelserna skall antecknas.

Förhören med Jonny Pedersen och Lars Roos, som var de befattningshavare som ombesörjde tillsynen av arrestanterna den aktuella kvällen, har inte gett annat vid handen än att tillsyn skedde varje kvart. Eriksson var placerad i cell 2. Denna var – som tidigare framgått – försedd med två dörrar, en yttre massiv dörr av trä och en inre gallerdörr av stål. Tillsynen gick till så att man öppnade den yttre dörren och gjorde iakttagelserna genom gallerdörren.

Pedersen och Roos har lämnat sinsemellan motstridiga uppgifter om hur Eriksson låg placerad i cellen under kvällen. Eriksson låg enligt Pedersen vid samtliga hans observationer på den upphöjda delen av cellgolvet som börjar ett stycke in i cellen. På denna plats kunde han iaktas klart och tydligt genom gallerdörren. När Eriksson påträffades skadad låg han på den lägre delen av golvet, omedelbart till vänster innanför celldörren. Enligt Roos låg däremot Eriksson vid samtliga Roos' observationer placerad på den plats i cellen där han sedermera påträffades skadad. Av utredningen får anses framgå att det erbjöd svårigheter att fullständigt observera Eriksson genom gallerdörren, om han låg på denna plats. Roos iakttog dock enligt egen uppgift Eriksson noga och noterade att han andades lugnt och rytmiskt. Han fann med hänsyn härtill inte skäl att öppna gallerdörren och gå in i cellen och kontrollera Eriksson.

Pedersens och Roos' minnesbilder överensstämmer således inte och enligt min mening kan ingen av versionerna ges företräde framför den andra. Om det emellertid förhöll sig som Roos uppgett, så anser jag att man skulle ha gått in i cellen och kontrollerat Erikssons tillstånd. Man borde också ha hjälpt Eriksson upp på den upphöjda delen av golvet, där det är meningen att de intagna skall ligga. Roos' uppgifter jämte övrig utredning ger mig dock inte anledning misstänka att det förhöll sig så att Eriksson låg skadad utan att detta observerades vid något eller några av de tillsynstillfällena som föregick upptäckten kl. 23.45.

Enligt rikspolisstyrelsens anvisningar skall iakttagelserna som görs vid tillsynen antecknas. Vidare skall tidpunkten för iakttagelserna noteras. Det är ur kontrollsynpunkt av vikt att denna dokumentation inte sker

slentrianmässigt, utan med omsorg och noggrannhet. Utredningen tyder på att så inte i alla delar var fallet den aktuella kvällen. Bl. a. noterade man av allt att döma i förväg att inget fanns att anmärka vid tillsynen av cellerna 1, 2 och 4 kl. 23.45. När man sedan upptäckte Eriksson skadad, fick man revidera noteringen.

När man påträffade Eriksson skadad i cellen vidtogs först den helt riktiga och självklara åtgärden att se till att Eriksson snarast blev förd till sjukhus. I övrigt försökte man på platsen reda ut hur skadorna uppkommit. Bl. a. undersökte man därvid medarrestantens kläder och händer på eventuella spår som kunde tyda på att denne misshandlat Eriksson. Denna kontroll utfördes i cellen. Jag vill för egen del ifrågasätta om man inte lämpligen kunde ha fört medarrestanten till ett utrymme med bättre belysning och där gjort besiktningen. Vidare får av utredningen anses framgå att den aktuella cellen (nr 2) inte omgående efter händelsen togs ur bruk. Såvitt det bifogade avsnittet i arrestantkontrollförteckningen utvisar, var cellen sålunda i bruk ända till kl. 00.30. Detta förfaringsätt måste betecknas som klart olämpligt. Med tanke på en kommande teknisk undersökning var det ju av stor betydelse att eventuella spår i cellen blev säkrade.

I 6 § förordningen (1976: 376) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl., som får anses tillämplig i Erikssons fall, stadgas att om en intagen drabbas av svårare olycksfall, så skall någon av hans anhöriga underrättas. Vidare föreskrivs att föreståndaren för förvaringslokalen skall se till att underrättelse lämnas omedelbart.

Av förhören med Erikssons anhöriga framgår att de erhöll underrättelse genom sjukhusets försorg. Denna underrättelse var dock mycket knapphändig. En av de anhöriga fick därför själv kontakta polisen för att erhålla en redogörelse för vad som hade hänt. Detta beredde honom vissa svårigheter.

Enligt en anteckning på det omhändertagandeblad som upprättades beträffande Eriksson, erhöll polisen vid telefonkontakt med sjukhuset på morgonen den 5 december 1979 beskedet att sjukhuset skulle underrätta Erikssons anhöriga. Enligt min mening borde inte polisen ha låtit sig nöja med sjukhusets underrättelse. Eriksson hade ju skadats under den tid han var omhändertagen hos polisen och sjukvårdspersonalen kunde inte förväntas ge närmare besked om händelsen. Polisen borde med hänsyn härtill snarast ha kontaktat någon av de anhöriga och gett denne en ordentlig redogörelse för vad som inträffat och besvarat de frågor som den anhörige helt naturligt kunde tänkas vilja ställa. Ett sådant förfaringsätt hade legat väl i linje med det förtroendefulla förhållande som bör eftersträvas mellan polisen och allmänheten. Som förhållandena nu i stället kom att utveckla sig, förelåg en viss risk att de anhöriga skulle få det intrycket att polisen helst inte ville kännas vid det inträffade.

Lagen (1977: 265) om statligt personskadeskydd gäller rätt till ersättning av staten vid personskada. Lagen äger tillämpning bl. a. på den som ådrar

sig skada under tid han är tagen i förvar i polisarrest. Ersättning utgår vid sjukdom, bestående nedsättning av arbetsförmågan och dödsfall. Personskadeskyddet handhas av riksförsäkringsverket och de allmänna försäkringskassorna. Lagen om statligt personskadeskydd kompletteras av lagen (1977:266) om statlig ersättning vid ideell skada. Genom sistnämnda lag tillerkänns den som ådragit sig skada, som omfattas av lagen om statligt personskadeskydd, rätt till ersättning av staten för sveda och värk, lyte eller annat stadigvarande men samt allmänna olägenheter till följd av skadan. Om sådan ersättning beslutar trygghetsnämnden.

I förordningen (1977:284) om arbetsskadeförsäkring och statligt personskadeskydd ges föreskrifter om bl. a. anmälan om skada som omfattas av det statliga personskadeskyddet. Av 16 § framgår att om sådan skada visar sig på intagen i polisarrest, så skall föreståndaren för arresten under rättas. Enligt 17 § åligger det föreståndare, som genom sådan underrättelse eller på annat sätt fått kännedom om att skada inträffat, att omedelbart göra anmälan till försäkringskassan, om rätt till ersättning kan antas föreligga. Det åligger sedan enligt 18 § försäkringskassan att sända en kopia av skadeanmälan till trygghetsnämnden.

Såvitt framgår av materialet i ärendet ombesörjde polisen inte att Erikssons fall blev anmält till försäkringskassan, vilket borde ha skett. Jag vill därför fästa uppmärksamheten på regelsystemet och förutsätter att polismyndigheten vidtar åtgärder så att det i fortsättningen beaktas.

När Eriksson hade anträffats svårt skadad i cellen var det från flera synpunkter angeläget att saken blev föremål för en noggrann och förutseingslös utredning. Om brottslig gärning hade begåtts var det givetvis angeläget att lagföring skulle komma till stånd. Det torde vidare ha legat i polisens eget intresse att genom en fullödig utredning förebygga eventuella spekulationer om vad som kunde ha förekommit den aktuella kvällen. Erikssons anhöriga kunde dessutom förväntas ha berättigade anspråk på att få noggrant utrett vad som hade hänt. Slutligen kunde bedömningen av eventuella ersättningsfrågor med anledning av det inträffade komma att underlättas av en omsorgsfullt utförd utredning.

Frågan blir då om utredningen borde ha bedrivits som en förundersökning eller som en mer formlös utredning, som skulle övergå till en förundersökning om anledning därtill kom att visa sig.

I 23 kap. 1 § rättegångsbalken stadgas att förundersökning skall inledas så snart på grund av angivelse eller eljest anledning förekommer att brott som hör under allmänt åtal förövats. En förundersökning består normalt av två stadier. Under det första företas det spanings- och efterforskningsarbete som syftar till att utreda huruvida ett brott blivit begånget och vem som skäligen kan misstänkas för brottet. Det andra skedet innefattar den utredning som äger rum sedan misstanken riktats mot viss person. En förundersökning kan sålunda inledas i syfte att utröna om brott begåtts. Det krävs inte något starkare underlag för att inleda förundersökning i

sådant syfte, utan det räcker med ganska svaga misstankar så snart dessa avser något som kan vara ett brott. Det borde således ha legat nära till hands att inleda förundersökning med anledning av att Eriksson hade påträffats skadad. I enlighet med grundtankarna i rikspolisstyrelsens anvisningar för handläggningen av anmälan mot polismän (rikspolisstyrelsens författningssamling 1978: 5) borde frågan om inledande av förundersökning ha prövats av vederbörande åklagare. Denne skulle också ha lett förundersökningen om sådan hade beslutats.

Frågan blir då om det var felaktigt av polisen att inte föranstalta om förundersökning. Detta är en fråga som kan ge ett visst utrymme för skilda bedömningar. För egen del anser jag att polisen borde ha föranstaltat om förundersökning den 5 december 1979. Man utgick ju i detta skede från att Eriksson bl. a. hade erhållit bukskador. Dessa kunde knappast tänkas ha uppkommit vid ett fall. Dessutom var man under förmiddagen denna dag i kontakt med den läkare som vårdade Eriksson. Läkaren uttalade som sin mening att skadorna inte kunde ha uppkommit genom att Eriksson slagit sig mot väggar och golv i cellen. Förundersökningsformen borde f. ö. ha framstått som lämpligast även från den synpunkten att en från polisverket fristående befattningshavare då hade fått beslutanderätten i saken. Det viktigaste var emellertid att se till att saken under alla omständigheter skulle komma att bli föremål för en förutsättningslös och noggrann utredning.

Var det då en sådan utredning som låg till grund för Severins beslut den 8 februari 1980 att inte inleda förundersökning? Vid besvarandet av denna fråga måste man bortse från de sedermera i massmedierna framställda påståendena om att Eriksson blivit misshandlad av polismän. Även med beaktande härav anser jag att Severins beslut grundade sig på ett alltför tunt underlag. De befattningshavare som tjänstgjorde den aktuella kvällen hade inte hörts. Severin gör visserligen i remissvaret hit gällande att de tekniker som utförde den tekniska undersökningen av cellen hade haft ingående samtal med den personal som tjänstgjorde när händelsen inträffade. Detta kunde dock inte anses tillräckligt. Befattningshavarna borde ha hörts och en dokumentation av deras uppgifter skett. Materialet i ärendet förmedlar över huvud taget det intrycket att man från första stund mer eller mindre bortsåg från möjligheten av att någon av personalen kunde ha orsakat Erikssons skador. Vidare anser jag att utredningen borde ha innefattat ett ordentligt förhör med Erikssons medarrestant. Det förhör som hade hållits den aktuella natten var ju ytterst summariskt. Härutöver bör anmärkas att Severin vid föredragningen den 8 februari 1980 borde ha sett till att de åtgärder och bedömningar av teknikerna, som inte hade intalats på band, blev dokumenterade i akten.

Severin borde således vid föredragningen inte ha skilt sig från ärendet, utan i stället sett till att saken blev ordentligt utredd. De slutsatser Severin drog vid föredragningen har dock av allt att döma visat sig vara riktiga i

sak. Sedan överåklagaren beslutat inleda förundersökning har nämligen en synnerligen omfattande och noggrann utredning skett och chefsåklagaren Ringberg har därvid inte funnit utredningen ge grund åt någon misstanke att Erikssons skador orsakats genom brottslig gärning. Förundersökningen har därför lagts ned.

Jag finner för egen del inte skäl att göra annan bedömning än Ringberg på denna punkt. Med hänsyn härtill går jag inte vidare i saken, utan avskriver ärendet från vidare handläggning.

Vägran att låta omhändertagen diabetiker få insulin (jfr JO:s ämbetsberättelse 1979/80 s. 134)

JO Wigelius anförde följande i ett beslut den 30 oktober 1980

C., som var diabetiker, hade omhändertagits av Linköpingspolisen den 18 januari 1980 vid 17-tiden enligt lagen om omhändertagande av berusade personer (LOB). I en skrivelse till JO klagade han över att polisen efter omhändertagandet inte hade velat hjälpa honom att få tag i insulin. Han hade vid upprepade tillfällen under kvällens lopp bett polisen att antingen fara och hämta insulinet i hans bostad eller skjutsa honom till lasarettet så att han kunde få insulinet där.

Efter remiss kom polismästaren i Linköpings polisdistrikt Bo Sjöberg in med yttrande till vilket var fogat yttranden från poliskommissarien Åke Tegnefur och polisinspektören Harry Andersson jämte bl. a. en promemoria över uppgifter som polismyndigheten hade inhämtat från läkare vid regionsjukhuset i Linköping beträffande diabetikers behov av vård efter alkoholförtäring.

Andersson anförde i sitt yttrande sammanfattningsvis följande.

Han hade tjänstgjort som vakthavande befäl när C. den 18 januari 1980 vid 17.15-tiden hade införts. Andersson hade konstaterat att C. doftat brännvin, haft ostadig gång, blanka och rödsprängda ögon och hög ansiktsfärg. C. hade vägrat att svara ordentligt på frågor och uppträtt arrogant och hotat med bl. a. JO. C. hade uppgivit att han led av diabetes och att han var i behov av insulin omedelbart. Under samtalet hade inte framkommit något som tytt på att han då hade några diabeteskänningar. Ingripande polismännen hade för Andersson berättat att de sett C. tillsammans med några andra personer utanför ett varuhus. Sällskapet hade druckit sprit och stört kunder till varuhuset. C. hade enligt polismännen inte kunnat ta vård om sig själv om han hade fått vara kvar i sitt berusade tillstånd och han hade därför omhändertagits. Andersson hade vid samtalet med C. inte kunnat förmärka något som helst tecken på att han hade diabetes. Iakttagelserna hade i stället tytt på att C. var berusad av brännvin. C. hade krävt att få bli förd till läkare för insulinbehandling men Andersson hade avslagit denna

begäran med hänsyn till iakttagelserna. Andersson kände igen C. sedan flera år tillbaka och hade varit med om att omhänderta C. för berusning vid åtskilliga tillfällen. C. hade genomgående klagat över diabetesbesvär och krävt vård. Ibland hade han förts till sjukhus men efter undersökning omedelbart återförts till stationen för tillnyktring i arrest. Andersson kände inte till något fall där C. i samband med sådant omhändertagande hade fått diabeteskänning. Vid omhändertagandet den 18 januari hade han satts in i arrest under extra tillsyn. Arrestvakten hade sett till honom vid 14 tillfällen mellan klockan 17.15 och 22.40 och Andersson hade själv under samma tid tittat till C. vid minst ett par tillfällen. C. hade strax efter omhändertagandet somnat och sovit lugnt och jämnt. Andersson hade gjort den bedömningen att läkarundersökning varit uppenbarligen obehövlig. Självfallet avslag man inte regelmässigt begäran om läkarundersökning utan det förekom naturligtvis att berusade hade förts till läkare. Andersson ansåg sig följa bestämmelserna i lagen. Han ansåg samtidigt att varje särskilt fall måste bli föremål för en individuell bedömning som i allt väsentligt präglades av en mängd olika faktorer bl. a. personliga erfarenheter och kunskande och som svårligen kunde regleras med aldrig så detaljerade anvisningar och bestämmelser. Ett beslut skulle ej heller vara påverkat eller styrt av exempelvis en omhändertagens eller någon utomståendes hotelser eller trakasserier.

Tegnefur sammanfattade i sitt yttrande vad som inträffat och hävdade att Anderssons bedömning med hänsyn till omständigheterna varit acceptabel.

Sjöberg anförde för sin del bl. a. följande.

Enligt 3 § LOB skall omhändertagen underkastas läkarundersökning så snart det kan ske om det behövs med hänsyn till hans tillstånd och enligt 4 § lagen om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. skall häktad (gäller även den som är omhändertagen jml. LOB), som företer tecken till sjukdom eller begär att läkare skall tillkallas, så snart det kan ske undersökas av läkare, om ej sådan undersökning uppenbarligen är obehövlig.

I rikspolisstyrelsens föreskrifter till 3 § LOB sägs bl. a. att omhändertagen bör läkarundersökas om hans tillstånd är sådant att behov av sjukhusvård inte kan uteslutas.

C. uppgav då han omhändertogs att han led av diabetes och att han var i omedelbart behov av insulin. Harry Andersson som känner C. sedan många år ansåg emellertid att något behov ej förelåg och att läkarundersökning uppenbarligen var obehövlig.

Harry Andersson kände till att C. led av diabetes och måste ha förstått att det kan vara angeläget med regelbunden medicinering. Han skulle därför låtit läkarundersöka C. Jag kan således inte dela Harry Anderssons uppfattning att läkarundersökning var uppenbarligen obehövlig. Min uppfattning baseras på ett JO-uttalande 1978 i anledning av en liknande JO-anmälan från C. och på de upplysningar som polisinspektör Sven Malmström vid beredning av ärendet inhämtat av doktor Hans Arnqvist, Medicinkliniken, Regionsjukhuset i Linköping.

Jag kommer att komplettera distriktets A-order beträffande tillämpningen av LOB med tvingande föreskrift om läkarundersökning av person, som vid omhändertagande begär läkarvård eller annan åtgärd på grund av diabetes.

Enligt de uppgifter som inhämtats från regionsjukhuset i Linköping borde en diabetiker som omhändertagits efter alkoholförtäring kontrolleras av läkare eftersom alkoholen kunde leda till blodsockerförändringar som kunde kräva snabb läkarbehandling. Risken var inte så stor om sådan läkarbehandling kunde insättas inom cirka en halvtimme. Många diabetiker tillfördes insulin två gånger dagligen varav den andra gången vanligtvis inträffade vid 17-tiden i samband med måltid.

C. har tidigare framfört klagomål till JO över att han inte erhållit hjälp med att få insulin efter att ha blivit omhändertagen av Linköpingspolisen i anledning av att han varit berusad. I mitt beslut av den 22 september 1978 uttalade jag att frågan om C:s hälsotillstånd rätteligen skulle ha överlåtit på läkare. Jag fann det också motiverat att framhålla vikten av att vederbörande polisman i sådana situationer regelmässigt begränsade sitt ansvarstagande genom att tillkalla läkare eller ombesörja att den omhändertagne transporterades till sjukhus.

Mot bakgrund härav framstår det som minst sagt förvånande att C. av samma polismyndighet och till synes under liknande förhållanden ånyo förvägrats att på lämpligt sätt få hjälp med att erhålla insulin. Jag har nämligen inte heller denna gång kunnat finna någon omständighet som skulle kunna göra denna vägran från polisens sida försvarlig. Tvärtom ger exempelvis de uppgifter som inhämtats från regionsjukhuset i stället stöd för vad jag uttalat i saken. Denna skyldighet som sålunda åvilar vederbörande polisman torde för övrigt ligga i polismannens eget intresse. Han påtar sig ju ett tungt ansvar då han underlåter att efterkomma omhändertagans önskemål om vård eller hjälp så snart det rör sig om skador eller sjukdomar som regelmässigt inte med någon godtagbar tillförlitlighet kan bedömas av en lekman och till denna grupp höj utan tvekan frågan om diabetikers behov av insulin.

Det har således varit felaktigt av polisen att inte hjälpa C. att få insulinet och jag ser allvarligt på polisens handlande. Andersson som tjänstgjort som vakthavande befäl får ta på sig det huvudsakliga ansvaret härför. Trots att det inte är första gången som C. på detta sätt förvägrats sin medicin har jag emellertid beslutat att låta det stanna vid den allvarliga kritik som jag nu framfört. Jag har då särskilt beaktat att Andersson tydligen ombesörjt att C. fått extra noggrann tillsyn.

Med hänsyn till att polisstyrelsen nu kompletterar sina föreskrifter beträffande vad som skall gälla för det fall en omhändertagen diabetiker begär vård eller annan hjälp i anledning av sin sjukdom utgår jag från att vad som nu inträffat inte skall behöva upprepa sig framdeles. Jag skulle i ett sådant fall sannolikt ha svårt att finna tillräckliga motiv för att låta bero vid enbart kritiska uttalanden.

Anmälan mot polisen för underlåtenhet att ingripa mot störande gatumusik

M., som hade bostad på Västerlånggatan i Gamla Stan i Stockholm, uppgav i skrivelse till JO bl. a. följande.

Han hade under ett par års tid genom polisens försorg försökt utverka skydd mot den störande musik som sommartid förekom dag och natt på Västerlånggatan. Musiken medförde att de boende på Västerlånggatan inte fick någon arbetsro under dagarna och sin sömn helt förstörd under nätterna. Under sommaren 1980 hade han vid fem olika tillfällen försökt göra polisanmälan angående gatumusiken. Några gånger hade polismännen vägrat ta upp anmälan, andra gånger hade anmälan mottagits men under förklaringen att det hela var meningslöst eftersom anmälan ändå skulle komma att skrivas av. M. hemställde nu att JO vidtog åtgärder för att ge dem som bodde på Västerlånggatan polisskydd så att de kunde åtnjuta hemfrid, arbetsfrid och nattro.

Efter utredning och sedan polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt yttrat sig, anförde JO Wigelius i beslut den 11 mars 1981 följande.

Enligt 2 kap. 1 § regeringsformen (RF) är varje medborgare gentemot det allmänna tillförsäkrad bl. a. mötesfrihet, innebärande frihet att anordna och bevista sammankomst för upplysning, meningsyttring eller annat liknande syfte eller för framförande av konstnärligt verk. Mötesfriheten får – frånsett visst undantag – begränsas endast genom lag beslutad av riksdagen och endast av hänsyn till rikets säkerhet, till ordning och säkerhet vid sammankomsten eller till trafiken eller för att motverka farsot (2 kap. 12 och 14 §§ RF).

Sammankomst för framförande av konstnärligt verk åtnjuter således grundlagsskydd. Begreppet sammankomst förutsätter att flera personer deltar. En enda person, t. ex. en gatumusikant, kan således inte utgöra en sammankomst. Hur många personer som minst skall vara närvarande för att det skall vara en sammankomst, kan inte anges exakt, utan beror i viss mån på omständigheterna. Förekommer t. ex. särskilda arrangemang, kan det räcka med färre deltagare än om det är fråga om en spontant bildad folksamling. Det är alltså inte möjligt att här, med utgångspunkt i begreppet sammankomst, ange någon tydlig gräns mellan uppträdanden som omfattas av RF:s regler om mötesfrihet och sådana som faller utanför det grundlagsskyddade området. Frågan om var denna gräns går får lösas av de rättstillämpande myndigheterna i det enskilda fallet.

Enligt förarbetena till nuvarande lydelse av 2 kap. 1 § RF (prop. 1975/76: 209 s. 143) bör benämningen "konstnärlig" i detta sammanhang uppfattas som beteckning på vissa former av yttranden, inte i första hand som ett kvalitetskrav. Om ändamålet med en sammankomst är framförande av ett verk som till sin typ kan hänföras till någon konstnärlig uttrycksform, t. ex. film, musik eller ett verk avsett för scenisk framställning, bör samman-

komsten normalt anses omfattad av RF:s skydd för mötesfriheten, även om det framförda verkets konstnärliga värde i ett visst fall inte skulle vara särskilt framträdande. Grundlagsskydd föreligger däremot inte om det framstår som helt främmande för vanligt språkbruk att i något hänseende tala om framförande av konstnärligt verk.

Bestämmelser som innebär begränsningar i den grundlagsskyddade mötesfriheten återfinns i lagen (1956:618) om allmänna sammankomster (LAS). Denna lag äger tillämpning bl.a. på allmän sammankomst för framförande av konstnärligt verk. Begreppet sammankomst för framförande av konstnärligt verk har samma innebörd i LAS som i RF (prop. 1976/77: 39 s. 7). En sammankomst är allmän om den anordnas för allmänheten eller om allmänheten äger tillträde (1 § LAS). Enligt 3 § LAS fordras tillstånd av polismyndigheten för att hålla allmän sammankomst på allmän plats. Polisen äger inställa eller upplösa allmän sammankomst om beslut i förväg har meddelats att sammankomsten inte får äga rum. Rätt att upplösa sammankomst för vilken sådant beslut inte fattats föreligger endast om sammankomsten föranleder svårare oordning eller avsevärd fara för de tillstådesvarande och andra åtgärder visat sig otillräckliga för att återställa ordningen eller bereda skydd för de tillstådesvarande (10 § LAS). Att märka är således att avsaknaden av tillstånd inte ensam utgör ett giltigt skäl att upplösa sammankomsten. Den som anordnar allmän sammankomst utan tillstånd kan emellertid ådömas böter (15 § LAS).

I detta sammanhang bör också nämnas att behörighet att besluta om upplösning av allmän sammankomst tillkommer endast vissa högre befattningshavare inom den lokala polisorganisationen.

Av den nu lämnade redogörelsen torde framgå att gatumusikanten och hans publik kan utgöra en sådan sammankomst för framförande av konstnärligt verk som omnämns i RF och LAS. Sammankomsten skyddas i så fall av RF men är också såsom allmän underkastad LAS regler om tillståndsplikt. För närvarande torde det emellertid höra till undantagen att gatumusikanterna söker sådant tillstånd. Polisens möjligheter enligt LAS att ingripa mot musikanter som uppträder utan tillstånd är dock begränsade till de fall då verksamheten medför svårare oordning eller avsevärd fara för de närvarande, något som mer sällan torde förekomma. Polisen kan sålunda i regel inte upplösa sammankomsten utan dess insatser i detta läge kan endast avse rapportering av musikanten för eventuellt åtal.

Av intresse i detta sammanhang är även lagen (1973:558) om tillfälligt omhändertagande (LTO). Enligt 3 § LTO skall den som genom sitt uppträdande stör allmän ordning eller utgör en omedelbar fara för denna omhändertas av polisman om det är nödvändigt för att upprätthålla ordningen. Sådant omhändertagande skall även ske när det fordras för att avvärja straffbelagd gärning.

Enligt LTO skulle således i och för sig en gatumusikant som stör allmän ordning kunna omhändertas. LTO får emellertid inte användas för att

kringgå LAS strängare regler angående skydd mot upplösning av sammankomst. LTO:s regler om ingripande vid ordningsstörningar kan alltså inte tillämpas i det syftet att ett möte skall upplösas eller att musicerande skall upphöra. Däremot kan bestämmelserna ge stöd för ingripande mot enskilda mötesdeltagare av annan orsak än att de deltar i sammankomsten. Särskild försiktighet måste enligt min mening iakttas när det gäller ingripande mot t. ex. en gatumusikant som har samlat en publik så att en allmän sammankomst föreligger. Ett omhändertagande får ju då i regel den effekten att sammankomsten faktiskt blir upplöst.

Ingripande enligt LTO kan emellertid också ske när det behövs för att avvärja straffbelagd gärning. Även i dessa fall kan en sammankomst upplösas om man omhändertar en gatumusikant och även här måste avgörande vikt läggas vid syftet med åtgärden. Denna får ske för att förhindra brott men inte för att upplösa sammankomsten. Åtgärden skall därmed rikta sig, inte mot själva mötet utan mot en enskild mötesdeltagare. Mötesfriheten innebär således inte att t. ex. gatumusikanterna är "immuna" mot brottsbalkens stadganden och andra straffrättsliga regler.

De brott som i första hand kan tänkas bli aktuella är ofredande och förargelseväckande beteende. Ofredande föreligger när någon handgripligen antastar eller medelst skottlossning, stenkastning, oljud eller annat hänsynslöst beteende eljest ofredar annan (4 kap. 7 § brottsbalken). Den som för oljud på allmän plats eller eljest offentligen betar sig på sätt som är ägnat att väcka förargelse hos allmänheten kan dömas för förargelseväckande beteende (16 kap. 16 § brottsbalken). Dessa straffbestämmelser anses inte innefatta någon begränsning av grundlagsskyddad yttrandefrihet eller mötesfrihet. Själva innehållet i vad som spelas eller sjungs – budskapet – får inte föranleda ingripande; däremot kan sättet för framförandet vara brottsligt.

Det kan som framgått vara vanskligt att avgöra när en störning har fått en sådan omfattning att den kan anses motivera ingripande enligt LTO. Det som av en person betraktas som störande oljud kanske inte alls stör en annan. Det finns således anledning att förmoda att flertalet boende i Gamla Stan tidvis uppfattar gatumusiken som allvarligt störande, medan andra – bland dem tillfälliga besökare – tvärtom tycker att den utgör ett naturligt och trevligt inslag i gatulivet. Platsen och tidpunkten för ett musikframträdande har, som man förstår, stor betydelse i detta sammanhang. Ett musicerande i Gamla Stans gränder med dess säregna akustikförhållanden uppfattas naturligt nog som mer störande än motsvarande aktivitet på t. ex. Sergels torg. Att ljudligt spela och sjunga nattetid får anses vara mer hänsynslöst om det sker inom bostadskvarter än inom kvarter som saknar bostadsbebyggelse.

Vad som i det enskilda fallet skall anses utgöra en så allvarlig störning att ingripande enligt LTO kan ske är således en bedömningsfråga. Det är i första hand polisens sak att göra dessa bedömningar, när ingripanden

direkt begärs eller eljest kommer i fråga. Jag har med de ovan framförda synpunkterna velat betona vikten av att dessa bedömningar blir nyanserade. I detta sammanhang vill jag framhålla att jag finner det ofrånkomligt att de boende i Gamla Stan med hänsyn till stadsdelens karaktär av turistattraktion i allmänhet får räkna med att finna sig i mer störande aktiviteter än man behöver tåla inom andra bostadsområden. Detta gäller kanske framför allt under sommarhalvåret men även då torde väl bullrande nattlig musik inne mellan husväggarna överskrida en rimlig toleransgräns: När ett helt band spelar upp klockan tre på natten – något som påstås ha hänt – kan det inte råda någon tvekan om att polisen har grund för ingripande.

Jämte mötesfriheten – och egentligen som en av de väsentliga grundvalarna för denna – skyddar RF även yttrandefriheten i allmänhet. Denna innebär frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor. Även om sammankomst i RF:s mening inte föreligger, finns alltså ett grundlagsskydd som måste beaktas när det ifrågasätts ingripande mot en gatumusikant. Bedömningen av vad som kan vidtagas för den allmänna ordningens upprätthållande erbjuder emellertid inte fullt så stora svårigheter i ett sådant fall som när det gäller en allmän sammankomst; främst beror detta på att här inte föreligger de komplikationer som den särskilda regleringen i LAS medför. Jag har därför ansett mig kunna avstå från att gå närmare in på dessa situationer. Det torde väl också vara så, att de bekymmer som framförts i klagomålen, typiskt sett, uppkommer när en eller flera musikanter samlar en publik, vars bifallsyttringar ibland kan vara lika störande som musiken som sådan.

I det föregående har talats om omhändertagande av person som den intressanta formen av ingripande mot störande gatumusik. Givetvis är regeln här som i andra liknande situationer att polisen skall eftersträva att nå resultatet genom tillsägelser eller andra lindrigare medel. Det förtjänar då att påpekas att inte heller ingripanden i dessa former får ske så att grundlagsskyddad rättighet trädes för nära.

Den lagstiftning som finns ger således enligt min mening möjligheter för polisen att ingripa mot sådan gatumusik som av olika, ovan berörda skäl inte bör accepteras. Jag är medveten om att de frågor som hänger samman med tillämpningen av ifrågavarande lagstiftning ger anledning till besvärliga bedömningar och avvägningar. Detta får emellertid inte medföra att polismyndigheten helt avstår från att ta ställning till problemen i samband med gatumusikanternas verksamhet. Vid min genomgång av detta ärende och efter att ha tagit del av polisstyrelsens yttrande anser jag mig kunna konstatera att polismyndigheten förhållit sig väl passiv, när det gällt att tillvarata de i Gamla Stan boendes rätt till ostörd nattvila. Jag finner således att det finns visst fog för den kritik i detta avseende som M. framför i sin klagoskrift till JO. Såvitt jag kan förstå har passiviteten främst

berott på att man varit tveksam om rättsläget, varvid man underskattat möjligheterna att på något sätt kontrollera att gatamusik inte blir alltför störande. Det är min förhoppning att uttalandena i detta beslut därvidlag skall vara klargörande.

M. har också klagat över att polismän vägrat att ta upp anmälningar angående gatamusiken.

Frågan om polisens skyldighet att mottaga anmälan om brott har tidigare varit föremål för JO:s prövning (se t. ex. JO:s ämbetsberättelse 1971 s. 51). Av JO:s tidigare gjorda uttalanden framgår att polisen i princip är skyldig att upptaga anmälan om brott om anmälaren påfordrar detta. Enligt M. vägrade en polisman vid ett tillfälle att ta upp en anmälan under hänvisning till att "åtgärder mot musikanterna inte lönade sig". Det ankommer dock inte på den enskilde polismannen såsom upptagare av anmälan att avgöra om denna lönar sig. Huruvida den är ogrundad eller inte får avgöras i samband med att beslut fattas med anledning av anmälan. I det av M. påtalade fallet skulle alltså anmälan rätteligen ha upptagits.

Polisens biträde med transport

Sedan JO mottagit ett flertal klagomål över att ordföranden i Sveriges Aktiesparares Riksförbund, Håkan Gergils, vid ett tillfälle skjutsats i radiobil från Bromma flygplats till radiohuset på Gärdet i Stockholm inhämtades följande sakuppgifter från Stockholmspolisens.

Fredagen den 21 mars 1980 inkom till polisens ledningscentral en förfrågan från Riksförbundet om polisen kunde hjälpa till med att skjutsa Håkan Gergils från Bromma flygplats till radiohuset. Gergils plan skulle landa klockan 19.35. Han skulle medverka i ett inslag i TV 2:s nyhetsprogram Rapport. Polisen kontrollerade uppgiften hos Rapportredaktionen. Vakt-havande poliskommissarie kontaktades och lämnade medgivande till att en radiobil fick användas för transport av Gergils. En befälsbil från andra vakt-distriktet beordrades att köra ut till Bromma flygplats och hämta Gergils. Det bestämdes att radiobilen skulle få färdas "enl. best. i VTK och order i övrigt enl. bräds-kande tjänsteutövning". Färden till radiohuset skedde med en hastighet av i genomsnitt 65–70 km/tim. De s. k. blåljusen på bilen tändes vid starten men släcktes ganska snart då trafiken var ringa. Färden gick via Solna-Norr-tull och Valhallavägen. Bilen fördes inte vid något tillfälle mot rött ljus, men vid några tillfällen under färden påsattes siren och blåljus. Polisens beredskap var mycket god under kvällen. Transporten av Gergils kunde därför knappast inverka menligt ur beredskaps-synpunkt.

Härefter inhämtades yttranden, först från polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt och sedan från rikspolisstyrelsen.

Polisstyrelsen anförde följande.

Enligt polisinstruktionen har polisen till uppgift bl. a. att lämna allmänheten skydd, upplysningar och annan hjälp. Det åligger alltså polisen att ge allmänheten viss service. Av hävd söker polisen i Stockholm i all möjlig utsträckning hjälpa personer i utsatta eller bekymmersamma situationer. Det är en policy som har polisstyrelsens fulla gillande, inte minst därför att sådana uppdrag ger tillfällen till avspända kontakter mellan polis och allmänhet. Även om serviceskyldigheten har sin begränsning är det svårt att dra upp några klara riktlinjer. Ytterst begränsas naturligtvis polisens vilja och möjligheter att lämna allmänheten service av tillgången på personal och förekomsten av andra trängande eller mer angelägna uppdrag.

Enligt polisstyrelsens mening kan det nu berörda fallet – som inte på något sätt är unikt – inte ge anledning till anmärkning mot någon polisman i Stockholm. Styrelsen anser att fallet är direkt jämförbart med den transport som utfördes av polisen år 1971 i Malmö och som JO då bedömde som försvarbar.

Rikspolisstyrelsen yttrade bl. a. följande.

Styrelsen är medveten om svårigheterna att dra upp gränser för polisens serviceuppgifter eftersom önskemålen från allmänhetens sida är av en mängd olika slag och angelägenhetsgrad, vart och ett självfallet enligt framställarens uppfattning fullt berättigat. Ett avslag uppfattas lätt som utslag av oginhet eller småaktighet. Det synes emellertid omöjligt att i anvisnings- eller föreskriftsform ange så klara och entydiga regler på detta område att de kan tjäna något verkligt syfte. Man torde därför även i fortsättningen få räkna med att dessa ärenden kommer att bli föremål för olika tolkningar i polisdistrikten.

Styrelsen vill dock ifrågasätta om en transport av här ifrågasatt slag kan anses vara av sådan angelägenhetsgrad att polisiära resurser bör tas i anspråk för uppdraget, ens om det står helt klart att ett utförande av transporten – med hänsyn till övriga tillgängliga resurser – inte inverkar menligt på utryckningsberedskapen. Enligt styrelsens uppfattning hör polisen principiellt inta en något restriktivare hållning än den polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt gett uttryck för.

JO Wigelius gjorde följande uttalande i ett beslut den 14 oktober 1980.

Polisens uppgifter finns beskrivna i 2 § polisinstruktionen (1972:511). De huvudsakliga uppgifterna är att upprätthålla allmän ordning och säkerhet och att därvid bl. a. förebygga och uppdaga brott. I övrigt skall polisen lämna allmänheten skydd, upplysningar och annan hjälp. I 7 § polisinstruktionen talas om polismans åligganden. Avslutningsvis sägs där att polisman skall undvika vad som kan uppfattas som utslag av oginhet eller småaktighet.

Polisen skall alltså hjälpa allmänheten. Innebörden och omfattningen av denna skyldighet är oklar. Den kan aktualiseras i en mängd vitt skilda fall. Många gånger rör det sig om helt obetydliga tjänster. Det framstår ofta som självklart att polisen som samhällets representant skall räcka en hjälpande

hand. I andra fall kan det vara mer tveksamt om polisen bör hjälpa till och i somliga fall är det uppenbart att en hjälpsats inte kan ligga inom ramen för polisens skyldigheter. Som lätt inses går det inte att draga upp några klarare riktlinjer för hur polisens hjälpverksamhet lämpligen bör vara utformad. Det är inte heller en uppgift för mig att göra det utan det ankommer på i första hand den lokala polisen att själv bestämma hur hjälpsam man kan vara mot allmänheten med hänsyn till sina övriga arbetsuppgifter m. m. Självfallet åligger det polisen att inom ramen för sina resurser bedriva den hjälpande verksamheten på ett så rättvist sätt som möjligt och inte taga ovidkommande hänsyn till vem det är som begär att få hjälp. Härutöver får jag anföra följande.

I förevarande fall och i några som har förekommit tidigare hos JO har det varit fråga om hjälp som bestått i att ett polisfordon använts för transport av någon utomstående. Att taxi- eller privatbil inte anlitas i sådana fall kan bero på att den hjälpbehövande räknar med att det skall gå fortare att komma fram i polisbil eftersom polisen under vissa förutsättningar äger rätt att med användande av blåljus och siren påkalla fri väg och att halla högre hastighet än den eljest tillåtna (se 12 och 68 §§ i vägtrafikkungörelsen 1972:603). Det är uppenbart att en sådan rätt, som kan innefatta en viss trafikfara eller en risk för andra störningar i trafiken, måste användas med stor restriktivitet. Jag anser för min del att polisen i sin hjälpverksamhet inte bör utnyttja dessa extraordinära befogenheter i andra fall än då vitala intressen kräver det, såsom då människors liv och hälsa är i fara eller när andra betydande värden står på spel. Detta innebär enligt min mening, om jag anknyter till förevarande fall, att det knappast kan finnas utrymme för polisen att tillämpa de omnämnda undantagsreglerna i samband med transport av någon som skall framträda i radio eller TV – om polisen över huvud taget skall hjälpa till med transporter av det slaget. I vart fall måste det vara ytterligt sällsynt att ett framträdande av någon i dessa medier skulle kunna ha en sådan angelägenhetsgrad att det vore försvarligt av polisen att vid transporten till radio- eller TV-studion utsätta människor för faror i trafiken eller kanske förorsaka andra trafikincidenter. Med den inställning som jag nu har redovisat är jag kritisk mot att polisen skjutsade Håkan Gergils på det sätt som skedde: med en förhållandevis så hög genomsnittshastighet som 65–70 km/tim. och vid några tillfällen med blåljus och siren påslagna.

Jag förmodar att det knappast hade blivit aktuellt för polisen att skjutsa Gergils om man varit tvungen att iakttaga de trafikregler som gäller för vanliga fordon, dvs. icke uttryckningsfordon. Jag finner därför inte anledning att uttala mig om huruvida det hade varit olämpligt av polisen att utföra även en sådan transport. Däremot kan jag säga att om jag väger Gergils skäl för att få hjälp mot den resursinsats som krävdes för en transport från Bromma flygplats till radiohuset och därjämte beaktar den svårighet som väl i alla fall måste ha funnits att på förhand bedöma om man

kunde avvara en radiobil med besättning under den tid som transporten tog i anspråk, så anser jag inte att det hade varit ogint eller småaktigt av polisen att vägra Gergils hjälp.

Vissa övriga ärenden

Utfärdande av strafföreläggande

Innehavare av utländskt körkort får på vissa villkor föra motorfordon här i landet. Detta gäller inte om körkortsinnehavaren har vistats i Sverige två år under de sist förflutna tre åren. Enligt andra föreskrifter får ett i Finland registrerat fordon under vissa förutsättningar framföras i Sverige under högst ett år.

L., som var medborgare i Finland, rapporterades för eventuell olovlig körning och underlåtenhet att omregistrera personbil. Enligt rapporten hade L. på anförda skäl förnekat att han hade gjort sig skyldig till sådana förseelser. Vid ett senare förhör vidhöll L. sina uppgifter. Därefter utfärdade en åklagare ett strafföreläggande för L. under påståendet att L. hade fört sin personbil i Göteborg utan att vara berättigad till det och att fordonet inte var registrerat i Sverige (olovlig körning och förseelse mot bilregisterkungörelsen). L. godkände inte föreläggandet. En annan åklagare skrev därefter av målet på den grunden att brott ej var styrkt.

Sedan L. klagat till JO över handläggningen och vederbörande åklagarmyndighet avgivit yttrande, anförde *JO Wigelius* bl. a. följande i ett beslut den 15 april 1981.

Även om det inte är en absolut förutsättning för utfärdande av strafföreläggande att den misstänkte har erkänt brott, måste det ändå krävas att han i huvudsak har vitsordat de faktiska omständigheter som konstituerar brottet. I detta fall har L. bestämt förnekat att han skulle ha vistats i Sverige under mer än några månader under de senaste tre åren. Frågan om hur länge L:s bil hade funnits i landet har över huvud taget inte berörts i rapporten eller vid förhöret med L. Om man i sådana situationer utfärdar strafförelägganden föreligger det generellt sett en risk för att de godkänns av misstänkta som inte är bevandrade i gällande bestämmelser. särskilt om gärningsbeskrivningen är utformad på det intetsägande sätt som var fallet här. Det kan inte uteslutas att personer härigenom skulle kunna få böta för förseelser som de inte har gjort sig skyldiga till. Om däremot den misstänkte känner till förutsättningarna för att brott skall anses föreligga, är det meningslöst att utfärda ett strafföreläggande när han tidigare har förnekat att dessa förutsättningar föreligger. Man kan ju då räkna med att föreläggandet inte kommer att godkännas och bara medför en onödig omgång med en fördröjning av ärendets handläggning som följd.

Underrättelse till underårigs ställföreträdare om möjligheten att föra skadeståndstalan genom åklagare

I ett ärende uppmärksammades att en åklagarmyndighet hade skickat underrättelse angående skadestånd till en trettonårig målsägande. Det framgick inte om även den underåriges ställföreträdare samtidigt hade underrättats. Sedan den berörda åklagarmyndigheten avgivit yttrande, anförde JO Wigelius i huvudsak följande i ett beslut den 5 december 1980.

Åklagaren är med vissa undantag skyldig att i samband med åtal förbereda och utföra målsägandes talan om denne begär det och hans anspråk grundas på brott som hör under allmänt åtal. För att det skall bli lättare för målsäganden att få sitt anspråk prövat i samband med åtalet har stadgats skyldighet för undersökningsledaren eller åklagaren att, om det kan ske, i god tid före åtalet underrätta målsäganden om denna möjlighet (22 kap. 2 § rättegångsbalken). Underårigs rätt att själv föra sin talan är begränsad. Har exempelvis ett skadligt angrepp varit riktat mot den underåriges person är det hans vårdnadshavare som företräder honom och som har att tillvarata hans rätt (11 kap. 1 § och 20 kap. 14 § rättegångsbalken). Med hänsyn härtill är det av vikt att vårdnadshavaren i sådant fall får del av underrättelsen. Rutinen att underrätta ställföreträdaren bör för övrigt tillämpas så snart det kan röra sig om anspråk beträffande vilket den underåriga är obehörig att själv föra sin talan. I sammanhanget kan påpekas att upplysning om ställföreträdare också skall tas med i stämningsansökan.

Det kan således inte anses fullt tillräckligt att lämna underrättelsen till ställföreträdaren enbart i fall där det framstår som uppenbart att så skall ske, dvs. ifråga om barn eller ungdom i nedre tonåren och i övrigt utgå från att de som närmar sig myndig ålder alltid själva kan ombesörja att deras rätt tillvaratas. Även dessa sistnämnda ställföreträdare bör underrättas genom myndighetens försorg. Det kan naturligtvis medföra att vissa efterforskningar blir nödvändiga exempelvis om den underåriga och ställföreträdaren har skilda adresser. Jag har dock samtidigt svårt att tro att sådana utredningsåtgärder skulle behöva medföra annat än högst obetydligt merarbete.

Polismans köp av föremål som har påträffats under husrannsakan

På förekommen anledning företog en kriminalinspektör, P. L., en husrannsakan hos en 17-årig pojke, T. L., i dennes nyligen ärvda lägenhet. Syftet med husrannsakan var att söka efter vapen som skulle finnas i lägenheten. I T. L:s vindskontor återfanns en jaktstudsare, som togs i beslag. Dessutom påträffades ett dragspel som P. L. köpte av T. L. för 200 kr. och tog med sig därifrån. Båda föremålen var T. L:s arvegods.

I en skrivelse till JO gjordes gällande att P. L. hade gjort fel genom att "skrämma åt sig en affär av en underårig grabb". Enligt klaganden hade T.

L. inte velat sälja dragspelet men känt sig pressad till försäljningen av polismannen och den speciella situation han befann sig i.

Sedan utredning verkställdes anförde JO Wigelius följande i ett beslut den 27 april 1981.

Polisman skall i sin tjänsteutövning uppträda på ett sätt som inger förtroende och aktning. Han får ej på grund av tjänsten mottaga gåva, belöning eller annan sådan förmån utan att polisstyrelsen medger det (7 och 14 §§ polisinstruktionen).

Polisinstruktionens bestämmelser innebär bl. a. att en polisman inte får utnyttja sin tjänsteställning till att skaffa sig personliga fördelar. Han skall i sin tjänst uppträda på ett sätt som gör att inte ens misstanke om detta kan uppstå. Att inlåta sig på privata affärer – såsom P. L. gjort – med den hos vilken man samtidigt företager husrannsakan är givetvis mot denna bakgrund synnerligen olämpligt. P. L. borde, inte minst med tanke på att T. L. ännu inte uppnått myndig ålder, ha förstått att hans handlande skulle kunna komma att ge upphov till misstanke om och spekulation över att han utnyttjat situationen för egen vinning.

Enligt min mening har P. L. genom sitt agerande vid husrannsakan ej levt upp till de krav man har anledning att ställa på honom som polisman. Jag har med betydande tvekan stannat för att ej bedöma hans handlande som så allvarligt att ansvar för tjänsteförseelse enligt lagen om offentlig anställning kan komma ifråga. Jag låter därför saken bero med den allvarliga kritik jag nu framfört.

Polisman har tagit fram sitt tjänstevapen vid omhändertagande enligt LTO

Efter anmälan angående ett polisingripande mot en person vid T-centralen i Stockholm verkställdes förundersökning av åklagarmyndigheten i Stockholm. Därav framgick bl. a. följande. Den påtalade händelsen hade utspelats då två polismän skulle omhändertaga en person med stöd av 3 § lagen (1973: 558) om tillfälligt omhändertagande (LTO) i gångtunneln mellan centralstationen och T-centralen. Vid ingripandet hade den omhändertagne – enligt polismännen – gjort sig skyldig till våld mot tjänsteman och våldsamt motstånd. För att kunna genomföra tjänsteåtgärden hade de därför först måst lägga omkull honom och senare tilldela honom en del batongslag innan de slutligen lyckats sätta på honom handfängsel. Under tiden som detta pågick hade det samlats ganska mycket folk på platsen. En del av åskådarna hade därvid skrikit "döda snutdjävlar, slå ihjäl dom djävla nazistsvinen" och liknande tillmälen. Läget hade slutligen blivit så spänt att polismännen uppfattat det som hotfullt och att det helt enkelt förelåg en nödvärnssituation. En av polismännen hade då höjt beredskapen genom att draga sitt tjänstevapen. Han hade gjort en mantelrörelse men inte osäkrat vapnet. Polismannen hade därefter uppmanat åskådarna

att "backa". Han bestred att han skulle ha hotat att skjuta eller att han skulle ha siktat mot någon person.

Sedan förundersökningen lagts ned anförde en privatperson klagomål hos JO angående händelsen.

I ett beslut den 18 september 1980 uttalade JO Wigelius bl. a. följande.

Enligt av rikspolisstyrelsen utgivna föreskrifter rörande användande av skjutvapen i polistjänsten (FAP 104-2) får vapnet bäras i handen, laddas och därefter osäkras när förhållandena kräver höjd beredskap. Det är alltså fråga om en beredskapsåtgärd för att undvika tidsutdräkter i situationer där rätt till användning av skjutvapen kan föreligga. I det förevarande fallet osäkrades visserligen inte vapnet men framtagandet och laddandet av det får väl ändå anses ha varit en form av höjd beredskap. Därtill kommer att polismannens följande agerande närmast får betraktas som ett mer eller mindre direkt vapenhot mot de församlade åskådarna. Även om jag har full förståelse för att polismännen kan ha upplevt situationen som hotfull anser jag inte att det av utredningen kan utläsas att den skulle ha varit så hotfull att den krävde en höjd beredskap. Jag är dock medveten om att det kan ha funnits utrymme för olika bedömningar beträffande den saken. Det är emellertid viktigt att mana till största möjliga återhållsamhet när det gäller framtagande av vapen i situationer som den förevarande. Enligt min mening kan inte ett vapenhot under former som här skett anses tillrådligt och ett förverkligande av hotet finge väl närmast anses uteslutet med tanke på den stora folksamlingen på platsen.

Polisens inre utlänningskontroll

Med anledning av klagomål från en amerikansk medborgare över ett polisingripande gjorde JO Wigelius i ett beslut den 23 december 1980 bl. a. följande allmänna uttalande om polisens genomförande av den inre utlänningskontrollen.

Polisens inre utlänningskontroll syftar till att övervaka att utlännings som vistas i riket har erforderligt tillstånd att vistas här samt att tillse att fråga om avlägsnande blir föremål för prövning om förutsättningar därför kan antas föreligga. Det finns dock inga närmare föreskrifter för hur den del av kontrollen som bedrivs ute på fältet rent praktiskt skall gå till. Helt klart måste enligt min mening anses vara, att de allmänna principer för polisens arbete som kommit till uttryck i polisinstruktionen (1972: 511. PI) måste gälla även för ifrågavarande verksamhet. Således skall polisman uppträda på ett sätt som inger förtroende och aktning. Han skall uppträda hövligt, hänsynsfullt och med fasthet samt vinnlägga sig om självbehärskning och undvika vad som kan uppfattas som utslag av oginhet eller småaktighet. Vidare får han för att verkställa tjänsteåtgärd ej använda strängare medel än förhållandena kräver. Han bör i första hand söka vinna rättelse genom upplysningar och anmaningar.

Jag menar, att det är av utomordentlig vikt att polisen vid utlänningskontroll eftersträvar att på ett lugnt och hänsynsfullt sätt tydligt förklara vad saken gäller. Detta är särskilt viktigt om det kan befaras uppstå missförstånd av språklig art eller av andra skäl, som t.ex. kan ha att göra med utlännings erfarenheter av kontakt med polis i länder med annat politiskt klimat. Ytligt sett kanske den inre utlänningskontrollen som tjänsteåtgärd betraktad kan uppfattas som föga skild från andra typer av kontroll, t. ex. körkortskontroll. Skillnaden är dock påtaglig. Utlänningskontrollen innebär ett utpekande av person och är därför mer grannliga än den rutinmässiga körkortskontrollen, som alla vet kan göras utan att det tyder på misstankar om att bilföraren saknar körkort. Man skall också ha klart för sig att utlänningskontrollen kan upplevas som särskilt besvärande i vissa fall, t. ex. om invandrare som blivit svenska medborgare gång efter annan utsätts för förfrågningar om pass och liknande.

Jag vill i detta sammanhang gärna framhålla att enbart det förhållandet att en person har ett utseende som uppfattas som utländskt inte kan ge tillräcklig anledning att hejda vederbörande på gatan och inleda utlänningskontroll.

8 § utlänningslagen (SFS 1980: 376) innehåller en skyldighet för utlänningskontroll att visa pass på anfordran av polisen. Det innebär dock inte att utlänningskontrollen måste bära passet på sig. Han kan däremot uppmanas inställa sig på polisstationen och visa upp passet, om det bedöms nödvändigt. Förvarstagan enligt 50 och 52 § § utlänningslagen får inte tillgripas annat än som ett led i ett förfarande för utlänningskontrollens avlägsnande ur riket. För beslut om förvarstagan måste det föreligga sannolika skäl för avlägsnande enligt vad som närmare anges i bestämmelsen. Dessutom måste vissa andra omständigheter föreligga, t. ex. fara för brottslig verksamhet eller att utlänningskontrollens identitet är oklar. Grund för förvarstagan kan därför inte uppkomma enbart av den anledningen att utlänningskontrollen inte bär pass på sig eller inte omedelbart kan hämta passet. Därav följer ju inte automatiskt att vederbörande inte har något pass överhuvudtaget eller att han saknar tillstånd att vistas i riket, något som kan utgöra grund för utvisning enligt 38 § utlänningslagen. Inte heller kan en sådan situation ge tillräcklig grund för ett omhändertagande med stöd av 1 § lagen (1973: 558) om tillfälligt omhändertagande, LTO. För ett sådant ingripande krävs ju att förutsättningar för beslut om omhändertagande enligt en särskild bestämmelse, t. ex. i utlänningslagen, bedöms föreligga. Polismanen måste alltså varje gång bilda sig en uppfattning om föreliggande omständigheter och sluta sig till om tillräckliga skäl för ett förvarstagan föreligger eller ej och dessutom om det innebär någon fara att dröja med ett eventuellt omhändertagande. Det är dock vanskligt att generellt ange några klara gränser för hur starka skäl som krävs för ett ingripande enligt LTO.

Det skall observeras att 8 § utlänningslagen lämnar en möjlighet att kvarhålla en utlänningskontroll för utredning i vissa fall. Förutsättningen är att

utredningen sker i samband med in- eller utresa eller sedan utlänningskommit till polismyndigheten efter kallelse för att lämna upplysningar om sin vistelse här. Tiden är maximerad till sex timmar, om inte beslut meddelats om förvar. Beslut om förvar enligt 50§ får som nämnts meddelas om det föreligger sannolika skäl för avvisning eller utvisning enligt lagens 38, 43, 47 eller 48 §, eller om det uppkommer fråga om verkställighet av sådan åtgärd eller av utvisning på grund av brott. Det skall också observeras att i bestämmelsen understryks att beslut om förvar får meddelas endast om det med hänsyn till utlännings personliga förhållanden eller övriga omständigheter skäligen kan befaras att han kommer att hålla sig undan eller bedriva brottslig verksamhet här eller om utlännings identitet är oklar. Om det bedöms tillräckligt kan man istället ställa utlännings under uppsikt. Därvid kan pass och liknande tas ifrån honom. 52 § innehåller bestämmelser om tillfälliga beslut av polismyndighet. 55§ är av innehåll att det följer av 1 § LTO att polisman i vissa fall som avses i 50 och 52§§ utlänningslagen får omhändertaga utlännings i avvaktan på beslut av polismyndigheten.

Om det blir aktuellt med ett ingripande enligt 1 § LTO, dvs. på grund av 50 eller 52§ utlänningslagen måste polismannen här som alltid särskilt beakta reglerna i 4 och 9§§ LTO. Således skall vid omhändertagande tillses att åtgärden ej orsakar den omhändertagne större olägenhet än som är oundviklig med hänsyn till åtgärdens syfte eller väcker onödig uppmärksamhet. Den som omhändertagits får ej underkastas annan inskränkning i sin frihet än som påkallas av ändamålet med omhändertagandet, ordningen på förvaringsplatsen eller allmän säkerhet.

Anmälan om behov av rättshjälp i ärende om avvisning

En person hemställde att JO skulle granska polisens handläggning av vissa ärenden om avvisning av 30 libaneser som hade kommit till Arlanda.

Efter remiss inkom polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt med eget jämte ett av chefen för Arlanda vaktdistrikt, polisintendenten Sven Smedjegården, avgivet yttrande.

Av polisens handlingar i ett av ärendena framgick bl. a. följande. Den 5 september 1980 kl. 23.15 ankom en libanesisk medborgare, K., till Arlanda. Enligt beslut av en jourhavande polisintendent togs K. i förvar i avvaktan på vidare utredning rörande bl. a. hans identitet som inte var fastställd. Den 10 september beslöt polismyndigheten att K. skulle avvisas och att ärendet skulle anmälas till statens invandrarverk jml. 37§ utlänningslagen. Invandrarverket beslöt därefter att inte övertaga ärendet. I skrivelse den 12 september till rättshjälpsnämnden i Stockholm anmälde polisstyrelsen – Smedjegården – med stöd av 43§ sista stycket rättshjälpslagen behov av rättshjälp i ärendet rörande K. (polismyndigheten har hållit utlännings i förvar enligt 50§ utlänningslagen längre än en vecka).

Fyra dagar senare eller den 16 september beslöt rättshjälpsnämnden bevilja K. rättshjälp genom offentligt biträde i ärendet. Dessförinnan eller den 15 september kl. 09.15 hade dock avvisningen av K. verkställts.

Vid förfrågan varför det i K:s ärende inte gjordes en telefonanmälan om rättshjälp eftersom det var brådskande med tanke på den nära förestående verkställigheten av avvisningen lämnade Smedjegården följande upplysningar. Enligt de rutiner som tillämpas görs telefonanmälan om behov av rättshjälp endast i de fall där ärendet överlämnas till statens invandrarverk och där förvarstaget av utlännningen består.

I ett beslut den 23 februari 1981 uttalade JO Wigelius i huvudsak följande.

Vid min granskning av handlingarna har jag endast funnit anledning att taga upp ärendet rörande K. till prövning. I det fallet gällde det alltså handläggningen av ett avvisningsärende, där polismyndigheten i Stockholms polisdistrikt fattat avvisningsbeslut och där utlännningen enligt 50 § utlänningslagen hade hållits i förvar längre än en vecka. Enligt 41 § 8. lagen (1980: 379) om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429) lämnas rättshjälp genom offentligt biträde i mål eller ärende angående verkställighet enligt utlänningslagen om utlännningen enligt 50 eller 52 § samma lag hållits i förvar längre än en vecka. Av 42 § rättshjälpslagen framgår att i ärende som anges i bl. a. 41 § 8. samma lag skall offentligt biträde utses om det ej måste antagas att behov av biträde saknas. Rikspolisstyrelsen har i cirkulärmeddelande den 21 juni 1978 (CM 5/78) meddelat föreskrifter och anvisningar rörande handläggning av vissa utlännings- och rättshjälpsärenden m. m. Enligt detta meddelande skall polismyndigheten i ärende rörande bl. a. verkställighet av beslut om avvisning, där myndigheten hållit utlännningen i förvar enligt utlänningslagen längre än en vecka, anmäla behov av rättshjälp till vederbörlig rättshjälpsnämnd om polismyndigheten anser att sådant behov föreligger. Sådant anmälan skall göras på fastställd blankett. I meddelandet anges vidare att i brådskande fall, t. ex. då utlännningen tagits i förvar, skall anmälan göras per telefon, så att nämnden utan dröjsmål kan utse biträde som omgående kan ta sig an ärendet.

Enligt min mening är det av största vikt att det i ett fall som det förevarande tillses att den förvarstagne snarast efter det att han är berättigad till offentligt biträde också får det. För att K. skulle ha hunnit få sådant biträde innan avvisningsbeslutet verkställdes hade det varit nödvändigt med en telefonanmälan till rättshjälpsnämnden i enlighet med vad som föreskrivs i cirkulärmeddelandet. Den tillämpning eller tolkning som här förekommit innebär att bestämmelsen om offentligt biträde i fall som K:s kan bli illusorisk, vilket det inträffade vittnar om. Jag förutsätter därför att det i fortsättningen sker en ändring så att telefonanmälan om rättshjälp även görs i de ärenden som inte överlämnas till statens invandrarverk.

Kriminalvård

Intagna på kriminalvårdsanstalt har disciplinärt bestraffats för gärning som polisanmälts

Den 26 november 1979 ägde en omfattande skadegörelse rum på en avdelning på kriminalvårdsanstalten Kumla. De 25 intagna som befann sig på avdelningen när skadegörelsen förövades överfördes samma dag till anstaltens observationsavdelning och placerades där i enrum med stöd av 50 § lagen om kriminalvård i anstalt (KvaL). Efter utredning inom anstalten fick 10 intagna återgå till normal verkställighet. I fråga om de övriga 15 intagna beslutade styresmannen den 29 november 1979 att dessa skulle hållas avskilda från andra intagna enligt 20 § första stycket KvaL. Samma dag fattade styresmannen också beslut om disciplinär bestraffning av de 15 intagna. Besluten innebar att viss tid inte skulle inräknas i deras verkställighetstid. Dessa beslut underställdes sedan kriminalvårdsstyrelsens prövning. Anstalten gjorde den 28 november 1979 anmälan om grov skadegörelse till polismyndigheten i Hallsbergs polisdistrikt.

Klagomål till JO inkom från fyra intagna. Klagomålen gällde främst de disciplinära bestraffningarna och enrumsplaceringarna enligt 20 § KvaL.

Yttranden inhämtades från styresmannen vid Kumlaanstalten, anstaltsdirektören Lennart Wilson, och från kriminalvårdsstyrelsen.

Klagandena bereddes tillfälle att yttra sig över remissvaren men de hördes inte av.

Per telefon inhämtades vissa upplysningar från polismyndigheten i Hallsbergs polisdistrikt.

Kriminalvårdsstyrelsen anförde i sitt yttrande följande.

— — —

Om polisanmälan görs för en förseelse som en intagen gjort sig skyldig till bör, enligt vad justitieombudsmannen anført (ämbetsberättelsen 1977/78 s 195), disciplinär bestraffning som regel inte förekomma. Om en styresman i ett sådant fall beslutat om disciplinär bestraffning upphäver därför styrelsen normalt beslutet. I vissa fall avvaktar dock styrelsen resultatet av polisanmälan innan beslut fattas i disciplinärendet. Främst rör det sig då om fall då den intagne gjort sig skyldig till innehav av narkotika i mycket små mängder och det kan förväntas att anmälan inte leder till någon åtgärd från polis eller åklagare. Om åklagaren i ett sådant fall ändå väcker åtal upphäver styrelsen givetvis styresmannens beslut.

I vissa fall åläggs en intagen disciplinär bestraffning för flera förseelser, av vilka någon utgör en gärning som är straffbelagd i Brottsbalken eller annan lag eller författning och någon enbart ett brott mot anstaltsreglerna. Om polisanmälan görs i ett sådant fall torde det enligt styrelsens mening ändå finnas utrymme för disciplinär bestraffning för den del av det disciplinära beteendet som enbart utgör brott mot anstaltsreglerna. Även i ett sådant fall kan det dock finnas anledning att avvakta polisutredning innan styrelsen meddelar beslut om disciplinär bestraffning.

Styrelsen vill tillägga att styrelsen inte avvaktar resultatet av en polisanmälan i de fall den intagne skall frigges innan polisutredningen slutförts. I sådana fall meddelar styrelsen alltid beslutet före frigivningen. Om tveksamhet råder huruvida disciplinär bestraffning bör åläggas den intagne upphäver styrelsen givetvis styresmannens beslut.

I det aktuella fallet meddelade styresmannen beslut om disciplinär bestraffning för intagna som bedömdes ha haft delaktighet i en kollektiv aktion som det fanns anledning att från anstaltsledningens sida se mycket allvarligt på. Sedan besluten underställts kriminalvårdsstyrelsens prövning gjorde styrelsen den bedömningen att det kunde ifrågasättas om inte de intagna som bestraffats disciplinärt förutom skadegörelsen, som alltså hade polisanmälts, hade gjort sig skyldiga till brott mot anstaltsordningen. Sålunda innebar den kollektiva aktionen att de intagna inte utförde anvisat arbete efter lunchuppehållet. Vidare hade de intagna som inte var placerade i den avdelning där skadegörelsen ägde rum berett sig tillträde till avdelningen utan tillstånd av personal. Styrelsen fann dock att den utredning som låg till grund för besluten borde kompletteras, främst för att få till stånd ett bättre underlag för en bedömning av vilka intagna som aktivt deltagit i aktionen i olika avseenden. Eftersom saken polisanmälts redan två dagar efter det inträffade beslutade styrelsen att avvakta polisutredningen. Denna hade dock när disciplinbesluten underställdes styrelsens prövning ännu inte påbörjats.

I början av februari tog styrelsen kontakt med polismyndigheten i Hallsbergs polisdistrikt. varifrån upplystes att polisutredningen inte skulle påbörjas förrän i början av mars. Eftersom handläggningen i styrelsen av disciplinärendena därigenom avsevärt skulle fördröjas beslutade styrelsen att avgöra ärendena utan ytterligare utredning. Med hänsyn till vad den befintliga utredningen gav vid hand och för undvikande av en eventuell dubbelbestraffning upphävde styrelsen samtliga beslut om disciplinär bestraffning.

Besluten meddelades i flertalet fall den 14 februari. I två ärenden meddelade dock styrelsen beslut om upphävande av styresmannens beslut tidigare med hänsyn till förestående frigivning. Ett av dessa beslut avsåg C, som skulle frigges den 7 januari. Detta beslut meddelades den 3 januari.

Avslutningsvis vill styrelsen framhålla att det måste anses mindre tillfredsställande att polisutredningen av en så allvarlig händelse som den nu aktuella inte påbörjas förrän efter mer än tre månader från dagen för polisanmälan.

I beslut den 8 augusti 1980 uttalade JO Wigelius bl. a. följande.

Med hänsyn till vad som blivit upplyst i ärendena har jag inte funnit skäl att kritisera besluten att hålla de 15 intagna avskilda enligt 20 § första stycket KvaL. Vad som förekommit i den delen ger därför inte anledning till något ytterligare från min sida.

I 47 § första stycket KvaL föreskrivs följande. Bryter intagen mot anbefalld ordning eller meddelade anvisningar när han befinner sig inom anstalten eller utanför anstalten under tillsyn av anstaltspersonal, får disciplinär bestraffning åläggas honom enligt andra stycket, om det ej föreligger anledning att han skall låta sig rätta av anvisning eller tillsägelse eller om gärningen är av sådan beskaffenhet att bestraffning är påkallad av hänsyn till ordningen eller säkerheten inom anstalten. Enligt paragrafens andra

stycke kan som disciplinär bestraffning varning tilldelas den intagne (punkt 1) eller förordnande meddelas att viss bestämd tid, högst tio dagar, inte skall inräknas i verkställighetstiden för den påföljd som den intagne undergår: (punkt 2).

I 51 § KvaL föreskrivs att disciplinärende skall avgöras skyndsamt. Meddelar styresmannen förordnande enligt 47 § andra stycket punkt 2 skall disciplinärendet enligt vad som sägs i 61 § KvaL omedelbart underställas kriminalvårdsstyrelsens prövning.

I ett av mig tidigare avgjort ärende, som gällde frågan om polisanmälan bör göras från kriminalvårdsanstalt rörande brott eller förseelse som någon på anstalten intagen misstänkes ha förövat där, uttalade jag följande (JO:s ämbetsberättelse 1977/78 s. 195).

Vissa förseelser är av den art att de kan beivras såväl efter allmänt åtal som i disciplinär ordning enligt lagen om kriminalvård i anstalt. Så är fallet med t. ex. innehav av narkotika, som utgör dels ett brott mot anstaltsreglerna, dels ett brott, som är straffbelagt i narkotikastrafflagen. Det finns inte någon skyldighet föreskriven för kriminalvårdens personal att i fall som nu nämnts göra anmälan om det inträffade till polismyndigheten. Huruvida så skall ske får närmast ankomma på vederbörande styresman att avgöra. Ofta torde förhållandet vara sådant att en mera omfattande utredning erfordras, t. ex. för att klarlägga smugglingsvägar, och att anstalten av det skälet måste vända sig till polisen och begära utredning och hjälp. Men även i många andra fall när det är fråga om brott såväl mot anstaltsordningen som enligt t. ex. brottsbalken eller narkotikastrafflagen finner jag det naturligt att styresmannen anmäler saken till polisen. Är det fråga om rena bagatellförseelser eller förhållandevis ringa brott torde det inte sällan – särskilt med hänsyn till längden av det straff som den intagne undergår – vara tämligen uppenbart att åtal inte kommer att väckas. I sådana fall då styresmannen alltså på goda grunder kan utgå från att åtal inte kommer att anställas, bör han kunna avstå från att göra polisanmälan. Självfallet finns det många gränsfall där styresmannen knappast kan bedöma sannolikheten för åtal. Vill han då inte utan vidare polisanmäla saken, kan det enligt min mening vara lämpligt att han tager telefonkontakt med polis och åklagare och efterhör hur man ser på frågan om ett åtal.

Om en förseelse av nu förevarande slag inte polisanmäles, står det naturligtvis styresmannen fritt att ålägga den intagne disciplinär bestraffning. Sker polisanmälan är dock förhållandet annorlunda. En ledande princip är att en förseelse inte skall bli föremål för dubbelbestraffning. Det ligger då i sakens natur att frågan om disciplinär bestraffning får falla, när polisanmälan göres. Däremot kan förseelsen givetvis få behandlingsmässiga följder som att den intagne förflyttas till en mera sluten anstalt.

Som jag tidigare har uttalat är det en ledande princip att en förseelse inte skall bli föremål för dubbelbestraffning. Det ligger då i sakens natur att frågan om disciplinär bestraffning får falla, när polisanmälan görs. Enligt vad kriminalvårdsstyrelsen har anfört i sitt yttrande upphäver styrelsen också normalt beslut om disciplinär bestraffning i fall där en styresman fattat beslut därom och polisanmälan gjorts.

Av yttrandet framgår vidare att styrelsen i vissa fall avvaktar resultatet av polisanmälan innan beslut fattas i disciplinärendet. För egen del anser jag att det ibland kan vara motiverat att avvakta polisens eller åklagarens ställningstagande, om detta kan väntas snart. Jag tänker då på sådana fall som det kriminalvårdsstyrelsen har berört, nämligen innehav av narkotika i mycket liten mängd, vilket polisanmälts. Styresmannen och kriminalvårdsstyrelsen kan i dessa fall ha svårt att bedöma sannolikheten för ett åtal.

I det här aktuella fallet gjorde anstalten den 28 november 1979 polisanmälan om grov skadegörelse. Påföljande dag fattade styresmannen beslut om disciplinär bestraffning av de 15 intagna genom att förordnande meddelades att visst antal dagar inte skulle inräknas i verkställighetstiden. I enlighet med vad jag tidigare uttalat borde styresmannen emellertid inte ha fattat beslut om disciplinär bestraffning på grund av skadegörelsen. Av de två beslut om disciplinär bestraffning som jag tagit del av framgår visserligen inte tydligt vad bestraffningarna avsåg. Jag utgår emellertid från att de huvudsakligen grundade sig på att de intagna hade deltagit i skadegörelsen. Det antal dagar varmed verkställighetstiderna förlängts kan rimligen inte förstås på annat sätt. Att de intagna också brutit mot anstaltsreglerna genom att utebli från arbetet och delvis även uppehålla sig på fel avdelning kan enligt min mening här inte tillmätas någon självständig betydelse utan måste ses som ett moment i det händelseförlopp där det väsentliga var skadegörelsen. Oavsett hur man ser på den saken, fanns det ändå knappast skäl att ålägga disciplinär bestraffning för de angivna brotten mot anstaltsreglerna. De intagna hade ju placerats i enrum enligt 20 § första stycket KvaL och det kunde förutsättas att denna placering skulle pågå en icke obetydlig tid. Enrumspaceringarna får väl anses ha utgjort en tillräcklig åtgärd från anstalts sida för dessa i sammanhanget förhållandevis obetydliga brott mot anstaltsreglerna (jfr. 48 § KvaL).

Enligt kriminalvårdsstyrelsens yttrande underställdes styresmannens beslut om disciplinär bestraffning styrelsens prövning först den 21 december 1979—den 3 januari 1980. Som skäl för dröjsmålet har Wilson åberopat främst den arbetsanhopning som rådde på anstalten vid den aktuella tiden. Även med beaktande av Wilsons förklaring anser jag att dröjsmålet överstiger vad som kan godtas i ett sådant här fall. Disciplinärenden av det här aktuella slaget skall som framgått omedelbart underställas kriminalvårdsstyrelsens prövning.

Vad häfter angår kriminalvårdsstyrelsens handläggning av disciplinärendena så har styrelsen visserligen upphävt de enligt min mening felaktiga besluten men dröjt härmed cirka en och en halv månad i det stora flertalet fall. Att avvakta polisens utredning kan i det här fallet inte anses ha varit motiverat och någon annan tillfredsställande förklaring till dröjsmålet har inte lämnats.

Det kan finnas anledning att tillägga följande. Har polisanmälan gjorts

beträffande en händelse som den här aktuella och har anmälningen inte lett till åtal därför att tillräcklig bevisning inte ansetts föreligga, kan det givetvis inte komma i fråga att man från kriminalvårdens sida bedömer bevisläget annorlunda och därför ålägger disciplinär bestraffning för samma gärning.

Vissa övriga ärenden

Kollektivbestraffning?

Enligt 14 § andra stycket lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (KvaL) bör, om det lämpligen kan ske, intagen beredas tillfälle att utom anstalten på fritid delta i sådan föreningsverksamhet eller annan liknande verksamhet som är ägnad att underlätta anpassningen i samhället, varvid kan föreskrivas att den intagne skall stå under tillsyn.

En lokalavdelning inom KRUM skrev till JO och framförde bl. a. följande klagomål. Intagna på en kriminalvårdsanstalt blev kollektivbestrafade, om en intagen inte klarade en vistelse utom anstalten enligt 14 § KvaL. Om en intagen från en av anstaltens två avdelningar inte återkom efter fritidsverksamhet utom anstalten inställdes nämligen 14 §-aktiviteterna på avdelningen under kortare eller längre tid. Lokalavdelningen menade att denna form av bestraffning stred mot gällande bestämmelser.

Sedan anstalten och kriminalvårdsstyrelsen yttrat sig uttalade JO *Wigelinus* bl. a. följande i beslut den 8 augusti 1980.

Kollektiv bestraffning, dvs. att ett flertal personer bestraffas för något som bara någon eller några av dem gjort sig skyldiga till, anses inte förenlig med rättsuppfattningen i vårt land (jfr JO:s ämbetsberättelse 1967 s. 294 och 1972 s. 445). I förevarande ärende aktualiseras främst frågan, om ett avbrott under viss tid av fritidsverksamhet enligt 14 § andra stycket KvaL vid enskild intagens misskötsamhet innebär en form av kollektiv bestraffning och därför är otillåtet.

Bestämmelsen i 14 § andra stycket KvaL har motiverats med de behandlingsmässiga fördelar som inte sällan kan nås genom att en intagen redan under anstaltstiden kan beredas tillfälle att delta i sådan idrotts- och föreningsverksamhet som bedrivs utanför anstalten. Mot dessa fördelar måste dock vägas risken för att vistelsen utom anstalten missbrukas.

Om en intagen har tillstånd att jämlikt 14 § andra stycket KvaL enskilt delta i t. ex. föreningsverksamhet och i samband därmed missköter sig, bör detta givetvis i regel inte leda till att andra intagna inte får delta i sådan verksamhet.

Även vid gruppaktiviteter måste utgångspunkten enligt min mening vara

att det görs en prövning beträffande varje intagen huruvida förutsättningar föreligger för fortsatt 14 §-verksamhet sedan någon i gruppen misskött sig. Kriminalvårdsstyrelsens anvisningar torde bygga på denna princip. I anvisningarna sägs ju att misskötsamhet vid fritidsverksamhet utom anstalt bl. a. skall kunna medföra att den intagnes tillstånd att delta i sådan verksamhet dras in för längre eller kortare tid.

En annan sak är att vissa typer av gruppaktiviteter utom anstalten är av det slaget att misskötsamhet av en eller några intagna kan medföra att man måste fråga sig om man över huvud taget kan fortsätta med aktiviteten. Jag tänker då i första hand på sådana aktiviteter som innebär att intagna får bevista för allmänheten avsedda arrangemang av olika slag, t. ex. teater- och filmföreställningar. Om någon eller några intagna berusar sig eller missköter sig på annat sätt, är det naturligt att man omprövar förutsättningarna för verksamheten.

Aktiviteter av det slag som det huvudsakligen är fråga om i det här ärendet, nämligen idrott och sport, kan ibland sägas utgöra ett mellanting mellan gruppaktiviteter av det slag som jag nyss nämnde och enskilda aktiviteter. Aktiviteten bedrivs ju ofta individuellt, låt vara att flera intagna samtidigt besöker t. ex. en idrottsanläggning. Hur misskötsamhet av en intagen i dessa fall skall påverka övriga intagnas möjlighet att delta i sådan verksamhet kan naturligtvis många gånger vara en svår bedömningsfråga. Å ena sidan är det viktigt att söka förebygga att andra intagna missköter sig vid detta slag av verksamhet. Å andra sidan kan det lätt te sig som en form av kollektiv bestraffning, om andra intagna än den som misskött sig blir lidande på grund av vad han gjort. Som jag ser det blir det närmast fråga om att göra en bedömning av de missbruksrisker som föreligger beträffande de intagna som utövar denna verksamhet. En sådan bedömning bör enligt min mening göras individuellt för varje intagen som ingår i gruppen. Sådana intagna som man bedömer kunna fortsätta verksamheten utan risk för att de missköter sig bör inte avstängas från verksamheten av det skälet att en annan intagen misskött sig.

Kriminalvårdsstyrelsen har upplyst att styrelsen avser att se över anvisningarna beträffande fritidsverksamhet utom anstalt. Jag utgår från att styrelsen därvid tar upp de frågor som jag nu diskuterat.

Utredning i ärende angående placering av intagen i avskildhet enligt 20 § lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt

M., som var intagen i en kriminalvårdsanstalt, skrev till JO och anförde bl. a. följande. Han hade den 7 november 1980 blivit isolerad för påstått hot mot personal. Han hade inte fått läsa den rapport som upprättats i ärendet och han hade inte blivit hörd. Han ansåg att det var skandal att han inte fått redogöra för vad som hänt.

Utredning verkställdes. Styresmannen vid anstalten upplyste att förhör

med den intagne normalt brukar hållas i ärenden angående 20 §-placeringar. Att så inte skett i detta fall berodde enligt styresmannen på ett förbiseende. Emellertid hade man på anstalten diskuterat i vilken utsträckning man faktiskt var ålagd att hålla förhör i dessa ärenden.

JO Wigelius meddelade beslut i ärendet den 23 februari 1981.

I beslutet redogjordes inledningsvis i tillämpliga delar för innehållet i bl. a. 20 och 22 §§ lagen om kriminalvård i anstalt (KvaL), 14–18 §§ förvaltningslagen och 14 kap. 5 § sekretesslagen.

JO Wigelius gjorde följande bedömning.

Som framgått innehåller kriminalvårdslagstiftningen inte någon uttrycklig föreskrift om att förhör med en intagen skall hållas när fråga är om enrumspacering med stöd av 20 § KvaL. I den utredning som enligt lagen skall göras måste emellertid den intagnes egna uppgifter anses ha en självklar plats. Den procedur som brukar betecknas som förhör torde i allmänhet lämpa sig mycket bra för ändamålet. Protokoll skall föras över den utredning som ligger till grund för beslutet. Det faller sig enligt min mening naturligt att höra den intagne i samband därmed och samtidigt ge honom tillfälle ta del av personalens rapporter och annat material. Skulle någon gång sekretesskäl lägga hinder i vägen för att den intagne själv läser materialet kan innehållet ändå relateras i stora drag och förklaras för honom i samband med att han hörs. Redan behandlingsskäl torde i allmänhet motivera ett samtal med en intagen när fråga uppkommer om hans avskiljande från andra intagna. Även om beslut om avskildhet någon gång redan fattats och verkställts på ett tämligen summariskt material – det kan ju ha rört sig om en akut situation där ett ingripande inte utan fara kunde uppskjutas – måste fortlöpande övervägas om avskildheten skall bestå. En knapphändig utredning bör därför kompletteras med det material som kanske ej gick att införskaffa från början.

Av vad jag nu anfört följer att M. borde ha fått läsa den rapport som låg till grund för beslutet om avskildhet och att han borde ha fått lämna sina synpunkter på det inträffade. Jag kan emellertid inte finna att åtgärden att avskilja M. saknade grund och jag nöjer mig därför med den kritik som ligger i det sagda. Dock vill jag notera att jag skulle haft större förståelse för den underlåtenhet som visats i ärendet om det verkligen rört sig om en akut situation. Som det visat sig inträffade hotet dag 1, rapport av den hotade skrevs dag 2 och beslut om placering i avskildhet fattades dag 3. Det har således funnits gott om tid att färdigställa en fullständig utredning innan beslut fattades.

Brevgranskning

Enligt 25 § lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt skall brev mellan intagen och svensk myndighet eller advokat vidarebefordras utan granskning. Anges brev vara avsänt från svensk myndighet eller advokat och kan

skäligen misstänkas att uppgiften är oriktig, får dock enligt samma paragraf brevet granskas, om förhållandet icke kan klarläggas på annat sätt.

En intagen i en kriminalvårdsanstalt skrev till JO och klagade över att ett brev till honom från lokala skattemyndigheten vilket innehöll en skattsedel öppnats och granskats på anstalten.

Yttranden inhämtades från anstalten och kriminalvårdsstyrelsen. Det upplystes bl. a. att brevet hade eftersänts två gånger. Vidare framkom att det från anstaltspersonalens sida fanns intresse av att kunna kontrollera beloppet på skatteåterbetalningsavier som personalen utkvitterade för intagnas räkning eftersom förfalskningar hade förekommit.

I beslut den 8 augusti 1980 uttalade JO Wigelius bl. a. följande.

Jag kan ansluta mig till vad kriminalvårdsstyrelsen anfört om att det finns ett visst behov av att i kriminalvårdsanstalt av säkerhetsskäl kunna granska ett brev som visserligen ursprungligen avsänts från en svensk myndighet eller advokat men som avlämnats på den intagnes hemadress och därifrån eftersänts till anstalten. Syftet med granskningen skulle, som styrelsen anfört, vara att kontrollera att försändelsen verkligen i sin helhet kommer från den angivna myndigheten eller advokaten. Situationen kan jämföras med den där man har misstankar om att ett brev, som inte eftersänts utan som skickats direkt till den intagne, inte härrör från en myndighet eller advokat, trots att så anges på försändelsen. En granskning av att innehållet i en eftersänd försändelse verkligen härrör från eller i sin helhet härrör från den angivna avsändaren, myndighet eller advokat, torde kunna ske utan att 25 § KvaL överträds. En förutsättning måste dock vara att man misstänker oegentlighet i det enskilda fallet.

Granskningen får heller inte gå utöver vad som erfordras för att tillgodose syftet med kontrollen. Det torde föra för långt och strida mot grunderna för bestämmelsen i 25 § KvaL om en längre gående kontroll, t. ex. avseende eventuell förvanskning i brevets innehåll, skulle göras av anstalten. Enligt min uppfattning bör vidare en sådan kontroll som här avses alltid ske i den intagnes närvaro.

I den mån anstaltens personal ombeds fungera som ombud för en intagen vid en avis utkvitterande kan jag emellertid inte se något hinder mot att man ställer som villkor härför att man får göra den kontroll av t. ex. storleken på beloppet som man anser erforderlig. Den intagne har ju vid den tidpunkten utfått försändelsen och ber själv om biträde.

Frågor angående intagnas telefonsamtal

En intagen på kriminalvårdsanstalten Kumla skrev till JO och klagade över att han vägrats att ringa till kriminalvårdsstyrelsen.

Upplýsingar inhämtades från styresmannen och från en assistent vid anstalten. Styresmannen upplyste följande. I brådskande ärenden, t. ex. vid besvär över styresmannens beslut i fråga om permission med kort varsel, får de intagna överklaga per telefon. De kan också per telefon få

begära besked i brådskande ärenden. Då bör emellertid helst assistenten delta i samtalet så att det inte blir några missförstånd i fråga om kriminalvårdsstyrelsens besked. Assistenten måste bedöma behovet av telefonsamtal i varje enskilt fall. Om alla intagna skulle få ringa till kriminalvårdsstyrelsen om allting, skulle assistenterna ha svårt att sköta andra arbetsuppgifter. Det är ofta svårt att få tag i rätt handläggare per telefon och mycket tid går åt. Kriminalvårdsstyrelsen vill heller inte ha samtal från de intagna. Telefonsamtal som anses ha behandlingskaraktär, såsom samtal till myndighet, advokat och liknande, får i allmänhet ske genom assistentens försorg medan medgivna privata samtal till anhöriga oftast sker via tillsynspersonalen.

JO Wigelius meddelade beslut i ärendet den 10 februari 1981. I beslutet redogjordes för följande bestämmelser.

30 § lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt. (KvaL) har följande lydelse:

Telefonsamtal mellan intagen och person utom anstalten får äga rum i den utsträckning det lämpligen kan ske. Den intagne kan förvägras telefonsamtal som är ägnat att äventyra säkerheten i anstalten eller som kan motverka hans anpassning i samhället eller eljest vara till skada för honom eller annan.

Om det är påkallat med hänsyn till säkerheten, skall tjänsteman på lämpligt sätt avlyssna telefonsamtal. Avlyssning får äga rum endast med den intagnes vetskap. Telefonsamtal med advokat som biträder den intagne i rättslig angelägenhet får icke avlyssnas utan den intagnes medgivande.

Av 107 § kriminalvårdsstyrelsens cirkulär nr 1/1974 (vårdcirkuläret) framgår bl. a. att intagen ej får förvägras samtal med advokat eller annan jurist på advokatbyrå. Vidare framgår att sådana samtal skall expedieras så snart det kan ske utan olägenhet för anstaltsarbetets behöriga gång samt att samtalen ej får avlyssnas i vidare mån än som erfordras för att fastställa att fråga är om rätt abonnent.

JO Wigelius uttalade bl. a. följande.

Det torde inte vara praktiskt möjligt att helt avvara restriktioner ifråga om intagnas telefonsamtal vid kriminalvårdsanstalten Kumla. Med undantag för samtal med advokat och annan jurist vid advokatbyrå, som inte får förvägras den intagne, måste således en viss prövning av önskade telefonsamtal göras. Prövningen kan avse om ett samtal överhuvudtaget kan medges, om det skall avlyssnas av tjänsteman och när det lämpligen kan komma till stånd.

När det gäller samtal till myndighet är det rimligt att prioritera brådskande ärenden, såsom överklagningsärenden. Intagna med mindre brådskande ärenden kan hänvisas till att framställa sin sak i brev till myndigheten. Även i sådana ärenden bör emellertid ibland telefonsamtal till myndig-

het tillåtas. Det finns ärenden där det kan vara angeläget med en muntlig kontakt. Särskilt torde så vara fallet i ärenden som rör frigivningsförberedelser. För somliga intagna kan det också vara värdefullt att själva lära sig att ta kontakt med myndigheter per telefon. Jag är heller inte främmande för tanken, att det rentav någon gång kan bidra till en smidig lösning i t. ex. ett klagörende, om den intagne kan komma till tals med vederbörande handläggare och ventilera sin uppfattning direkt med denne.

Vad särskilt gäller samtal till kriminalvårdsstyrelsen vill jag erinra om vad jag uttalat i tidigare ärende, nämligen att det måste anses åligga styrelsens befattningshavare att i tjänsten per telefon tillhandagå anstaltspersonal och intagna med upplysningar som dessa är behöriga att få. Vidare vill jag ansluta mig till styresmannens uppfattning att det är lämpligt att vederbörande assistent tar reda på vilka besked som per telefon lämnas den intagne i pågående ärenden.

Vad gäller personalens medverkan vid intagnas telefonsamtal, dvs. i förekommande fall expediering och avlyssning, vill jag här erinra om innehållet i de allmänna bestämmelserna i allmänna verksstadgan (1965:600). Där föreskrivs om arbetet inom en myndighet bl. a. följande. Verksamheten skall bedrivas så enkelt, snabbt och ekonomiskt som möjligt utan att säkerheten eftersätts. Ärende bör inte handläggas av mera kvalificerad personal än ärendets beskaffenhet kräver. Chefen för myndigheten skall verka för förenklingar och förbättringar i arbetets planläggning och utförande.

Det torde enligt min mening vara lämpligt att styresmannen verkar för att intagnas telefonsamtal i större utsträckning än som synes ske ombesörjs av tillsynspersonal. Jag syftar framförallt på samtal till advokat. Sådana samtal får inte avlyssnas om inte den intagne medger att så sker och skall expedieras så snart det kan ske utan olägenhet för arbetets behöriga gång. Det måste anses innebära att administrativa rutiner som medför fördröjningar om möjligt skall undvikas. När det gäller advokatsamtal finns ju inte samma behov av aktivt deltagande från personalens sida som ifråga om vissa myndighetssamtal.

Klädsel under transport

Tre intagna skrev till JO och klagade över att de och ytterligare en intagen blivit "knalltransporterade" från en kriminalvårdsanstalt till ett häkte för vidarebefordran till andra kriminalvårdsanstalter. I klagomålen uppgavs att ingen av de fyra fått byta om till civila kläder före förflyttningen.

Styresmannen vid den anstalt från vilken de intagna förflyttats anförde bl. a. följande. En förflyttning av det här slaget hör inte till vanligheterna men bör, om det skall bli önskad effekt, inte föregås av kontakter mellan de intagna som skall förflyttas och de kvarvarande. En normal avrustning i samband med förflyttningen skulle ha inneburit icke önskvärda kontakter

mellan de förflyttade och de kvarvarande. — De fyra intagna i detta fall fick inte byta om till civila kläder utan var under transporter klädda i anstaltskläder. Det förråd vari de intagnas egna kläder förvaras ligger i kulverten, där intagna ständigt passerar. Styresmannen ansåg inte att de fyra intagna kunde gå ner till förrådet och byta kläder, eftersom de där hade kunnat träffa andra intagna. I och för sig hade det varit tänkbart att en tjänsteman hade hämtat deras egna kläder i förrådet och att de hade fått byta om i besöksrummen, där de var placerade, men så skedde alltså inte.

JO Wigelius uttalade bl. a. följande i beslut den 7 augusti 1980.

I 42 § lagen om kriminalvård i anstalt föreskrivs att det vid transport av intagen såvitt möjligt skall tillses att han ej utsättes för obehörigas uppmärksamhet. Enligt det av kriminalvårdsstyrelsen utfärdade transportcirkuläret, FAK 1978:5, skall under transport såväl den transporterade som transportpersonal bära civila kläder. Avsteg från denna bestämmelse får enligt cirkuläret göras vid mycket brådskande transporter som exempelvis vid sjukdoms- och olycksfall.

I enlighet med de återgivna bestämmelserna borde de fyra intagna före förflyttningarna ha fått klä om till civila kläder. Ett sådant ombyte hade ju utan större svårigheter kunnat ordnas på ett sådant sätt att de inte kom i kontakt med andra intagna, vilket också framgår av styresmannens uppgifter.

Bristfällig utredning i disciplinärende

Vid inspektion av en kriminalvårdsanstalt uppmärksammades att i några fall utredningen i disciplinärenden inte gav någon närmare beskrivning av vad som lades den intagne till last. Det angavs t. ex. enbart att den intagne uppträtt hotfullt eller störande.

JO Wigelius uttalade följande i inspektionsprotokollet.

Innan man tar ställning i ett disciplinärende måste givetvis omständigheterna i fallet utredas och dokumenteras. Det är inte tillräckligt att helt allmänt konstatera att den intagne uppträtt hotfullt eller störande, utan det måste framgå vari hotet eller det störande beteendet består. En ordentlig utredning och dokumentation är inte minst av vikt när en fråga om disciplinär bestraffning eller om avskildhet blir föremål för högre myndighets prövning.

Placering av intagen på häkte i avvaktan på beslut om ny anstaltsplacering

S. var intagen på den öppna lokalanstalten Österport i Malmö och hade beviljats frigång för studier vid Lunds universitet. S. erhöll av kriminalvårdsstyrelsen permission under tiden den 16–17 april 1980 för att som ett led i studierna delta i en exkursion i bl. a. Karlshamn. S. inställde sig i rätt

tid på anstalten efter permissionen. Fredagen den 18 april 1980 framkom emellertid att S. hade avvikit från exkursionen den 16 april och inte deltagit påföljande dag. Med anledning därav beslutade tjänsteförrättande kriminalvårdsdirektören Gunnar Lindberg i Malmö att S:s frigång skulle avbrytas i avvaktan på ytterligare utredning av fallet. S. överfördes den 19 april 1980 till kriminalvårdsanstalten Malmö, där han placerades på häktesavdelningen. Sedan utredningen slutförts beslutade kriminalvårdsdirektören Rune Lundahl den 21 april 1980 att frigången definitivt skulle avbrytas. S. förflyttades den 23 april 1980 till den slutna lokalanstalten i Kristianstad.

S. anförde klagomål med anledning av det inträffade. Under utredningen inhämtades bl. a. uppgifter från Lindberg om de överväganden som låg till grund för beslutet att överföra S. till kriminalvårdsanstalten Malmö.

Lindberg uppgav följande. Österportanstalten är belägen i en vanlig fastighet i Malmö. Han bedömde att rymningsfara förelåg i S:s fall när frigången eventuellt kunde komma att avbrytas. Utredningen av det inträffade kunde inte slutföras direkt, eftersom man inte lyckades nå kontaktmannen vid universitetet. Det var i detta skede inte klart att frigången skulle avbrytas. Utredningsläget var dock sådant att detta föreföll troligt. Om antagandet var riktigt, skulle S. komma att bli förflyttad till slutna lokalanstalt. Hade utredningen varit slutförd, skulle beslut om förflyttning ha fattats direkt. Mot denna bakgrund beslöt Lindberg att S. skulle överföras till Malmöanstalten som ett s. k. transportfall. Annat placeringsalternativ fanns inte att tillgå. S. överfördes under förmiddagen den 19 april 1980. Han placerades på häktesavdelningen i en dubbelcell, som är avsedd för transportfall.

I beslut den 15 oktober 1980 anförde *JO Wigelius* bl. a. följande.

Enligt 11 § lagen om beräkning av strafftid m. m. får den som skall förpassas till kriminalvårdsanstalt för att undergå påföljd i anslutning härtill tillfälligt förvaras i allmänt häkte eller polisarrest i avvaktan på beslut om *anstaltsplacering* eller om det behövs med hänsyn till *transportförhållandena*. Bestämmelsen tar således enligt ordalydelsen sikte på tiden omedelbart innan den dömda införs i kriminalvårdsanstalt för verkställighet av domen. Enligt förarbetena torde bestämmelsen även kunna tillämpas när en intagen som rymt skall föras tillbaka till kriminalvårdsanstalt för fortsatt verkställighet. Bestämmelsen har därutöver i praxis, utan egentligt stöd vare sig i lagtexten eller förarbetena, kommit att tillämpas även vid transport av intagen som skall förflyttas mellan olika anstalter. Jag har vid tidigare tillfälle anført att denna utvidgade tillämpning av bestämmelsen bör vara ytterst restriktiv.

I S:s fall hade beslut om förflyttning till annan anstalt inte fattats när han överfördes till häktet och omständigheterna får anses ge vid handen att överföringen skedde i avvaktan på beslut om anstaltsplacering. Det skulle alltså vara fråga om en motsvarande utvidgad tillämpning av 11 § i anstaltsplaceringsfallet som den som skett i praxis beträffande transportfallet.

Enligt min mening får det ur principiell synpunkt anses betänkligt att över huvud taget ge bestämmelsen ett tillämpningsområde utöver det avsedda. Det bör således undvikas att utvidga tillämpningen utöver vad som redan skett i praxis. Av det anförda följer att jag anser att S. inte borde ha placerats i häkte i avvaktan på beslut om anstaltsplacering och jag ställer mig kritisk till att så skedde.

Prövning huruvida ett besök hos häktad skall vara bevakat

R. som var intagen i ett allmänt häkte skrev till JO och klagade över att ett besök hos honom varit bevakat.

Yttrande inhämtades från häktesföreståndaren. Det uppgavs bl. a. att den intagnes besök hade bevakats av säkerhetsskäl med anledning av att otillåtna saker kommit in på häktet ett par veckor tidigare då en annan intagen haft besök.

Efter att ha erinrat om innehållet i 11 § lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. uttalade *JO Wigelius* följande i beslut den 10 april 1981.

Som framgår av paragrafen kan alltså ett besök hos en häktad vara bevakat av bl. a. säkerhetsskäl. I förarbetena till den nu gällande lagen om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. underströks att en möjlighet att anordna bevakning naturligen måste minska behovet av att förbjuda besök under hänvisning till bl. a. säkerhetsskäl men att det samtidigt naturligtvis var önskvärt att besök kunde äga rum utan bevakning i så stor utsträckning som möjligt.

När föreståndaren för ett häkte skall avgöra om en häktad skall få ta emot besök av en viss person, skall han också ta ställning till om besöket skall vara bevakat eller inte. Prövningen av frågan om ett besök skall vara bevakat skall göras med hänsyn till omständigheterna i varje särskilt fall. Om beslut fattas att ett besök skall vara bevakat, skall givetvis den häktade underrättas om detta. Vidare skall i sådant fall besvärshänvisning meddelas (se 18 § förvaltningslagen).

Såvitt framgår av remissvaret synes inte någon särskild prövning ha gjorts huruvida det av säkerhetsskäl var påkallat att R:s besök var bevakat. I stället tycks man på häktet efter den i remissvaret angivna händelsen ha bevakat samtliga besök utan någon särskild prövning i varje enskilt fall. En sådan ordning överensstämmer inte med vad jag nyss uttalat angående prövningen av frågan om bevakning av besök.

Av remissvaret framgår vidare att R. inte före besöket blivit underrättad om att besöket skulle bevakas och att han sedan i samband med besöket fått ett felaktigt besked angående skälet till bevakningen.

Jag konstaterar alltså att häktet förfarit felaktigt i de hänseenden som jag har angivit. Jag nöjer mig med den kritik som jag har uttalat, eftersom jag förutsätter att häktet i fortsättningen kommer att iaktta det rätta förfarings sättet i ärenden av förevarande slag.

II. Försvaret m. m.

Åtal mot kapten för hot mot krigsman (ogillat) och missfirmelse mot krigsman (gillat)

I en skrivelse, som kom in till JO den 8 oktober 1979, anförde Ola Rapp i huvudsak följande. Den aktuella händelsen inträffade den 3 oktober 1979 kl. 17.30 i Tranbyggets matsal, Kungsängen. Rapp skulle gå beredskap. När han hade satt sig i matsalen kom plötsligt kaptenen Högberg fram och slet åt sig en av de två lättölsflaskor som Rapp hade framför sig på bordet. Högberg hotade Rapp och hötte med flaskan och sade saker som: "Din feta djävel, ska du ta två öl. Medan dina kompisar har varit ute på övning har du, din illojala djävel, gått här och dragit benen efter dig. Passa dig annars ska jag slå av dig näsbenet med flaskan." Därefter fortsatte Högberg att stirra på Rapp i tre-fyra minuter.

Till skrivelsen hade Rapp fogat en förteckning över dem av hans kamrater som hade varit med vid den anmälda händelsen.

Med anledning av innehållet i Rapps skrivelse uppdrogs åt en tjänsteman vid ombudsmannaexpeditionen att inhämta ytterligare uppgifter från Rapp och att hålla förhör med Per-Olof Smedberg och Stefan Sandberg.

Rapp uppgav ytterligare.

Den av honom påtalade händelsen hade inträffat under tid då han var inkallad för att fullgöra en repetitionsövning på stabskompaniets pansarvärnspluton. Kapten Högberg hade varit kommandant och således inte knuten till stabskompaniet. Rapp hade av läkare befriats från att delta i förbandets slutövning, som pågick i flera dagar. Under den tiden hade den hemmavarande styrkan – ett 20-tal soldater – fått syssla med bl. a. städning under befäl av Högberg. Därvid hade det inte förekommit något intermezzo eller några motsättningar mellan Rapp och Högberg. Rapp var därför ovetande om vad som varit anledningen till den påtalade händelsen.

Smedberg lämnade följande uppgifter.

Han liksom Rapp hade fullgjort en repetitionsövning på stabskompaniets pansarvärnspluton. Smedberg hade varit gruppchef. På morgonen eller förmiddagen den 3 oktober 1979 hade förbandet återkommit till regementet efter en slutövning som pågått i flera dagar. Rapp hade på grund av sjukdom inte deltagit i övningen. Den hemmavarande styrkan, som Rapp alltså tillhört, hade stått under befäl av en kapten Högberg. Denne kapten hade inte varit placerad på stabskompaniet utan haft sin tjänst på något sätt knuten till matsalen.

Vid det av Rapp åsyftade tillfället hade ett tiotal värnpliktiga från pansarvärnsplutonen suttit vid ett bord i matsalen. Smedberg hade suttit 3–4 meter vid sidan av Rapp. Plötsligt hade Högberg, som brukade gå omkring och tillse ordningen i matsalen, kommit fram till bordet och tagit en av två lättölsflaskor på bordet framför Rapp. Högberg hade hållit flaskan i ena handen, som han genast höjt för att liksom måtta ett slag mot Rapp. Samtidigt hade Högberg yttrat något om "Din illojala djävel som gått här

och dragit benen efter dig". Högberg hade vidare yttrat att han skulle slå in något på Rapp. Det hade varit tyst kring bordet och det hade därför inte varit svårt att höra Högbergs yttranden som varit något högre än vanlig samtalston. Efter yttrandena hade Högberg stått kvar en stund och stirrat på Rapp och därefter avlägsnat sig. Enligt Smedbergs uppfattning hade Högbergs agerande varit helt opåkallat och direkt olämpligt. Högbergs ingripande hade alltså inte föregåtts av någon som helst incident eller störande inslag vid bordet.

Sandberg uppgav i huvudsak följande vid förhöret.

Under tiden den 10 september—den 5 oktober 1979 hade han fullgjort en repetitionsövning på stabskompaniets pansarvärnspluton. Sandberg hade därvid varit gruppchef. På dagen den 3 oktober 1979 hade kompaniet återkommit till regementet efter en slutövning, som sträckt sig över flera dygn. Rapp hade på grund av sjukdom inte deltagit i den övningen. Den hemmavarande styrkan, dvs. de soldater som inte deltog i slutövningen, hade stått under befäl av kapten Högberg. Högberg var troligen kommandant över det vid regementet upprättade repetitionsövningslägret.

Vid det i klagoskrivelsen påtalade tillfället hade det suttit ett 20-tal soldater vid samma bord som Rapp. Plötsligt hade kapten Högberg kommit fram och tagit den ena av de två lättölsflaskor som Rapp hade framför sig. Samtidigt hade Högberg yttrat: "Vad ska Du ta två öl för, Du Din lata djävel, som bara har gått hemma och dragit benen efter Dej. Det är ett djävla sätt." Sandberg var inte helt säker på den exakta ordalydelsen men innehållet i Högbergs yttranden hade varit det som angivits. Under tiden som Högberg pratade hade han hållit flaskan på ett sådant sätt att det närmast såg hotfullt ut. Högberg hade senare avlägsnat sig utan att någon vid bordet kommenterat det skedda.

Sandberg tillade senare att Högberg också hade yttrat: "Din illojala djävel" och "Din feta djävel".

I en skrivelse den 8 november 1979 till polismästaren i Örebro polisdistrikt anhöll jag att han bl. a. skulle ge Högberg del av handlingarna och höra honom i saken samt att underrätta honom om skälig misstanke om hot mot krigsman och missfirmelse mot krigsman alternativt oskickligt beteende.

Det protokoll som upprättades vid förhör med Högberg den 14 januari 1980 har i huvudsak detta innehåll.

Frank Högberg berättar att han är kapten i I 1:s reserv. Under tiden 27/8—5/10 var han inkallad som chef för kommandanturen vid krigsförbandsövning i I 1:s övningsområde, Kungsängen. I övningsområdet finns tre st. repövningsläger, bl. a. Tranbygget. Dessa läger är förläggningsplatser för truppen. I Högbergs uppgifter, som chef för kommandanturen, ingår bl. a. att inom bataljonen ordna med förläggning och administrativa utrymmen. Han skall svara för ordningen i alla dessa utrymmen inbegripet matsalen. Högberg påpekar att den tunga biten i hans tjänst som kommandant är förplägnadstjänsten. Han skall även svara för att partiellt sjukskrivna placeras i lämpliga innebefattningar. För arbetsuppgifterna

inom kommandanturen hade Högberg till förfogande särskilt inkallad handräckningsstyrka. Denna styrka förstärks med arbetsföra sjukskrivna. Under bataljonens slutövning var Högberg chef för hemmavarande styrka.

Frank Högberg underrättades om innehållet i anmälan mot honom ingi-ven av Ola Rapp. Han kan inte erinra sig vem Ola Rapp är. Högberg kommer heller inte ihåg den händelse som relateras i anmälan på grund av att händelser av liknande art skedde upprepade gånger under hans inkallingstid. Med detta vill Högberg ha sagt att han vid behov tillrättaviserat värnpliktiga som överträtt gällande bestämmelser och ordningsregler i matsalen. De värnpliktiga hade rätt till en måltidsdryck per dag. Som måltidsdryck fick var och en ta en flaska lättöl. Dessa flaskor portionerades inte ut utan var och en hade friheten att hämta sin lättöl. Drickebackarna var uppställda utefter väggen i matsalen. Då Högberg såg att någon försedde sig med flera flaskor lämnade han tillrättavisning och lät den skyldige ställa tillbaka det han tagit för mycket.

De meningar som citerats i anmälan anser sig Högberg ej ha sagt. Det kan inte ha varit hans ord. Han kan inte tro sig ha hotat att slå någon på näsbenet med en flaska. Om någon har gått hemma och hållit sig undan samt skott sig på kamraters bekostnad kan Högberg ha sagt att denne varit illojal. Han vet inte om han i något sammanhang har blandat in ordet djävul då tillrättavisning lämnats. Han påpekar att vid ett repövningsförband råder en ganska tuff miljö och att han varit tvungen använda stark befälsföring vid några tillrättavisningar. Högberg tror inte att han har använt hårdare ord än vad som är kutym.

Frank Högberg förnekar med bestämdhet att han gjort sig skyldig till *brott*. Hans ambition har endast varit att ge förbandet möjlighet att infria utbildningsmålsättningen.

Högberg bereddes tillfälle att inkomma med yttrande över utredningen, varefter han inkom med en skrivelse av i huvudsak detta innehåll. Han hade ingripit mot Rapp då denne hade brutit mot gällande bestämmelser. Högberg bedömde att förseelsen var för ringa för att föranleda anmälan till högre chef. Han bedömde det vara bättre att direkt klara ut det hela genom att i entydiga ordalag få Rapp att förstå att även han hade att följa bestämmelserna. När Högberg talade med Rapp var det möjligt att han gestikulerade och att han därvid hade den då omhändertagna flaskan i handen. Detta hade i så fall inte något annat syfte än att understryka Högbergs ord.

Högberg bifogade en av överstelöjtnanten Stig Edgren gjord "beskrivning" av Högbergs befälsföringsförmåga. Han hemställde också att chefen för I I skulle beredas tillfälle att yttra sig över Högbergs sätt att föra befäl.

Efter remiss inkom chefen för I I med yttrande i det avseende som Högberg hade angivit. Däri anfördes följande.

Frank Högberg är en god människokännare och en erfaren arbetsledare. Han har en i grunden positiv syn på människan.

Frank Högberg är en informell ledartyp och besitter en naturlig pondus. Han är praktisk till sin läggning och drar sig aldrig för att gripa in och hugga i när så behövs. Han ställer krav på underlydande men störst krav på sig själv.

Hans sätt att föra befäl karaktäriseras av en stark vilja att ta ansvar och en målmedveten strävan att uppnå ett gott resultat inom förelagt ansvarsområde.

Frank Högberg griper som regel direkt in på platsen för att rätta till felaktigt handhavande eller beteende. Han använder därvid ett färgstarkt språk dock utan svordomar och har hela tiden "glimten i ögat".

Hans sinne för ordning och reda liksom hans sinne för rättvisa är påtagligt. Likaså hans rättframma sätt att ärligt och uppriktigt direkt påtala för vederbörande och rätta till t. ex. olämpligt beteende på platsen hellre än att se mellan fingrarna alternativt endast rapportera förhållandet till högre chef.

Frank Högberg har tidigare vid olika tillfällen tjänstgjort som kommandant i samband med krigsförbandsövningar. Såväl befäl som trupp vid repetitionsövningsförbanden har därvid påtagligt uppskattat hans service- och samarbetsförmåga. Inga incidenter av liknande slag har tidigare ägt rum.

Att Frank Högberg hotat eller missfirmat Ola Rapp vid det aktuella tillfället stämmer inte på något sätt med den bild av Frank Högberg som regementet har skapat sig. Frank Högberg har förmåga att göra sig åtyllyd med andra helt korrekta metoder.

I beslut den 21 april 1980 anförde JO Uhlin följande.

Högberg har bestritt att han har gjort sig skyldig till brott. Genom de uppgifter som har lämnats av Rapp, Smedberg och Sandberg finner jag emellertid det vara utrett att Högberg har uppträtt på det sätt som Rapp har angivit i sin anmälan till JO. Gärningarna torde vara att bedöma som hot mot krigsman och missfirmelse mot krigsman.

På grund av det anförda beslutar jag att åtal skall väckas mot Högberg för hot mot krigsman och missfirmelse mot krigsman enligt 21 kap. 7 och 8 §§ brottsbalken och uppdrar åt chefen för länsåklagarmyndigheten i Stockholms län och Gotlands län att föranstalta om att åtal väcks och utförs vid Jakobsbergs tingsrätt enligt följande gärningsbeskrivning.

Kaptenen i Svea Livgardes reserv Frank Högberg har under tjänstgöring som kommandant vid en krigsförbandsövning den 3 oktober 1979 i Tranbyggets matsal inom Svea Livgardes område mot värnpliktige Ola Rapp höjt en lättölsflaska och yttrat: "Din feta djävel, ska du ta två öl. Medan dina kompisar har varit ute på övning har du din illojala djävel gått här och dragit benen efter dig. Passa dig, annars ska jag slå av dig näsbenet med flaskan."

Genom stämmningsansökan den 6 maj 1980 väckte länsåklagaren Torsten Jonsson åtal mot Högberg i enlighet med JO:s åtalsinstruktion.

Tingsrätten meddelade dom i målet den 8 oktober 1980, varvid åtalet i dess helhet bifölls. Högberg dömdes att utge 60 dagsböter om 20 kronor.

Tingsrättens domskäl

Högberg har bestritt ansvar för hot mot krigsman och missförmelse mot krigsman. Högberg har dock vidgått att han fällt vissa av de av åklagaren angivna uttrycken och anfört att han härigenom möjligen gjort sig skyldig till oskickligt beteende.

På åklagarens begäran har målsägandeförhör ägt rum med butikschefen Ola Rapp, född 1956, som anfört: Den aktuella dagen hade en krigsförbandsövning avslutats. Rapp, som inte deltagit i övningen på grund av bl. a. en öroninflammation, hade under de tre dagar övningen varat bl. a. städat regementsområdet. Rapp stod därvid under befäl av Högberg. Rapp kom ifrågavarande dag att tillhöra den styrka som skulle gå i beredskap. Sedan Rapp uppsökt matsalen kom han att sitta vid ett bord tillsammans med några värnpliktiga. Fyra personer satt vid vardera sidan av bordet. Högberg kom fram till bordet och slet till sig en av de två ölflaskor som Rapp hade placerat framför sig på bordet. Rapp kände inte till att det var tillåtet att ta endast en ölflaska. Högberg hytte med flaskan. Samtidigt skrek Högberg högt och tydligt: "Din feta djävel, ska du ta två öl. Medan dina kompisar har varit ute på övning har du din illojala djävel gått här och dragit benen efter dig. Passa dig, annars ska jag slå av dig näsbenet med flaskan." Rapp upplevde Högbergs agerande som ett allvarligt menat hot och han blev rädd och förstummad. Högberg var mycket förargad och Rapp fick intryck av att Högberg skulle kunna verkställa hotelsen. Högberg ställde flaskan där Rapp tidigare tagit den. Härfter storrade Högberg på Rapp under 3–4 minuter. Avståndet mellan Högberg och Rapp var då ungefär tio meter. Rapp var förvånad över Högbergs agerande. Mellan Högberg och Rapp hade inte tidigare förekommit några misshälligheter. Ungefär en timme efter händelsen skrev Rapp ned vad Högberg således uttalat vid tillfället.

Närmare hörd över åtalet har Högberg anfört: Han tjänstgjorde på regementet som chef för de värnpliktiga vilka inte deltog i krigsförbandsövningen. Arbetsförhållandena var relativt pressande och det inträffade att Högberg var i tjänst drygt 80 timmar i veckan. Den hemmavarande styrkan omfattade 30 värnpliktiga och den var osedvanligt stor. Högberg, som är mycket krävande och som är angelägen att även de värnpliktiga som inte deltar i en krigsförbandsövning tar ansvar för vissa göromål, var i viss mån missnöjd med en del av de värnpliktiga som stod under hans befäl. Många var svåra att ha att göra med och de ville ofta komma undan från att arbeta. Dessutom förekom viss alkoholkonsumtion inom regementet. – Högberg har inte så stark minnesbild av den aktuella händelsen. Han erinrar sig dock att Rapp satt vid ett bord mitt emot den plats där maten delades ut. Högberg minns också att han sagt till Rapp "Sitter du här och dricker öl din illojala djävel då dina kamrater är ute på övning". Han kan även ha sagt "Din feta djävel". Däremot tror Högberg att han ej fällt uttrycket "Passa dig, annars skall jag slå av dig näsbenet med flaskan". Högberg kommer inte ihåg huruvida han haft någon flaska i handen. Under inga förhållanden har han haft för avsikt att hota Rapp. Det måste ha stått klart för Rapp att han hade rätt att ta endast en ölflaska. Högberg är van vid att själv rätta till problem. Han är impulsiv och talar kraftfullt med målande uttryck. Han har dock alltid glimten i ögat. Det är för Högberg helt naturligt att göra en markering om någon t. ex. tar mera än en öl. – Vid det aktuella tillfället förelåg tjänstgöringsskyldighet för Rapp under hela da-

gen. Någon tidpunkt för tjänstgöringsskyldighetens upphörande på kvällen var inte bestämd.

På åklagarens begäran har vittnesförhör hållits med assistenten Stefan Sandberg, född 1954, och ritaren Christer Pettersson, född 1953.

På Högbergs begäran har vittnesförhör hållits med dataoperatören Torbjörn Jönsson, född 1951.

Sandberg har anfört: Tillsammans med 10–20 värnpliktiga satt han vid ett bord i matsalen. Rapp var placerad snett emot Sandberg. Högberg – som Sandberg sett tidigare vid olika tillfällen men som Sandberg inte haft något att göra med – kom fram till bordet och tog en av de två öl som Rapp hade framför sig. Högberg höll flaskan uppåtriktad, hytte med den och uttalade "Vad skall du med två öl till din lata djävel, du som bara drar benen efter dig då dina kamrater är ute på övning". I stället för "din lata djävel" kan Högberg ha sagt "din fete djävel". Avståndet mellan Rapp och Högberg var 1–1 1/2 meter. Sandberg kunde iakttaga Högbergs ansikte. Situationen var hotfull och det var tydligt att hotet var riktat mot Rapp. Det är visserligen vanligt med grova uttryck i militära sammanhang men detta var något utöver det vanliga. Det blev helt tyst kring bordet. Sedan Högberg stått och stirrat på Rapp under 2–3 minuter avlägsnade han sig med flaskan. – Sandberg minns inte om Högberg vid tillfället även uttalade "Passa dig, annars ska jag slå av dig näsbenet med flaskan". Det är dock möjligt att så var fallet.

Pettersson har uttalat: Han satt tillsammans med flera värnpliktiga vid ett bord i matsalen. Rapp satt mitt emot Pettersson. Högberg kom fram till bordet och tog en av Rapps två ölflaskor. Högberg stod snett bakom Rapp. Han höll flaskan 30–40 cm från Rapps huvud och sade "Du din tjocka feta gris som gått här hemma då de andra varit i skogen och kämpat. Du har tagit två öl." Situationen var hotfull, särskilt som Högberg hytte med flaskan. Rapp besvarade inte Högberg. Högbergs beteende väckte förvåning. Det blev tyst och det var osäkert vad som skulle hända. Högberg var uppretad. Pettersson har en svag aning om att Högberg använde sig av uttrycket "Din illojala djävel". Pettersson minns ej om Högberg även uttalade "Passa dig, annars ska jag slå av dig näsbenet med flaskan". Eftersom situationen var hotfull kan detta uttryck väl ha använts. Efter händelsen uppgav Rapp att han avsåg att göra en anmälan mot Högberg.

Jönsson har anfört: Han satt snett emot Rapp vid ett bord i matsalen. Högberg kom fram till bordet och tog ganska burdust en ölflaska som Rapp hade framför sig. Högberg gjorde en del uttalanden om att Rapp var lat och fet och att han dragit benen efter sig eftersom han ej varit med på slutövningen. Jönsson kommer inte ihåg hur Högberg höll flaskan. Jönsson känner igen uttrycket "Din illojala djävel". Han minns inte om Högberg sade "Passa dig, annars ska jag slå av dig näsbenet med flaskan". Det är emellertid möjligt att så var fallet. Situationen var hotfull. Rapp blev mycket överraskad av Högbergs beteende.

Åklagaren har åberopat följande av Per-Olof Smedberg – som inte kunnat höras vid huvudförhandlingen i målet – under förundersökningen avgivna utsaga.

Han liksom Rapp hade fullgjort en repetitionsövning på stabskompaniets pansarvärnspluton. Smedberg hade varit gruppchef. På morgonen eller förmiddagen den 3 oktober 1979 hade förbandet återkommit till regementet efter en slutövning som pågått i flera dagar. Rapp hade på grund av sjukdom inte deltagit i övningen. Den hemmavarande styrkan, som Rapp

alltså tillhört, hade stått under befäl av en kapten Högberg. Denne kapten hade inte varit placerad på stabskompaniet utan haft sin tjänst på något sätt knuten till matsalen. Vid det av Rapp åsyftade tillfället hade ett tiotal värnpliktiga från pansarvärnsplutonen suttit vid ett bord i matsalen. Smedberg hade suttit 3–4 meter vid sidan av Rapp. Plötsligt hade kapten Högberg, som brukade gå omkring och tillse ordningen i matsalen, kommit fram till bordet och tagit en av två lättölsflaskor på bordet framför Rapp. Högberg hade hållit flaskan i ena handen, som han genast höjt för att liksom måtta ett slag mot Rapp. Samtidigt hade Högberg yttrat något om "Din illojala djävel som gått här och dragit benen efter dig". Högberg hade vidare yttrat att han skulle slå in något på Rapp. Det hade varit tyst kring bordet och det hade därför inte varit svårt att höra Högbergs yttranden som varit något högre än vanlig samtalston. Efter yttrandena hade Högberg stått kvar en stund och stirrat på Rapp och därefter avlägsnat sig. Enligt Smedbergs uppfattning hade Högbergs agerande varit helt opå kallat och direkt olämpligt. Högbergs ingripande hade alltså inte föregåtts av någon som helst incident eller störande inslag vid bordet.

Rapp har utan att förete någon direkt tvekan förklarat att Högberg höjt en ölfaska samtidigt som han fällt de av åklagaren angivna yttrandena. Enligt Rapp har Högbergs beteende föranlett att Rapp känt sig hotad och att Rapp redan en timme efter händelsen nedtecknat Högbergs uttalanden. Rapps berättelse vinner till stor del stöd av vad Sandberg, Pettersson och Jönsson anfört i målet ävensom av Smedbergs under förundersökningen lämnade utsaga. De vid huvudförhandlingen hörda vittnena har visserligen inte spontant kunnat erinra sig samtliga de av åklagaren angivna uttrycken. De har dock förklarat sig inte vara främmande för att uttrycken kunnat komma till användning i den enligt samtligas uppfattning hotfulla situation som rått vid tillfället. I betraktande av nu angivna omständigheter finner tingsrätten att det måste anses styrkt att Högberg – som vidgått att han gjort vissa av de av åklagaren angivna uttalandena – höjt en ölfaska intill Rapp och att han fällt yttranden som huvudsakligen överensstämmer med åklagarens påstående. Högberg har härigenom i Rapps tjänsteutövning dels förgripit sig med hot om våld å Rapp, dels förolämpat Rapp. På grund härav skall åtalet bifallas.

Påföljden bör – med tillämpning av 2 § 2 p. disciplinstrafflagen – bestämmas till böter.

Tingsrättens dom överklagades av Högberg till Svea hovrätt. Högberg yrkade i första hand att åtalet ogillades och i andra hand att gärningen bedömdes som oskickligt beteende samt i vart fall nedsättning av påföljden.

Åklagaren bestred ändring.

Hovrätten meddelade dom den 6 maj 1981 och ändrade på det sätt tingsrättens domslut att åtalet för hot mot krigsman ogillades och antalet dagsböter bestämdes till 40.

Hovrättens domskäl

Vid huvudförhandling härstädes har förhör hållits med alla de vid tingsrätten hörda personerna. Dessutom har, enligt parternas åsämjande och med rättsens tillstånd, Smedbergs utsaga vid förundersökningen uppläst sådan den återgivits i tingsrättens dom. Vid förhören har lämnats uppgifter som i allt väsentligt överensstämmer med vad i domen upptagits.

Hovrätten finner, genom vad sålunda och i övrigt förekommit, styrkt att Högberg betett sig på sätt av åklagaren påståtts. Emellertid måste av omständigheterna anses framgå att det hot, som Högberg må ha i ord och åtbörder utövat, icke varit allvarligt menat utan endast såsom ett led i ett för Rapp förolämpande händelseförlopp. Vidare får antagas att Högberg haft fog för antagande att Rapp skolat på detta sätt upptaga hans beteende. Hot mot krigsman är således icke styrkt. Vad Högberg låtit komma sig till last kan ej anses utgöra endast oskickligt beteende. Han skall därför, för gärningen i dess helhet, dömas för missfirmelse mot krigsman. Vid sådant bedömande bör bötesstraffet nedsättas.

(Av de i hovrättens avgörande deltagande ledamöterna var en lagfaren domare och en nämndeman av skiljaktig mening i fråga om åtalet för hot mot krigsman och förklarade den tilltalade skyldig även till detta brott. Nämndemannen var dessutom av skiljaktig mening beträffande påföljden och fastställde i den delen tingsrättens dom.)

Hovrättens dom vann laga kraft.

Utnyttjande av hemvärnspersonal för bevakning av militära förråd m. m.

Bakgrund

I slutet av mars och början av april 1979 tillgreps vid inbrott i olika militära förråd i Södermanland krigsmateriel av farlig art. Med anledning härav föreskrev länspolischefen i Södermanlands län att polismyndigheten i Katrineholm bl. a. skulle skärpa tillsynen av vissa angivna förråd. Länspolischefen frågade också chefen för Södermanlands regemente och försvarsområde (P 10/Fo 43) om inte hemvärmän kunde tas i anspråk för att komplettera bevakningen. Om hemvärmän kunde utföra kontroller i likhet med polisen ansågs en bättre täckning inom ytan och till tiden erhållas. Chefen för P 10/Fo 43 beslöt därför att sätta in hemvärmän för att förbättra tillträdesskyddet vid främst de förråd som bedömdes ha det minst tillfredsställande inbrottskyddet. I detta syfte sändes den 9 april 1979 till samtliga hemvärnschefer inom försvarsområdet en hemställan att dessa efter frivilligt åtagande av deltagande hemvärmän skulle genomföra tillsyn stick-

provsvis av förråd inom eget hemvärnsområde "under tiden torsdagen den 12 april i första hand t. o. m. måndagen den 16 april" (påskhelgen). Vidare föreskrevs bl. a. att tillsynen skulle få tillgodoräknas som utbildning.

Natten till den 14 april 1979 utfördes bevakning av ett förråd vid Stav genom en patrull bestående av fyra hemvärnsmän. Omkring kl 03.00 kom två polismän, som inte synes ha haft någon kännedom om att hemväret skulle bevaka detta förråd, till platsen. Skottväxling uppstod mellan hemvärnspatrullen och polismännen, vilket medförde att de sistnämnda skadades.

I en dom den 27 mars 1980 dömde Katrineholms tingsrätt hemvärnsmännen till dagsböter av varierande antal. Det högsta straffet, 40 dagsböter, ådömdes en hemvärnsman som hade befunnits skyldig till tjänstefel, vållande till kroppsskada och framkallande av fara för annan. Målet är f. n. föremål för prövning av Svea hovrätt.

Med anledning av ifrågavarande händelse infordrade JO Anders Wigelius från länsåklagarmyndigheten i Södermanlands län förundersökningsprotokollet angående händelsen. Efter samråd med Wigelius fann JO Uhlin därefter anledning att närmare granska frågan om hemvärnspersonalens deltagande i fredstida bevakningstjänst. Chefen för armén anmodades därför att komma in med utredning och yttrande i följande hänseenden.

1. Vilka överväganden föregick anlitaandet av hemvärnspersonal vid bevakningen av de förråd som var ifråga?

2. Vilka föreskrifter ansågs ge stöd för tillåtligheten av att anlita hemvärnspersonal?

3. I vad mån innefattar den allmänna utbildningen av hemvärnspersonal kunskaper om vakt- och ordningstjänst i fredstid?

4. Vilka krav i fråga om utbildning och erfarenhet ställdes på den personal som togs i anspråk för ifrågavarande bevakningsuppgifter?

Sedan chefen för armén kommit in med den företagna utredningen och avgivit yttrande, infordrades yttrande från överbefälhavaren.

Utredning och yttranden

Chefens för armén utredning innefattar huvudsakligen delar av den skriftväxling som förekommit mellan olika myndigheter med anledning av det ökade bevakningsbehovet, chefens för Flens hemvärnskrets anvisningar för övervakningen av förråd under ifrågavarande tid och de anvisningar m. m. som utfärdades efter den aktuella händelsen.

Yttranden har avgivits, förutom av chefen för armén och överbefälhavaren, av chefen för P 10/Fo 43 och militärbefälhavaren för Östra militärområdet.

Chefen för P 10/Fo 43 anförde huvudsakligen följande. Det hade stått helt klart för länspolischefen och P 10/Fo 43 att de båda myndigheterna tillsammans måste ta ansvaret och försöka bryta den inbrottsvåg som hade börjat och ett intimt samarbete hade därför inletts. På länspolischefens

direktiv hade i Katrineholms polisdistrikt en särskild kommission tillsatts för handläggning av enbart ifrågavarande inbrott. Polisen hade också haft för avsikt att skärpa sin bevakning men saknat resurser för annat än kontroll med olika intervaller. Länspolischefen hade i den situationen ställt frågan till chefen för P 10/Fo 43 om inte hemvärnet kunde tas i anspråk för att komplettera bevakningen. Alla ammunitionsförråd inom Fo 43 skulle trots detta ej kunna bevakas, varför en gemensam prioritering hade gjorts och lagts till grund för bevakningen. Chefen för P 10/Fo 43 hade beslutat sätta in hemvärnet, dock efter frivilligt åtagande, då inga lagar fanns i kraft som medgav annat förfarande. Hemvärnskungörelsen (1970: 304) fastställde bl. a. att, när regeringen inte hade förordnat om hemvärnsberedskap, hemvärnsman är skyldig att varje år fullgöra viss utbildning. Denna utbildning var till icke ringa del inriktad på bevakningstjänst. — Hemvärnsmännen utbildades med avseende på vakt- och ordningstjänst i första hand för krig. Underlaget för denna utbildning avsåg även bevaknings- och ordningstjänst i fred. Kunskap om sådan tjänst i fredstid erhöles alltså som en bonuseffekt vid all vaktutbildning inom hemvärnet. — Chefen för P 10/Fo 43 hade förutsatt att den personal, som frivilligt åtagit sig bevakningsuppgifter, hade varit utbildad i bestämmelserna för vaktpersonal vid försvarsmakten (VaktB) samt genomfört vaktprov.

Militärbefälhavaren för Östra militärområdet anförde i sitt yttrande huvudsakligen följande.

Chefen för P 10/Fo 43 hade ansvaret för samordningen av markbevakningen i fredstid av omkring 150 mobiliseringsförråd. Av dessa tillhörde omkring 50 andra mobiliseringsmyndigheter än P 10/Fo 43. Inom polisdistrikten i länet fanns 145 förråd med vapen, ammunition och/eller sprängmedel. För bevakningen av dessa utnyttjades enligt överbefälhavarens anvisningar krigsmän, polismän etc. Men den enda personal som exklusivt var avsedd för bevakning/tillsyn av förråden var särskilda av mobiliseringsmyndighet på deltid anställda tillsynsmän. Dessa kontrollerade och såg till förråden i regel 2–12 gånger per månad.

Militärbefälhavaren hade det övergripande ansvaret för bevakningen av mobiliseringsförråden m. m. inom Östra militärområdet. Han hade gjort samma bedömning av riskerna för angrepp mot mobiliseringsförråden som chefen för P 10/Fo 43 och utfärdade den 26 april och den 11 maj 1979 order med bl. a. anvisningar för hur skyddet av förrådsförvarade vapen m. m. skulle ökas.

I sin order den 11 maj 1979 hade militärbefälhavaren, efter samråd med befattningshavare inom rikspolisstyrelsen, bedömt hotet sålunda: "Det kan icke uteslutas att denna materiel (ammunition, minor, sprängmedel) kan komma att användas av kriminella (t. ex. i anslutning till narkotikahandeln), för att frita personer i fängsligt förvar, av terrorister i eller utanför Sverige, för sabotage i anslutning till ett angrepp mot riket." Information om militärbefälhavarens bedömning hade efter hand delgivits såväl över-

befälhavaren som försvarsgrenschefer. Någon korrigerings av denna bedömning hade icke gjorts.

Militärbefälhavaren hade bedömt det vara lämpligt/försvarbart att utnyttja hemvärnet för bevakning av förråd. Av bilaga till ordern den 11 maj 1979 framgick att, vid tillfällen då säkerhetshotet är särskilt starkt, hemvärnet bör tas i anspråk antingen som övning (endast någon enstaka gång och under kort tid) eller enligt frivilligt åtagande för att utföra fast och/eller rörlig bevakning av skyddsföremål inom hemvärnsområdet. "Bestämmelserna om hemvärnsmäns medverkan vid efterspanings- och bevakningstjänst m. m.", som utfärdats av Kungl. Maj:t 1970, hade av militärbefälhavaren bedömts vara tillämpliga. Han hade i det aktuella fallet ansett att det förelegat risk för en utsträckning av inbrotten till andra försvarsområden och att en sådan utveckling var likställd med, som det uttrycks i nämnda bestämmelser, en befarad olyckshändelse.

Rikshemvärnschefen anförde inledningsvis att han inte hade varit i tillfälle att delta i de överväganden eller de samråd mellan berörda chefer för polisiära och militära myndigheter som hade föregått beslutet om anlitaandet av hemvärnspersonal vid förråden ifråga. Han ansåg emellertid att bestämmelserna om hemvärnsmäns medverkan vid efterspanings- och bevakningstjänst m. m. hade varit tillämpliga.

Beträffande utbildningen av hemvärnsmän anförde rikshemvärnschefen.

Hemvärnets uppgifter och den korta utbildningstid som i fredstid står till förfogande har lett till en på krigsuppgifterna inriktad utbildning såväl vid den av försvarsområdesbefälhavarna ledda hemortsutbildningen som vid Hemvärnets stridsskola. Denna inriktning motiveras också av det förhållandet att flertalet hemvärnsmän har en fullständig värnpliktstjänstgöring bakom sig.

Rikshemvärnschefen leder jämlikt sin instruktion hemvärnets utbildning.

I 1974 utfärdade bestämmelserna "Hemvärnets utbildning (HvUtb)" står i kap. 3.4: "Varje hemvärnsförband och enskild hemvärnsmän skall främst övas på sådana uppgifter som i fredstid kan förutses och planeras (krigsuppgifterna). Därutom övas sådana uppgifter som bedöms bli aktuella när förstahandsuppgifterna lösts."

Rikshemvärnschefens stående anvisningar för utbildningen (TFA 77042) och de årliga utbildningsanvisningarna på arméorder är därför främst mål-inriktade på den fältmässiga verksamheten.

Det bör i sammanhanget dock observeras att hemvärnsförband som blivit tjänstgöringsskyldiga genom att hemvärnsberedskap anbefallts måste vara beredda att genomföra sin verksamhet även under fredsförhållanden. Hemvärnsberedskap kan (bör) anbefallas redan vid en mindre lägesskärpning före ett krigsutbrott så att hemvärdet är stridsberett om och när detta inträffar. VaktB-bestämmelser som gäller såväl i krig som fred måste därför kunna tillämpas.

För hemvärnsmän som genomför högvakt vid Kungl Slottet genomförs särskild utbildning i vaktjänst innefattande bl. a. vaktprov. Bestämmelser härför framgår av FFS 1978:36:

§ 5 Överkommendanten får medge att enheter från frivilliga försvarsorganisationer tages i anspråk för högvaktstjänst när önskemål därom framställs.

§ 8 Det åligger överkommendanten att meddela erforderliga bestämmelser för verksamheten (dvs. högvaktstjänsten) — — —.

I den utfärdade instruktionen för högvakten (IH) anges:

1:5 Till högvakt beordrad personal skall ha undergått erforderlig utbildning (vaktprov) för tjänstgöring som post (motsv).

Enligt vad rikshemvärnschefen hade inhämtat fanns det bland hemvärnsmännen minst en som ingick i den styrka som hade till krigsuppgift att bevaka ifrågavarande förråd. Han borde därför ha haft god lokalkännedom och varit förtrogen med planlagd bevakningstjänst enligt sin krigsuppgift. Hemvärnsmännen hade — utom en — genomgått utbildning för högvaktstjänst. Chefen för styrkan hade därutöver genomgått några av HvSS utbildningskurser.

Chefen för armén anförde i huvudsak — under hänvisning till vad underlydande chefer hade yttrat — att möjligheten att anlita hemvärnspersonal för bevakningsuppgift efter länsstyrelses eller polischefes framställning framgick av kungörelsen med bestämmelser om hemvärnsmäns medverkan vid efterspanings- och bevakningstjänst m. m. och att hemvärnsmän inte kunde undvaras för att i ett kritiskt läge både bevaka och vid behov försvara viktiga mobiliseringsförråd. Vidare uppgav chefen för armén att han på uppdrag av överbefälhavaren hade inlett en översyn av bestämmelserna för utbildning av vaktpersonal.

Överbefälhavaren yttrade i huvudsak följande.

Överbefälhavaren anser att både militära och polisiära myndigheter haft stöd för sina bedömningar angående riskerna för förnyade angrepp mot de aktuella förråden.

De orienteringar och samråd som förekom mellan berörda myndigheter framgår av Chefen för arméns yttrande.

En serie grova stölder hade inträffat inom Milo Ö vid tiden närmast före skottväxlingen vid Stav. Den 1, 7 och 13 april 1979 (natten före skottväxlingen) hade en avsevärd mängd militär materiel av farlig art stulits från förråd i Flens kommun. Det stulna utgjordes av handgranater, minor, lysminor och sprängmedel. Denna serie av inbrott var unik. Den typ av förråd som det här är fråga om och som finns i ett stort antal över landet har — normalt sett — en tillfredsställande skydds nivå mot inbrott. Under de närmast föregående åren har det totalt sett endast förekommit två inbrott i liknande förråd.

Detta — sammantaget med att länspolischefen i Sörmlands län hade anmodat C P 10/Fo 43 att undersöka hur hemvärdnet kunde komplettera polisens bevakning — gör att ÖB delar MB Ös bedömning av lämpligheten att utnyttja hemvärdnet för att förstärka tillträdesskyddet.

Enligt de bestämmelser om tillträdesskydd vid försvarsmaktens förråd. BTFF. (TKG 901: 720334 m. ändr. 1974 och 1975) som ÖB utfärdat skall ansvar för bevakning och tillsyn av militära förråd åvila militär myndighet. Bevakning och/eller tillsyn utförs av bl. a. krigsmän och polismän.

Hemvärnspersonal har enligt 16 § hemvärnskungörelsen (1970: 304) skyldighet att varje år fullgöra utbildning under lägst 20 och högst 50 timmar. I skrivelsen 1979-04-09 från P 10/Fo 43 till samtliga hemvärnschefer i Fo 43 anges att de hemvärnsmän som efter frivilligt åtagande genomför tillsyn av förråden får tillgodoräkna detta som utbildning.

I enlighet med av ÖB och civilförsvarsstyrelsen fastställda "Anvisningar för klassificering och bevakning av skyddsföremål inom totalförsvaret", AKBEST, skall förråd av det slag som är aktuellt i detta ärende i princip vara klassificerade som skyddsföremål med stöd av lagen (1940: 358) med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m. Det aktuella förrådet var av olika orsaker inte formellt klassificerat som ett skyddsföremål. Bedömningen blir ändå densamma eftersom C P 10/Fo 43 är den myndighet som ansvarar för förrådets säkerhetsskydd. Enligt 24 kap. 2 § första stycket brottsbalken har krigsman som tjänstgör för bevakning befogenhet att för åtgärdens genomförande bruka det våld som med hänsyn till omständigheterna kan anses försvarligt.

De föreskrifter som har redovisats nu har sålunda gett stöd för tillåtligheten av att anlita hemvärnspersonal i det aktuella fallet. Det har därför inte varit nödvändigt att åberopa "Bestämmelser om hemvärnsmäns medverkan vid efterspanings- och bevakningstjänst m. m. (TKG 900: 700144)". Den situation som förelåg i april 1979 synes, enligt överbefälhavarens uppfattning, endast med svårighet kunna jämföras med den typ av större olyckshändelse som motiverar att hemvärnspersonal efter eget åtagande tas i anspråk för bevakning och biträde med stöd av dessa bestämmelser vilka tar sikte på händelser av den typ som är exemplifierade – järnvägsolycka, översvämning, brand.

JO:s bedömning

JO Uhlin anförde följande i ett beslut den 17 november 1980.

Jag vill inledningsvis understryka att jag här inte kommer att gå in på ansvaret för den händelse som inträffade i Flen den 14 april 1979. Denna fråga är under prövning i domstol. Min bedömning kommer huvudsakligen att avse den allmänna frågan om utnyttjande av hemvärnsmän för bevakningstjänst under fredstid.

Allmänna hemvärdet är en del av armén och leds under chefen för armén av rikshemvärnschefen. På regional nivå leds hemvärdet av militärbefälhavaren och försvarsområdesbefälhavaren. Hemvärnsmännen som till övervägande delen utgörs av personal över värnpliktsåldern rekryteras på frivillig väg. De förbinder sig vid inträdet i hemvärdet att delta i utbildning mellan 20 och 50 timmar varje år.

Hemvärdets uppgifter är i princip begränsade till beredskaps- och krigsförhållanden. En väsentlig uppgift för hemvärdet under dessa förhållanden är att bevaka skyddsföremål. En stor del av utbildningen av hemvärnsmän i fredstid är inriktad på sådan verksamhet. Som ett undantag från huvudregeln meddelade Kungl. Maj:t 1970 de av bl. a. chefen för armén åberopade bestämmelserna om hemvärnsmäns medverkan vid efterspanings- och bevakningstjänst m. m. Däri anges att, när tillgängliga militär- eller polisstyrkor bedöms otillräckliga eller deras medverkan inte utan fara eller större

olägenhet kan avvaktas. hemvärnsman i allmänna hemvärdnet på begäran av vissa myndigheter efter eget åtagande får tas i anspråk för vissa uppgifter. Dessa är efterspaning i samband med befarat flyghaveri samt omhändertagande av havererat flygplan och dess besättning, bevakning och biträde vid inträffad eller befarad större olyckshändelse (järnvägsolycka, översvämning, brand eller dylikt) och efterspaning av personer som gått vilse under sådana förhållanden att överhängande fara för deras liv kan anses föreligga.

Dessa föreskrifter måste ses som ett exklusivt undantag från regeln att hemvärdnet skall verka under beredskap och krig. Hemvärdnspersonal får således under normala fredsforhållanden inte ens efter frivilligt åtagande tas i anspråk för andra uppgifter än dem som räknas upp i de särskilda bestämmelserna. Som överbefälhavaren har anført kan bevakning av skyddsforemål i syfte att skydda dem från inbrott knappast anses falla under dessa bestämmelser. De hör närmare ihop med föreskrifterna i kungörelsen (1969:85) om militär räddningstjänst och avser närmast insatser i katastrofsituationer.

De bestämmelser och anvisningar, som överbefälhavaren har åberopat som stöd för tillåtligheten av att anlita hemvärdnspersonal för ifrågavarande uppgifter (BTFF.AKBEST och 24 kap. 2§ brottsbalken), avser bl. a. de rättigheter och skyldigheter som bevaknings- och tillsynspersonal har i olika situationer och vilka krav som skall ställas på sådan personal. Några särskilda föreskrifter angående ianspråktagande av hemvärdnspersonal finns däremot inte däri.

Jag kan således konstatera att det inte finns något författningssenligt stöd för att ta hemvärdnsmän i anspråk för bevakning under ifrågavarande förhållanden. Chefen för P 10/Fo 43 synes också ha haft detta klart för sig. Av hans yttrande framgår att han i stället använde den konstruktionen att tjänstgöringen skulle fullgöras inom ramen för den utbildning som hemvärdnspersonalen har åtagit sig att fullgöra årligen. Också överbefälhavaren synes vara inne på att detta är möjligt. För egen del vill jag hävda att en sådan lösning inte bara är formellt felaktig utan också i hög grad olämplig. Utbildningstiden skall självfallet utnyttjas för utbildning av personalen inom ramen för bl. a. rikshemvärnschefens utbildningsanvisningar och inte för en tillämpningsverksamhet, som det enligt nämnda anvisningar inte ens finns utrymme för utbildning i. Det måste nämligen slås fast att det föreligger en avsevärd skillnad mellan bevakningspersonalens uppgifter och befogenheter i fred och under beredskap och krig. Även om underlaget för utbildningen i bevakningstjänst i krig (VaktB m. m.) också innehåller reglerna för motsvarande tjänst i fred, går hemvärdnspersonalens utbildning främst ut på att den skall kunna lösa krigsuppgifter. Den bonuseffekt som chefen för P 10/Fo 43 har ansett uppkomma i form av kunskap om fredstida vakttjänst, anser jag därför att man bör vara försiktig med att förutsätta. Även mot bakgrund av chefens för P 10/Fo 43 uppfattning om tillåtligheten

av att anlita hemvärnspersonal finner jag det därför något märkligt att det inte gjordes någon individuell prövning av hemvärnsmännens kunskaper om bevakningstjänst i fred innan de togs i anspråk.

Sammanfattningsvis anser jag således att länspolischefens förfrågan om möjligheten att använda hemvärnspersonal för bevakning av förråd borde ha besvarats nekande. Mot bakgrund av bl. a. att föreskrifterna är ganska svårtillgängliga och i viss utsträckning mångtydiga, att också högre chefer haft uppfattningen att hemvärnsmän kan anlitas för sådana uppgifter samt att det uppenbarligen förelåg ett krisläge, där ett snabbt beslut var nödvändigt, är jag inte beredd att rikta någon allvarlig kritik mot chefen för P 10/Fo 43 för det bedömningsfel som jag menar har förekommit från hans sida. Någon ytterligare åtgärd finns det därför inte skäl att vidta.

Chefen för armén har anfört att hemvärnsmän inte kan undvaras för att i ett kritiskt läge både bevaka och vid behov försvara viktiga mobiliseringsförråd. Mot bakgrund härav har jag övervägt om det kan finnas anledning för mig att utnyttja min befogenhet att väcka fråga om författningsändring. Jag har emellertid funnit att det är av vikt att principen om att hemvärnspersonal är avsedd för beredskaps- och krigsuppgifter upprätthålls i största möjliga utsträckning. Detta i förening med att jag inte är övertygad om det lämpliga i att utnyttja hemvärnsmän i denna egenskap för bevakningstjänst under fredstid gör att jag avstår från att avge någon framställning till regeringen om ändring av hemvärnsförfattningarna. Jag finner dock skäl att överlämna ett exemplar av detta beslut till chefen för försvarsdepartementet för kännedom.

I detta ärende och i andra sammanhang har polisens åtgärder i samband med händelsen vid förrådet i Stav ifrågasatts. Granskningen av förundersökningsprotokollet och övriga handlingar ger emellertid inte anledning till något ingripande från JO:s sida i det hänseendet.

Motivering av beslut i ärende om anstånd med värnpliktstjänstgöring

Lars Klöfver inkallades i augusti 1979 till krigsförbandsövning vid 1 2 i Karlstad under tiden den 11 februari 1980–14 mars 1980. I skrivelse den 20 december 1979 till Bergslagens värnpliktskontor ansökte Klöfver om anstånd med fullgörande av övningen. Till stöd för ansökan åberopade Klöfver att tjänstgöringen skulle innebära ett avsevärt avbräck i hans arbete vid statens vattenfallsverk. Klöfver åberopade intyg från arbetsgivaren jämte vissa andra handlingar till styrkande av sina uppgifter. Sedan Klöfvers ansökan den 15 januari 1980 överlämnats till värnpliktsverket, fattade verket, genom tjänsteförrättande chefen för värnpliktsavdelningen G. Löfberg, den 17 januari 1980 följande beslut.

Enligt 22 § kungörelsen om värnpliktigas tjänstgöring m. m. (SFS 1969: 380) kan anstånd med tjänstgöringen beviljas värnpliktig som visar att tjänstgöringen skulle medföra avsevärt avbräck i påbörjade studier eller vålla väsentlig olägenhet i hans arbete eller bereder honom eller nära anhörig till honom väsentliga svårigheter. Värnpliktsverket bedömer icke tjänstgöringen medföra sådana olägenheter eller svårigheter att anstånd bör medges. Anstånd med tjänstgöringen *bifalles icke*.

Klöfver anförde den 21 januari 1980 besvär över beslutet hos värnpliktsnämnden. Värnpliktsnämnden fattade den 28 januari 1980 detta beslut:

''Värnpliktsverkets beslut att ej medge anstånd fastställs.''

I en härefter till JO den 12 februari 1980 inkommen skrivelse kritiserade Klöfver värnpliktsverkets och värnpliktsnämndens handläggning av ärendet. Klöfver vände sig mot att myndigheterna ej motiverat sina beslut på ett tillfredsställande sätt. Klöfver hade ej heller genom telefonkontakter och skriftliga förfrågningar i efterhand lyckats få reda på de skäl som bestämt utgången av anståndsärendet. Klöfver hemställde därför att JO skulle granska saken.

Klagomålen remitterades till värnpliktsverket och värnpliktsnämnden för yttrande. Vid remissens besvarande borde särskilt beaktas föreskriften i 17 § 2 st. förvaltningslagen samt vad som uttalats i JO:s ämbetsberättelse 1972 s. 89.

Värnpliktsverket anförde i yttrande avgivet av generalmajoren Bertil Creutzer.

Beträffande omfattningen av skyldigheten att motivera avslagsbeslut i anståndsärenden tillämnar värnpliktsverket sedan länge en praxis som sammanfattningsvis innebär följande:

- Beslut inleds med en hänvisning till författningstexten.
- Sökanden upplyses om de utredningar och yttranden som tillförts ärenden.
- Sökanden upplyses om vilka anståndsgrundande skäl som prövats i ärendet men som ej ansetts föreligga.
- I beslutet anges om möjligt den springande punkten, dvs. någon för bedömningen särskilt betydelsefull omständighet eller i vart fall från vilka särskilda synpunkter bedömningen gjorts.
- Sökanden upplyses om vilka eventuella andra lösningar, t. ex. tjänstledighet för visst fall, som skulle kunna komma ifråga istället för anstånd med tjänstgöringen.

I den händelse ärendet, med hänsyn till inkallelsetidpunkten, är så brådskande att det inte finns tid att utforma skälen (jfr 17 § första stycket 4, förvaltningslagen) kan beslutsmotivering komma att utelämnas. I de fall skälen är knapphändiga eller helt utelämnas får sökanden i efterhand besked (muntligen eller skriftligen) om motiveringen om han begär det. Förutsatt att det är möjligt att då bestämma vilka skäl som legat till grund för beslutet (jfr 17 § andra stycket förvaltningslagen).

Jag vill här fästa uppmärksamhet på det förhållandet att det inom verket genom inspektionsverksamhet utförs kontroller att det här redovisade tillämpningsförfarandet används vid beslut i anståndsärenden.

I förevarande fall innehåller värnpliktsverkets beslut 1980.01.17 dels en hänvisning till tillämpligt lagrum. återgiven på sätt som beskrivits ovan, dels upplysning om vilka anståndsgrundande själ – "olägenheter" i sökandens arbete eller "svårigheter" för honom – som prövats jämte resultatet av prövningen och dels beslut att icke bifalla anstånd med tjänstgöringen.

Byrådirektör Göran Löfberg, som handlägger ärenden om anstånd vid värnpliktsverkets huvudkontor, har efter det att beslutet meddelades vid två tillfällen blivit uppringd på telefon och samtalat med Klöfver angående innehållet i beslutet samt de överväganden som föregått detta. Löfberg har vid dessa tillfällen icke fört minnesanteckningar över samtalen eller haft omedelbar tillgång till handlingarna i ärendet. Vid det första telefonsamtal – ett längre samtal – erinrar sig Löfberg emellertid att han för Klöfver bl. a. förklarat att denne genom sin anståndsansökan och det återopade intyget icke visat att tillräckliga skäl för anstånd förelegat samt att värnpliktsverket därvid övervägt allt det som påvisats i ärendet. Löfberg berörde aldrig några enskilda faktorer som kunde anses ha påverkat beslutet, utan förklaringen lämnades i allmänna ordalag. Avslutningsvis upplystes Klöfver om att han hade möjlighet att överklaga till värnpliktsnämnden om han inte var nöjd med beslutet. Beträffande det andra samtalet erinrar sig Löfberg att man förde ett allmänt resonemang om motiven till det aktuella avslagsbeslutet. Under samtalet lämnade Löfberg på begäran av Klöfver exempel på sådana motiv som kunde varit ägnade att ha påverkat utgången i ärendet. Han kan därvid ha angivit sådana förhållanden eller faktorer som Klöfver berört i sin anmälan. Klöfver framhårdade under samtalets gång att Löfberg skulle lämna en utförligare motivering till beslutet.

Löfberg har under utredningen uppgivit att det inte varit möjligt att i beslutet eller på annat sätt ange alla de moment som kunnat påverka värderingen av de anståndsgrundande skälen i Klöfvers fall. Ej heller har det varit möjligt att välja ut något moment som det avgörande.

Som framgått av det föregående ankommer det på den värnpliktige att visa att det i hans fall föreligger anståndsgrundande skäl. Behovet av anstånd kan den värnpliktige styrka bl. a. genom intyg av person i förtroendeställning eller annan som är väl förtrogen med sökandens förhållanden (26§ 4 kungörelsen om värnpliktigas tjänstgöring m. m.). Med hänsyn till den stora mängd ärenden det här gäller kan det endast i undantagsfall komma ifråga att från intygsgivaren införskaffa kompletterande upplysningar eller förtydliganden. Innehåller intyget endast en rekommendation eller ett allmänt önskemål att anstånd måtte medges, utan att orsaken härtill närmare anges, företas ärendet i regel till avgörande utan att kontakt dessförinnan tas med intygsgivaren. Detsamma gäller om det av intyget går att utläsa graden av de olägenheter eller svårigheter som militärtjänstgöringen kan komma att medföra i den värnpliktiges arbete, för honom själv eller hans nära anhörig. Sökanden kan i normalfallet sägas stå risken för att det återopade intyget får den därmed avsedda effekten. Om däremot intyget innehåller uppgifter som är oklara eller som eljest bör kompletteras, ankommer det på handläggaren att inhämta erforderliga upplysningar innan ärendet avgörs. Det måste i dessa fall finnas någon eller några konkreta uppgifter, ehuru inte helt klart framlagda, som ger anledning för verket att på eget initiativ komplettera ärendet.

Beträffande det intyg från arbetsgivaren som Klöfver återopat har detta av handläggaren inte ansetts böra kompletteras. Enligt min mening framgår graden av de olägenheter och övriga omständigheter, vilka anförs i

intyget, med tillräcklig tydlighet för att ärendet skulle kunna avgöras utan föregående komplettering.

Vad avslutningsvis gäller beslutsmotiveringen anser jag att ett utförligare eller mera konkret angivande av skälen i beslutet i det här fallet skulle leda till en vidlyftighet som inte är försvarbar från ett rationellt betraktelsesätt. Att ställningstagandet grundar sig på en diskretionär bedömning av de olägenheter i arbetet, som arbetsgivaren genom intyget gett uttryck för, har, såvitt blivit utrett, kommit Klöfver till del vid de telefonsamtal som förekommit. Förvaltningslagens krav på beslutsmotivering har således tillgodosetts genom dels innehållet i beslutstexten och dels de upplysningar Klöfver erhållit i efterhand.

Värnpliktsnämnden anförde för sin del bl. a. detta.

Klöfver anförde besvär över värnpliktsverkets beslut genom skrift den 21 januari 1980 till nämnden. Som ytterligare skäl angav Klöfver, att han inom organisationen Riksförbundet Energi och Samhälle deltog i kampanj-arbete inför folkomröstningen om kärnkraft den 23 mars 1980.

Till besvären var vidare fogad en hos Vattenfallsverket den 11 januari 1980 upprättad tjänstememorial, som närmare beskrev ett av Klöfver tidigare omnämnt arbetsprojekt, vilket han utsetts att leda.

Värnpliktsnämnden prövade ärendet vid sammanträde den 28 januari 1980, varvid värnpliktsverkets beslut att ej medge anstånd fastställdes.

I skrift den 29 januari 1980 till värnpliktsnämnden begärde Klöfver närmare motivering av nämndens beslut. I svar den 31 januari 1980 upplystes Klöfver om att nämnden i alla delar anslutit sig till bedömningen i första instans och därför inte funnit anledning att upprepa vad som uttalats i det överklagade beslutet utan endast fastställt detta.

Värnpliktsnämnden beklagar att i detta svar till Klöfver, till följd av en oförklarlig misskrivning, beslutsmyndigheten i första instans kom att anges som Nedre Norrlands värnpliktskontor i stället för värnpliktsverket.

Värnpliktsverket har i skrivelse den 21 december 1979 till bl. a. riksdagspartiernas ungdomsförbund tillkännagivit, att inför folkomröstningen om kärnkraft anstånd med att påbörja grundutbildning, krigsförbandsövning eller annan repetitionsutbildning (med undantag för s. k. mobiliseringsövning om 1–2 dagar) med inryckningsdag före den 26 mars 1980 skulle komma att beviljas hos riksdagspartierna eller dessas ungdomsförbund anställda ombudsmän samt vid vissa uppräknade kampanjorganisationer anställda ombudsmän och andra befattningshavare med motsvarande arbetsuppgifter. Den organisation som Klöfver uppgett att han tillhörde återfanns inte bland dessa av värnpliktsverket uppräknade organisationer. Nämnden hade därför att pröva om Klöfvers engagemang i samband med folkomröstningen utgjorde skäl för anstånd mot bakgrund av de allmänna reglerna om anstånd i 22 § kungörelsen (1969: 380) om värnpliktigas tjänstgöring m. m.

I nämnda författningsrum uttalas bl. a. att anstånd med värnpliktstjänstgöring kan beviljas den som visar att tjänstgöringen i vissa närmare angivna hänseenden skulle medföra olägenheter eller svårigheter. Det åligger därvid i första hand den värnpliktige att ange de skäl som han önskar åberopa och att styrka dem genom intyg eller på annat sätt. Enligt värnpliktsnämndens mening kan inte besvärsinstansen, lika litet som beslutsmyndigheten, vara skyldig att i varje enskilt ärende, där det åberopas

arbetsskäl, ta kontakt med vederbörande arbetsgivare eller på annat sätt införskaffa egen utredning. I de fall däremot, där det finns anledning att inhämta kompletterande utredning inhämtar värnpliktsnämnden ofta remissyttrande från lämplig myndighet. Dessutom beredes den värnpliktige regelmässigt tillfälle till att lämna en komplettering. Direktkontakt med arbetsgivare kan också förekomma.

Värnpliktsnämnden fann vid handläggningen av Klöfvers ärende inte anledning att inhämta ytterligare utredning.

Värnpliktsnämnden avgör varje år omkring 3 600 ärenden, av dem omkring 2 200 ärenden angående anstånd med värnpliktstjänstgöring, civilförsvarstjänstgöring och vapenfri tjänst. Nämnden sammanträder i genomsnitt två—tre gånger varje vecka. Nämnden anser att det är väsentligt att den som har anfört besvär får ett snabbt besked. Beslut i varje ärende expedieras därför alltid under sammanträdesdagen.

Inte minst i anståndsärenden ger nämndens beslut uttryck för en samlad bedömning av samtliga omständigheter i ärendet. Det skulle i flertalet ärenden knappast vara meningsfullt och av tidsskäl inte heller möjligt att i beslutet ta upp alla dessa omständigheter och redovisa de värderingar som lett fram till en slutlig bedömning. I många ärenden blir beslutsmotiveringen därför ganska allmän i den mån nämnden inte finner det vara tillräckligt att fastställa första instansens beslut. I åtskilliga ärenden anser nämnden likväl det vara angeläget att i beslutet markera om någon omständighet eller några omständigheter har varit av särskild betydelse för utgången i ärendet. Inte minst för att ge ledning för en jämn praxis hos underinstanserna sker detta också i bifallsbeslut.

I det nu aktuella ärendet ansåg nämnden att den kunde ansluta sig till den helhetsbedömning som hade kommit till uttryck i värnpliktsverkets beslut och fastställde därvid detta beslut.

Klöfver har efter nämndens beslut i hans ärende skriftligen begärt närmare motivering av beslutet.

I 17 § andra stycket förvaltningslagen finns en rekommendation till myndigheterna att lämna besked om motiveringen till ett beslut, om part efter dess meddelande framställer en begäran om det. Sådana besked lämnas då och då av nämnden, genom föredraganden, och oftast vid telefonsamtal, då den klagande förfrågar sig om nämndens närmare inställning i hans ärende.

Det besked som Klöfver fick genom skrivelsen den 31 januari 1980 kunde måhända ha innehållit en något mera fyllig information om grunderna för nämndens ställningstagande, exempelvis genom att säga att nämnden vid sin helhetsbedömning beaktat samtliga de omständigheter som Klöfver hade anfört i sin besvärslaga och även då hans engagemang i organisationen Riksförbundet Energi och Samhälle.

Klöfver fick del av remissyttrandena och kom in med påminnelser.

JO Uhlin anförde följande i ett beslut den 19 augusti 1980.

Frågan om motivering av beslut i anståndsärenden hos värnpliktsverket och värnpliktsnämnden har tidigare varit föremål för JO:s prövning. De uttalanden som gjorts i JO:s ämbetsberättelse 1971 s. 178 och 1972 s. 89 härrör sig från tiden före förvaltningslagens ikraftträdande den 1 januari 1972. Att förvaltningsmyndighet är skyldig att motivera beslut i förevarande typ av ärenden är numera fastslaget i 17 § förvaltningslagen. Det heter

där att "beslut, varigenom myndighet avgör ärende, skall innehålla de skäl som bestämt utgången". Hur omfattande eller långtgående motiveringen bör vara är emellertid därmed inte utsagt. Formuleringen av lagtexten har ansetts markera att anspråken på motiverings innehåll inte får ställas för högt. Det är de omständigheter som varit avgörande för myndighetens beslut som skall redovisas. Däremot krävs inte någon längre redogörelse för sakförhållandena i ärendet eller för de avvägningar som gjorts beträffande olika yrkanden, argument och bevis. Det är de "springande punkterna" som skall komma fram i motiveringen, som i många fall torde kunna göras kort (jfr prop. 1971: 30 s. 493 samt Hellners, Förvaltningslagen s. 211 f).

Vid prövningen av den aktuella anståndsansökan har myndigheterna haft att tillämpa 22 § kungörelsen om värnpliktigas tjänstgöring m. m. Enligt författningsrummet kan anstånd beviljas värnpliktig som – såvitt här är av intresse – visar att tjänstgöringen skulle vålla väsentlig olägenhet i hans arbete eller bereda honom väsentliga svårigheter. Vad som närmare avses med väsentlig olägenhet resp. väsentliga svårigheter anges inte i kungörelsen. Det har överlämnats åt myndigheterna att med bruk av sitt fria skön ta ställning härtill i det enskilda fallet. Ställningstagandet får alltså grundas på diskretionära överväganden. Det ger naturligtvis upphov till särskilda problem att motivera beslut som väsentligen grundas på värdeomdömen. Utrymmet för meddelande av meningsfyllda motiv kan vara begränsat därför att många av de värderingar som görs är – som det har uttryckts – "oåtkomliga för rationell motivering". Svårigheten ligger i att för parten på ett någorlunda kortfattat och meningsfullt sätt förklara hur myndigheten resonerat.

Även med beaktande av de här berörda svårigheterna är det naturligtvis önskvärt om en sökande orienteras inte bara om att myndigheten inte har funnit de åberopade skälen tillräckligt bärande utan också varför. Det är annars svårt att tala om beslutsmotivering i egentlig mening. Dåvarande JO Wennergren har dock anfört att det måste godtas som skäl att myndighet i ett beslut uttalar t. ex. att anförda omständigheter inte "kan anses" utgöra sådana särskilda skäl som fordras för bifall till en framställning enligt visst författningsrum. (Handläggning, s. 94.) Alltså en lokution liknande den värnpliktsverket använt i förevarande ärende. Jag ansluter mig till Wennergrens bedömning. En annan sak är att det måste anses bättre stå i överensstämmelse med förvaltningslagens anda att i ett beslut om möjligt kortfattat ange varför det som åberopats till stöd för en ansökan om anstånd e. d. inte ansetts tillräckligt för bifall (jfr Hellners a. a. s. 216).

Mot bakgrund av det inledningsvis anförda och med beaktande av vad som anförts i remissvaren över Klöfvers klagomål kan jag inte finna att utredningen beträffande värnpliktsverkets befattning med Klöfvers anståndsärende ger anledning till kritik från min sida. Jag godtar alltså förkla-

ringen att det i detta speciella fall inte bedömts möjligt att ge en mer uttömmande motivering till avslagsbeslutet (ej heller i efterhand).

Vad gäller värnpliktsnämndens prövning av Klöfvers besvär vill jag säga följande. Besvärsprovande instans anses kunna underlåta att lämna en egen motivering när den inte finner skäl att göra ändring i ett överklagat (och tillfredsställande motiverat) beslut. Detta följer av 17 § 1 st 1 förvaltningslagen enligt vilket stadgande skälen får utelämnas om det är uppenbart obehövt att upplysa om dem (prop. s. 493). Om besvärinstansen använder lokutionen "fastställer överklagade beslutet" antyder detta att besvärinstansen godtagit såväl det beslut som de skäl överklagade beslutet innehåller. I detta fall hade emellertid Klöfver hos värnpliktsnämnden åberopat nya omständigheter till stöd för sin anståndsansökan. Dessa hade inte tidigare prövats av värnpliktsverket. Vid sådant förhållande torde värnpliktsnämnden ha haft att i sitt beslut redovisa de först därstädes åberopade omständigheterna. Som beslutet nu utformats kan man få intrycket att dessa alls ej beaktats vid besvärsprovningen, vilket framstår som otillfredsställande. En redovisning av de nya omständigheterna och nämndens bedömning därav följde av lokutionen "lämnar besvaren utan bifall" synes i detta fall ha varit lämpligare för att ge uttryck för den samlade prövning värnpliktsnämnden i remissvaret förklarar sig ha gjort av Klöfvers besvär.

Handläggning av ärende om ändrad uttagning för värnpliktsutbildning

Henrik Neuhaus, som hade tagits ut till plutonsbefäl för tolkutbildning, ryckte in för grundutbildning den 5 juni 1979. Enligt inkallelseordern var grundutbildningstiden 450 dagar och utryckningsdatum den 29 augusti 1980. Tjänstgöringen var förlagd till K 3 i Skövde och till S 1 i Uppsala (arméns stabs- och sambandsskola). Den 22 oktober 1979 ansökte Neuhaus om ändrad uttagning och uttryckte i samband därmed önskemål om att få en ny placering med utbildningen förlagd till Stockholm. Östra värnpliktskontoret (VKÖ) beslutade den 16 november 1979 att ändra Neuhaus' uttagning till stabsassistent med tjänstgöring vid KA 4 i Göteborg, S 1 i Uppsala och KA 1 i Vaxholm. Neuhaus anförde besvär hos värnpliktsnämnden. Den 6 december 1979 beslutade nämnden, som antecknade att beslutet av VKÖ saknade författningens stöd, att undanröja detta beslut och visa ärendet åter till chefen för VKÖ för förnyad handläggning. På begäran av Neuhaus redovisade nämnden sedermera att dess beslut om undanröjande grundade sig på att Neuhaus' utbildningstid hade förlängts en vecka utan dennes samtycke. Genom nytt beslut av VKÖ ändrades

därefter Neuhaus' uttagning till befattning som menig med placering i handräckningstjänst, varigenom han erhöll kortare tjänstgöringstid.

I ett brev, som kom in till JO den 24 januari 1980, anförde Neuhaus i huvudsak följande.

Han hade drabbats av vissa familjesociala och ekonomiska problem av sådan art att den enda möjliga lösningen var att han blev förflyttad till sin hemort. I mitten av oktober 1979 hade han därför ansökt om ändrad uttagning till en befattning i Stockholm. Han hade blivit kallad till kapten Svensson, som hade informerat honom om att det endast fanns tre alternativ. Av dessa hade två fallit bort av olika skäl, varför det endast hade kvarstått utbildning som stabsassistent vid kustartilleriet med utryckning den 29 augusti 1980. Eftersom tolkskoleeleverna skulle rycka ut den 22 augusti 1980 och Svenssons alternativ därför skulle ha inneburit en förlängning av tjänstgöringstiden med en vecka, hade Neuhaus påpekat att detta var ogenomförbart. Han var nämligen inte beredd att medge förlängd tjänstgöring. Ett sådant medgivande var enligt värnpliktsutbildningsförordningen en förutsättning för att förlängning skulle få ske under pågående grundutbildning. Svensson hade svarat att Neuhaus tolkade lagen fel, eftersom det på inkallelseordern angavs en tjänstgöringstid om 450 dagar och stabsassistenternas utryckning precis rymdes inom detta antal dagar. I den skrivelse Neuhaus då hade upprättat hade han utelämnat Svenssons förslag och i stället ansökt om att få komma till Stockholm.

Dagen därpå hade Neuhaus åter blivit kallad till Svensson, som inte ansåg Neuhaus' skrivelse ge tillräcklig ledning angående Neuhaus' önskemål om ny placering. Svensson hade därför fört in skrivelsen i sin skrivmaskin och på baksidan skrivit bl. a. att Neuhaus' önskemål var i första hand att komma till förband där han kunde få tidigare utryckning och i andra hand att omfördelas till "stabsassistent KA vid StabSbS" med nuvarande utryckningsdag. Svensson hade vidare, under hänvisning till Neuhaus' ansökan med komplettering, angivit att Neuhaus av sociala skäl önskade vara i närheten av sin familj. Därefter hade Svensson tagit ur papperet och sagt att han för att hjälpa Neuhaus hade sammanfattat dennes åsikter på ett bättre sätt än han själv hade förmått göra. Svensson hade bett Neuhaus begrunda skrivelsen och, om han godkände den, skriva under den. Trots att Svensson hela tiden hade uppträtt formellt korrekt hade Neuhaus känt en stark psykisk press från hans sida att skriva under.

Efter besöket hos Svensson den 31 oktober 1979 hade Neuhaus tagit kontakt med kapten Allgulin vid VKÖ för att diskutera sin omplacering. Allgulin hade tittat efter i sina handlingar, i vilka tolkskolans utryckningsdatum felaktigt hade angivits vara den 29 augusti 1980, och konstaterat att så länge det stod detta datum i hans handlingar så skulle han rätta sitt handlande därefter.

På grund av det anförda begärde Neuhaus att JO skulle utreda dels om Svensson hade gjort sig skyldig till otillbörlig påverkan i rättssak och

myndighetsmissbruk genom att i Neuhaus' namn skriva ut en inlaga. dels om Allgulin hade gjort sig skyldig till myndighetsmissbruk när han handlade Neuhaus' ärende och dels i vilken utsträckning chefen för VKÖ hade varit ansvarig för och delaktig i Allgulins handläggning av bl. a. Neuhaus' ärende.

Efter remiss kom chefen för Upplands regemente, översten I gr Carl-Ivar Lindgren, och chefen för värnpliktsverket, generalmajoren Bertil Creutzer, in med utredningar och yttranden.

Lindgren anförde i huvudsak följande. Kaptenen Börje Svensson brukar hjälpa värnpliktiga, som har svårt att formulera sig, genom att upprätta förslag till en skrivelse. Han brukar då också, som han gjorde med Neuhaus, överlämna utkast till en skrivelse för begrundande och, efter eventuellt godkännande, för underskrift. Denna hjälp brukar värnpliktiga vara tacksamma för. Neuhaus hade uppfattat handlandet som "otillbörlig påverkan i rättsak och myndighetsmissbruk". Detta hade emellertid inte varit Svenssons avsikt. Han sade sig ha uppträtt som vanligt, dvs. vänligt och korrekt, och hade inte uppfattat att Neuhaus skulle ha känt en stark psykisk press. Svensson uppgav att hans enda strävan hade varit att hjälpa Neuhaus att i skriftlig form utforma sina önskemål.

Creutzer anförde följande.

Beslut om ändrad uttagning fattas antingen efter initiativ av truppregreringsmyndighet, utbildningsmyndighet eller efter ansökan av den värnpliktige. Ändring grundas på medicinska eller andra skäl. Av 6 § 3 st värnpliktslagen (1941:967) och 6 § 2 st värnpliktsutbildningsförordningen (1976:394) framgår att den värnpliktiges medgivande fordras om den nya befattningen medför att tiden för grundutbildningen förlängs, förutsatt att ändringen äger rum efter inskrivningen men innan grundutbildningen avslutas. I 6 § 2 st förordningen sägs dessutom att om den värnpliktiges uttagning eller tillhörighet ändras under grundutbildningen, skall han tjänstgöra det antal dagar som behövs för att han skall avsluta grundutbildningen samtidigt som övriga värnpliktiga inom den kategori till vilken han har överflyttats, om ej värnpliktsverket bestämmer kortare tjänstgöringstid. Enligt 6 § värnpliktslagen skall vidare den värnpliktige såvitt uttas till den utbildning för vilken han kan anses bäst lämpad. Hänsyn skall därvid tas till den värnpliktiges önskemål, i den mån det kan ske.

Neuhaus, som uttagits till plutonsbefäl för tolkutbildning, inkallades för grundutbildning under tiden 1979-06-05 t. o. m. 1980-08-29 med en sammanlagd tjänstgöringstid av 450 dagar, in- och utryckningsdagar oräknade. Tjänstgöringen var förlagd dels till K 3 i Skövde och dels till S I i Uppsala. I skriftlig framställning 1979-10-22 till östra värnpliktskontoret ansökte Neuhaus om ändrad uttagning och uttryckte i samband därmed önskemål att få en ny placering med utbildningen förlagd till Stockholm. På framställningen fanns påtecknat beslut av chefen för stabs- och sambandsskolan varigenom Neuhaus skildes från utbildningen vid tolkskolan fr. o. m. 1979-10-24. I kompletterande skrift 1979-10-30 utvecklade Neuhaus skälen till sin ansökan. Genom beslut 1979-11-16 av östra värnpliktskontoret erhöll Neuhaus ändrad uttagning till stabsassistent med tjänstgöring vid KA 4 i Göteborg tiden 1979-11-26 t. o. m. 1980-01-06, S I i Uppsala 1980-01-07 t. o. m. 1980-07-13 och KA I i Vaxholm 1980-07-14 t. o. m. 1980-08-29.

Neuhaus ansökte därefter att få kvarstanna vid tolkskolan i Uppsala t. o. m. 1980-01-06. Ansökan, som avstyrktes av chefen för stabs- och sambandsskolan, lämnades utan bifall. Över beslutet om ändrad uttagning anförde Neuhaus besvär hos värnpliktsnämnden, som genom beslut 1979-12-06 undanröjde det överklagade beslutet och återförvisade ärendet till chefen för östra värnpliktskontoret för förnyad handläggning. Neuhaus' uttagning ändrades sedermera till befattning som menig med placering i handräckningstjänst varvid han erhöll kortare tjänstgöringstid. Han är ej längre i tjänst.

När frågan om ändrad uttagning aktualiserades beträffande Neuhaus förelåg inga medicinska skäl vilka bort medföra att Neuhaus erhöi en uttagning till kategori med kortare utbildningstid. Det gällde därför att finna en annan befattning på plutonsnivå till vilken utbildning Neuhaus kunde ansluta sig och som i görligaste mån samtidigt tillgodosåg Neuhaus' personliga önskemål. Emellertid framkom under handläggningen av ärendet och efter omfattande undersökningar att de befattningar som kunde komma ifråga var starkt begränsade till antalet. En uttagning till stabsassistent bedömdes i det läget vara den som bäst överensstämde med de av Neuhaus framförda önskemålen.

Det anförda kriteriet – medicinska skäl – är en huvudregel vid prövning av ändrad uttagning till kategori med kortare utbildningstid. Härigenom eftersträvas en i möjligaste mån rättvisande grund för sådan ändrad uttagning. Allmänt sett gäller att enskild inte av andra orsaker skall kunna bereda sig en kortare utbildningstid än den som inskrivningsnämnd ursprungligen beslutat och att utbildningen skall leda fram till lämplighet för krigsplacering i befattning inom försvarsmaktens krigsorganisation. Tillämpningen av denna grundregel måste självfallet, på samma sätt som i övriga värnpliktsärenden, kunna anpassas till de för det enskilda ärendet förekommande särskilda skälen och hänsyn kunna tas till synnerligen ömmande faktorer som inträffat efter vederbörandes inryckning. Jag tar i sammanhanget inte ställning till om de av Neuhaus anförda skälen kan anses vara av sistnämnda art, men anser heller inte att östra värnpliktskontoret i detta avseende gjort någon uppenbart felaktig bedömning.

Vidkommande frågan om uttryckningsdatum, som i beslutet om den ändrade uttagningen angivits till 1980-08-29, får värnpliktsverket anförda följande. Som underlag för fastställande av tjänstgöringstid och utskrift av inkallelseorder för den värnpliktige utfärdar försvarsgrenscheferna för varje grundutbildningsår bestämmelser genom utbildningsorder. Underlaget framtas av utbildningsredovisande myndighet som därefter översänder underlaget till truppregistreringsmyndigheten för uppläggning i tjänstgöringsregistret och utskrift av inkallelseorder. Ansvaret för underlaget åvilar således utbildningsredovisande myndighet, som sedan uppgifterna upplagts i tjänstgöringsregistret, bereds tillfälle att kontrollera och eventuellt påkalla rättelse av innehållet i registret. I inkallelseunderlaget har P 4/ Fo 35 såsom utbildningsredovisande myndighet till värnpliktsverket (östra värnpliktskontoret) ingivit ett underlag som innehållit olika uppgifter (dels 1980-08-22 och dels 1980-08-29) om uttryckningsdag för de värnpliktiga, däribland Neuhaus, som uttagits till tolkutbildning. Utryckningsdagen för Neuhaus har därvid angivits till 1980-08-29. oaktat chefen för armén genom arméorder 1978-09-29 utfärdat särskilda bestämmelser för den centraliserade utbildningen avseende grundutbildningsåret 1979/80 varav framgår bl. a. att tolkutbildningen skall avslutas 1980-08-22. Neuhaus har således.

om hänsyn tas till dessa bestämmelser, erhållit en inkallelseorder vari felaktigt angivits att utryckningsdatum är 1980-08-29 i stället för 1980-08-22.

Kapten Bertil Allgulin, som tjänstgör vid östra värnpliktskontoret, har under utredningen uppgivit att han haft ett flertal samtal med Neuhaus och att han av denne erhållit uppgift om att de värnpliktiga som genomgick tolkutbildningen skulle rycka ut 1980-08-22 samt att en ändrad uttagning till stabsassistent skulle komma att medföra en förlängning av Neuhaus' tjänstgöringstid med sju dagar. Allgulin fann dock inte skäl att, innan beslutet om ändrad uttagning fattades, närmare undersöka hur det förhöll sig härmed, utan förutsatte att den utryckningsdag som angivits i inkallelseordern var den riktiga. Chefen för östra värnpliktskontoret har förklarat att enligt utbildningsarméorder för 1979/80, daterad 1978-10-09 (TFA nr 78040 sid. 47 pos. 4) utryckningsdagen blivit bestämd till 1980-08-29.

Neuhaus ifrågasätter i sin ansökan det riktiga i att han genom den ändrade uttagningen till stabsassistent bibehöll den tjänstgöringsskyldighet (450 dagar) som åvilade honom såsom tolkelev trots att för stabstjänstbefattning vid kustartilleriet är föreskrivet en avsevärt kortare tjänstgöringstid (enligt 27 § värnpliktslagen minst 320 dagar och högst 345 dagar). Med hänvisning till de inledningsvis anförda lagrummen föreligger emellertid inte något lagligt hinder att, utan den värnpliktiges medgivande, utta honom till ny befattning, vars utbildning avslutas inom ramen för den grundutbildningstid som först blivit bestämd. I den order om militärtjänstgöring som utfärdats för Neuhaus har tjänstgöringstiden uppgivits till 450 dagar och som utryckningsdatum 1980-08-29. Beslutet om ändrad uttagning till annan befattning med samma utryckningsdag bör därför anses lagligen grundat utan att medgivande från Neuhaus dessförinnan inhämtats. Den Neuhaus beordrade tjänstgöringstiden kan således icke anses ha blivit förlängd genom den ändrade uttagningen, vilket en tolkning av värnpliktsnämndens beslut om undanröjande kan ge vid handen.

Handläggningen av ärendet i övrigt bör anses ha skett på sätt som är tillbörligt i fall som förevarande.

Neuhaus kom in med påminnelser, vari han bl. a. framhöll att yttrandet från chefen för S I innehöll felaktiga sakuppgifter och begärde att JO skulle utreda anledningen därtill.

JO Uhlin anförde följande i ett beslut den 10 september 1980.

Den grundläggande frågan i detta ärende är om Neuhaus utan eget medgivande hade kunnat tas ut till en tjänstgöring som avslutades inom 450 dagar från inryckningen, dvs. senast den 29 augusti 1980. Neuhaus har hävdat att detta inte var tillåtet, eftersom tolkskoleeleverna avslutade sin grundutbildning den 22 augusti 1980. Värnpliktsnämnden synes genom sitt beslut ha ansett denna ståndpunkt vara riktig. Värnpliktsverket synes däremot mena att Neuhaus enligt inkallelseordern skulle tjänstgöra i 450 dagar med utryckning den 29 augusti 1980 och att det därför inte hade förelegat något hinder att flytta över Neuhaus till en kategori värnpliktiga med sistnämnda utryckningsdag. Vad som förekommit i ärendet synes ge vid handen att chefen för armén hade utnyttjat sin befogenhet enligt 7 § värnpliktsutbildningsförordningen att, om särskilda skäl därtill föreligger,

förkorta grundutbildningen med sju dagar. Detta framgår av de särskilda bestämmelser för centraliserad utbildning som chefen för armén utfärdade den 29 september 1978, dvs. samma dag som utbildningsarméordern. Av någon anledning, som jag inte har funnit skäl att närmare utreda, kom emellertid Neuhaus' och ytterligare ett antal värnpliktiga tolkelevers inkallelseorder att ange den utbildningstid och den utryckningsdag som hade gällt om förkortningen inte hade beslutats. Vid bedömningen av om en ändrad uttagning innebär en förlängd grundutbildning är det enligt min mening naturligt att det avgörande är vilken utbildningstid och utryckningsdag som har beslutats i vederbörlig ordning och inte en felaktig uppgift i dataunderlagen och på inkallelseordern. Som Neuhaus hävdar och värnpliktsnämnden också har funnit kunde Neuhaus' uttagning således inte ändras så att han skulle komma att rycka ut efter den 22 augusti 1980.

Allgulin har medgett att Neuhaus talat om för honom att tolkutbildningen avslutades den 22 augusti 1980. Han hade emellertid inte funnit skäl att närmare undersöka om denna uppgift var riktig utan lade innehållet i inkallelseordern till grund för beslutet om ändrad uttagning. Jag finner Allgulins inställning anmärkningsvärd. Det är närmast självklart att ett bestämt påstående om att en handling innehåller felaktiga uppgifter bör föranleda en kontroll, särskilt i ett sådant här fall där det uppenbarligen hade räckt med ett telefonsamtal till stabs- och sambandsskolan för att få Neuhaus' påstående kontrollerat.

Vad som har förekommit vid Neuhaus' samtal med Svensson är inte helt klarlagt. Emellertid synes också Svensson ha varit i villfarelse angående tidpunkten för tolkelevernas utryckning. Enligt min mening kan det skäliga begäras av den befattningshavare som har att handlägga värnpliktsfrågor att han är väl underrättad om tjänstgöringstider m. m. beträffande de värnpliktiga som tjänstgör inom hans ansvarsområde. Inte heller Svensson kan därför undgå kritik för behandlingen av frågan om ändrad uttagning av Neuhaus.

Det är naturligtvis av stort värde att de värnpliktiga som har önskemål om ändrade tjänstgöringsförhållanden får erforderligt biträde med att få reda på förutsättningarna för en ändring och vilka alternativ som är tänkbara liksom hjälp med att upprätta en ansökan. Detta får dock inte drivas så långt att den värnpliktige kan anse sig vara utsatt för ett tryck från vederbörande befattningshavares sida att t. ex. ansöka om en ny tjänstgöring som han egentligen inte vill fullgöra. I detta fall betvivlar jag inte att Svensson haft Neuhaus' bästa för ögonen och velat hjälpa honom till en ändrad uttagning som i så stor utsträckning som möjligt överensstämde med hans önskan att bli placerad närmare hemorten. I den mån Svensson hade klart för sig att Neuhaus inte accepterade de alternativ som lades fram, borde han emellertid inte ha tagit med något av dem vid försöken att hjälpa Neuhaus med att skriva ut en ansökan. Detta kan, vilket detta ärende visar, leda till misstankar om otillbörliga påtryckningar.

De felaktigheter som har påvisats i detta ärende är inte av sådan natur att någon ytterligare åtgärd från min sida är påkallad. Ej heller i övrigt finner jag skäl att göra något uttalande med anledning av Neuhaus' klagomål.

Värnpliktiga vid kustjägarskolan har skadats i samband med jägar-marschen 1978

I en skrivelse, som kom in till JO den 11 juni 1979, uppgav Lars Wennberg att han genom sin son Niklas, som då gjorde sin första tjänstgöring som kustjägare, hade erfarit förhållanden som torde motivera en undersökning. Därvid framhöll Lars Wennberg i huvudsak följande omständigheter. Den s. k. jägarmarschen i december 1978 hade genomförts under tre dygn vid tidvis 12 minusgrader med t. ex. vadning. Flera soldater hade avbrutit marschen efter köldskador. Ingen obligatorisk läkarundersökning av t. ex. fötterna hade ägt rum. Efter denna marsch hade man successivt registrerat ryggskador, vilket hade medfört att ett stort antal kustjägare hade någon form av handräckningstjänst. Orsaken till skadorna, som benämndes "änglavingar", hade uppgivits vara olämplig packning, där kombinationen ryggpåse och stridssele hade skadat en nerv i nacken med följd att den muskel som fixerar skulderbladet delvis hade förtvinat.

Efter remiss kom chefen för marinen in med utredning och yttrande. Utredningen bestod i huvudsak av en utförlig redovisning av hur jägarmarschen i december 1978 genomfördes, en redogörelse av förbandsläkaren vid KA I Holter I:son Hultman för de uppkomna ryggskadorna och de åtgärder som hade vidtagits med anledning därav samt protokoll från sammanträden med granskningsnämnden vid KA I. Yttranden avgavs, förutom av chefen för marinen, av cheferna för KA I och Stockholms kustartilleriförsvar och av marinstabsläkaren Bengt Dahlgren.

Lars Wennberg kom in med påminnelser. Däri framhöll han att han ansåg det vara anmärkningsvärt att utredningen hade företagits utan att några uppgifter hade inhämtats från de skadade jägarna. Han uppgav också bl. a. att sjukskrivna jägare hade beordrats att göra tunga lyft trots att de inte fick belasta de skadade axlarna.

Därefter inhämtades ytterligare uppgifter från marinstaben angående bl. a. uppkomsten av skadorna. Vidare ombads tio värnpliktiga, som hade fullgjort sin grundutbildning vid kustjägarskolan 1978/79, att redovisa sina synpunkter på behandlingen av skadorna, informationen från förbandsledningen och iakttagandet av läkarföreskrifterna. Fem av dessa värnpliktiga lämnade svar. Dessutom kom Niklas Wennberg in med en redogörelse.

JO Uhlin anförde följande i ett beslut den 6 november 1980.

Några av de värnpliktiga som har yttrat sig i ärendet har vitsordat Lars Wennbergs uppgift om att somliga deltagare i jägarmarschen hade drabbats av temporära köldskador på fötterna. Chefen för kustjägarskolan har däremot anfört att sjukvårdsbefälet under marschens andra dygn hade visiterat samtliga fötter och att förbandsläkaren hade övervakat bl. a. vadningen. Chefen för Stockholms kustartilleriförsvar har yttrat att befälets stora problem under marschen närmast brukar vara att beordra värnpliktiga som vill fullfölja att ändå bryta marschen vid en tidpunkt då viljan är starkare än förmågan. En av de värnpliktiga har också hävdat att alla "inte kunde med" att gå till läkaren för sina köldskador. Vad som sålunda har förekommit ger mig inte någon grund för påstående att övningsledningen eller något enskilt befäl har gjort sig skyldig till försummelse. Likväl finner jag det angeläget att framhålla, att det från alla synpunkter är viktigt att befälet ger akt på faran för köldskador vid övningar under vinterförhållanden.

Av utredningen framgår att ryggskadorna, som synes ha drabbat minst 48 värnpliktiga, har orsakats av att de värnpliktiga under främst jägarmarschen burit stridssele i kombination med en ny ryggsäck. Detta hade medfört att en nerv påverkats med förlamning av vissa muskler som följd. Skadorna hade inte upptäckts omedelbart utan anmälts successivt från mitten av december 1978 till slutet av juli 1979. Förbud hade utfärdats mot användningen av ifrågavarande ryggsäck.

Under utredningen vid KA I har det från försvarets materielverk framhållits att det inte varit avsikten att ryggsäcken skulle bäras i kombination med ifrågavarande stridssele. Vidare hade det framkommit att en individuell inställning av den nya ryggsäcken varit erforderlig. En av de värnpliktiga, som har yttrat sig och som hade gjort första delen av sin utbildning vid fallskärmsjägarskolan, har uppgivit att man där gjort en mycket noggrann genomgång av ryggsäcken med de värnpliktiga före användningen. Någon motsvarande genomgång hade inte förekommit vid kustjägarskolan. Av detta synes framgå att man vid kustjägarskolan inte ägnat tillräcklig uppmärksamhet åt konstruktionen av och användningssättet för den nya ryggsäcken innan den togs i bruk. Det finns inte skäl att anta att ytterligare utredning skulle ge vid handen att någon enskild tjänsteman har gjort sig skyldig till ansvarsgrundande fel. Jag stannar därför vid den kritik som ligger i det anförda och den förhoppningen att större försiktighet iakttas i framtiden när det gäller introduktion av ny utrustning.

Lars Wennbergs först i påminnelserna framställda påståenden om att läkarföreskrifterna för de skadade inte följts av allt befäl har i viss utsträckning bestyrkts av några av de värnpliktiga. Sålunda skulle det ha förekommit att några av de skadade beordrats bl. a. att bära matkantiner och att lasta ur tung materiel ur båtar. Jag finner emellertid inte anledning anta något annat än att detta har skett – som en av de värnpliktiga har uttryckt det – mer av okunnighet än av illvilja. Med hänsyn härtill och då lång tid har förflutit sedan händelserna inträffade avstår jag från ytterligare utred-

ningsåtgärder. Vad som har hänt ger dock anledning till några reflexioner över vilka informationsåtgärder som bör vidtas när många värnpliktiga drabbas av samma slags skada.

I ärendet har det framkommit att både värnpliktiga och befäl var osäkra på vilka påfrestningar de skadade kunde utsättas för utan risk för att skadorna skulle förvärras. En sådan osäkerhet kan enklast undanröjas genom att alla berörda t. ex. samlas till en informationsstund med deltagande av förbandsläkaren och, om möjligt, den specialist som har behandlat skadorna. Man skulle vid ett sådant tillfälle kunna komma fram till klara riktlinjer för hur de skadade kan bedriva sin fortsatta tjänstgöring.

Ledningen för kustjägarskolan hade, enligt vad som framgår av utredningen, medvetet hållit igen med beslut om nedgrupperingar, ändrade uttagningar o. d. i avsikt att se vilka värnpliktiga som skulle tillfriskna och kunna avsluta utbildningen med en eventuell åtföljande krigsplacering i någon specialbefattning. Inställningen hade således varit att man ville rädda så mycket som möjligt av utbildningen så att de värnpliktiga skulle kunna krigsplaceras. Också från denna utgångspunkt är det självfallet av stor vikt att befälet och de värnpliktiga vet vilka arbetsuppgifter som skall undvikas för att man skall uppnå detta mål. Av handlingarna i ärendet synes framgå att några värnpliktigas skador förvärrades efter den första undersökningen. Även om det inte lär kunna objektivt fastslås varför detta har inträffat, kan förhållandet kanske tjäna som en illustration till vad jag har anfört om nödvändigheten av information.

Vad som har förekommit i övrigt föranleder inte något uttalande från min sida.

Kommendering av värnpliktig och utövande av bestraffningsrätt i disciplinmål

Vid den granskning av rättsvårdshandlingar som genomfördes i samband med JO Uhlins inspektion av Norrbottens flygflottilj (F 21) den 21. 29 och 30 januari 1980 antecknades följande angående disciplinmål nr 106/79.

Vpl. W., bosatt i Stockholm, ryckte in till F 21 den 8 oktober 1979. W. vantrivdes. Efter helgledighet den 26–28 oktober 1979 uteblev W. från tjänsten. Han hämtades av polis och inställdes vid F 21 den 13 november 1979. Därefter sökte W. förflyttning till F 18 i Tullinge, vilket beviljades den 26 november 1979. W. ålades den 5 december 1979 av flottiljchefen vid F 21, översten 1 gr Hans B. Hansson, med kontrasignation av auditören, chefsrådmannen Carleric Ejerdal, disciplinbot för 25 dagar för undanhållande.

På förfrågan i samband med granskningen av rättsvårdshandlingarna uppgavs att W. hade blivit "kommenderad" till F 18 för fullgörande av återstående grundutbildning. Någon medverkan av värnpliktsmyndighet skulle inte ha förekommit. – Oavsett hur W:s förflyttning har handlagts synes det kunna ifrågasättas om chefen för F 21 har haft bestraffningsrätt över W. den 5 december 1979.

Efter remiss kom Hansson och Ejerdal in med yttranden angående handläggningen av ärendet om W:s förflyttning och angående frågan om bestraffningsrätt.

Ejerdal anförde i huvudsak följande. Disciplinmålsprotokollet hade kommit honom till del den 21 november och samma dag hade han yttrat sig om avskrivning av ärendet. Den 30 november hade på begäran av rättsvårdsdetaljen (chefen för F 21) satts upp beslut om disciplinstraff av disciplinbot för 25 dagar. Beslutet med kontrasignation av Ejerdal hade samma dag av honom översänts till rättsvårdsdetaljen. Beslutet hade meddelats den 5 december. I ett missiv den 29 november från rättsvårdsdetaljen fanns uppgift om att W. var "omplacerad F 18 fr. o. m. 79-11-26". – I 14 och 15 §§ militära rättegångslagen (RL) finns för nu förevarande fall bestämmelser om befattningshavare som äger bestraffningsrätt i disciplinmål. Bestämmelsernas innehåll och tolkning måste betraktas som klara. Även om Ejerdal inte hade någon närmare kännedom om innebörden av W:s förflyttning till F 18 syntes det väl kunna ifrågasättas om chefen för F 21 haft bestraffningsrätt över W. vid bestraffningstillfället den 5 december – om W. då fortfarande var i tjänstgöring på F 18 – om chefen för F 18 inte särskilt begärt att bestraffningen skulle utövas av chefen för F 21.

Hansson yttrade. Ärendet hade tillställts Ejerdal för att han skulle lämna sina synpunkter. Hansson delade inte auditörens uppfattning utan ålade W. disciplinstraff, vilket beslut senare kontrasignerades av auditören. Parallellt med detta förlopp inleddes en undersökning beträffande möjligheterna att förflytta W. till F 18 med hänsyn till hans hälsa. Det visade sig att resterande del av grundutbildningen kunde genomföras där. För att ej onödigtvis förvärra situationen för W. *kommenderades* han den 26 november 1979 till F 18. Beslut om överflyttning/omplacering handläggs av värnpliktsverket. – Då ärendet redan behandlats på F 21 och ej slutförts före den 26 november 1979 på grund av Hanssons i förhållande till auditören avvikande bedömning av målet och därmed uppkommande fördröjning av handläggningen samt att W. var kommenderad till F 18 syntes det Hansson ligga närmast till hands att han utövade bestraffningsrätten. Därigenom kunde även en preventiv verkan nås på F 21, vilken ej hade någon relevans på F 18.

Chefen för värnpliktsverket, generalmajoren Bertil Creutzer, yttrade följande angående omplaceringen av W.

Av handlingarna i ärendet framgår att värnpliktig med tjänstgöringen förlagd till F 21 under pågående grundutbildning blivit kommenderad till F 18 för att där fullgöra utbildningen. Åtgärden beslutades av chefen för F 21 efter framställning från den värnpliktige. Som skäl för beslutet har chefen för F 21 angivit att den värnpliktige kommenderats för att, med hänsyftning på den värnpliktiges hälsa, ej onödigtvis förvärpa hans situation.

I värnpliktslagen (6 § d) stadgas att värnpliktig skall uttagas för utbildning vid förband eller utbildningsanstalt. Vidare (12 §) sägs att det åligger inskrivningsnämnd att vid inskrivningsförrättning besluta om uttagning av värnpliktiga för utbildning samt (19 §) att, om sådant ärende ej avgörs vid inskrivningsförrättning, ärendet handläggs av värnpliktsverket eller av myndighet som verket bestämmer. Härutöver stadgas i 3 § kungörelsen om värnpliktigas tjänstgöring m. m. (TjK) att värnpliktig vid armén eller flygvapnet fullgör sin grundutbildning vid det förband eller den utbildningsanstalt dit han uttagits för utbildning, om inte försvarsgrenschefen av utbildningsskäl bestämmer annat.

I fall som förevarande har värnpliktsverket föreskrivit att ändrad uttagning som innebär omplacering av medicinska skäl till annat förband beslutas av truppregistreringsmyndigheten. Till grund för beslutet tjänar dels av läkare vid myndigheten eller förbandet utfärdat s. k. "läkarintyg/ändringsintyg" och dels yttrande jämte förslag från granskningsnämnd (jfr 30 och 31 §§ TjK). Det kan tilläggas att även ärenden om ändrad uttagning till annat förband av andra skäl än medicinska, dock ej utbildningsskäl, skall avgöras av truppregistreringsmyndigheten.

Med hänvisning till det anförda finner jag att chefens för F 21 handläggning inte överensstämmer med av värnpliktsverket utfärdade föreskrifter. Beslutet, som inneburit ändrad uttagning, borde rätteligen ha fattats av truppregistreringsmyndighet.

JO Uhlin anförde följande i ett beslut den 23 september 1979.

Som framgår av värnpliktsverkets yttrande står handläggningen av ärendet om förflyttning av W. till F 18 inte i överensstämmelse med tillämpliga föreskrifter. Det är av olika skäl väsentligt att de bestämmelser som reglerar uttagningen av värnpliktiga noggrant efterföljs. Då jag utgår från att så framdeles kommer att vara fallet vid F 21 och då Hansson uppenbarligen inte haft annat än W:s bästa för ögonen vidtar jag ingen ytterligare åtgärd i saken.

En grundförutsättning för att bestraffningsrätt skall kunna utövas är att vederbörande chef har befälsrätt över den misstänkte. Från denna regel finns ett par undantag som dock inte är av intresse här (jfr 15 § RL). Genom kommenderingen av W. till F 18 avhände sig chefen för F 21 befälsrätten över W. och därmed också bestraffningsrätten. Handlingarna i målet borde därför ha översänts till chefen för F 18, som därefter skulle ha haft att pröva ansvars- och påföljdsfrågan. Det förhållandet att förflyttningen av W. till F 18 var felaktigt handlagd påverkar inte denna bedömning. Det finns inte skäl anta att W. har lidit någon skada på grund av det fel som har begåtts. Jag stannar därför vid den kritik som innefattas i det anförda.

Bristfällig handläggning av disciplinmål

Vid en granskning av rättsvårdshandlingar som genomfördes i samband med JO Uhlins inspektion av Gotlands kustartilleriregemente (KA 3) den 14 och 15 april samt 28 maj 1980 antecknades följande angående handläggning av disciplinmål nr 21/79.

I en anmälan som kom in till chefen för KA 3 den 15 maj 1979 uppgavs att vpl. L. hade varit frånvarande från tjänsten utan giltigt läkarintyg den 18 april 1979 kl. 7.00–3 maj 1979 kl. 7.00.

Enligt protokoll över militärförhör den 7 juni 1979 lämnade L. i huvudsak följande berättelse. Han kände sig nere i nerverna och ringde därför till vårdcentralen för att få tid hos doktor. L. fick tid den 20 april och besökte då dr. Herlofson. Denne remitterade L. till militärläkare, då han fick reda på att L. var värnpliktig. L. ringde till KA 3 vakt och meddelade detta. L. fick också besked att inställa sig hos doktorn den 23 april. När han kom dit fanns det ingen läkare, varför L. uppmanades att inställa sig på A 7 i stället. Detta besked fick L. av fanjunkaren Olofsson. På eftermiddagen den 24 april besökte L. dr Eriksson vid A 7. Denne frågade om L. ville ta det lugnt ett tag eller om han ville ha uppskov till nästa år. L. föredrog att ta det lugnt ett tag och läkaren sade då att L. skulle behandlas i granskningsnämnden kommande vecka. L. uppfattade detta som om han var sjukskriven i hemmet en vecka av KA 3:s läkare (dr Ljungman). – L. medgav att adjutanten vid minutläggningsdivisionen ett par gånger frågat efter intyg. L. hade lovat att skicka detta trots att han aldrig hade haft något. – L. inställde sig vid förbandet den 3 maj och uppsökte då läkaren som sjukskrev L. till den 10 maj. Av läkaren vid A 7 hade L. fått uppgift om att KA 3 hade egen läkare från den 3 maj.

Under militärförhöret inhämtades även uppgifter från vårdcentralen och från fanjunkaren Olofsson. Den sistnämnde uppgav bl. a. att L. kom till sjukhuset den 24 april, dvs. en dag för sent, och att han skulle inställa sig vid A 7 för läkarundersökning den 25 april 1979. Olofsson uppgav också att han hade uppmanat L. att inställa sig på sin arbetsplats resten av dagen eftersom han inte var sjukskriven.

Genom beslut den 28 juni 1979 av chefen för KA 3, översten Arne Lundell, med kontrasignation av auditören Åke Ljungholm ålades L. 20 dagars disciplinbot och 15 dagars fritidsstraff för rymning bestående i att L. "uteblivit från förbandet under tiden 790418 klockan 0700–790503 klockan 0700 utan att kunna avge läkarintyg till styrkande av att han för sin utevaro ägt laga förfall." Fritidsstraffet avtjänades under tiden 23 juli – 6 augusti 1979.

Efter remiss kom Lundell och Ljungholm in med yttranden. Ljungholm anförde.

På grund av den alltmer stigande frekvensen av bortovaro i hemmen efter ledighet under förebarande av sjukdom till hinder för återfärd till förbandet, har detta problem blivit föremål för särskilt intresse vid förbandet.

De värnpliktiga har såväl muntligen som i skrift fått en lättfattlig och ingående beskrivning för hur vederbörande skall handla i händelse av

insjuknande i hemmet. Detta har ägnats mycket stor uppmärksamhet och de värnpliktiga har fått skriftligen erkänna emottagandet av den handling som benämnes: *Regler för hur man skall göra om man blir sjuk under permission*. Utdelandet av dessa regler har följts av en kontroll huruvida de värnpliktiga rätt uppfattat skriftens innehåll.

Det är följaktligen uteslutet att den värnpliktige – i detta fall L. – varit obekant med förutsättningar och villkor för kvarblivande i hemmet på grund av sjukdom. L. har enligt min uppfattning försökt få och även erhållit extra ledighet utan att ha giltiga skäl för sin utevaro. Den påstådda sjukdomen har icke utgjort hinder för hans inställelse. L. har uppgivit sig inneha läkarintyg till styrkande av påstått laga förfall, vilken uppgift senare befunnits sanningslös enligt hans eget medgivande. L:s påstående om att han vid besök hos doktor Eriksson den 24 april 'uppfattade' att han blivit sjukskriven i hemmet för en viss tid förtjänar icke avseende, eftersom L. var väl medveten om att bortovaro måste styrkas av läkarintyg med visst innehåll.

Härutöver skall anmärkas att L. icke genast anmält sjukdomsfallet, att han icke inställt sig hos läkaren vid KA 3 den 23 april utan först påföljande dag då han var medveten om att förbandsläkaren icke var tillstädes samt att han vid varje tillfälle då han påmints om läkarintyget påstått att han innehade ett sådant.

Jag är ense med Chefen att brottsligheten bör bedömas såsom rymning. L. har uppenbarligen icke haft laga förfall för sin utevaro.

Gärningsbeskrivningen är vid närmare eftertanke icke väl utformad. Det vid ett flertal tillfällen uttalade sanningslösa påståendet om att L. innehaft läkarintyg, som innebar rätt för honom att kvarbliva i hemmet, bör emellertid ingå i gärningsbeskrivningen och utgör den huvudsakliga omständighet varpå brottsrubriceringen och utdömd påföljd grundas. Detta framgår dock icke klart av det av mig avfattade beslutet som sedan godkänts av Chefen.

Lundell förklarade sig instämma med vad Ljungholm hade anfört. Han tillade att handläggningstiden hade, enligt vad som nu hade kunnat utredas, blivit försenad på grund av L:s bortovaro för bland annat sjukdom och övningsuppehåll.

JO Uhlin anförde följande i ett beslut den 24 september 1980.

I 22 § första stycket militära rättegångslagen (RL) anges att mål om anmält brott skall hänskjutas till åklagaren bl. a. om det kan förutses att nöjaktig utredning om brottet ej skall kunna åstadkommas genom den bestraffningsberättigades försorg. I 27 § RL föreskrivs vidare att målet skall hänskjutas till åklagaren också sedan utredning påbörjats om skäl som sägs i 22 § första stycket RL finnes föreligga.

En förutsättning för att nöjaktig utredning skall kunna anses föreligga är i huvudsak att den misstänkte har erkänt brottet eller i vart fall vidgått att alla relevanta omständigheter föreligger. Detta har tidigare utvecklats närmare av MO och JO (se bl. a. MO 1950 s. 18 och 1965 s. 118; JO 1977/78 s. 151).¹ En redovisning av dessa frågor finns också intagen i handboken i militär rättsvård (RättsH) s. 77 f.

¹ Se också JO 1980/81 s. 178

I anmälan som gavs in till chefen för KA 3 synes huvudvikten vara lagd på avsaknaden av giltigt läkarintyg och inte på utevaron som sådan. Det verkar också som om förhørsledaren främst hade inriktat sig på frågan om läkarintyg. Sålunda är L:s uppgifter till protokollet nästan helt och hållet en berättelse om hans försök att komma till läkare och om de besked som hade lämnats honom vid olika tillfällen. Däremot saknas det för rymningsansvar grundläggande medgivandet att han utan tillstånd eller laga förfall hade uteblivit från tjänsten under den tid som hade angivits i anmälan och sedermera i beslutet om disciplinstraff. Detta kan ha den naturliga förklaringen att anmälaren och förhørsledaren – måhända med den bakgrunden att de visste om att L. så småningom blev sjukskriven – var av den uppfattningen att L. hade haft laga förfall för sin utevaro.

För en rättvisande bedömning av L:s frånvaro hade det enligt min mening varit av värde att uppgifter om L:s hälsotillstånd hade inhämtats från de läkare som han hade besökt. Även om man anser att det föreligger ett undanhållandebrott på grund av att den värnpliktige med kännedom om gällande regler underlåter att ens försöka skaffa ett läkarintyg, måste det nämligen enligt min mening vid straffmätningen tas stor hänsyn till om han faktiskt var så sjuk att han inte borde delta i tjänsten. Det ålagda straffet, som är ett av de strängaste en bestraffningsberättigad chef kan ålägga en underlydande, och rubriceringen ger närmast vid handen att Lundell och Ljungholm helt lämnat L:s uppgifter därhän och ansett att hans frånvaro hade varit förfalllös. Omständigheterna i fallet tyder enligt min mening snarare på motsatsen, nämligen att L. i och för sig kunde tänkas ha haft laga förfall men att han av något skäl hade underlåtit att begära läkarintyg. I sådant fall rör det sig närmast – oavsett hur man betecknar denna försummelse – om en ordningsförseelse som rimligen inte bör medföra åläggande av ett så hårt straff, som här blev fallet.

Ljungholm har i sitt yttrande anmärkt att L. icke genast hade anmält sjukdomsfallet, att han inte hade inställt sig hos läkaren vid KA 3 den 23 april utan först påföljande dag då han var medveten om att förbandsläkaren inte var tillstädes samt att han vid varje tillfälle, när han hade påmint om läkarintyget, hade påstått att han innehade ett sådant. Varifrån Ljungholm har fått dessa uppgifter framgår inte av yttrandet. I vilket fall som helst finns de inte redovisade i protokollet över militärförhöret. Det enda som finns antecknat i det avseendet är Olofssons uppgift om att L. kom en dag för sent till läkarmottagningen vid KA 3. Denna uppgift liksom vad Olofsson i övrigt har berättat synes inte L. ha fått del av. Det är som regel inte tillåtet att som grund för åläggande av straff i disciplinmål använda sig av andra fakta än dem som den misstänkte har vitsordat. Vittnesuppgifter kan således inte utnyttjas direkt. Däremot möter det naturligtvis inget hinder att den misstänkte konfronteras med sådana uppgifter. Om han vitsordar dem får de användas men om han förnekar dem måste man antingen hänskjuta målet eller bortse från uppgiften.

Jag vill framhålla att jag inte har någonting att erinra mot att förbandscheferna vidtar de åtgärder som är behövliga för att förhindra förfallolös utevaro från tjänsten. Däremot är det oacceptabelt att man i detta syfte åsidosätter de rättssäkerhetsgarantier som finns inbyggda i disciplinmålsförfarandet. Sammanfattningsvis vill jag beträffande målet mot L. hävda att den utredning som förelåg inte var tillräcklig för det slut som Lundell och Ljungholm kom till och att L. uppenbarligen inte blev hörd över och än mindre vitsordade alla de omständigheter som lades honom till last. Med den inställning till L:s förfaranden som Lundell och Ljungholm har redovisat var tydligen den enda riktiga lösningen att hänskjuta målet till åklagaren.

Även om de brister som jag anser har förevarit kan betecknas som allvarliga är inte omständigheterna sådana att jag finner skäl att vidta ytterligare åtgärd i saken. Jag stannar därför vid den kritik som innefattas i det anförda.

Ljungholm har medgivit att gärningsbeskrivningen inte är helt tillfredsställande och Lundell har lämnat en godtagbar förklaring till att det dröjde lång tid innan verkställigheten av frihetsstraffet påbörjades. Jag lämnar därför dessa förhållanden utan vidare yttrande.

Arkivering av kontrollkort i disciplinmål

Vid den granskning av rättsvårdshandlingarna som företogs i samband med JO Uhlins inspektion av Skaraborgs regemente (P 4) den 26–27 april och 22 maj 1979 antecknades följande angående kontrollkortet i disciplinmål.

Vid granskningen av kontrollkortet i avgjorda mål uppmärksammades att dessa var insorterade i personnummerordning och inte i löpande följd efter kontrollnummer. Detta förhållande gav i samband med granskningen anledning till följande anteckning.

Kontrollkortet i disciplinmål är allmänna och offentliga handlingar. Om dessa, sedan målen har avgjorts, insorteras efter personnumren hos dem som har misstänkts för brott och, eventuellt, ålagts straff, synes de kunna begagnas av vem som helst som ett register över begångna militära brott. Detta synes inte stå i överensstämmelse med det sekretesskydd som omgärdar det egentliga militära straffregistret, vilket det finns bestämmelser om i bl. a. militära rättsvårdskungörelsen. Kontrollkortet placeras visserligen i en särskild pärm för varje år och ger således, till skillnad från det militära straffregistret, inte någon tidsmässigt obegränsad möjlighet till upplysning om krigsmäns förhållanden. Det synes emellertid vara alltför enkelt att ta reda på om en värnpliktig, om vilken man vet när han fullgjorde sin grundutbildning, därunder blev föremål för disciplinär bestraffning.

Efter remiss inkom yttrande från chefen för armén, vari anfördes i huvudsak följande.

I avsaknad av entydiga regler för dels kontrollkorts förvaring under ärendens handläggning dels kontrollkorts arkivering efter ärendes avslutande har olika system kommit till användning inom armén. Dessa system har utformats enbart av arbetstekniska och praktiska skäl.

Kontrollkort har sålunda vid vissa förband numrerats i löpande följd för kalenderår, men förvarats i personnummerordning allt efter det att ärende avslutats.

Vid några förband har kontrollkort förvarats i kontrollkortsnummerordning och kompletterats med särskilt register i bokstavsordning med åtföljande anteckning om kontrollnummer. Dylikt register har karaktär av intern arbetshandling.

Vid flertalet förband inom armén förvaras dock kontrollkort under löpande år i kontrollkortsnummerordning samt sorteras följande år för arkivering i personnummerordning. Detta förfarande torde bl. a. ha sin följd i försvarets civilförvaltnings kungörelse (FFS 1977: 8) med föreskrifter om anvisningar angående förfarandet i ersättningsmål m. m. (AFSE), 1977 års upplaga, bilaga 3 p. 3.

P 4/Fo 35 kommer tills vidare att övergå till detta system till dess annat bestäms.

Det har enligt underhand lämnade muntliga rapporter ännu inte förekommit att uppgifter från kontrollkort utlämnats eller efterfrågats av icke behörig myndighet enligt 61 och 62 §§ militära rättsvårdskungörelsen (RK).

Chefen för armén hemställde avslutningsvis om JO:s mening i frågan om 11 § sekretesslagen är tillämplig på kontrollkort ordnade i personnummerordning, eftersom detta förfarande skulle vara fördelaktigt ur arbetssynpunkt.

JO Uhlin anförde följande i ett beslut den 28 augusti 1980.

Enligt 15 § RK skall kontrollkort upprättas så snart bestraffningsberättigad befattningshavare har mottagit anmälan om brott som är av den arten att ansvarsfrågan skall handläggas som militärt mål. Detta gäller oavsett om målet handläggs som disciplinmål eller hänskjuts till civil myndighet. Kontrollkort skall också upprättas när det kommer in underrättelse om att civil myndighet på annan grund än hänskjutande har inlett förundersökning angående militärt brott. I 16 § första stycket RK föreskrivs att kontrollkorten skall numreras i löpande följd för kalenderår. På kontrollkorten skall antecknas bl. a. den misstänktes identitet, tvångsmedel, beslut i övrigt i målet, delgivning och verkställighet.

Föreskrifter om militärt straffregister finns i 56–62 §§ RK. Närmare bestämmelser har utgivits av försvarsdepartementet (se TKG 930:720305; ändr. TKG 930:740168). I militärt straffregister skall antecknas bl. a. straff som ålagts i disciplinmål, straff eller annan påföljd som domstol har ådömt en krigsman för militärt brott och godkänt strafföreläggande för sådant brott (57 § RK).

I 61 och 62 §§ RK ges regler om behörighet att få tillgång till utdrag ur militärt straffregister. Därav framgår bl. a. att, om det föreligger grundad anledning anta att någon har gjort sig skyldig till brott av sådant slag att ansvarsfrågan skall handläggas som militärt mål, fullständigt utdrag av straffregistret meddelas militär chef som har bestraffningsrätt över den misstänkte. I övrigt skall fullständigt utdrag meddelas befattningshavare vid försvarsmakten som har att meddela beslut om eller förslag till bl. a. anställning, befordran, förordnande eller krigsplacering. Om utdrag behövs för något annat ärende än de som har räknats upp och som ankommer på befattningshavare vid försvarsmakten kan endast regeringen förordna om att sådant utdrag skall meddelas.

Av 11 § sekretesslagen (1937: 249) framgår bl. a. att uppgifter och anteckningar, som tillhör särskilt register som förs hos myndighet angående straff och tillrättavisningar som har ådömts eller tilldelats underlydande personal, inte får utlämnas, om det inte är uppenbart att utlämnandet inte kommer att missbrukas till men för enskild. Regleringen av handlingssekretessen i detta hänseende i den nya sekretesslagen (1980: 100), som träder i kraft den 1 januari 1981, har i huvudsak samma innebörd som i nuvarande lag.

Syftet med det militära straffregistret återspeglas i föreskrifterna i 61 och 62 §§ RK, där det anges för vilka ändamål utdrag ur registret skall lämnas. Samlade uppgifter om straff och andra påföljder skall som regel inte vara åtkomliga vare sig för enskilda eller för myndigheter i andra sammanhang än som anges i dessa bestämmelser och i 11 § sekretesslagen (1937: 249). Detta gäller också inom de myndigheter där militärt straffregister förs. Endast i de fall där gällande författningsregler medger det får således uppgifter av detta slag inhämtas. Något legitimt behov av att ha kontrollkort eller andra handlingar i avslutade mål sorterade i personnummerordning finns därför inte. Jag har också svårt att förstå vilka fördelar från arbetsynpunkt det tillämpade systemet kan ha. Rättsvårdsofficeren, som i de flesta fall också torde vara straffregisterförare, synes i de fall då uppgift från militära straffregistret författningsenligt skall eller får inhämtas vara mest betjänt av att gå direkt till registret. I andra fall får uppgifter från avslutade mål i princip inte tas fram. Slutsatsen måste bli att alla handlingar beträffande militära brottmål alltid skall förvaras i kontrollnummerordning, oavsett om målet pågår eller är avslutat. Analogin från AFSE är inte hållbar, eftersom dessa föreskrifter berör en helt annan måltyp, där hänsynen till den personliga integriteten inte väger lika tungt.

Chefen för armén har avslutningsvis ställt frågan om kontrollkort ordnade i personnummerordning omfattas av föreskriften i 11 § sekretesslagen (1937: 249). Kontrollkorten i militära brottmål är offentliga handlingar och förblir så, oavsett i vilken ordning de sorteras. Som antecknats i inspektionsprotokollet kan därför kontrollkort som förvaras i personnummerordning fungera som ett register som är tillgängligt för alla. Det är

tillfredsställande att det hittills inte har förekommit några praktiska tillämpningsproblem i detta hänseende. Det måste emellertid krävas att den i lagstiftningen gjorda avvägningen mellan offentlighet och sekretess iaktas, så att det inte ens föreligger en risk för att hemliga uppgifter kommer till obehörigas kännedom. Därmed är också sagt att systemet med särskilda register, vilka chefen för armén har karakteriserat som "interna arbetshandlingar", inte bör förekomma beträffande mål som är avslutade dvs. mål där alla åtgärder som ankommer på den bestraffningsberättigade chefen eller rättsvårdsofficeren har vidtagits.

Handläggning av mål rörande trafikskador

Vid den granskning av rättsvårdshandlingar som genomfördes i samband med JO Uhlins inspektion av Norrbottens flygflottilj (F 21) den 21. 29 och 30 januari antecknades följande angående handläggningen av bl. a. disciplinmål nr 39/79 och ersättningsmål nr 77/79.

Vpl. H. disponerade den 9 juli 1979 en av flottiljens bilar för att lämna tillbaka tomma matkaminer och en halvtimme senare hämta dem igen. Under väntetiden körde H. en "extra runda" varvid han körde av vägen och mot ett träd. Reparationskostnaden beräknades till omkring 7000 kr, varav F 21 hade att svara för självriskan på vagnskadegarantin, 950 kr + moms. H. uppgav själv att orsaken till olyckan hade varit att han hade kört för fort på det väglag som rådde.

H. ålades den 9 augusti 1979 disciplinbot för tio dagar för tjänstefel, bestående i att H. av oförstånd använt sig av bilen för privat körning. Frågan om ersättningskyldighet hänsköts till försvarets materielverk. Av handlingarna i målet framgår att H. sedermera betalade in 1 146 kr till försvarets civilförvaltning.

MO och JO har vid olika tillfällen haft anledning att göra uttalanden angående handläggningen vid militära förband av mål som rör trafikskador (jfr RättsH s. 76). Som allmän regel har därvid bl. a. angivits att hänskjutande till åklagare kan underlåtas endast om det av omständigheterna otvetydigt framgår att ansvar inte kan komma i fråga. Härmed avses ansvar för vårdslöshet i trafik, för vilket brott straff inte kan åläggas i disciplinmål. — Bland ersättningsmålen vid F 21 under 1979 fanns ett tämligen stort antal trafikskador (omkring en tredjedel av målen). Inte i något fall, där en krigsman hade varit förare, syntes hänskjutande ha skett. Det här upptagna fallet är särpräglat i så måtto att man hos den centrala förvaltningsmyndigheten tydligen hade funnit omständigheterna vara sådana att skadeståndsskyldighet kunde ifrågasättas, trots att man vid flottiljen inte hade funnit H:s beteende böra föranleda annat än ett mindre disciplinstraff för tjänstefel.

Efter remiss kom yttrande in från flottiljchefen, översten I gr. Hans B. Hansson, och auditören, chefsrådmannen Carleric Ejerdal.

Hansson anförde i huvudsak följande.

Förfrågan rörande handläggningen av målet gjordes av rättsvårdsbefälet hos auditören. Han uppfattade att målet skulle handläggas som disciplinmål. Vid förhör fattade dåvarande tfflottiljchefen, översten Bror Larsson, beslut om att tillställa FMV protokoll i ersättningsmål vilket insändes 79-07-10.

Lokala kompletterande bestämmelser som erfordras för att om möjligt undvika att fel av påtalad art begås kommer att utfärdas. Jag vill endast påpeka följande:

- vid varje trafikolycka av typen kollision eller dikeskörning har fordonet framförts för fort m. h. t. trafik och väglag. I synnerhet i milo ÖN med dess klimatförhållanden är det, även om stor försiktighet iakttas, oundvikligt att dikeskörningar etc. inträffar under större del av året än i södra Sverige.

- de rent geografiska möjligheterna att inom rimlig tid få kontakt med polismyndighet för utredning är ibland obefintliga.

- vid singelolyckor måste ställning till straffansvar oftast tas endast med hänsyn till förarens egen utsago.

- det synes billigare för staten att vid bagatellmål ej genomföra anbefallda rutiner utan reparera skadan hos myndigheten.

Ejerdal yttrade.

Disciplinmålsprotokoll knr 39/79 kom mig tillhanda den 7 augusti och samma dag uppsattes beslutet (disciplinbot för 10 dagar för tjänstefel genom obehörigt utnyttjande av Kronans fordon) samt återsändes till F 21. Beslutet meddelades den 9 augusti.

Protokoll i ersättningsmål knr 77/79 kom mig till del den 11 juli och samma dag kontrasignerade jag beslutet den 10 juli innefattande att ärendet överlämnades till FMV samt återsände protokollet till F 21.

Att de båda ärendena är "särpräglade" framgår av redovisningen här ovan. Ersättningsmålets hänskjutande till FMV innebar från min synpunkt sett inte att ersättnings- och/eller skuldfrågan var avgjord utan att frågan överlämnades till central förvaltningsmyndighet för vidare juridisk bedömning av Kronans talan om ersättningsanspråk i samråd med C F 21. Denna min uppfattning om ett samrådsförfarande mellan FMV och F 21 i frågan kunde också få stöd av den omständigheten att beslutet om hänskjutande till FMV redan var utskrivet och undertecknat då jag fick del av protokollet i ersättningsmålet och ett samrådsförfarande måhända redan var inlett.

Nästan en månad senare, den 7.8. behandlade jag "trafikmålet" (Knr 39/79) men militärförhørsprotokollet innehöll i huvudsak endast utredning om obehörigt utnyttjande av Kronans fordon. Något hänskjutande till åklagaren i fråga om ansvar för vårdslöshet i trafik kunde rimligen inte ske med förhørsprotokollet såsom underlag. Av förhørsprotokollets innehåll fick jag otvetydigt den uppfattningen att "trafikbrottsdelen" var avslutad i samförstånd med FMV och C F 21.

Handläggningen av mål rörande trafikskador på militära motorfordon har fått en allsidig belysning i JO:s ämbetsberättelse 1973 sid. 126.

Normalt brukar bestraffningsberättigad chef direkt hänskjuta mål om ansvar för vårdslöshet i trafik till åklagare. I tveksamma fall inhämtar han auditörens mening. I sådan situation gör jag såsom auditör en diskretionär prövning av om oaksamheten i trafiken är att bedöma såsom ringa eller ej;

i tveksamma fall förordar jag hänskjutande till åklagare för åtalsprövning.

Avslutningsvis vill jag emellertid uttala att vårdslösheten i trafiken i det ovan refererade fallet skulle av mig ha bedömts såsom "ej ringa" och tveklöst ha hänskjutit ansvarsfrågan till åklagare därest frågan kommit under min bedömning eller jag förstått att det varit meningen.

JO Uhlin anförde följande i ett beslut den 23 september 1980.

I JO:s ämbetsberättelse 1973 s. 126 ff finns intagen en redogörelse för vilka åtgärder som skall vidtas med anledning av trafikskador på militära motorfordon. Där anges bl. a. följande. När skada av ifrågavarande slag har inträffat skall den bestraffningsberättigade, såvida inte händelsen redan är föremål för polisutredning, avgöra om det finns anledning att misstänka den militära föraren för brott. Om så är fallet skall i regel ersättnings- och straffrågorna avgöras i brottmål (60 § militära rättegångslagen). Om brottet är av beskaffenhet att straff därför ej kan åläggas i disciplinmål, såsom är fallet med vårdslöshet i trafik, eller då skadan på grund av brottet överstiger 500 kr (se 9, 10 och 58 §§ militära rättegångslagen) skall målet genast hänskjutas till åklagare jämlikt 22 § militära rättegångslagen. Endast om det av omständigheterna otvetydigt framgår att ansvarspåföljd ej kan uppkomma i samband med händelsen får hänskjutande underlåtas (se militieombudsmannens ämbetsberättelse 1967 s. 108 ff, särskilt 119–120). Om skadan ej överstiger 500 kr och brottet är sådant att det kan bestraffas i disciplinmål avgörs ersättnings- och ansvarsfrågorna i disciplinmålet.

Ett rationellt motiv för den stränghet som råder i fråga om skyldigheten att hänskjuta mål om militära trafikolyckor till åklagare är självfallet bl. a. att bestraffningsberättigade chefer ofast inte är erfarna i att bedöma det straffrättsliga ansvaret för sådana olyckor och dessa bedömningar därför mestadels bör göras av dem som i detta sammanhang är mest kvalificerade till det, nämligen åklagarna.

Emellertid kan det ibland innebära en onödig omgång att hänskjuta mål av sådan natur att de inte leder till åtal. Det kan därför vara praktiskt att någon form av samråd sker mellan den bestraffningsberättigade chefen och åklagaren angående praxis i fråga om åtal för t. ex. vårdslöshet i trafik. I sådana fall som typiskt sett inte leder till åtal skulle man därefter kunna underlåta hänskjutande. Det kan också vara värdefullt att den militära myndigheten, innan beslut i hänskjutandefrågan fattas, tar kontakt med åklagaren i särskilda fall, där tveksamhet råder om det kan anses föreligga sådan brottsmisstanke som bör föranleda åtalsprövning.

Beträffande det särskilda fall som togs upp i inspektionsprotokollet vill jag hävda att det var ett sådant mål där man hade starka skäl för misstanke att den värnpliktige hade gjort sig skyldig till vårdslöshet i trafik. Målet borde därför ha hänskjutits till åklagaren för prövning av både ansvars- och ersättningsfrågan. Felet är dock inte av sådan natur att det finns anledning för mig att vidta ytterligare åtgärd i saken.

III. Vårdområdet

Socialvård

Otillräcklig utredning, underlåten kommunikering, felaktigt beslut och andra bristfälligheter vid handläggningen av ett barnavårdsärende

A. uppgav i klagomål till JO bl. a. följande.

Den 4 december 1977 kom X. som är född den 19 augusti 1963, hem till makarna A. och begärde att få stanna över natten. X. uppgav att hon misshandlats av sin mor. På makarnas inrådan tog X. kontakt med en socialassistent vid socialjouren, som gav makarna det beskedet att X. fick stanna hos dem över natten. X. skulle påföljande dag ta kontakt med socialassistenten, visa de skador hon hade åsamkats och ev. anvisa ett fosterhem. Sedan fick makarna en förfrågan om X. fick stanna hos familjen instundande helg. Vistelsen hos makarna förlängdes härefter. I februari 1978 fick makarna tillstånd att ta emot X. som fosterbarn. X. stannade sedan hos dem till sin 16-årsdag. A. anser att den utredning som företagits i ärendet vid förvaltningen har varit bristfällig såtillvida att man inte tillfrågat grannar till flickans mor om sådant som kunde styrka hennes uppgifter om misshandeln.

Med anledning av klagomålen inlånades akten i ärendet. Av den framgår bl. a. följande.

Den 4 december 1977 fick socialförvaltningen kännedom om att X., som då var 14 år gammal, enligt egen uppgift hade blivit slagen av modern och att X. lämnat hemmet och begett sig till familjen A. X. kvarstannade därefter hos familjen A. och vägrade att återvända hem. Modern förklarade bl. a. den 20 december 1977 att hon ville att X. skulle flytta hem igen men att hon inte ville tvinga henne. Den 31 januari 1978 beslöt Södertälje kommuns norra sociala distriktsnämnd att meddela makarna A. tillstånd att ta emot X. som fosterbarn. Modern förklarade den 3 februari 1978 att hon inte godkände att flickan vistades hos makarna A.

Såvitt framgår av handlingarna har X. enligt beslut den 7 februari 1978 placerats i fosterhem hos makarna A. med stöd av 26 § BvL. Modern uppgav samma dag att hon inte accepterade att X. stannade hos makarna A. och att hon inte heller ville medge att X. omhändertogs för samhällsvård enligt 31 § BvL.

Härefter förekommer anteckningar om olika kontakter med bl. a. makarna A. För tiden maj 1978 – maj 1979 saknas anteckningar. Den 4 september 1979 beslöt att "vården enligt 26 § 1 mom familjeplacering"

skulle upphöra den dag X. fyller 16 år (19/8 1979). X. har därefter med moderns medgivande vistats hos Y.

JO beslöt inhämta yttrande från Södertälje kommuns norra sociala distriktsnämnd. Yttrandet skulle innefatta uppgift om

1. utredning enligt 14 § BvL skett och om vårdnadshavaren i så fall delgetts utredningen.
2. när beslut om familjevårdsplacering fattats och vem som fattat beslutet.
3. den rättsliga grunden för beslutet.
4. modern delgetts beslutet.

Distriktsnämnden återopade som eget yttrande ett tjänsteutlåtande av tf. inspektören Jerker Warnander. Utlåtandet har följande lydelse.

Ärendet aktualiserades på Socialförvaltningen 771204. X. kontaktade då en granne och uppgav att hon blivit slagen av modern och att hon ej kunde bo hemma längre.

Norra Sociala Distriktsnämnden beslutade 780131 att meddela makarna A. tillstånd att ta emot X. som fosterbarn.

Under ärendets fortsatta handläggning konstaterades att någon samförstånds lösning mellan X. och hennes moder ej kunde nås.

Handläggande personal på Socialförvaltningen bedömde då att en fortsatt handläggning av ärendet borde ske i samförstånd med X. med tanke på hennes framtida utveckling.

Beträffande punkterna 1, 3 och 4 i JO:s remiss framkom att någon formalisering av ärendet ej skett under handläggningstiden.

Beträffande punkt 2 har beslut i ärendet skett under hand i samråd mellan tjänstgörande berörd personal på avdelningen.

Slutligen framgår av handlingarna att X:s utveckling synes ha varit positiv och att hon i samråd med modern 790904 flyttade till en familj i Nykvarn.

Distriktsnämnden förklarade sig godkänna handläggningen av ärendet.

JO Holstad anförde i ett beslut som meddelades den 23 oktober 1980.

Handläggningen av ärendet aktualiserar ett antal bestämmelser i barnavårdslagen och förvaltningslagen. Jag skall inledningsvis nämna några av dem.

Enligt 14 § barnavårdslagen skall erforderlig utredning inledas utan dröjsmål, när nämnden får kännedom om fall, där åtgärd från nämndens sida kan antas vara påkallad. Utredningen skall syfta till att allsidigt klarlägga de omständigheter som är av betydelse för ärendets bedömning.

Sedan utredningen avslutats skall beslut i ärendet meddelas utan dröjsmål. Beslut i ärende vid nämnden kan fattas av nämnden själv eller, efter delegation enligt bestämmelserna i 7 § barnavårdslagen, av bl. a. tjänstemän hos kommunen. Nämndens beslut i ärende enligt barnavårdslagen skall enligt 17 § förvaltningslagen ange de skäl som har bestämt utgången.

Enligt 15 § förvaltningslagen får ärende inte avgöras utan att part under-

rättats om det som har tillförts ärendet genom annan än honom själv och tillfälle beretts honom att yttra sig över det. Parten har enligt 19 § barnavårdslagen rätt att bli hörd inför nämnden.

Enligt 25 § barnavårdslagen åligger det nämnden att vidta åtgärder enligt 26 – 29 §§ om sådana förutsättningar som anges i 25 § a) eller b) föreligger. Å andra sidan gäller att förebyggande åtgärder enligt 26 § får företas bara om sådana förhållanden som anges i 25 § föreligger.

Som en förebyggande insats enligt 26 § anvisas i första punkten hjälpåtgärder innefattande råd och stöd. Fosterhemsplacering kan ske med stöd av denna punkt under den förutsättningen att vårdnadshavaren lämnar sitt samtycke till åtgärden. Mot vårdnadshavarens vilja kan barnet placeras i enskilt hem endast efter beslut av nämnden med stöd av 25 och 29 §§ barnavårdslagen. Ett sådant beslut skall enligt 24 § delges vårdnadshavaren. Samtycker han inte till verkställighet av beslutet, skall beslutet underställas länsrättens prövning.

Beträffande handläggningen av ärendet angående X. framgår av barnavårdsakten att socialförvaltningen i början av december månad 1977 fick kännedom om att X. eventuellt hade utsatts för misshandel i hemmet. Omständigheterna var sådana att en åtgärd från nämndens sida kunde antas vara påkallad. Det har därför ålegat socialförvaltningen att utan dröjsmål inleda utredning enligt 14 § barnavårdslagen.

Av barnavårdsakten framgår att handläggaren vid förvaltningen har hört X. och hennes mor och andra som kunde lämna upplysningar i ärendet. Någon avslutad utredning föreligger emellertid inte och någon redovisning av de omständigheter som har bort föranleda åtgärder från nämndens sida har inte lämnats. Vårdnadshavaren har inte heller beretts tillfälle att yttra sig över vad som har kommit fram i ärendet.

X. har placerats i fosterhem med stöd av 26 § 1. barnavårdslagen. Något beslut om detta finns inte i akten. Det framgår således inte när beslutet fattades, vem som fattade beslutet och om denne har varit behörig att fatta ett sådant beslut. Vårdnadshavaren har såvitt kommit fram inte fått del av beslutet.

Placeringen av den då 14-åriga X. har skett mot vårdnadshavarens vilja. Sådan placering får som framgår av det föregående göras endast med stöd av 25 och 29 §§ barnavårdslagen. Beslut av nämnden är nödvändigt. Något lagligt stöd för åtgärden har alltså inte funnits.

Nämnden har beskrivit handläggningen på det sättet att "någon formalisering av ärendet ej skett" och att beslut i ärendet "skett under hand i samråd mellan tjänstgörande berörd personal på avdelningen".

Handläggningen av ärendet ger enligt min mening anledning till allvarliga betänkligheter. Centrala bestämmelser i barnavårdslagen och förvaltningslagen har satts åt sidan. Det remissyttrande som föreligger ger närmast intryck av att tjänstemännen i sin avsikt att bistå X. ansett sig befriade från de krav som gällande lagar ställer.

Det är mot den bakgrunden häpnadsväckande att distriktsnämnden i sitt yttrande till mig har förklarat sig godkänna handläggningen av ärendet.

Nämnden tycks helt bortse från de krav på rättssäkerhet som har varit styrande vid bestämmelsernas tillkomst. Jag vill understryka att de åsidosatta reglerna ingalunda rör betydelselösa formaliteter utan väsentliga frågor av saklig innebörd.

JO brukar som regel inte till prövning ta upp ärenden som ligger längre tillbaka i tiden än två år. Detta hänger samman med att ansvar för vårdslös myndighetsutövning preskriberas efter två år. Bristerna vid handläggningen av detta ärende har emellertid varit så anmärkningsvärda att jag har ansett mig böra genom en remiss fästa distriktsnämndens uppmärksamhet på vad som har förevarit. Jag utgår från att vad som har förekommit i ärendet vid förvaltningen har varit en engångsföreteelse och att man från nämndens och förvaltningens sida i fortsättningen noggrant iakttar de föreskrifter som gäller för handläggning av och beslut i ärenden enligt barnavårdslagen.

Bristfällig utredning i ärende om omplacering av fosterbarn m. m.

I anmälan till JO uppgav Lars Dalenius bl. a. följande. Tvillingarna T. och E., som är födda år 1972, bor sedan sitt första levnadsår hos fosterföräldrarna R. I mars 1980 meddelade tredje sociala distriktsnämnden i Uppsala, som placerat barnen i fosterhemmet, till fosterföräldrarna att nämnden beslutat att barnen skulle flyttas till ett nytt fosterhem. Omplaceringen hade beslutats utan att nämnden låtit utföra den utredning som den beslutade åtgärden påfordrat. Enligt uppgifter som Dalenius fått bottnade omplaceringen sannolikt i ekonomiska kontroverser beträffande vissa kostnader för barnen.

Med anledning av uppgifterna i anmälan inlånades handlingarna i ärendet till JO-expeditionen. Av den inlånade barnavårdsakten framgår bl. a. följande.

Tvillingarna T. och E., som är födda i juli 1972, omhändertogs i december samma år för samhällsvård enligt 25 a) och 29 §§ barnavårdslagen genom beslut av tredje sociala distriktsnämnden i Uppsala kommun. Barnen placerades i fosterhem hos makarna R. Familjen bodde de första åren i Umeå. År 1975 flyttade familjen till Stensele i Storumans kommun där den alltsedan dess bott.

Sedan uppgifter från skilda håll kommit in till nämnden i Uppsala om att fosterföräldrarna skulle ha brustit i omvårdnaden av fosterbarnen, beslutade nämnden i februari 1980 att barnen skulle omplaceras till ett fosterhem i

Värmland vid månadsskiftet mars-april 1980. Tidpunkten för omplacering ändrades senare till någon dag efter skolterminens slut.

Till grund för nämndens beslut låg följande.

Sommaren 1975 placerades barnen för första gången i sommarhem. Vistelsen varade cirka två månader och enligt uppgifter från sommarhemmet hörde fosterföräldrarna av sig påtagligt sällan. Barnen vistades sedan i andra sommarhem 1976, 1977 och 1978. Fosterföräldrarnas egna barn, som är födda 1965 och 1968, har inte varit placerade i sommarhem.

I januari 1978 informerades Storumans kommun av personal vid barnens förskola i Stensele om att man noterat brister i fråga om barnens kläder. Fosterföräldrarna skickade vidare endast en frukt till mellanmålet. Denna frukt var ofta av dålig kvalitet. Trots påtalande av dessa missförhållanden kom ingen förändring till stånd.

Under hösten 1978 rapporterade socialförvaltningen i Storuman till Uppsala att man var tveksam till om barnen hade det bra i fosterhemmet.

I januari 1979 uppgav förskolepersonal till en socialassistent i Storumans kommun att man var orolig för hur barnen hade det i fosterhemmet. Kontakten med fosterföräldrarna uppgavs vara dålig. Barnen var dåligt klädda och hade skämd frukt med sig till mellanmålet. Förskolan menade att fosterföräldrarna gjorde skillnad på sina egna barn och fosterbarnen.

I augusti samma år förekom ett samtal mellan fosterföräldrarna och en tjänsteman vid socialförvaltningen i Uppsala angående kostnaderna för barn tillsyn av fosterbarnen. Fosterfadern förklarade därvid att om barn tillsyn för fosterbarnen inte fanns att tillgå ett visst datum i september skulle barnen ställas utanför socialförvaltningen i Storuman. Fostermodern menade att det var oundvikligt att fosterbarnen märkt och tagit del av makarnas missnöje med bl. a. kontakten med socialförvaltningarna i Uppsala och Storuman.

I september 1979 inkom rapport från skolan i Stensele att barnen var hungriga när de kom till skolan. Vissa anmärkningar fanns också mot barnens klädsel.

Vid besök av personal från socialförvaltningen i Uppsala hos barnens dagmamma i november 1979 framkom liknande saker. Dessutom konstaterades att de leksaker barnen fått ta med sig hemifrån till dagmammans var ytterligt torftiga och fåtaliga. Dagmammans uppgav att kontakten med fosterföräldrarna var mycket dålig.

Vid ett hembesök hos fosterföräldrarna i november 1979, som distriktsnämnden i Uppsala föreslog, konstaterades att fosterbarnens rum var synnerligen torftigt med avseende på leksaker, böcker och möbler. Det framkom att fosterföräldrarna hela tiden varit inställda på att barnen skulle stanna i fosterhemmet under 4-5 år och att fosterföräldrarna menade att man inte kunde satsa på fosterbarn på samma sätt som sina egna då man visste att fosterbarnen skulle flytta. Familjen uppgav att de alltid upplevt tvillingarna som oerhört arbetskrävande och tröglärda. Tvisten med Uppsala kommun angående kostnaderna för barn tillsyn för fosterbarnen gjorde att barnen de senaste två åren "bott på tröskeln". Fostermodern sade sig sätta sin utbildning framför fosterbarnsvården. Attityden till fosterbarnen var påtagligt negativ hos fosterföräldrarna. På fråga om fosterföräldrarna var beredda att ställa upp som fosterföräldrar och satsa på tvillingarna till dess de är vuxna och klarar sig själva kunde fosterföräldrarna inte lämna klart besked.

Sedan fosterföräldrarna fått besked om att fosterbarnen skulle omplaceras vände sig fosterfadern till Dalenius.

I en skrivelse till nämnden i Uppsala kritiserade Dalenius nämndens omplaceringsbeslut och hemställde att nämnden skulle ta upp ärendet på nytt och göra erforderlig utredning.

Ärendet behandlades därpå änyo. Till grund för nämndens ställningstagande fanns förutom tidigare redovisat material dels ett utlåtande från barnpsykiatriska kliniken vid regionsjukhuset i Umeå den 30 maj 1979, i vilket uppgavs att båda barnen uppfattades som grundtrygga, att de ansågs uppleva trygghet hos fosterföräldrarna samt att ett av dem ansågs cirka ett år försenad i sin utveckling och vara ett barn med särskilda behov; dels en skrivelse från en lågstadielärare den 24 mars 1980, vari läraren, som känt fosterfamiljen i flera år, förklarade sig anse att fosterbarnen utvecklats i rätt riktning och att de hade en bra hemmiljö.

Genom beslut den 17 april 1980 fastställde nämnden att fosterbarnen skulle omplaceras till annat enskilt hem.

I en skrivelse bemötte fosterföräldrarna därefter punkt för punkt uppgifterna om bristande omvårdnad. Till skrivelsen bifogades intyg från tidigare sommarföräldrar, barnens klasslärare och lärare vid folkhögskolan i Storuman. Dessa intyg innehåller enbart positiva uppgifter om fosterbarnen och fosterföräldrarna.

Med anledning av de uppgifter som sålunda framkommit vid granskning av barnavårdsakten remitterade JO Dalenius' anmälan till nämnden i Uppsala för yttrande. Nämnden anförde bl. a. följande.

Under en period av i varje fall nära två års tid har fosterbarnen särbehandlats och inte tillgodosetts för de speciella behov som förelegat för deras normala utveckling. Under denna tid har påstötningar om behov av förändringar gjorts från bland annat socialförvaltningen i Storuman. De personer som framför kritik mot fosterhemmet har upprepade gånger vidhållit de uppgifter de lämnat. Då ingen rättelse kunnat skönjas trots relativt ofta återkommande påpekanden att barnen inte hade det bra, fann den ansvariga nämnden det förenligt med sin skyldighet att omplacera barnen.

Härefter har nämnden i Uppsala den 5 september 1980 kommit in med kompletterande handlingar i ärendet. Av protokoll från ett sammanträde, som nämnden haft den 28 augusti 1980, framgår att nämnden beslutat att verkställigheten av omplaceringsbeslutet den 17 april 1980 skall uppskjutas och att nämnden i samråd med fosterbarnsinspektören i Storumans kommun och BUP-kliniken i Umeå skall verka för att fosterföräldrarna får de råd och den vägledning som omständigheterna påkallar.

Till grund för nämndens beslut föreligger en utredning, vari anförts bl. a. följande.

Vid ett besök vi gjort i Storuman den 13–14 augusti 1980 konstateras, att de påståenden som gjorts till förvaltningen i Storuman meddelats vidare till

oss utan att fosterföräldrarna först fått ta del av dem och getts tillfälle till svaromål. En promemoria den 20 mars 1980, som delgetts makarna, är det första samlade material, som tillställts makarna om att kritik riktats mot dem för deras sätt att sköta sina fosterbarn. Vid kontakter med socialförvaltningen i Storuman uppger man, att man inte kunnat nå familjen eller att man inte blivit insläppt. Klimatet mellan socialpersonalen och familjen har synbarligen varit spänt och gett åtskilliga övertoner i kommunikationerna. Någon kritisk granskning av den påstådda dåliga skötseln av fosterbarnen har under dessa förhållanden inte kunnat ske.

Våra egna besök hos familjen har självfallet också styrts av det inflammerade läget. Kommunikationerna mellan våra besökare och familjen R. har redan från början varit låsta av familjens avogaställning till Uppsala kommun och den genom oss delgivna kritiken angående deras sätt att sköta fosterbarnen.

Makarna R. medger sedermera vid samtal, att de reagerat med både arrogans och provokationer mot våra besökare, då de ansett sig så utsatta och utpekade. De anser sig inte ha fått gehör för sina synpunkter, även om de då framfördes sent. Det dröjde ju ett och ett halvt år innan de fick klart för sig den kritik som fanns. Också från deras sida har övertoner och desperata uttalanden förekommit.

Det förtjänar påpekas, att de första anmärkningarna mot skötseln av barnen nu ligger två år tillbaka i tiden, sommaren 1978. Vad som hände var att en lekskolefröken uttalar sig om barnens klädsel och att någon sedermera finner, att barnen haft skämd frukt med sig i skolan etc . . . Dessa små bagatellartade anmärkningar som synbarligen haft engångskaraktär, borde ha varit rätt enkla att på ett tidigt stadium fått tillrättalagda eller förklarade utan bestående skador åt något håll. Vad sedan gäller den påtalade särbehandlingen av fosterbarnen visavi familjens egna barn, så saknas egentligen belägg för att så skett.

Det viktiga är emellertid, att efter dessa enstaka iakttagelser från 1978 har ingenting nytt av liknande karaktär framkommit. De hemkontroller, som främst våra besökare från Uppsala kunnat genomföra, för att försöka få fram skillnader i behandlingen mellan fosterbarnen och de egna barnen, har knappast heller gett underlag för säkra bedömningar. Det vore verkligen att ställa orimliga krav på hembesökare.

Inte heller det besök som senast gjorts i Storuman den 13–14 augusti 1980 kunde på den punkten ge säkra upplysningar.

Avslutningsvis kan vad det gäller barnen sägas följande. Några ordnade samtal med barnen för att förbereda dem för flyttningen har överhuvudtaget inte skett. Vår begäran, att man från socialförvaltningens i Storuman sida skulle medverka genom kontakter med familjen, har inte kunnat verkställas genom egen personal. Däremot har man genom mellanhänder, bl. a. en granne, framfört att en förberedelse av barnen måste göras.

JO Sverne anförde i ett beslut som meddelades den 16 januari 1981.

När en social nämnd överväger att flytta ett barn, som varit stadigvarande placerat i ett fosterhem, till annat fosterhem får detta – om det ej är fråga om en akut krissituation – givetvis inte ske utan att en utredning om barnets förhållanden görs. Detta gäller i särskilt hög grad, om barnet varit placerat i fosterhemmet under en längre tid.

Gällande bestämmelser om utredning i barnavårdsärenden finns i 3 kap. barnavårdslagen. Kapitlet inleds med vissa grundläggande bestämmelser. I 14 § föreskrivs sålunda att om det åligger nämnden att pröva viss fråga skall nämnden inleda utredning utan dröjsmål. Utredningen skall åsyfta att *allsidigt* klarlägga de omständigheter som är av betydelse för frågans bedömning. Härmed åsyftas bl. a. att alla uppgifter som kan ha betydelse i saken antingen de talar för eller emot den som berörs av ärendet måste bli föremål för en närmare granskning. Om, såsom skett i förevarande fall, anmärkningar riktats mot fosterföräldrarna, måste alltså fosterföräldrarna beredas tillfälle att ta del av de anmärkningar som riktas mot dem och få möjlighet att – om de så önskar – yttra sig över desamma. Vidare måste självfallet undersökas hur en förflyttning av barnen skulle påverka deras förhållanden och deras utveckling.

I förevarande ärende är det nämnden i Uppsala som i egenskap av befattningsnämnd för fosterbarnen T. och E. haft skyldighet att vidta de praktiska och ekonomiska arrangemang som kan visa sig nödvändiga för att kravet på god vård och fostran samt erforderlig utbildning skall kunna anses uppfyllt för barnen.

Den sociala nämnden i Storumans kommun har haft till uppgift att utöva den direkta tillsynen över ifrågavarande fosterhem samt anmäla till befattningsnämnden om brister i fosterbarnsvården förelegat. Farhågor i fråga om vården av ifrågavarande fosterbarn har också anmälts efter förfrågningarna från befattningsnämnden i augusti 1978 respektive september 1979.

Av handlingarna i barnavårdsakten framgår att nämnden i Uppsala alltsedan januari 1978 fått fortlöpande rapporter om att vården eventuellt var eftersatt beträffande de ifrågavarande fosterbarnen. I november 1979 företog distriktsnämnden hembesök hos fosterföräldrarna i Stensele. På grundval av de uppgifter som kom fram vid detta besök samt genom vad som i övrigt sagts om vården av fosterbarnen bl. a. från förskola, skola och dagbarnvårdare beslöt distriktsnämnden – sannolikt i februari 1980 – att fosterbarnen skulle omplaceras i ett fosterhem i Värmland vid månadsskiftet mars-april 1980. Beslutet delgavs fosterföräldrarna den 10 mars 1980. Senare ändrades omplaceringsdatum till skolterminens slut. Sedan nytt material tillförts ärendet bl. a. en sammanfattning av grunderna för omplaceringsbeslutet fastställde sociala distriktsnämnden i Uppsala den 17 april 1980 omplaceringsbeslutet. Efter det att fosterföräldrarna inkommit till nämnden med en skrift, i vilken de uppgifter som legat till grund för omplaceringsbeslutet bemöttes, har nämnden enligt uppgift haft ett nytt sammanträde den 14 maj 1980 i vilket man på nytt fastställde omplaceringsbeslutet.

Det torde med gällande rätt som utgångspunkt vara uppenbart att beslut i ett ärende av så ingripande karaktär som det förevarande måste föregås av en omsorgsfull utredning. Det är här fråga om två barn som alltsedan

sitt första levnadsår och under sju år vistats i samma fosterhem. Som Dalenius påpekat i sin anmälan måste ett beslut om förflyttning av fosterbarn grundas på en avvägning mellan de positiva och negativa verkningar som kan följa av att barnen flyttas. Ju längre ett barn bott i ett fosterhem desto känsligare blir en förflyttning. Detta gäller särskilt i de fall barnet på grund av späd ålder eller av andra skäl – t. ex. skador av tidigare behandling eller medfödda skador – är känsligt för miljöbyte. Det torde numera vara en allmän uppfattning bland barnpsykiatriker och barnpsykologer att barn har behov av stabila och varaktiga förhållanden till föräldrar och man bör därför så långt möjligt undvika att barnets förhållanden rubbas.

Av vad som framkommit i detta ärende finner jag uppenbart att nämnden i Uppsala inte uppfyllt sin utredningsskyldighet, innan den beslutat omplacera fosterbarnen T. och E. De utredningsåtgärder som nämnden företagit har inte allsidigt klarlagt vad som var av betydelse i saken. Sålunda har nämnden fattat åtminstone de första besluten om förflyttning av fosterbarnen utan att fosterföräldrarna – såvitt kunnat utrönas – fått ta del av och getts möjlighet att kommentera de uppgifter som legat till grund för nämndens beslut. Detta är så mycket mera anmärkningsvärt som det i flera fall rör sig om obestyrkta påståenden som dessutom i vissa fall tagits tillbaka eller motsagts i senare skede.

Först sedan omplaceringsbeslutet var fattat och delgivet fosterföräldrarna upprättades en promemoria, innehållande grunderna för beslutet. Visserligen har fosterföräldrarna fått ta del av denna promemoria och även kommenterat den. Fosterföräldrarnas kommentarer har dock – såvitt framgår av akten – inte behandlats av nämnden ens vid nämndens sammanträde den 17 april 1980 utan först en månad senare.

Ärendet har uppenbarligen inte varit av så brådskande beskaffenhet att nämnden av det skälet bort avgöra ärendet, innan fosterföräldrarna fått yttra sig över anmärkningarna mot dem. Jag finner det sålunda otillfredsställande att nämnden inte redan före sitt första beslut om förflyttning av fosterbarnen lät fosterföräldrarna ta del av de negativa uppgifter om fosterbarnsvården som framkommit och att man övervägde en omplacering. Endast genom sådan kommunikation hade förutsättningar skapats för en allsidig belysning av omständigheterna och för ett beslut om lämpliga åtgärder beträffande fosterbarnen. Nämnden har ju också efter senare utredning funnit att omplaceringsbeslutet bör uppskjutas och att andra mindre ingripande behandlingsåtgärder i stället bör sättas in.

Nämnden har vidare fattat sitt omplaceringsbeslut utan att göra någon utredning om hur ett miljöbyte skulle påverka barnen. Jag finner också detta anmärkningsvärt, särskilt som det rör sig om förhållandevis små barn, varav åtminstone ett av barnen dessutom har uttalade känslomässiga störningar. Det hade enligt min uppfattning varit av största värde om nämnden, för att utröna om en förflyttning av barnen var lämplig, tagit kontakt med barnpsykiatriska kliniken vid regionsjukhuset i Umeå, där

barnen tidigare undersökts, eller sökt hjälp hos barnpsykologisk expertis för att bilda sig en uppfattning i detta hänseende. En barnpsykolog hade troligen också kunnat lämna värdefull hjälp för det fall en omplacering av barnen skulle blivit aktuell.

På grund av att det inte gjorts en allsidig utredning har det förelegat en avsevärd risk för att beslutet angående den fortsatta vården av barnen inte skulle bli förenligt med barnens bästa. Detta framstår som särskilt otilfredsställande eftersom talan mot ett beslut av omplacering av fosterbarn inte kan föras.

Sammanfattningsvis anser jag att nämnden i Uppsala inte uppfyllt sin utredningsskyldighet innan den fattat beslut angående omplaceringen av barnen. Denna underlåtenhet har äventyrat en lösning – förenlig med barnens bästa – på förevarande problem, något som den fortsatta utvecklingen av ärendet torde bekräfta. Med hänsyn till den lösning saken slutligen fått anser jag mig kunna stanna vid denna kritik.

Delegation av beslutanderätten i ärenden om omplacering av barn

I denna ämbetsberättelse (s. 158) har refererats ett beslut, som avser handläggningen av ett ärende om omplacering av barn. I ett ärende av liknande art i Botkyrka kommun uppgavs i ett yttrande till JO att beslutanderätten beträffande förflyttning av fosterbarn hade delegerats till lägsta nivå.

Med anledning härav anförde JO Sverne i ett beslut den 9 april 1981 bl. a. följande.

Vad härefter gäller frågan om delegation av omplaceringsbeslut, kan jag förstå att delegation äger rum i ärenden där omplaceringen sker i samförstånd med fosterföräldrar, biologiska föräldrar och barnet. Däremot är jag mycket förvånad över att nämnden anser det lämpligt med delegation till "lägsta nivå" av omplaceringsärenden, som sker i strid med fosterföräldrarnas och fosterbarnets vilja. Enligt min mening hör sådana ärenden till de mest svårbedömda och känsliga ärenden som förekommer inom barnavården. Detta gäller särskilt, då barnet under lång tid vistats i fosterhemmet. Jag har under senare tid haft flera sådana ärenden uppe till prövning och har därvid funnit att de är av sådan art, att de ofta fordrar en särskilt kvalificerad bedömning. Jag kommer därför också i fortsättningen att med särskild uppmärksamhet följa dessa ärenden. Jag utgår ifrån att nämnden efter dessa uttalanden från min sida omprövar sin ståndpunkt i denna fråga.

Underlåtenhet att lämna besvärshänvisning och felaktig besvärshänvisning i ett barnavårdsärende

Vid inspektion av en socialförvaltning uppmärksammades ett ärende där nämnden den 10 juli 1979 förklarar samhällsvården villkorligt upphörd för en 17-årig pojke. Beslutet innehöll ingen besvärshänvisning. Nämnden hade därefter den 18 oktober 1979 med stöd av 43 § barnavårdslagen förordnat om övervakning under villkorligt upphörd samhällsvård. I det beslutet hade en besvärshänvisning tagits in.

Efter remiss avgav sociala distriktsnämnden yttrande, i vilket anfördes bl. a. följande.

Beslut om villkorligt upphörd samhällsvård kan överklagas men inte i samband därmed meddelat förordnande om övervakning. Besvärshänvisning skall därför lämnas vid beslut om att samhällsvården skall upphöra villkorligt.

Vid beslutet den 18 oktober 1979 upptäcktes att besvärshänvisning inte lämnats vid beslutet den 10 juli. Beslutet den 18 oktober innehöll därför besvärshänvisning och avser det för övervakningen grundläggande beslutet. Ett fel begicks den 10 juli men rättades den 18 oktober.

Vid ärendets avgörande den 18 september 1980 anförde JO Holstad bl. a. följande.

Vad beträffar frågan om och när besvärshänvisning hade bort meddelas i ärendet framgår till en början att distriktsnämnden den 10 juli 1979 med stöd av 43 § barnavårdslagen beslöt att den tidigare beslutade samhällsvården skulle upphöra villkorligt. Vidare framgår att nämnden inte försåg beslutet den 10 juli med någon besvärshänvisning. Uppenbarligen skulle en besvärshänvisning ha meddelats vid det tillfället. Detta framgår av 80 § barnavårdslagen.

Den 18 oktober beslöt nämnden om övervakning under den villkorligt upphörda samhällsvården. Någon möjlighet att överklaga ett sådant beslut föreligger inte. Men nämnden meddelade ändå en besvärshänvisning. Anledningen till detta var tydligen att man nu hade upptäckt felet i samband med beslutet i juli och att man ville rätta detta fel. Men även den här gången blev resultatet felaktigt. Av 12 § förvaltningslagen framgår nämligen att besvär skall anföras inom tre veckor från den dag den beslutet rör fick del av beslutet. Besvärstid löper även om besvärshänvisning inte har meddelats (jfr RÅ 1973 ref 59). När det gäller beslutet i juli löpte alltså besvärstiden ut tre veckor efter delgivningen. En i efterhand meddelad besvärshänvisning bibehåller inte den som berörs av beslutet vid klagorätten. Den besvärshänvisning som lämnades i oktober borde alltså inte ha lämnats.

Med anledning av vad som har förekommit i denna del vill jag understryka vikten av att reglerna om besvärshänvisning iakttas noggrant. Dessa regler utgör betydelsefulla garantier för rättssäkerheten i förfarandet.

Socialförvaltnings åtgärder med handlingar som har getts in till förvaltningen och som har innefattat besvär

I ett ärende hos JO uppmärksammades följande.

Sociala distriktsnämnden 6 i Göteborgs kommun beslöt den 3 juni 1980 att samhällsvården för R. skulle återupptas. Den 13 juni 1980 kom till socialbyrå 6 ett brev från R:s mor S. K. Brevet saknade adressat. I brevet vände sig emellertid S. K. till "domaren" och handläggande assistent Marianne Karlgren med en begäran om att beslutet om omhändertagande skulle upphävas. Brevet, som inte inkomststämplades, besvarades av Marianne Karlgren samma dag. I sitt svar uppgav Marianne Karlgren bl. a. att beslutet inte kommer att upphävas.

Den 23 juni 1980 kom till förvaltningen ett nytt brev från S. K., där hon uttryckligen förklarade att hon överklagade beslutet om omhändertagande. Inte heller detta brev inkomststämplades. I sitt svar samma dag förklarade Marianne Karlgren att S. K. måste skriva till länsrätten om hon ville klaga över beslutet om återupptagande av samhällsvården.

De båda breven från S. K. lades utan ytterligare åtgärder till handlingarna i akten.

JO beslöt att infordra yttrande från sociala distriktsnämnden 6 i Göteborgs kommun. Nämnden återopade ett tjänsteutlåtande som upprättats inom socialförvaltningen. I utlåtandet anfördes bl. a. följande.

1980-06-13 inkom ett brev från S. K. ställt till "domaren" och Marianne Karlgren, i vilket hon vädjade om att omhändertagandet skulle upphävas. Hon hade vid denna tidpunkt ej blivit skriftligen delgiven sociala distriktsnämndens beslut om återupptagande av samhällsvården, eftersom hon vistats på okänd adress alltsedan 1980-06-02. I sitt svar samma dag meddelade utredaren att social distriktsnämnd 6 1980-06-03 godkände ordförandens åtgärd om återupptagande av samhällsvården, och att beslutet därför inte kommer att upphävas.

Eftersom S. K. redan under maj månad, då hon fick veta att återupptagande av samhällsvården planerades, sagt sig ha tagit kontakt med advokat, var utredaren av den uppfattningen att så också hade gjorts och att hon där fick erforderlig hjälp med att överklaga beslutet.

1980-06-23 inkom till socialbyrån ett nytt brev från S. K., i vilket hon uttryckligen förklarar att hon överklagar beslutet om omhändertagande. Av detta brev förstod utredaren att S. K. ej hade haft någon kontakt med advokat och att hon ej var helt informerad om tillvägagångssättet vid ett överklagande.

I sitt svar samma dag förklarade därför utredaren att S. K. måste skriva till Länsrätten om hon vill klaga över beslutet eller kontakta advokat för att få bistånd med detta.

I samband med beslut i sociala distriktsnämnden om återupptagande av samhällsvård är rutinen på socialvårdsbyrån den, att kanslifunktionen per brev med mottagningsbevis skickar ifrågavarande beslut samt lämnar besvärshänvisning.

Så gjordes också i detta fall 1980-06-05. Eftersom mottagningsbeviset

inte kom tillbaka underskrivet av S. K. var det uppenbart att hon ej delgivits beslutet, och besvärstiden hade därför ej börjat löpa vid den tidpunkt då ifrågavarande brev skrevs.

Delgivningen skedde först 1980-08-05.

Utredaren uppfattade ej det första brevet från S. K. som ett formellt överklagande, utan som en vädjan om att ändra det ordförandebeslut som fattats 1980-06-02 och som hon ej kände till hade godkänts av sociala distriktsnämnden.

I det andra brevet uttalade S. K. en mer formell begäran om att överklaga beslutet, och det var mot bakgrund härav som utredaren meddelade henne att hon skulle vända sig till länsrätten.

De båda breven från S. K. har ej ankomststämplat. Anledningen till detta är att de ej skickats per post i vanlig ordning, utan lämnats in av någon till socialbyrån för vidarebefordran direkt till utredaren.

Sammanfattningsvis kan framhållas att besvärstiden vid tidpunkten för brevens ankomst till socialbyrån ej hade börjat löpa, eftersom S. K., på grund av att hon vistades på för socialbyrån okänd ort, ej formellt blivit delgiven beslutet om återupptagande av samhällsvården. Ur denna synpunkt har det faktum att S. K.'s brev ej vidarebefordrades till berörd instans mindre betydelse, även om det kan anses mest korrekt att så hade skett.

JO Holstad anförde i ett beslut som meddelades den 17 december 1980.

Enligt 12 § första stycket förvaltningslagen anføres besvär genom att en besvärshandling tillställs den förvaltningsmyndighet eller förvaltningsdomstol, som har att pröva besvären. I besvärshandlingen skall enligt samma lagrum anges det beslut som överklagas. Det torde emellertid vara tillräckligt att sådana uppgifter lämnas att besvärsmyndigheten kan identifiera det överklagade beslutet.

Enligt 12 § andra stycket skall besvärshandlingen ha kommit in inom tre veckor från den dag då klaganden fick del av beslutet. Regeln utgår från att ett beslut kommer till klagandens kännedom antingen genom delgivning enligt delgivningslagen (1970: 428) eller också på annat sätt.

I det förra fallet räknas klagotiden från den dag då delgivningen skedde. När beslutet inte kommer till klagandens kännedom genom delgivning räknas besvärstiden i allmänhet från den dag då klaganden skriftligen fick del av beslutet genom myndighetens försorg. Enbart det förhållandet att klaganden faktiskt fått kännedom om beslutet får däremot inte besvärstiden att löpa.

Den i 12 § andra stycket angivna utgångspunkten för beräkningen av besvärstiden utgör självfallet inte hinder mot att klaganden för talan mot beslutet redan innan han har fått del av beslutet på det sätt som avses i bestämmelsen. Det kan ju i vissa fall vara av stor vikt för parten att beslutet omedelbart kommer under besvärsmyndighetens prövning. Som exempel kan nämnas fall när det överklagade beslutet skall lända till efterrättelse utan hinder av att det inte har vunnit laga kraft. För sådana fall foreskrivs nämligen i 28 § förvaltningsprocesslagen bl. a. att domstol.

som har att pröva besvär, kan förordna att det överklagade beslutet, om det annars skulle lända till efterrättelse omedelbart, tills vidare inte skall gälla.

Som framgår av det föregående gäller att besvärshandlingen före besvärstidens utgång skall tillställas den myndighet som skall pröva besvären. Det händer emellertid att klaganden på grund av bristande kunskap om bestämmelserna tillställer beslutsmyndigheten besvärshandlingen. För att klaganden i sådana fall inte skall drabbas av någon rättsförlust har en särskild regel införts i 12 § tredje stycket förvaltningslagen. Regeln innebär att besvären skall tas upp till prövning även när besvärshandlingen har kommit in till beslutsmyndigheten före besvärstidens utgång. Regeln förutsätter att en beslutsmyndighet, som tar emot en besvärshandling, förser den med anteckning om när den kom in och därefter utan dröjsmål vidarebefordrar den till besvärmyndigheten. Självfallet får beslutsmyndigheten inte underlåta att vidarebefordra besvärshandlingen på den grunden att bevis om delgivning av beslutet inte har kommit in till myndigheten.

Sociala distriktsnämnden 6 beslöt den 3 juni 1980 att återuppta samhällsvården för R. Beslutet var verkställbart utan hinder av att det inte hade vunnit laga kraft.

Den 13 juni 1980 gav S. K. in ett brev till socialförvaltningen. Brevet var ställt till bl. a. domaren. I brevet begärde S. K. att domaren skulle upphäva beslutet om omhändertagande av R. Brevet måste enligt min mening betraktas som en besvärshandling. Eftersom det var länsrätten som hade att pröva frågan om ändring av det fattade beslutet hade det ålegat förvaltningen att utan dröjsmål notera inkomstdagen och vidarebefordra brevet till länsrätten. Den omständigheten att S. K. eventuellt skulle få hjälp av advokat kunde uppenbarligen inte motivera att handlingen behölls på förvaltningen.

Den 23 juni 1980 skrev S. K. på nytt till förvaltningen. Brevet innefattade otvivelaktigt besvär över distriktsnämndens beslut. Även det brevet borde därför, sedan det försetts med inkomststämpel, utan dröjsmål ha vidarebefordrats till länsrätten.

Distriktsnämnden har i remissyttrandet framhållit att bevis om delgivning av beslutet inte hade kommit in till förvaltningen när breven gavs in. Som jag redan tidigare har framhållit hade det förhållandet inte bort påverka handläggningen. Klaganden var självfallet inte förhindrad att föra talan mot beslutet på den grunden att någon formell delgivning av beslutet inte ägt rum. Tvärtom hade särskild skyndsamhet från utredarens sida varit påkallad med hänsyn till att nämndens beslut kunde verkställas utan hinder av att det inte vunnit laga kraft.

Utredaren har således enligt min mening förfarit felaktigt genom att inte vidarebefordra de inkomna handlingarna till besvärmyndigheten.

Förvaring i häkte av en 12-årig flicka och andra frågor som gäller tillämpningen av 94 § barnavårdslagen

Enligt 94 § barnavårdslagen har polismyndighet att på begäran av bl. a. social centralnämnd lämna handräckning för att efterforska den som är föremål för utredning enligt 25 § barnavårdslagen, verkställa beslut angående omhändertagande, efterforska och återhämta omhändertagen som har avvikit från hem där han skall vistas och ombesörja annan förflyttning av någon som är omhändertagen.

Handräckning skall också lämnas styrelse eller rektor för ungdomsvårdsskola för att efterforska och återhämta elev som har avvikit och för att ombesörja annan förflyttning av elev.

Det har till JO kommit in olika klagomål som gäller tillämpningen av dessa bestämmelser. I dagspressen har också publicerats artiklar som gäller samma frågor.

JO Sverne har i ett beslut den 22 juni 1981 till bedömning tagit upp de frågor, som har aktualiserats genom klagomålen och i dagspressen. I sitt beslut redovisar JO först de olika klagomålen och den utredning som har vidtagits med anledning av dessa. Härfter lämnas en översiktlig redovisning av omfattningen av handräckningsåtgärder enligt 94 § och de regler som gäller för sådan handräckning. JO anger sedan sin syn på handläggningen av de tre ärenden som har varit föremål för hans bedömning. Beslutet har avslutats med en beskrivning av de åtgärder som har vidtagits och som bör vidtas för att undvika att barn och unga placeras i häkte i avvaktan på att de kan beredas den vård som nämnden har beslutat om.

I den här lämnade redovisningen har avsnitten angående omfattningen av handräckningsåtgärder enligt 94 § barnavårdslagen, handläggningen i regeringskansliet samt socialutskottets betänkande 1980/81: 38 om barn i häkte utelämnats.

JO Sverne anförde i sitt beslut bl. a. följande.

Förvaring i häkte av en 12-årig flicka

I ett brev till JO klagade B. över det sätt på vilket hennes dotter, Y., som var omhändertagen för samhällsvård, hämtats av polisen för återförande till Boxtorps skolhem. Stjärnhov. B. uppgav i sitt brev att dottern togs av polisen i Stockholm den 18 oktober 1979 kl. 11.00. Polisen förde sedan flickan till Kronobergshäktet, där hon kroppsbesiktigades. B:s klagomål avsåg det förhållandet att den bara 12-åriga dottern placerades i häktet. Sedan dottern återförts till Boxtorp avvek hon på nytt på sin 13-årsdag för att besöka sin familj. Hon omhändertogs då i hemmet av polisen. Detta gjorde henne mycket förtvivlad och skapade stor förstämning i familjen.

Vid samma tidpunkt publicerades i olika tidningar artiklar i anslutning till den påtalade händelsen. Svenska Dagbladet hade den 20 januari 1980 en

artikel med rubriken "Rutin i Stockholm: Barn tvingas sova i häkte". Aftonbladet innehöll den 24 januari artiklar med rubrikerna "12-åring låstes in i häktet" och "Ska 12-åringar verkligen låsas in?" I artiklarna redovisades dels ingripandet mot Y. och dels att det vid 22 tillfällen under det gångna halvåret förekommit att barn under 15 år förvarats på Kronobergshäktet i Stockholm på grund av att alternativa förvaringsmöjligheter för barnen inte hade funnits.

Vid de förberedande undersökningar som gjordes genom JO:s försorg framkom att Y. hade skrivits in i kriminaljourens liggare den 19 oktober 1979 kl. 16.50. Som vakthavande den aktuella dagen tjänstgjorde kriminalkommissarie Lars-Erik Åkerlind och kriminalinspektör Rune Härdeman.

Härdeman lämnade vid telefonsamtal med en tjänsteman vid JO-ämbetet den 7 januari 1980 följande uppgifter.

Den 19 oktober 1979 tjänstgjorde han som vakthavande kriminalinspektör då Y. fördes in på kriminalavdelningen. Genom spaningspersonalen informerades han därvid om att flickan var ytterst rymningsbenägen och att man därför måste räkna med att hon troligen skulle utnyttja varje möjlighet att avvika. I normalfallet när det gäller barn undersöks alltid möjligheten till förvaring genom socialförvaltningens försorg. I detta fall avstod emellertid Härdeman från att undersöka den möjligheten, eftersom det inte kunde påräknas någon rymningssäker förvaring på de platser som socialförvaltningen har tillgång till. Härdeman beslöt därför att Y. skulle förvaras på allmänna häktets kvinnliga avdelning i avvaktan på transport till Boxtorp. Han var då medveten om att transporten inte kunde beräknas gå förrän följande dag. Såvitt Härdeman nu kunde erinra sig diskuterade han inte beslutet om förvaring med vakthavande kriminalkommissarien.

Vid telefonsamtal den 17 december 1979 lämnade kriminalinspektören Arvid Johansson följande uppgifter.

Y. omhändertogs av polis den 19 oktober 1979 kl. 15.25 i stora hallen på centralstationen med stöd av 94 § barnavårdslagen (efterlyst som avviken från skolhem). Samma dag kl. 16.50 infördes hon på allmänna häktet i Stockholm. Förpassningssedel beträffande flickan utfärdades därvid genom kriminaljourens försorg, varefter den överlämnades till häktet. Den 20 oktober kl. 12.30 förpassades Y. till Boxtorp.

Efter remiss till polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt anfördes styrelsen i yttrande bl. a. följande.

Styrelsen konstaterar att Y. omhändertogs både den 19 och den 23 oktober jämlikt 94 § barnavårdslagen för att återföras till Boxtorps skolhem. Stjärnhov, som är beläget c:a 9 mil från Stockholm.

Vad först beträffar omhändertagandet 1979-10-19 och förvaringen av Y. på allmänna häktet till påföljande dag finner styrelsen att det med hänsyn till tidpunkten för omhändertagandet och transportsträckan kunnat ifrågasättas om inte flickan bort föras direkt till skolhemmet, i vart fall borde sociala myndigheter ha inkopplats.

Vad därefter beträffar omhändertagandet 1979-10-23 vill styrelsen betona att polis inte kan underlåta fullgöra sina tjänsteåligganden av den anledningen att någon firar en bemarkelsedag. Det kan i detta fall särskilt framhållas att låssmed måste tillkallas för att polismännen skulle erhålla tillträde till bostaden oaktat flickans föräldrar var hemma. Efter omhändertagandet fördes hon först till socialjouren. Då man där uppgav att de saknade resurser och därför inte kunde ta hand om henne nödgades polismännen medta henne till kriminalavdelningen, där hon fick kvarstanna på allmänna häktet till påföljande dag då hon återfördes till Boxtorps skolhem varifrån hon avvikit.

Enligt polisstyrelsens uppfattning är det olämpligt att minderåriga måste förvaras på allmänna häktet på grund av bristande sociala resurser.

I ett av polisstyrelsen inhämtat yttrande från t. f. polisintendenten Thure Svensson anfördes bl. a. följande.

Den 19 oktober 1979 klockan 15.25 omhändertogs Y. på centralstationen i Stockholm och infördes på kriminalstationen klockan 16.50. Utan att ta kontakt med socialförvaltningen beslöt vakthavande kriminalinspektören Rune Hårdeman att hon skulle föras över till allmänna häktets kvinnliga avdelning för förvaring till dess att återtransport till skolhemmet kunde ske.

Vad avser förvaringsplatsen stadgas i A-order nr 778. sakkod HDA/2 under punkt 3.4: "Den som av polismyndigheten omhändertagits jämlikt nykterhetsvårdslagen eller tagits i förvar jämlikt barnavårdslagen eller utlänningslagen eller eljest i administrativ ordning berövats friheten, må förvaras i allmänna häktet. Dock bör beträffande barn först undersökas möjligheten till förvaring genom socialförvaltningens försorg."

Hårdeman synes ha gjort den bedömningen att förvaring genom socialförvaltningens försorg ej skulle vara tjänlig med hänsyn till Y:s påstådda rymningsbenägenhet. Det torde vara tveksamt om formuleringen av ovan nämnda A-order ger utrymme för ett sådant ställningstagande. För övrigt synes det mig ej ankomma på polisen att avgöra lämpligheten av de förvaringsmöjligheter, som socialförvaltningen kan komma att anvisa. Denna bedömning torde gälla även om Hårdeman måhända fattat sitt beslut med tanke på Y:s egen säkerhet. Att använda ett påstående om rymningsbenägenhet som skäl för att underlåta kontakt med socialförvaltningen synes mig mindre lämpligt med tanke på att det i aktuellt fall rörde sig om en för samhällsvård omhändertagen knappt 13 år gammal flicka. Socialförvaltningen borde därför i vart fall ha beretts möjlighet att ta ställning till lämpligheten av olika förvaringsmöjligheter. Då frågan om lämplig förvaringsplats sålunda ej var helt klar, borde Hårdeman enligt min uppfattning ha underrättat vakthavande kriminalkommisarie.

Av polisens utredningsteckningar framgick beträffande omhändertagandet den 23 oktober 1979 följande.

Vid telefonsamtal 1980-03-19 med kriminalinspektören Nils Lindvall, tjänstgörande på kriminalavdelningens lokala spaningsrotel 5, uppgav han att han och extra polismannen Per-Erik Johansson hämtade Y. i hennes föräldrahem 1979-10-23. Socialförvaltningen i Stockholm hade anmält Y. som avviken från Boxtorps skolhem – hon skulle återförpassas. Lindvall

och Johansson körde henne till socialjouren på Kapellgränd, då det var för sent att transportera henne till en socialbyrå. Där talade de båda polismännen med en kvinna, vars namn Lindvall inte känner till. Hon ansåg att det var bäst att ta med Y. till allmänna häktet i Stockholm. Därifrån kunde hon transporteras tillbaka till skolhemmet. Socialjouren hade då både personal- och fordonsbrist och kunde alltså varken förvara Y. där, i och med att hon var en rymningsrisk, eller köra henne till skolhemmet.

Allmänna häktet i Stockholm och sociala nämnden vid Stockholms läns landsting inkom efter remiss med yttranden.

Sedan handlingarna i ärendet remitterats till sociala centralnämnden i Stockholms kommun, anförde nämnden i yttrande bl. a. följande.

Det är givetvis otillfredsställande att barn under femton års ålder förvaras på sätt som nu sker på Kronobergshäktet. Inom Stockholms socialförvaltning finns dock inga möjligheter att ta hand om barnen i avvaktan på återfärd till institutionen.

Hos Stockholms läns landsting pågår för närvarande en utredning rörande institutionsvårdens utformning i framtiden. Sociala avdelningen vid socialförvaltningen kommer att göra utredningen uppmärksam på de problem som speglas i detta ärende. I sammanhanget kan nämnas, att socialstyrelsens barn- och ungdomsbyrå tillsammans med rikspolis- och kriminalvårdsstyrelsen har påbörjat en inventering över hela landet av antalet barn under 15 års ålder, som under 1979/80 varit placerade i häkte eller arrest samt orsaken härtill.

När det gäller Y. har Boxtorp vid varje tillfälle då hon avvikit underrättat ansvarig handläggare på socialdistriktet. Via socialjourens enhet hos polisen har denne då med stöd av 94 § BvL begärt polismyndighetens handräckning för att efterforska och återföra flickan till Boxtorp. Av de dagrapporter, som inkommit efter det att Y. påträffats, framgår att hon endast en gång återfunnits i föräldrahemmet, nämligen den 23 oktober. Vid övriga tillfällen har hon hittats bland annat på Centralstationen och Malmkillnadsgatan. Då hon haft effektiva gömställen att tillgå har det varit nödvändigt att med polisens hjälp försöka hitta henne så snart som möjligt, då hennes hälsa och utveckling under rymningsperioderna uppenbarligen varit i fara.

Ärendet har enligt socialförvaltningens uppfattning handlagts i enlighet med barnavårdslagens bestämmelser.

Handräckning för överflyttning av en 14-årig flicka från ett fosterhem till ett behandlingskollektiv

Sven Aspholm, som är polisassistent vid polisen i Järpen, uppgav i klagomål till JO bl. a. följande.

Socialmyndigheten i Sundbyberg efterlyste den 17 februari 1981 flickan H., som är född 1966. H. hade avvikit från ett fosterhem i Krokoms kommun.

H. omhändertogs av Aspholm samma dag kl. 13.15 i Mörsil. Åre kommun. H. uppgav att hon hade blivit misshandlad i fosterhemmet och hon

vägrade att frivilligt följa med till fosterhemmet. H. medtogs till polisstationen i Järpen. Aspholm informerade socialchefen i Åre kommun, vilken åtog sig att kontakta andra berörda socialkontor. En stund senare meddelade en socialassistent från Sundbyberg att H. begärdes fortsatt omhändertagen av polisen och genom dess försorg transporterad till Malmgårdens kollektiv. Boda kyrkby. Rättvik.

Aspholm försökte få socialassistenten att i samråd med socialkontoret där ordna fortsatt omhändertagande och förpassning utan polishjälp. H. var helt lugn och hade ju inte gjort sig skyldig till något brott. Begäran vidhölls emellertid, trots att Aspholm informerade om att det innebar att flickan skulle skjutas i polisbil till Östersund, där få övernatta i häktet och följande dag transporteras vidare till Rättvik i kriminalvårdsstyrelsens "fångbuss".

Efter remiss anförde sociala centralnämnden i Sundbybergs kommun bl. a. följande.

Intill dess att H. placerades i fosterhem i Krokomböve provades ett flertal placeringar med dåligt resultat. H. avvek från hemmen och person efterlysning måste ske genom polisen. Då såväl socialförvaltningen som representanter för landstingets behandlingshem bedömde det olämpligt att H. vistades i stockholmstrakten, där hon var under inflytande av dåligt sällskap, fördes H. – sedan hon efter en efterlysning påträffats och förts till polisstation – genom polisens i Solna försorg till fosterhemmet i Krokomböve. H:s inställning till fosterhemsplacering och hennes uppträdande var sådant att det inte bedömdes möjligt med annat transportsätt.

Vistelsen i det nya fosterhemmet utföll mindre väl. Efter provokationer från H:s sida och efter uppträdanden i hemmet rymde H. 1981-02-16 på kvällen. Sedan hon efterlysts påträffades hon dagen därpå och togs om hand på polisstationen i Järpen eftersom hon vägrade att återvända till fosterhemmet. Fosterföräldrarna i Krokomböve ansåg sig heller inte längre kunna ta vård om H.

Ett nytt fosterhem, som omedelbart kunde ta vård om H. uppbringades i Rättvik. Med den kännedom socialförvaltningen hade om H. bedömdes det inte möjligt att på frivillig väg och med eskort av socialarbetare få henne till det nya fosterhemmet. Med stöd av 94 § barnavårdslagen begärde socialförvaltningen därför 1981-02-17 hos polisen i Östersund handräckning för förflyttningen, varvid förutsattes att denna skulle ske omedelbart och inte såsom skedde dagen därpå.

Vägran av ungdomsvårdsskola att ta emot elever som har inställts genom polisens försorg

Stig Nilsson, som är föreståndare vid allmänna häktet i Helsingborg, uppgav i klagomål till JO bl. a. följande.

I arbetsuppgifterna på häktet ingår bl. a. att transportera olika intagna till anstalter, domstolar och olika vårdinrättningar. Den 18 december 1980 fick häktet genom transportcentralen i Malmö i uppdrag att hos polisen i

Halmstad hämta två ynglingar och transportera dessa till Fagareds yrkeskola i Lindome. Underlaget för transporten var en telexbegäran från skolans rektor om ynglingarnas återförande. Personal vid polisen i Halmstad kontaktade skolan och meddelade att transporten eventuellt kunde bli fördröjd på grund av rådande snöoväder.

Transporten anlände till Fagared kl. 17.10. Vårdarna fick vid ankomsten besked om att ingen togs emot efter kl. 17.00. Skolan var underrättad om transporten, som skedde på rektors begäran. Ynglingarna var inte påverkade eller annars besvärliga.

Transporten fick nu fortsätta till polisen i Mölndal för att polisen där skulle inställa ynglingarna till skolan den 19 december. Det var emellertid fullbelagt hos polisen i Mölndal. Polisen medverkade emellertid till att ynglingarna kunde lämnas hos polisen i Kungsbacka. Ynglingarna avlämnades där kl. 18.35.

Till följd av att transporten anlände tio minuter för sent till Fagared hade två tjänstemän från häktet i Helsingborg, delvis under övertid, varit tvungna att transportera ynglingarna mellan olika polisstationer.

En tjänsteman vid socialstyrelsen hade vid förfrågan uppgett att ungdomsvårdsskolan inte hade socialstyrelsens godkännande för detta förfarande.

Efter remiss anförde socialstyrelsen bl. a. följande:

Häktesföreståndarens beskrivning av förpassningen stämmer i stort sett. Assistenten Eric Lorenzen, som var jourhavande chef den aktuella kvällen, framhåller att han vid den telefonkontakt som föregick resan klart framhöll att man borde vänta till nästa dag om förpassningstransporten beräknades anlända efter kl. 17.00.

När häktespersonalen anlände med eleverna hade Lorenzen redan lämnat skolan för att ha beredskap i hemmet.

Skolans vårdpersonal följde sina instruktioner när de avvisade eleverna.

Vikarierande rektorn Yngve Gustavsson uppger följande:

Det har tidigare förekommit att förpassningar från allmänna häkten och polismyndigheter verkställts under helger, på kvällar och nätter. Skolan har då haft uppenbara svårigheter att inkalla personal för att på ett tillfredsställande sätt ta emot eleverna.

Skolans rektor har bl. a. i skrivelse till allmänna häktet i Göteborg påtalat svårigheterna att ta emot elever utanför kontorstid.

Vid Fagareds yrkesskola har därför en praxis utvecklats att i begäran om förpassning ange att transporten skall anlända till skolan vardagar mellan kl. 08.00 och 17.00.

I anledning av den aktuella händelsen har en översyn av skolans praxis gjorts. Rektor eller jourhavande chef skall i fortsättningen i varje enskilt fall göra en bedömning av möjligheterna att avdela eller inkalla personal för att ta emot förpassade elever. Detta gäller i princip hela dygnet utom nattetid.

Varken i barnavårdslagen eller ungdomsvårdsskolestadgan finns föreskrifter om mottagande av förpassad elev. Socialstyrelsen har inte heller utfärdat föreskrifter.

Styrelsen anser att tiden för barns och ungdoms vistelse i polisiärt förvar eller allmänt häkte skall vara så kort som möjligt. Ungdomsvårdsskolorna skall i princip endast kunna åberopa personalbrist nattetid eller fysiskt fullbelagda avdelningar för att kunna avvisa förpassningstransporter. Socialstyrelsen förutsätter då att allmänt häkte eller polismyndighet i förväg kontaktar berörd skola och överenskommer om lämplig tidpunkt för transport.

Den praxis som utvecklats vid Fagareds yrkesskola är mot bakgrund av vad styrelsen ovan anfört mindre tillfredsställande. Skolans ledning har dock i anledning av det inträffade ändrat på sina rutiner vid mottagandet av förpassningstransporter så att de överensstämmer med socialstyrelsens uppfattning.

Efter att ha tagit del av socialstyrelsens remissvar beslöt JO inhämta yttrande från kriminalvårdsstyrelsen. Styrelsen anförde bl. a. följande.

I föreskrifter och anvisningar avseende kriminalvårdens transportverksamhet (FAK 1978: 5) sägs bl. a. att beträffande den som omhändertagits enligt lagen om barnavård, nykterhetsvård eller sluten psykiatrisk vård, skall vid planering av transport i första hand hänsyn tas till den enskilda individens behov av att snarast överföras till vederbörlig vårdinstitution och i andra hand till ekonomisk eller annan vinning med samtransport. Vidare sägs i samma cirkulär att den som planerar en transport är skyldig att underrätta mottagande myndighet och därvid lämna erforderliga upplysningar. Har mottagaren av särskilda skäl önskemål om tidpunkt för genomförandet av transporten bör detta beaktas i görligaste mån.

Kriminalvårdsstyrelsen anser i likhet med socialstyrelsen att tiden för barns och ungdoms vistelse i polisiärt förvar eller allmänt häkte skall vara så kort som möjligt. Under kalenderåret 1979 transporterades genom kriminalvårdens försorg 1 952 barnavårdsfall. Av dessa avgick 1 488 eller 76,2 % i omedelbar anslutning till inplaceringen på allmänt häkte. 411 st. eller 21,1 % avgick dagen efter. Den sistnämnda gruppen bestod huvudsakligen av sådana som inkom till häkte sent under dagen. Kvarvarande 18 resp. 35 avgick först 3:e resp. 4:e dagen. I dessa fall kom personen som regel till allmänt häkte sent fredag kväll eller lördag.

Vid samtal med de fyra transportcentralerna har framkommit att i de flesta fall fungerar samarbetet med de olika vårdinstitutionerna bra. Givetvis förekommer det att vissa inte gärna vill ta emot förpassade efter viss tid på dagen samt lördag och söndag. Skälen uppges i de flesta fall vara avsaknad av personella resurser eller liknande. Kriminalvårdens ambition är att i största möjliga utsträckning inställa förpassade vid tidpunkt då institutionen har resurser att ta emot vederbörande. Kriminalvården får å ena sidan många gånger ta emot kritik för att här aktuella klienter förvaras för länge på häkte. Å andra sidan ställer vissa vårdinstitutioner krav på att ankomsten endast får ske på vissa tider. Socialstyrelsen har helt nyligen meddelat att en utredning gjorts angående ensamarbete på vårdinstitutioner och därvid låtit meddela att ett antal av dessa institutioner ej har personella resurser att ta emot vårdbehövande under kvällstid samt lördag, söndag och helgdag. Det vore önskvärt med en enhetlig praxis beträffande mottagningsstider, inte bara beträffande barnavårdsfall utan även nykterhetsvårdsfall och mentalvårdsfall.

Den rättsliga regleringen

JO Sverne anförde följande.

Barnvårdslagen ger polismyndighet befogenhet att vidta vissa tvångsåtgärder, som är anknutna till den verksamhet som sociala centralnämnden/distriktsnämnden har att utöva. Dessa tvångsbefogenheter kan delas upp i följande grupper nämligen de tvångsåtgärder som ansluter till nämndens utredning av ett ärende, tagande i förvar i avvaktan bl. a. på att nämnden prövar frågan om behovet av åtgärd enligt lagen samt slutligen de handräckningsåtgärder som gäller de av nämnden fattade besluten.

Tvångsåtgärder under utredning

Till denna grupp kan föras bestämmelserna om hämtning till förhör och i vissa fall till läkarundersökning enligt 17 §, handräckning för att vinna tillträde till hemmet enligt 18 § samt slutligen handräckning jämlikt 94 § för att efterforska den som är föremål för utredning enligt 25 § barnvårdslagen. Bestämmelserna i 17 § i vad avser hämtning till förhör och 18 § upphör att gälla vid ikraftträdandet av den nya sociallagstiftningen den 1 januari 1982. Bestämmelserna kräver i övrigt ingen kommentar i detta sammanhang.

Förvar i avvaktan på nämndens beslut

Enligt 33 § första stycket får polismyndighet på lämpligt sätt, i avvaktan på social centralnämnds eller social distriktsnämnds beslut, ta i förvar den som är under 20 år, om hans uppträdande eller levnadssätt innebär fara för allmän ordning eller säkerhet och sannolika skäl föreligger för att ingripande med stöd av 25 § barnvårdslagen är påkallat mot den unge. Polismyndigheten skall ofördröjligen anmäla sin åtgärd hos nämnden, som har att besluta om den omhändertagne skall friges eller omhändertas.

En förvaring med stöd av 33 § första stycket är avsedd att ha mycket kort varaktighet.

Finner nämnden, att förutsättningar för omhändertagande inte föreligger och att den underårige skall friges, kan nämnden ändå, om den unge är under 18 år, enligt 33 § andra stycket besluta att han skall kvarhållas hos polisen till dess han avhämtas av förälder eller annan fostrare. Det ligger i sakens natur att ett sådant omhändertagande måste begränsas till kortast möjliga tid.

I 33 § tredje stycket ges polisstyrelse eller, i avvaktan på dess beslut, polismannen i vissa fall befogenhet att ta den som kan antas vara under 18 år i förvar, även om den underåriges uppträdande eller levnadssätt inte innebär fara för allmän ordning och säkerhet. För ett sådant beslut krävs att det föreligger sannolika skäl för att ett ingripande med stöd av 25 § barnvårdslagen är påkallat. Förutsättningen är vidare att den unges identitet inte kan utrönas. Omhändertagandet får inte vara längre än till dess identi-

tetsfrågan utretts. Den omhändertagne får i avvaktan på identifiering inte förvaras i arrest. Ett omhändertagande som nu nämnts är inte avsett att vara mer än några timmar eller till dess identitetsfrågan har utretts.

Förvaring med stöd av 33 § första och andra stycket kan inte tillgripas beträffande sådan underårig som redan är omhändertagen av nämnden jämlikt 25 § barnavårdslagen. Visar det sig att en underårig som tas i förvar av polisen redan är omhändertagen enligt 25 § genom ett lagakraftvunnet beslut, måste han släppas, om han inte kan återföras dit där han är placerad eller barnavårdsnämnden omgående kan ordna annan placering för honom.

Förvar av den som omhändertagits för samhällsvård

Även i 37 § barnavårdslagen ges bestämmelser om tagande i förvar av unga människor. Enligt detta lagrum ankommer det på polismyndighet att på begäran av nämnden eller dess ordförande på lämpligt sätt förvara den som omhändertagits för samhällsvård enligt 25 § b) barnavårdslagen, tills länsrätten eller nämnden meddelat slutligt beslut i ärendet eller annan placering ordnats. En förutsättning för att polismyndigheten skall få anlitas för sådan tillfällig förvaring är *dels* att beslutet om omhändertagande inte har vunnit laga kraft, *dels* att den som beslutet gäller på grund av sitt uppträdande eller levnadssätt är farlig för allmän ordning och säkerhet.

Tiden för förvaringen är maximerad till en vecka. Om synnerliga skäl föreligger kan dock länsrätten på begäran av nämnden eller dess ordförande medge förlängning med ytterligare högst en vecka.

En icke ringa del av de barn som tas i förvar i häkte är omhändertagna med stöd av 37 §.

Den nya sociallagstiftningen

Någon motsvarighet till bestämmelserna i 33 § barnavårdslagen har inte tagits upp i den lagstiftning som träder i kraft den 1 januari 1982. Det innebär att behovet av omhändertagande i de situationer som nu anges i 33 § får bedömas med utgångspunkt i första hand i bestämmelserna i lagen om tillfälligt omhändertagande.

Också bestämmelserna i 37 § bortfaller vid ingången av år 1982. Polismyndighetens medverkan kan därefter inte erhållas för förvaring av de barn och unga, som behöver tas om hand i avvaktan på att deras placering kan ordnas. Detta ställer ett oavvisligt krav på kommuner och landstingskommuner att ha sådan beredskap att de unga som tas om hand för samhällsvård utan dröjsmål kan beredas den vård som de behöver.

Det är självfallet av största betydelse att kommuner och landsting redan nu prövar förutsättningarna för att omedelbart ta om hand de unga, som i dag med stöd av 37 § barnavårdslagen placeras i polisarrestorer och häkten.

Handräckning för verkställighet av de beslut som nämnden har fattat

De bestämmelser som jag har berört i det föregående har som syfte bl. a. att ge möjlighet att ta barn och unga i förvar i avvaktan på att nämndens beslut vinner laga kraft eller lämplig placering ordnats. Barnavårdslagen upptar emellertid bestämmelser om polismyndighets åtgärder även i andra fall. I 94 § ges bestämmelser om polismyndighetens bistånd för genomförandet av de beslut som nämnden fattar.

Socialnämnden har rätt att erhålla polishandräckning för att verkställa beslut angående omhändertagande, efterforska och återhämta omhändertagen, som har avvikit från hem eller anstalt, samt ombesörja annan förflyttning av omhändertagen.

Framställning om polishandräckning kan göras av nämnden eller av dess ordförande. Nämnden kan även ge ledamot i nämnden eller befattningshavare hos kommun rätt att påkalla polishandräckning. När fråga är om efterforskning och återhämtande av elev vid ungdomsvårdsskola eller om förflyttning av sådan elev kan handräckning också begäras av skolans styrelse eller rektor.

En begäran om handräckning skall innehålla uppgift, förutom om den omhändertagnes person, om det hem eller den institution dit den unge skall föras. Den frågan kan inte lämnas öppen i avvaktan på att barnet eller den unge tas om hand.

Av handräckningsbegäran bör det vidare framgå vilken tjänsteman vid förvaltningen eller annan som polismyndigheten kan ta kontakt med i de fall omhändertagandet sker under tid då socialförvaltningen håller stängt. Att så sker är viktigt av flera skäl. Ofta är således en kontakt mellan polismyndigheten och socialförvaltningen nödvändig för en förnyad bedömning i fråga om behovet av handräckning. Det är också viktigt att då handräckning skall äga rum samråd sker om behovet av medverkan från socialförvaltningens sida. Inte minst kan en kontakt vara nödvändig för ställningstagande i frågan om var den unge skall vistas i avvaktan på att förpassningen kan äga rum. Det kan inte godtas att barnet eller den unge hålls i förvar i häkte eller polisarrest över en helg på den grund att det brister i kommunikationerna mellan polismyndigheten och socialförvaltningen.

De handräckningsåtgärder som anges i 94 § avser att säkerställa, vid behov även med användandet av våld, genomförandet av de beslut som nämnden har fattat med stöd av barnavårdslagen. Anlitande av polismyndighet för en åtgärds genomförande bör därför endast komma ifråga då det finns grundad anledning att anta, att de särskilda tvångsbefogenheter som handräckningsinstitutet innefattar är påkallade för åtgärdens genomförande. Anlitande av polis bör alltså komma ifråga endast som en nödfallsåtgärd.

JO har tidigare framhållit att det är viktigt att denna princip upprätthålls av hänsyn till såväl vårdnadshavaren som barnet. Att särskild försiktighet

bör iakttas när det är fråga om små barn är uppenbart. Det är givetvis också ett samhällsintresse att polisen inte tas i anspråk för uppgifter som inte nödvändigtvis kräver dess medverkan.

Har nämnden beslutat att ta någon om hand för samhällsvård bör självfallet polisens medverkan inte begäras vid verkställighet av beslutet med mindre det kan antas att den unge själv eller hans föräldrar genom att avvika eller på annat sätt avser att förhindra eller försvåra genomförandet av beslutet. Sett mot den bakgrunden kan konstateras, att polisens medverkan i flertalet fall inte torde behövas för genomförandet av nämndens beslut.

På motsvarande sätt torde polishandräckning mindre ofta vara påkallad när det gäller att flytta den som har omhändertagits för samhällsvård från ett fosterhem till ett annat eller till en institution. När det är fråga om barn och unga i lägre åldrar är det enligt min mening uppenbart att handräckning som regel inte behövs.

När det är fråga om barn och unga som har avvikit från hem eller institution, där de enligt nämndens bestämmande skall vistas, ställer sig saken delvis annorlunda. I dessa fall är polismyndighetens medverkan oftare påkallad för att efterforska den avvikne men också för att återföra honom till det hem varifrån han har avvikit. Det står emellertid klart att inte heller i dessa fall får handräckning påkallas som en rutinåtgärd. Nämnden eller den som i nämndens ställe får besluta om handräckning skall noggrant pröva om det finns behov av handräckning eller om den unge kan omhändertas och återföras på annat sätt. Det ankommer således i första hand på nämnden att ta ansvaret för att de åtgärder som har beslutats med stöd av barnavårdslagen också kommer till stånd. Nämnden kan inte på polisen överföra de uppgifter för vilka nämnden själv bär ansvaret. Kan det antas att barnet eller den unge kan återföras till hemmet utan att de särskilda tvångsbefogenheter som handräckningsförfarandet innefattar behövs, åvilar ansvaret för återförandet nämnden. Det torde t. ex. som regel inte finnas behov av att med polis återföra en 12-årig flicka som har avvikit från ett fosterhem för att besöka sina biologiska föräldrar.

Vad jag har sagt nu innebär således att nämnden inte under hänvisning till de praktiska svårigheter som kan möta i de fall barnet eller den unge anträffas långt från hemorten kan vidhålla en begäran om polishandräckning. Hämtningen skall alltid vara påkallad av hänsyn till befarat behov av särskilda tvångsmedel för åtgärdens genomförande. Kan det antas att återförandet kan ske utan anlitande av polis faller ansvaret för transporten på socialnämnden ensam. Det får anses ankomma på socialförvaltningarna att finna sådana former för sitt arbete att återförandet i fall som detta kan genomföras så smidigt som möjligt. Givetvis får polismyndigheten ej heller anlitas för att ett sådant förfarande är kostnadsfritt för nämnden medan återförandet i nämndens regi medför utgifter för nämnden. Jag har svårt att frigöra mig från intrycket att förvaltningarna i dag i en omfattning som inte

är förenlig med grunderna för 94 § påkallar polisens medverkan för förpassning av unga människor.

Polismyndighetens prövning av en framställning om handräckning kan endast gälla om framställningen avser sådant förfarande till vilket biträde får ges, och om den som har gjort framställningen varit behörig att göra denna. Polismyndigheten har inte någon rätt att pröva behovet eller lämpligheten av handräckningen. I motiven till 94 § har framhållits att om polismyndigheten finner att begärd handräckning är onödig eller olämplig, polismyndigheten visserligen inte på denna grund bör vägra sitt bistånd. Det kan emellertid då vara lämpligt att, där omständigheterna medger det, socialförvaltningen uppmärksammas på förhållandet så att frågan kan tas upp till omprövning vid förvaltningen.

Polismyndighetens befogenheter

Barnvårdslagen ger inga anvisningar till ledning för bedömningen av vilka befogenheter som tillkommer polismyndighet eller om hur handräckningen i övrigt skall gå till. Handräckningsinstitutet kan emellertid beskrivas utifrån dess olika funktioner. I handräckningen ingår således tre olika moment, nämligen polisomhändertagandet, kvarhållandet i avvaktan på transport och själva transporten.

Polisomhändertagandet

Polisomhändertagande av den unge sker i avvaktan på ytterligare åtgärder. Polismyndigheten bör omedelbart efter omhändertagandet underrätta den myndighet som har begärt handräckningen. Finner polismyndigheten att den begärda åtgärden framstår som olämplig eller onödig bör, som tidigare har nämnts, polismyndigheten underrätta socialförvaltningen om detta för förnyat ställningstagande från förvaltningens sida i fråga om handräckningen.

En underrättelse till den nämnd eller den tjänsteman som har begärt handräckning är emellertid påkallad även av andra skäl. Genom underrättelsen bör polismyndigheten bereda nämnden möjlighet att pröva om någon tjänsteman vid förvaltningen bör vara närvarande vid genomförandet av transporten eller vid förrättningen i övrigt.

Skall handräckning ske men kan transport inte ordnas omedelbart bör polismyndigheten undersöka möjligheten till förvar genom socialförvaltningens försorg. För ställningstagande i sådan fråga bör polismyndigheten regelmässigt underrätta socialförvaltningen på orten. Jag vill i den delen erinra om de tjänsteföreskrifter som omnämns i polisstyrelsens remissvar. Där sägs att den som i administrativ ordning av polismyndighet har berövats friheten får förvaras i allmänt häkte, dock bör beträffande barn först undersökas möjligheten till förvaring genom socialförvaltningens försorg.

Kvarhållandet

Den fråga som är av särskilt intresse i detta ärende är kvarhållningsmomentet. Regeringsrådet Gustaf Petrén har i sin bok "Om offentligrättslig användning av våld mot person" uttalat, att enligt den allmänna ändamålsgrundsatsen får ett sådant kvarhållande inte pågå under längre tid än behov därav föreligger. Beträffande hämtning och återhämtning anför han att allt efter omständigheterna följs gripande omedelbart av förflyttning, som utgör hämtningens ändamål, eller av kvarhållande i avvaktan på att transport ordnas eller lämpligt tillfälle för inställande. Det rena kvarhållandet i samband med hämtning torde enligt Petrén inte böra överstiga något dygn. Petrén bygger denna bedömning på den allmänna grundsatsen om proportionalitet mellan mål och medel¹.

JO² har i ett annat ärende berört frågan om kvarhållande. JO fann i det ärendet, att det var uppenbart att ett omhändertagande av en efterlyst vårdtagare i princip borde kunna följas av ett kvarhållande under viss tid till dess transport kunde äga rum. Enligt JO borde dock kvarhållandet såväl i sig som i tiden vara betingat av ändamålet med handräckningen, i det aktuella fallet återförandet till anstalten. Andra hänsyn var enligt JO ovidkommande och berättigade inte till kvarhållande, om inte stöd för detta fanns i annat lagrum. Institutet handräckning kunde enligt JO inte lämna stöd för annat än kortvarigt kvarhållande. Utan att vilja ta ställning till vad som borde förstås med detta ansåg sig emellertid JO kunna slå fast att kvarhållande över en natt kunde inrymmas, om handräckningsändamålet gjorde det behövt.

Jag anser på motsvarande sätt att rätten till kvarhållande bestäms av ändamålet med handräckningen. Har ett barn gripits sent en kväll och skall barnet föras till en avlägset belägen ort, bör barnet kunna hållas kvar hos polisen under natten till dess resan kan påbörjas påföljande dag. Vad som har sagts nu har avseende på vad som rimligen kan krävas av polismyndigheten, men innefattar inget ställningstagande i fråga om socialförvaltningens skyldighet att sörja för att den unge kan beredas fortsatt vård.

Enligt mitt synsätt kvarstår således socialnämndens ansvar för den unges vård även sedan den unge har omhändertagits av polisen. Det innebär att man från socialnämndens sida måste upprätthålla sådan beredskap att den unge, så snart transport kan ordnas, kan tas emot för fortsatt vård i det fosterhem eller i den institution, varifrån han har avvikit. Socialnämnden kan inte överskjuta ansvaret för den unges förvaring på polismyndigheten under hänvisning till att ytterligare tid behövs för att finna en annan lämplig placering av den unge. Tagande i förvar på sådana grunder kräver särskilt lagstöd. Jag vill i den delen erinra om bestämmel-

¹ Petrén, G. Om offentligrättslig användning av våld mot person. Sthlm 1949 s. 36, 42 och 49.

² JO:s ämbetsberättelse 1973 s. 247.

serna i 37 § barnvårdslagen. Syftet med dessa bestämmelser är bl. a. att som en nödfallsutväg ge möjlighet till förvaring av den unge hos polisen i avvaktan på att nämnden kan ordna en lämplig placering. Dessa bestämmelser upphör som nämnts att gälla vid årsskiftet.

Det ankommer således på den socialnämnd eller den ungdomsvårdsskola, som har begärt handräckning, att sörja för att den unge kan tas emot så snart transport av den unge kan ske med hänsyn till ressträcka och andra förhållanden som gäller själva resan. Det innebär att det av handräckningsbegäran skall framgå vart den unge skall föras men också att nämnden eller skolan har en sådan beredskap att den unge kan tas emot så snart transporten kan ske.

Bestämmelserna i 94 § barnvårdslagen ger enligt min mening inte polismyndighet befogenhet att hålla en ung människa i förvar över en helg på den grund att det hem eller den institution dit den unge skall föras till följd av brist på personal inte anser sig kunna ta emot den unge.

Det är emellertid oundvikligt att barn och unga i avvaktan på att transporten kan ordnas ibland måste hållas kvar genom polismyndighetens försorg. Inom de allmänna häktenas upptagningsområden sker därvid placering på häktet, medan inom andra polisdistrikt barnen och de unga kvarhålls i arrest. Jag vill framhålla att med det synsätt som jag har redovisat här kommer förvaringstider överstigande en natt inte att kunna komma ifråga.

Det är givetvis önskvärt att i de fall barnet eller den unge måste hållas kvar i avvaktan på transporten socialvårdens resurser i första hand tas i anspråk för denna förvaring. Framst när det gäller barn under 15 år bör förutsättningarna för inrättande av jourplatser i socialförvaltningens regi prövas. Jag återkommer till de överväganden som har gjorts i denna del i samband med den resursplanering som nu pågår inför den nya sociallagstiftningens ikraftträdande.

Jag vill emellertid nämna att kan en betryggande förvaring nås genom förvaltningens försorg upphör givetvis polismyndighetens ansvar för den unge under den tid han är omhändertagen av förvaltningen. Polismyndighetens medverkan kan därefter erhållas för själva transporten till det hem eller den institution dit den unge skall föras.

Jag vill således avslutningsvis framhålla att enligt min mening ger handräckningsinstitutet inte polismyndighet befogenhet att kvarhålla den som är omhändertagen för samhällsvård på den grund att den institution eller det hem dit barnet eller den unge skall föras inte anser sig kunna ta emot barnet eller den unge under lördagar och söndagar samt andra helger. Det är enligt min mening förvånansvärt att ett annat synsätt har kunnat godtagas vid tillämpningen av handräckningsinstitutet.

Transporten

Transporten ingår som en del av den handräckning för vilken polismyndigheten bär ansvaret. Men ansvaret för transporten är inte odelat polisens. Det förtjänar att framhållas att redan i propositionen till barnavårdslagen framhölls, att när hämtning av eller förflyttning av någon som inte fyllt 18 år skulle ombesörjas av polismyndighet så borde regelmässigt företrädare för vederbörande barnavårdsorgan medverka. Den som begärde polishandräckning borde, om inte hinder mötte eller särskilda skäl föranledde annat, låta sig företrädas av nämndledamot, tjänsteman eller annan för uppgiften lämpad person, vilken skulle ha att vid behov bistå polismyndigheten för åtgärdens genomförande på ett ur barnavårdssynpunkt lämpligt sätt, och att, så snart detta kunde ske, överta befattningen med den underårige.

Jag kan konstatera att vad som anförts i propositionen lämnats i huvudsak obeaktat vid tillämpningen av handräckningsreglerna. Jag vill därför starkt understryka nödvändigheten av att nämnderna noga överväger behovet av polishandräckning och att nämnden eller ansvarig tjänsteman i de fall polishandräckning anses nödvändig i betydligt större utsträckning än vad som för närvarande sker med sin sakkunskap medverkar till att den underårige får det stöd och den hjälp som den underårige kan behöva vid handräckningens genomförande. Nämnden eller tjänstemannen kan således inte genom en begäran om handräckning befria sig från ansvaret för barnets eller den unges vård. Nämndens övergripande ansvar kvarstår hela tiden.

Det förtjänar i sammanhanget att nämnas att nämndens ansvar för handräckningens genomförande vid barnavårdslagens införande ansågs så uppenbart att särskild lagstiftning i den frågan inte ansågs påkallad.

Transportcirkuläret

Ansvaret för handräckningen åvilar enligt barnavårdslagen polismyndigheten. Polismyndigheten bär ansvaret för att handräckningsåtgärden kan genomföras utan onödigt dröjsmål, att förvaring i avvaktan på transport inte sker under mer ingripande former än som är påkallat av hänsyn till omständigheterna samt att transporten kan ske med beaktande av barnets eller den unges särskilda behov.

Ansvaret för handräckningen har emellertid i praktiken i vid omfattning flyttats över på kriminalvårdsstyrelsen utan att man därvid synes ha säkerställt att den särskilda hänsyn som måste tas till barns och ungdoms förhållanden beaktas. Bakgrunden är följande.

I proposition 1964: 100 uttalade dåvarande departementschefen – i samband med förstatligandet av polisväsendet – "att inställelse inför domstol av häktade och anhållna personer, transport av häktade till fångvårdsanstalt, överförande till olika vårdinrättningar av alkoholmissbrukare och mentalsjuka ävensom andra transporter, vilka nu ombesörjs av polisen,

bör ankomma på fångvårdens personal''. Av departementschefens uttalanden i övrigt framgick att motiven för förslagen i huvudsak var *dels* att genom en samordning av transporter nedbringa kostnaderna, *dels* att förbehålla så stor del som möjligt av polisutbildad personal för egentlig polisverksamhet.

Med stöd av departementschefens uttalanden tillsattes år 1965 den s. k. förpassningsutredningen och viss försöksverksamhet sattes igång. Kriminalvården övertog under hand en stor del av den förpassningsverksamhet, som polisen tidigare hade svarat för. År 1972 utfärdade rikspolisstyrelsen efter samråd med kriminalvårdsstyrelsen och förpassningsutredningen anvisningar för polispersonalen. Dessa anvisningar gäller fortfarande för verksamheten, som alltjämt bedrivs på försök.

Av anvisningarna framgår att ett polisdistrikt, så snart det har blivit klart att behov föreligger av en längre transport (i allmänhet resa utanför det egna distriktet) per telefon skall anmäla transportbehovet till vederbörande transportcentral med förfrågan om transporten kan utföras genom kriminalvårdens försorg. De transportcentraler som därvid kan komma ifråga är anknutna till allmänna häktena i Stockholm, Göteborg, Malmö och Härnösand. Under lördagar och helgdagsaftnar samt sön- och helgdagar skall hänvändelse ske till transportcentralen i Stockholm. Transportcentralen skall skyndsamt lämna besked. Om transportcentralen ger det beskedet att den ifrågavarande transporten inte kan övertas måste den utföras genom polisens försorg.¹

Den polisman, som tar kontakt med transportcentralen, skall lämna uppgift om bl. a. den omhändertagnes namn och födelsetid, plats där avhämtning kan ske, anstalt dit transport skall ske, uppgift om rymningsrisk, behov av fängsel, akut sjukdom, behov av medicinering under transporten m. m. samt eventuella skäl för omedelbar transport och uppgift om tidpunkt då den transporterade senast skall vara framme.

De för polisen gällande anvisningarna upptar inga särbestämmelser för barn och unga.

Enligt kriminalvårdsverkets författningssamling (FAK 1978: 5) har föreskrifter och anvisningar avseende kriminalvårdens transportverksamhet (transportcirkulär) utfärdats den 10 februari 1978. Av dessa framgår bl. a. att så snart behovet av transport har blivit känt skall transportanmälan göras till vederbörande transportcentral. Transportanmälan skall göras för alla transporter utom lokaltransporter. Sådan transportanmälan skall innehålla uppgift om vem som skall transporteras, kategoritillhörighet, påföljdens längd, brottets art, hälsotillstånd, rymningsrisk, eventuellt fängsel, nationalitet beträffande utlandsmedborgare och andra förhållanden av vikt för transportens genomförande. Uppstår under veckoslut och helger nöd-

¹ Den sist nämnda bestämmelsen var betingad av att kriminalvårdens verksamhet då ännu inte var utbyggd.

vändigt transportbehov skall transportanmälan göras till transportcentralen i Stockholm.

Beträffande de unga, som det är fråga om nu, har särskilda bestämmelser tagits in i cirkuläret. Under rubriken "socialklientel" har följande antecknats.

Den som har omhändertagits enligt lag om barnvård, nykterhetsvård eller sluten psykiatrisk vård får inte samåka med person av annan kategori. Sådan omhändertagen får under transportuppehåll endast införas i allmänt häkte eller polisarrest. Vid transportplanering avseende här nämnda kategorier skall i första hand hänsyn tas till den enskilde individens behov av att snarast överföras till vederbörlig vårdinstitution och i andra hand till ekonomisk eller annan vinning med samtransport.

Jag har tidigare framhållit vikten av att socialnämnden inte begär polis- handräckning med mindre än sådan åtgärd framstår som oundgängligen nödvändig. Nämnden bör i sådant fall pröva behovet av medverkan från nämndens sida vid handräckningens genomförande och lämna polisen all den information som kan behövas för uppdragets genomförande.

De handräckningsuppdrag som det är fråga om här bör genomföras med absolut förtur. Visar det sig att en förpassning inte genast kan ske genom transportcentralens försorg på grund av förestående helg eller av annan orsak bör transporten utföras av polismyndigheten. De svårigheter som av organisatoriska eller av andra skäl kan möta vid genomförande av transporten genom kriminalvårdens försorg får inte leda till att barn och unga hålls i häkte.

Det är enligt min mening nödvändigt att frågan om transporten av barn och unga ses över i syfte att skapa ökade garantier för att barnens och de ungas särskilda behov beaktas. Frågan om behovet av särregler beträffande dem som är under 15 år bör särskilt prövas.

Bedömning av klagomålen

JO Sverne anförde följande.

Förvaring av en 12-årig flicka i häkte

Socialförvaltningen i Stockholm hade begärt att Y. skulle efterspanas och återföras till Boxtorp genom polismyndighetens försorg. Mot bakgrund av vad som då var känt om Y:s förhållanden finns ingen anledning att rikta kritik mot förvaltningen för att en begäran om handräckning framställdes.

Den kriminalinspektör, som efter gripandet hade ansvaret för Y., borde emellertid utan dröjsmål ha tagit kontakt med socialförvaltningen, som begärt handräckningen. Inspektören borde, främst med hänsyn till barnets ålder, ha insett att det var nödvändigt att undersöka möjligheterna till en

placering genom förvaltningens försorg och att en kontakt med förvaltningen därför var påkallad. Det ligger i sakens natur att den polismyndighet som svarar för handräckningsåtgärden utan dröjsmål bör ta kontakt med den som har begärt handräckningen och som bär ansvaret för barnets eller den unges vård. En sådan underrättelse är, som jag har sagt förut, nödvändig inte bara för att undvika omhändertagande av barn i mer ingripande former än förhållandena kräver. En underrättelse skall även tjäna syftet att bereda förvaltningen tillfälle att ta ställning till behovet av medverkan från förvaltningens sida vid handräckningens genomförande.

Kriminalinspektören förfor alltså enligt min mening felaktigt då han utan sådan kontakt beslöt att Y. skulle föras över till allmänna häktet för förvaring. Hans åtgärd stod även i strid med en för polispersonalen utfärdad A-order, där det sagts att innan barn placeras i häkte möjligheten till förvaring genom socialförvaltningens försorg bör prövas. Underlåtenheten framstår som särskilt anmärkningsvärd mot bakgrund av att det var fråga om en 12-årig flicka. Kriminalinspektören borde ha insett att en förvaring i allmänna häktet bort tillgripas endast om det stått klart att socialförvaltningen saknade resurser.

Polisstyrelsen har i sitt yttrande till mig också framhållit att de sociala myndigheterna borde ha inkopplats.

Jag anser emellertid att ytterligare en synpunkt bör beaktas. Barnet omhändertogs på eftermiddagen den 19 oktober. Skolhemmet är beläget cirka nio mil från Stockholm. Om nu kriminalinspektören inte ansåg sig behöva ta kontakt med socialförvaltningen borde han med hänsyn till barnets ålder i vart fall ha undersökt möjligheterna att återföra flickan till skolhemmet redan samma dag för att på så sätt undvika en placering i häktet.

Jag anser mig emellertid inte ha anledning att driva saken vidare utan jag stannar vid den kritik jag nu har fört fram.

Y. avvek härefter på nytt från skolhemmet. Hon uppsökte sin familj för att tillbringa sin födelsedag där. Sedan socialförvaltningen begärt handräckning, anträffades Y. i bostaden av polis. Polismännen tog sig in i lägenheten sedan föräldrarna vägrat att öppna. Y. fördes till allmänna häktet, där hon fick stanna kvar till dess hon kunde återföras till Boxtorp påföljande dag.

Som har framhållits tidigare kan den polismyndighet som har att utföra handräckningen inte pröva lämpligheten av den begärda åtgärden. Polismyndigheten bör emellertid underrätta socialförvaltningen, om barnet påträffas under förhållanden som ger anledning till antagande att behov av polisens medverkan inte föreligger.

Barnet påträffades i sitt föräldrahem. Förhållandena var sådana att skäl för nytt ställningstagande från förvaltningens sida förelåg. Polismännen förde också flickan till socialjouren. Det finns enligt min mening ingen anledning att rikta kritik mot polismännen för vad som har förekommit i ärendet.

Socialjouren har saknat möjligheter att placera flickan i avvaktan på att transporten till Boxtorp kunde äga rum. I det läget har ingen annan möjlighet stått till buds än att placera flickan på allmänna häktet.

Det är givetvis i hög grad otillfredsställande att ett barn på grund av bristande resurser inom socialvården måste placeras på allmänt häkte i avvaktan på att transport kan ske. Härigenom åsidosätts det ansvar som socialförvaltningen har för att barnet inte tas om hand under mer ingripande former än som behövs. Jag återkommer till detta längre fram.

Jag vill emellertid i detta sammanhang ta upp ytterligare en fråga. Av nämndens remissvar framgår att det är den enhet som jourbyrån har placerat på polishuset som regelmässigt handlägger ärenden om handräckning. Det är också den enheten som underrättas när barnet har påträffats. Sådan underrättelse lämnas som regel dagen efter omhändertagandet och ibland efter det att transporten har utförts.

Jag har i tidigare avsnitt framhållit det ansvar som nämnden har för handräckningens genomförande. Nämnden skall ge polismyndigheten det bistånd som behövs för att handräckningen skall kunna ske på ett från barnavårdssynpunkt lämpligt sätt.

För att förvaltningen skall kunna fullgöra sina åligganden är det således som regel nödvändigt att förvaltningen underrättas så snart någon har omhändertagits. Det är också viktigt att socialförvaltningen har sådana resurser att bistånd vid handräckningens genomförande kan ges när det behövs.

Vägran av ungdomsvårdsskola att ta emot elever

När transporten anlände till skolan kl. 17.10 avisades eleverna under hänvisning till den praxis som utbildats vid skolan och som innebar att transporter till skolan skulle ankomma till skolan *vardagar* mellan kl. 08.00–17.00.

Socialstyrelsen har i sitt remissvar uppgett att det vare sig i barnavårdslagen eller i ungdomsvårdsskolestadgan finns bestämmelser om mottagande av en förpassad elev. Socialstyrelsen har inte heller utfärdat några föreskrifter i den frågan.

Enligt min mening är det, även om det inte uttryckligen har angetts i författning, uppenbart att skolan inte på sätt här har skett ägt avvisa de elever, som på skolans begäran genom polisens försorg förts till skolan. Saken framstår som än mer allvarlig mot bakgrund av att vårdpersonal som har kunnat ta emot eleverna varit tillgänglig.

De rutiner som har utvecklats vid skolan är i hög grad anmärkningsvärda. Det vid skolan tillämpade förfarandet har i praktiken inneburit att skolan har vägrat att utom kontorstid uppfylla det vårdansvar som har tillagts skolan i barnavårdslagen. Jag anser mig ha anledning att rikta allvarlig kritik mot skolans rektor för det förfaringsätt som har tillämpats vid skolan. Jag vill med skärpa framhålla att det under inga förhållanden

kan godtas att ungdomsvårdsskola på polismyndighet eller häktespersonal övervältrar det vårdansvar som åvilar skolan. Den kvarhållningsrätt som är förenad med en handräckning är, som jag har framhållit tidigare, direkt avhängig av transporten.

Det har upplysts att man vid skolan har gjort en översyn i syfte att öppna möjlighet att ta emot elever i princip hela dygnet. Jag utgår således från att man vid Fagareds yrkesskola kommer att anpassa sina rutiner så att de svarar mot det vårdansvar som åvilar skolan. Jag anser mig därför inte ha anledning att nu driva frågan om skolpersonalens ansvar vidare.

Innan jag lämnar ärendet vill jag emellertid ta upp en fråga i anslutning till socialstyrelsens remissvar. Jag gör det mot bakgrund av den uppgift som förekommer i kriminalvårdsstyrelsens remissyttrande om att många vårdinstitutioner inte har personella resurser för att ta emot vårdbehövande under lördag, söndag och helgdag.

Socialstyrelsen säger i sitt yttrande att ungdomsvårdsskolor i princip skall kunna åberopa endast "personalbrist nattetid eller fysiskt fullbelagda avdelningar för att kunna avvisa förpassningstransporter".

Styrelsens yttrande kan uppfattas så att skolan har rätt att avvisa en elev som genom polisens försorg på skolans begäran återförts dit under hänvisning till att skolan är "fysiskt fullbelagd". Jag kan inte godta en sådan uppfattning. Så länge eleven är inskriven vid skolan har skolan ett oavvisligt ansvar för att eleven kan tas emot. Jag kan inte heller i dessa fall godta en personalbrist som grund för avvisning av en förpassning. Jag vill således erinra om att polisens kvarhållningsrätt är direkt betingad av transporten och att polismyndighet inom ramen för hämningsinstitutet inte kan hålla unga personer i förvar under hänvisning till att en skola vägrar ta emot eleven.

Jag utgår från att socialstyrelsen klart tillkännager att ungdomsvårdsskolans vårdansvar inte i något fall kan bindas vid kontorstider. Jag återkommer till den frågan.

Handräckning för förflyttning av en 14-årig flicka

Jag har under tidigare avsnitt framhållit att handräckning bör ifrågakomma endast i de situationer, då det kan antas att polisens särskilda tvångsbefogenheter behövs för att kunna genomföra förflyttningen.

Även sett mot den bakgrunden att H. vid tidigare tillfällen hade avvikit har jag svårt att inse att förhållandena varit sådana att polisens medverkan var nödvändig för att genomföra förflyttningen till fosterhemmet. Vad nämnden i den delen har uppgett i sitt remissyttrande kan svårigen förenas med den av nämnden valda placeringsformen. Situationen har enligt min mening inte varit sådan att den nödfallsåtgärd, som handräckningen avser att utgöra, har bort tillgripas. Transporten borde således ha ombesörjts av socialförvaltningens personal.

Samma restriktivitet i synsättet borde ha präglat socialförvaltningens

bedömning när det gäller överflyttningen av H. till ett behandlingskollektiv i februari månad 1981. Socialförvaltningen hade således av polismyndigheten underrättats om att H. var helt lugn och att transporten enligt polismyndighetens bedömning borde skötas av förvaltningen.

Omständigheterna har också då enligt min mening varit sådana, att resan till kollektivet bort ombesörjas av förvaltningen. Förvaltningen, som upplysts om att förpassningen skulle ske genom allmänna häktets i Östersund försorg, borde således med beaktande av flickans ålder och förhållandena i övrigt själv ha svarat för överflyttningen.

Förvaltningens åtgärder visar enligt min mening på den alltför extensiva tillämpning som handräckningsreglerna i 94 § har fått. Jag anser mig emellertid mot bakgrund av den brist på anvisningar som har förelegat rörande reglernas tillämpning kunna stanna vid denna kritik av förvaltningen för dess handläggning av ärendet. Det är emellertid nödvändigt att bestämmelserna i 94 § i fortsättningen tillämpas på det sätt som från början avsetts, nämligen som en nödfallsåtgärd i de undantagsfall då de befogenheter som tillkommer förvaltningens tjänstemän är otillräckliga för att genomföra barnets förflyttning. Det är därför av vikt att socialstyrelsen i fortsättningen ägnar dessa frågor stor uppmärksamhet och tillser att bestämmelsen får den begränsade tillämpning som är avsedd.

JO Sverne anförde sammanfattningsvis följande:

Begränsad tillämpning

Det ankommer i första hand på de sociala nämnderna att svara för de åtgärder som har samband med verkställigheten av nämndens beslut. Överflyttning och återhämtning av ett omhändertaget barn bör därför i första hand ombesörjas av socialförvaltningen. Förflyttning av ungdomsvårdsskolelever bör i första hand ombesörjas av skolans personal. Man bör från nämndens, förvaltningens och ungdomsvårdsskolans sida så långt möjligt undvika att påkalla polishandräckning. Det är först när det på goda grunder kan antas att särskilda tvångsmedel behövs för att genomföra förflyttningen, som handräckning bör ifrågakomma. Det är nödvändigt att socialnämnderna och ungdomsvårdsskolorna ser över sina rutiner så att handräckningsinstitutet kan ges den begränsade tillämpning som var förutsedd när bestämmelserna infördes.

Jag utgår från att socialstyrelsen i den nu pågående översynen av handräckningsinstitutet tar upp även den frågan och medverkar till att nämnderna informeras om bestämmelsens innebörd.

Polismyndighetens åtgärder

Det ankommer på polispersonalen att utföra handräckning. Det är viktigt att polisen vid uppdragets genomförande beaktar barnens särskilda behov. Socialförvaltningen bör således regelmässigt underrättas om ett

polisomhändertagande. Detta är en förutsättning för att förvaltningen skall kunna medverka vid genomförandet av förrättningen på det sätt som har förutsatts i propositionen till barnavårdslagen. Det är vidare viktigt att en sådan underrättelse lämnas för att ge förvaltningen möjlighet att ta barnet eller den unge om hand i avvaktan på en transport.

Några närmare instruktioner för den polispersonal, som svarar för handräckningen föreligger inte. Det är enligt min mening angeläget att personal informeras om de särskilda beaktanden som måste göras, då fråga är om förpassning av barn och unga.

Skyndsam handläggning

Det är viktigt att i de fall handräckning skall ske åtgärden kan vidtas utan onödigt dröjsmål. Det finns mot den bakgrunden anledning att se över de rutiner som tillämpas nu. Särskilt bör undersökas om det finns behov att införa särregler för barn under 15 år. Det bör således prövas om kriminalvårdens transportorganisation bör svara för transporterna av barn och unga. Det bör givetvis inte få förekomma att barn och unga hålls i häkte på skäl som mer hänför sig till kraven på en från ekonomisk synpunkt ändamålsenlig transportorganisation och mindre till barns och ungdoms särskilda förhållanden. I det fortsatta beredningsarbete som bedrivs genom socialdepartementets försorg kommer frågan om transporterna av barn och unga att tas upp till förnyad granskning. Kriminalvårdsstyrelsen skall undersöka om formerna för transporterna av barn och ungdomar till institutioner och fosterhem kan förändras. Förslag kommer att läggas fram till hösten. Några ytterligare åtgärder i den delen är därför inte påkallade nu.

Socialnämndens medverkan vid handräckningen

Det har i propositionen till barnavårdslagen förutsatts att en företrädare för barnavårdsorganet regelmässigt skall medverka vid handräckningens genomförande. Syftet härmed har givetvis varit att så långt möjligt tillgodose barnets behov av stöd och hjälp.

Uttalandena i propositionen har emellertid inte vunnit beaktande i den praktiska tillämpningen. Det bör därför nu övervägas om inte särskilda föreskrifter bör ges om förpassning av barn i syfte att säkerställa behovet av medverkan från nämndens sida. Även den frågan bör lämpligen tas upp av socialstyrelsen i anslutning till den nu pågående översynen av handräkningsinstitutet.

Inrättandet av jourplatser

I flera fall tas barnet eller den unge i förvar i häkte eller arrest i avvaktan på att transporten kan genomföras på den grund att socialvården saknar resurser. Jag har tidigare framhållit att handräckning skall tillgripas som en nödfallsåtgärd och att i de fall handräckning behövs åtgärden skall genomföras utan dröjsmål. I ett begränsat antal fall blir det emellertid nödvändigt

att hålla ett barn kvar i avvaktan på en transport. Det är givetvis av vikt att man inom socialtjänsten så långt möjligt genom inrättandet av jourplatser tillgodoser behovet av sådana akutplaceringar. Dessa platser bör användas för att i största möjliga utsträckning undvika att barn eller unga som har avvikit från hem eller institution förvaras i arrest eller häkte i avvaktan på transport till hemmet eller institutionen.

Frågan om jourplatser har tagits upp i anslutning till de nu avslutade förhandlingarna om statsbidrag vid ändrat huvudmannaskap. Den därvid träffade överenskommelsen om att parterna gemensamt skall verka för en lösning av problemet med barns och ungdoms vistelse i häkte kommer att följas upp av socialdepartementet. Socialdepartementet kommer därvid att redovisa behovet av åtgärder på kort sikt för att få fram jourfosterhem samt belysa rättsläget vad gäller barn och ungdomar som har tagits om hand med stöd av 94 § barnavårdslagen. Nödvändigheten av att behovet av institutionsplatser för barn och ungdom, som i dag tas om hand i häkte, beaktas i den pågående institutionsplaneringen kommer också att framhållas. Socialstyrelsen kommer vidare enligt egen uppgift att medverka till att kommuner och landstingskommuner får ett underlag för att i pågående planering av institutionerna kunna beakta behovet av institutionsplatser för barn och ungdomar som i dag vistas i häkte med stöd av barnavårdslagen. Jag finner mot den bakgrunden vidare uttalanden från min sida i den delen inte påkallade.

Socialtjänstens beredskap

Socialvården har ansvaret för att barn och unga som har avvikit kan tas emot vid hem eller institution dit de enligt nämndens beslut skall föras. Det kan inte godtas att ett barn hålls i arrest eller häkte av den anledningen att den institution dit barnet skall föras vägrar att ta emot barnet i samband med en helg under hänvisning till personalbrist. Handräckningsinstitutet ger således inte polisen möjlighet att hålla barnet i förvar på sådana grunder. Det ansvar som åvilar socialnämnden är ovillkorligt.

Socialstyrelsen har nu i skrivelse till samtliga rektorer för ungdomsvårdsskolorna erinrat om skyldigheten att ta emot barn och ungdomar som återförs till skolorna även om detta sker utanför ordinarie kontorstid. Styrelsen bör emellertid även informera de andra som bär ansvaret för de för samhällsvård omhändertagna barnen att det föreligger en skyldighet för dem att bereda barnet fortsatt vård så snart ett handräckningsuppdrag kan genomföras.

Skyldighet att göra polisanmälan om misstänkt otukt med barn

I samband med JO Holstads inspektion av socialförvaltningen i Landskrona den 10–11 och 13 september 1979 uppmärksammades ett barnavårdsärende, där en sjuårig flicka kunde misstänkas ha varit utsatt för sexuellt övergrepp av moderns fästman. Händelsen hade inte kommit till polisens kännedom. De närmare omständigheterna var därför inte utredda.

Efter det att handlingarna i ärendet lånats in till JO-expeditionen upprättades där en promemoria, vari anfördes bl. a. följande.

A., född 1955, hade vårdnaden om sina två barn en dotter, B., född 1971 och en son född 1975. Hon sammanbodde sedan 1977 med en man, X., som inte var far till något av barnen. Paret hade enligt anteckning i barnavårdsakten sammanbott sedan juli 1977. Den 20 september detta år konstaterades vid hembesök bl. a. att A. hade dåliga relationer till sin mor och att X. visade sig vara en stor resurs.

X. är född 1949 och medborgare i Zaire. Han har varit i Sverige sedan 1971 och har politisk asyl här. I september 1976 dömdes han för våldtäkt och misshandel till fängelse två år. Straffverkställigheten avslutades efter villkorlig frigivning den 27 augusti 1977.

Den 14 juli 1978 uppsökte han enligt anteckning i barnavårdsakten en tjänsteman vid socialförvaltningen för att berätta om sin situation. Han uppgav att han var orolig för A. och hennes situation. A:s föräldrar behandlade henne som ett barn och gav henne ingen chans att mogna. Han uppgav bl. a. att A. hade besökt sina föräldrar och då hon kom hem berättade hon att B. hade sagt att X. försökt göra barn med B. Alla inblandade var upprörda. X. var orolig men inte förvånad. Han menade att A:s föräldrar var så negativa till honom att de använde alla medel för att få A. att göra slut.

Den 17 juli gjorde A., X. och A:s son ett besök hos socialförvaltningen. X. upprepade härvid i stort sett samma berättelse som han gjort den 14 juli. A. gav vid besök hos socialförvaltningen den 17 juli ett otydligt nedstämt intryck. Hon visste inte vad hon skulle tro om otukten. Hon visste inte var B. kunde ha fått det ifrån. Hon trodde inte att B. fantiserat ihop det.

Den 18 juli besökte A.:s mor, A. A., förvaltningen. Hon ville i första hand ha hjälp med att ta reda på vad som hade hänt B. Hon berättade att B. hade bott hos morföräldrarna sedan maj månad men att hon varit hos A. ibland. B. frågade dock alltid om X. var hemma innan hon gick dit. Sedan B. flyttat till morföräldrarna har A. A. lagt märke till att B. varit nervös. A. A. berättade att hon den 13 juli tänkte duscha B. och lägga henne. B. sade då att hon hade något hemskt att berätta för mormodern. B. ville att de skulle gå in i duschrummet vid poolen och låsa om sig. B. berättade då att hon inte ville sova hos sin mamma för att X. smög in till henne på natten och tog av henne täcket och sen gjorde han barn med henne. På A. A.:s fråga berättade B. hur det hela tillgick. A. A. visste inte vad hon skulle tro om det som B. berättat. Hon ville att en barnpsykolog skulle tala med B. för att få fram vad som hänt. A. A. ville tänka över om hon skulle anmäla otukten för polisen. Utredaren redogjorde för vilka åtgärder nämnden skulle vidtaga med utredning och barnpsykologisk kontakt.

Samma dag gjordes hembesök hos A. och X. Härvid relaterade A. bl. a. den händelse som A. A. berättat om. Den 27 juli finns antecknat att barnpsykiatriska teamet är positivt till att ta sig an familjen. Dagen därpå telefonerade mormor till nämnden och framhöll att hon ville ha problemen med B. utredda. Den 22 september hade utredaren kontakt med barnpsykiatrisk läkare, varvid det framkom att mormor hade ringt och varit upprörd över att polisen hade hämtat X. och att det gällde våldtäkt. Den 27 september antecknades att X. hade dömts för bl. a. våldtäkt till fängelse och förvisning. (X. dömdes sedermera av hovrätten för ifrågavarande gärning till ansvar för frihetskränkande otukt. Gärningen hade ägt rum den 31 augusti 1978.)

Den 5 oktober hölls konferens med barnpsykiatriska teamet med bl. a. en psykiater. Denne fick fram att B. tyckte illa om X., han var sträng och ställde alltför stora krav på lydnad och tystnad. B. ville inte tala om vad som hade hänt. Hon sade att det var fult och skämdes. Enligt anteckning i akten verkade flickan på intet sätt störd. Man fann det onödigt att rota i vad som eventuellt hänt. Möjligen var det en produkt av flickans fantasi.

I oktober sattes hemma-hos-terapi in.

Anteckningarna ovan utgör underlag för en sammanställning – betecknad som utredning enligt 14 § barnavårdslagen – vilken behandlades av sociala centralnämnden den 26 juli 1979. Nämnden fattade beslut att låta ärendet bero med de stödåtgärder jml 26:1 § barnavårdslagen – barnpsykiatrisk kontakt och hemma-hos-arbete – som vidtagits. Dessutom fattade nämnden beslut om stödkontakt.

I akten fanns en anteckning daterad den 21 maj 1979 som skildrade ett besök av A. Det framkom vid det samtal som då fördes att A. haft besök av X. under dennes pågående straffverkställighet och att barnen då varit närvarande.

I av socialstyrelsen utfärdade anvisningar SOSFS (S) 1978:4 ges vissa riktlinjer för hur nämnderna skall handlägga ärenden om skadlig behandling av barn. Där pekas bl. a. på att utlåtande av läkare utgör en viktig del av utredningen antingen fallet gäller kroppslig misshandel, vanvård eller psykiskt skadlig behandling. Där ges också anvisningar för i vilka fall polisanmälan bör göras. Det anges att om ett övergrepp skall polisanmälas eller inte beror på övergreppets art och grad. Sexuella angrepp torde alltid böra anmälas. Det anges vidare att även utredningsskäl kan vara en särskild anledning till polisanmälan. Ibland kan barnavårdsnämnden inte själv genom samtal med parterna få en riktig och fullständig bild av vad som inträffat. I sådana fall bör polisens utredningstekniska resurser användas. Även om fler omständigheter än det misstänkta övergreppet utgör anledning till ingripande, är det som regel viktigt att försöka få styrkt om övergreppet har utförts eller inte. Om ingenting annat än det misstänkta övergreppet kan utgöra anledning till ingripande från nämndens sida, måste självfallet alla vägar prövas att få klarlagt om ett övergrepp verkligen har skett.

Promemorian remitterades till sociala centralnämnden i Landskrona för yttrande. Nämnden åberopade som sitt yttrande dels ett vid socialförvaltningen upprättat tjänsteutlåtande, dels ett av läkaren vid barnpsykiatriska

mottagningen i Landskrona avgivet läkarintyg. I socialförvaltningens yttrande anfördes bl. a. följande.

I remisskrivelsen av 791229 har JO framhållit de anvisningar, som utfärdats i SOSFS(S) 1978:4. Socialstyrelsen ger där vissa riktlinjer vid handläggningen av ärenden om skadlig behandling av barn. Enligt 14 § barnavårdslagen skall utan dröjsmål en utredning inledas. Denna skall syfta till att "allsidigt klarlägga de omständigheter, som är av betydelse för ärendets bedömning". Utredningen, som skall genomföras så skyndsamt som möjligt, består i huvudsak av anteckningar från samtal och hembesök, utlåtan- de av läkare och eventuellt andra experter samt övriga skriftliga handlingar.

Ovannämnda skrift tar också upp frågan om vem som skall göra polisanmälan. Det poängteras, att nämnden har skyldighet att så fort som möjligt ta ställning till om anmälan skall ske eller ej. Rättsskyddet för barn i allmänhet talar för att polisanmälan bör göras vid uppdagade eller misstänkta fall av övergrepp om inte starka skäl talar emot. Sexuella övergrepp bör alltid anmälas.

Det kan inte ställas lika starka krav på den sociala nämndens bevisning som på en åklagarmyndighet. Även om bevisen inte räcker till en fällande dom i ett brottmål, kan det ändå finnas skäl för barnavårdsnämnden att ingripa. Exempelvis kan en förälder, som inte ingriper för att förhindra att barnet utsätts för skada, anses vara olämplig som fostrare för barnet. Socialstyrelsen framhåller även vikten av att man på alla tänkbara sätt försöker få klarhet i om ett övergrepp verkligen har skett eller ej.

A. och hennes föräldrar är sedan flera år tillbaka kända av socialförvaltningen. De har även vid upprepade tillfällen haft kontakt med barnpsykiatriska klinikerna i Lund och Landskrona. Den läkare vid barnpsykiatriska kliniken, vilken vi i juli 1978 tog kontakt med, har tidigare varit socialläkare i Landskrona. Därigenom har hon under flera år haft tämligen regelbunden kontakt med A. och hennes familj och har fått god inblick i familjens situation. Den huvudsakliga anledningen till ovannämnda kontakter har varit relationsproblem inom familjen. — —

X. som sedan april 1978 sammanbott med A. och hennes barn, bedömdes från socialförvaltningens sida som ett gott stöd för A. Han ingav förtroende och verkade ha god inblick i A:s situation och de problem som familjen brottades med. I mitten av juli 1978 uppsökte X. socialförvaltningen. Han delgav oss den oro han hyste för A. och hennes barn. Samtidigt berättade han också om de misstankar för otukt med A:s dotter, som riktats mot honom. Att X. själv tagit initiativ till besöket bidrog troligen till att tjänstemannen trodde på X:s försäkran om, att anklagelserna mot honom var grundlösa. Ett par dagar därefter anmälde mormodern misstanke om att X. bedrivit otukt med barnet B. Enligt våra rutiner påbörjades utredning omedelbart. Samtal fördes med samtliga berörda parter på socialförvaltningen och vid hembesök. Dessutom togs kontakt med barntillsynsassistenten och A:s arbetsgivare. Av utredningen framgick att den misstänkta otukten skulle ha ägt rum i april eller början av maj samma år. Eftersom B. därefter bott hos morföräldrarna i flera månader, ansågs ett omedelbart ingripande obehövt. Vid diskussion den 27 juli med barnpsykiatriska teamet, lovade man att där ta sig an familjen. Vi ansåg, att ovannämnda psykiater med sin mångåriga kännedom om familjen och dess speciella problem var den, som bäst kunde bedöma vilka åtgärder, som borde vidtagas för barnets bästa.

Som framgår av JO:s sammanfattning har barnpsykiatriska teamet inte lyckats komma till klarhet med vad som verkligen hänt beträffande den misstänkta otukten. Vi har emellertid begärt kompletterande uppgifter från läkaren, eftersom det av journalanteckningarna inte klart framgår vilka åtgärder som satts in.

Den handläggande assistenten har uppgett, att hon då utredningen påbörjades inte trodde på de anklagelser, som riktats mot X. Skälet till detta var i första hand att mormodern tidigare lämnat uppgifter, som visat sig vara oriktiga. Dessutom hade assistenten ett bestämt intryck av att mannen var uppriktig och pålitlig.

Vid samtal med A. 790323 uppmanades hon av barnpsykiatriska teamet och socialassistenten att ej träffa X, i sitt hem, dels av hänsyn till B, dels för att försöka förhindra att en ny kris uppstod.

''Underlåtenhet att behandla barnet är en avsevärt mer allvarlig samhällselig försummelse än underlåtenheten att bestraffa förövaren.'' (Uttalandet är hämtat ur ''Child abuse'' av Ruth och Henry Kempe, 1978, och avser incest. Samma åsikt torde dock även gälla för andra sexuella övergrepp mot barn.)

Vi har i detta fall ansett behandlingsaspekten dominerande. Den misstänkta otukten ägde rum två eller tre månader innan den anmäldes. Enligt barnpsykiaterns uttalande är flickan på intet sätt störd. Det står emellertid klart, att hon har skamkänslor beträffande det hon har berättat och vi har därför inte velat pressa barnet med ytterligare utredningar. Modern, som under sommaren 1978 var djupt deprimerad, har lyckats bearbeta sin kris. För att förhindra en regression har hjälp av stödfamilj och ''hemma-hos''-terapi satts in.

Vid en granskning av detta ärende i efterhand kan vi konstatera följande:

Utredningen, som snabbt påbörjades, fullföljdes inte med samma skyndsamt. Vid bedömning av utredningens kvalitet lär man beakta, att såväl barnpsykiatriska kliniken som socialförvaltningen följt familjen under många år och därigenom fått en samlad kunskap om de olika medlemmarna och deras speciella problem. Detta borde givetvis ha dokumenterats på ett utförligare sätt i utredningen. Familjen lever tämligen isolerat, har få vänner och mormodern är dagmamma för barnen. Detta betyder, att det är en mycket begränsad grupp av människor, som har någon information att lämna. Som tidigare nämnts har kontakt tagits med A:s arbetsgivare och barn tillsynsassistenten. Vi borde emellertid ha införskaffat utförligare information från barnpsykiatriska kliniken om, hur man där bedömde situationen och vilka åtgärder som borde vidtagas. Dessutom borde de uppgifter, som X, lämnade om sin person ha kontrollerats.

Vi delar JO Ekbergs uppfattning, att ''om och när polisanmälan bör göras genom socialförvaltningens försorg är en svårbedömd fråga, som måste avgöras med hänsyn till omständigheterna i varje enskilda fall''. (JO:s ämbetsberättelse 1978/79 sid 141). Den drabbade, dvs. barnet i det aktuella fallet var alltför litet för att själv kunna göra en anmälan. Vårdnadshavaren, som borde vara den första att tillvarata barnets intressen, var enligt läkarutlåtande djupt deprimerad, varför det varit orealistiskt att förvänta, att hon skulle ta ställning i denna ömtåliga fråga. Mormodern har tydligen övervägt att göra polisanmälan, men det framgår inte av journalanteckningarna, om hon fullföljt sina avsikter. Så vitt vi kan bedöma, hade det varit lämpligt, om mormodern gjort anmälan till polisen. Hon var den som barnet vänt sig till och kunde exakt relatera, vad flickan anförtrott

henne. Dessutom stod mormodern utanför familjen och kunde inte riskera några direkta represalier.

Vi anser emellertid, att vi förfarit oriktigt, då vi inte kontrollerade, om polisanmälan gjorts eller ej. Om så inte varit fallet, borde nämnden ha ombesörjt detta. Det åvilar ju barnavårdsnämnden att se till, att barn inte utsätts för fysiska eller psykiska övergrepp. Under alla förhållanden hade det varit av vikt att utreda huruvida ett övergrepp mot flickan verkligen ägt rum. Av journalanteckningarna framgår också, att A varit intresserad av att få reda på vad som förekommit i otuktsfrågan för att kunna ta ställning till hur hon skulle handla i framtiden.

Vi har vid socialförvaltningen haft mycket få fall rörande otukt med barn. De enstaka ärenden av detta slag som förekommit har inte medfört några tveksamheter vid handläggningen. Det har från början stått klart, att ärendet borde utredas av polis, varför anmälan omgående gjorts. Detta är troligen förklaringen till att några detaljerade rutiner vid handläggning av misstänkta fall av otukt med barn inte har utarbetats. Vi har noga studerat anvisningar, som JO hänvisat till. Information om handläggning av ärenden av detta och liknande slag kommer att lämnas till berörda tjänstemän.

Det återopade läkarintyget innehöll bl. a. följande.

B. har varit känd på Psykiatriska mottagningen sedan juli -78, då Socialförvaltningen aktualiserade ärendet i samband med barnavårdsanmälan ifrån mormodern och misstanke om otukt med B. ifrån moderns fästmans sida.

Ang. B:s trovärdighet om eventuella sexuella närmanden var oerhört svårt att uttala sig med säkerhet. Säkert var det emellertid att flickan befann sig i en svår situation speglad huvudsakligen av en lojalitetskonflikt mellan modern och mormodern. Då flickan tidigare delvis har bott hos mormodern förelåg en oklarhet vem den egentliga psykologiska modern var, modern själv eller mormodern. Vi inriktade oss på att försöka i första hand bedöma vem B. hörde ihop med och bearbeta relationerna mellan A., mormodern och flickan själv. Då mycket snabbt sedan behandlingen hos oss påbörjats kom moderns fästman till fängelset, fanns det ej någon risk för upprepning av de eventuella sexuella närmanden som vi ej med säkerhet kunde klarlägga om de har förekommit eller ej.

— — —

JO Holstad anförde i ett beslut som meddelades den 30 september 1980.

Enligt 14 § barnavårdslagen skall barnavårdsnämnd, om den genom anmälan eller på annat sätt får kännedom om fall där åtgärd som ankommer på nämnden kan antas vara påkallad, utan dröjsmål inleda erforderlig utredning. Utredningen skall åsyfta att allsidigt klarlägga de omständigheter som är av betydelse för ärendets bedömning. Vidare skall den bedrivas så skyndsamt som förhållandena betingar.

Socialförvaltningen i Landskrona fick åtminstone den 18 juli 1978 klart för sig att den då sjuåriga B. kunde tänkas ha blivit utsatt för sexuellt övergrepp av moderns dåvarande fästman, X. Utredning enligt 14 § barnavårdslagen påbörjades omedelbart och hembesök gjordes samma dag. En vecka senare diskuterades ärendet med ett barnpsykiatriskt team. I sep-

tember fick socialförvaltningen kännedom om att X. häktats för misstänkt våldtäkt och dessutom om att han tidigare hade dömts till fängelsestraff för bl. a. våldtäkt. Socialförvaltningens utredning fortsatte därefter men avslutades först den 30 april 1979. Utredaren föreslog då sociala centralnämnden att låta ärendet bero med de stödåtgärder som vidtagits enligt 26 § första stycket 1 p. barnvårdslagen, nämligen barnpsykiatrisk kontakt och hemma-hos-arbete. Nämnden beslöt i enlighet med förslaget. Någon polisanmälan har inte gjorts vare sig av socialförvaltningen eller nämnden.

Det är uppenbart att de uppgifter socialförvaltningen fick den 18 juli var sådana att en utredning enligt 14 § barnvårdslagen var påkallad. Uppgifterna gav ju starka skäl att anta att åtgärder från nämndens sida kunde vara påkallade. Med tanke på att det förelåg misstanke om ett sexuellt övergrepp som kunde komma att upprepas är det också klart att kravet på skyndsamhet gjorde sig starkt gällande.

Det är tydligt att den utredning som kom till stånd inte uppfyller de krav som 14 § barnvårdslagen uppställer i fråga om allsidighet och skyndsamhet. Som en anmärkningsvärd brist framstår att man inte ansträngde sig mera för att utreda om misstankarna mot X. var befogade. Jag återkommer i det följande till frågan om man som ett led i dessa ansträngningar bort göra polisanmälan.

Utredningen påbörjades visserligen omedelbart men tycks därefter i det närmaste ha avstannat för att sedan tas upp igen först på våren 1979. Anledningen till det långa dröjsmålet tycks vara att man inom socialförvaltningen kände sig tveksam om sanningshalten i flickans uppgifter. Att detta inte var ett godtagbart skäl att i cirka nio månader vänta med att göra utredningen färdig är uppenbart. Tvärtom fanns det, om man nu var tveksam, all anledning att snarast färdigställa utredningen bl.a. för att bereda nämnden möjlighet att ta ställning till ärendet.

Frågan vem som skall göra polisanmälan när ett barn har blivit utsatt för brott är inte närmare reglerad. När det gäller så små barn som det är frågan om här är det givetvis i första hand barnets vårdnadshavare som bör göra en sådan anmälan. Om det emellertid visar sig att vårdnadshavaren av ett eller annat skäl inte vill göra det, är det nämndens skyldighet att överväga frågan. Självfallet har man inte anledning att vänta för att se om någon annan anhörig gör anmälan. Det ligger i sakens natur att nämnden måste pröva frågan så fort som möjligt.

I det fall som nu är aktuellt är det enligt min mening uppenbart att nämnden borde ha gjort polisanmälan om det misstänkta brottet redan i slutet av juli månad 1978. Det är nämligen helt klart att de uppgifter som man då hade inom socialförvaltningen inte kunde avfärdas utan vidare.

Ett viktigt skäl att göra polisanmälan när man misstänker brott av det aktuella slaget är att man därigenom kan bidra till att skydda barnet och eventuellt också andra barn från ytterligare brott av gärningsmannen. Ett annat skäl är att man i regel först genom en sådan anmälan kan få till stånd

en tillförlitlig utredning angående brottet. En sådan utredning är en nödvändig förutsättning för att man skall kunna ta ställning till om misstankarna motiverar åtgärder till skydd och hjälp för barnet.

I sammanhanget vill jag framhålla att en social centralnämnd givetvis inte själv bör göra någon mer omfattande utredning innan man tar ställning till om polisanmälan bör göras. Frågan om det kan bevisas att det föreligger ett straffbart övergrepp är det inte nämndens sak att avgöra. Sådana försök att först på egen hand utreda ett misstänkt brott mot barn kan f. ö. leda till att polisens utredning fördröjs och därigenom försvåras.

Frågan om polisanmälan borde göras kan f. ö. sägas ha fått ny aktualitet i september 1978. Nämnden fick då veta att X. hade häktats för ett nyligen begånget sexualbrott och även att han tidigare hade avtjänat straff för våldtäkt.

En förklaring till att man underlät att därefter göra polisanmälan har möjligen varit att man ansåg att risken för upprepning av ett eventuellt övergrepp mot B. skulle ha upphört i och med att X. blev berövad friheten. Med anledning därav vill jag nämna att det av akten framgår att X. vid två tillfällen i maj och juli månader 1979 fick permissioner för att vistas hos A. Frihetsberövandet utgjorde alltså ingen garanti mot eventuella risker för ett nytt övergrepp mot B.

Sammanfattningsvis anser jag att sociala centralnämnden i Landskrona i flera hänseenden allvarligt försummat sina åligganden enligt barnavårdslagen när det gäller handläggningen av frågan om det misstänkta sexuella övergreppet mot B. Jag förutsätter att nämnden i fortsättningen håller sig underrättad om B.:s förhållanden och vidtar de åtgärder till hennes skydd och hjälp som kan vara motiverade. Bl. a. framstår det fortfarande som i hög grad motiverat att man förvissar sig om att det idag inte föreligger någon risk för sexuella övergrepp mot B. Jag förutsätter också att nämnden nu tar upp frågan om information till berörda befattningshavare om handläggning av liknande frågor i framtiden.

Handläggning vid social centralnämnd av ett ärende angående vårdnad. Bl. a. frågor om jäv för ledamot av nämnden, slutet omröstning och avgivande av reservation

A. och B. ingick äktenskap 1971. De har två barn, födda 1971 och 1974. Tingsrätten förordnade genom interimistiskt beslut den 28 februari 1979 i mål om äktenskapsskillnad att B. skulle ha vårdnaden om barnen. Tingsrätten beslöt även att inhämta yttrande i vårdnadsfrågan från sociala centralnämnden i Krokoms kommun.

I en vårdnadsutredning, som är dagtecknad den 14 april 1980, föreslås att vårdnaden om barnen bör anförtros fadern A. Vid sammanträdet med sociala centralnämnden den 12 maj 1980 beslutades med röstsiffrorna 7

mot 6 att nämnden till tingsrätten skulle uttala att det för närvarande anses mest förenligt med barnens bästa att vårdnaden tillerkänns fadern.

Jämtbygdens tingsrätt förordnade i dom den 25 juli 1980 att vårdnaden om parternas barn skulle anförtros fadern. Rättens ordförande och en nämndeman var skiljaktiga.

Domen överklagades.

I dom den 26 september 1980 förordnade hovrätten för Nedre Norrland – med ändring av tingsrättens dom – att vårdnaden om barnen skulle anförtros modern.

Hovrättens dom har vunnit laga kraft.

I klagomål till JO anförde B. bl. a. följande. Vårdnadsutredningen har gjorts av två socialassistenter. Tingsrätten begärde denna utredning i mars 1979 och den avslutades först den 14 februari 1980. Denna utredning återtog när B. påtalade vilka felaktigheter och oriktiga påståenden som den innehöll. Utan att de verkliga förhållandena utretts framlades en ny utredning den 20 april 1980. Direkt efter den första utredningen lämnade B. en skriftlig redogörelse om bl. a. umgänget med barnen och maken. Denna redogörelse utelämnades helt i den senare utredningen men har senare bifogats denna på B:s eget initiativ. – Ärendet behandlades slutligt i nämnden den 12 maj 1980.

Genom sluten omröstning beslöt nämnden med 7 röster mot 6 att följa utredarnas förslag att fadern skulle anförtros vårdnaden om barnen. I diskussionen före och i beslutet deltog suppleanten S., som under äktenskapsliknande förhållanden sammanbor med en av de socialassistenter som gjorde vårdnadsutredningen. S:s röst blev direkt avgörande för nämndens yttrande till tingsrätten. Flera av nämndens ledamöter ifrågasatte om han inte borde anses som jävig i denna omröstning. De sex ledamöter som reserverade sig mot beslutet lämnade skriftlig reservation till socialchefen, som är föredragande i nämnden, fyra dagar innan protokollet justerades. Reservationen har varken inkomststämplat, diarieförts eller antecknats i nämndens protokoll. Inte heller har reservationen vidarebefordrats till tingsrätten med övriga handlingar. Efter anmodan av en av ledamöterna vid nämndsammanträde den 4 augusti 1980 insändes reservationen till hovrätten i Sundsvall samma dag.

Klagomålen remitterades till sociala centralnämnden för yttrande. I yttrandet anför bl. a. följande.

Sociala centralnämnden är medveten om att utredningstiden är för lång när det gäller denna ärendetyp. Orsaken till detta synes vara att nämndens personal hade flera svåra vårdnadsärenden att utreda under 1979–1980. Nämnden är väl införstådd med att ärenden av denna typ inte bör pågå allt för lång tid då det interimistiska beslutet och det slutliga beslut som senare fattas, inte alla gånger överensstämmer och det kan bli tal om flyttningar av barn från en miljö till en annan.

1980-02-14 avslutades första delen av utredningen och utsändes på remiss till parterna. Efter sammanställning av yttrandena avgavs utredning

med parternas tillägg i ärendet. Utredningen, i avslutat skick, är daterad 1980-04-14, där B:s yttrande i umgängesfrågan finnes medtagen.

Vid sammanträde 1980-05-05 föredrogs ärendet muntligt, då även parterna med juridiska ombud var närvarande.

Efter diskussion och ledamöters påpekanden angående svårigheten att fatta beslut i det svåra ärende utan att få ta del av utredningen i sin helhet, beslutade nämnden bordlägga ärendet till 1980-05-12 till vilket sammanträde ledamöterna erhållit utredningen av 1980-04-14 i sin helhet.

På förslag av en ledamot beslutade sociala centralnämnden om slutet omröstning utan reservation och i god tro av nämnden och tjänstgörande tjänstemän verkställdes denna.

I efterhand har ledamoten S:s röst diskuterats, dock icke så att han skulle vara jävig i dess egentliga mening utan om han inte moraliskt skulle ha avstått.

Eftersom detta inte på något sätt påverkade utgången av ärendet, när ordföranden har utslagsröst och röstade för fadern som vårdnadshavare, saknar denna röst betydelse.

Påtalandet om S:s jäv och att detta begärdes att införas i protokollet uppfattades ej av ordförande, justerare och protokollssekreterare och blev således ej infört. Angående detta hänvisas till den skriftliga reservationen, vad gäller påtalandet om jäv.

Vid sammanträdet 1980-05-12 begärdes reservation mot beslutet, men reservanterna meddelade ej att de ämnade avlämna skriftlig reservation.

Den skriftliga reservationen avlämnades på socialchefens bord kl 11.00 samma dag som justeringen verkställdes, och under konferens med utomstående personer som befann sig i rummet. Av den anledningen blev den inte inkomststämplad och ej omedelbart bilagd protokollet. Ej heller blev den insänd till tingsrätten, när socialexpeditionen av samma anledning inte hade tillgång till skrivelsen, när övriga handlingar översändes. Reservationen översändes, enligt klagandens skrivelse, till hovrätten 1980-08-04 som då handhade ärendet efter överklagning.

B. har kommit in med ytterligare en skrift i vilken hon bl. a. uppger att i reservationen, som är dagtecknad den 13 maj 1980, uppges att jävsfrågan diskuterats och att sex av nämndens ledamöter uppfattat frågan om eventuellt jävsförhållande medan ingen av dem som var i majoritet sägs ha uppfattat densamma.

JO Sverne anförde i ett beslut som meddelades den 23 mars 1981.

Utredningstidens längd

JO har tidigare i flera ärenden påtalat att vårdnadsutredningar inte utförs inom godtagbar tid (se bl. a. JO:s ämbetsberättelse 1980–1981 s. 313 ff.). I det nu aktuella ärendet tog utredningen drygt ett år att färdigställa. Handläggningen har följaktligen inte uppfyllt barnavårdslagens föreskrift om skyndsamhet. Sociala centralnämnden delar uppenbarligen denna uppfattning. Jag utgår ifrån att nämnden vidtar de åtgärder som kan behövas för att handläggningstiderna i fortsättningen skall vara godtagbara. Som jag uttalat i annat ärende kommer jag fortsättningsvis att ha min uppmärksam-

het fäst på denna fråga och jag kommer bl. a. vid mina besök hos kommunerna att närmare granska hur dessa ärenden sköts.

Jävsfrågan

Enligt 7 § sista stycket barnavårdslagen (BvL) skall förvaltningslagens (1971:290, FL) jävsregler tillämpas i samtliga ärenden hos barnavårdsnämnd. I 4 § FL anges när någon skall anses jävig att handlägga ett ärende.

I 4 § första stycket 1. har sammanförts tre jävstyper: sakägar-, intresse- och släktskapsjäv. Sakägarjäv föreligger om den som har att handlägga ett ärende är part i ärendet eller på annat sätt har del i saken. Kan ärendets utgång väntas medföra synnerlig nytta eller skada för handläggaren, föreligger intressejäv. Släktskapsjäv slutligen föreligger då ärendet angår handläggarens make, föräldrar, barn eller syskon eller annan honom närstående. Punkt 2 omfattar de fall då den som handlägger ärende eller någon honom närstående är ställföreträdare för den som saken angår eller för någon som kan vänta synnerlig nytta eller skada av ärendets utgång (ställföreträdarjäv). Tvåinstansjäv föreligger enligt punkt 3 om handläggare i högre instans tagit sådan befattning med saken redan i lägre instans att hans objektivitet kan sättas i fråga. Ombuds- eller biträdesjäv enligt punkt 4 föreligger om den som har att handlägga ärende i saken fört talan som ombud eller mot ersättning biträtt någon.

I 4 § första stycket 5. slutligen finns en allmänt avfattad bestämmelse som avser sådana jävssituationer (grannlagenhets- eller delikatessjäv) som inte täcks av övriga jävsgrunder. Den som har att handlägga ärende är enligt denna punkt jävig om annars särskild omständighet föreligger som är ägnad att rubba förtroendet till hans opartiskhet i ärendet. Med ledning av denna punkt får enligt förarbetena bedömas t. ex. sådana fall, där någon är uppenbar vän eller ovän med eller ekonomiskt beroende av part eller intressent eller direkt lyder under honom, liksom fall då den handläggande är engagerad i saken på ett sådant sätt att misstanke lätt kan uppkomma om att det brister i förutsättningarna för en objektiv bedömning (jfr prop. 1971:30 s. 343, 356).

Enligt 4 § andra stycket FL skall från jäv bortses om frågan om opartiskhet uppenbarligen saknar betydelse. I propositionen (s. 343 f) erinras om att behovet av garantier för opartiskhet inte är detsamma i alla ärenden, där de föreslagna jävsbestämmelserna blir tillämpliga. En väsentlig skillnad föreligger mellan ärenden som avgörs med beslut utan rättslig verkan, framför allt serviceärenden, och de ärenden som innefattar myndighetsutövning mot enskild. Bland de förra finns många där frågan om opartiskhet är av underordnad betydelse eller helt betydelselös. Det kan emellertid också i ärenden av den senare typen inträffa att frågan om opartiskhet saknar betydelse. Att i sådana fall upprätthålla ett krav på att ingen jävsgrund får vara för handen, skulle enligt propositionen vara en onödiga

formalism och dessutom i många fall ganska opraktiskt. Detta gäller exempelvis beträffande sådana ärenden som är helt rutinartade och inte kräver några överväganden av den art att fråga kan uppkomma om partiskhet eller opartiskhet. Vid avgränsningen av de fall, i vilka det bör vara tillåtet inom förvaltningen att bortse från det som formellt utgör jäv, bör enligt uttalandena i propositionen stor försiktighet iaktas. Den som känner till att omständighet som kan antas utgöra jäv mot honom föreligger, skall enligt 5 § andra stycket FL självmantera sig till känna. Uppkommer fråga om jäv är det vanligtvis inte nödvändigt att beslut meddelas i jävsfrågan. Normalt överlämnar den som är jävig ärendet till annan. Har emellertid fråga om jäv mot någon uppkommit och har annan inte trätt i hans ställe, skall enligt 5 § tredje stycket FL myndigheten snarast besluta i jävsfrågan.

I det aktuella fallet har S i egenskap av suppleant deltagit i sociala centralnämndens beslut angående vilket yttrande som skulle avges i en vårdnadsfråga. S. var enligt uppgift vid tillfället sammanboende med en av utredarna i den vårdnadsutredning som låg till grund för nämndens avgörande.

Att en nämndledamot är gift med eller sammanbor med en vårdnadsutredare under äktenskapsliknande förhållanden medför i allmänhet ej att jäv föreligger. Möjligen skulle man kunna tänka sig – om motsättningar uppstått mellan vårdnadsutredaren och nämnden om hur utredningen bort bedrivas – att det skulle kunna vara ägnat att rubba förtroendet till en nämndledamot, som är gift eller sammanbor med vårdnadsutredaren, om han deltar i nämndens beslut i vårdnadsfrågan. En sådan situation synes emellertid ej ha förelegat i detta fall.

Om tveksamhet rått inom nämnden huruvida jäv kunde anses föreligga hade det – bl. a. med hänsyn till intresset av att allmänhetens förtroende för förvaltningen upprätthålls – funnits skäl att ta upp jävsfrågan till prövning inom nämnden, innan beslut i sakfrågan fattades. Möjlighet att begära en sådan prövning hade funnits såväl för S. själv som övriga nämndledamöter. Huruvida en sådan prövning begärts finns inga säkra uppgifter om. Jag anser mig därför ej ha skäl att gå vidare i denna sak.

Reservationen

Av 7 § första stycket barnavårdslagen jämfört med 3 kap. 10 § andra stycket framgår att 2 kap. 22, 25 och 26 §§ kommunallagen (KL) skall tillämpas beträffande nämndens handläggning. Enligt 2 kap. 25 § första stycket KL skall på ordförandens ansvar föras protokoll vid sammanträde. Om reservation avgetts skall protokollet innehålla uppgift om reservationen. Reservationen skall enligt 2 kap. 26 § KL anmälas innan sammanträdet avslutas samt, om den utvecklas närmare, avfattas skriftligen och avges senast när protokollet justeras.

I det aktuella fallet har reservationen tillkommit i laga ordning. Den

skriftliga avfattningen har uppenbarligen avlämnats i rätt tid. Av misstag har reservationen inte bifogats protokollet och därigenom inte heller kommit tingsrätten tillhanda.

Självfallet är det av principiell vikt för rättssäkerheten att en skriftligt avfattad reservation kommer den myndighet tillhanda som har att fatta beslut i frågan. I ett fall som det förevarande får det anses vara av alldeles särskilt stor betydelse med hänsyn dels till ärendets känsliga karaktär och dels till att beslutet fattades med mycket knapp majoritet.

Det finns därför skäl att rikta allvarlig kritik mot socialchefen för att han ej observerat och till ordföranden i nämnden vidarebefordrat utskriften av reservationen. Jag utgår från att lämpliga rutiner införs för att förhindra ett upprepande. Med hänsyn till att B. inte kan anses ha lidit slutlig rättsförlost genom misstaget anser jag mig kunna stanna vid denna kritik.

Sluten omröstning

Nämnden har i sitt yttrande hit uppgett att vårdnadsärendet avgjorts av nämnden genom sluten omröstning. Som tidigare nämnts är 2 kap. 22 § KL tillämplig på nämndens handläggning av ärendet. Enligt detta lagrum skall, om omröstning begärs, denna ske öppet. såvida fråga ej är om val eller tillsättning av tjänst. Omröstningen i vårdnadsärendet skulle alltså ha skett öppet. Även i detta hänseende har ärendet följaktligen handlagts bristfälligt.

Fråga om ansvar för offentliganställda, som deltar i s. k. vild strejk

Hos JO riktade Lars Starkerud klagomål mot att befattningshavare vid Stockholms läns landstings vård- och behandlingshem deltog i s. k. vild strejk och begärde att JO skulle pröva om befattningshavarna i fråga gjort sig skyldiga till myndighetsmissbruk.

JO Sverne anförde i beslut den 15 juni 1981 följande.

Före den 1 januari 1976 ansågs det enligt dåvarande 20 kap. 4 § brottsbalken som tjänstefel att tjänsteman underkastad ämbetsansvar deltog i facklig stridsåtgärd som inte hade beslutats av arbetstagarorganisation. I samband med ämbetsansvarets avskaffande togs emellertid den bestämmelsen bort och ersattes inte med någon motsvarande. Under förarbetena till lagändringen uttalade departementschefen att offentliganställds deltagande i olovlig stridsåtgärd inte skall kunna föranleda vare sig straffansvar eller disciplinpåföljd (prop. 1975: 78, s. 254). I lagen (1976: 600) om offentlig anställning (LOA) 10 kap. 1 § sägs att disciplinpåföljd inte i något fall får åläggas arbetstagarare därför att han deltagit i strejk eller därmed jämförlig stridsåtgärd. Bestämmelsen avser även stridsåtgärd som vidtagits utan

fackligt stöd (prop. 1975/76: 105 bil. 2 s. 108 och s. 258). Även i den mån 4–17 kap. LOA inte är tillämpliga – vilket är fallet för bl. a. de arbetstagare hos kommuner och landstingskommuner, vars anställningar inte är statligt reglerade – gäller att disciplinära påföljder vid arbetstagares avtalsbrott inte får förekomma i kollektivavtalsreglerade förhållanden utan stöd i författning eller kollektivavtal (62 § lagen (1976: 580) om medbestämmande i arbetslivet). Den sanktion som står till buds inom hela den offentliga sektorn är skadestånd, 3 kap. 6 § LOA, som utdöms av arbetsdomstolen efter yrkande av arbetsgivaren. I mycket kvalificerade fall av olovligt strejkande kan även uppsägning eller avskedande förekomma (InU 1975/76: 45 s. 50).

Barnstugepersonals deltagande i demonstrationer på arbetstid

I en anmälan ifrågasattes om Stockholms socialförvaltning hade rätt att förbjuda barnstugepersonal att på tjänstgöringstid delta i demonstrationer. Bakgrunden till klagomålen var följande.

Vissa barnstugor i Stockholms innerstad planerade att genomföra en demonstration mot privatbilismen. I demonstrationen, som skulle äga rum på tjänstgöringstid den 22 mars 1979, var det tänkt att föräldrar, barn och barnstugepersonal skulle delta. Sedan barntillsynsavdelningen vid Stockholms socialförvaltning uppmärksammats på demonstrationen meddelade avdelningen i ett brev den 19 mars 1979 till barnstugorna i de aktuella distrikten att demonstrationen inte ingick i verksamheten vid barnstugorna och att personliga yttringar och önskemål i olika frågor alltså inte fick framföras på detta sätt under tjänstgöringstid.

Av de handlingar som bifogats anmälan framgick bl. a. att socialförvaltningen redan under år 1977 intagit ståndpunkten att förvaltningens personal inte fick demonstrera under arbetstid. Förvaltningens ställningstagande hade tagits upp inom de dåvarande fackliga samrådsorganen – Allmänna utskottet (AU) vid barntillsynsavdelningen och Centrala utskottet (CU) vid förvaltningsledningen. Några invändningar från dessa organ hade inte redovisats. Vidare framgick att förvaltningens inställning i frågan om demonstrationer och barnstugeverksamhet godtagits även av sociala centralnämndens planerings- och budgetdelegerade.

Vid ärendets avgörande den 13 april 1981 anförde JO Sverne bl. a. följande.

Socialförvaltningens ståndpunkt att förvaltningens personal inte får demonstrera under arbetstid har alltså godtagits av kommunen som arbetsgivare och av de fackliga samrådsorganen. Jag har inte kunnat finna att förvaltningen, genom att inta denna ståndpunkt, skulle ha förfarit felaktigt eller i övrigt på sätt som påkallar ingripande av JO.

Upplysningsvis vill jag nämna att frågan om huruvida demonstrationer

ingår i verksamheten vid barnstugorna varit uppe vid en frågestund i riksdagen den 3 april 1979, protokoll nr 119. Riksdagsmannen Eva Hjelmström (vpk) ställde – med hänvisning just till Stockholms socialförvaltnings meddelande den 19 mars 1979 – en fråga till dåvarande socialministern Gabriel Romanus om huruvida berättigade protestyttringar från barnen kunde anses ligga i linje med de målsättningar som anges för förskolan.

Socialministern svarade följande.

Målet för verksamheten i förskolan är att i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barnen. I detta ligger självfallet att barnen måste lära känna den verklighet i vilken de lever. Förskolan måste därför så långt möjligt få inblick i såväl arbetslivets som fritidens möjligheter och förpliktelser.

För att kunna ta del av olika samhällsverksamheter måste förskolan ofta gå utanför sina lokaler och de verksamheter som bedrivs inom förskolans ram. Därvid kan självfallet förekomma att barnen kommer i kontakt med opinionsbildning i samhällsfrågor. En förutsättning är att denna kontakt är allsidig och sker i former som barnen har möjlighet att tillgodogöra sig.

När det gäller personalens och barnens deltagande i demonstrationer eller andra protestyttringar för eller emot olika företeelser i samhället uppkommer väsentliga principfrågor.

För det första saknar små barn oftast själva den erfarenhet och de kunskaper som erfordras för att ta ställning i olika samhällsfrågor. I detta som i andra sammanhang måste barnen företrädas av föräldrarna eller annan vårdnadshavare.

För det andra kan det inte accepteras att personalen utnyttjar sin ställning och sitt inflytande över barnen till att verka för sin uppfattning i kontroversiella samhällsfrågor. Om en daghemsgrupp under normal daghemstid deltar i en demonstration som vissa av barnen eller föräldrarna inte sympatiserar med kommer dessa barn i en utsatt situation. Personalens deltagande i sådana protestaktioner under arbetstid kan också ifrågasättas från arbetsrättsliga synpunkter.

Av de skäl jag nu anfört anser jag att demonstrationer för politiska syften av barn, personal och föräldrar lämpligen bör ske utanför ramen för daghemmens ordinarie verksamhet.

Med detta besked avslutar jag ärendet.

Försumlig handläggning av ett nykterhetsvårdsärende

I klagomål till JO anfördes bl. a. följande.

L. M., en arbetskamrat till mig, avled den 22 maj 1980. Bakgrunden till det inträffade är följande. L. M. tog kontakt med en arbetskamrat och berättade om sin svåra situation, han var djupt deprimerad och i stort behov av hjälp. Arbetskamraten tog kontakt med vårt företags kurator och förklarade L. M:s akuta kris. Kuratorn tog omedelbart kontakt med socialbyrå 5, Västra Frölunda i Göteborg och beskrev L. M:s situation. Anmälan

finns registrerad hos socialbyrå 5 1980-05-13. Inget händer under den kommande veckan från socialbyråns sida. L. M. ringer till sina arbetskamrater och frågar efter hjälpen han blivit lovad. Tyvärr kommer inte detta företagets kurator till kännedom. Torsdagen den 22 maj hittas L. M. död. Jag tog kontakt med socialbyrå 5 den 30 maj när jag fått kännedom om det inträffade. Socialsekreterare L. H. bekräftar för mig att byrån fått in en anmälan om L. M. av vårt företags kurator, men att man inte vidtagit några åtgärder på grund av att anmälan "kommit bort". L. H. beklagar djupt det inträffade och menar att byrån i fall som detta omedelbart skall göra en utredning.

Med anledning av klagomålen begärde JO utredning och yttrande från Göteborgs sociala distriktsnämnd 5. Som svar på remissen hänvisade nämnden till en inom socialförvaltningen upprättad rapport. Denna rapport innehåller bl. a. följande.

Den 13 maj 1980 inkom till socialbyråns jour telefonanmälan från Britt Rosengren, kurator på tidningen Aftonbladet. Anmälan som nedskrivits av tjänstgörande jourassistent lyder: "L. M., — — —, har svåra alkoholproblem sedan flera år tillbaka. Förtidspensionerad. Har tidigare arbetat på Aftonbladet. Bor ihop med sin fader. Har nu druckit dagligen i sex veckor och klarar inte av att bo hemma längre. Positiv till vård. Vill ha kontakt med en socialassistent omgående."

Jourassistenten bedömde det inte som nödvändigt med en omedelbar kontakt med L. M. från jourens sida, då L. M. genom sammanboendet med en nära anhörig hade daglig tillsyn. Anmälan överlämnades under eftermiddagen till utredaren, som ansvarig arbetsledare för den krets där L. M. hörde hemma.

Dagen efter, den 14 maj 1980, togs ärendet upp i gruppen för fördelning på assistent. Gruppen bedömde det som angeläget att en snar kontakt togs med L. M., varför ärendet samma dag fördelades på ett behandlingsteam. Ett akut hembesök i ett barnvårdsärende gjorde att teamet inte kunde ta kontakt med L. M. samma dag. Barnvårdsärendet prioriterades som mera angeläget än en omedelbar kontakt med L. M., som ju genom sammanboendet med fadern hade daglig tillsyn och genom denna borde kunna få akut hjälp. Därefter kom Kristi Himmelsfärds-helgen, då socialbyrån var stängd. I ärenden av den här typen gör man normalt omedelbara insatser utan att avvakta formaliteter som uppläggning av socialakt och dylikt. I stället för att direkt överlämnas till handläggande assistenter för åtgärd kom dokumentationen i ärendet, som i detta skede bestod av ett papper, av misstag in bland de rutinärenden som fördelades i slutet av veckan 19-23 maj 1980. När anmälan återfanns var L. M. redan avliden.

Vid anmälningar av denna typ tas vanligtvis en omedelbar kontakt från socialbyråns sida. Olyckliga omständigheter som ett akut barnvårdsärende och en långhelg i omedelbar anslutning till att anmälan kom in gjorde att denna kontakt inte kunde tas. Anmälan hamnade sedan av misstag bland ett antal ofördelade ärenden och återfanns inte förrän det var för sent.

— — — Orsaken till den försenade handläggningen måste sökas i det faktum att kretsen den aktuella veckan befann sig i en mycket pressad arbetssituation vilket gjorde att den inkomna anmälan inte kunde handläggas omgående. — — —

JO Holstad anförde i ett beslut som meddelades den 21 oktober 1980.

Den anmälan som jourassistenten mottog den 13 maj tydde starkt på att L. M. på grund av sitt missbruk var i omedelbart behov av hjälp. Jourassistenten fann emellertid, utan att vidta någon som helst åtgärd för att underrätta sig om de bakomliggande förhållandena, att L. M. tills vidare kunde få den dagliga tillsynen i hemmet. Den bedömningen framstår enligt min mening som anmärkningsvärd.

Ärendet överlämnades senare samma dag till arbetsledaren, som tog upp ärendet i assistentgruppen påföljande dag. Ärendet fördelades då på ett behandlingsteam. Trots att ärendet bedömdes brådskande vidtog man den dagen inte någon åtgärd för att undersöka den närmare bakgrunden till den begäran om hjälp som hade framställts. Vad som framstår som särskilt anmärkningsvärt är att man inte försökte komma i kontakt med den hjälpsökande. En sådan åtgärd kunde inte rimligen antas bli så tidskrävande att den rådande arbetssituationen utgjorde något hinder. I stället fann man nu liksom tidigare, utan att undersöka om det var riktigt, att den hjälpbehövande kunde få den dagliga tillsynen i hemmet. Passiviteten från den ansvariga personalens sida framstår som särskilt klandervärd med tanke på att en lång helg förestod under vilken någon hjälp från socialbyråns sida inte skulle utgå.

Ärendet blev sedan liggande utan att någon åtgärd vidtogs fram till i slutet av påföljande vecka. När ärendet aktualiserades på nytt var den hjälpsökande död.

Det är för förtroendet för socialvården och för den enskildes trygghet av största betydelse att hjälp utan dröjsmål kan ges den enskilde då han befinner sig i en akut nödsituation. Det är därför djupt beklagligt när de tillämpade rutinerna lämnar utrymme för en så allvarlig försummelse som den som det har varit fråga om här.

En av bristerna i ärendehandläggningen är att de för ärendet ansvariga tjänstemännen underlåtit att säkerställa att ärendet inte utan åtgärd föll ur deras minne. Jag utgår nu från att distriktsnämnden prövar behovet av en sådan förändring av handlägningsrutinerna att bättre förutsättningar skapas för att ärenden som kommer in till förvaltningen handläggs inom den tid som deras beskaffenhet kräver.

Underlåtenhet att vidta hjälpåtgärder för en alkoholmissbrukare

KLAGOMÅLEN

I klagomål till JO anfördes bl. a. följande.

I en tidning i Ängelholm förekom uppgift om att en vid socialförvaltningen i Ängelholm känd alkoholmissbrukare, som var född år 1926, avlidit i sin lägenhet, där han påträffats först 14 dagar senare. Med anledning av

dessa uppgifter gjorde klaganden en undersökning. Då framkom följande.

En granne anmälde till socialförvaltningen att hon inte sett mannen under ca 14 dagar. Tjänstemän från förvaltningen och polis tog sig in i mannens lägenhet den 21 oktober 1980. Mannen var då död. Klaganden känner inte till dödsorsaken.

Grannen, kollegor till mannen, hyresvärderna m. fl. hade ringt till socialförvaltningen ett otal gånger under en tid av ett och ett halvt till två år. De hade framhållit det uppenbara alkoholmissbruk och den misär som mannen levde under fram till sin död. Trots alla dessa påpekanden hade man från förvaltningens sida endast företagit något enstaka besök. Detta hade tydligen lett till att man skickat någon hemsamarit för att städa och röja upp i mannens lägenhet. När hemsamariten tröttnade på detta p.g.a. det tillstånd som rådde i lägenheten överlät man på städbolaget ASAB att sköta städningen.

Klaganden har vidare uppgett att följande hade kommit fram vid det samtal som han hade haft med fastighetsägaren.

Fastighetsägaren hade vid flerfaldiga tillfällen varit i kontakt med förvaltningens tjänstemän. Kontakterna hade avsett mannens alkoholmissbruk men också att elverket vid ett flertal tillfällen stängt av strömmen till mannens lägenhet. Fastighetsägaren hade också haft kontakt med förvaltningen med anledning av att mannen inte betalt hyra för lägenheten. Vid alla dessa tillfällen hade fastighetsägaren framhållit mannens alltmer uttalade missbruk, ett missbruk som ledde till att mannen i ökande omfattning drack Azymol (hårvatten). Fastighetsägaren hade själv åsatt detta. ASAB:s röjning hade resulterat i ett tiotal 100-liters säckar fulla med matrester, tomflaskor, ölburkar samt ett stort antal tomma Azymol-flaskor.

Klaganden har framhållit att trots förvaltningens kännedom om dessa upprörande och vidriga förhållanden, vidtog man från förvaltningens sida ingen annan åtgärd än att man betalade de hyror som hade förfallit till betalning.

Vid det samtal som klaganden har haft med avdelningschefen vid socialförvaltningen Ingmar Karlsson har Karlsson hänvisat till de bristande personalresurserna. Detta torde dock vara en mycket dålig ursäkt i detta fall.

UTREDNING

Granskning av socialakten beträffande X.

Med anledning av klagomålen lånades akten i ärendet in till JO-expeditionen. Av de journalanteckningar, som har förts av handläggande socialsekreterare Lotta Larsson, framgår bl. a. följande.

Den 31 oktober 1979 underrättades Larsson om att en assistent vid förvaltningen hade varit hemma hos X. X. hade sovit vid besöket. Hans

lägenhet hade varit ostädad. Det hade stunkit i lägenheten. X. hade sett ovårdad och dålig ut.

Lotta Larsson gjorde samma dag ett besök i X:s hem. X. var vid besöket blek och ovårdad. Han ville inte tala med Larsson.

Larsson skickade efter besöket en kallelse till X. att besöka förvaltningen den 7 november. Den 14 november 1979 skickades en ny kallelse till torsdagen den 22 november 1979. X. kom inte.

Den 20 november 1979 underrättade fastighetsägaren Larsson om att X:s elektricitet var avstängd och att han eldade med stearinljus. Hans grannar var oroliga för vad som kunde hända.

Larsson talade med doktor Troedsson som tidigare hade haft kontakt med X. Hon talade också med överläkaren Greger Ahnlund, som uppgav att han hade träffat X. vid två tillfällen. Ahnlund hade sjukskrivit X. på ett år, eftersom X. på grund av alkoholmissbruk inte kunde sköta sitt arbete. Ahnlund ansåg att det förelåg ett allvarligt, långvarigt missbruk och att hemfallenhet förelåg. X. hade enligt Ahnlund fått somatiska skador av missbruket (opererad för inflammerad bukspottskörtel). Ahnlund ansåg inte att psykiatriska kliniken hade någon anledning att kontrollera X. utan det var socialbyråns sak. Enligt Ahnlund förelåg indikation för tvångsomhändertagande.

En assistent underrättade den 11 januari 1980 Larsson om att han fått kännedom om att X:s tillstånd var dåligt. Han behövde sprit varje morgon för att över huvud taget komma upp. Han måste ha käpp för att kunna gå. Påföljande dag talade Larsson med jourhavande läkare Troedsson. Vid samtalet framhöll Larsson att en läkarbedömning av X. var nödvändig. Samma dag besökte Troedsson och Larsson X. i hans lägenhet. I lägenheten rådde en obeskrivlig röra. Troedsson bokade tid för X. hos Ahnlund följande vecka. Enligt anteckning i akten måste ett omhändertagande diskuteras om inte X. infann sig hos läkaren.

Den 18 januari 1980 gjordes ett nytt hembesök. Lägenheten var vid besöket fortfarande rörig och smutsig. X. förnekade att han hade alkoholproblem. Larsson föreslog att X. skulle få hjälp att röja upp i lägenheten och därefter eventuellt en hemsamarit. Någon fara för X. tycktes inte föreligga. Han föreföll inte påverkad.

Vid besök hos X. den 15 februari erbjöds X. på nytt att få hjälp med städning och därefter en hemsamarit. X. motsatte sig båda förslagen. Han hade själv städad undan det värsta. Lägenheten var också i bättre skick. Han ansåg inte heller att han behövde någon hemsamarit. Då X. motsatte sig erbjuden hjälp överenskomms att Larsson skulle kontakta X. framöver.

Den 22 maj 1980 underrättades Larsson om att X. besökt sin mor på ålderdomshemmet och att han utnyttjade henne ekonomiskt.

I början av juli kom personal från städbolaget ASAB till X:s lägenhet. Två personer arbetade 6–7 timmar med två rum och kök för att få något så när rent.

Den 7 och 8 juli 1980 gjorde Lotta Larsson nya hembesök. Vid det första besöket var X. blek, svettig, darrade i händer, fötter och ansikte. T-spritflaska i badrummet. X. uppgav att han skulle besöka läkare.

Den 10 juli talade Larsson med distriktsläkarmottagningen. X. hade inte varit där. Läkaren hade inte tid att göra hembesök hos X.

På förmiddagen och eftermiddagen den 14 juli besökte Larsson X. i hans lägenhet. Ingen öppnade vid besöket. En granne berättade att hon hade hört X. under morgonen. Hon berättade vidare att X. skulle sägas upp på grund av obetalda hyror.

Påföljande dag talade Larsson med fastighetsägaren som berättade att X. skulle komma att sägas upp på grund av obetalda hyror och på grund av stanken från X:s lägenhet. Grannarna stördes vidare av att det sprang mycket folk hos X. Anmälan om förhållandena hade gjorts till hälsovårdsnämnden. Fastighetsägaren berättade att han varit inne hos X. den 5 juli 1980. X. hade då legat på sängen. Det hade inte gått att få liv i honom. Enligt fastighetsägaren stal X. hårvatten vilket han sedan drack.

Den 21 juli underrättade polisen Larsson om att X. söktes i ett vapenlicensärende. När polisen kom till X:s lägenhet hade X. legat helt utslagen på sin säng. Han uppgav att han hade utsatts för misshandel. Ambulans hade tillkallats och X. hade förts till sjukhus. Han hade blivit undersökt av en läkare i psykiatri. X. hade inte velat lägga in sig, varför han hade skickats hem igen. Han hade enligt mottagningsköterskan inte haft några skador.

Den 24 juli tog en syster till X. kontakt med Larsson. Hon berättade att X. oupphörligen ringde sin mor på ålderdomshemmet och att modern blev mycket uppskärnad av dessa samtal. Påföljande dag gjorde Larsson ett hembesök tillsammans med en hälsovårdsinspektör. Det överenskoms att Larsson och inspektören skulle återkomma om en vecka. X. skulle då ha städlat lägenheten och skickat iväg tvätten.

Den 1 augusti gjordes ett nytt besök hos X. X. släppte inte in Larsson. De nästföljande två dagarna gjordes nya besök. X. var inte hemma vid besöken.

Arbetsutskottet beviljade härefter den 12 augusti X. socialhjälp till hyra för tiden juni–augusti.

Den 21 augusti talade Larsson med Ahnlund, som satte upp tid för läkarbesök till den 27 augusti. Larsson skrev en kallelse till X. för läkarbesök. Larsson sökte X. i lägenheten. Dörren var låst och X. öppnade inte. Larsson sökte fastighetsägaren, men denne var inte hemma. Larsson beslöt att söka X. nästa vecka. Vid nytt besök den 27 augusti kunde Larsson inte få tag i X. Hon underrättade Ahnlund om att "de fick avvakta".

Av akten framgår att Larsson den 29 juli 1980 avslutat en utredning rörande X. I utredningen föreslår Larsson att nämnden skall besluta om att göra ansökan om tvångsintagning på allmän vårdanstalt av X. Såvitt akten utvisar förelades utredningen inte nämnden och något beslut i ärendet fattades inte.

Det framgår vidare av akten att sociala centralnämnden den 12 augusti 1980 beslutat utge socialhjälp till X. Larsson har i utredningen om de bakomliggande förhållandena bl. a. uppgett att X:s missbruk accelererat under det år som han har varit sjukskriven. Hon har antecknat att socialförvaltningen haft kontakt med X. sedan årsskiftet och att X. inte var mottaglig för hjälpåtgärder, varför resolutionsansökan skulle behandlas vid nästkommande sammanträde. Vid det sammanträdet skulle även fråga om tvångsförvaltning av X:s pension behandlas.

Någon personlig kontakt med X. har inte tagits efter besöken i början av augusti. Den 21 oktober 1980 meddelade en granne till X. att hon inte sett till X. under en längre tid. Samma dag upptäcktes X. död i sin lägenhet. Enligt obduktionsprotokoll den 23 oktober 1980 hade X. avlidit till följd av kraftig åderförkalkning i hjärtats kranspulsådror.

Infordrande av yttrande från sociala centralnämnden

JO beslöt att infordra utredning och yttrande från sociala centralnämnden i Ängelholms kommun.

Nämnden återopade ett av avdelningschefen vid socialförvaltningen Ingmar Karlsson upprättat tjänsteutlåtande samt underströk de i tjänsteutlåtandet intagna uppgifterna om den sociala avdelningens personella resurser vid tiden för behandlingsinsatser och utredningsarbete i det nu ifrågavarande nykterhetsvårdsärendet.

I tjänsteutlåtandet anføres bl. a. följande.

X. var under sin levnad yrkesverksam i Ängelholm. Enligt uppgift som kommit till socialförvaltningens kännedom i december 1979 har X. under sina år i Ängelholm haft ganska stora alkoholproblem. Trots alkoholmissbruket arbetade X. i sitt yrke fram till juni 1979 och det har senare framkommit att hans missbruk var känt av kollegor. Situationen blev emellertid ohållbar och X. blev av överläkaren Greger Ahnlund vid psykiatriska kliniken i Ängelholm sjukskriven ett år 1979-06-08 - 1980-06-08 då han p. g. a. alkoholmissbruk ej kunde sköta sitt arbete.

X. erhöll 1978-03-09 socialhjälp på grund av medelsförlust vid stöld.

Härefter lämnas i utlåtandet en redogörelse för de omständigheter som framgår av journalanteckningarna, varefter följande sammanfattning görs.

X. har under många år missbrukat alkohol till skada för sig och det har också försämrats hans arbetsinsatser. Första gången socialförvaltningen uppmärksammade förhållandet var av en tillfällighet 1979-10-31 och dessförinnan finns ingen anmälan om X:s missbruk inkommen till socialförvaltningen. Vid de följande kontakterna förnekade X. ihärdigt sina alkoholproblem och utredarens första svårighet bestod i att söka klarlägga omfattningen av hans alkoholbruk samt att bibringa honom insikt om sin situation. Då han var ytterst svårkontaktad fick utredaren gå varligt fram för att få X:s förtroende. En första hjälp bestod därför i positiva förslag angående lägenhetsanering/hemsamarit. Han motsatte sig helt förslag om andra frivilliga hjälpåtgärder enligt nykterhetsvårdslagen. Efter anmälan om "stearinljuseldning" skedde dock mot X:s önskan en undersökning av läkare hemma i hans bostad. Socialsekreterare har under denna tid gjort regelbundna hembesök.

Utredaren bedömde, att frivilliga åtgärder ej skulle kunna genomföras och X:s missbruk var nu väl utrett genom kontakt med släktingar o. s. v. Då skadeverkningarna av alkoholmissbruket var omfattande och nykterhetsvårdslagens § 15 mom. d/ ur stånd att taga vård om sig var tillämplig, färdigställdes utredning 1980-07-29 med förslag till sociala centralnämnden i Ängelholm, att med stöd av nykterhetsvårdslagen §§ 18 och 22 hos länsrätten ansöka om hans tvångsintagning på allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare samt att jml 16 kap. 12 lag om allmän försäkring inge framställning till försäkringskassan om att pensionen skall utbetalas till sociala centralnämnden.

Läkarundersökning och delgivning av utredningen hann dock ej fullföljas innan X:s död.

Socialförvaltningens sociala avdelning har 4 socialsekreterare som skall

handlägga enskilda ärenden enligt nykterhetsvårdslagen, barnvårdslagen, socialhjälpslagen samt dessa lagars följdförfattningar i en kommun omfattande ca 29400 invånare. Detta medför att sociala avdelningens personella resurser för utrednings- och behandlingsarbete omfattar för varje socialsekreterare ett befolkningsunderlag uppgående till ca 7300 individer (många kommuner har en socialsekreterare per 3 000 invånare). Socialsekreterarna är därför mycket belastade av olika ärenden och många omhändertaganden enligt barnvårdslagen har tagit mycket tid i anspråk. Arbetsituationen för socialsekreterarna är därför klart otillfredsställande och medför att ärendehandläggningen försenas och försvåras.

Mot denna bakgrund får anses att ärendet X. trots allt har fått mycket uppmärksamhet från personalen och dessa har återkommande sökt motivera X. för hjälpåtgärder.

Till tjänsteutlåtandet hade fogats uppgifter om de åtgärder som andra myndigheter hade vidtagit. Av uppgifterna framgick att X. beviljats helt sjukbidrag för tiden maj 1980 - maj 1982. Det framgick vidare att X. sagts upp till avflyttning den 25 juli 1980 på grund av att hyran för juli månad inte erlagts.

Till tjänsteutlåtandet hade också fogats en redogörelse av överläkaren Greger Ahnlund vid psykiatriska kliniken på sjukhuset i Ängelholm. Redogörelsen avsåg de kontakter som psykiatriska kliniken i Ängelholm haft med X. eller som berört honom. Av redogörelsen framgår bl. a. följande.

X. aktualiserades första gången vid psykiatriska kliniken genom att söka akut 78-04-26. Han sökte för depressiva besvär samt angav svårigheter i arbetet och önskade bli sjukskriven. Den jourhavande läkaren, som bedömde honom, misstänkte spritmissbruk, men detta förnekades. X. sjukskrevs till 78-05-07. Han kallades därefter till ett tidsbeställt besök, varvid Ahnlund träffade honom 78-05-05.

X. uppgav därvid att han råkat ut för svårigheter i sitt arbete, att detta gått honom på nerverna och att han rent allmänt var trött på sitt arbete. I status beskrev jag X. som allmänt ovårdad med höggradig grovvågig intentionstremor i händerna. Han beskrevs vidare te sig spänd, forcerad, avglättad och dissimulerande. Det var för mig vid denna tidpunkt bekant att X. hade allvarliga missbruksproblem och fungerade helt otillfredsställande i sitt arbete. Dessa missbruksproblem styrktes av det kliniska intrycket men förnekades helt av X. själv. Jag sjukskrev honom resten av första halvåret och avtalade ett återbesök för fortsatta resonemang. X. uteblev emellertid från återbesök.

Nästa gång X. aktualiserades vid kliniken var 79-02-15, då jourhavande läkare konsulterades av sin kollega på medicinska kliniken, där X. sökt upprepade gånger på grund av yrsel och trötthet. Man önskade lägga in X. på medicinska kliniken för utredning av ett blåsljud över halspulsådern, som upptäckts, men då man funnit en alkoholhalt i blodet av 3,3 promille kunde utredningen ej ske förrän det alkoholmissbruk som detta fynd indikerade, övervunnits. Jourhavande läkare föreslog X. inläggning på kliniken, vilket denne emellertid bestämt avvisade. Inte heller infann han sig då han kallades till återbesök 79-03-01.

Nästa kontakt med X. tillkom på initiativ av en kollega, som kontaktade undertecknad och redogjorde för problem i arbetet. Vid besök och efter

samtal med X. och kollegan var för sig och tillsammans. beslöts om sjukskrivning hela arbetsåret 1979–80.

Efter detta besök har endast telefonkontakter rörande X. förekommit.

79-12-07 ringde socialassistent Lotta Larsson och rapporterade om X:s situation samt önskade mina synpunkter i ärendet. Jag föreslog att man föranstaltade om ett hembesök av distriktsläkare för att bedöma om indikation för vårdintyg förelåg.

80-01-11 ringde distriktsläkare Mats Troedsson för att informera sig om pat. inför ett förestående hembesök samma dag. Dr Troedsson återkom efter besöket och meddelade att han för dagen knappast ansåg att vårdintygsindikation förelåg, men att fallet behövde följas fortlöpande och att vårdintyg kunde bli aktuellt när som helst.

80-06-03 kontaktade Lotta Larsson på nytt för att förhöra sig om jag avsåg förlänga X:s sjukskrivning, som löpte ut 80-06-08. Jag svarade att jag avsåg agera först om frågan aktualiserades av X. själv eller något av hans ombud.

Den sista noteringen i vår journal är från 80-08-08. då Lotta Larsson på nytt kontaktade och meddelade att man avsåg föranstalta om resolution på pat. Vi diskuterade hur läkarundersökning resulterande i erforderligt intyg skulle komma till stånd. Undertecknad rekommenderade i första hand att man vände sig till dr Troedsson för hembesök, men utlovade alternativt medverkan av jourhavande läkare vid psykiatriska kliniken när helst X. kunde förmås medfölja hit.

Förhör

På uppdrag av mig har tjänstemän vid JO-ämbetet den 2–3 mars 1981 besökt Ängelholm för samtal med dels byggmästaren Göran Elm och Anita Svensson, som båda haft kännedom om X:s förhållanden, dels med sociala centralnämndens ordförande Fride Månsson, avdelningscheferna Åke Ohlsson och Ingmar Karlsson samt socialsekreteraren Lotta Larsson. Dessa samtal redovisas i det följande.

Elm har bl. a. uppgett.

Elms fader äger den hyresfastighet där X. bodde. Fastigheten inrymmer 13 lägenheter.

X. flyttade till en lägenhet om 2 rum och kök i fastigheten år 1973 eller 1974.

År 1978 började X:s svårigheter i samband med att han blev sjukskriven. Under år 1979 tilltog X:s svårigheter. Grannarna hade vid det tillfället ringt Elm och omtalat att elektriciteten i X:s lägenhet var avstängd och att X. därför eldade med stearinljus. Med anledning av klagomålen från grannarna besökte Elm personligen X. Elm kunde konstatera att det rådde stor oordning i lägenheten och att X. satt där och söp. Elm tog kontakt med socialkontoret och talade om hur läget var för X. Elm kunde tyvärr inte erinra sig vilken tjänsteman det var som han talade med. Elm fick endast det beskedet att man skulle se på det. Elm ringde i början av 1979 vid 5–6 tillfällen till socialförvaltningen. Han fick veta att någon tjänsteman från

socialkontoret vid något tillfälle besökt X. Under alla omständigheter så ordnade en kollega till X, att elräkningen blev betald.

Under hösten 1979 fortsatte problemen. Det luktade bl. a. fruktansvärt ute i trappan från X:s lägenhet. Vid samma tid stängdes den elektriska strömmen av på nytt. Elm tog på nytt kontakt med socialförvaltningen. Svaret var då liksom tidigare att "vi skall se på det". Elm ringde även till hälsovårdsnämnden för att om möjligt få någon hjälp med anledning av lukten i trappan. Hälsovårdsnämnden lovade att undersöka saken. Vid kontakterna under hösten 1979, som kan ha varit 2–3 stycken, talade Elm med socialsekreteraren Lotta Larsson. Även under första halvåret 1980 talade han med Lotta Larsson 3–4 gånger. Vid samtliga samtal framhöll Elm att X, söp och att han levde i stor misär. Elm frågade varje gång hur länge missförhållandena skulle få fortsätta.

Under våren eller försommaren 1980, närmare bestämt någon månad innan semesterperioden började, målades fastigheten om utvändigt. Elm kunde se att X:s lägenhet var i ett bedrövligt skick. Detta meddelade han Lotta Larsson. Senare ordnades det också så att en städfirma kom dit och städade upp i lägenheten. Även fastighetsskötaren hade ringt vid något eller några tillfällen med anledning av klagomål mot X. Någon gång under första halvåret 1980 uteblev hyresinbetalningarna från X, och det blev därmed aktuellt att vråka honom från lägenheten. I samband därmed blev Elm vid ett tillfälle uppringd av Lotta Larsson som förklarade att sociala myndigheterna skulle bistå med hyresinbetalning. Detta skedde också senare. När det gäller den förslitning eller närmast skadegörelse som förekom i lägenheten så var den fruktansvärd och reparationskostnaderna kom så småningom att belöpa sig på ca 10.000 kronor. Enligt Elms uppfattning så torde det utan överdrift ha förelegat en uppenbar brandrisk. Det var heltäckningsmattor i två av rummen och i hallen. Dessa mattor var svårt brända, troligen efter cigarettfimpar och de tidigare nämnda stearinljusen.

Enligt Elms uppfattning borde de sociala myndigheterna ha ingripit i ett betydligt tidigare skede än vad som nu blev fallet. Det förhöll sig nämligen så att X, levde i misär. Detta gjorde också Elm klart för Lotta Larsson. X, var inte i sådant skick att han kunde klara sig själv. Detta gjorde Elm också klart för Lotta Larsson.

Svensson har bl. a. uppgett.

Hon flyttade in i lägenheten under X, år 1974. Hon fick snart klart för sig att X, missbrukade sprit. Under åren 1978–1979 hade X:s allmäntillstånd försämrats och när han slutligen sjukskrevs från sin tjänst var hans hälsotillstånd mycket dåligt. Han kunde inte alltid klara sig själv och det hade sett hemskt ut i hans bostad. *Svensson* hade hjälpt honom med matinköp o. d. vid några tillfällen. X, hade haft svårt att gå och detta hade medfört att han sällan lämnade sin lägenhet. *Svensson* hade vid åtminstone tre tillfällen under sommaren 1980 ringt till socialförvaltningen och talat om under

vilka förhållanden X. levde. Ett av dessa samtal hade tagits emot av Lotta Larsson. Vid dessa samtal hade hon fått det beskedet att man kände till X:s förhållanden. Det hade vidare vid något tillfälle framhållits att barnomsorgen måste gå före och då måste ett ärende som X:s läggas åt sidan. Under större delen av X:s sista levnadsår såg hans lägenhet ut som en sophög. X. åt tidvis maten (fisk) rå.

Månsson har bl. a. uppgett.

Han tillträdde sin befattning som ordförande i sociala centralnämnden år 1977. Redan dessförinnan hade han fått viss kännedom om X. Det hade nämligen förekommit klagomål mot X. i dennes arbete med anledning av vissa alkoholproblem som X. då hade. Såvitt Månsson nu kan erinra sig aktualiserades ärendet rörande X. i sociala centralnämndens arbetsutskott första gången den 12 augusti 1980. Vid det tillfället föredrogs ärendet med anledning av fråga om utbetalningar av dels socialhjälp till hyra, dels ersättning för utförd städning i X:s lägenhet. Ärendet belystes mycket noggrant. Arbetsutskottets ledamöter fick en information om X:s spritmissbruk. Det klarlades att de frivilligtåtgärder som hade föreslagits hade avvisats och att andra åtgärder måste vidtas. Månsson kan nu inte erinra sig exakt vad som sades från arbetsutskottets sida men han förmodar att man gav den sociala avdelningen i uppdrag att snarast följa upp ärendet. Ärendet skulle möjligen upp i nämnden redan dess vid nästa sammanträde, som var den 2 september 1980. Under mellantiden, dvs. innan sammanträdet den 2 september, förekom det såvitt Månsson nu kan erinra sig viss kontakt med avdelningschefen i ärendet rörande X. Det var då klart eller det sades att ärendet skulle upp i nämnden. Av för Månsson okänd anledning kom dock inte ärendet att behandlas vid nämndsammanträdet. Från nämndens sida företogs troligen inte någon åtgärd för att få vetskap om av vilken anledning ärendet inte kom upp den 2 september. Ärendet kom inte heller upp vid nästkommande sammanträde som hölls den 7 oktober. Månsson kunde inte erinra sig huruvida ärendet hade diskuterats under mellantiden, men han höll för troligt att så hade skett.

Den sociala avdelningen är en mycket ansträngd avdelning som har stora och svåra ärenden att handlägga. Det har begärts personalförstärkningar såväl 1979 som 1980, varvid viss förstärkning erhållits men dock icke i den utsträckning som har ansetts nödvändig. När det gäller prioriteringar av olika ärenden så har det diskuterats i nämnden, men något beslut eller dylikt i den frågan har inte tagits.

Ohlsson har bl. a. uppgett.

Den tidigare socialchefen slutade sin tjänst den 30 juni 1980. Under tiden fram till den 16 oktober 1980, då den nye socialchefen tillträdde, vikarierade Ohlsson som socialchef. Han vikarierar f.n. för socialchefen under dennes sjukdom.

Socialförvaltningen omorganiserades i november 1979. Inom förvaltningen finns nu en serviceavdelning och en social avdelning. Ohlsson är

chef för serviceavdelningen. Den sociala avdelningen består av en behandlingssektion med fyra socialsekreterare, en fältassistent och en hemmahos-arbetare, samt en familjerättssektion. Det är inom behandlingssektionen som utrednings- och behandlingsarbete inom barnavård, socialhjälp och nykterhetsvård bedrivs.

Ärendefördelningen inom den sociala avdelningen sker med ledning av födelsennummer. Avdelningschefen svarar som regel för ärendefördelningen. Socialsekreterarna handlägger sedan ärenden i viss mån under eget ansvar. Ohlsson anser emellertid att det är av vikt att socialsekreterarna hela tiden håller avdelningschefen underrättad om ärendenas handläggning så att avdelningschefen när han finner skäl till det kan ge sin syn på handläggningen. I vilken utsträckning sådant samråd redan förekommer kan Ohlsson inte säga.

Ohlsson kan inte uttala sig om vilken arbetsbelastning som f. n. finns på den sociala avdelningen, eftersom någon kontinuerlig redovisning av arbetsläget inte lämnas till socialchefen. Socialchefen har därigenom inte heller möjlighet att gå in och säga vad det är som bör prioriteras och vad som kan senareläggas. Han anser för egen del att det vore av värde för verksamheten med samråd i frågan rörande arbetssituationen inom förvaltningen.

Vid införandet av den nya förvaltningsorganisationen gjordes ingen inventering av balanser och personalbehov och inte heller någon utvärdering av de arbetsuppgifter avdelningarna inom förvaltningen skulle kunna komma att ställas inför. Det bör ha varit en brist i samband med införandet av en ny organisation. Frågan om personalresurserna därefter har varit tillräckliga inom den nya organisationen för att verksamheten skulle få ett tillfredsställande resultat har inte studerats mera noggrant. Till det skall dock sägas att den sociala avdelningen vid olika tillfällen till arbetsutskottet har redogjort för den arbetsbelastning som avdelningen har ansett sig ha haft.

Ohlsson fick kännedom om X. i samband med att han föredrog fråga om socialhjälp vid arbetsutskottets sammanträde den 12 augusti 1980. Avdelningschefen vid den sociala avdelningen Ingmar Karlsson hade vid denna tid semester. Såvitt Ohlsson nu kan erinra sig informerades han inte om de svåra förhållanden under vilka X. levde.

Larsson har bl. a. uppgett.

Hon har tjänstgjort vid socialförvaltningen sedan april 1979 och i sin nuvarande befattning från september samma år.

Före den anmälan som gjordes vid månadsskiftet oktober/november 1979 var X. helt okänd för Larsson. I och med att ärendet kom in lämnade hon registerunderlag till registreringsavdelningen. En underrättelse om ärendet gick sedan till chefen för den sociala avdelningen.

Hon skickade ganska omgående en kallelse till X. att denne skulle inställa sig på socialavdelningen för ett samtal. Avsikten var att han då

skulle få lämna sin syn på den anmälan som förelåg. X. hörde emellertid inte av sig.

Som framgår av behandlingsjournalen blev hon den 20 november 1979 uppringd av Elm. som gav viss information om hur X. levde. Därefter hade hon kontakt med såväl Troedsson som Ahnlund. Ahnlund förklarade bl. a. att han ansåg att indikation för ett tvångsomhändertagande enligt nykterhetsvårdslagen förelåg.

Assistenten Christer Unosson meddelade någon månad senare eller i början av januari 1980 att han hade fått kännedom om att tillståndet för X. var dåligt och att denne behövde sprit varje morgon för att överhuvudtaget kunna komma upp.

Alla dessa informationer ledde till att hon i sällskap med Troedsson företog ett hembesök hos X. den 11 januari 1980. Vid det besöket var avdelningschefen Ingmar Karlsson med. Karlsson hade dessförinnan erhållit en information i ärendet av Larsson.

Vid här aktuell tidpunkt dvs. januari 1980 hade hon ett mycket besvärligt barnavårdsärende som ovillkorligen fick gå före X:s ärende. Detta gjorde att det kanske blev en viss fördröjning av nykterhetsvårdsärendet.

Vid besöket den 11 januari blev det som framgår av journalanteckningarna överenskommet att Troedsson skulle beställa tid åt X. för ett besök hos Ahnlund. Detta besök kom dock inte till stånd eftersom Ahnlund ansåg att det icke var ett fall för psykiatrin. Troedsson förklarade att han inte ansåg att det förelåg någon överhängande fara för X. men att det krävdes att kontakt hölls med denne och någon form av övervakning av X:s situation. I och med Troedssons uppfattning i saken ansåg Larsson att hjälpåtgärder i första hand borde sättas in.

Ärendet kom i stort sett att ligga nere från mitten av februari 1980 till början av juli samma år. Anledningen till att det under den tiden inte vidtogs några egentliga åtgärder var den att Larsson helt enkelt inte visste vad hon skulle göra. Hon var osäker på hur ärendet skulle skötas och därför tog hon upp det vid några tillfällen och diskuterade med de andra socialsekreterarna och även med avdelningschefen. Några direktiv om hur hon i fortsättningen skulle förfara fick hon emellertid inte. Hon begärde kanske heller inte några sådana direktiv utan förde upp ärendet ändå för att möjligtvis få någon form av råd.

I journalen finns det inte några anteckningar om hembesök ifrån februari till juli 1980, men Larsson hade i samband med andra förrättningar varit och besökt X:s bostad. Vid några tillfällen fick hon kontakt med X. Hon kunde konstatera att ordningen i lägenheten var dålig och det var det som gjorde att hon tillsåg att städning från firman ASAB ordnades den 4 juli 1980.

Vid de hembesök som följde efter den genomförda städningen fick hon den uppfattningen att läget var sämre för X:s del än tidigare. I och med det påbörjade hon en utredning för att ta upp ärendet till nämndens bedöm-

ning. Utredningen var klar den 29 juli 1980. X. var då inte delgiven utredningen och det fanns heller icke något läkarutlåtande. Som framgår av journalanteckningarna gjordes i augusti flera hembesök utan att hon fick kontakt med X. Hembesöken gjordes med anledning av att utredningen skulle delges honom. Hon var vid den tidpunkten av den uppfattningen att ärendet inte kunde tas upp i nämnden så länge icke delgivning hade skett och läkarutlåtande förelåg.

Under augusti månad kom ett stort barnavårdsärende upp. Larsson fick lägga ner mycket tid på det ärendet. Hon hade därefter semester troligen de tre första veckorna i september månad och när hon återkom från sin ledighet, var det en ytterst ansträngd arbetssituation. Hon fick därför inte tid att då omgående ånyo ta upp X:s ärende.

Redan innan Larsson for på semester instruerade hon sin vikarie på tjänsten om hur det förhöll sig i X:s ärende. Hon bad sin vikarie att om möjligt försöka få en läkarundersökning till stånd och en ny läkare hade också ordnats för det ändamålet. Hon bad dessutom avdelningschefen tillse att det blev något gjort i ärendet, eftersom det hade legat nere en tid på grund av tidigare nämnda barnavårdsärende. När hon återkom från semestern fick hon emellertid besked om att vikarien inte hade hunnit med att vidta någon åtgärd beträffande X.

Larsson är numera medveten om att ärendet borde ha handlagts snabbare. En bidragande orsak till den utsträckta handläggningstiden var dock den stora arbetsbelastningen på sociala avdelningen. Arbetsbelastningen är sådan att handläggarna helt enkelt inte hinner med att ägna den tid åt de enskilda ärendena som många gånger skulle vara nödvändig.

Karlsson har bl. a. uppgett.

Någon dag innan den 11 januari 1980 kontaktades han av Larsson, som talade om att hon avsåg att göra ett hembesök hos X. Vid besöket skulle Troedsson vara med. Larsson ville att Karlsson skulle följa med eftersom X. ibland inte ville öppna. De begärde polisens medverkan om de måste bereda sig tillträde till lägenheten. Vid framkomsten till lägenheten öppnade X. så småningom. Troedsson gick in för att tala med X. Lägenheten var vid deras besök ganska stökig. Det låg smutskläder på toaletten och i köket fanns odiskat porcelin, matrester o. dyl. X. svarade vid besöket adekvat på de frågor, som Troedsson ställde. Troedsson frågade bl. a. varför X. eldade ljus på kvällarna och påpekade att grannarna reagerade på detta. X. gav väl inget svar på den frågan utan menade att han fick göra som han ville. Avsikten var att Troedsson skulle bedöma om X. var i behov av sluten psykiatrisk vård. Efter att ha varit i lägenheten en stund förklarade Troedsson att det f. n. inte fanns skäl för ett beslut om sluten psykiatrisk vård. Han förordade i stället en ny kontakt med X. vid ett senare tillfälle. När de lämnade lägenheten aviserade de därför ett nytt besök.

Efter vad Karlsson nu kan påminna sig så fick han inför besöket veta att

det gällde en man som hade alkoholproblem och att det kunde föreligga behov av sluten psykiatrisk vård. Karlsson skulle se till att de kom in i lägenheten och därefter vara med och göra en bedömning. När nu behov av psykiatrisk vård inte ansågs föreligga ansåg Karlsson att man från förvaltningens sida i första hand skulle försöka med frivilliga hjälpåtgärder, att få till stånd en städning av lägenheten samt bevaka frågan om ett kommande vårdbehov. Han upplevde det inte så att det förelåg ett akut vårdbehov enligt nykterhetsvårdslagen då.

Normalt arbetar socialsekreterarna så att de tar kontakt med avdelningschefen när de tycker att de behöver avdelningschefens hjälp. Det händer dock att Karlsson uppmärksammar ärenden som kräver ett ingripande och ett stöd från hans sida. Karlsson går då in i ärendet och gör hembesök tillsammans med socialsekreteraren och ger de råd som han anser behövs vid handläggningen. Särskilt vid svåra barnavårdsärenden brukar han ta aktiv del.

Någon uppföljning från hans sida av det här ärendet kan han inte erinra sig. Han har i efterhand diskuterat frågan med Larsson. Hon är av den uppfattningen att ärendet har diskuterats på personalsammankomst och det är möjligt att så har skett. Ärendet kan ha diskuterats vid deras måndagskonferenser och det är möjligt att Karlsson då har varit närvarande. Karlsson har dock inte den minnesbilden att han mot bakgrund av den information som han erhöll bedömde ärendet som anmärkningsvärt svårt eller att omständigheterna var sådana att ett omedelbart ingripande var påkallat. Hade Karlsson uppmärksammat att ärendet var så pass svårt så borde han ha gått in och hjälpt henne med ärendet. Larsson hade ju inte så lång erfarenhet som socialarbetare. Larsson har emellertid inte gjort några direkta förfrågningar till honom beträffande eventuella åtgärder.

Enligt uppgift från Larsson och en annan socialsekreterare skulle Larsson innan hon började sin semester ha informerat Karlsson om att ärendet behövde bevakas och att detta skulle påtalas för vikarien. Karlsson har anledning att tro att så har skett.

Den omständigheten att det inte finns några socialinspektörer på avdelningen och att han under ungefär ett och ett halvt år har haft 4/5-dels tjänst har medfört att avdelningschefens tjänst har varit mycket pressad med mycket snabb handläggning av de ärenden som har förelagts honom. Detta har försvårat för honom att på ett rimligt sätt ta del i verksamheten. Vidare får de socialsekreterare som handlägger ärenden enligt vårdlagarna stark press på sig att försöka hinna med de nyinkomna ärendena vilket medför svårigheter för dem att hålla sig à jour med alla ärenden.

Han har muntligen fört fram sina yrkanden om personalförstärkningar. Något underlag för dessa yrkanden har emellertid inte tagits fram. Helt nyligen har de dock till socialchefen överlämnat en redovisning av ärendebalansen per den 3 november 1980. Det materialet har ännu inte utvärderats.

De kommer nu att försöka införa en mer direkt kontakt mellan avdelningschef och socialsekreterare. Detta kan formaliseras så att avdelningschefen går till respektive socialsekreterare, t. ex. en fast tid per vecka och då efterhör ärenden som kan vara kontroversiella och svårbedömda. Samtidigt får man uppmana socialsekreterarna att höra av sig i tidigt skede, när de får svåra ärenden.

BEDÖMNING

JO Sverne anförde i ett beslut som meddelades den 10 mars 1981.

Gällande rätt

Innan jag går in på vad som har förekommit i detta ärende skall jag översiktligt redogöra för de bestämmelser som enligt nykterhetsvårdslagen (NvL) har varit tillämpliga i ärendet.

Har nämnden genom anmälan eller på annat sätt fått kännedom om att någon har använt alkoholhaltiga drycker till uppenbar skada för sig eller annan, skall nämnden skyndsamt låta verkställa utredning. Nämnden skall inhämta kännedom om missbrukarens levnadsförhållanden och om andra omständigheter som kan vara av betydelse för ärendets bedömning. Uppkommer fråga om tvångsintagning skall nämnden föranstalta om läkarundersökning (12 § första stycket NvL).

Den som berörs av en ifrågasatt åtgärd kan som regel höras genom att en tjänsteman vid förvaltningen söker upp honom i hans hem. Om det inte visar sig möjligt att på så sätt få kontakt med den som utredningen avser, får nämnden kalla honom att personligen inställa sig hos nämnden eller särskilt utsett ombud för nämnden. Sådan kallelse utfärdas vanligen av den tjänsteman som utför utredningen och avser inställelse hos samma tjänsteman. Kallelse får även avse inställelse hos en av nämnden anvisad läkare. I kallelse får föreskrivas vite. Uteblir den kallade får nämnden eller den anvisade läkaren påkalla polishandräckning.

Visar utredningen att ett missbruk av alkoholhaltiga drycker förekommer, skall nämnden vidta hjälpåtgärder (14 § 1 mom. NvL). Nämnden har en ovillkorlig skyldighet att vidta de hjälpåtgärder som missbruket kräver.

Nykterhetsvårdslagen bygger i första hand på att en förtroendefull samverkan mellan den hjälpbehövande och nämnden skall uppnås. Ofta kan de insatser som ges i samråd med den enskilde skapa bättre förutsättningar för en varaktig förbättring av den enskildes situation än de åtgärder som vidtas mot hans vilja. Det står emellertid klart att det inte i alla fall är möjligt att på frivillig väg komma till rätta med ett missbruk. Hänsynen till missbrukarens egen vilja får aldrig gå så långt att nödvändiga åtgärder helt uteblir. Nykterhetsvårdslagen öppnar därför möjlighet att tillgripa eller ta initiativ till tvångsingripanden.

Enligt 15 § NvL får nämnden besluta om övervakning beträffande den som är hemfallen åt alkoholmissbruk under de förutsättningar som anges i 15 § a)–e). Som en situation då övervakning kan komma i fråga nämns i 15 § d) att missbrukaren är ur stånd att ta vård om sig själv. En sådan situation föreligger bl. a. vid grov fysisk vanvård av den egna personen.

I 18 § anges under vilka förutsättningar den enskilde kan tvångsintagas för vård. I det lagrummet hänvisas till de förutsättningar som gäller för beslut om övervakning. Den enskilde skall således vara hemfallen åt alkoholmissbruk, varjämte någon av de under 15 § a)–e) angivna situationerna skall föreligga. För att tvångsintagning skall få ske måste emellertid ytterligare förutsättningar vara uppfyllda. I enlighet med vad som sägs under 18 § a) skall hjälpåtgärder ha vidtagits eller övervakning ha varit anordnad utan att den enskilde har kunnat återföras till ett nyktert liv. Alternativt gäller enligt 18 § b) och c) att hjälpåtgärder och övervakning uppenbarligen skulle vara gagnlösa eller att försök med hjälpåtgärder eller övervakning med hänsyn till missbrukarens farlighet inte har kunnat avvaktas.

Fråga om tvångsintagning prövas av länsrätten på ansökan av nämnden (19 § NvL). Nämndens ansökan skall innehålla en fullständig redogörelse för den i ärendet företagna undersökningen och för de övriga åtgärder som har vidtagits. Vid ansökan bör fogas läkarintyg. Kravet på läkarintyg är inte, som framgår av lagrummets ordalydelse, ovillkorligt (22 § NvL). Är utredningen i någon del ofullständig kan således länsrätten besluta om komplettering.

Sedan ansökan inkommit till länsrätten åligger det länsrätten att delge ansökningshandlingarna med den ansökan avser (23 § NvL). Det föreligger enligt nykterhetsvårdslagen inte någon skyldighet för nämnden att bereda den ärendet rör tillfälle att ta del av utredningen, innan nämnden beslutar att göra ansökan till länsrätten. Den tjänsteman som handlägger ärendet kan således inte underlåta att underställa nämnden ett brådskande ärende på den grund att delgivning inte har kunnat ske.

Nämndens ansvar

Utredningen i ärendet ger klart vid handen att X, redan under slutet av år 1979 var hemfallen åt alkoholmissbruk, att missbruket lett till allvarliga somatiska skador samt att X, till följd av sitt missbruk var ur stånd att ta vård om sig själv. Det uppenbara vårdbehov som har förelegat har emellertid inte lett till några meningsfulla insatser från nämndens eller de ansvariga tjänstemännens sida. X, avled i total misär under oktober månad 1980.

Det har mot bakgrund av den tragiska utgången i detta ärende framstått som angeläget att undersöka vilka omständigheter som har medverkat till att X, inte har fått den vård som han har varit i oundgängligt behov av.

Nykterhetsnämnden/sociala centralnämnden har ansvaret för nykterhetsvården i kommunen. Det innebär bl. a. en skyldighet för nämnden att skaffa sig en ingående kännedom om behovet av nykterhetsvårdande åt-

gårder inom kommunen och att verka för att det behovet blir tillgodosett. Det faller således under nämndens ansvarsområde att verka för att kommunen tillförs de resurser som nykterhetsvården kräver samt skapa förutsättningar för en nödvändig samverkan med de andra samhällsorgan som har att ta del i denna vård.

Med det ansvar som nämnden har följer också en skyldighet att i nära samarbete med de tjänstemän som har att fullgöra nämndens uppgifter se till att hjälpåtgärder vidtas och att de som till följd av sitt missbruk behöver vård också får sådan vård. En viktig uppgift för nämnden blir därvid att sörja för att det inom kommunen finns en förvaltning som kan utföra de uppgifter för vilka nämnden bär ansvaret.

Vad som förekommit i detta ärende ger anledning till antagande att nämnden inte i erforderlig utsträckning följt utvecklingen av nykterhetsvården i kommunen. Det finns också starka skäl för antagande att nämnden inte med tillräcklig uppmärksamhet har följt frågan om förhållandena på förvaltningen har varit sådana att nykterhetsvården har kunna bedrivas med den erfarenhet och omsorg som har varit nödvändig.

Nämnden har således inte tillräckligt uppmärksammat frågan om personalsituationen vid förvaltningen trots att behovet av en förstärkning av resurserna flera gånger har förts på tal. Det hade enligt min mening ålegat nämnden att följa arbetet vid förvaltningen och när förhållandena gav anledning till det hos kommunen särskilt understryka behovet av personalförstärkning.

Nämnden har i sitt remissvar framhållit att X. trots den svåra personalsituationen fått mycket uppmärksamhet. Mot bakgrund av vad som har kommit fram om den uppenbara misär under vilken X. har levt och den häpnadsväckande tafathet och överksamhet man från förvaltningens sida har visat framstår nämndens uttalanden närmast som skrämmande. Om arbetsbelastningen vid förvaltningen hade varit så stor som har påståtts i detta ärende, hade det självfallet ålegat nämnden att medverka till en sådan arbetsordning vid förvaltningen som gav förutsättningar för en nödvändig prioritering inom ramen för de då tillgängliga resurserna. Det kan hållas för troligt att åtgärder från nämndens sida i den delen skulle ha lett till att arbetet vid förvaltningen hade kunnat bedrivas med större effektivitet.

Vid en förvaltning av den storleksordning som det har varit fråga om här möter nämnden självfallet stora svårigheter att följa den fortsatta handläggningen av varje enskilt ärende som nämnden i egenskap av beslutande organ får kännedom om. Nämnden måste i stor utsträckning förlita sig på att de tjänstemän som har det direkta ansvaret för ärendehandläggningen fullgör sina åligganden på ett tillfredsställande sätt. Får emellertid nämnden kännedom om att någon inom kommunen är i trängande behov av vård får det anses ankomma på nämnden att se till att de åtgärder som nämnden ensam kan besluta om också kommer till stånd.

Av utredningen i detta ärende framgår att nämndens ordförande Fride

Månsson, som redan före sitt tillträde som ordförande i nämnden haft viss kännedom om X:s alkoholmissbruk, i vart fall vid arbetsutskottets sammanträde den 12 augusti 1980 fick reda på att X:s missbruk under åren tilltagit och att X, inte hörsammade kallelse att besöka läkare. Månsson underrättades också om att X:s förhållanden var sådana att en ansökan om tvångsintagning måste göras och att den ansökan skulle komma att behandlas vid nämndens sammanträde den 2 september 1980. Det hade enligt min mening ålegat Månsson, som således fått kännedom om den utomordentligt allvarliga situation som X, befann sig i, att bevaka ärendets fortsatta handläggning och verka för att de åtgärder som nämnden ensam kunde besluta om också kom till stånd.

Månsson har uppgett att han sannolikt talat med avdelningschefen vid förvaltningen i den frågan. Kvar står emellertid det förhållandet att ärendet inte kom upp vid nämndens sammanträde vare sig den 2 september eller den 7 oktober 1980.

Jag anser mig därför ha anledning att rikta kritik mot Månsson dels för att han ej i erforderlig utsträckning verkat för att förbättra arbetsförhållandena inom förvaltningen, dels för att han inte sett till att frågan om behövlig vård för X, med det snaraste fördes under nämndens prövning. Månsson får således tillsammans med de tjänstemän som har handlagt ärendet dela ansvaret för hur illa ärendet rörande X, skötts.

Socialchefens ansvar

Det har vid den utredning som jag har låtit företaga kommit fram att det har funnits påtagliga svårigheter i arbetet vid förvaltningen under den nu aktuella tiden. Brister har rått i samarbetet mellan tjänstemän på olika nivåer. Svårigheterna synes ha varit särskilt påtagliga inom den sociala avdelningen. Arbetsbelastningen där har enligt uppgift varit sådan att en nödvändig skyndsamhet vid ärendehandläggningen inte har kunnat uppnås. De olika sekreterarna på avdelningen synes ha handlagt sina arbetsuppgifter utan att några fasta former för samråd med avdelningschef eller socialchef har förelegat. Sekreterarna har själva avgjort vilka ärenden som i en tid av hög arbetsbelastning skulle prioriteras. Den prioriteringen synes ha utfallit så att nykterhetsvården har trängts i bakgrunden.

Uppenbarligen är det för en väl fungerande förvaltning nödvändigt att socialchefen skaffar sig en noggrann kännedom om vilken ärendebelastning som föreligger inom de olika avdelningarna och att han i ett ansträngt läge vidtar de åtgärder som behövs för att nå en betryggande ärendehandläggning. Uppenbarligen har till följd av ombyte på tjänsten som socialchef en sådan uppföljning inte kunnat ske. Jag vill emellertid inte rikta någon kritik mot socialchefen för sådana förhållanden som närmast får antas ha berott på byte av innehavare av tjänsten som socialchef. Jag utgår från att den socialchef som nu har tillträtt sin tjänst mot bakgrund av de erfarenheter som har vunnits vid granskningen av det nu aktuella ärendet medverkar

vid en genomgång av arbetsförhållandena inom förvaltningen. Särskild uppmärksamhet bör därvid ägnas frågan om behovet av en prioritering av de ärenden där omedelbara insatser från förvaltningens sida är påkallade.

Avdelningschefens ansvar

Det ankommer på en avdelningschef att skaffa sig en sådan kännedom om arbetet inom avdelningen att han vid behov kan bistå med råd och stöd i svåra ärenden. Det är också nödvändigt att avdelningschefen medverkar till en prioritering av de ärenden där den enskilde behöver omedelbara stöd- och hjälpinsatser. Det är vidare en viktig uppgift för en avdelningschef att ge handledning åt den personal som är oerfaren och orutinerad.

Det är känt att Larsson, som hade det omedelbara ansvaret för handläggningen av ärendet rörande X., hade begränsade erfarenheter av nykterhetsvård och att hennes arbetssituation i vart fall under del av år 1980 var särskilt ansträngd. Det hade enligt min mening ålegat Karlsson att i egenskap av avdelningschef göra sig underrättad om Larssons arbetsförhållanden och bistå henne med råd i ärenden som hon inte tidigare hade någon erfarenhet av.

Karlsson har enligt min mening brutit i sitt ansvar för arbetet inom avdelningen genom att eftersätta det övergripande ansvar som har ålegat honom. Visserligen har Karlsson till följd av fackliga uppdrag haft viss förkortning av arbetstiden utan att någon vikarie till en början förordnats för honom. Det tillsynsansvar som jag talar om här kan emellertid inte antas ha varit så tidskrävande att Karlsson på grund av sina andra arbetsuppgifter har varit förhindrad att ge arbetet på avdelningen den fasthet som hade varit påkallad. Jag anser mig därför ha anledning att rikta allvarlig kritik mot Karlsson för det sätt på vilket han utövat det ledningsansvar som har åvilat honom.

Det är i ärendet upplyst att Karlsson följde med Larsson vid det hembesök som gjordes i X:s bostad i januari 1980. Karlsson informerades därvid om X:s förhållanden. Det måste således ha varit känt för Karlsson att X. var hemfallen åt alkoholmissbruk och att han var i behov av nykterhetsvård. Visserligen fann den läkare som var med vid hembesöket att behov av sluten psykiatrisk vård för X. inte förelåg. Läkaren hade emellertid samtidigt förklarat att det var nödvändigt att fortlöpande följa ärendet. Karlsson synes härefter inte ha tagit några egna initiativ i ärendet. Detta framstår som anmärkningsvärt mot bakgrund av att fråga var om ett kvalificerat nykterhetsvårdsärende och av att Larsson saknade erfarenhet av sådana ärenden.

Visserligen har Karlsson uppgett att det inte kan uteslutas att han har tagit del i gruppdiskussioner i ärendet. Oavsett hur det må förhålla sig med detta hade det enligt min mening ålegat honom att nära följa den fortsatta handläggningen av ärendet och vid behov ge anvisningar om de fortsatta åtgärderna. Detta hade otvivelaktigt lett till att ärendet hade fått en annan

utgång än vad nu blev fallet. Karlssons engagemang har emellertid varit i hög grad bristfälligt. Det framgår inte minst av vad som inträffade i samband med att Larsson påbörjade semester i början av september 1980.

Det är således utrett att Karlsson då underrättades om ärendet och om behovet av att vikarien för Larsson följde ärendet. Karlsson vill inte utesluta att han talade med vikarien om ärendet. Klart står emellertid att han inte med tillräcklig kraft har verkat för att ärendet skulle behandlas med den förtur som hade varit påkallad. Några åtgärder i ärendet vidtogs således inte under den tid som därefter följde. När ärendet aktualiserades på nytt hade X. redan avlidit. Jag kan inte undgå att konstatera att den bristande samordningen inom avdelningen på ett beklagansvärt sätt har bidragit till hur illa ärendet skötts.

Socialsekreterarens ansvar

Larsson har redan under hösten 1979 fått vetskap om att X. missbrukade alkohol i en omfattning som innebar en uppenbar fara för honom. Det hade vid sådant förhållande ålegat Larsson att utan dröjsmål inleda utredning. Larsson synes emellertid ha ansett att det var tillräckligt att följa X:s förhållanden i hemmet. I december 1979 fick Larsson kannedom om att X:s missbruk hade förvärrats. Vid samtal med överläkaren Ahnlund, som väl kände X:s förhållanden, framkom att det förelåg ett långvarigt, allvarligt missbruk som redan hade lett till somatiska skador hos X. Ahnlund uppgav vidare att hemfallenhet förelåg och att förutsättning för tvångsomhändertagande enligt nykterhetsvårdslagen förelåg. Några åtgärder från Larssons sida för att få ett omhändertagande till stånd vidtogs emellertid inte i anslutning till detta samtal.

I januari 1980 meddelade en assistent vid förvaltningen att X:s tillstånd var dåligt. Påföljande dag företog Larsson tillsammans med en läkare hembesök. Tid för besök hos Ahnlund bestämdes därvid och enligt anteckningar i journalen måste ett tvångsomhändertagande diskuteras om inte X. inställde sig hos läkare. Enligt Larssons uttalande vid besöket förelåg det emellertid då ingen omedelbar fara för X. Härefter företogs två hembesök varvid X. erbjöds hemhjälp, förslag som han emellertid avvisade.

Det är i hög grad förvånande att utredning i ärendet inte inleddes vid denna tidpunkt eller att Larsson vidtog ytterligare åtgärder för att bereda X. den vård som han redan då behövde. Även mot bakgrund av Larssons bristande erfarenheter framstår hennes underlåtenhet i detta hänseende som mycket anmärkningsvärd.

Nu vidtogs inga egentliga åtgärder i ärendet förrän i början av juli månad trots att under mellantiden Larsson har fått sådana uppgifter som visade på att omedelbara insatser från förvaltningens sida var påkallade.

Den 4 juli 1980 genomfördes städningen av X:s lägenhet. De förhållanden under vilka X. levde har utförligt beskrivits i journalen. X:s uppenbara vårdbehov vid denna tid har också beskrivits av Elm och av Svensson.

Först under juli 1980 inleddes utredning i ärendet. Under utredningstiden vidtog Larsson några hembesök. Några insatser från förvaltningens sida till hjälp för X. kom inte heller nu till stånd. Under tiden försämrades X:s tillstånd alltmer. Han fick svårigheter att gå och det var uppenbart att han vid denna tid var helt ur stånd att ta vård om sig.

Självfallet hade det ålegat Larsson att så snart utredningen var färdig underställa ärendet nämndens prövning. Larsson antog emellertid att delgivning av utredningen med X. först måste ske och att ett läkarintyg måste föreligga. Såväl i detta som i tidigare skede var Larsson påtagligt osäker om hur ärendet skulle handläggas. Hon borde därför ha tagit kontakt med sin avdelningschef för att inhämta hans mening i saken.

Till följd av Larssons bristande kunskap och erfarenhet kom ärendet inte upp i nämnden och några åtgärder vidtogs över huvud taget inte. Larsson gjorde sig inte ens underrättad om X:s förhållanden vid sin hemkomst efter semestern. När ärendet aktualiserades på nytt var X. redan död.

Larsson har genom sin handläggning av ärendet visat en anmärkningsvärd okunnighet om sina skyldigheter.

Larsson har till sitt försvar uppgett att hon såväl i början av år 1980 som vid sin återkomst från semestern hade att handlägga barnvårdsärenden som tog all hennes tid i anspråk. Larsson borde emellertid ha insett att hon i den uppkomna situationen var skyldig att utan dröjsmål ta kontakt med sin avdelningschef så att den vård X. behövde utan vidare dröjsmål hade kunnat komma till stånd.

Sammanfattning av ansvarsfrågan

Som framgår av det sagda har jag funnit att allvarliga missförhållanden har förekommit vid handläggningen av detta ärende. Genom den kraftlöshet, det bristande engagemang och den okunnighet som visats från såväl nämnd som handläggande tjänsteman har X., som befunnit sig i uppenbar nöd till följd av sitt missbruk, inte fått den hjälp som nämnden har varit skyldig att svara för. Handläggningen av detta ärende har varit agnad att starkt minska förtroendet för socialvården i kommunen.

Omständigheterna i ärendet är inte sådana att ansvar för vårdslös myndighetsutövning kan ifrågakomma. Jag vill emellertid framhålla att om bestämmelserna om tjänstefel alltjämt varit gällande hade jag övervägt att väcka åtal mot i vart fall de tjänstemän som har varit ansvariga för ärendets handläggning.

Vad härefter angår frågan om jag bör överlämna ärendet till nämnden för prövning av ansvar mot tjänstemännen i disciplinär väg har jag beaktat följande.

Såsom framgår av det ovan sagda bär även nämnden ett ansvar för hur ärendet skötts. Det framstår redan på grund härav som mindre lämpligt att överlämna till nämnden att pröva om disciplinära åtgärder bör vidtagas mot de ansvariga tjänstemännen. Nämnden har vidare i sitt remissyttrande

hit försvarat tjänstemännens handläggning av ärendet. Med hänsyn härtill och då jag ej har överklagningsrätt om en begäran om disciplinära åtgärder inte skulle bifallas anser jag mig ej böra överlämna ärendet för prövning i disciplinär väg. Jag stannar därför vid den allvarliga kritik som jag har fört fram i ärendet.

Avslutande allmänna synpunkter

Handläggningen av detta ärende har speglat den osäkerhet som råder inom nykterhetsvården. Osäkerheten gäller framför allt frågan om i vilka situationer tvångsåtgärder mot en missbrukare bör vidtas. De gångna årens debatt har skapat en klivenhet i synsättet som alltför lätt har medfört att nykterhetsvårdslagens bestämmelser har satts åt sidan.

Det förtjänar således att framhållas att nykterhetsvårdslagen, som alltjämt är gällande, ställer ett oavvisligt krav på nämnden att vidta åtgärder till stöd och hjälp för dem som missbrukar alkohol. Som jag redan inledningsvis har nämnt utgår lagen från att hjälpåtgärder i första hand skall lämnas i frivilliga former. Lagstiftningens syfte har emellertid inte varit att nämnden skall låta bero med de insatser som kan komma till stånd på frivillig väg. Genom bestämmelserna i 15 och 18 §§ ges nämnden en befogenhet att dels själv besluta om övervakning, dels göra ansökan om intagning på allmän vårdanstalt. Det kan synas som om de tvångsmedel som lagen anvisar får användas efter nämndens fria skön. I 15 § sägs att nämnden "må" besluta om övervakning. På motsvarande sätt sägs i 18 § att länsrätten "må" på ansökan av nämnden besluta om tvångsintagning. Det fria skön som kan inrymmas under bestämmelserna är emellertid inte utan gränser. Föreligger sådana omständigheter som anges i lagrummen, dvs. ett vårdbehov av den art och styrka som anges där och kan den behövliga vården inte ges på annat sätt, viker "det fria skönet" för en skyldighet för nämnden att besluta om övervakning eller göra ansökan om tvångsintagning. Detta följer inte bara av nykterhetsvårdslagens allmänna syfte och innehåll utan är också en följd av det yttersta vårdansvar som åvilar nämnden.

Ärendet har emellertid aktualiserat ytterligare frågor. Sedan länge bedrivs arbetet inom socialvården utifrån en helhetssyn. De tjänstemän som tar del i arbetet skall beakta den enskildes samlade behov enligt vårdlagarna. Ett sådant arbetssätt har uppenbara förtjänster. Det innebär att samma tjänsteman kan bistå den enskilde i de olika svårigheter som kan möta honom. Härigenom kan behovet av olika hjälpåtgärder tillgodoses i ett sammanhang och ökade möjligheter till en förtroendefull samverkan nås. Samtidigt har man emellertid gått förlustig den särskilda sakkunskap som kunde nås vid en specialisering av arbetet. Detta kan leda till bristande kunskaper och erfarenheter inom vissa ärendegrupper men också till att vissa ärenden prioriteras på bekostnad av andra. Handläggningen av nu ifrågakvarande ärende visar inte minst på hur bristande erfarenheter kan få allvarliga följder.

Jag vill genom vad jag har sagt nu inte förorda en återgång till det arbets sätt som har tillämpats tidigare. Men jag vill genom mina uttalanden fästa uppmärksamheten på behovet av att de tjänstemän som arbetar utifrån en helhetssyn genom intern utbildning eller på annat sätt tillförs den kunskap som behövs för att helhetssynen inte skall leda till felaktiga prioriteringar och bristande åtgärder till skada för dem som behöver förvaltningens hjälp i uppkomna nödsituationer.

Som jag redan har framhållit visar handläggningen av detta ärende på behovet av en översyn av förvaltningens arbetsformer. Jag utgår från att nämnden med utgångspunkt från de erfarenheter som har vunnits vid granskningen av detta ärende tar upp frågan om vilka åtgärder som behövs för att förbättra handlingsberedskapen inför ärenden som påkallar omedelbara åtgärder från förvaltningens sida. Jag utgår vidare från att man också inom förvaltningen omprövar sina arbetsformer. Syftet bör vara att skapa ökade förutsättningar för en nödvändig samverkan mellan olika tjänstemän inom förvaltningen. Vidare bör möjligheter ges till en nödvändig prioritering av vissa ärenden. De samlade erfarenheter som ryms inom förvaltningen bör bättre tas till vara till gagn för dem i kommunen som behöver bistånd.

Jag vill avslutningsvis säga att jag avser att vid en inspektion av förvaltningen granska vilka åtgärder som har vidtagits för att komma till rätta med de brister som jag nu har pekat på. Jag kommer också att sända en kopia av detta beslut för kännedom till socialstyrelsen, som i egenskap av tillsynsmyndighet skall vaka över att de sociala nämnderna fullgör dem tillkommande uppgifter på nykterhetsvårdens område.

Ett socialhjälp ärende har bordlagts utan att tid för slutlig prövning har angetts. Detta har medfört att slutligt beslut i ärendet inte har meddelats

X. uppgav i klagomål till JO att social distriktsbyrå II i Solna kommun förvägrat honom till möbler på skäl som han inte kunde acceptera. Man hade vid distriktsbyrån ställt upp villkor för rätten till socialhjälp som hade varit omöjliga för honom att möta.

Med anledning av klagomålen lånades akten i ärendet in till JO. De iakttagelser som gjordes vid granskningen av akten redovisades i en memoria. Där antecknades bl. a. följande.

Av journalanteckningarna i akten framgår att X. den 30 maj 1980 fått avslag på begäran om bidrag till kläder och möbler under hänvisning till att begärt bidrag översteg gällande normer. Av anteckningarna framgår vidare att X. den 8 juli 1980 på nytt ansökt om socialhjälp till möbler och annan hemutrustning. Vid samma tillfälle har X. ansökt om hjälp till kläder.

Den 11 juli 1980 har antecknats att framställning om bidrag till hemutrustning har diskuterats på socialbyrån. Det har vidare antecknats "Kommer överens om att dra ut ärendet då X. ej. som överenskommit, besökt mig och redogjort för sina ansträngningar att hitta arbete, ej heller gått till arbetsförmedlingen på återbesök".

Av anteckningarna i akten framgår vidare att X. vid en av honom gjord förfrågan den 14 augusti 1980 rörande hans framställning om bidrag till hemutrustning underrättats om att "vi dragit ur" hans framställning då han bl. a. inte fyller kraven på att vara aktivt arbetsökande.

Anteckningarna i akten gav vid handen att handläggande tjänsteman utan prövning i sak avfört ärendet från vidare handläggning. JO beslöt därför inhämta yttrande från social distriktsnämnd II i Solna kommun angående anledningen till och grunden för att X:s ansökan om socialhjälp inte avgjorts genom slutligt beslut mot vilket X. kunnat anföra besvär.

Distriktsnämnden har i yttrande anfört bl. a. följande.

X. har under våren och sommaren 1980 gjort framställningar om medel till hemutrustning, kläder m. m. För distriktsbyrån och handläggande tjänstemän har det syntts angeläget att på olika sätt förmå X. att påbörja eller återuppta behandling för missbruksproblem, alternativt söka arbete på den öppna marknaden.

Begreppet att "dra ur" ett ärende har av okänd anledning, vid socialförvaltningen i Solna, kommit att brukas som uttryck för beslut om återremiss av ärenden för kompletterande utredning m. m.

Tidsutrymmet vid tjänstemannadelegationssammanträden tas i huvudsak upp för diskussioner om insatser i de olika ärendena. Tidsutrymmet för formell korrekthet kanske inte alltid fått tillräckligt utrymme. — — —

Social distriktsnämnd II och social distriktsbyrå II anser att X:s framställningar sköts i enlighet med gällande rutiner och med erforderlig omsorg av handläggande tjänsteman.

Tjänstemannen har om de närmare omständigheterna vid handläggningen uppgett bl. a. följande.

Kort tid efter det att jag återkommit från en längre tids tjänstledighet, kontaktar X. mig. Han vill att jag gör ett hembesök för att konstatera vad han behöver i hemutrustning. Ett hembesök görs därför 1980-07-08. Vid samma tillfälle anhåller X. om bidrag till kläder.

På inspektörsgruppens sammanträde 1980-07-11 diskuteras X:s framställan. Av diskussionen i inspektörsgruppen och av tidigare journalanteckningar framgår att X. 1980-05-30 fått avslag på begäran om bidrag just till kläder och hemutrustning. Ett beslut som X. överklagat till länsrätten. Anledningen till avslaget då var att X. ej uppfyllde de krav som socialbyrån ställt på honom för att vara socialhjälpberättigad. X. kände väl till dessa krav. När nu X. återigen, ca en månad senare, begärde bidrag till kläder och hemutrustning, var inspektörsgruppen ense om att åter ge honom avslag, då situationen var oförändrad. Jag, som X:s assistent, föreslog då att vi i stället för avslag kunde dra ur eller bordlägga ärendet, så X. fick tillfälle att uppfylla de tidigare ställda kraven. Jag förklarade senare för X. att vi dragit ur hans ärende, för att han skulle få mer tid på sig att uppfylla

kravet och att jag hade ansett det vara bättre för honom att avvakta ett slutligt beslut än att han återigen fick ett avslag. — — —

JO Sverne anförde i ett beslut som meddelades den 19 februari 1981.

Det möter i och för sig inte hinder mot att en nämnd bordlägger ett ärende. Visar det sig, då ärendet tas upp för prövning i nämnd, att utredningen brister i något avseende kan en lämplig väg vara att bordlägga ärendet i avvaktan på en komplettering.

Den sökande har emellertid rätt att få sin sak prövad av nämnden utan onödigt dröjsmål. Detta med hänsyn bl. a. till att den sökande skall ha möjlighet att utnyttja besvärsrätten. Ett ärende bör därför kunna bordläggas endast under en kortare tid. I bordlägningsbeslutet bör också anges vid vilken tidpunkt eller vid vilket sammanträde nämnden kommer att slutligt pröva ärendet. Beslut som innebär att nämnd skjuter ärendets avgörande på en obestämd framtid kan inte godtas.

I förevarande ärende har X. i början av juli månad 1980 ansökt om socialhjälp till kläder och hemutrustning. Ärendet har tagits upp för prövning i tjänstemannadelegationen. Delegationen har beslutat att "dra ur" ärendet för kompletterande utredning. Tidpunkt för slutlig prövning har inte angetts. Såvitt framgår av nämndens yttrande och av socialakten har något slutligt beslut i det ärendet inte meddelats.

I remissvar har uppgetts att beslutet att "dra ur" ärendet innefattat ett beslut om bordläggning.

Jag vill till en början framhålla vikten av att de beslut som nämnden meddelar ges en sådan språklig utformning att beslutets rätta innebörd framgår klart. Det är uppenbart att ett beslut om att "dra ur" ett ärende av den enskilde kommer att uppfattas så att ärendet avförts från vidare handläggning utan prövning i sak.

I tjänstemannadelegationens beslut har inte angetts vid vilken tidpunkt ärendet skulle tas upp till slutligt avgörande. Detta synes ha lett till att någon slutlig prövning av ärendet över huvud taget inte har kommit till stånd. X. har härigenom undandragits rätten att få frågan om socialhjälp prövad på grundval av föreliggande utredning. Han har härigenom också betagits möjligheten att i händelse av avslag föra talan mot beslutet. Självfallet kan en sådan ordning inte godtas.

Jag har full förståelse för behovet av att vid tjänstemannadelegationens sammanträden till diskussion ta upp frågor om olika behandlingsinsatser. Det är emellertid inte till gagn vare sig för verksamheten i stort eller för den enskilde hjälpsökande att man låter dessa diskussioner överskugga de krav på rättssäkerhet i förfarandet, som den enskilde har rätt att ställa.

Jag utgår nu från att ärendet utan ytterligare dröjsmål tas upp till slutligt avgörande. Har X. beviljats sökt socialhjälp på grund av ny ansökan får detta givetvis beaktas vid prövningen.

Olämpligt uppträdande av socialsekreterare vid handläggning av ett ärende om socialhjälp

A. anförde i klagomål till JO bl. a. följande.

Den 3 oktober 1980 förlorade hon vid ett besök på postkontoret vid Frölunda Torg i Göteborg ett kuvert, som innehöll 3200 kronor. Dessa pengar var avsedda för betalning av hyra och daghemsavgift enligt avier som hon vid tillfället medförde. Sedan hon förgäves sökt efter kuvertet anmälde hon förlusten till polisen. Hennes anmälan togs upp. På polisstationen tillråddes hon att vända sig till socialbyrån. Vid besök på socialbyrå 5 i Göteborg samma dag talade hon med Kurt Karlsson. Karlsson förklarade att han ifrågasatte alla som påstod att de hade tappat pengar, eftersom han hade blivit "blåst" så många gånger. Karlsson uppgav att hon kunde få hjälp till uppehälle över helgen. Hon fick tid för nytt besök den 6 oktober. Vid detta besök talade hon med Torbjörn Larsson, som sade att han tvivlade på sanningshalten i hennes uppgifter men att hon skulle få hjälp till uppehälle en vecka i sänder. Larsson tog hyres- och daghemsavierna och uppgav att de skulle ta upp ärendet vid ett kommande möte. Därefter skulle han höra av sig. Hon mottog sedan ett brev från Larsson, som var daterat den 8 oktober. I brevet skrev Larsson bl. a. följande.

Jag har hunnit prata med de andra här på socialbyrån om hur vi skall kunna bedöma saken. Informellt kan jag väl säga att det uttryckts tvivel här om sanningshalten i det hela. Faktumet att det var dina samtliga besparingar som tappades samt att du hunnit betala in alla räkningar som socialbyrån vanligen inte tar upp gör att saken tycks lite besynnerlig. Det har i alla fall inte legat till grund för någon bedömning utan vad vi kommit fram till och varför är följande:

Du kan erhålla hjälp med uppehållet till dig och barnen en gång i veckan som du fick förra gången. Detta då du säger att pengarna är borta och att Ni står utan uppehälle. Till räkningar kan du tyvärr inte erhålla någon ekonomisk hjälp härifrån då du i vanliga fall ligger över socialhjälpnormen och därför bör kunna ordna upp dessa själv på sikt. Jag har försökt ringa dig för att berätta detta men inte kunnat få tag i dig. Därför skickar jag detta brev samt sänder räkningarna åter som du lämnade här.

Klagomålen har remitterats till Göteborgs sociala distriktsnämnd 5. Nämnden har som eget yttrande åberopat en vid socialbyrån upprättad rapport. I rapporten anför s bl. a. följande:

A. besökte socialbyråns jour 1980-10-03. Beträffande A:s klagomål över bemötandet i juren uppger Kurt Karlsson att han har förståelse för hennes reaktion på hans bemötande av henne då han ifrågasatte om hon verkligen förlorat sina pengar.

1980-10-06 besökte A. assistent Larsson. I samband med besöket ställde handläggande assistent frågan om det var med sanningen överensstämmande att hon tappat pengarna. Detta med anledning av att A. hade hunnit betala alla räkningar som man normalt inte kan erhålla socialhjälp till.

Ärendet diskuterades på teamkonferens två dagar senare varvid samtliga närvarande uttryckte tvivel till sanningshalten i A:s berättelse. Då inget kunde bevisas bortsågs från tvivlen vid bedömningen om A. skulle erhålla socialhjälp till sina räkningar. Gruppen beslutade att avslå framställan om socialhjälp utöver vad som redan beviljats. § 12 socialhjälpslagen bedömdes inte som tillämplig för de aktuella räkningarna, då A. normalt har en inkomst som överstiger den tariff som tillämpas i Göteborg och således på sikt själv har möjlighet att reglera skulderna. Detta avslagsbeslut meddelades per brev. Av misstag medsändes inte besvärshänvisning, men A. var sedan tidigare medveten om de besvärsvägar som gäller.

JO Sverne anförde i ett beslut som meddelades den 31 mars 1981.

Enligt 16 § socialhjälpslagen skall socialnämnden/sociala distriktsnämnden göra sig noga underrättad om de omständigheter som råder innan man beslutar i ärendet. Vid samtal med den sökande skall nämnden inhämta de uppgifter som behövs för ärendets prövning. Vid behov skall den sökandes uppgifter kontrolleras.

Det är uppenbart att nämnden och dess tjänstemän, när någon påstår sig ha tappat pengar, måste ha rätt att göra sig närmare informerad om under vilka förhållanden detta skett för att kunna bilda sig en uppfattning om vilken tilltro som skall sättas till uppgiften. Saken måste också kunna diskuteras av det beslutande organet. Sedan beslut fattats, skall skälen för detsamma redovisas. Har uppgiften om de borttappade pengarna därvid inte haft någon betydelse för ärendets avgörande, kan det inte anses förenligt med vad som åligger en socialvårdstjänsteman att därefter lägga sådana synpunkter på denna uppgift, att sökanden av socialhjälp kan känna sig kränkt därav.

Nämnden har i sitt remissyttrande hit förklarat att eventuella tvivelsmål rörande A:s uppgifter inte har lagts till grund för beslut i ärendet. Det framstår mot den bakgrunden som olämpligt att Karlsson och Larsson vid samtal med och, såvitt avser Larsson, i brev till A. gett uttryck för sina subjektiva värderingar rörande hennes trovärdighet.

Att en tjänsteman vid förvaltningen handlar olämpligt i sina kontakter med allmänheten är anmärkningsvärt. Det är också betänkligt att nämnden i sitt yttrande till mig godtar tjänstemännens åtgärder i ärendet. Det borde ha stått klart för nämnden att handläggningen av ett ärende vid nämnd inte lämnar utrymme för kritiska uttalanden i frågor som – enligt vad nämnden själv har uppgett – saknar betydelse för ärendets avgörande.

Enligt 18 § förvaltningslagen skall sökanden underrättas om beslut varigenom nämnden avgör ärendet, om det inte är uppenbart obehövt. Sådan underrättelse bör innefatta uppgift om dag för beslut, beslutet och skälen för detta. Den underrättelse som har lämnats i detta ärende uppfyller inte dessa krav. Av underrättelsen har inte ens framgått om något slutligt beslut i ärendet har meddelats.

Det åligger också nämnden att underrätta sökanden om vad han har att iaktta vid talan mot beslutet, om det är uppenbart att beslutet går honom

emot. Den omständigheten att sökanden kan antas ha kännedom om besvärsreglernas innehåll utgör självfallet inte grund för att inte lämna sådan hänvisning.

Som framgår av vad jag har sagt nu har handläggningen av ärendet varit bristfällig i flera avseenden. Jag anser emellertid inte omständigheterna vara sådana att jag bör gå vidare i saken. Jag avslutar därför ärendet med den kritik som ligger i det anförda.

Utredning i ärende angående socialhjälp

I klagomål till JO anfördes bl. a. följande.

Socialkontoret i Ekerö kommun har vid två tillfällen besökts av en kvinna som uppgett sig vara i en ekonomisk nödsituation. Vid båda tillfällena har kvinnan uppgett att hon tillsammans med sin familj nyligen kommit till Sverige från hemlandet Finland. Familjen har av skilda skäl hamnat i akut penningknipa. Socialkontoret har vid bägge tillfällena tagit kvinnans uppgifter för goda och utbetalat ett större belopp (tillsammans ca 7000 kr). Då socialkontoret senare kontrollerade uppgifterna visade det sig att samtliga uppgifter var uppdiiktade och att familjen inte existerade.

Att socialmyndigheterna skall hjälpa en familj i svårigheter är självklart. Lika självklart borde det vara att man kontrollerar de uppgifter den hjälpsökande lämnar. Som exempel kan nämnas att den aktuella personen inte behövt legitimera sig, att man inte kontrollerat att familjen hott på uppgiven adress, ej heller har något annat gjorts för att kontrollera uppgivna omständigheter.

Efter remiss till sociala centralnämnden i Ekerö kommun uppgav nämnden att man beslutat om att ge socialförvaltningen i uppdrag att föreslå åtgärder för kontroll i samband med utbetalningar. Nämnden åberopade därjämte som eget yttrande en vid förvaltningen företagen utredning, vari uppgavs bl. a. följande.

Socialsekreteraren besöktes 8/10/22 av en kvinna, som i namnet Margit Tallgren hemställde om ekonomisk hjälp till hyra och uppehälle i avvaktan på lön.

De förhållanden, som sökanden beskrev med medellöshet, arbeten och bostad ordnade och med två minderåriga barn, gjorde familjen klart berättigad till ekonomisk hjälp enligt socialhjälpslagen. Familjen beviljades därför, mot återkrav, hjälp till hyra och uppehälle 16 dagar i avvaktan på lön, tillsammans 3 078:–. Sökanden kvitterade ut 2 000:–, som är gräns för kontantutbetalningar och skulle hämta resterande 1 078:– påföljande dag, då hon e. u. också skulle lämna in ansökan om bostadsbidrag.

Vid de två tidigare bedrägerierna har sökande använt sig av i stort sett samma historia, endast med andra uppgifter om namn, adress, familjestorlek och arbetsgivare.

Vid besöket lämnade fru Tallgren mycket detaljerade uppgifter angående familjens förhållanden. Socialsekreteraren fick intrycket av, att det rörde sig om en person som hade en svår situation men som försökte göra det bästa av den. Hänsynen till detta gjorde det naturligt att inte göra besöket svårare för sökanden och sekreteraren bad därför t.ex. inte om legitimation vid underskrift av ansökan. Detta är inte rutin vid socialbyråerna idag och någon misstanke, som då skulle ha föranlett ett sådant krav, väcktes inte. Det har framkommit, att bedrägerier från den här kvinnans sida finns anmald från en rad andra socialbyråer i Stockholms-trakten och det är möjligt, att en så pass rutinerad bedragerska dessutom är försedd med legitimationer för de identiteter hon uppträder i.

Socialhjälpen har en särställning som bidragsform. Andra bidragsformer ges endast på generella grunder, medan socialhjälp i hög grad också bygger på individuella bedömningar. Dessa görs av enskilda tjänstemän, som vid bedömningstillfället oftast har den hjälpsökande närvarande. Den hjälpsökande upplever sig vid ett nybesök ofta i starkt underläge och det är naturligt för tjänstemannen att ta viss hänsyn till detta. Att under eller efter ett besök ringa och kontrollera en sökandes uppgifter – hos hyresvärd, skola eller arbetsgivare – är i de flesta fall olämpligt. Att begära legitimation – när ingenting oegentligt misstänks – är inte gängse åtgärd, antagligen därför att de flesta socialbyråer inte betalar ut kontanta medel utan i stället lämnar ett utbetalningskort. Klienten får då legitimeras sig, då hon/han kvitterar ut pengarna på posten.

När en socialförvaltning, som i Ekerö, betalar ut kontanter, kan det vara på sin plats att begära legitimation av en socialhjälpstagare. Att behöva legitimeras sig vid underskrivandet av ansökan bör i de flesta fall inte upplevas som kränkande, om det framhålls, att detta är en rutinåtgärd. Dock kan det finnas tillfällen, då avkall måste göras på detta krav för att inte göra ansökningssituationen alltför påfrestande för klienten.

En annan, tänkbar lösning vore, att legitimation krävs i kommunalhusets kassa, då kontanter utbetalas. Detta är ju en situation liknande den på posten, där legitimation är en självklarhet.

Framhållas bör emellertid, att avsaknad av legitimation inte får vara ett absolut hinder för en person att få ut ett mindre belopp i en akut situation. Detta bör kunna göras upp i samråd mellan den sökande, socialsekreteraren och kassan. Dessutom bör legitimeringskrav inte gälla personer, som regelbundet besöker socialbyrån och är väl kända av kassapersonalen.

Inom socialförvaltningen har frågan om legitimationskrav diskuterats och det är en allmän uppfattning, att ett sådant krav är berättigat. Var legitimering bör ske, hos socialsekreteraren eller i kassan, är en sak som bör lösas i samråd mellan socialförvaltningen och drätselkontoret.

Professionella socialhjälpbedragare är sällsynta men kan naturligtvis dra fördel av den finkänslighet, som socialarbetare tycker sig vara skyldiga sina klienter. Detta är svårt att helt skydda sig emot, i varje fall utan att det drabbar dem, som mera rättmätigt söker hjälp hos socialvården. De försiktighetsåtgärder, som kan vidtas utan olägenhet för denna grupp bör dock införas.

Vid ärendets avgörande den 18 juni 1981 anförde JO Sverne.

Enligt 16 § socialhjälpslagen skall nämnden, innan fråga om beviljande av socialhjälp avgörs, göra sig noga underrättad om förhandenvarande

omständigheter och, om behov av socialhjälp föreligger, utreda hur behovet bör på lämpligaste sätt avhjälpas. Vid utredningen skall den hjälpsökande såvitt möjligt höras och i den mån det erfordras uppgifter inhämtas från myndigheter och andra, som kan lämna upplysningar i ärendet.

Socialstyrelsen har i Råd och Anvisningar 41/1974 angett vad en sådan utredning bör omfatta. Det sägs i anvisningarna (s. 30) att uppgifter om sökandens namn, ålder och övriga personalia är oundgängliga. Samma sak gäller beträffande hemmaboende familjemedlemmar. De ekonomiska förhållandena måste klarläggas och familjeförhållandena utredas. Kontroll av klientens upplysningar måste äga rum, särskilt beträffande de ekonomiska uppgifter som har lämnats. Att vidta kontrollåtgärder är en nödvändig säkerhetsåtgärd. Tillfredsställande kontroll kan vara företeende av lönebesked, hyreskontrakt och andra handlingar. Om den hjälpsökande inte inom rimlig tid kan styrka riktigheten av de uppgifter som han har lämnat, måste uppgifter skaffas genom kontakter med arbetsgivare, hyresvärd och andra som har kännedom om förhållandena. Samma förfarande måste även iakttas då misstanke föreligger att felaktiga eller missvisande uppgifter har lämnats.

De nu angivna reglerna ersätts av bestämmelser i socialtjänstlagen, som träder i kraft den 1 januari 1982. I 50 § socialtjänstlagen sägs att nämnden utan dröjsmål skall inleda utredning av vad som genom anmälan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda åtgärd av nämnden.

Utredningen skall ges den omfattningen att den kan leda till ett sakligt korrekt resultat. Några särskilda bestämmelser i socialtjänstlagen som uttrycker denna princip har inte ansetts nödvändiga. Det har inte heller ansetts behövt att i lagen ange att nämnden får höra den saken rör eller annan som kan lämna upplysningar i saken. Vilka överväganden som bör göras, innan nämnden kontaktar en utomstående uppgiftslämnare, har behandlats i propositionen om socialtjänsten 1979/80: I s. 400.

Det ankommer således på nämnden – såväl enligt nu gällande som kommande lagstiftning – att i ärende om ekonomisk hjälp göra den utredning som behövs för att nämnden skall nå ett riktigt beslut. Ett led i den utredningen bör vara en kontroll av de uppgifter som den sökande lämnar om sin person. Ofta kan den sökande själv tillhandahålla den utredning som behövs. Det kan rimligen inte upplevas som kränkande för den sökande om nämnden – i de fall den sökande tidigare inte är känd vid nämnden – begränsar sin utredning till att avse en kontroll av hans identitet.

En från utredningen helt skild fråga är i vilka former nämnden skall tillse att den ekonomiska hjälp, som nämnden har beslutat om, kommer behörig person till handa. I den delen bör i de fall utbetalning av socialhjälp sker vid förvaltningen den tjänsteman som svarar för utbetalningen förvissa sig om identiteten hos den som skall uppbära hjälpen.

I nu förevarande ärende har – utan någon som helst kontroll av de

uppgifter som den sökande har lämnat – den sökande enligt socialvårdsan-
teckningar vid nybesök den 25 februari 1981 beviljats socialhjälp med 4000
kronor. Det är enligt min mening uppenbart att de krav på en allsidig
utredning som ställts upp i socialhjälpslagen därvid satts åt sidan.

Jag linner under hänvisning till att frågan om utredningens omfattning i
socialhjälpssärenden nu tagits upp till bedömning vid nämnden vidare utta-
landen från min sida inte påkallade.

En socialförvaltning har erhållit fullmakt att sköta en persons ekonomi. Sedan god man förordnats för denne person har fråga uppkommit om förvaltningens skyldighet att till gode mannen lämna redovisning även för tiden före förordnandet

X. var sedan många år föremål för vård enligt nykterhetsvårdslagen. Nämnden hade av X. erhållit fullmakt att sköta hans ekonomi. Hans pension betalades sedan år 1972 ut till Tingsryds kommun. År 1977 intogs han som ett led i behandlingen på sjukhus där han vistades fram till sin död den 3 februari 1979.

I april 1978 förordnades brodern Y. som god man för X.

I klagomål till JO anmärkte Y. på att kommunen vägrat lämna honom uppgifter om dels vilka åtgärder som vidtagits beträffande brodern i nykterhets- och socialvårdshänsende samt dels de ekonomiska transaktioner som vidtagits beträffande brodern före godmansförordnandet.

Klagomålen remitterades till sociala centralnämnden i Tingsryds kommun för yttrande. I yttrandet anfördes bl. a. följande.

Sociala centralnämnden anser inte att uppgifter om de åtgärder som vidtagits enligt t. ex. nykterhetsvårdslagen eller socialhjälpslagen beträffande X. skall utlämnas till god man. Inte heller anser nämnden sig ha haft skyldighet att redovisa ekonomiska transaktioner vid förvaltning av X:s ekonomi, eftersom den förvaltningen är föremål för kommunal revision. Däremot har nämnden haft skyldighet att redovisa X:s tillgångar när förvaltningen flyttades över till gode mannen, vilket också skedde.

JO Sverne anförde i ett beslut som meddelades den 4 mars 1981.

Vad först gäller frågan om rätt för Y. i egenskap av god man att ta del av handlingar och uppgifter om åtgärder enligt nykterhetsvårdslagen (NvL) och socialhjälpslagen (ShjL.) beträffande brodern X. har jag att anföra följande.

Bestämmelserna rörande sekretess för allmänna handlingar i ärenden rörande bl. a. nykterhetsvård och socialhjälp fanns före den 1 januari 1981 i 14 § i då gällande sekretesslag (1937:249). Inom området för de sociala

nämndernas verksamhet omfattade sekretessen handlingar, bl. a. i ärenden rörande socialhjälp, behandling av alkoholister och nykterhetsnämndens verksamhet i övrigt beträffande viss person. Handlingarna fick hemlighållas endast om de rörde enskilds personliga förhållanden. Om den vars personliga förhållanden handlingen angick lämnade sitt samtycke fick handlingen utlämnas till annan. Tystnadsplikt rörande samma förhållanden var påbjuden i NvL och ShjL.

Någon generell rätt för anhörig eller god man att ta del av handling eller uppgift som det här är fråga om fanns inte och finns ej heller enligt nu gällande lagstiftning på området. Frågan om utlämnande kunde ske fick bedömas med hänsyn till om det förelåg risk att uppgifterna skulle komma att missbrukas till skada eller förklenande för den handlingen rörde eller för hans nära anhöriga. Utlämnande utan vederbörandes samtycke torde dock endast ha kunnat ske om han till följd av sjukdom eller av annan anledning saknade möjlighet att själv ta ställning till frågan. I den mån ett godmansförordnande avser sörjande för huvudmannens person torde gode mannen alltid ha ett berättigat intresse av att få ta del av de uppgifter om huvudmannen som behövs för att han skall kunna fullgöra sitt uppdrag.

Hur förhållandena varit i fråga om X. saknas uppgift om. Jag kan därför inte avgöra om socialförvaltningen handlat rätt eller fel då man nekat att till Y. utlämna de begärda uppgifterna om vården. Om Y. alltjämt önskar få del av de handlingar som rör vården av brodern, har han emellertid möjlighet att hos sociala centralnämnden begära ett skriftligt beslut i denna fråga och om beslutet går ut på avslag överklaga detsamma hos kammarrätten.

I klagomålen tas också upp frågan om redovisningsskyldighet för kommunen av ekonomiska transaktioner som föregått godmansförordnandet.

Kommunens förvaltning av X:s medel under tiden 1972–1978 får anses utgöra ett uppdrag för vilket bestämmelserna om sysslomannaskap är tillämpliga (18 kap. handelsbalken). Sysslomannaskap kan i allmänhet sägas innebära ett avtal, varigenom någon (sysslomannen) åtar sig att för en annans (huvudmannens) räkning företa rättshandlingar eller åtgärder av förmögenhetsförvaltande natur. Sysslomannen bör hålla de omhändertagna medlen avskilda från egna tillgångar vare sig formell skyldighet till det föreligger eller inte. När sysslomannaskapet upphör är sysslomannen redovisningsskyldig gentemot huvudmannen. Redovisningsskyldigheten innebär att sysslomannen skall lämna upplysningar om penningmedel och annan egendom som han tagit emot på huvudmannens vägnar och hur denna egendom använts. I vart fall skall utgifter för huvudmannens räkning bestyrkas med verifikationer. Sysslomannen skall också vara i stånd att på begäran lämna huvudmannen uppgift om ärendets läge.¹

Slutredovisning skall ske inom skäligen tid efter uppdragets fullgörande.

¹ Se bl. a. Bengtsson, Sarskilda avtalstyper

Syslomanen kan av domstol förpliktas till det genom föreläggande av vite.

Vill huvudmannen klandra slutredovisningen måste han göra detta genom att vid domstol väcka talan mot syslomanen inom ett år från slutredovisningens avlämnande. Klandrar huvudmannen inte slutredovisningen inom den nu angivna tiden blir resultatet detsamma som om han hade till alla delar godkänt redovisningen.

Syslomannaskap får rent allmänt sägas bygga på ett förtroendeförhållande mellan huvudmannen och syslomanen i det att huvudmannens möjligheter att kontrollera syslomannens åtgärder är begränsade. Det är därför av synnerlig vikt för huvudmannen att syslomanen på begäran kan lämna en godtagbar redovisning för sina åtgärder.

I förevarande fall får Y. i egenskap av god man sägas ha inträtt i huvudmannen X:s ställe. Enligt min mening har kommunen i egenskap av sysloman för X. haft skyldighet att avge slutredovisning till gode mannen i samband med att uppdraget upphörde. Den redovisning som kommunen lämnat kan inte anses ha uppfyllt kraven på en godtagbar slutredovisning. Den omständigheten att X:s konto ingått i den kommunala bokföringen och sålunda blivit föremål för kommunal revision utgör inte tillräckliga skäl att medge undantag från den redovisningsskyldighet som åligger kommunen i egenskap av sysloman. Självfallet är det inte heller godtagbart att syslomannens (kommunens) räkenskaper är ordnade på ett sådant sätt att betydande svårigheter föreligger att avge redovisning för uppdraget.

Sammanfattningsvis när det gäller frågan om redovisningsskyldighet har kommunen i egenskap av sysloman för X. enligt min mening inte lämnat en godtagbar slutredovisning i samband med uppdragets upphörande. Jag utgår från att kommunen inom skälig tid lämnar en sådan redovisning till Y. Som ovan omtalats finns möjlighet att avkräva en sådan redovisning genom att hos domstol begära föreläggande av vite. Klandertiden kan inte anses börja löpa förrän slutredovisningen har avlämnats. Om Y. är missnöjd med kommunens åtgärder i förevarande hänseende finns dessutom givetvis möjlighet att återkomma i saken till JO.

Handläggningen av ett mål om verkställighet av umgänsrätt enligt 21 kap. barnavårdslagen

I ett mål om verkställighet av umgänsrätt yrkade L. H. att länsrätten vid vite skulle förplikta S. S. att medverka till umgänget med dottern S. G. helgerna 19–22 oktober, 2–5 november, 16–19 november, 30 november – 3 december, 15–18 december samt julhelgen 1979. Yrkandet utökades senare till att avse även påskhelgen 1980 och vissa veckoslut 1980 fram till påskhelgen.

S. S. bestred L. H:s yrkanden i deras helhet under åberopande av att det

förelåg sådana hinder för verkställighet som anges i 21 kap. 5 § föräldrabalken (FB).

Länsrätten i Västerbottens län (dåvarande t. f. lagmannen Hans Folkesson och nämndemän) förordnade i dom den 31 oktober 1979 med stöd av 21 kap. 10 § FB att S. G. skulle undersökas av barn- och ungdomspsykiatriska kliniken i Umeå. Vidare förpliktades S. S. bl. a. att vid vite av 2000 kr i sin bostad överlämna S. G. till L. H. den 16 november och den 23 december 1979. Länsrätten förklarade målet i övrigt vilande. Under rubriken domskäl anförde länsrätten följande.

S. S. har inte visat eller gjort sannolikt att det föreligger sådana hinder mot verkställighet av umgängesrätten som anges i 21 kap. 5 § FB. Det står emellertid klart att båda föräldrarna agerar mot varandra så hårt och fastlåst att S. G. inte har möjlighet att utöva sin rätt till harmonisk kontakt och samvaro med fadern och modern var för sig. Länsrätten anser det därför nödvändigt att få till stånd en undersökning av både S. G. och hennes föräldrar hos barn- och ungdomspsykiatriska kliniken i Umeå innan länsrätten slutligt avgör detta mål. Som framgår av 21 kap. 10 § föräldrabalken har länsrätten bara makt att få S. G. undersökt. — — — Det går inte att idag överblicka hur lång tid läkarundersökningen kan ta. Man kan t. ex. inte utesluta möjligheten att någon av föräldrarna försöker förhålla eller försvåra klinikens arbete. Länsrätten vill därför nu bestämma två tillfällen under vilka L. H. skall få umgås med S. G. I fråga om de övriga yrkade umgängestillfällena vilar målet.

Både L. H. och S. S. anförde besvär till kammarrätten i Sundsvall. L. H. yrkade i sina besvär bifall till sin talan vid länsrätten och S. S. yrkade för sin del att länsrättens dom skulle undanröjas. I beslut den 29 november 1979 uttalade kammarrätten följande.

Länsrätten har i överklagade beslutet uppenbarligen funnit att hinder mot verkställighet enligt 21 kap. 5 § föräldrabalken ej föreligger. Vid detta förhållande har grund saknats för förordnande om läkarundersökning enligt 21 kap. 10 § samma balk. Ej heller har målet bort endast delvis avgöras och i övrigt förklaras vilande. I stället skulle målet i dess helhet ha föredragits till slutlig prövning. Länsrättens beslut bör därför undanröjas och återförvisning ske.

Kammarrätten i Sundsvall undanröjde det överklagade beslutet och visade målet, såvitt avsåg umgängestillfället den 23–26 december 1979, åter till länsrätten för ny behandling.

Länsrätten tog upp målet på nytt och avgjorde det den 5 december 1979 med tillämpning av 18 § tredje stycket p. 8 lagen (1971: 289) om allmänna förvaltningsdomstolar dvs. med en lagfaren domare ensam (Folkesson) eftersom saken bedömdes vara uppenbar. I beslutet förpliktade länsrätten S. S. vid vite av 2000 kr att i sin bostad överlämna S. G. till L. H. den 23 december 1979. L. H:s övriga yrkanden avslogs.

Under rubriken domskäl anfördes följande.

Flyttning mellan två föräldrar som är i konflikt med varandra är påfrestande för ett barn och kan ge sådan själslig skada som det talas om i 21 kapitlet 5 § andra stycket föräldrabalken. Kammarrätten har uppenbarligen bedömt att det inte finns risk för sådan skada när det gäller S. G.

Det är uppenbart att kammarrätten liksom länsrätten funnit att det, i valt fall för närvarande, inte föreligger sådant hinder mot verkställighet som anges i 21 kapitlet 5 § föräldrabalken. Kammarrättens beslut att undanröja länsrättens beslut och visa målet åter såvitt avser umgängestillfället den 23–26 december 1979 måste rimligen tolkas så att länsrätten enligt kammarrättens åsikt bör bifalla ansökningen såvitt avser julumgänget men avslå den i övriga delar.

Även denna dom överklagades.

I beslut den 14 december 1979 fann kammarrätten att saken i målet inte varit uppenbar i länsrätten och att därför denna inte varit domför med en lagfaren domare ensam. Kammarrätten undanröjde länsrättens dom och visade målet åter till länsrätten för laglikmätig handläggning.

Länsrätten, rådmannen Erik Stolt och nämndemän, förordnade därefter genom dom den 19 december 1979 att L. H:s ansökan skulle bifallas och förpliktade S. S. att vid varje av tillfällena den 23 december 1979, första och tredje veckoslutet varje månad fram till påskhelgen 1980 samt påskhelgen 1980 vid vite av 2000 kr. i sin bostad överlämna S. G. till L. H.

S. S. överklagade beslutet. I besvären yrkade hon bl. a. att kammarrätten omedelbart skulle meddela inhibition beträffande verkställighet av domen. I den delen anförde kammarrätten följande i beslut den 21 december.

Enligt 21 kap. 12 § föräldrabalken kan länsrätten förordna att dess beslut om verkställighet av vad allmän domstol bestämt om umgängesrätt skall lända till omedelbar efterrettelse. Något sådant förordnande har länsrätten icke meddelat i överklagade domen. S. S. yrkande om inhibition föranleder därför inte något kammarrättens yttrande.

Kammarrätten fann genom beslut den 8 januari 1980 erforderligt att före målets avgörande ytterligare utredning skulle inhämtas beträffande S. G. Med stöd av 21 kap. 10 § FB förordnade kammarrätten därför att S. G. skulle undersökas av läkare vid BUP-kliniken vid regionsjukhuset i Umeå. Undersökningen skulle utmytna i ett uttalande huruvida den av länsrätten beslutade verkställigheten medför risk som inte är ringa för skada på S. G:s själsliga hälsa.

Sedan barnpsykiatrisk utlåtande kommit in anförde kammarrätten i beslut den 3 juli 1980 bl. a. följande.

I barn- och ungdomspsykiatriska klinikens intyg uttalas sammanfattningsvis att i utredningen inget framkommer som tyder på att S. G:s umgänge med fadern är skadligt. Tvärtom bedöms kontakten mellan S. G. och fadern som en varm och nära barn-förälderkontakt som fyller ett tydligt känslomässigt behov hos S. G. och därför är nödvändig för att S. G. skall kunna utveckla en positiv identitet.

Vad sålunda och i övrigt förekommit visar att länsrättens bedömning av L. H:s ansökan om verkställighet varit riktig. Vad allmän domstol bestämt om umgängesrätt för L. H. kan emellertid inte numera verkställas enär de umgängestillfällen som anges i L.H:s framställning till länsrätten avser redan förfluten tid. Besvären föranleder därför inget vidare yttrande av kammarrätten.

På begäran av L. H. förordnade länsrätten härefter genom beslut den 12 augusti 1980 att L. H. skulle erhålla umgängesrätt med S. G. på vissa angivna tider under hösten 1980.

Sedan en promemoria upprättats i ärendet hos JO begärdes yttrande från lagmannen vid länsrätten i Västerbottens län efter hörande av Folkesson.

Folkessons yttrande innehöll bl. a. följande.

1. Länsrättens beslut den 31 oktober 1979

6. Nämndemännen och jag är överens om att vi efter förhandlingen idag skulle ha förordnat om verkställighet om det hade gällt en enda överflyttning och vare sig det hade varit L. H. eller S. S. som hade stått som sökande. Vi skulle ha avvisat förslag om läkarundersökning.

— — — S. G., tycker vi, utsätts genom umgängesbråket oavbrutet för grymhet från någondera av föräldrarna. Vi har hört att hon är lugn, glad, robust och varmt fästad vid båda föräldrarna och mån om att vara den närvarande föräldern till lags. Som förhållandet nu är mellan L. H. och S. S. blir varje överflyttning en svår pårs för S. G. Hon tål säkert en överflyttning, kanske två. Men snart kommer hon att ta skada. — — —

8. Vi kan vägra verkställighet med hänvisning till den sannolika kumulativa skadeeffekten: — — —

9. Vi kan bifalla ansökan — umgägena från och med november till påsk — därför att det *idag* inte föreligger "risk som ej är ringa" för skada på S. G:s kroppsliga eller själsliga hälsa. Då underförstår vi, mot bättre vetande och mot vårt samvete, att det inte heller uppkommer risk vid något senare led i överflyttningsserien.

10. Vid val av 8 eller 9 kommer sannolikt den tappande partnern att förr eller senare själv ta sig rätt eller på annat sätt sabotera verkställigheten.

11. Vi väljer bort 8 men känner alla att 9 inte är rätt. — — —

12. En barnpsykiatrisk undersökning — — — skulle förstås också bli till hjälp för förvaltningsdomstolarna i detta och eventuella framtida mål och för vårdnadsutredaren och de allmänna domstolarna i vårdnadsålet när det gäller att få djupare kunskap om S. G. och hennes relationer till föräldrarna. Nu prövar vi allvarligt hur en undersökning skulle kunna passas in i verkställighetsfrågan.

13. — — — Här har vi ett lätt sätt för länsrätten att komma ifrån målet. Vi förordnar om undersökning av S. G. och förklarar målet vilande. Omedelbar följd: L. H. hindras träffa S. G. innan de möts på kliniken. Hur lång tid kan det ta innan kliniken avger sitt utlåtande? — — —

14. Vi kan kombinera skälen i 8 och 9 och förordna om verkställighet — viten, inte polishämtning — de sökta tillfällena under 1979 och avslå beträffande 1980-gångerna. I domen kan vi avslå yrkandet om läkarundersökning, eventuellt med ett svävande uttalande om att en undersökning kan bli aktuell för den händelse vår dom i detta mål inte blir åtlydd eller om

någon av parterna anhängiggör ett nytt mål efter årsskiftet.

15. Slutligen den kombination vi enhälligt valde: — — — Det beskedet bör göra L. H. mera lugn och mindre benägen att ta saken i egna händer. Novembertillfället blir en kontrollstation: går det bra är utsikterna goda att julöverflyttningen kommer att gå bra. Går novembergången inte bra, ja då har vi t. ex. möjlighet att förordna om polishämtning till julen. — — — Genom vitesföreläggandet att inställa S. G. till läkarundersökning och genom vilandeförklaring behåller länsrätten kontrollen över utvecklingen med möjlighet att snabbt vidta behövliga ytterligare åtgärder.

— — —
Skrivningen av skälen i länsrättsbeslutet den 31 oktober 1979 kan naturligtvis diskuteras. Nu efteråt känner jag att jag borde ha förtydligat länsrättens farhågor för en kumulativ skadeeffekt genom att ägna en mening åt dem. Men jag vill minnas att jag berörde den saken när jag omedelbart efter den enskilda överläggningen avkunnade beslutet i närvaro av L. H. och hans advokat. Likaså vill jag minnas att L. H. som ju blev den lidande av resonemanget, visade förståelse för detta. Ett par timmar efter avkunnandet gick jag genom huvudpunkterna av länsrättens skäl och slut i ett telefonsamtal med S. S. advokat.

— — —
2.3 Min länsrättsdom den 5 december 1979

Jag diskuterade kammarrättsbeslutet av den 29 november med båda advokaterna och med Granqvist. Ingen av oss kunde förstå slutet. — — —

Målet i kammarrätten gällde liksom i länsrätten yrkanden och invändningar i fråga om umgänget L. H. — S. G. vid ett flertal tillfällen till och med påsken 1980. Länsrättsbeslutet hade täckt alla dessa tillfällen och hade överklagats av båda parterna.

Nu undanröjde kammarrätten hela länsrättsbeslutet.

— — —
Samtidigt återförvisade kammarrätten målet till länsrätten bara såvitt avsåg julen 1979. Och som framgår av kammarrättens dagboksblad skilde kammarrätten sig därmed från målet. Men då försvann allt det andra som anhängiggjorts hos kammarrätten och inte berördes av kammarrättens beslut, nämligen besvären i fråga om umgänge före och efter julen.

Hur skulle nu "allt det andra" hanteras och av vem? *Kammarrätten* hade ju övergett målet. Skulle ena eller eventuellt båda parterna vädja till *regeringsrätten* att med stöd av 36 § 1 st 2 förvaltningsprocesslagen göra målet anhängigt igen hos kammarrätten? Ja, den utvägen stod till buds men innebar ytterligare tidsspillan och skulle göra den uppkomna situationen ännu löjligare än den redan var. *Länsrätten* hade bara fått mandat av kammarrätten att behandla julumgänget en gång till. Skulle L. H. — som hade utvecklat sin talan i kammarrätten med åberopande av vittnen m. m. — tvingas göra en ny ansökan till länsrätten beträffande efterjulsomgånge?

— — —
Kunde jag för tids vinnande avgöra målet ensam? Ja, om jag fann saken uppenbar (18 § 3 st 8 lagen om allmänna förvaltningsdomstolar). Vad var saken? Jo, L. H:s eventuella rätt att få verkställighet. Länsrätten hade den 31 oktober funnit att L. H. hade den rätten i vart fall i fråga om julumgänget. Och det var just den saken som kammarrätten ville att länsrätten skulle pröva igen. För mig var den juridiska saken uppenbar: L. H. skulle medges verkställighet i fråga om julumgänget. En sådan utgång nu skulle stämma med länsrättens tidigare beslut.

En annan faktor stod uppenbar för mig: Övriga i kammarrätten anhängiggjorda delar av L. H:s ansökan/besvär måste på något sätt föras in i domstolsförfarandet igen. Och det kunde göras på det snabbaste sättet av mig, genom att jag dömde en gång till i fråga om "allt det andra" trots att kammarrätten inte hade återförvisat de delarna. Eftersom garanterat minst en av parterna skulle överklaga min nya dom skulle jag nå mitt syfte: ny anhängighet av "allt det andra" i kammarrätten. Men "allt det andra" var sannerligen inte uppenbara saker och därför skulle det vara ett rättegångs-fel av mig att ta in "allt det andra" i en enmansdom.

Jag fann mig både juridiskt och moraliskt berättigad att enmansavgöra frågan om L. H:s julumgänge med S. G. och moraliskt men inte juridiskt förpliktad att ta med också "allt det andra" i avgörandet.

— — —
Alltså meddelade jag en enmansdom. Återförvisningsbeslutet och kam-marrättsakten kom in till länsrättens kansli fredagen den 30 november: min dom expedierades onsdagen 5 december.

— — —
L. H. har kommenterat yttrandet.

I beslut den 27 maj 1981 uttalade JO Holstad följande.

Länsrättens dom den 31 oktober 1979

Utgångspunkten för reglerna i 21 kap. föräldrabalken är att allmän domstols dom eller beslut i frågor om vårdnad, umgänge eller överlämnande i princip skall lända till efterrättelse. Men i vissa fall kan omständigheterna vara sådana att verkställighet inte bör få äga rum. Regler som ger möjlighet att vägra verkställighet i sådana fall finns i 4 och 5 §§. I 4 § regleras vilken betydelse barnets egen vilja skall tillmätas. I 5 § första stycket finns bestämmelser för det fallet att förhållandena ändrats väsentligt sedan domen eller beslutet meddelades. I 5 § andra stycket, som är av särskilt intresse i detta ärende, föreskrivs att länsrätten även i annat fall får vägra verkställighet om risk, som inte är ringa, föreligger för skada på barnets kroppsliga eller själsliga hälsa.

För att utreda om hinder mot verkställighet föreligger kan länsrätten enligt 10 § förordna att barnet skall undersökas av läkare.

Utgångspunkten för länsrättens prövning är alltså att domen eller beslutet skall verkställas om det inte föreligger omständigheter som utgör hinder mot verkställighet. Bedömningen måste av naturliga skäl göras med utgångspunkt i de förhållanden som råder vid prövningstillfället. Möjligheten att göra en säker bedömning om hinder kommer att föreligga längre fram i tiden är givetvis begränsade. I rättspraxis har man också funnit att förordnanden om verkställighet med vitessanktion inte bör gälla utan tidsbegränsning utan inskränkas till viss kortare tid (se t. ex. RÅ 1969 s. 252 och 1970 ref. 37). När det gäller förordnanden om hämtning av barn till um-

gånge anses det mera sällan finnas skäl att låta förordnande avse mer än ett tillfälle (jfr JO:s ämbetsberättelse 1961 s. 187 ff).

När det gäller den rättsliga regleringen skall tilläggas att förfarandet vid länsrätten enligt 21 kap. föräldrabalken enbart är ett förfarande angående verkställighet. Länsrätten har alltså ingen möjlighet att ändra den dom eller det beslut som ansökan om verkställighet avser.

Mot bakgrund av reglerna i 21 kap. föräldrabalken ger uppenbarligen länsrättens dom den 31 oktober 1979 anledning till invändningar. Under rubriken domskäl konstaterar man inledningsvis att S. S. inte har visat eller gjort sannolikt att det föreligger sådana hinder mot verkställighet av tingsrättens beslut den 15 december 1978 som anges i 21 kap. 5 § föräldrabalken. Något annat hinder enligt föreskrifterna i föräldrabalken har man, såvitt framgår av domen, inte heller funnit. Trots detta förordnas i domslutet om läkarundersökning enligt 21 kap. 10 § föräldrabalken. Vidare bifaller man endast delvis ansökan om verkställighet.

Folkesson har i sitt yttrande hit lämnat uppgifter som går ut på att länsrätten egentligen – trots vad som står i domskälen – funnit att hinder enligt 21 kap. 5 § föräldrabalken förelegat för att verkställa tingsrättens beslut annat än delvis. Länsrätten skulle alltså ha funnit att barnet skulle tåla en överflyttning eller två men sedan snart ta skada.

Med anledning av vad Folkesson har uppgivit vill jag starkt understryka vikten av att vederbörande domstol alltid strävar efter att i avgörandet klart och korrekt ange vilka skäl man haft för sin ståndpunkt. Detta är viktigt inte bara för parterna utan också för domstolen själv och för överinstanserna och andra myndigheter som kan ha att befatta sig med domen. I förevarande fall hade en korrekt motivering varit särskilt påkallad med tanke på den ovanliga utgång man stannade för. Den bristande motiveringen utgjorde uppenbarligen ett viktigt skäl till att domen blev undanröjd av kammarrätten.

När det gäller länsrättens avgörande i övrigt har jag inte funnit tillräcklig anledning att göra några närmare uttalanden. Men jag vill inte underlåta att nämna att jag har känt stark tveksamhet inför den valda kombinationen av åtgärder. Bl. a. har jag fäst mig vid att man genom att delvis bifalla och delvis vilandeförklara en ansökan om verkställighet i regel åstadkommer att ansökan i dess helhet inte kan komma upp till samtidig prövning hos besvärinstansen. I det aktuella fallet kunde sålunda kammarrätten inte pröva ansökan i vidare mån än beträffande rätten till umgänge under julen 1979.

Med dessa besked lämnar jag länsrättens avgörande den 31 oktober 1979.

Länsrättens dom den 5 december 1979

Som redan är nämnt i det föregående beslöt kammarrätten i Sundsvall den 29 november 1979 att undanröja länsrättens beslut av den 31 oktober

1979 och att visa målet, såvitt avsåg umgängestillfället den 23 – 26 december 1979, åter till länsrätten för ny behandling. I motiveringen konstaterade kammarrätten att länsrätten i sitt beslut uppenbarligen hade funnit att hinder mot verkställighet enligt 21 kap. 5 § inte förelåg. Därför saknades enligt kammarrätten grund för beslutet om läkarundersökning. Målet hade inte heller bort endast delvis avgöras och i övrigt förklaras vilande. I stället skulle målet i dess helhet ha företagits till slutlig prövning.

Mot den nu angivna bakgrunden fann Folkesson att målet kunde avgöras av ensamdomare med stöd av 18 § tredje stycket 8. lagen (1971: 289) om allmänna förvaltningsdomstolar. Det rörde sig sålunda enligt Folkesson om ett mål, vari saken var uppenbar. Under rubriken domskäl antecknades att det var uppenbart att kammarrätten liksom länsrätten funnit att det, i vart fall för närvarande, inte förelåg sådant hinder för verkställighet som anges i 21 kap. 5 § föräldrabalken. Vidare uttalades bl. a. att kammarrättens beslut rimligen måste tolkas så att länsrätten enligt kammarrättens åsikt borde bifalla ansökningen såvitt avser julumgänget men avslå den i övrigt.

I sitt yttrande hit har Folkesson lämnat delvis andra förklaringar till att han avgjorde målet som ensamdomare. Han tycks fortfarande mena att saken var uppenbar såvitt gällde verkställigheten av umgängesrätten under julen 1979. Men att han i beslutet tog upp övriga frågor förklarar han nu med att dessa frågor "på något sätt måste föras in i domstolsförfarandet igen". Han tycks inte längre göra gällande att saken i dessa delar varit uppenbar.

Bestämmelsen i 18 § tredje stycket 8. (numera 9.) lagen om allmänna förvaltningsdomstolar kräver för ensamdomarbehörighet först och främst att det är fråga om ett mål vari saken är uppenbar. Allmänt kan om bestämmelsen sägas att utrymmet för att tillämpa den vid avgörandet av saken i mål enligt 21 kap. föräldrabalken är mycket begränsat. Vid sådana avgöranden aktualiseras ju i de flesta fall svårbedömda bevisfrågor och andra frågor av sådan karaktär att medverkan av nämndemän är av betydelse.

När det gäller det aktuella fallet är det enligt min mening helt klart att saken inte var uppenbar i länsrätten. I synnerhet gäller detta beträffande de yrkanden av L. H. som avlogs. Länsrätten var alltså inte domför med ordföranden ensam.

Beträffande länsrättens domskäl kan konstateras att tolkningen där av kammarrättens dom inte har något stöd vare sig i domens avfattning eller av den utredning som var tillgänglig vid tidpunkten. När det gäller Folkessons yttrande hit nöjer jag mig med att konstatera att vad som sägs där inte rubbar slutsatsen att länsrätten inte var domför vid avgörandet.

Enligt min mening gjorde Folkesson sig skyldig till en allvarlig felbedömning när han beslöt att vid avgörandet den 5 december handlägga målet som ensamdomare. Det rör sig ju här om ett klart åsidosättande av grund-

läggande behörighetsregler. Dessutom har parterna uppenbarligen vållats olägenheter. Jag har dock inte funnit att det fel Folkesson här har begått kan anses straffbart som vårdslös myndighetsutövning enligt 20 kap. 1 § brottsbalken. Med hänsyn till att Folkesson inte längre har någon tjänst vid länsrätten kan inte heller disciplinansvar enligt lagen (1976: 600) om offentlig anställning komma i fråga. Jag får alltså stanna vid den allvarliga kritik som ligger i det sagda.

Länsrättens dom den 19 december 1979

Länsrätten underlät att förordna att domen, såvitt gäller verkställighet av rätten till umgänge under julen 1979, skulle lända till omedelbar efterrättelse. Det ligger i sakens natur att ett sådant förordnande oftast är nödvändigt för att ett beslut om verkställighet som avser umgänge mycket kort tid efter beslutet skall få någon effekt.

Länsrätten har uppgivit att underlåtenheten berodde på ett förbiseende. Jag ser därför ingen anledning att göra ytterligare uttalanden i denna fråga.

Kammarrättens handläggning

När det gäller kammarrättens båda beslut den 29 november respektive den 14 december 1979 har jag inte funnit att det förekommit något som motiverar några uttalanden från min sida.

Hälso- och sjukvård m. m.

Förhållandena på en långvårdsklinik – fråga bl. a. om sjukvårdsstyrelsens ansvar för läkarsituationen på kliniken

Under tiden oktober 1978 – januari 1979 arbetade en 18-årig beredskapsarbetare, H., på långvårdskliniken vid Malmö Östra sjukhus. Under sin tid på kliniken förgiftade han ett stort antal patienter där genom att ge dem ett rengöringsmedel som förekom på sjukhuset. En del av patienterna avled av förgiftningen. Brottsligheten pågick under drygt tre månader innan gärningsmannen avslöjades. Den 28 augusti 1979 dömdes han av Malmö tingsrätt för mord i elva fall och försök till mord i sexton fall. Domstolen beslöt att han skulle överlämnas till slutna psykiatrisk vård.

Med anledning av det inträffade gjorde socialstyrelsen flera inspektioner på sjukhuset. Dessa inspektioner har senare redovisats i olika rapporter.

Händelserna föranledde också ett flertal personer att klaga till JO och begära en granskning av olika förhållanden på långvårdskliniken. Med anledning av klagomålen verkställde JO Holstad en omfattande utredning. Utredningen omfattade bl. a. en genomgång av brottmålsakten och socialstyrelsens rapporter. Vidare inforrades yttranden från olika myndigheter, bl. a. sjukvårdsstyrelsen i Malmö, socialstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen. Dessutom fick ett antal anställda vid sjukhuset lämna muntliga uppgifter.

JO Holstad meddelade beslut i ärendena den 15 december 1980.

I beslutet redovisades resultatet av den företagna granskningen. Först behandlades olika frågor angående beredskapsarbete inom sjukvården. Därefter behandlades läkarsituationen vid långvårdskliniken. I det avsnitt som sedan följde granskades bl. a. behandlingen av de olika förgiftningsfallen, jourläkarsystemet och journalföringen beträffande förgiftningsfallen. Under rubriken Obduktionsförfarandet behandlades olika frågor som hade samband med de obduktioner som utfördes med anledning av dödsfallen. I ett senare avsnitt granskades handläggningen av ett ärende angående felbehandling av en patient som avled på långvårdskliniken i början av år 1977.

Beslutet avslutades med en sammanfattande orientering om de delar av beslutet som hade samband med förgiftningsfallen. Av utrymmesskäl återges i det följande endast denna orientering. JO anförde där.

Klagomålen angående frågor rörande beredskapsarbete inom sjukvården har främst gällt att H. anställdes vid långvårdskliniken trots att han enligt ett utlåtande från en tidigare anställning inom sjukvården befunnits olämplig för vårdarbete. Jag har därför undersökt de rutiner för anställning av beredskapsarbetare som gällde vid tillfället och hur det gick till när H.

anställdes. Vidare har jag ägnat uppmärksamhet åt frågan vilka arbetsuppgifter och vilken handledning i arbetet han fick.

Beträffande omständigheterna i samband med anställningen har jag konstaterat bl. a. att det onekligen kan tyckas egendomligt att H. blev anställd trots att han tidigare ansetts olämplig. Jag har emellertid funnit att utredningen inte ger belägg för att den personal som tog emot honom handlade felaktigt eller försumligt.

När det gäller H:s arbetsuppgifter och handledningen av honom har jag funnit anledning att kritisera förhållandena. Avsikten var att H. inte skulle tilldelas några mera kvalificerade uppgifter i vården av patienterna. Avdelningspersonalen blev emellertid inte informerad om detta. Man lät honom därför i stor utsträckning utföra arbetsuppgifter som normalt ankommer på sjukvårdsbiträden. När man nu gav honom sådana uppgifter hade man uppenbarligen bort ge honom handledning som stöd och hjälp vid kontakten med de gamla och ofta svårt sjuka patienterna. Den handledning som förekom var emellertid inte godtagbar. Någon utbildning för handledarskap hade inte förekommit. Fasta rutiner för handledningen saknades och det brast också i kontinuiteten. H. kunde få en ny handledare nära nog varje dag.

Det rådde också en påtaglig osäkerhet i fråga om H:s arbetsvillkor. Bristen på instruktioner och anvisningar om beredskapsarbetarnas arbetsvillkor ledde till att man trodde att man måste behålla H. under hela beredskapsperioden. Trots att han redan efter kort tid visade sig olämplig för arbetet fick han stanna kvar på avdelningen med i huvudsak oförändrade arbetsuppgifter.

Beträffande läkarsituationen vid sjukhuset framgår av utredningen att de tjänster som fanns för överläkare, biträdande överläkare och avdelningsläkare endast delvis var besatta. Underläkartjänsterna var i regel besatta med unga och oerfarna krafter. De läkare som var i tjänst fick därigenom en mycket stor arbetsbörda.

Jag har i beslutet uttalat bl. a. detta om situationen. "Det är väl känt att långvården i landet arbetar med tidvis stora svårigheter då det gäller att rekrytera läkare. Omsättningen av läkare vid kliniken liksom det höga antalet läkare under utbildning får ses mot den bakgrunden. Men oavsett hur det förhåller sig med detta hade det ålegat de för sjukvården i Malmö ansvariga att se till att patienterna kunde ges en betryggande vård under överinseende av tillräckligt kvalificerad personal. Uppenbarligen var förhållandena vid långvårdskliniken sådana att särskilda åtgärder från sjukvårdsförvaltningens sida hade varit påkallade.

Sjukvårdsförvaltningen underrättades både muntligen och skriftligen om förhållandena på kliniken. De uppgifter som lämnades var sådana att de borde ha föranlett en särskild utredning av om förhållandena på kliniken nödvändiggjorde en resursförstärkning. En sådan undersökning hade enligt min mening otvivelaktigt visat att det var nödvändigt att man med kraft

försökte sörja för en förstärkning av läkarresurserna.

Sjukvårdsstyrelsen, som ytterst varit ansvarig för dessa frågor, kan enligt min mening inte undgå kritik för att man underlåtit att tillräckligt noggrant utreda förhållandena på långvårdskliniken och vidta de åtgärder som vid en sådan utredning hade visat sig vara nödvändiga."

I ett senare avsnitt har jag redovisat material angående de tre närmast ansvariga läkarnas åtgärder under den aktuella tidsperioden. Men jag har begränsat min prövning till att gälla två av dem, dels den överläkare som hade ansvaret för bl. a. den aktuella avdelningen i händelsernas slutskede och dels den underläkare som tjänstgjorde på avdelningen under större delen av tiden. Beträffande den tredje läkaren, en biträdande överläkare, har jag avstått från att göra några uttalanden eftersom hans ansvar f. n. prövas av hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd.

Beträffande de två läkare som min prövning har avsett har jag inte funnit anledning att framföra någon kritik.

Det framgår av det sagda att jag i flera avseenden funnit anledning att kritisera förhållandena på långvårdskliniken. För att göra bilden fullständig vill jag emellertid också nämna något om de omfattande insatser, som har gjorts för att undanröja de brister som har kommit fram i samband med de nu aktuella händelserna. Åtgärder har nu vidtagits för att man i mer betryggande former skall kunna ta emot beredskapsarbetare inom sjukvården. Kontrollen av den anvisades lämplighet har förbättrats och handledarskapet har förstärkts. Organisatoriska åtgärder har vidtagits för att dela upp ansvaret för patienterna på ett mindre antal personer. Härigenom ges förutsättningar för en mer individualiserad vård och en ökad säkerhet för patienterna.

Vidare har läkarsituationen förbättrats. Rutiner för regelbunden kontakt mellan jourhavande läkare och behandlande läkare har införts. De åtgärder som i övrigt har vidtagits redovisas bl. a. i socialstyrelsens rapport den 26 juni 1980.

Vid den granskning som jag har företagit har jag inte funnit anledning att anta att någon av dem, som berörts av granskningen, genom fel eller försummelser gjort sig skyldig till något som kan leda till åtal eller disciplinärt ingripande. Ytterligare utredning skulle enligt min mening inte leda till en annan bedömning. Jag har därför stannat vid den kritik jag nu har framfört.

Som en avslutande kommentar vill jag framhålla att det knappast kan göras gällande att de konstaterade bristerna sedda var för sig haft någon avgörande betydelse för den tragiska händelseutvecklingen. Däremot förefaller det sannolikt att bristerna sammantagna kan ha medverkat till att avslöjandet av gärningsmannen kom att äga rum senare än vad som annars skulle ha blivit fallet. När man granskar händelserna kan man givetvis inte bortse från detta.

Å andra sidan kan man inte lasta de ansvariga på olika nivåer för sådana

konsekvenser av bristerna som de inte rimligen hade kunnat förutse. Den brottslighet som förekom vid långvårdskliniken var uppenbarligen något som man inte hade anledning att räkna med. Det kan tilläggas att det i viss mån tycks ha berott på olyckliga tillfälligheter att brottsligheten kunde fortgå så länge som nu blev fallet. Såvitt utredningen visar var det nämligen nära att gärningsmannen blev avslöjad redan i ett tidigt skede.

Underlåtenhet att underrätta anhörig när patient avlidit på sjukhus

H. infördes i medvetslöst tillstånd den 16 mars 1980 till ett sjukhus där han avled samma dag. Uppgifter om anhöriga saknades varför polisen kontaktades. Påföljande dag meddelade polisen namn- och adressuppgifter på H:s moder som var enda anhörig. Polisen erbjöd sig vidare att underrätta modern, vilket erbjudande avböjdes då underrättelse skulle ske genom sjukhusets försorg. Någon underrättelse kom emellertid aldrig till stånd från sjukhusets sida utan modern underrättades först efter drygt en vecka av två utomstående. Med anledning av det inträffade inkom klagomål till JO.

Vid ärendets avgörande den 4 maj 1981 anförde JO Sverne följande.

Enligt 31 § 2. sjukvårdskungörelsen åligger det överläkare att se till att när intagen person avlider eller hans tillstånd allvarligt försämras någon av de närmaste anhöriga omedelbart underrättas.

Utredningen visar att H:s moder, som var enda anhörig, underrättades först drygt en vecka efter det att sjukhuset fått uppgift om modern och då inte genom sjukhusets eller polisens försorg utan genom att klagandena tog kontakt med modern. Det är inte utrett, när sjukhuset underrättade modern, men det är uppenbart att det skett först ytterligare någon tid efter det att klagandena talat om dödsfallet för henne.

Vederbörande överläkare har vidgått att fel begåtts från sjukhusets sida och som förklaring härtill angivit ett besvärligt arbetsläge, där bl. a. orutinerad personal fått som uppgift att ta emot telefonsamtal. Av allt att döma har en serie olyckliga omständigheter lett till att underrättelsen inte kom till stånd under måndagen den 17 mars. Jag finner det däremot anmärkningsvärt att inga åtgärder vidtogs från sjukhusets sida för att kontrollera om underrättelseskyldigheten fullgjorts. Inte ens det uppgivna samtalet från en av klagandena den 21 mars 1980 har föranlett någon åtgärd från sjukhusets sida. Genom samtalet, som enligt anmälan skett till en läkare, har ju sjukhuset ånyo fått en påstötning om underrättelseskyldigheten.

Ärendet har sålunda, även om hänsyn tas till den besvärliga arbetssituationen, inte handlagts på ett tillfredsställande sätt. Det förefaller som om orsaken härtill varit bristfälliga instruktioner till personalen. Ansvaret för

att sådana instruktioner ges bär överläkaren. Denne synes också medveten härom och har utfärdat nya instruktioner. Jag anser mig därför ej ha anledning att gå vidare i saken utan avslutar ärendet med nu gjorda uttalanden.

Handläggning av ärende hos medicinalväsendets ansvarsnämnd. Fråga om av nämnden anlita sakkunnig har varit jävig

W. framförde i en anmälan klagomål mot medicinalväsendets ansvarsnämnd. Bakgrunden till anmälan var i korthet följande. W. födde i slutet av 1976 ett hjärnskadat barn. Enligt W. hade skadan uppkommit till följd av att hon under förlossningen felbehandlats bl. a. av jourhavande förlossningsläkaren T. och "bakjouren" docenten L. W. anmälde läkarna i fråga till ansvarsnämnden, som före sitt avgörande inhämtade yttrande från tre experter. Två av dem ansåg att viss grad av försummelse kunde läggas läkarna till last. Den tredje (R.) ansåg inte att ansvariga läkare gjort sig skyldiga till bedömningar och åtgärder som inneburit att fel eller försummelse begåtts. Ansvarsnämnden fann i sitt beslut att fog fanns för kritik mot förlossningen, men att fel eller försummelse av beskaffenhet att medföra påföljd inte kunde anses ha förekommit. I sin anmälan till JO hävdade W. bl. a. att ansvarsnämnden gjort sig skyldig till allvarligt tjänstefel genom att inhämta yttrande från R. eftersom denne var god vän med docenten L. W. krävde att R:s yttrande skulle uteslutas och att ansvarsnämnden skulle ta upp fallet till förnyad prövning.

I beslut den 27 januari 1981 konstaterade JO Tor Sverne först att JO på anförda skäl var förhindrad att ingå i en saklig bedömning av läkarnas agerande vid förlossningen samt att medicinalväsendets ansvarsnämnd från och med den 1 juli 1980 ersatts av en fristående nämnd, hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd. Därefter anförde JO Sverne följande beträffande jävsfrågan.

Ansvarsnämnden har, innan ärendet avgjorts, alltså inhämtat yttranden från tre sakkunniga. Inom förvaltningsprocessen liksom processen vid allmänna domstolar gäller att sakkunniga skall vara ojäviga. Även om någon uttryckligen bestämmelse härom inte finns i förvaltningslagen, som reglerade ansvarsnämndens handläggning, bör bestämmelserna om jäv i rättegångsbalken och förvaltningsprocesslagen anses ha varit vägledande vid ansvarsnämndens handläggning av klagoärenden. Den som tillfrågades om han ville åtaga sig sakkunniguppdrag borde följaktligen ha avböjt detta om jäv förelåg. Vid tveksamhet i jävsfrågan hade han möjlighet att anmäla detta förhållande till nämnden, som därefter fick ta ställning till om en jävssituation förelåg eller inte.

För att jäv skall anses ha förelegat måste någon av de jävsgrunder som uppräknas i rättegångsbalken vara tillämplig. Den jävsgrund som närmast kan bli aktuell är den generalklausul, som återfinns i 4 kap. 13§ punkt 9 rättegångsbalken. Där anges att jäv är för handen, om särskild omständighet föreligger, som är ägnad att rubba förtroendet till hans opartiskhet.

Att en anmälan om förhållanden som kan påverka en sakkunnigs opartiskhet sker har emellertid betydelse även om myndigheten ej avstår från att höra den sakkunniga. Sakkunnigutlåtanden i ett mål eller ett ärende är, oavsett om det är i en domstol eller en ansvarsnämnd, att anse som bevisning. Vid ett ärendes avgörande tillämpas bl. a. principen om fri bevisprövning. Detta innebär att det organ som skall fatta beslutet fritt skall värdera den föreliggande bevisningen. Vid denna s. k. fria bevisprövning kan en uppgift om t. ex. vänskap mellan en sakkunnig och en part påverka den vikt som skall läggas vid ett yttrande.

I förevarande ärende har nämnden inte haft kännedom om R:s relationer till L. Nämnden kan därför inte kritiseras för att man anmodat R. att avge yttrande i ärendet.

När det sedan gäller frågan om R. varit jävig eller inte vill jag anföra följande. Enbart det förhållandet att en sakkunnig är bekant eller vän med en part innebär inte i och för sig att jäv föreligger. Inte heller innebär den omständigheten att R. skrivit en bok tillsammans med L. att en jävssituation behöver ha uppstått. Uppenbarligen ansåg R. inte heller att så var fallet. Enligt min mening borde emellertid R. ha underrättat nämnden om sina relationer till L. och överlåtit på nämnden att avgöra vilken betydelse detta haft. Någon anledning att anta att R:s yttrande påverkats av hans bekantskap med L. föreligger emellertid inte. Med hänsyn härtill och det förhållandet att rättegångsbalkens regler gjorts direkt tillämpliga på den nya nämndens verksamhet anser jag mig ej ha anledning att vidtaga några ytterligare åtgärder i ärendet.

Sjukhus ansvar för persedel som överlämnats i sjukhusets förvar

W. överlämnade i samband med inskrivningen på ett sjukhus en pälsrock till förvaring hos sjukhuset. Sedan rocken förkommit, vägrade sjukhuset ersätta W. för förlusten. I yttrande över W:s klagomål till JO anförde sjukhusdirektören att av sjukhuset utfärdade föreskrifter rörande tillvaratagande av värdesaker och kläder i samband med intagning av patient inte följts och att sjukhuset numera var berett att bifalla W:s framställning om ersättning.

Vid ärendets avgörande den 3 mars 1981 anförde JO Sverne följande.

Enligt min mening är det av stor betydelse bl. a. för patienternas förtroende för sjukhuset och för sjukhuspersonalens möjligheter att fria sig från misstankar om tillgrepp, att persedlar som omhändertas vid patients ankomst till sjukhuset förtecknas av personalen och förvaras på ett betryggande sätt. Detta gäller särskilt värdefullare persedlar såsom pälsar och liknande. Av de föreskrifter rörande tillvaratagande av värdesaker och kläder som översänts hit av sjukhusdirektören framgår också att tillvaratagna persedlar skall förtecknas och därefter förvaras så att ingenting förkommer.

Av utredningen i ärendet framgår vidare att dessa föreskrifter ej följts i W:s fall. Sjukhuset borde därför redan innan JO-anmälan skedde ha ställt sig välvilligt till att ersätta W. hans förlust. Eftersom sjukhuset numera förklarar sig berett att utge ersättning till W. för pälsen och erforderliga föreskrifter på området redan finns anser jag mig emellertid inte ha skäl att gå vidare i saken.

Vissa hälso- och sjukvårdsärenden

Utskrivningsnämndernas verksamhet

Beräkning av tid för försöksutskrivning

Vid inspektion den 2 oktober 1980 av utskrivningsnämnden för Västerbottens län antecknades bl. a. följande i inspektionsprotokollet.

Vid genomgången av nämndens protokoll hade observerats fall där beslut om fortsatt försöksutskrivning avsåg längre tid än sex månader, vilket enligt 19 § LSPV är längsta tillåtna tidsperiod. Orsaken härtill var att nämnden lät tidpunkten för utgången av den löpande försöksutskrivningen utgöra utgångspunkt för sexmånadersfristens beräkning.

JO lät till protokollet anteckna följande.

Enligt 19 § andra stycket LSPV skall utskrivning på försök avse viss tid, högst sex månader. Utgångspunkten för beräkning av försöksutskrivningstiden måste givetvis vara den dag då beslutet meddelas. I annat fall skulle nämndens bedömning när man vill utnyttja hela sexmånaderstiden röra en tidsperiod på mera än sex månader. Genom att nämnden i de observerade fallen beräknat sexmånaderstiden från en senare dag än dagen för beslutets meddelande har man alltså förfarit felaktigt.

I ett brev till JO anförde utskrivningsnämndens ordförande följande med anledning av JO:s uttalande att utgångspunkten för beräkning av försöksutskrivningstiden måste vara den dag då beslutet meddelades.

Jag har inte kunnat finna något belägg härför i lagtexten. Om t. ex. nämnden vid behandlingen av ett utskrivningsärende i mitten av mars upplyses om att arbete och bostad ordnats för patienten fr. o. m. den 1 april, kan jag inte finna att lagens ord i 19§ LSPV hindrar att patienten utskrivs på försök i sex månader fr. o. m. den 1 april. Skulle denna min åsikt vara riktig, kan jag inte heller finna något hinder mot att nämnden vid behandling av ett ärende i mitten av mars om fortsatt försöksutskrivning av en patient, vars försöksutskrivningstid utlöper den 1 april, förordnar att patientens försöksutskrivningstid förlänges med sex månader fr. o. m. den 1 april. (Det må anmärkas att nämnden brukar ta upp ärende om fortsatt försöksutskrivning på något av sammanträdena närmast före försöksutskrivningstidens utgång.) Jag vore tacksam för ett klarläggande.

I ett beslut den 27 maj 1981 anförde JO Holstad.

Som framgår av det föregående gäller enligt 19§ LSPV att utskrivning på försök skall avse viss tid, högst sex månader. Tiden kan enligt bestämmelsen förlängas med högst sex månader åt gången. Frågan är nu vilken utgångspunkt som skall gälla för beräkningen av tiden för försöksutskrivning. Ordföranden menar uppenbarligen att nämnden är oförhindrad att räkna från en senare tidpunkt än dagen för beslutet.

Lagtexten ger ingen antydning om att det skulle vara möjligt att utgå från en senare tidpunkt. Detta behöver i och för sig inte betyda att denna möjlighet skulle vara utesluten. Emellertid måste man hålla i minnet att syftet med regeln – enligt vad som framgår av lagens förarbeten (se SOU 1964: 40 s. 314 f) – är att man inom sex månader skall få till stånd en ny prövning av utskrivningsfrågan. Låter man nämnden välja en senare tidpunkt som utgångspunkt för beräkningen blir det uppenbarligen möjligt att låta längre tid än sex månader förflyta mellan prövningstillfällena. Med en sådan tillämpning ställs man också inför frågan hur långt fram i tiden utgångspunkten rimligen bör få förläggas.

Det bör tilläggas att en regel som den nu diskuterade bör tillämpas restriktivt när det gäller frågan vilken tid som får förflyta mellan prövningstillfällena. Den reglerar ju hur länge en frihetsinskränkning skall få bestå.

Mot bakgrund av det sagda anser jag att man vid tillämpning av 19§ LSPV bör ha beslutsdatum som utgångspunkt vid beräkning av utskrivningstiden antingen det är fråga om att försöksutskriva en patient som är intagen eller att besluta om fortsatt försöksutskrivning.

Telefonsammanträde

JO Holstad har i protokoll den 30 oktober 1980 över en inspektion av en utskrivningsnämnd tagit upp bl. a. följande.

Vid granskning av utskrivningsnämndens protokoll framkom att nämnden i några fall hade hållit sammanträde per telefon. Nämndens ordförande uppgav att de ärenden som handlagts på detta sätt tidigare hade varit uppe i

nämnden. Nämnden hade således tidigare diskuterat t. ex. en försöksutskrivning men inte kunnat bifalla framställningen därför att någon praktisk detalj inte var ordnad. När hindret var undanröjt blev nämndens bifallsbeslut endast en bekräftelse på det tidigare beslutet. För att patienterna i sådana fall inte skulle behöva vänta på nästa ordinarie sammanträde – det var svårt att samla ledamöterna till ett extra sammanträde – höll man enligt gammal praxis sammanträdet per telefon.

Enligt 34 § LSP får emellertid en utskrivningsnämnd avgöra ärenden endast om nämndens samtliga ledamöter är närvarande. Regeln är absolut och svårigheten att samla fullsuttet nämnd genom ordinarie ledamöter får lösas genom att man kallar in suppleanter. Något utrymme för telefonsammanträde föreligger inte enligt gällande lag.

Besvärshänvisning

Vid nu nämnda inspektion uppmärksammades vid genomgång av utskrivningsnämndens protokoll att nämnden inte lämnade besvärshänvisning, när den vid beslut om försöksutskrivning ålagt patienten att iaktta särskilda föreskrifter eller ställt patienten under tillsyn. JO Holstad erinrade vid inspektionen om att enligt 22 § LSPV får talan mot beslut av detta slag föras hos psykiatriska nämnden.

Förtroendenämnderna i landstingen

Med stöd av 18 § lagen med instruktion för riksdagens justitieombudsman har JO Sverne i några fall överlämnat inkomna klagomål till de fr. o. m. den 1 januari 1981 verksamma *förtroendenämnderna* i landstingen. Det har bl. a. gällt klagomål mot dröjsmål med att ge besked om dödsorsak för nyfött barn (JO dnr 1181–1981) och klagomål mot lång väntetid på sjukhus för behandling (JO dnr 650–1981).

Socialförsäkring

Dröjsmål hos försäkringsrätten för Södra Sverige med handläggningen av ett mål angående sjukpenning

I klagomål till JO anförde Per Oxholm bl. a. följande. Han företräder L. i ett mål vid försäkringsrätten. Under mer än ett år har ingen som helst skriftväxling förekommit i ärendet. Den 28 juni 1979 tillställde han försäkringsrätten en skrivelse, vari han meddelade att han avsåg att JO-anmäla ärendet. Han fick ett telefonmeddelande att arbetsbelastningen var stor och att en betydande eftersläpning förelåg i fråga om ärendet. Den 21 november 1979 tillställde Oxholm försäkringsrätten en påminnelse. Svar saknas fortfarande. Oxholm anhåller att JO undersöker orsakerna till att ett sådant dröjsmål kan uppkomma som i fallet L.

Efter remiss anförde försäkringsrätten följande.

Försäkringsrätten började sin verksamhet den 1 januari 1979. Rätten är indelad i tre dömande avdelningar. I propositionen, som låg till grund för inrättandet av försäkringsrätterna, antogs att den årliga måltillströmningen för den södra rättens del skulle komma att utgöra omkring 4000 mål. Verkligheten har blivit en annan. Från den tidigare besvärordningen övertogs en balans om 4 127 mål. Under rättens första verksamhetsår har inkommit i runt tal 5 100 nya mål. Totalt har alltså vid rätten under 1979 registrerats i det närmaste 9200 mål. Under 1979 har avgjorts i runt tal 2 300 mål. Målbalansen vid årsskiftet 79-80 utgjorde alltså 6900 mål. Sedan de ofrånkomliga inkörningssvårigheterna numera i huvudsak övervunnits och vissa vakanser bland personalen kunnat fyllas kan det anses realistiskt att räkna med en årlig avverkning per avdelning av 1 000 mål eller totalt 3 000 mål.

Årets budgetproposition innehåller förslag om att rätten skall förstärkas med ytterligare en avdelning. Sedan detta förslag genomförts och den nya avdelningen övervunnit initialsvårigheterna bör den totala årliga avverkningen kunna utgöra 4 000 mål. Även med beaktande av det kapacitetstillskott som den nya avdelningen kommer att medföra kommer således vid oförändrad måltillströmning balansen att stiga med omkring 1 000 mål om året. Det bör anmärkas att måltillströmningen under senare månader inte visat någon sjunkande tendens.

JO Holstad anförde i beslut som meddelades den 25 augusti 1980 bl. a. följande.

Besvärerna över kassans båda beslut kom in till riksförsäkringsverkets besväravdelning i juli 1978. Där sammanfördes klagomålen tydligen till ett mål, som överfördes till försäkringsrätten vid årsskiftet 1978/1979. Målet, som inte synes vara av förturskaraktär, har avgjorts först den 22 maj 1980. Det har således gått omkring ett år och elva månader innan något besked

har lämnats om L:s rätt till sjukpenning för tiderna i fråga.

Att L. är missnöjd med detta kan jag väl förstå. Uppenbarligen beror den långa handläggningstiden på den besvärliga balanssituationen vid försäkringsrätten. Jag har ingen anledning att anta att handläggningen av detta mål på något särskilt sätt avviker från handläggningen av övriga mål som kom in till riksförsäkringsverket vid samma tid och som sedan överfördes till försäkringsrätten. Jag ser därför ingen anledning att uppehålla mig särskilt vid L:s mål. I stället vill jag något beröra situationen i stort vid försäkringsrätten.

Till en början kan konstateras att det i den proposition (1977/78: 20), som låg till grund för inrättandet av försäkringsrätterna antogs att den årliga måltillströmningen för denna försäkringsrätts del skulle komma att bli ca 4000 mål. För att kunna avverka detta antal mål under ett år antogs att det skulle behövas sammanlagt ca 30 domare och föredragande. Organisationen fick också denna utformning. Det har emellertid visat sig att försäkringsrätten blev underdimensionerad. Antalet oavgjorda mål har nämligen som redan har framgått ökat väsentligt under år 1979. Detta har tydligen berott både på att det har kommit in fler mål än beräknat och på att det har avverkats färre mål än beräknat.

Den uppkomna situationen är oacceptabel. Bland de mål som ligger och väntar på avgörande torde finnas många fall som gäller ersättningar av stor betydelse för klagandens försörjning. Vidare leder de långa handläggningstiderna till försämrade möjligheter att snabbt få fram vägledande praxis, något som kan vara till stort bekymmer framför allt för försäkringskassorna i deras verksamhet. Till detta kommer att en stor målbilans i en domstol erfarenhetsmässigt gör arbetet i domstolen mindre effektivt.

Efter förslag i årets budgetproposition har emellertid riksdagen anvisat medel för ytterligare en avdelning och för vissa extra tjänster. Vidare har regeringen den 19 juni i år beslutat att tillkalla en kommitté för att bl. a. göra en genomgång av möjliga åtgärder för att förkorta väntetiderna vid besvär i socialförsäkringsärenden. Det betonas i kommitténs direktiv att denna fråga skall vara kommitténs första huvuduppgift och att utredningen i den delen skall bedrivas skyndsamt. Med hänsyn till de åtgärder som sålunda har vidtagits för att möta de problem som föreligger finns det enligt min mening anledning att räkna med att situationen kommer att förbättras inom en förhållandevis nära framtid.

Med hänvisning till det sagda föranleder klagomålen inga ytterligare åtgärder från min sida.

Fråga om uppställande av villkor för rätt till sjukpenning vid eventuellt kommande sjukdomsfall

I klagomål till JO uppgav B. bl. a. att kassan har meddelat honom att han inte får någon sjukpenning om han inte går till en viss läkare. B. begärde utredning bl. a. beträffande kassans rätt att "meddela inskränkningar som de har gjort".

Av kassans handlingar i ärendet framgick att kassan genom ett beslut den 22 december 1978 drog in B:s sjukpenning för tid efter den 15 samma månad. I sitt beslut angav kassan även följande. "För rätt till sjukpenning i eventuellt kommande sjukfall fordrar försäkringskassan läkarintyg från läkare som ingår i Hässelby-Vällingby projektet."

Efter remiss anförde kassan bl. a. följande.

Kassans skäl för den praxis som tillämpats i detta ärende baseras på följande erfarenheter.

Försäkrade, vars sjukdomsbild domineras av alkohol- eller narkotikamissbruk, är ofta endast intresserade av att skaffa sig läkarintyg som ger dem möjlighet att få sin sjukpenning medan de oftast saknar motivation för adekvat behandling. För att om möjligt uppfylla de krav som i 2 kap. 11 § ställs på kassan brukar kassan i pågående fall i stor utsträckning som villkor för rätt till sjukpenning kräva läkarintyg från alkoholpoliklinik.

Aktuella i detta sammanhang är dessutom de försäkrade med diffusa diagnoser, som ofta byter läkare och därvid ofta uppsöker läkare som såvitt kassan kunnat finna tillämpar en generös praxis vad gäller utfärdande av läkarintyg.

Även i dessa fall torde det vara förhållandevis vanligt med missbruksinslag i sjukdomsbilden utan att det är dokumenterat i kassans handlingar. Kassan anser att det även i dessa ärenden ur tillfrisknande- och rehabiliteringssynpunkt kan vara nödvändigt att uppställa villkor av i detta sammanhang aktuellt slag.

Gemensamt för dessa två kategorier sjukskrivna är att det ganska ofta av olika anledningar uppkommer förhållandevis korta avbrott i sjukskrivningsperioderna.

I regel föreligger i det nya sjukfallet samma skäl som i det närmast föregående fallet för att uppställa samma krav beträffande intygsutfärdande läkare.

Enligt för kassan gällande handläggningsrutiner skall beslutet om läkarintyg från viss institution ha den lydelse som framgår av ett bifogat mallbrev. Tyvärr har i detta ärende beslutet formulerats på ett icke tillfredsställande sätt, vilket vi beklagar. Där står att kassan för rätt till sjukpenning i eventuellt kommande fall fordrar visst läkarintyg. Om mallen följts skulle ha stått att kassan "kommer att pröva" kravet på visst läkarintyg.

Då vi funnit att ifrågavarande mallbrev i andra avseenden är något ofullständigt kommer det omgående att omarbetas.

Avslutningsvis vill kassan framhålla att den försäkrade, då nytt sjukfall inträffat, alltid ges råd om att ordna besökstid vid av kassan föreskriven institution.

Ärendet remitterades till riksförsäkringsverket, som anförde följande.

I 2 kap. 11 § lagen (1962:381) om allmän försäkring (AFL) stadgas följande.

Har ersättning för sjukhusvård utgivits för nittio dagar i följd eller föreligger eljest skäl原因 anledning. skall den allmänna försäkringskassan. i den utsträckning riks-försäkringsverket så föreskriver. undersöka huruvida skäl föreligger att vidtaga åtgärd. som är ägnad att förkorta sjukdomstiden eller att eljest helt eller delvis förebygga eller häva nedsättning av den försäkrades arbetsförmåga. Befinnes åtgärd som nu sagts erforderlig. skall kassan tillse att lämplig sådan vidtages.

Enligt 3 kap. 13 § AFL äger nämnda bestämmelser motsvarande tillämpning i fråga om sjukpenning.

I 20 kap. 3 § sista stycket AFL stadgas att sjukpenning helt eller delvis kan förvägras försäkrad om han utan giltig anledning vägrar att underkasta sig åtgärd av beskaffenhet som anges i 2 kap. 11 § AFL. En förutsättning för att dra in sjukpenningen är då att den försäkrade erinrats om denna påföljd.

Vidare föreskrivs i 3 kap. 7 § tredje stycket AFL. att allmän försäkringskassa må. när skäl äro därtill. påfordra att nedsättning av arbetsförmågan styrkes genom intyg från läkare.

Enligt riks-försäkringsverkets tillämpningsföreskrifter RFFS 1979:16 skall läkarintyg krävas fr. o. m. sjunde dagen efter sjukanmälningdagen. I vissa fall kan dock läkarintyg krävas fr. o. m. första dagen.

Det är således möjligt för försäkringskassan att i ett pågående sjukdomsfall kräva att den försäkrade styrker arbetsförmågan med läkarintyg.

Det åligger försäkringskassan att i varje sjukdomsfall pröva den försäkrades rätt till sjukpenning med hänsyn till uppgifter på läkarintyget. I frågor som kräver medicinsk sakkunskap har försäkringskassan en förtroendeläkare till förfogande. Om försäkringskassan finner att uppgifterna i läkarintyget inte är fullständiga eller eljest otillräckliga kan försäkringskassan efter kontakt med sin förtroendeläkare. besluta att fortsättningsvis fr. o. m. viss tidpunkt inte längre utge sjukpenning. I samband med beslutet kan försäkringskassan också kräva att den försäkrade, för fortsatt rätt till sjukpenning. uppsöker en speciell läkare eller institution för att styrka arbetsförmågan.

Försäkringskassan skall således i samtliga sjukdomsfall pröva den försäkrades rätt till sjukpenning. Sådan prövning kan endast göras i ett pågående sjukdomsfall. Något lagligt stöd att kräva intyg från speciellt angiven läkare eller institution för eventuellt kommande sjukdomsfall finns inte i AFL eller i riks-försäkringsverkets tillämpningsföreskrifter. Försäkringskassan har därför inte haft något lagligt stöd att i beslutet den 22 december 1978 till B. uppställa villkor på intyg från läkare som ingår i "Hasselby-Vällingby projektet" i eventuellt kommande sjukdomsfall.

JO Holstad anförde i ett beslut som meddelades den 17 december 1980 följande.

Kassan har i sitt beslut den 22 december 1978 fordrat att B. för rätt till sjukpenning i eventuellt kommande sjukdomsfall skall förete läkarintyg från läkare som ingår i Hasselby-Vällingby projektet. Frågan är om det är förenligt med lagen (1962:381) om allmän försäkring att uppställa ett sådant villkor. Riks-försäkringsverket anser att det varken i lagen om allmän försäkring eller i verkets tillämpningsföreskrifter finns något stöd för ett

krav på intyg från speciellt angiven läkare eller institution för eventuellt kommande sjukdomsfall. Jag delar verkets uppfattning. Kassans beslut är alltså enligt min mening felaktigt i den nu aktuella delen. Det uppställda villkoret bör således – om det fortfarande gäller – undanröjas. Kassan tycks också mena att man inte borde ha uppställt något villkor av ifrågavarande slag.

I sammanhanget vill jag tillägga att kassan när det gäller ett pågående sjukdomsfall givetvis kan ha möjlighet att med stöd av 2 kap. 11 § och 3 kap. 13 § lagen om allmän försäkring kräva att den försäkrade undersöks av viss läkare. Om den försäkrade vägrar att efterkomma kravet, kan sjukpenningen under vissa villkor helt eller delvis tills vidare förvägras honom eller henne. Detta framgår av 20 kap. 3 § sista stycket.

Med den kritik som ligger i de uttalanden som jag nu har gjort avslutar jag ärendet.

Försäkringskassas handläggning av ett ärende angående indrivning av obetalda underhållsbidrag för utgivna bidragsförskott

I ett brev till JO anförde E. bl. a. följande. Den 24 september 1979 erhöll han från kronofogdemyndigheten i Lund en underrättelse om sökt utmätning. Fordringsbeloppet uppgick till 3 541 kronor. Dagen efter besökte han kassans bidragssektion och samtalade där med en tjänsteman. Han förklarade för tjänstemannen att han inte kände till denna skuld. Med hjälp av kassans dataregister visades då att skulden fanns. Han erhöll en kopia av ett brev avsänt den 12 september 1977 där det anges att han har en skuld på 1 792 kronor. Detta brev har förbigått honom. Detta är det enda meddelandet som han har fått om att han har en skuld för obetalda underhållsbidrag. Tidigare har kommunen inte sänt något krav. Han ifrågasätter inte skuldbeloppets riktighet utan bara tillvägagångssättet att begära utmätning. E. anser att kassan handlar fel då den ansöker om utmätning innan den underhållsskyldige ges besked om att skuld finns och därmed tillfälle att reglera denna. E. anhåller att JO granskar handläggningen av ärendet.

Efter remiss anförde riks försäkringsverket följande.

I riks försäkringsverkets preliminära handbok om bidragsförskott del 2 avsnitt 44 berörs handläggningsrutiner vid kravverksamhet. Några särskilda rekommenderade åtgärder som kassan bör vidta innan exekutiva åtgärder begärs finns inte i detta avsnitt. Däremot har i avsnitt 20 i handboken införts riks försäkringsverkets kungörelse (RFFS 1979: 7) Allmänna råd om tillämpning av lagen (1964: 143) om bidragsförskott. Under avsnitt 4 som berör återkravsverksamheten har verket uttalat följande.

”Om försäkringskassans återkrav mot den underhållsskyldige stadgas i 17§.

Utgångspunkten för kassans krav är det fastställda underhållsbidraget. Erläggas inte betalning efter påminnelse skall kassan vidta åtgärder för att driva in fordringen.

Innan så sker skall kassan — utifrån vad som är upplyst — bedöma den underhållsskyldiges förmåga.

När förmågan bedöms tjäna socialstyrelsens riktlinjer till ledning. Den underhållsskyldiges förmåga bör i detta sammanhang bedömas mot bakgrund av hans ekonomiska situation vid den tid då bidraget skulle ha erlagts. Saknade den underhållsskyldige då förmåga att betala bidraget, bör försäkringskassan inte kräva mer än vad han har förmåga att utge. Kassan bör i sådant fall pröva om det belopp som överstiger förmågan kan efterges samt upplysa den underhållsskyldige om möjligheten till och sättet för jämkning av underhållsbidrag för framtiden.

Betalar inte den bidragsskyldige enligt kassans krav trots att han har förmåga till det får detta anses bero på försumlighet. I en sådan situation får exekution tillgripas. Därvid får den underhållsskyldige inte behålla mer av sin inkomst för egen del än vad som följer av bestämmelserna om förbehållsbelopp vid exekutionsformen ifråga. Att exekutiva åtgärder vidtagits förhindrar inte kassan att träffa en överenskommelse till den underhållsskyldige om frivilliga inbetalningar. Träffas sådan överenskommelse kan kassan begära de exekutiva åtgärderna vilande tills vidare. Om betalningarna fullgörs kan begäran om exekutiva åtgärder återkallas.”

I samband med utbildning av försäkringskassornas personal har riksförsäkringsverket också framhållit att kassorna bör skicka påminnelse och betalningsanmaning innan exekutiva åtgärder begärs.

I den remissen bifogade promemorian efterfrågas, huruvida det kan anses stå i överensstämmelse med anvisningarna i handboken att ansöka om exekutiv åtgärd utan att ha framställt några krav. I handbokstexten finns inte några råd i detta avseende uttryckligen angivna. Riksförsäkringsverket måste emellertid hävda att det handboks-material, som verket tillhandahåller försäkringskassorna inte har karaktär av bindande tjänsteforeskrifter. Det förhållandet att en viss åtgärd inte uttryckligen intagits i handbokstexten befriar givetvis inte försäkringskassan från skyldigheten att i sin handläggning iaktta regler som generellt får anses gälla för den offentliga verksamheten, vare sig de föreligger i allmän lagstiftning eller har sin grund i oskriven men dock allmänt accepterad handläggningsordning. Detta hindrar givetvis inte att verket för sin del kan finna det angeläget att successivt komplettera sina handböcker med påpekanden i olika avseenden allteftersom det visar sig föreligga ett praktiskt behov av detta.

I promemorian görs en jämförelse med bestämmelserna i 5 och 6 §§ inkassolagen. Denna lag, som tillkommit för att reglera och sanera förhållandena inom inkassoverksamheten, är inte tillämplig på verket och försäkringskassorna. En jämförelse med inkassolagen behöver f. ö. knappast göras, eftersom tillräckligt stöd för handläggningen torde kunna hämtas från andra källor, skrivna eller oskrivna, som normerar en förvaltningsmyndighets handläggning, framför allt förvaltningslagens kommuniseringsregler. Och även i de fall där dessa inte formellt är tillämpliga gäller likväl som en vedertagen regel för god sed i förvaltningsförandet att en myndighet skall eller i vart fall bör ta kontakt med den enskilde innan den beslutar i en fråga som berör honom.

Riksförsäkringsverket anser alltså, att försäkringskassorna i största möjliga mån bör bereda gäldenären tillfälle att reglera sin skuld innan exekutiva åtgärder begärs.

Upplyningsvis får verket meddela att vi avser att utveckla våra ADB-rutiner så att försäkringskassorna därifrån erhåller impulser till kontinuerligt krav gentemot de underhållsskyldiga som har skulder att reglera. Detta kommer att ske genom att försäkringskassorna regelbundet får listor över bl. a. underhållsskyldiga som står i skuld till verket och som regelbundet betalar sina löpande underhållsbidrag. Verket avser också att i samband med utsändande av s. k. deklarationsintyg meddela hur stor skuld den underhållsskyldige har. Denna uppgift kommer att meddelas även om någon inbetalning inte skett under året.

I förevarande fall – då det tänkta nya systemet ännu inte etablerats – har försäkringskassan inte genom ADB-systemets försorg fått impuls till att erinra E. om den registrerade skulden. Rutinen vid utmätning i överskjutande skatt innebär att kassan på mycket kort tid och i ett stort antal ärenden måste fatta beslut om huruvida utmätning skall begäras eller ej. I sitt ställningstagande har kassan i avvägningen mellan å ena sidan intresset att bevaka det allmännas fordran och å andra sidan att underlåta detta valt att begära utmätning.

JO Holstad anförde i ett beslut som meddelades den 29 december 1980 bl. a. följande.

Enligt 17 § lagen (1964: 143) om bidragsförskott ankommer det på försäkringskassorna att i de fall den underhållsskyldige inte efter förmåga fullgör sin betalningsskyldighet mot kassan utan dröjsmål vidta erforderliga åtgärder för att driva in fordringen. Några närmare föreskrifter rörande denna återkravsverksamhet finns inte i lagen. Däremot har riksförsäkringsverket meddelat vissa anvisningar i ämnet. Dessa anvisningar finns numera intagna i bidragsförskottshandboken 2c, avsnitt BF 45.

I anvisningarna sägs inte uttryckligen att exekutiva åtgärder får begäras först sedan kassan misslyckats med att på frivillig väg få skulden betald. Överhuvudtaget ges inte några närmare riktlinjer angående vilket mått av betalningsförsummelse som bör föreligga innan man begär exekution. Detta befriar givetvis inte kassorna från att i sin verksamhet iaktta normer som kan anses rimliga. Riksförsäkringsverket har i sitt yttrande uppgivit att man i samband med utbildning av kassornas personal framhållit att kassorna bör skicka påminnelse och betalningsanmaning innan exekutiva åtgärder begärs. Jag delar verkets uppfattning i den frågan. I sammanhanget vill jag tillägga att det inte bör ha förflutit alltför lång tid mellan den senaste påminnelsen och ansökan om exekution.

Beträffande handläggningen av E:s ärende framgår av utredningen att ett brev där E. erinrades om sin skuld avsändes från kassan den 12 september 1977 och att kassan utan ytterligare underrättelser till E. begärde utmätning i september 1979. Enligt min mening hade kassan bort påminna E. om

skulden i närmare anslutning till ansökan om utmätning. Man hade i det sammanhanget också bort informera honom om att exekutiva åtgärder kunde komma att begäras om han försummade sin betalningsskyldighet. Jag anser att handläggningen varit otillfredsställande genom att man underlåtit att vidta dessa åtgärder.

Bristerna i handläggningen tycks åtminstone delvis bero på bristfälliga datarutiner. Som framgår av det föregående framhåller nämligen riks försäkringsverket att kassan genom ADB-systemets försorg inte har fått någon impuls till att erinra E. om den registrerade skulden. Verket avser emellertid enligt sitt yttrande att utveckla sina ADB-rutiner så att kassorna därifrån får impulser till kontinuerligt krav gentemot de underhållsskyldiga som har skulder att reglera. Denna utveckling av datarutinerna har enligt vad jag har fått reda på numera kommit till stånd. Jag har också fått veta att verket i samband med utsändandet av s. k. deklarationsintyg fr. o. m. 1981 kommer att meddela hur stor skuld den underhållsskyldige eventuellt har. Med hänvisning till dessa omständigheter avstår jag från ytterligare uttalanden med anledning av den passivitet som har visats från kassans sida i detta fall.

Försäkringskassa har utbetalat kontant arbetsmarknadsstöd till en socialförvaltning oaktat fullmakt för socialförvaltningen att utkvitera och uppbära detta stöd hade återkallats

C. klagade hos JO och anförde bl. a. följande. Under 1978 och 1979 var han tidvis arbetslös och uppbar under den tiden kontant arbetsmarknadsstöd (KAS). Under en period hade han en firma registrerad på sig och under den tiden uppbar han inte något kontant arbetsmarknadsstöd utan istället fick han ekonomisk hjälp från socialbyrå 6. På socialbyråns begäran skrev han på en fullmakt för socialbyrån att uppbära det kontanta arbetsmarknadsstödet. C. återkallade emellertid fullmakten innan KAS hade utbetalats. Försäkringskassan betalade trots detta ut pengarna till socialbyrån.

Med anledning av C:s klagomål begärdes upplysningar från Göteborgs socialförvaltning, som anförde bl. a. följande.

I början av augusti 1978 startade C. en städfirma och upphörde samtidigt att söka arbete på arbetsförmedlingen. I och med det upphörde även hans KAS. Intäkterna från firman räckte inte till för hans försörjning varför han på nytt började få socialhjälp från och med september månad.

I början av november, när C. haft sin firma i 3 månader men ändå inte kunnat få sin försörjning ifrån den, ställde vi som krav för fortsatt socialhjälp att han åter skulle börja söka ett arbete genom arbetsförmedlingen för att på så sätt kunna försörja sig. Han gjorde som vi sa och började också stämpla för KAS.

Eftersom C. hade arbetat som egen företagare trodde vi att det skulle kunna dröja ganska lång tid innan hans KAS återigen började utbetalas. Vi förklarade därför för honom att den socialhjälp han nu uppbar var att anse som förskott på eventuellt KAS som han skulle kunna få för samma tid och att sådant KAS skulle återbetalas. C. skrev på en fullmakt 781102 som var avsedd att gälla retroaktiva KAS-pengar.

Genom att C. dels dröjde med att avregistrera sin firma, ett villkor som arbetsförmedlingen ställde för att utbetala KAS, dels till en början vägrade att fylla i deklaraionskorten för KAS på ett riktigt sätt dröjde det ända till början av juli i år innan den första utbetalningen av KAS kunde ske. C. fick då KAS från och med vecka 14 1979. Dessförinnan var han avstängd från KAS eftersom hans firma inte var avregistrerad. Samma dag som beslutet om att KAS åter skulle börja utgå kom meddelade vi försäkringskassan att de retroaktiva pengarna, för vecka 14–25 1979 skulle gå till socialbyrån och att fullmakten därefter skulle hävas. C. skulle då själv få KAS för vecka 26–27 med ordinarie utbetalningsdag 790719. Han fick därför socialhjälp fram till detta datum.

Socialbyrån har fått in KAS för vecka 14–25 med sammanlagt 3 199:–. Om utbetalningarna av KAS skett i tid skulle C. haft de första pengarna 790426. Från 790426 och framåt har C. fått socialhjälp med 3 503:–.

Ärendet remitterades därefter till försäkringskassan som anförde följande.

Den 6 november 1978 ankom en fullmakt till kassan. Av fullmakten framgick att socialförvaltningen ägde rätt att uppbära och utkvittera C:s tillkommande KAS.

Den 27 juni 1979 upphävde C. skriftligt "samtliga fullmakter med sin namnunderskrift". Någon utbetalning hade då ej skett sedan fullmakten ankom den 6 november 1978.

Den 29 juni 1979 fick kassan utbetalningsunderlag från länsarbetsnämnden för utbetalning av KAS till C. för tiden 2 april till 24 juni 1979.

Eftersom C. endast två dagar tidigare upphävt fullmakten som varit gällande sedan den 6 november 1978 kontaktade kassan socialbyrån före utbetalning. Socialbyrån uppgav då att C. fått socialhjälp t. o. m. den 24 juni 1979 och att denna var att betrakta som förskott på tillkommande utbetalning av KAS.

Kassan beslutade då att skicka ersättningen t. o. m. den 24 juni till socialbyrån och fr. o. m. 25 juni direkt till C.

I en förnyad remiss till socialförvaltningen i Göteborg anmodades förvaltningen att avge yttrande över med vilket rättsligt stöd man tillgodogjort sig det kontanta arbetsmarknadsstödet trots att fullmakten för förvaltningen att uppbära stödet återkallats.

Socialförvaltningen anförde med anledning därav bl. a. följande.

När C. kräver att själv få KAS för en period då socialhjälp utgått till hans livsuppehälle av det skälet att han själv försenat utbetalningen av sitt understöd med flera månader genom att vägra fylla i sina deklarationskort på rätt sätt är det första gången någon gör anspråk på att i princip uppbära samma förmån två gånger.

Det här har gjort att socialförvaltningen varit tvungen att studera socialhjäplagen närmare och så vitt förvaltningen kan förstå har C. rätt i sak. Vi bör alltså till C. utbetala de pengar försäkringskassan felaktigt sänt till oss och har sedan möjlighet att genom länsstyrelsen återkräva pengarna från honom, något som i detta och de flesta andra fall är en praktisk omöjlighet.

JO Sverne anförde i ett beslut den 27 januari 1981 följande.

Av handlingarna i ärendet framgår i korthet följande. Den 2 november 1978 undertecknade C. en fullmakt för socialförvaltningen att utkvittera och uppbära det kontanta arbetsmarknadsstöd (KAS) som C. var berättigad till. Under tiden april–juni 1979 uppbar C. socialhjälp som förskott på KAS. eftersom detta av olika anledningar inte betalades ut under den tiden. Den 27 juni, dvs. innan KAS för perioden april–juni hade hunnit utbetalas, inkom en skriftlig återkallelse av fullmakten till försäkringskassan. Den 29 juni fick kassan betalningsunderlag för det kontanta arbetsmarknadsstödet och i början av juli tog man därför kontakt med socialförvaltningen, varvid man talade om att fullmakten återkallats. Från förvaltningens sida uppgavs då att C. fått socialhjälp som förskott på KAS och att detta därför skulle betalas till socialförvaltningen. Försäkringskassan beslöt därpå att göra utbetalningen till socialförvaltningen.

Vid tidpunkten för utbetalningen av det kontanta arbetsmarknadsstödet för perioden april–juni 1979 hade alltså C. återkallat fullmakten. Detta var känt av såväl försäkringskassan som socialbyrån. Fullmakten utgjorde, förutom grunden för socialbyråns rätt att utkvittera beloppet, också en anvisning till försäkringskassan att betala beloppet till socialbyrån. Efter det att fullmakten återkallats saknades därför enligt min mening såväl rätt för försäkringskassan att betala ut pengarna till någon annan än C. som rätt för socialbyrån att utkvittera och tillgodogöra sig penningbeloppet. Vare sig försäkringskassan eller socialbyrån kan därför undgå kritik för sin handläggning av ärendet. Med hänsyn till att man från socialbyråns sida meddelat att man kommer att betala ut pengarna till C. ser jag emellertid inte någon anledning att gå vidare i ärendet.

Dröjsmål i ersättningsärende hos erkänd arbetslöshetskassa. Bl. a. fråga om skyldighet för sådan kassa att registrera inkomna handlingar

Hos JO anförde Kristina Hageback bl. a. följande.

Den 17 december 1979 anförde hon besvär till arbetsmarknadsstyrelsen över Kommunaltjänstemännens erkända arbetslöshetskassas beslut den 7 december 1979 att avslå hennes ansökan om arbetslöshetsersättning. I enlighet med besvärshänvisningen sände hon besvärsskrivelsen till kassan. Vid telefonkontakt med kassan i april 1980 fick hon besked att kassan skulle yttra sig över hennes besvär efter ett styrelsesammanträde den 22 april 1980. Efter ytterligare telefonkontakter fick hon i juli månad 1980 beskedet att hennes besvärsskrivelse inte kunde återfinnas och att kassans tjänstemän inte kände till den. Hon ombads att skicka kopior på handlingarna och att adressera försändelsen direkt till en viss tjänsteman hos kassan. Hageback har ifrågasatt om inte kassan är skyldig att registrera samtliga inkommande handlingar. Hon har vidare ifrågasatt om det är riktigt att begära att handlingar skall sändas till en viss tjänsteman hos kassan personligen. Hageback anser att hennes ärende fördröjts på grund av kassans bristfälliga handlägningsrutiner.

Efter remiss anförde Kommunaltjänstemännens erkända arbetslöshetskassa i yttrande bl. a. följande.

Besvärsskrivelsen har enligt mottagningsbevis inkommit till Sveriges Kommunaltjänstemannaförbund. SKTF. 1979-12-19. SKTF och KEAK har flera administrativa funktioner gemensamma bl. a. posthanteringen.

Alla värdeförsändelser såsom avier, rek., mottagningsbevis o. dyl. utkvitteras gemensamt av två personer inom SKTF:s ekonomisektion. Så har även skett i detta fall. Av någon oförklarlig anledning har den inkomna besvärsskrivelsen därefter kommit på villovägar. Något liknande har aldrig tidigare skett i arbetslöshetskassans 11-åriga historia. Gissningsvis har skrivelsen fastnat i ett gem tillsammans med annan skrivelse och därefter felaktigt hamnat i någon annan av SKTF:s eller KEAK:s många akter.

Vid telefonförfrågan i april 1980 erhöll Hageback besked att ärendet skulle behandlas vid nästkommande möte med styrelsens arbetsutskott. Tyvärr lämnades detta svar av vederbörande tjänsteman utan kontroll om Hagebacks besvärsskrivelse kommit kassan tillhanda. Detta kan synas oförlåtligt men måste dömas mot bakgrunden av att tjänstemannen, med god kännedom om det ringa antal besvärsskrivelser som årligen inkommer, också visste att den s. k. "besvärskorgen" var tom på obehandlade ärenden. Eftersom alla ersättningsärenden förvaras i separata akter, vilka är upplagda efter personnummer, hade rimligen en kontroll bort ske häremot. På grund av en kraftig uppgång av antalet arbetslösa var tjänstemannen stressad och tog sig icke tid härtill, vilket han idag livligt beklagar.

Efter förnyad kontakt av Hageback under juli 1980 ombads hon insända kopia av sin besvärsskrivelse. Ärendet behandlades av kassastyrelsens arbetsutskott 1980-09-12. Då inget nytt framkommit i ärendet yrkade kassan avslag på besväret. Kopia av kassans yttrande sändes därefter till

Hageback. Arbetsmarknadsstyrelsen har efter prövning 1980-10-10 ej funnit anledning att ändra kassans tidigare fattade beslut.

Kassan beklagade den extremt långa handläggningstiden, som enligt kassan fick lov att tillskrivas den mänskliga faktorn.

JO Sverne anförde i ett beslut som meddelades den 19 februari 1981.

Erkända arbetslöshetskassor anses inte som myndigheter i tryckfrihetsförordningens mening. De är således inte heller underkastade den från och med den 1 januari 1981 gällande sekretesslagens (1980: 100) bestämmelser om sekretess och registrering av allmänna handlingar. Någon annan bestämmelse i lag eller förordning om registrering av handlingar som kommer in till eller upprättas hos en erkänd arbetslöshetskassa finns inte. I arbetsmarknadsstyrelsens handbok finns (uppslag 38) endast en tillämpningsföreskrift till § 38 kassans stadgar av innebörd att besvärsskrivelse skall förses med datum för ankomstdagen.

Det förhållandet att uttryckliga bestämmelser om registrering av en erkänd arbetslöshetskassas handlingar saknas hindrar enligt min mening inte att kassorna likväl bör anses skyldiga att registrera inkommande handlingar, som har betydelse för kassans verksamhet att utge ersättning vid arbetslöshet. Av Kommunal tjänstemännens erkända arbetslöshetskassas yttrande hit framgår att handlingar av ifrågavarande art sorteras i separata akter, vilka är upplagda på personnummer. Om registreringsskyldigheten härigenom kan anses fullgjord kan ej avgöras utan närmare uppgifter om när och hur sorteringen sker och vilka anteckningar som görs i samband därmed. Då det – såsom förevarande ärende visar – är av utomordentlig betydelse att skrivelser i ersättningsärenden registreras och omhändertas på betryggande sätt, kommer jag att översända en kopia av detta beslut till arbetsmarknadsstyrelsen för den åtgärd – exempelvis i form av komplettering av handboken – som styrelsen kan finna befogad.

Enligt 2 kap. 4 § tryckfrihetsförordningen blir en handling, som adresseras direkt till en tjänsteman hos en myndighet och inte till myndigheten, allmän handling om den angår myndighetens verksamhet. Även om denna grundlagsregel av skäl jag angivit ovan inte är direkt tillämplig på arbetslöshetskassornas verksamhet, anser jag att starka skäl talar för att detta synsätt tillämpas även på kassornas befattning med ersättningsärenden. Jag finner därför inte anledning att rikta någon kritik mot kassan eller dess tjänstemän för att Hageback ombetts att sända kopia av besvärsskrivelsen direkt till en tjänsteman hos kassan. Detta skedde ju dessutom – såvitt jag har förstått – i syfte att något nytt missöde inte skulle uppstå med besvärsskrivelsen.

Vad härefter gäller dröjsmålet med handläggningen av Hagebacks besvär anser jag att det finns anledning att se allvarligt på det inträffade. Hageback har sänt sin besvärsskrivelse i rekommenderad försändelse med mottagningsbevis. Hade hon inte gjort det, hade hon befunnit sig i en

situation, där hon kunnat få synnerligen svårt att hävda att besvär anförts i rätt tid. Hon hade med andra ord löpt risken att få sina besvär avvisade såsom för sent inkomna. Hageback har vidare i april 1980 erhållit det felaktiga beskedet att hennes ärende skulle behandlas vid ett nära förestående sammanträde med styrelsens arbetsutskott. Självfallet borde som kassan anført i sitt yttrande hit förhållandena ha kontrollerats innan detta besked lämnades henne. Kassan har i sitt yttrande betecknat handläggningstiden som extremt lång. Jag instämmer i detta. Jag anser emellertid att utredningen inte motsäger vad kassan eljest uppgett om anledningen till det inträffade. Jag finner därför inte anledning att gå vidare i saken utan jag stannar vid de uttalanden jag gjort ovan.

Kommunicering har underlåtitts vid handläggning av arbetsskade- ärende. Även fråga om utlämnande av sekretesskyddade uppgifter

I ett brev till JO gjorde A. bl. a. gällande att förtroendeläkaren Tryggve Andén vid Göteborgs allmänna försäkringskassa och socialassistenten Lars Elf vid Göteborgs socialförvaltning brutit mot förvaltningslagens bestämmelser om parts rätt att få del av utredningen i sitt ärende samt att de åsidosatt sin tystnadsplikt och felaktigt lämnat ut sekretessbelagda uppgifter om honom. A. bifogade en av honom upprättad promemoria i saken samt ett antal kopior av handlingar hos försäkringskassan m. m.

Av A:s promemoria med bilagor och senare inkomna skrivelser framgår i huvudsak följande. 1969 flyttade A. från Malmö till Göteborg och fick anställning vid Sahlgrenska sjukhuset, där han nu arbetar som underskötare. I januari 1978 drabbades han av gulsot efter att ha blivit smittad på sin arbetsplats. Försäkringskassan hade i beslut den 10 juli 1978 godkänt hans sjukdom (hepatit) som arbetssjukdom. Han insjuknade på nytt sommaren 1978 och han gjorde hos kassan gällande att dessa besvär (buksmärtor) hade samband med arbetssjukdomen samma år. I samband med utredningen av sistnämnda sjukdomsfall tog kassan den 7 november 1978 kontakt med socialförvaltningen i Göteborg. Elf upplyste försäkringskassan om att A. medgivit att han, när han bodde i Malmö, "prövat på hasch men rehabiliterat sig själv". I beslut den 8 mars 1979 fann försäkringskassan att orsakssamband mellan bukbesvären och arbetssjukdomen 1978 inte förelåg. I april 1980 gjorde A. hos försäkringskassan anspråk på ersättning för bl. a. mediciner i samband med arbetssjukdomen i januari 1978. Försäkringskassans förtroendeläkare Andén skrev den 10 april 1980 till de läkare, som utfärdat recept på de läkemedel som A. begärt ersättning för. I breven till läkarna använde Andén följande formulering:

Ovanstående person hade 1971 gulsot (av handlingarna framgår att han ej varit främmande för narkotika).

1978 åter gulsot – om det var ett recidiv eller ny smitta kunde ej avgöras. Han fick sjukdomen denna gång godkänd som arbetsskada (arbetar som sjukvårdsbiträde vid Sahlgrenska sjukhuset).

Har gastrit och har krävt att även få denna godkänd som arbetsskada.

Nu gör han dessutom anspråk på ersättning för bland annat kostnader för mediciner – – –.

Finns det någon möjlighet att få reda på vad för slags medicin han fått (om nu denna har givits för den uppgivna arbetsskadan).

Den 13 juni 1980 avskog försäkringskassan A:s ersättningsanspråk.

Göteborgs allmänna försäkringskassa har – efter samråd med Andén – i ett yttrande hit den 3 november 1980 anfört följande.

I den försäkrades arbetskadeärende beträffande hans hepatit meddelade kassan beslut den 10 juli 1978. I en skrivelse från den försäkrade den 19 oktober 1978 anger han, att han varit sjuk 24 juni 1978–20 juli 1978 med diagnosen gastritis acuta. Han ville göra gällande att även denna sjukperiod var beroende av arbetsskada. I brevsvaret den 2 november 1978 meddelade kassan att en utredning skulle göras för att utröna om denna gastritis acuta var att betrakta som arbetsskada eller recidiv av arbetsskada. Handläggande tjänsteman tog i detta utredningsarbete bl. a. kontakt med Socialförvaltningen för att komplettera utredningen.

Beslut i ärendet meddelades 1979-03-08. Dessa båda beslut är prövade i Försäkringsrätten som meddelade dom 1980-02-25.

I Försäkringsrättens dom anges, att de yrkanden den försäkrade framställt om ersättning för kostnader för läkarvård, sjukhusvård och dietkost, kan inte prövas av Försäkringsrätten i förevarande ordning. Om den försäkrade har kostnader efter samordningstidens slut ankommer det på honom att i enlighet med försäkringskassans beslut den 10 juli 1978 till kassan inkomma med kvitton på dessa kostnader.

Den försäkrade inkom till kassan med räkning på sjukhusvård, medicin-kostnader och utgifter för inköp av frukt och tidningar. För att utröna om ifrågavarande medicininköp var försäkrades av arbetsskadan (arbetsjukdomen) rådgjorde utredande tjänsteman med en av kassans förtroendeläkare, förste stadsläkare Trygve Andén. Denne kontaktade då per brev de läkare som skrivit ut recepten på medicin till den försäkrade.

Härvid måste förtroendeläkaren dels ange vad den försäkrade haft för arbetsjukdom och dels andra sjukdomar, för att få veta om medicinerna varit ordinerade i samband med arbetsjukdomen.

Att försäkringskassan ej jml 15 § förvaltningslagen kommunicerat den försäkrade de brevsvaret som inkom före beslutet den 13 juni 1980, berodde på att kassan visste, genom brev från den försäkrade den 2 juni, då han upplyser om att han genom avdelningssekreteraren fått vetskap om att kassan sökt läkaren för dessa uppgifter. Därigenom bedömde tjänstemannen att den försäkrade hade kännedom om vår förfrågan och själv hade kontakt med de tillskrivna läkarna, varför kommunikering ansågs som uppenbart obehövlig.

Som framgår av beslutet den 16 juni 1980 har kassan ej funnit att de mediciner som räkningarna avser var ordinerade p. g. a. arbetsskadan.

När kassan erhöll den försäkrades krav på ersättning för kostnader för mediciner m. m., bedömdes att kompletterande utredning måste vidtagas för att klarlägga om uppgifterna härrörde sig till den godkända arbetsskadan.

I ett kompletterande yttrande den 25 november 1980 har försäkringskassan anfört bl. a. följande.

Den försäkrade var sjukskriven under tiden 24 juni—20 juli 1978 för gastritis acuta. På försäkran för sjukpenning som inkom till kassan den 30 juni angavs ej att sjukdomen berodde på arbetsskada. Först i brev den 19 oktober 1978 anger den försäkrade: "Sammanfattningsvis så har jag varit sjukskriven för en gastritis acuta som jag hänför till min tidigare yrkesskada. — — — Därmed begär jag att Ni inhämtar dessa handlingar och Ni gör en bedömning i ärendet."

Med anledning av denna skrivelse började försäkringskassan en utredning om den uppgivna sjukdomen kunde hänföras till arbetssjukdom.

Försäkringskassan visste bl. a. genom brev från den försäkrade, den 28 september 1978, att han hade kontakt med Socialbyrå nr 1 i Göteborg. Därför fann utredaren det helt naturligt att i utredningsarbetet taga kontakt med Socialbyrån för att få eventuella uppgifter som kunde berika utredningen.

De uppgifter som erhöles från Socialbyrån var ej sådana att de kunde påverka ställningstagandet i arbetsskadeärendet. Därför bedömde handläggande tjänstemän att kommunikering var uppenbart obehövlig.

Den försäkrades uppgifter om sin tarmsjukdom har varierat. Han vidhåller att sjukdomstillfället den 24 juni 1978 har ett samband med hepatiten från 1978.

Vid utredningar av arbetssjukdomar där diagnosen ej direkt kan härledas till arbetsskada eller i övrigt är arbetsrelaterad måste försäkringskassan alltid vidtaga en del utredningar för att klarlägga sambandet mellan sjukdomen och den skadliga inverkan i arbetet. Så har även gjorts i detta ärende. Då handläggande tjänstemän ej bedömde att de uppgifter vi erhöles från Socialförvaltningen var av betydelse för bedömning av arbetssjukdomen har kommunikering av dem bedömts såsom uppenbarligen obehövligt.

JO Sverne anförde i ett beslut som meddelades den 24 mars 1981.

Det får anses utrett att A. hos försäkringskassan gjort gällande att hans besvär från buken sommaren 1978 haft samband med arbetsskadan i januari samma år. Försäkringskassan har därför varit skyldig att utreda denna fråga. Jag finner det helt naturligt att kassan — sedan A. själv uppgivit att han besökt socialförvaltningen — tagit kontakt med denna. Enligt 8 kap. 7 § lagen om arbetsskadeförsäkring är bl. a. myndighet skyldig att på begäran lämna en allmän försäkringskassa uppgift om namngiven person rörande förhållande som är av betydelse för tillämpningen av lagen. En sådan i lag föreskriven uppgiftsskyldighet bryter sekretess. Elf har därför inte brutit mot den före den 1 januari 1981 gällande sekretesslagens bestämmelser. Hans åtgärd innefattar inte heller brott mot tystnadsplikt. Det har vidare inte ålegat Elf att underrätta A. om att uppgifter lämnats till försäkrings-

kassan. Jag delar försäkringskassans uppfattning att de från socialförvaltningen erhållna uppgifterna inte haft sådan betydelse, att kommunikering krävts. Jag finner inte anledning att i detta sammanhang rikta någon kritik mot vare sig försäkringskassan eller socialassistenten Elf.

Vad härefter gäller Andéns brev den 10 april 1980 konstaterar jag att syftet med brevet varit att få utrett vilka mediciner de tillskrivna läkarna skrivit ut till A. och anledningen till förskrivningarna. Jag kan förstå att en förtroendeläkare i många fall kan vara tvungen att lämna en del uppgifter av känslig natur i samband med att han ber den behandlande läkaren om upplysningar om den försäkrade. Varken tidigare gällande bestämmelser om tystnadsplikt och sekretess för handlingar eller den från och med den 1 januari 1981 gällande sekretesslagen hindrar att så sker, om det behövs för att försäkringskassan skall kunna fullgöra sin verksamhet. I A:s fall kan jag emellertid – mot bakgrund av det begränsade syftet med Andéns förfrågningar – inte finna att det varit nödvändigt att lämna upplysningar om A:s tidigare bruk av narkotika. Jag anser också att Andén formulerat sig på ett sätt som kunnat ge mottagarna anledning att tro att A. även 1978 missbrukade narkotika. Ett sådant förhållande saknar såvitt jag kan bedöma stöd i handlingarna i ärendet. Jag finner därför att Andén förfarit olämpligt dels genom att lämna uppgiften i fråga, dels genom att ge breven denna utformning.

Av handlingarna framgår att Andén erhållit svar från de tillfrågade läkarna. I svaren lämnas synnerligen svävande uppgifter om vilka mediciner som skrivits ut och anledningen till förskrivningarna. På en handläggningsuppgift har Andén den 12 juni 1980 noterat följande: "Enligt inkomna brevsvaret torde de uppgivna medicinerna ej direkt vara utskrivna för hepatit utan mera som 'allmänt stärkande'." Försäkringskassan har i yttrandet den 3 november 1980 förklarat att kommunikering av brevsvaren bedömts som uppenbart obehövlig, eftersom A. hade kännedom om kassans förfrågningar. Jag kan inte ansluta mig till denna bedömning. Förvaltningslagens krav på kommunikering har nämligen två led. Parten skall dels underrättas om det som tillförts ärendet genom annan än honom själv, dels beredas tillfälle att yttra sig över det. A. har visserligen känt till åtminstone en av kassans förfrågningar, men han har inte beretts tillfälle att yttra sig över svaren. Såvitt handlingarna utvisar har han heller inte fått del av Andéns ställningstagande med anledning av dessa. Jag finner därför att försäkringskassan förfarit felaktigt genom att underlåta att lämna A. underrättelse om den verkställda utredningen, som kassan lagt till grund för sitt beslut, och bereda honom tillfälle att yttra sig över den.

Bristerna i handläggningen av det sist behandlade ärendet hos försäkringskassan är inte ringa. Jag förutsätter emellertid att försäkringskassan i samband med tillämpningen av den nya sekretesslagen beaktar den enskildes integritet på ett bättre sätt än som var fallet i detta ärende. Vad som förevarit ger mig inte tillräcklig anledning att tro att försäkringskassan i

allmänhet tillämpar förvaltningslagens bestämmelser om kommunicering felaktigt. Jag finner därför inte skäl att gå vidare i saken utan jag stannar vid de uttalanden jag gjort.

Fråga om utbetalning av sjukpenning

I ett brev till JO anförde H. bl. a. att han befann sig i Borlänge den 15 april 1980 och skulle hämta sin sjukpenning där på kassan. Föreståndaren för kassan sade då till honom att han var tvungen att friskskriva sig för att få några pengar. Detta skedde i samråd med föreståndaren för Värmlands läns allmänna försäkringskassas lokalkontor i Arvika. H. är inskriven hos denna kassa. Vidare uppger H. att han var sjukskriven till den 20 april 1980.

Av handlingarna i sjukpenningärendet, som JO har lånat in, framgår att lokalkontoret i Arvika den 11 april 1980 – en fredag – betalade ut sjukpenning till H. för tiden 1–11 samma månad. H. besökte sedan lokalkontoret i Borlänge den 16 april 1980 – en onsdag – och begärde att få sjukpenning. Där ansåg man sig dock inte kunna göra någon utbetalning den dagen, eftersom det inte hade gått sju dagar från det förra utbetalningstillfället. H. gjorde då en frisknämlan, varefter sjukpenning betalades ut till honom för liden 12–15 april.

Ärendet har remitterats till Kopparbergs läns allmänna försäkringskassa för yttrande. Därvid har hänvisats till en inom ombudsmannaexpeditionen den 29 september 1980 upprättad promemoria. I den anfördes bl. a. att enligt 1 § kungörelsen om utbetalning av sjukpenning och föräldrapenning m. m. (RFFS 1979:26) får sjukpenning betalas ut högst en gång i veckan samt att det kan ifrågasättas om inte denna föreskrift bör tolkas så att utbetalning kan ske t. ex. en onsdag även om utbetalning har gjorts en fredag under föregående vecka.

I ett yttrande anförde kassan bl. a. följande.

Enligt 1 § kungörelsen om utbetalning av sjukpenning och föräldrapenning m. m. (RFFS 1979:26) får sjukpenning betalas ut högst en gång i veckan.

Denna bestämmelse tillkom bl. a. för att hålla tillbaka kassornas administrationskostnader för utbetalningarna. Under de diskussioner som förekom före tillkomsten av författningen uttalades önskemål om en föreskrift innebärande en kortaste utbetalningsintervall på sju dagar. Man utgick därvid från de förhållanden som råder vid utbetalning av lön, som ju sjukpenning skall ersätta.

Men hänsyn till författningstexten "... högst en gång i veckan" torde lagen om lagstadgad tid (1930: 173) inte kunna åberopas i de fall författningen skall tillämpas. Författningen bör således enligt kassans mening tolkas så att sjukpenning kan utbetalas en gång per kalendervecka utan hänsyn till veckodag.

JO Sverne anförde i ett beslut den 27 april 1981 bl. a. följande.

Kopparbergs läns allmänna försäkringskassa anser att 1 § kungörelsen om utbetalning av sjukpenning och föräldrapenning m. m. (RFFS 1979: 26) bör tolkas så att sjukpenning kan utbetalas en gång per kalendervecka utan hänsyn till veckodag. Om sjukpenning betalas ut t. ex en fredag – som i detta fall – bör alltså enligt kassan sjukpenning kunna betalas ut tidigare än nästföljande fredag, om den försäkrade begär det. Enligt vad jag underhand har inhämtat från riksförsäkringsverket bör också kungörelsen tolkas på det sätt som kassan har gett uttryck för i sitt yttrande. Jag kan för egen del inte finna någon annan tolkning av författningstexten möjlig än att sjukpenning bör kunna utbetalas en gång per kalendervecka utan hänsyn till veckodag.

På lokalkontoret i Borlänge gav man dock tydligen vid H:s besök på kassan uttryck för en tolkning av bestämmelsen i fråga som inte överensstämmer med vad som anförs i yttrandet. Detta synes ha lett till att H. gjorde en friskanmälan för att på det sättet få sjukpenning utbetald till sig. Kassan betalade också ut sjukpenning till H. efter det att han friskanmält sig. H. fick alltså ändå sin sjukpenning vid besöket på kassan. Det är dock beklagligt att utbetalningen inte gjordes på en gång. Då hade kanske frågan om friskanmälan inte behövt bli aktuell. — — —

Sambandsfråga i arbetsskadeärende. Bl. a. fråga om beslutsmotivering som i huvudsak återger lagtext är bristfällig

Hos JO riktade Gunnar Wickström klagomål mot Stockholms läns allmänna försäkringskassa för kassans handläggning av Wickströms arbetsskadeärende. Wickström klagade bl. a. på kassans bristfälliga beslutsmotivering.

Efter remiss anförde försäkringskassan bl. a. följande.

Kassan erhöll den 11 oktober 1979 en anmälan rörande Wickström om en den 7 mars samma år inträffad arbetsskada, varvid han skulle ha ådragit sig de ryggbesvär för vilka han varit sjukskriven olika perioder fr. o. m. den 21 maj 1979. I beslut den 29 oktober 1980 fann kassan skälen mot samband mellan det anmälda olycksfallet och de ryggbesvär, som föranlett sjukskrivning efter samordningstidens utgång den 5 juni 1979, vara betydligt

starkare än skälen för ett sådant samband. Någon ersättning enligt lagen om arbetskadeförsäkring kunde därför icke tillerkännas honom. Kassan avvek i sitt beslut från förtroendeläkaren Stig Malmgrens förslag att ersättning enligt nämnda lag borde utges viss kortare tid.

Besvär över beslutet har den 12 november 1980 anförts hos Försäkringsrätten för Mellansverige.

Den bevisregel som gäller vid bedömning av arbetsskador återfinns i 2 kap. 2 § ovan angiven lag och har följande lydelse. "Har försäkrad varit utsatt för olycksfall eller annan skadlig inverkan i arbetet, skall skada som han ådragit sig anses vara orsakad av den skadliga inverkan, om ej betydligt starkare skäl talar mot det".

Vid kassans bedömning av arbetsskadeärenden sker prövning i två steg. I den första prövas om sådan skadlig inverkan, som avses i lagen om arbetskadeförsäkring, förelegat. Befinns så vara fallet prövas i det andra steget om samband kan anses föreligga mellan den sålunda konstaterade skadliga inverkan och det i ärendet aktuella sjukdomstillståndet. Den härvid tillämpade bevisregeln innebär ju att en sannolikhetsbedömning görs. Det ställer sig i regel mycket svårt att redovisa grunden för en sådan bedömning på annat sätt än att hänvisa till handlingarna i ärendet.

Försäkringskassan har till yttrandet fogat en beslutsmall, som i huvudsak har samma lydelse som beslutet den 29 oktober 1980. Kassan har vidare upplyst att det inte framgår av handlingarna i ärendet, om Wickström erhållit någon avskrift av det aktuella lagrummet.

JO Sverne anförde i ett beslut som meddelades den 28 april 1981.

I 17 § förvaltningslagen föreskrivs som huvudregel att beslut varigenom myndighet avgör ärende skall innehålla de skäl som bestämt utgången. Vissa undantag från kravet på angivande av skäl finns, exempelvis att beslutet inte går part emot eller det eljest är uppenbart obehövt att upplysa om skälen. Försäkringskassan har i detta ärende haft att tillämpa huvudregeln.

Beträffande motiveringens innehåll har Trygve Hellners i boken Förvaltningslagen (andra upplagan, s. 214 ff) uttalat följande:

Myndighet är enligt huvudregeln om motiveringsplikt skyldig att i beslutet ange "de skäl som bestämt utgången" i ärendet. Formuleringen markerar att anspråken på motiveringens innehåll inte får ställas för högt. Det är de omständigheter som varit avgörande för myndighetens beslut som skall redovisas. Däremot krävs inte någon längre redogörelse för sakförhållandena i ärendet eller för de avvägningar som har gjorts beträffande olika yrkanden, argument och bevis.

Beträffande bakgrunden till det i huvudregeln inskrivna kravet på motiveringens innehåll kan nämnas följande. Arbetsgruppen ställde i sitt lagförslag upp krav på att myndigheten i beslutet redovisade "de sakliga och rättsliga bedömningar som väsentligast bestämt utgången". Formuleringen väckte emellertid viss opposition vid remissbehandlingen. Enligt regeringsrättens ledamöter antydde den föreslagna skrivningen orealistiskt höga krav beträffande flertalet myndigheter. Enligt deras mening var det inte erforderligt att i lagtexten ange vad motiveringen skulle innehålla.

Sveriges advokatsamfund menade att det berörda uttrycket borde bytas ut mot det mera vedertagna uttrycket "de skäl, på vilka avgörandet grundas" (jfr 11 kap. 5 § besvärssakkunnigas förslag). Även från andra håll framfördes kritik mot arbetsgruppens förslag.

Den formulering beträffande motiveringskravets innehåll som har valts i den slutligen antagna lagtexten kan sägas utgöra en kompromiss mellan de olika synpunkter i frågan som fördes fram under förarbetena. Departementschefen förklarade sig i prop. 1971:30 dela uppfattningen att arbetsgruppens lagtext antydde ett längre gående motiveringskrav än som kunde anses rimligt. Med den i propositionen föreslagna formuleringen avsågs att markera att FL i princip inte ställde upp något krav på att förvaltningsmyndigheternas beslut skulle innehålla detaljerade redogörelser för sakförhållandena i ärendena och vidlyftiga resonemang om hur dessa förhållanden bedömts rättsligen av myndigheten. Det var "de springande punkterna" som skulle komma fram i motiveringen. Enligt departementschefens mening borde därför motiveringen i ett stort antal fall kunna göras kort (prop. s. 493).

Hur långt kravet på motivering skall sträckas i det enskilda fallet kan givetvis inte anges genom några allmänna ordalag. Det bör även hållas i minnet att lagen representerar en minimistandard. Reglerna i 17 § är ett uttryck för det krav på offentlig redovisning av myndighetens överväganden som under alla omständigheter skall upprätthållas, dvs. i fråga om såväl invecklade ärenden av stor betydelse för den enskilde som mer rutinbetonade ärenden där den enskildes intresse av sakens utgång är förhållandevis ringa. Den beslutsmotivering som i den senare kategorin av fall kan lämnas i några korta meningar kan för den förra kategorin behöva göras mer utförlig för att skälen för myndighetens beslut över huvud skall bli begripliga för parten.

Som har berörts under 15 § finns det ett nära samband mellan kommunikationsreglerna och bestämmelserna om beslutsmotivering. Vad som behövs sägas i myndighets slutliga beslut beror till stor del på vad som redan är känt för parten. Innebär det slutliga beslutet endast ett fastställande av ett tidigare meddelat preliminärt beslut som parten fått del av, kan motiveringen ofta inskränkas till en hänvisning till det föregående beslutet och till att intet nytt kommit fram som gett anledning att gå ifrån detta. Grundas myndighets avslagsbeslut i ett ärende på ett yttrande som kommit in från annat offentligt organ och har yttrandet kommunicerats med parten, kan det vara tillräckligt att som skäl för avslagsbeslutet hänvisa till yttrandet (se vidare arbetsgruppen s. 197).

Särskilda problem inställer sig i fall då myndighets beslut grundas väsentligen på värdeomdömen (skönsmässiga överväganden). Problemen hänför sig närmast till svårigheten att på ett någorlunda kortfattat och meningsfyllt sätt återge och för parten förklara hur myndigheten resonerat. Även i sådana fall bör det emellertid som regel vara möjligt att redovisa de omständigheter som myndigheten fäst avgörande vikt vid (jfr besvärssakkunniga s. 449 och arbetsgruppen s. 198). För varje beslut måste finnas något objektivt konstaterbart skäl som bestämt utgången. Det bör då också kunna lämnas någon upplysning om detta, även om beslutet är att beteckna som ett rent skälighetsavgörande. — — —

Också i fråga om beslut som gäller dispens, uppskov eller annan särbehandling kan det vara förenat med svårigheter för myndigheten att ange vad som varit bestämmande för ett beslut som går part emot. Detta kan i

sin tur hänga samman med att den författningsbestämmelse som myndigheten har att tillämpa inte närmare specificerar de omständigheter som kan föranleda dispens etc. utan enbart innehåller en hänvisning till förekomsten av "särskilda" eller "synnerliga" skäl. Åtskilliga myndigheter torde i sådana fall nöja sig med att i avslagsbeslut ange att sökanden inte visat sådana "särskilda" eller "synnerliga" skäl som avses i den tillämpliga författningsbestämmelsen. Formuleringar av detta slag utgör dock inte någon beslutsmotivering i egentlig mening. Självfallet står det i bättre överensstämmelse med FL:s anda att i beslutet kortfattat ange varför det som åberopats till stöd för ansökningsom anstånd e. d. inte varit tillräckligt för bifall. Se i frågan vidare bl. a. arbetsgruppen s. 197 och 202, prop. 1971: 30 s. 487, JO 1969 s. 311 (beslutsmotivering i ärende om invaliditetsersättning) och 1971 s. 178 (beslutsmotivering i anståndsärenden hos värnpliktsverket och värnpliktsnämnden) samt Wennergren s. 94.

Såsom framgår av det anförda är myndigheten skyldig att utan alltför stora krav på utformningen av skälen ange vad som varit avgörande för myndigheten, när beslutet fattats. Att därvid i ett fall som det förevarande endast ange att "skälen mot ett samband mellan olycksfallet och de besvär som orsakat arbetsförmåga efter samordningstidens utgång, är betydligt starkare än skälen för ett sådant samband" kan inte godtas som beslutsmotivering med mindre parten på ett begripligt sätt gjorts uppmärksam på de förra skälen och inte lämnats att dra egna slutsatser av ett för honom svårtolkat material. I detta ärende har Wickström endast fått del av utredningen, vari förtroendeläkarens bedömning ingår. Då denne accepterat samband för viss tid mellan olycksfallet och besvären, var det än mer angeläget att upplysning om de betydligt starkare skälen mot samband lämnades i beslutet.

Jag finner följaktligen att kassans motivering av beslutet är bristfällig. Med hänsyn till att beslutet är föremål för överprövning av försäkringsrätten anser jag mig emellertid kunna stanna vid detta uttalande. För den händelse det skulle vara praxis hos kassorna att i ärenden av förevarande typ endast motivera sina beslut med att återge lagtexten översänder jag dock en kopia av beslutet till riksförsäkringsverket för den åtgärd verket i egenskap av tillsynsmyndighet över kassorna kan finna motiverad.

IV. Förvaltningen i övrigt

JO:s tillsynskompetens m. m.

Under verksamhetsåret 1980/81 har i åtskilliga ärenden kommit upp frågor om JO:s tillsynskompetens. Det har ansetts lämpligt att även i denna ämbetsberättelse redogöra för sådana ställningstaganden, som inte har kommenterats i tidigare ämbetsberättelser.

En medlem av *Statstjänstemännens erkända arbetslöshetskassa* klagade över att han trots brev och telefonsamtal till kassan inte fått något inbetalningskort på medlemsavgiften för 1981. JO Sverne anförde följande.

Enligt instruktionen för justitieombudsmännen omfattar JO:s tillsyn statliga och kommunala myndigheter, tjänstemän och andra befattningshavare vid dessa myndigheter samt annan som innehar tjänst eller uppdrag. varmed följer myndighetsutövning, såvitt avser denna hans verksamhet. De erkända arbetslöshetskassorna anses inte vara statliga eller kommunala myndigheter i JO-instruktionens mening. JO har emellertid funnit det rimligt att verksamheten hos dessa kassor – i vart fall i den mån den hänför sig till handhavandet av arbetslöshetsersättningen – kan komma under JO:s tillsyn (se JO:s ämbetsberättelse 1977/78 s. 242). I samband med detta uttalades att kassornas självständighet borde föranleda viss återhållsamhet med ingripanden från JO:s sida.

I detta ärende är det fråga om en erkänd arbetslöshetskassas eventuella skyldighet att tillhandahålla medlemmarna en viss service genom att tillställa dem inbetalningskort på medlemsavgiften. Någon sådan skyldighet är inte föreskriven. Stadgarna för *Statstjänstemännens erkända arbetslöshetskassa* innehåller endast ett bemyndigande för kassastyrelsen att bestämma hur avgifterna skall betalas. Klagomålen faller således närmast inom området för kassans självständighet. Jag finner därför att klagomålen inte avser någon sådan verksamhet hos kassan som bör stå under min tillsyn.

Däremot upptogs till prövning i sak klagomål mot *Kommunaltjänstemännens erkända arbetslöshetskassa* i frågor om registrering av besvärsskrivelse över vägrad arbetslöshetsersättning och om dröjsmål med handläggningen av besvären.

Klagomål mot en privatpraktiserande advokat för att denne i sin egenkap av *notarius publicus* medverkat i en jury för en av en tidskrift anordnad reklamtävling prövades inte i sak. JO Sverne uttalade följande.

JO har enligt sin instruktion tillsyn över statliga och kommunala myndigheter, tjänstemän och andra befattningshavare vid dessa samt annan som innehar tjänst eller uppdrag varmed följer myndighetsutövning.

Notarius publicus är inte någon myndighet och ej heller tjänsteman eller befattningshavare vid myndighet. Han omfattas således inte på denna grund av JO:s tillsyn. Notarius publicus är i stället vad som brukar betecknas som en offentlig uppdragstagare vilken förordnas av länsstyrelsen. Såsom JO:s tillsynsområde definierats skulle notarius publicus därmed

omfattas av tillsynen endast i den mån han utövar verksamhet som innefattar myndighetsutövning. Uppenbarligen utgör inte deltagande i juryn för den av Er påtalade reklamtävlingen sådan verksamhet.

Mot bakgrund av det anförda kan klagomålen ej föranleda någon åtgärd av mig.

Klagomål mot *stiftelser, föreningar, förbund, politiska och fackliga organisationer* och deras *funktionärer m. fl.* har inte prövats i sak med hänvisning till att de inte omfattas av JO:s tillsyn. Som exempel kan nämnas *Maranataförsamlingen* i Stockholm och dess föreståndare, *Scientologykyrkan*, *Tempel Riddare Orden*, *bostadsrätts- och samfällighetsföreningar*, *Övre Norrlands mjölkbedömningsförening*, *Sveriges Musikförläggarförening*, *Svenska Metallindustriarbetareförbundet*, *Trafiksäkerhetsförbundet* i Kronobergs län, *Svenska institutet för opinionsundersökningar (SIFO)*, *Folkpartiet*, *Socialdemokratiska Arbetarpartiet* och *Professionella Artisters Musikorganisation*.

Ett flertal klagomål mot statliga aktiebolag, kommunala bostadsaktiebolag, renhållningsaktiebolag, trafikaktiebolag och andra kommunala aktiebolag har avvisats utan prövning i sak. Klagomål har således avvisats mot *Statsföretag AB* och *Utvecklingsfonden i Norrbottens län*, *SOS Alarmering AB (SOSAB)* (ägt av televerket, Landstingsförbundet och Svenska kommunförbundet) och *Länsalarmeringscentralen AB (LAC-AB)*, *Lands tingens Inköpscentral*, *Stockholms kommuns parkerings AB* och *Jönköpings kommunala parkerings AB*. Klagomål mot privata aktiebolag, banker, sparbanker och försäkringsbolag har givetvis inte heller tagits upp till prövning som t. ex. klagomål mot *Svenska Finans AB*, *Bibliotekstjänst AB*, *Stenbäckens sjukhem AB*, *Bankgirocentralen*, *Spareken*, *Kville sparbank* och *notariatavdelningen vid Oppunda sparbank*.

Utländska myndigheter står inte under JO:s tillsyn. Kritik mot en förundersökning verkställd av finsk polismyndighet och mot en dom av finsk domstol har inte tagits upp till prövning.

I åtskilliga klagomål har begärts *JO:s biträde i olika privaträttsliga angelägenheter*. Sådana klagomål avvisas regelmässigt under hänvisning till att det inte ingår bland JO:s befogenheter att utreda om enskild person gjort sig skyldig till brottsligt förfarande eller att biträda enskild person i tvist med annan enskild. Som exempel kan nämnas ett klagomål där klaganden blivit krävd på 600 kr av postgirot på grund av att han skulle ha fått ut detta belopp för mycket för mer än tre och ett halvt år sedan. Klaganden begärde att JO skulle göra en allsidig undersökning av vissa rutiner vid postgirot. JO Holstad anförde följande.

Frågan huruvida Ni är betalningsskyldig mot postgirot eller inte är en fråga av civilrättslig natur. I händelse av tvist kan alltså kravet komma att prövas av en allmän domstol. Främst mot den bakgrunden ser jag inte någon anledning att nu föranstalta om en utredning i ärendet. Jag avskriver alltså Era klagomål.

Offentlighet och sekretess

Begäran hos kommun att få ta del av handlingar som har sänts för mikrofilmning

JO Holstad anförde i ett beslut som meddelades den 11 maj 1981.

I klagomål hit har Per Rehn uppgivit bl. a. följande. I slutet på april 1980 ville han på stadsarkitektkontoret i Södertälje kommun ta del av den tekniska beskrivningen till bygglovhandling för fastigheten Sandtorp 3: 146. Han fick svaret att denna handling fanns hos en firma för att mikrofotograferas. Man antecknade hans namn och adress och utlovade snabb expedition. Han har ännu inte sett till handlingen och finner att den tid som förflutit är otillständigt lång. Rehn menar att man på detta sätt smidigt kringgår tryckfrihetsförordningen genom att en myndighet säger att en aktuell handling mikrofilmats hos en privat firma och att man därför inte kan nå handlingen.

Utredning

Efter remiss har yttrande avgetts av byggnadsnämnden i Södertälje kommun. I yttrandet anförts bl. a. följande.

Kanslisten i vårt byggnadslovsarkiv bekräftar att Per Rehn tog kontakt med stadsarkitektkontoret i slutet av april 1980 för att få del av teknisk beskrivning till Sandtorp 3: 146 men att handlingarna hade gått till vår mikrofilmleverantör i Halmstad för filmning. Denna procedur brukar ta mellan två och sex veckor innan handlingarna kommer tillbaka beroende på att varje filmrulle innehåller 500 bilder som måste fotograferas i ett sammanhang. Vid förfrågan hos vår leverantör meddelas att väntetiden för vissa kommuner är tre till fyra månader men att direkta regler saknas för hur lång tid ett ärende får ta.

I det nu aktuella fallet fick Per Rehn kopior efter två månader vid besök på stadsarkitektkontoret den 2 juli 1980. Dessförinnan hade försök gjorts att tillhandahålla kopior. Vi begärde hos mikrofilmleverantören att få kopia av den efterfrågade handlingen. Den kunde emellertid ej plockas ur serien när fotografering pågick. När handlingarna levererades till Södertälje medföljde ej den för identifikation nödvändiga handlingsförteckningen som fick beställas separat. Den hade just anlänt till stadsarkitektkontoret när Per Rehn gjorde sitt besök den 2 juli 1980. Väntetiden blev sålunda av olika skäl något längre än normalt men detta får faktiskt i detta sammanhang accepteras.

Vi uppfattar det för övrigt säreget att man i den klagandes fall med sådan prioritet efterlyser teknisk beskrivning till sitt eget hus som för relativt kort tid sedan inköptes från ett entreprenadföretag efter anvisning genom kommunens tomtkö varvid samtliga handlingar borde varit tillgängliga. Det är i varje fall mycket långsökt att göra gällande att vi försöker kringgå tryckfrihetsförordningen.

Vi anser det vidare av kostnadsskäl ej försvarbart att byggnadsnämnden skulle vara skyldig att anskaffa dubletter av sina byggnadslovhandlingar när dessa sänds iväg för mikrofilmning. Teoretiskt sett är det givetvis möjligt om synnerliga skäl föreligger att beordra att mikrofilmprocessen hos leverantören mot en extra kostnad avbryts så att erforderlig handling kan tagas fram. Kommunen kan emellertid ej ta på sig en sådan extra-kostnad. Klagandens yrkande kan ej tillmötesgå vad gäller möjligheten att ta del av handlingar när mikrofilmning pågår. En väntetid på ca två månader får accepteras.

Bedömning

I 2 kap. 12 § första stycket tryckfrihetsförordningen föreskrivs att allmän handling, som får lämnas ut, på begäran genast eller så snart det är möjligt skall tillhandahållas på stället och utan avgift. Enligt 3 § första stycket i samma kapitel är en handling allmän, om den förvaras hos myndighet och enligt 6 eller 7 § är att anse som inkommen till eller upprättad hos en myndighet. En av förutsättningarna för att en handling skall anses som allmän är alltså att den förvaras hos en myndighet. I det aktuella fallet fanns den efterfrågade handlingen inte hos myndigheten när sökanden framställde sin begäran att få ta del av den. Handlingen hade sänts för mikrofilmning till ett privat företag. En första fråga är om en handling i ett sådant fall ändå skall anses vara förvarad hos myndigheten och därmed en allmän handling.

En viss vägledning för att besvara den frågan får man i förarbetena till bestämmelsen. Beträffande uttrycket förvaring sägs sålunda bl. a. följande (prop. 1975/76: 160 s. 122).

Uttrycket tar i första hand sikte på konventionella handlingar och ställer upp krav på en lokal anknytning till myndigheten. Det får emellertid inte uppfattas så snävt att handlingen alltid måste befinna sig i myndighetens lokaler för att anses förvarad hos denna.

Den aktuella handlingen hade lämnats bort för mikrofotografering för en ganska kort tidsperiod. Av remissyttrandet framgår att stadsarkitektkontoret hade möjlighet att omedelbart återkräva och alltså tillhandahålla handlingen ganska snabbt. Mot denna bakgrund får handlingen enligt min mening anses ha varit förvarad hos stadsarkitektkontoret när Rehn begärde att få ta del av den (jfr. Ragnemalm i Förvaltningsrättslig Tidskrift 1981 s. 45 f).

Som jag redan har nämnt framgår det av 2 kap. 12 § första stycket tryckfrihetsförordningen bl. a. att en allmän handling som får lämnas ut, på begäran skall tillhandahållas genast eller så snart det är möjligt. I regel kan bara några dagars dröjsmål godtas. I det aktuella fallet tillhandahölls handlingen först sedan fotograferingen hade slutförts. Detta innebar att Rehn fick vänta i drygt två månader innan han fick ta del av den. Uppenbarligen hade det varit möjligt att tillhandahålla handlingen tidigare. Den tillhandahölls alltså inte så snart det var möjligt.

Enligt en särskild undantagsregel i 12 § andra stycket gäller inte skyldigheten att tillhandahålla en handling på stället om betydande hinder möter. Ett sådant hinder skulle kunna vara att det skulle vara förenat med mycket stora kostnader att tillhandahålla handlingen. Frågan är alltså om den extra kostnaden i detta fall utgjorde ett sådant betydande hinder som avses med undantagsregeln. Visserligen saknas uppgift om hur stor den extra kostnaden skulle ha blivit. Men uppenbarligen finns ingen anledning att anta att den skulle ha nått en sådan nivå att undantagsregeln skulle ha blivit tillämplig. Stadsarkitektkontoret hade alltså inte utan Rehns medgivande bort dröja så länge som man gjorde med att tillhandahålla handlingen.

Förbehåll vid utlämnande av handlingar

JO Holstad anförde i ett beslut som meddelades den 9 mars 1981 följande.

Bakgrund

I Gotlands kommun brukar man i anslutning till eller strax efter nämnd- och styrelsesammanträden kalla tidningar och lokalradio till presskonferens. Ca en vecka före ett sammanträde får lokaltidningarna och Radio Gotland underrättelse om sammanträdet och en föredragningslista över de ärenden som man avser att behandla. När det gäller frågor som skall behandlas av hälsovårdsnämnden ges massmedierna möjlighet att på nämndens sammanträdesdag hämta hälsovårdskontorets tjänsteutlåtanden i ärendena. Med de på det sättet utlämnade tjänsteutlåtandena följer en handling som har följande lydelse.

Gotlands Allehanda, Gotlands Tidningar, Radio Gotland

Observera att hälsovårdskontorets tjänsteutlåtanden ej är att betrakta som offentliga handlingar förrän beslut i ärendet fattats och protokollet justerats.

Innan dess får innehållet endast användas efter deltagande i presskonferens (eller efter ordförandens medgivande) för referat från hälsovårdsnämndens sammanträde.

Klagomålen

I ett brev till JO skriver Robert Gahnfelt bl. a. följande.

Jag framför härmed ett önskemål om att JO tittar närmare på hälsovårdschefens i Gotlands kommun sätt att försöka sopa offentlighetsprincipen under mattan.

Enligt min uppfattning är hälsovårdskontorets tjänstemannaprodukter allmänna handlingar och därtill offentliga när de som i gällande fall, har upprättats. Handlingarna är slutförda rapporter, utredningar etc. som undertecknats av vederbörande tjänsteman och som försetts med hälsovårdskontorets stämpel. Handlingarna utgör i de flesta fall förslag till beslut.

Jag betraktar hälsovårdschefens handlingssätt som ett försök att få den principen gällande, att inga handlingar från hälsovårdskontoret är offentliga förrän det finns ett politiskt beslut i ärendet. Och det kan väl ändå inte vara riktigt?

Till brevet har Gahnfelt fogat bl. a. två inom hälsovårdskontoret utarbetade yttranden. I båda fallen är det fråga om förslag till beslut av nämnden.

Utredningen i ärendet

Efter remiss beslöt hälsovårdsnämnden meddela följande.

Frågan gäller tidpunkten för när de handlingar som upprättats inom förvaltningen är att betrakta som allmänna handlingar, och därmed är tillgängliga för allmänheten (inklusive massmedia).

Riksdagens ombudsmannaexpedition har från hälsovårdsnämnden infordrat upplysningar i ärendet.

Efter samråd med kommunens jurist får hälsovårdskontoret anföra följande:

Enligt tryckfrihetsförordningen 2 kap. 3 § är handlingar allmänna om de förvaras hos myndighet och är att anse som inkomna eller upprättade.

Enligt 2 kap. 7 § anses handlingar, som ej expedieras, upprättade när det ärende till vilket de hänför sig har slutbehandlats hos myndigheten.

De handlingar det här är fråga om är utredningar/yttranden som utarbetas inom hälsovårdskontoret. Beslut i ärendena fattas av hälsovårdsnämnden. Först därefter är ärendena att anse som slutbehandlade och de här aktuella handlingarna att anse som upprättade och allmänna.

Inom Gotlands kommun är praxis att efter nämnd-/styrelsesammanträde kalla tidningar och lokalradio till presskonferens. Detta sker antingen i direkt anslutning till sammanträdet eller nästkommande vardag. Hälsovårdsnämnden har hittills hållit sin presskonferens i direkt anslutning till sammanträdet. Närvarande är då ordföranden, vice ordföranden, sekreterare, förvaltningschefen och i undantagsfall, då något speciellt ärende behandlats, ytterligare ledamot från nämnden.

Tidningar och radio (Gotlands Tidningar, Gotlands Allehanda och Radio Gotland) erhåller ca en vecka i förväg underrättelse om sammanträde samt en föredragningslista över ärenden, som avses att behandlas. För att underlätta vid presskonferensen, för att minska risken för missuppfattningar av fattade beslut och för att ge massmedia bakgrunden till besluten har sedan en tid tillämpats att massmedia ges möjligheten att på sammanträdesdagen hämta kontorets tjänsteutlåtanden på förvaltningen (sammanträdet omfattar normalt 50–60 ärenden). I anledning av formulering i ingiven anmälan bör här poängteras att denna rutin ej beslutats av hälsovårdschefen, utan överenskommelse (muntlig) om denna rutin har träffats mellan å ena sidan nämndens ordförande och vice ordförande och å andra sidan representanter för tidningarna och radion.

Att här närmare gå in på konsekvenserna av att i massmedia ta upp utredningar och beslutsunderlag, innan ett demokratiskt beslut är fattat, synes ej nödvändigt. En stor del av läsarna/lyssnarna kan förväntas uppfatta sådana reportage som att beslut är fattat i ärendet. I de fall nämnden fattar beslut som delvis eller helt avviker från kontorets förslag till beslut kan dessutom stor förvirring förväntas uppkomma. Den som är direkt berörd av ett ärende har däremot givetvis rätt att ta del av handlingar enligt 14, 15 §§ förvaltningslagen.

— — —

Gahnfelt har kommenterat hälsovårdsnämndens yttrande.

Ärendet har kompletterats med organisationsplan för hälsovårdskontoret och befattningsbeskrivningar för tjänstemännen vid kontoret.

Bedömning

Jag har förstått klagomålen så att de gäller de utredningar och yttranden i enskilda ärenden som utarbetats inom hälsovårdskontoret för att sedan utgöra underlag för hälsovårdsnämndens beslut. Gahnfelt menar att dessa handlingar är allmänna så snart det är avslutade och undertecknade. Den begränsning i massmediernas möjlighet att använda handlingarnas innehåll som framgår av det särskilda meddelandet skulle därför strida mot tryckfrihetsförordningen. Frågan är alltså när de aktuella handlingarna blir allmänna.

De regler som närmast är av intresse är 2 kap. 3 och 6–8 §§ tryckfrihetsförordningen. Enligt 2 kap. 3 § är en handling allmän om den förvaras hos en myndighet och enligt 6 eller 7 § är att anse som inkommen till eller upprättad hos en myndighet.

Uppenbarligen gäller det här handlingar som förvaras hos en myndighet. Däremot är det inte fråga om handlingar som kommit in till en myndighet. Hälsovårdskontoret intar nämligen inte en så självständig ställning i förhållande till nämnden att handlingar blir allmänna genom att lämnas från kontoret till nämnden (se 2 kap. 8 § tryckfrihetsförordningen, regeringsrättens årsbok 1969 ref. 9 och JO:s ämbetsberättelse 1973 s. 328).

Nästa fråga är när handlingarna skall anses upprättade. Den frågan regleras i 2 kap. 7 § tryckfrihetsförordningen. Huvudregeln är att en handling anses upprättad när den har expedierats. Har den inte expedierats och hör den till ett visst ärende, anses den upprättad när ärendet har slutbehandlats hos myndigheten.

Mot bakgrund av dessa regler är alltså de aktuella handlingarna inte att anse som allmänna handlingar vid den tidpunkt då de får hämtas av företrädare för massmedierna. Någon rätt att vid den tidpunkten få del av handlingarna på grund av bestämmelserna i tryckfrihetsförordningen föreligger alltså inte.

I sammanhanget kan nämnas att det i 15 kap. 4 § i den nya sekretesslagen finns en bestämmelse som ålägger myndigheterna att lämna uppgifter

till enskilda. Den bestämmelsen gäller emellertid endast uppgifter ur allmänna handlingar.

Frågan om att införa regler som ålägger myndigheterna att lämna uppgifter även om uppgifterna inte finns i allmänna handlingar diskuterades under förarbetena till den nya sekretesslagen (prop. 1979/80: 2 del A s. 64). Departementschefen ansåg emellertid att frågan inte borde regleras i det sammanhanget utan övervägas inom ramen för yttrandefrihetsutredningens (Ju 1977: 10) arbete. Enligt sina direktiv skall denna utredning bl. a. överväga behovet av regler i grundlag som uttryckligen säkerställer allmänhetens rätt att ta del av andras yttranden.

Av det sagda framgår att någon i lag föreskriven skyldighet att lämna ut de aktuella handlingarna inte föreligger. Mot den bakgrunden saknar jag anledning att kritisera det förbehåll som finns intaget i det meddelande som har varit fogat till handlingarna. Även om formuleringen av förbehållet för en utomstående läsare ger anledning till en del frågor torde innebörden stå klar för adressaterna.

Med anledning av vad som har förekommit i ärendet vill jag avslutningsvis nämna att begreppen allmän handling och offentlig handling inte är identiska i det juridiska språkbruket. En allmän handling kan vara antingen offentlig eller hemlig. Huvudregeln är offentlighet. Undantagen skall i princip framgå av sekretesslagen.

Inskränkningar i rätten att sprida information inom myndighet

I en skrivelse till JO uppgav Lars-Gunnar Carlson, ordförande i styrelsen för RSMH:s Jönköpingsavdelningen, i huvudsak följande.

Under tiden den 1 mars – 15 april 1980 var Riksförbundet för social och mental hälsa (RSMH) förmånstagare för en Radiohjälpsinsamling. I samband med denna hade RSMH bl. a. tryckt upp affischer och foldrar med information om psykosociala problem och förbundets verksamhet. Dessa foldrar sattes upp på sjukhus runt om i landet och på olika offentliga platser. Emellertid blev förbundet förbjudet att dela ut foldrar och sätta upp affischer i Värnamo sjukhus. Förbudet gällde dock inte personalmat-salen på sjukhuset. Bakom detta beslut står sjukvårdsdirektören Sven Myllenberg.

Med anledning av klagomålen inforrades upplysningar och yttrande från Myllenberg. I sitt remissvar anförde Myllenberg bl. a. följande.

I mitten av mars månad 1980 inlämnades till sjukhusledningens sekreteriat en affisch från den lokala RSMH-föreningen i Värnamo med anhållan att affischen skulle få uppsättas på samtliga anslagstavlor inom sjukhuset, cirka 70 st. Några andra handlingar i form av informationsmaterial ang

RSMH:s verksamhet har överhuvudtaget aldrig presenterats eller diskuterats i sammanhanget.

Den aktuella frågeställningen bestod således endast utav huruvida affischen ifråga fick uppsättas eller ej på sjukhusets anslagstavlor. Med hänsyn till de regler, redovisas nedan, beträffande användningen av sjukhusets anslagstavlor meddelades representanten för den lokala RSMH-föreningen att affischen endast fick uppsättas på en för dylika ändamål avsedd anslagstavla vid sjukhuspersonalens gemensamma matsal.

Värnamo sjukhus är ett länsdelssjukhus för Jönköpings läns landstings södra sjukvårdsdistrikt och omfattar 500 vårdplatser jämte öppenvårdsfunktioner. Av dessa vårdplatser disponeras 57 för akutpsykiatri och 39 för psykiatri övriga vårdplatser är för somatisk vård, mer än 85% av sjukhusets totala verksamhet är somatisk vård. Sjukhuset är med hänsyn till sin storlek och verksamhetsomfattning attraktivt för spridning av information och affischering för olika organisationer, föreningar och aktivitetsgrupper. Vid sjukhuset arbetar cirka 1 500 personer, 10 000 patienter inlägges i slutenvård och cirka 100 000 patienter besöker sjukhuset i öppen vård per år. Utnyttjandet av sjukhusets anslagstavlor har därför måst begränsats till enbart för verksamheten väsentlig information. På anslagstavlor avsedda för patienter och personal får endast uppsättas landstingets och sjukhusets interna information i form av ex. dagordning, olika av sjukhuset anordnade aktiviteter för patienter och personal, klinikernas interna meddelanden, ledigförklarade tjänster m. m. samt de olika fackliga organisationernas information till personal.

I egenskap av direktionens verkställande tjänsteman har undertecknads beslut i ärendet grundats på för sjukhuset gällande regler beträffande anslagstavlor utnyttjande.

Den till yttrandet fogade affischen består av ett tryckt meddelande i A4-format. Den har följande text. "Riksdagen har 349 ledamöter. Statistiskt sett kommer 70 av dem att få psykiska problem som kräver någon form av behandling. Stöd radiohjälpens insamling till psyko-socialt handikappade 1 mars - 15 april 1980. Postgiro 90 1950-6. Riksförbundet för Social och Mental Hälsa RSMH".

JO Holstad anförde i beslut den 30 december 1980 följande.

Klagomålen går ut på att sjukvårdsdirektören vid Värnamo sjukhus Sven Myllenberg skulle ha förbjudit RSMH att på sjukhuset dela ut folder och sätta upp affischer. Endast ett mindre undantag skulle ha gjorts. Myllenberg har bestritt att förbudet skulle ha avsett något annat än den aktuella affischen. Hans påstående vinner stöd av ett i ärendet åberopat intyg. Mot den nu angivna bakgrunden vill jag i huvudsak begränsa mig till frågan om man från sjukhusets sida förfarit felaktigt genom att inte tillåta att affischen sattes upp i den omfattning förbundet önskade.

Enligt 1 kap. 2 § tryckfrihetsförordningen (TF) får en myndighet inte på grund av en skrifts innehåll hindra skriftens spridning bland allmänheten genom någon åtgärd som saknar stöd i TF. Att sätta upp en affisch på en myndighets anslagstavla kan uppenbarligen vara ett sätt att sprida affi-

schen bland allmänheten. Det framgår emellertid redan av bestämmelsens ordalydelse att spridningsrätten inte är obegränsad. Vissa begränsningar kan sålunda följas av andra regler i TF. Vidare har i praxis ansetts att en myndighet har möjlighet att hindra en skrifts spridning inom myndigheten om detta är påkallat av ordningsskäl. Bestämmelsen i 1 kap. 2 § har alltså inte ansetts hindra vare sig att en myndighet meddelar allmänna av ordningsskäl förestavade föreskrifter om inskränkningar i utnyttjandet av myndighetens anslagstavlor eller att myndigheten av sådana skäl ingriper mot skrifter som har satts upp på någon av dessa anslagstavlor.

Myllenberg har som skäl för sitt beslut hänvisat till regler som har fastställts att gälla inom sjukhuset. Dessa regler innebär att endast landstingets och sjukhusets interna information får sättas upp på de anslagstavlor som är avsedda för patienter och personal. Motiveringen till reglerna tycks vara utrymmesskäl.

Mot bakgrund av dessa regler ser jag ingen anledning att kritisera Myllenberg för det aktuella beslutet. Jag vill inte heller göra gällande att reglerna skulle stå i strid med föreskrifterna i 1 kap. 2 § TF. Men jag vill ändå ifrågasätta om inte större utrymme borde ges för information om patientföreningsverksamhet på sjukhusets anslagstavlor. Enligt min mening kan det finnas skäl för sjukhusledningen att överväga denna fråga.

Försäkringskassas möjlighet att hemlighålla läkarintyg för patient

I en artikel i Jönköpings-Posten den 24 februari 1981 uppgavs att en försäkringskassa – antagligen Jönköpings läns allmänna försäkringskassa – för en tid sedan hade skickat ett brev till en patient i Jönköpingstrakten. Detta brev hade innehållit uppgifter om patientens hälsa. Enligt dessa uppgifter hade patienten på grund av sin sjukdom inte långt kvar att leva. Uppgifterna i fråga hade enligt artikeln varit avsedda för kassans förtroendeläkare. Vidare uppgavs bl. a. att patienten avsiktligt skulle undanhållas uppgifterna. Patienten hade trots detta fått uppgifterna översända till sig.

I artiklar den 25 februari 1981 i samma tidning berördes på nytt den händelse som beskrivits föregående dag. Bl. a. framhölls att om en handling beläggs med sekretess inom sjukvården kan sekretessen mjukas upp om handlingen hamnar utanför sjukvårdsapparaten. I en artikel samma dag i Expressen berördes också den beskrivna händelsen.

Med anledning av innehållet i artiklarna remitterades ärendet till riksförsäkringsverket, som anförde följande.

Vad till en början beträffar uppgifterna i de promemorian bifogade pressklippen om en "dödsdom" som kommit till en familj i brev från försäkringskassan har ledningen för Jönköpings läns allmänna försäkringskassa alltsedan uppgifterna dök upp försökt komma till klarhet i denna fråga, något som varit vanskligt inte minst beroende på det självklara kravet på att undersökningarna inte på något sätt skulle kunna komma i konflikt med meddelarfriheten.

Om fallet verkligen förekommit skulle det ligga närmast till hands att anta att det skett som ett led i ett kommuniceringsförfarande. Att märka är dock att det inte ens i någon av artiklarna påstås att det här förelegat en kommuniceringssituation i den i förvaltningslagen avsedda meningen. Men om man utgår ifrån att det här gällt en kommunicering enligt förvaltningslagen, dvs. en kommunicering av för ärendet betydelsefullt material, är det ändå svårt att överhuvudtaget finna en situation där en sådan rimligen skulle ha skett. Av en annan pressartikel (Expressen) att döma skulle frågan möjligen gälla en eventuell sjukpension. Men om vederbörande sökt förtidspension borde en kommunicering knappast vara erforderlig: med det påstådda innehållet i de till honom sända läkarhandlingarna torde det nämligen inte vara realistiskt att räkna med att kassan tänkt sig kunna komma att besluta avslå framställningen. I andra situationer skulle måhända en kommunicering ha varit påkallad men i total brist på möjligheter att sätta in ett ärende som presenterats på detta sätt, i det rätta sammanhanget synes det rätt ofruktbart att söka spekulera över detta. — Det skulle f. ö. inte ens kunna uteslutas att försändelse från kassan innehållit handlingar som den försäkrade själv begärt och som kassan funnit sig vara skyldig att lämna ut till honom på grund av bestämmelserna i 2 kap tryckfrihetsförordningen i det läge som uppstått sedan sekretessspärren mot den enskilde själv numera upphävts (se nedan om detta).

Under den tid som har gått sedan den första artikeln dök upp (i slutet av februari 1981) har ingen absolut klarhet vunnits i fallet. De omständigheter som framkommit talar emellertid starkt för att det här överhuvudtaget inte varit fråga om en verkligen inträffad händelse utan snarare om en journalistiskt vidarebearbetad detalj från en diskussion vid ett kuratorsmöte (se Jönköpings-Posten den 24 februari 1981), där deltagarna tog upp olika tänkbara situationer från rent teoretiska utgångspunkter.

Vad därefter beträffar frågan om att till den nya sekretesslagen återföra de sekretessregler som till skydd för den enskilde själv gällde enligt den äldre sekretesslagen (14 § andra stycket) ser riks-försäkringsverket det som en ytterst angelägen sak att med det allra snaraste få en sådan komplettering till stånd. Såvitt verket har kunnat utröna torde bortfallet av detta skydd närmast kunna hänföras till en miss i arbetet på den nya sekretesslagen.

För ett snabbt återställande av ordningen i detta avseende talar inte endast angelägenheten att visa den omsorg för den enskilde som det tidigare lagrummet gett uttryck för utan även — och inte minst — behovet för socialförsäkringsorganens vidkommande att kunna visa läkare och sjukvårdsmyndigheter att sekretessbestämmelserna är desamma på båda områdena. Om inte detta sker finns uppenbara risker för att socialförsäkringsorganen får svårigheter att erhålla för deras arbete nödvändigt material från sjukvårdssidan.

JO Sverne anförde i beslut den 5 maj 1981 följande.

Enligt 14 § andra stycket 1937 års sekretesslag kunde, under de förutsättningar som angavs där, försäkringskassan/riksförsäkringsverket vägra enskild person att få se t. ex. en sjukjournal rörande honom själv. Denna regel fick inte någon motsvarighet i den nya sekretesslagen. Vad som sägs i tidningsartiklarna väcker frågan om inte regler bör införas innebärande att kassorna och verket – liksom tidigare – skall under vissa särskilda förutsättningar kunna vägra den enskilde att få se handlingar rörande honom själv. Riksförsäkringsverket ser det som en ytterst angelägen sak att med det allra snaraste få en sådan komplettering till stånd. Jag är av samma uppfattning.

Den sekretess som omtalas i 7 kap. 3 § sekretesslagen gäller som tidigare har nämnts i förhållande till den vård- och behandlingsbehövande själv. Det finns i sekretesslagen regler om sekretess till skydd även för den som gör en anmälan eller lämnar uppgifter om någons hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden. Dessa regler finns i 7 kap. 6 §. Om man inom hälso- och sjukvården till kassan/verket lämnar ut en handling, som är sekretessbelagd enligt 7 kap. 6 §, bryts dock denna sekretess. Några sekretessregler till skydd för sådan person som nämns i 7 kap. 6 § finns inte för socialförsäkringsorganen. Enligt den tidigare gällande sekretesslagen (14 § andra stycket) kunde utlämnande vägras om det fanns grundad anledning anta att genom handlingens utlämnande någons personliga säkerhet skulle sättas i fara. Detta innebar ett visst skydd för person som t. ex. lämnat uppgifter till ett sjukhus om annan persons personliga förhållanden. Detta sekretesskydd gällde även om handlingen lämnats ut till kassan eller verket. I detta avseende liksom vad beträffar sekretess enligt 7 kap. 3 § sekretesslagen innebär alltså den nya lagen en förändring i förhållande till de regler som gällde tidigare. Enligt min mening är det angeläget att komplettera sekretessreglerna även på det sättet att skydd för sådan person som avses i 7 kap. 6 § utökas att gälla även om handlingen har lämnats ut till något socialförsäkringsorgan.

Sedan verket avgett sitt yttrande har jag underhand inhämtat från socialdepartementet att man där för närvarande överväger de frågor som jag har tagit upp i detta ärende. Jag anser därför inte att behov föreligger av någon ytterligare åtgärd från min sida utöver de uttalanden som jag har gjort. Jag tillställer dock socialdepartementet en kopia av detta beslut för kännedom.

Fråga om socialförvaltnings skyldighet att lämna ut adressuppgifter rörande klienterna till delgivningsman

Stenungsunds tingsrätt hade hemställt att socialkontoret i Kungälv kommun medverkade vid delgivning genom att lämna delgivningsmännen adresser till personer som förekom i socialregister och som var aktuella i tingsrätten. Eftersom sociala centralnämnden var tveksam till att lämna ut sådana uppgifter, då man därigenom röjde att vederborande förekom i registret, begärde nämnden JO:s synpunkter i saken.

Efter att ha inhämtat yttrande från tingsrätten och socialstyrelsen, anförde JO Sverne i beslut den 1 juni 1981.

Utlämnande av uppgifter ur socialregister får endast ske i sådana fall där detta är medgivet i lagen om socialregister. Vilka myndigheter och andra organ som får ta del av uppgifter ur socialregister anges i 6 och 7 §§. Socialutredningen har i sitt slutbetänkande: Socialtjänst och socialförsäkringstillägg. Lagar och motiv (SOU 1977: 40) under hänvisning till ett tidigare beslut av JO den 30 augusti 1974 (JO dnr 321/74) uttalat bl. a. följande. Rätten att ta del av uppgifter ur socialregister tillkommer främst kommunala organ som har att bedriva hjälpverksamhet. Vidare har statliga myndigheter och vissa övriga organ rätt att efter framställning erhålla uppgifter beträffande viss angiven person för behandling av ersättningsfråga. I sådana fall råder reciprocitet mellan skyldighet att lämna uppgift till registret och rätt att erhålla uppgifter från detta. Det är således samma myndigheter som äger få tillgång till uppgifter ur socialregister som de vilka har skyldighet att lämna uppgifter till registret. Utredningen framhåller emellertid vidare att i många kommuner bestämmelserna tolkas så att alla statliga myndigheter skulle ha rätt att få uppgift ur registren.

För egen del ansluter jag mig i denna sak till de uttalanden som gjorts av socialutredningen och tidigare även framförts i det av utredningen åberopade JO-ärendet. I likhet med socialstyrelsen finner jag således att delgivningsmän inte har rätt att från socialregister erhålla adressuppgifter rörande socialtjänstens klienter. Lagen om socialregister upphör emellertid med utgången av år 1981 i samband med ikraftträdandet av den nya socialtjänstlagen. Därefter kommer att råda samma sekretess för uppgifter rörande socialtjänstens klienter oavsett om uppgifterna förvaras i register eller i annan form.

I detta sammanhang bör även framhållas att i rättspraxis som socialregister endast räknats register i inskränkt bemärkelse, dvs. sammanställning till register av sådana uppgifter om hjälpåtgärder som skall eller får föras enligt socialregisterlagen. Man måste således skilja på begreppet socialregister såsom samlade beteckning för socialförvaltningens dokumentation i form av register och personakter och det rättsliga begreppet socialregister som är liktydigt med den sammanställning av uppgifter som förs enligt lagen om socialregister. Detta innebär således att bestämmelser-

na i 14 § 1937 års sekretesslag varit gällande för uppgifter som inte förvarats i själva socialregistret utan i annan form t. ex. i personakter. Av 14 § 1937 års sekretesslag framgick bl. a. att handlingar rörande socialhjälp, barnavård och nykterhetsvård inte fick utlämnas i vad de angick enskildas personliga förhållanden om inte trygghet kunde anses vara för handen att utlämnandet inte skulle missbrukas till skada eller förklenande för den vilkens personliga förhållanden handlingen avsåg eller för hans nära anhöriga.

1937 års sekretesslag reglerade inte frågan om sekretess mellan myndigheter. I fråga om sekretess myndigheter emellan gällde i första hand de bestämmelser som i skilda författningar fanns meddelade om viss myndighets rätt att ta del av sekretesskyddad information hos annan myndighet. Som exempel på detta kan anges de nyss angivna bestämmelserna i lagen om socialregister. I vilken utsträckning hemliga handlingar och uppgifter i övrigt fick överlämnas till annan myndighet bedömdes enligt gällande bestämmelser om tystnadsplikt och – såvitt gällde allmänna handlingar – efter bedömning i det enskilda fallet med hänsyn till sekretesskyddets styrka och den andra myndighetens behov av de uppgifter som fanns i handlingarna. Såvitt gällde andra uppgifter än sådana som fanns i socialregistren hade man således vid socialförvaltningarna att beakta tystnadspliktsbestämmelserna i de sociala vårdlagarna (barnavårdslag, socialhjälpslag och lag om nykterhetsvård), vari angavs att uppgifter rörande de enskilda klienternas personliga förhållanden inte fick "obehörigen" röjas. Vidare hade man att mot bakgrund av bestämmelserna i 14 § 1937 års sekretesslag göra en avvägning mellan klientens intresse av integritet och nödvändigheten och behovet att hos den myndighet som gjort framställningen få del av uppgifterna. Man hade således att göra en tolkning av gällande tystnadspliktsbestämmelser och en avvägning mellan styrkan av sekretesskyddet och den andra myndighetens behov av att få uppgifterna.

Av intresse i detta sammanhang är bl. a. ett av JO tidigare avgjort ärende (se JO:s ämbetsberättelse 1972 s. 302) vari JO uttalat att vårdinrättningar för alkoholsjuka, narkomaner och psykiskt sjuka i regel torde vara förhindrade att utlämna uppgifter beträffande sina klienter till delgivningscentraler och kronofogdemyndigheter. JO uttalade därvid bl. a. att det inte var förenligt med bestämmelserna om tystnadsplikt att i sådana fall utlämna uppgifter varav framgick att den eftersökte var patient vid inrättningen. Man borde därför enligt JO:s mening inte stå till tjänst med utlämnande av adressuppgifter rörande dem som vårdades där. För egen del anser jag att man i viss mån kan lägga liknande betraktelsesätt på frågan om utlämnande från socialförvaltning av adressuppgifter rörande klienterna. Eftersom det här gäller tillämpningen av äldre lag finner jag ej anledning vidare uppehålla mig vid denna fråga.

Vad angår rättsläget fr. o. m. den 1 januari 1981 är att märka att vad som sägs i det följande, från den 1 januari 1982, även kommer att gälla sådana

uppgifter vilka dessförinnan omfattats av bestämmelserna i lagen om socialregister.

I motsats till 1937 års sekretesslag reglerar den nya sekretesslagen (1980:100) även förhållandet myndigheter emellan. Vidare omfattar sekretessen alla uppgifter hos myndigheterna, även sådana uppgifter som inte återfinns i allmänna handlingar. Bestämmelser om sekretess i socialtjänsten finns i 7 kap. 4 § sekretesslagen. Där stadgas bl. a. följande. "Sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men."

För den i detta ärende väckta frågan om socialförvaltning kan och bör utlämna adressuppgifter till delgivningsmän är följande att beakta.

Av förarbetena till sekretesslagen framgår att med uttrycket "enskilds personliga förhållanden" avses alla uppgifter som kan härröras till en enskild person således även neutrala uppgifter såsom arbetsanställning och bostadsadress. Man kan således slå fast att adressuppgifter omfattas av uttrycket "enskilds personliga förhållanden". En skadeprövning leder dock till att sådana uppgifter ofta kan lämnas ut. Om utlämnandet ej länder till men för vederbörande får ju utlämnande ske.

Av förarbetena till sekretesslagen (jfr bl. a. prop. 1979/80: 2 s. 83) framgår att uttrycket *men* har en mycket vid innebörd. I första hand åsyftas sådant som att någon blir utsatt för andras missaktning om hans personliga förhållanden blir kända. Utgångspunkten för en dylik bedömning är den berörde personens egen upplevelse. Det är då ofrånkomligt att helt rättsenliga åtgärder ibland kan få bedömas som skada eller men. Som exempel på detta nämns i propositionen indrivningsåtgärder och frihetsberövanden.

Intressekonflikten mellan den enskildes egen värdering och myndigheternas behov av att kunna genomföra rättsenliga åtgärder har i princip lösts genom den s. k. generalklausulen i 14 kap. 3 § sekretesslagen. Där stadgas att sekretessbelagd uppgift får lämnas till annan myndighet om det är uppenbart att intresset av att uppgiften lämnas har företräde framför det intresse som sekretessen skall skydda. Med stöd av denna bestämmelse har sålunda regeringen bl. a. medgett kronofogdemyndigheter att från postverket erhålla adressuppgifter rörande sökta personer. Av 14 kap. 3 § andra stycket framgår emellertid att den s. k. generalklausulen inte gäller för socialtjänsten och sjukvården. Inom socialtjänsten är man således enbart hänvisad till bestämmelserna i 7 kap. 4 § sekretesslagen vid en prövning om annan myndighet skall få uppgifter om klienternas personliga förhållanden, i detta fall adressuppgifter. Vid en sådan skadeprövning gäller ett s. k. omvänt skaderekvisit. Uppgiften får inte lämnas ut "om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men".

Sammanfattningsvis innebär detta att man inom socialtjänsten inte får lämna ut uppgifter rörande klienternas personliga förhållanden om man

inte är helt säker på att uppgifterna kan röjas utan att klienten lider men. Grunden för en sådan prövning är då den enskildes egen uppfattning om han utsätts för men genom att uppgiften lämnas ut. I en situation då fråga uppkommer att från socialtjänsten lämna ut adressuppgifter för delgivning blir då avgörande hur den enskilde klienten själv ser på saken dvs. om han anser att det är till skada för honom att uppgiften lämnas ut eller inte. Detta i sin tur blir då i allmänhet beroende på vad delgivningen gäller.

Mot bakgrund av det nyss sagda anser jag att socialtjänsten i princip inte kan lämna ut adressuppgifter för delgivningsändamål utan att man känner till klientens egen uppfattning i saken. Man får således inte utan dennes samtycke lämna ut uppgifterna. Det är därvid att märka att ett samtycke inte kräver en formbunden handling. Det kan i många fall räcka med ett presumerat samtycke som grundas på socialförvaltningens kännedom om klientens förhållanden eller andra uppgifter som är sådana att man från socialtjänsten kan utgå från att klienten själv önskar att delgivning kommer till stånd.

Angående myndighets skyldighet att lämna ut telefonnummer till tjänstemans bostad

En person, vilken var ombud för en kvinna som var intagen på Långbro sjukhus, hade hos sjukhuset bett att få reda på vederbörande överläkares bostadstelefonnummer. Trots upprepade förfrågningar hade man från sjukhuset vägrat lämna honom detta. Händelsen inträffade under 1980.

Ombudet anmälde saken till JO.

JO Sverne anförde i beslut den 5 maj 1981 bl. a. följande.

Enligt 15 kap. 4 § sekretesslagen gäller att myndighet på begäran av enskild skall lämna uppgifter ur allmän handling, som förvaras hos myndigheten, i den mån hinder inte möter p. g. a. bestämmelser om sekretess eller av hänsyn till arbetets behöriga gång. Sekretesslagen trädde i kraft den 1 januari 1981, således efter den i anmälan påtalade händelsen. Tidigare gällde motsvarande bestämmelser också enligt det s. k. servicecirkuläret. Detta är endast gällande för de statliga myndigheterna. Det har dock ansetts att motsvarande principer borde tillämpas inom den kommunala och landstingskommunala förvaltningen.

Det förelåg således inte – vid tiden för den påtalade händelsen – någon lagstadgad skyldighet att per telefon lämna ut telefonnumret till läkarens bostad.

Jag vill i sammanhanget tillägga följande. Sedan den nya sekretesslagen trätt i kraft föreligger, som tidigare sagts, skyldighet att på begäran lämna ut uppgifter ur allmän handling i den mån hinder inte möter på grund av

bestämmelser om sekretess eller av hänsyn till arbetets behöriga gång". Telefonnumret till en arbetstagare i offentlig tjänst är utom i vissa undantagsfall inte hemligt hos arbetsgivaren. Man kan således inte vägra lämna ut en sådan uppgift p. g. a. sekretess. Uppgift om ett telefonnummer är i allmänhet omedelbart tillgängligt från en telefonlista. Det kan därför i allmänhet inte hävdas att hinder föreligger "av hänsyn till arbetets behöriga gång". Som framgår av vad jag tidigare sagt är emellertid uppgiftsskyldigheten knuten till om uppgiften finns i en allmän handling. En telefonlista kan i allmänhet inte betraktas som en allmän handling. Det är ett arbetspapper som normalt kastas då det är föråldrat. Endast om det omhändertas hos myndigheten för förvaring blir det att betrakta som en allmän handling. Någon på sekretesslagen grundad skyldighet att lämna ut uppgifter ur telefonlista föreligger därför enligt min mening inte. Däremot finns uppgifter om tjänstemäns telefonnummer i allmänhet även i deras personakter. Handlingarna i en personakt utgör – med vissa undantag som här saknar intresse – allmänna och offentliga handlingar. Den som vill ha uppgift om en tjänstemans telefonnummer kan således på ordinarie arbetstid vända sig till myndighetens personalavdelning och där begära sådan uppgift från vederbörande tjänstemans personakt. Denna begäran skall då villfaras om det finns telefonnummer angivet i akten och akten finns tillgänglig.

Jag vill slutligen tillägga att det för båda parter i allmänhet är enklast att direkt lämna ut efterfrågade telefonnummer från tillgängliga telefonlistor.

Vissa övriga ärenden

En person hade klagat hos JO därför att han fått vänta så länge på de kopior han beställt av sin journal hos Sundsvalls sjukhus. I remissvar uppgav vederbörande överläkare att det på intet sätt var ovanligt att brevförfrågningar gällande intyg eller journaler och som inte bedömdes höra till gruppen med extra förtur eller förtur har väntetider på uppemot tio månader.

JO Sverne framhöll i sitt beslut att det av remissvaret framgick att överläkaren sammanblandat frågan om skyldigheten att besvara remisser o. d. samt skyldigheten att utlämna journalkopior. I sistnämnda fall gäller det en skyldighet om vilken det är i grundlag föreskrivet att den skall fullgöras med hög prioritet. Oavsett de tider som i övrigt kan gälla för besvarande av remisser, brevförfrågningar o. d. skall därför utlämnande av allmän handling – i detta fall en sjukjournal – ske "genast eller så snart det är möjligt".

En person B. hade hos lönekontoret vid Umeå lasarett begärt att få uppgift om vilken lön en viss namngiven anställd uppburit under tre angivna månader. Sedan han vägrats begärda uppgifter anförde han klagomål hos JO.

I remissvar från direktionen för Umeå sjukvårdsdistrikt angavs bl. a. att lönesektionens policy i liknande frågor är den att "vem som helst" inte kan per telefon ringa och begära uppgifter om andra människor i saker som exempelvis rör inkomstuppgifter, skatteuppgifter etc. En restriktiv bedömning sker alltid i sådana ärenden, utan att det för den skull sker någon vägran att lämna ut offentliga handlingar.

JO Sverne riktade i sitt beslut kritik mot handläggningen av ärendet hos lönekontoret samt anförde vidare.

Remissvaret ger enligt min bedömning intryck av att inte heller direktionen känner till reglerna om utlämnande av allmänna handlingar. En allmän handling, som är offentlig, skall på begäran lämnas ut genast eller så snart det är möjligt. Denna grundläggande bestämmelse i tryckfrihetsförordningen borde vara väl känd för direktionen och jag finner innehållet i remissvaret synnerligen märkligt. Jag vill också erinra om att det numera i 15 kap. 4 § sekretesslagen finns intagen en bestämmelse om att myndighet på begäran av enskild skall lämna ut uppgift ur allmän handling som förvaras hos myndigheten i den mån hinder inte möter på grund av bestämmelse om sekretess eller av hänsyn till arbetets behöriga gång.

Med hänsyn till vad som inträffat i detta ärende vill jag rekommendera direktionen att noggrant informera sig om gällande bestämmelser i tryckfrihetsförordning och sekretesslag samt även se till att direktionens personal får erforderlig undervisning i detta ämne.

Se också s. 309 Skönstaxering – får och bör taxeringsnämnden hämta in uppgifter om socialhjälpbelopp eller gäller sekretess mellan myndigheterna?

Taxering, uppörd och exekution

1. Taxering och uppörd, skatteprocess

Förvaltningsdomstolarna och de muntliga förhandlingarna

I ett beslut den 22 april 1981 behandlade JO Nilsson frågan om muntliga förhandlingar hos de allmänna förvaltningsdomstolarna. I ärendet hade en skattskyldig, G., klagat på hur kammarrätten i Stockholm handlagt ett skattemål där han begärt muntlig förhandling. Här återges de allmänna synpunkterna, medan det enskilda fallet redovisas kortfattat.

1 BAKGRUND OCH ANMÄLAN

1.1 Beslutets bakgrund

Det händer att JO får anmälningar mot en länsrätt eller en kammarrätt därför att domstolen har vägrat anmälaren den muntliga förhandling som han har begärt.¹ I de fall där anmälaren har förlorat sin process hävdar han eller hon ofta att det finns ett klart samband mellan den vägrade förhandlingen och den förlorade processen: "Jag har svårt att uttrycka mig i skrift men hade jag fått komma och tala om hur det var så hade jag också vunnit min process." Sådana anmälningar leder emellertid normalt inte till något uttalande eller ingripande från JO:s sida. Detta är i och för sig inte så märkligt. Som lagtexten är utformad blir behandlingen av en begäran om muntlig förhandling snarare en materiell än en formell fråga; att avgöra om en muntlig förhandling är "obehövlig" eller inte förutsätter ofta en rättslig analys eller en värdering av bevisning. Men med den materiella sidan av ett ärende tar JO normalt inte någon befattning. JO sätter sig med andra ord inte i domstolens ställe. Han begränsar sin prövning till sakens formella sida, dvs. han bedömer om domstolen handlat enligt författningarna och gjort det på ett korrekt och lämpligt sätt.

Klagomålen gäller emellertid inte bara det förhållandet att en begäran om muntlig förhandling har avslagits; den gäller också det sätt som avslaget har meddelats på. Beskedet att det inte blir någon muntlig förhandling lämnas då samtidigt som domstolen avgör målet, dvs. i domen eller beslu-

¹ Hur bl. a. länsrätt och kammarrätt skall handlägga sina mål regleras bl. a. i förvaltningsprocesslagen (1971: 291). Lagens 9 § lyder:

Förfarandet är skriftligt.

I handläggningen får ingå muntlig förhandling beträffande viss fråga, när det kan antagas vara till fördel för utredningen.

I kammarrätt, försäkringsrätt, länsrätt och den mellankommunala skatterätten skall muntlig förhandling hållas, om enskild som för talan i målet begär det samt förhandlingen ej är obehövlig och ej heller särskilda skäl talar mot det.

tet. Metoden att avgöra den processuella och den materiella delen av målet samtidigt är formellt oantastlig. Men dess lämplighet kan diskuteras. Det är en självklar uppgift för JO att delta i den diskussionen.

Det finns de som menar att domstolarna är alltför restriktiva med att hålla muntliga förhandlingar på enskildas begäran. Det skall då genast sägas att påståendena om restriktivitet i det hänseendet förvisso inte gäller alla domstolar. Åtskilliga av dem – kanske de flesta – bifaller i stort sett alla framställningar om muntliga förhandlingar som de får ta emot. Skillnaderna i tillämpning gör det motiverat att fråga sig om det finns något samband mellan domstolens arbetsbörda och antalet muntliga förhandlingar eller om det är andra faktorer som styr benägenheten att hålla sådana förhandlingar.

Jag har sedan länge funderat på att titta närmare på dessa saker. Den anmälan som jag redogör närmare för i nästa avsnitt gav mig den direkta anledningen att göra det.

1.2 G:s taxeringsmål och hans anmälan hit

1.2.1 Taxeringsmålet

G. yrkade vid 1978 års taxering avdrag för bl. a. värdeminskning på den bil han använde i tjänsten efter ett högre procenttal än det som länsanvisningarna angav. Han ansåg att hans bil varit utsatt för osedvanligt slitage. Även andra frågor var uppe till prövning i taxeringsprocessen.

G. hade ingen framgång i länsrätten. Han överklagade till kammarrätten i Stockholm. Efter att ha talat med föredragande fiskal per telefon skrev G. till kammarrätten och sade:

För att framföra ytterligare synpunkter vill jag personligen närvara vid behandlingen i rätten.

Kammarrätten meddelade dom i målet den 21 februari 1980. I domen heter det bl a.:

– I besvär hos kammarrätten fullföljer G. sin talan. Han yrkar vidare att muntlig förhandling skall hållas i målet. – – –

Kammarrätten, som finner muntlig förhandling obehövlig, beslutar som följer. – – –

Kammarrätten lämnar besvären utan bifall. –

1.2.2 G:s anmälan

Vid ett personligt besök på ombudsmannaexpeditionen berättade G. att han hade begärt muntlig förhandling för att få *dels* utveckla sin talan, *dels* tillfälle att få veta om domstolen ville att han skulle ta fram ytterligare bevisning eller göra någonting annat. Han tycker det är svårt och omständ-

ligt att i skrift riktigt redogöra för alla synpunkter som han vill lägga fram. Till sin förvåning och ilska fick han som svar en dom från kammarrätten där han fick avslag både på sin begäran om muntlig förhandling och på sina besvär över länsskatterättens beslut; hade han bara fått veta innan domen föll att man inte ville hålla muntlig förhandling, så skulle han i brev till kammarrätten ha utvecklat det han ville säga.

1.3 Lagbestämmelserna, förarbetena

Jag har redan inledningsvis (not s. 298) återgett den paragraf i förvaltningsprocesslagen (9 §) där de i detta sammanhang viktigaste förfarandereglererna finns. Den informationen bör kompletteras med tillägget att lagen (8 §) ålägger rätten att se till att "mål blir så utrett som dess beskaffenhet kräver". I detta ligger att rätten har att såväl ange hur utredningen bör kompletteras som avvisa "överflödigt utredning". En redogörelse för förarbetena till de aktuella lagbestämmelserna finns i *bilaga 1* till detta beslut.¹

2 UTREDNINGEN

2.1 Remissen till kammarrätten. Dispositionen.

Med G:s anmälan som anledning och utgångspunkt skrev jag till kammarrätten i Stockholm och bad att domstolen skulle

- redogöra för sin praxis när det gällde muntliga förhandlingar och hur man gick till väga när man övervägde att avslå en begäran om muntlig förhandling; hade några rekommendationer utfärdats i saken borde dessa bifogas
- yttra sig över det sätt på vilket G:s mål hade hanterats – efter att ha hört den avdelning som hade svarat för handläggningen.

Presidenten Montgomery har svarat på kammarrättens vägnar. Svaret är utarbetat efter bl. a. överläggningar med ordförandena och vice ordförandena på de olika avdelningarna. Han har tillsammans med svaret översänt yttranden från dels länsrätterna inom kammarrättens domkrets, dels avdelning 2 inom kammarrätten, dvs. den avdelning som har handlagt G:s mål.

G. har fått tillfälle att yttra sig över kammarrättens och avdelningens svar. Han har inte hört av sig.

Vad kammarrätten, dess avdelning och länsrätterna har sagt redovisas i sammanfattning i följande avsnitt. – – – Redogörelserna för domstolarnas praxis och deras rutiner när man överväger att avslå en begäran om

¹ Beslutets bilagor har utelämnats här. Jämför prop. 1971: 30 s. 529 f. och 535 ff.

muntlig förhandling lämnas här i skilda avsnitt. I ett särskilt avsnitt redogörs för kammarrättsavdelningens yttrande över sin handläggning av G:s mål och presidenten Montgomerys synpunkter i den delen.

2.2 Praxis när det gäller muntlig förhandling

2.2.1 Kammarrätten

En begäran om muntlig förhandling behandlas olika beroende på i vilket slags mål den görs. Görs den i

- *skattemål* avslås den i allmänhet om det belopp som tvisten gäller är litet och saken inte har principiellt intresse
- *körkortsmål* bifalls den normalt även om det huvudsakliga värdet ligger i att den enskilde får "prata av sig"
- *sociala mål* bifalls den nästa alltid; vissa mål – t. ex. om överflyttning av barn enligt 21 kap. föräldrabalken – är dock ofta så brådskande att man inte hinner med en muntlig förhandling
- *byggnads- och fastighetstaxeringsmål* bifalls den nästan alltid om den går ut på syn på stället i kombination med en muntlig förhandling.

En begäran om muntlig förhandling *avslås* regelmässigt om den

- gäller en fråga som skall avgöras interimistiskt
- görs i ett mål som är desert, dvs. där någon prövning i sak inte skall ske t. ex. därför att överklagandet har kommit in för sent
- görs av en part vars talan i sak skall bifallas
- görs i ett mål där sakförhållandena är ostridiga och tvisten gäller en rättsfråga eller där det är uppenbart att partens talan inte kan bifallas
- görs i ett mål där muntlig förhandling i samma fråga har hållits i länsrätten och det inte har kommit fram något nytt som motiverar en muntlig förhandling även i kammarrätten.

2.2.2 Länsrätterna

Länsrätternas yttranden visar att

- *länsrätten i Stockholms län* relativt ofta avslår begäran om muntlig förhandling i skattemål och ibland i körkortsmål
- *länsrätten i Uppsala län* sällan får ta emot begäran om muntlig förhandling; i de fall där en sådan begäran inte har bifallits har länsrätten bifallit den enskildes talan i sak

- länsrätten i Södermanlands län har en restriktiv inställning till muntlig förhandling i skattemål
- länsrätten i Gotlands län har bifallit alla de mycket få yrkanden om muntlig förhandling som man har fått ta emot
- länsrätten i Västmanlands län sällan avslår en begäran om muntlig förhandling.

Det bör tilläggas att länsrätterna i Södermanlands län och Västmanlands län använder sig av något som närmast kan ses som en muntlig förhandling i syfte bl. a. att "rensa målet från oklarheter". Denna förhandling hålls inför den lagfarne domaren ensam. Den kan sägas ha sin förebild i den muntliga förberedelse som regleras i rättegångsbalken.

2.3 Rutiner när det övervägs att avslå en begäran om muntlig förhandling

2.3.1 Kammarrätten

Några allmänna rekommendationer har inte utfärdats om hur det bör gå till när en avdelning överväger att avslå en begäran om muntlig förhandling. I allmänhet gör man på detta sätt. Parten får muntligen per telefon eller skriftligen tillfälle att slutföra sin talan, dvs. att komplettera den utredning han har presterat. Referenten i målet försöker i sin kontakt med parten förklara rättegångens natur och höra efter om inte saken kan klaras ut skriftligen. Håller parten fast vid sin begäran om muntlig förhandling och anser kammarrätten *såväl* att någon sådan förhandling inte behövs *som* att parten har fått chansen att slutföra sin talan, så meddelas normalt inget särskilt beslut om att sådan förhandling inte skall hållas.

2.3.2 Länsrätterna

Länsrätterna säger sig ge part som har begärt muntlig förhandling tillfälle att skriftligen slutföra sin talan innan begäran avslås. Länsrätten i Stockholms län har tagit fram en särskild blankett för det ändamålet.

2.4 Handläggningen av G:s mål

G:s mål handlades på avdelning 2. Avdelningen fann muntlig förhandling obehövlig eftersom

- de faktiska omständigheterna var ostridiga
- utredningen inte behövde kompletteras
- processekonomiska skäl – särskilt då taxeringsintendentens arbetsbörda – talade mot en muntlig förhandling.

Eftersom utredningen var fullständig och G. hade redovisat sina synpunkter på den rättsliga bedömningen, var det enligt avdelningens bedömning inte nödvändigt att ge G. tillfälle att ytterligare utveckla sin talan innan avdelningen dömde i målet.

Montgomery har för sin del kommenterat avdelningens svar:

Vad slutligen angår frågan om G. borde ha beretts tillfälle att, innan målet avgjordes, slutföra sin talan framgår av akten att G. motiverade framställningen om muntlig förhandling med att han önskade framföra ytterligare synpunkter. Avdelningen fann emellertid inte påkallat att bereda G. särskilt tillfälle att slutföra sin talan, eftersom denne redan skriftligen hade redovisat sina synpunkter på den rättsliga bedömningen och en ytterligare plädering enligt avdelningens mening inte kunde påverka utgången i målet. Detta ställningstagande torde inte strida mot 8 § förvaltningsprocesslagen. Som har angetts i det föregående anser jag dock personligen att domstolen bör vara generös när det gäller att bereda part tillfälle att slutföra sin talan. Detta gäller särskilt som en sådan åtgärd inte behöver vara särskilt resurskrävande.

3 BEDÖMNING

3.1 Förvaltningsdomstolarna och de muntliga förhandlingarna

3.1.1 Allmänna synpunkter

Förvaltningsdomstolarna är skyldiga att se till att de mål som de har att handlägga blir tillräckligt utredda. En förvaltningsdomstol har rätt och skyldighet att tala om för parterna om och hur utredningen i målet behöver kompletteras. Den kan själv skaffa in den utredning som den anser nödvändig.¹ Utredning som erbjuds men som domstolen anser inte behövs får den avvisa.

Förvaltningsprocessen är i princip en skriftlig process. Parten eller parterna lägger fram sina yrkanden och utvecklar sina synpunkter i skrivelser till rätten; ibland på domstolens begäran. De flesta målen är också av det slaget att en rent skriftlig handläggning är den lämpliga ur skilda synpunkter, processekonomiska inte minst. Men det finns åtskilliga mål där det behövs inslag av muntlighet för att domstolen med gott samvete skall kunna säga att målet har blivit "så utrett som dess beskaffenhet kräver". Det är ju onekligen så att en muntlig förhandling ibland kan ge både domstolen och parterna bättre möjligheter att skaffa sig nödvändig kunskap resp. att få fram sina synpunkter än en skriftlig handläggning. En muntlig förhandling ger domstolen möjlighet t.ex. att följa upp ett svar eller ett påstående med direkta frågor. En muntlig förhandling kan ge en

¹ Allmän rättshjälp har i skattemål vägrats enskilda med hänvisning till att domstolen har denna utredningsskyldighet.

enskild part den chans att hävda sig, som han menar att han saknar i en skriftlig process mot en tjänsteman, som har till yrke att bl. a. föra sådana processer: många människor *har* lättare att tala än att skriva. I medvetande om dessa förhållanden finns också i förvaltningsprocesslagen bestämmelser om muntliga förhandlingar. Anser domstolen att en sådan förhandling behövs så får domstolen anordna en sådan. En enskild part kan begära att en muntlig förhandling hålls, men han kan aldrig kräva det: för att han skall få den förhandling som han vill ha, måste domstolen dela hans uppfattning att förhandlingen behövs; gör domstolen inte det så blir det ingen förhandling.¹

Förvaltningsprocesslagen ser den muntliga förhandlingen som ett av utredningstekniska skäl betingat komplement till en annars skriftlig process. För en förvaltningsdomstol är vad som kommit fram vid en muntlig förhandling endast en del av det material som den skall bygga sitt avgörande på. I det hänseendet skiljer sig alltså förvaltningsprocessen från processen i en allmän domstol: En sådan domstol skall ju grunda domen i ett civilmål på vad som har kommit fram vid en – muntlig – huvudförhandling (RB 17:2).

I vissa fall är en muntlig förhandling definitivt nödvändig för att domstolen skall kunna leva upp till sin utredningsskyldighet – att erinra om mål som gäller ingrepp mot någons personliga frihet kan vara tillräckligt. I andra fall kan en sådan förhandling vara önskvärd om än inte nödvändig. Under alla förhållanden måste den enskilda part som har begärt en muntlig förhandling anse den viktig och väsentlig. I åter en grupp av fall behövs den – som jag redan har antytt – inte alls.

Antalet muntliga förhandlingar är, om man ställer det i relation till antalet mål, litet. De är vanligare i vissa domstolar än i andra: det finns domstolar som säger sig bifalla alla framställningar om muntlig förhandling som de får ta emot. Den till muntliga förhandlingar restriktive domaren kan anföra olika skäl för sin inställning. Han kan peka på det faktum att förvaltningsprocessen enligt lag och förarbeten är avsedd att vara i första hand skriftlig; inslagen av muntlighet bör följaktligen begränsas till fall där de är oundgängligen nödvändiga för utredningen. Han kan också hävda att de muntliga förhandlingarna tar tid och sänker målavverkningstakten. Själv tycker jag bättre om den senare förklaringen än den förra. Jag menar nämligen att man skall vara generös med att medge muntliga förhandlingar.² Men jag är å andra sidan inte beredd att driva den linjen till priset av en

¹ Denna rätt att begära och under vissa förutsättningar få muntlig förhandling gäller inte för processer i regeringsrätten.

² Jfr budgetministerns uttalande vid en frågestund i riksdagen den 18 januari 1977 (riksdagens protokoll 1976/77, nr 55 s. 8 ff). Budgetministern sade då bl. a.: – – – "det kan förekomma undantagsfall, då det med hänsyn till ärendets bagatellartade karaktär inte finns tillräckliga skäl för muntlighet. Men jag vill betona att detta bör vara – och i verkligheten också är – rena undantagsfall."

dämpad takt i målavverkningen och ytterligare utdragna handläggnings-tider i främst länsrätterna. De långa handläggningstiderna där är ett mycket allvarligt problem och de *måste* ner – och då kan man få avstå från av olika skäl önskvärda men inte nödvändiga muntliga förhandlingar.

I detta sammanhang kan jag inte låta bli att påpeka att formuleringen i 9§ förvaltningsprocesslagen onekligen inbjuder till missuppfattning hos den enskilde som inte är van att läsa lagtext. Den säger inte rent ut att det är domstolen som ensam bestämmer om det skall bli muntlig förhandling eller inte.¹ Det hade kanske inte gjort så mycket om inte begreppet "obehövligt" förekom i sammanhanget. Den enskilde som begär en muntlig förhandling får ju förutsättas anse att den behövs, i motsatt fall hade han inte begärt den. En utformning som inte kan ge den enskilde intrycket av att han själv har det avgörande inflytandet skulle onekligen vara hederligare. Sakligt sett skulle en sådan ändrad utformning inte betyda något. De faktorer som domstolen skall väga in när den skall avgöra om en förhandling är obehövlig eller inte måste domstolen ändå beakta om den skall leva upp till sin utredningsskyldighet.

Inom justitiedepartementet håller man f. n. på med att undersöka vad som kan göras för att komma till rätta med handläggningstiderna i länsrätterna. När man gör det måste man komma in även på förvaltningsprocesslagens regler. Det kan vara lämpligt att se över utformningen av bl. a. 9§. Jag sänder därför över ett exemplar av detta beslut till departementet.

3.1.2 Muntlig förhandling inför ensamdomare ("muntlig förberedelse")

"Muntlig förberedelse" enligt rättegångsbalken förekommer inte i förvaltningsprocessen. Av förvaltningsprocesslagens förarbeten kan endast utläsas att det inte är tänkt att en muntlig förberedelse skall skjutas in under beredningsarbetet inför en kommande muntlig förhandling. Något förbud mot företeelsen som sådan finns dock inte och var, såvitt jag förstår, inte heller avsett. – Två länsrätter, som har yttrat sig i detta ärende, säger sig ibland tillämpa en form av muntlig förhandling inför ensamdomare. En sådan förhandling som naturligtvis står den muntliga förberedelsen nära, innebär att den domare som är ansvarig för målet sammanträffar med den enskilda parten och hans motpart. Jag har tidigare antytt att det i flera fall måste vara nyttigt för utredningen och även viktigt för den enskilde att ett sådant sammanträffande kommer till stånd. Läger man upp ett sådant sammanträffande på ett vettigt sätt bör det kunna ge vad en mer omfattande muntlig förhandling skulle ha gett, men med mindre

¹ I lagen om rättegången i tvistemål om mindre värden finns i 5 § föreskrifter om målets beredande för avgörande. Där uttrycks saken på ett klarare sätt. Det sägs att rätten "bestämmer — — efter omständigheterna i vilken mån handläggningen skall vara muntlig eller skriftlig".

sammanlagd tidsåtgång. En muntlig förberedelse av detta slag kan också vara ett sätt att göra klart för parter och ombud den muntliga förhandlingens funktion i förvaltningsprocessen – något som kan vara bra och nyttigt om inte annat så för framtiden.

När man diskuterar dessa ting måste man emellertid skilja på förfarandet i länsrätterna och kammarrätterna. I en länsrätt är den lagfarne domaren behörig att ensam fatta beslut bl. a. om åtgärder när det gäller målets beredande. Domaren kan då mycket väl i vissa fall hålla en formell muntlig förhandling enligt förvaltningsprocesslagens regler även om syftet med förhandlingen är att bereda målet på det sätt som nu ibland sker i form av "muntlig förberedelse". I kammarrätterna är möjligheterna idag till beslut av ensamdomare däremot mycket begränsade; en "muntlig förberedelse" där skulle knappast innebära några praktiska fördelar.

Som jag ser det kan en muntlig förhandling inför en ensamdomare vara lämplig när det gäller att reda ut komplicerat framställda yrkanden eller när det annars finns behov av att "strama upp" processen. Det kan var ett utmärkt tillfälle för en enskild part att få förklaring om vad som krävs eller förväntas av honom i bevishänseende. Betydelsen av att en sådan här förhandling kan föras under mera avspända former skall inte heller underskattas. Är det däremot fråga om att företa bevisvärdering som sådan t. ex. i fall där den enskilde skall göra troligt att han haft vissa kostnader och liknande bör frågan behandlas inför fullsuttan rätt. – Innan jag lämnar frågan om vad som kan göras för att underlätta handläggningen för alla parter vill jag – i fullständighetens intresse – erinra om vilket förträffligt hjälpmedel som telefonen är även i dessa sammanhang. Många saker kan säkert klaras ut och åtskilliga missförstånd undanröjas under ett telefonsamtal. Mycken tid och stora pengar kan sparas på det sättet.

Det jag nu har nämnt är åtgärder som kan genomföras redan inom ramen för gällande lagstiftning. Jag anser att dessa möjligheter bör tas till vara. Ett sista påpekande i detta sammanhang: håller man vad jag har kallat muntlig förhandling inför ensamdomare så är det självklart att vad som sägs eller annars förekommer skall protokollföras.

3.1.3 Hur och när bör ett avslagsbeslut meddelas?

När en domstol överväger att *inte* bifalla en begäran om muntlig förhandling så meddelar man ibland sitt beslut först i domen. Åtskilliga av dem som har vänt sig hit har varit både irriterade och upprörda över detta. *Aningen* anser den enskilde att domstolen har kört över honom. Han resonerar då på detta sätt. Han har begärt muntlig förhandling. Medan han väntar på kallelsen till den muntliga förhandlingen så ligger han lågt och avstår från att i skriftlig form presentera det ytterligare material han har. Så kommer oväntat både beslutet *och* domen. Då sitter han där med material som han inte fått en chans att lägga fram och som – om han fått

göra det – skulle ha lett till att besvären enligt hans uppfattning hade bifallits. *Eller* också tycker den enskilde att han inte har fått en rättvis rättegång, eftersom han är bättre på att tala än att skriva.

Jag har redan i inledningen till detta beslut sagt att det från formell synpunkt inte finns något att invända mot att domstolen tar ställning till en begäran om muntlig förhandling samtidigt som den dömer i målet. Metoden har den obestridliga fördelen att den kan spara tid för domstolen – ett särskilt avslagsbeslut förutsätter en föredragning eller annan beredning.

Jag menar att metoden med beslut och dom samtidigt utan vidare kan användas i sådana fall där den enskildes talan antingen skall bifallas – dvs. där den enskilde vinner målet – eller inte tas upp till prövning av formella skäl, t. ex. därför att den enskilde har kommit in för sent med sitt överklagande. Men när utgången bedöms bli en annan är det enligt min mening fel att avgöra målet utan att underrätta den som har begärt muntlig förhandling om att hans yrkande ifrågasätts. Han bör ges tillfälle att presentera det material som han ännu inte har lagt fram och att komplettera vad han tidigare har sagt i målet (= slutföra sin talan). Någon allmängiltig regel för hur man då bör gå tillväga låter sig knappast uppställas. Metoden måste anpassas till den faktiska situationen. Här är några exempel på hur man kan göra.

- Gäller processen ett bagatellbelopp eller har muntlig förhandling hållits i en liknande fråga i underinstans eller i samma domstol vad gäller ett annat taxeringsår e. dyl. bör domstolen kunna avslå yrkandet direkt i ett beslut under handläggningen och i samband med det bereda parten tillfälle att slutföra sin talan.
- Bedömer den ansvarige domaren processmaterialet vara tillräckligt även utan en muntlig förhandling bör han meddela parten att domstolen överväger att avslå hans begäran. Om det sedan också skall bli ett avslag eller om en muntlig förhandling skall hållas kommer givetvis att bero på vad parten svarar: vill han eller hon ha en muntlig förhandling så får tyngden av de skäl – gamla och nya – som anförs för denna begäran fälla avgörandet.
- Ligger det en önskan om att få höra vittnen bakom en begäran om muntlig förhandling bör man – sedan man förvissat sig om att vittnet inte skall höras för att styrka ett otvistigt förhållande – ta reda på om inte det tänkta vittnet är villigt att skriva ned sin berättelse: är vittnet det, bör han eller hon få tillfälle till detta. Det är dock självklart att domstolen i dessa frågor håller kontakt med parterna och inte medverkar till att en part i ett osäkert bevisläge förlorar möjligheten att höra ett vittne under ed.

Vad jag nu har sagt om hur domstolarna lämpligen bör hantera begäran om muntlig förhandling är avsedd att användas inte bara i tider av hög

arbetsbelastning. Rekommendationerna bör kunna användas oberoende av arbets- eller balansläget. Det skulle emellertid vara bra om domstolsverket kunde underlätta hanteringen genom att ställa blanketter för de vanligaste situationerna till domstolarnas förfogande. Jag skickar över ett exemplar av detta beslut till domstolsverket.

3.2 Handläggningen av G:s mål

Mot bakgrund av vad jag har anfört i ett tidigare avsnitt (3.1) kan jag fatta mig kort i bedömningen av kammarrättens handläggning av G:s mål.

Processen i kammarrätten inskränkte sig till att parterna lade fram sina yrkanden med hänvisning till vad som tidigare hade sagts i saken. Kammarrätten har ansett att en fortsatt utredning – och därmed också en muntlig förhandling – inte skulle tillföra målet något nytt. Den bedömningen har jag ingen anledning att ifrågasätta. Men även om G. inte skulle ha kunnat tillföra saken något nytt – uteslutet var det dock inte – var det olyckligt och nonchalant mot G. att kammarrätten inte gav honom tillfälle att slutföra sin talan. Jag utgår emellertid från att avdelningen kommer att följa de rekommendationer som jag här har lagt fram och nöjer mig därför med detta uttalande.

4 SAMMANFATTNING

- Förvaltningsprocessen är i princip skriftlig. Muntliga förhandlingar är ibland ett nödvändigt, ibland ett önskvärt komplement till den skriftliga processen. Framställningar om muntliga förhandlingar bör behandlas generöst. En restriktivare inställning kan godtas om den motiveras med nödvändigheten av att använda tid och resurser för att avarbeta stora balanser och korta av handläggningstiderna.
- Åtskilliga frågor, som i och för sig skulle kunna motivera en muntlig förhandling, bör i länsrätt kunna klaras av genom ett personligt sammanträffande mellan parterna och den rotelansvarige domaren. Detta kan ibland ske som en "muntlig förberedelse" (= en enklare muntlig förhandling) i delar av målet. Direkta kontakter – gärna muntliga – mellan domaren och part som har begärt muntlig förhandling bör kunna klara ut åtskilliga frågor och kanske göra en muntlig förhandling obehövlig även från partens synpunkt.
- Överväger domstolen att avslå en begäran om muntlig förhandling bör parten få tillfälle att slutföra sin talan – dvs. komplettera målet med vad han anser nödvändigt – innan domstolens avgörande faller. Att domstolen avslår en begäran om muntlig förhandling samtidigt som man avgör målet bör få förekomma endast när domstolen också bifaller

partens talan i sakfrågan eller när hans talan inte kan tas upp till prövning av formella skäl.

Beslutet överlämnades till justitiedepartementet, domstolsverket, regeringsrätten, kammarrätterna och länsrätterna m. fl.

Skönstaxering – får och bör taxeringsnämnden hämta in uppgifter om socialhjälsbelopp eller gäller sekretess mellan myndigheterna?

En socialläkare, Sven Randén, klagade i ett brev till JO för en patients (J.L.:s) räkning. Saken gällde bl. a. frågan om inte taxeringsnämnden, innan den år 1978 beslöt att skönstaxera J.L. i avsaknad av självdeklaration borde ha hämtat in uppgifter om att J.L. uppburit socialhjälp. J.L. var numera förtidspensionär. Hon var ensamstående med två minderåriga barn.

I beslut, meddelat den 26 mars 1981, konstaterade JO Nilsson inledningsvis att ärendet rörde skönstaxering av en person med sociala problem, en inte ovanlig situation, och att saken hade ett principiellt intresse. I det här aktuella avsnittet av sin bedömning anförde JO sedan följande.

— — —

3.2 Skönstaxering och taxeringsnämndens utredningsskyldighet

3.2.1 Allmänt om taxeringsnämndens utredningsskyldighet i skönstaxeringsfallen

Skönstaxeringar bör i görlig mån undvikas. Skönstaxeringar som görs därför att det inte finns någon självdeklaration visar sig i en hel del fall senare vara ogrundade eller för höga. I sådana fall leder skönstaxeringarna till bekymmer för de enskilda och till merarbete för redan tidigare hårt arbetsbelastade skatte- och indrivningsmyndigheter. Taxeringar och sanktionsavgifter kan behöva undanröjas i skattedomstolarna, anstånd med inbetalning av kvarskatt måste beviljas i avvaktan på besvärspövning och många restföringar av skatt, som senare avkortas eller aldrig går att driva in, sker hos kronofogdemyndigheten.¹

¹ Saken har uppmärksammats bl. a. i riksrevisionsverkets revisionsrapport "Kronofogdemyndighets verkställighet av fordringsanspråk", 1979-11-07.

Riksskatteverket (RSV) har uppmärksammat problemet bl. a. när man år 1977 gav ut en upplaga av en "Handledning för taxering"¹ där man säger bl. a. detta.

Innan skönstaxering beslutas bör TO² ha tagit kontakt med kronofogdemyndigheten för att få upplysning om den skattskyldiges ekonomiska ställning. Är den skattskyldige känd för myndigheten kan TO ofta få upplysningar inte bara om den skattskyldiges inkomst- och förmögenhetsförhållanden utan också om hans betalningsförmåga, resultatet av tidigare indrivningsåtgärder m. m. Dessa upplysningar kan vara värdefulla när det gäller att åstadkomma en välavvägd skönstaxering. Obefogade skönstaxeringar medför betydande olägenheter inte bara för den skattskyldige utan även för berörda myndigheter.

Mindre tillfredsställande indrivningsresultat har ofta visat sig bero på för höga skönstaxeringar.

Det finns – sedan 1978 – en särskild blankett (RSV 3563) som taxeringsnämnderna och numera de lokala skattemyndigheterna för taxeringsnämndernas räkning kan använda när de gör förfrågningar hos kronofogdemyndigheterna.

Är den enskilde folkpensionär (även förtidspensionär inkl. person som uppbär sjukbidrag) eller uppbär han sjukpenning m. m. får taxeringsnämnderna vissa informationer om den enskildes förhållanden genom kontrolluppgift eller annan anteckning på taxeringsavin. Sådana uppgifter kan givetvis vara av stor betydelse när en fråga om skönstaxering skall utredas. Bl. a. kan den tid som en förmån har utgått vara av betydelse i en del skönstaxeringsärenden. Om taxeringsnämnden har behov av närmare upplysningar i fråga om en persons socialförsäkringsförmåner finns alltid möjligheten att direkt – eller genom lokala skattemyndighetens medverkan – begära sådana uppgifter från försäkringskassan (se 18 kap. 5 § lagen om allmän försäkring som numera, fr. o. m. 1981, på denna punkt ersatts av 3 § förordningen (1980:995) om skyldighet för de allmänna försäkringskassorna att lämna uppgifter till andra myndigheter).

3.2.2 Skönstaxeringen av J.L.

Taxeringsnämnden skönstaxerade J.L. 1978 därför att hon inte hade gett in någon deklaration. Det material man hade tillgång till var en taxeringsavi som visade att hon inte hade taxerats 1977 och ett bevis om att J.L. hade nåtts av en anmaning att deklarerat 1978. Däremot hade taxeringsnämnden inte tillgång till några kontrolluppgifter för 1977 års inkomster. Det var mot denna bakgrund som taxeringsnämnden hade att ta ställning till ärendet. Det är klarlagt att taxeringsnämnden beslöt att skönstaxera J.L. utan att ha gjort några föregående undersökningar.

Taxeringsnämndens ordförande hade inte tagit några kontakter med kronofogdemyndigheten eller försäkringskassan före skönstaxeringen. Nämnden följde alltså inte rekommendationen att be kronofogdemyndigheten om upplysningar. Det borde man ha gjort. Jag säger inte att det är säkert att nämnden på det sättet fått något besked av betydelse för saken

¹ En senare upplaga kom år 1979.

² Dvs. taxeringsnämndsordföranden.

men möjligheten fanns. Det är däremot högst troligt att nämnden kunnat få ett besked om att J.L. i maj 1978 hade fått sjukbidrag om man före skönstaxeringen i juni 1978 hade vänt sig till försäkringskassan. Med denna information som utgångspunkt för en undersökning om J.L.:s förhållanden under 1977 hade kanske skönstaxeringen kunnat undvikas. Det är därför beklagligt att sådan utredning inte gjordes. Nämndens handläggning i denna del är visserligen inte felaktig men klart är att den kunde ha varit bättre.

3.2.3 Särskilt om taxeringsnämndens möjligheter att få uppgifter om utbetalad socialhjälp

Jag går nu över till vad jag uppfattat vara en av huvudpunkterna i Randéns anmälan hit. Randén menar att taxeringsnämnden borde ha tagit kontakt med socialförvaltningen för att få uppgift om J.L. hade fått socialhjälp under 1977 och i så fall med vilket belopp. Socialhjälp är inte skattepliktig inkomst. En person som – som J.L. – har socialhjälp som *enda* inkomst är normalt inte deklarationsskyldig (om inte anmaning att lämna deklaration har skett).

Jag vill först rent allmänt säga att taxeringsmyndigheterna i en del fall fortsättningsvis bör söka hämta in uppgifter om utbetalad socialhjälp för att få ett bättre faktaunderlag och därmed kunna förhindra onödiga skönstaxeringar. Andra uppgifter i ett socialhjälsärende, som orsaken till hjälpbehovet etc., är dock sådana att taxeringsnämnderna inte, utan den enskildes samtycke, bör försöka forska efter dem. Jag skall nu utveckla saken närmare.

Uppgifter om utbetalda socialhjälsbelopp kan vara av stor betydelse för en riktig taxering både då skönstaxering övervägs antingen därför att det inte finns någon deklaration eller då nämnden med stöd av en s. k. kontantberäkning överväger att skönsmässigt avvika från en deklaration. Ibland har den enskilde själv lämnat en uppgift om mottagen socialhjälp och den kan behöva kontrolleras. Har då den enskilde lämnat sitt samtycke till en kontroll av uppgifter hos socialförvaltningen bör det vara lätt för taxeringsnämnden att få de uppgifter som man behöver. Ibland finns inte ett sådant samtycke eller så är det fråga om ett fall som J.L.:s där nämnden gärna bör försöka utreda saken på egen hand. Hur bör nämnden eller andra skattemyndigheter då gå till väga?

När man besvarar den frågan måste man ta hänsyn till bestämmelser, som nu på senare tid har ändrats på flera viktiga punkter. Svaret blir därför beroende på när den är aktuell. Avgörande blir om den var eller är aktuell a) perioden fram till den 31 december 1980, b) året 1981 och c) perioden från och med den 1 januari 1982.

3.2.3.1 Perioden fram till den 31 december 1980

De bestämmelser som här är av intresse är 14 § i 1937 års numera upphävda sekretesslag, 7 § lagen om socialregister och 46 § taxeringslagen i dess lydelse före den 1 januari 1981. Med hänsyn till det närmast "historiska" intresse som denna period tilldrar sig, nöjer jag mig med en mer översiktlig framställning.

Beslut om uppburen socialhjälp har varit offentliga enligt sekretesslagens bestämmelse men har omfattats av socialregistersekretessen i den form uppgifterna har tagits in i socialregister. Socialregisterlagen (7 §) har

tolkats så att rätten för andra myndigheter att få ut uppgifter från registret varit begränsad till de myndigheter som enligt samma lag haft skyldighet att i sin tur lämna uppgifter till registret. Taxeringsmyndigheterna har inte hört till denna grupp. Med stöd av 46 § taxeringslagen får dock skattechef anses ha kunnat begära att få ut uppgifter om uppbyggnaden socialhjälp från de sociala myndigheterna. Prövningen av sådana framställningar har det sedan varit de sociala myndigheternas sak att göra. Jag vet att skattemyndigheterna på sina håll också har fått tillgång till materialet. Detta är det ingenting att säga om. Det har troligen också hänt såväl att enskilda taxeringsnämndsordförande själva har begärt och fått ut sådana uppgifter som att de har vägrats detta. Det har emellertid inte varit en påbjuden, rekommenderad eller allmänt tillämplig rutin att en taxeringsnämnd som ett led i utredningen på eget initiativ skall försöka inhämta uppgifter om uppbyggnaden socialhjälp i skönstaxeringsärenden.

3.2.3.2 Året 1981

Sedan den 1 januari 1981 gäller en ny sekretesslag (SFS 1980:100). Enligt den lagen (7 kap. 4 §) gäller att även besluten om socialhjälp, inkl. uppgifter om uppbyggnaden belopp, omfattas av sekretess. Här gäller ett s. k. omvänt skaderekvisit. Detta betyder att en uppgift om en persons personliga förhållanden – även ekonomiska sådana – inte får lämnas ut om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Sekretesslagen gäller uttryckligen även myndigheterna emellan. För regleringen av uppgiftsutbytet mellan olika myndigheter gäller för många områden den s. k. generalklausulen (14 kap. 3 § första stycket). Enligt den skall frågan om utlämnande av en uppgift från en myndighet till en annan avgöras efter en intresseavvägning. Denna regel gäller dock inte uppgifter som faller under socialsekretessen.

Sekretessen hindrar dock inte att uppgift lämnas till annan myndighet, om uppgiftsskyldigheten följer av lag eller förordning (14 kap. 1 §). Regler om uppgiftsskyldighet som är av intresse i detta sammanhang finns dels i 7 § socialregisterlagen, som övergångsvis gäller under 1981, och i 46 § taxeringslagen, som med ingången av 1981 fått en ny lydelse. Som jag nyss sade kan 7 § socialregisterlagen inte anses medföra någon rätt att lämna ut uppgifter från socialregistret till taxeringsmyndigheter. Det återstår då att se om det är möjligt för taxeringsmyndigheterna att begära uppgifterna enligt 46 § taxeringslagen. Denna bestämmelse (se SFS 1980:1086) lyder i aktuella delar:

I denna lag inte särskilt angivna handlingar som behövs för taxering skall på begäran för taxeringskontroll tillhandahållas av myndigheter.

Uppgiftsskyldighet enligt första stycket föreligger dock inte i fråga om handlingar som innehåller uppgifter för vilka sekretess gäller till följd av 2 kap. 1 eller 2 § eller 3 kap. 1 § sekretesslagen (1980:100) eller en bestämmelse till vilken hänvisas i någon av de nämnda paragraferna.

Om en handling innehåller uppgifter för vilka sekretess gäller enligt någon annan bestämmelse i sekretesslagen, föreligger uppgiftsskyldighet enligt första stycket endast om framställningen görs av skattechefen. Om ett utlämnande skulle medföra synnerligt men för något allmänt eller enskilt intresse, föreligger uppgiftsskyldighet

endast om regeringen på ansökan av skattechefen beslutar att handlingen skall lämnas ut.

Sekretess gäller för de aktuella uppgifterna. Någon regel för det sociala området som föreskriver uppgiftsplikt i förhållande till taxeringsmyndigheterna finns inte. Tvärtom innehåller socialregisterlagen en regel om en begränsad uppgiftsskyldighet. Någon skyldighet för sociala myndigheter att lämna ut uppgifterna på grund av föreskriften i 46 § första stycket taxeringslagen finns heller inte mot den bakgrunden. Det återstår då att se närmare på 46 § tredje stycket taxeringslagen. Enligt den regeln ligger det – som tidigare – på skattechefen i länet att göra framställning hos de sociala myndigheterna om att få tillgång till uppgifterna. Detta innebär att taxeringsnämnderna och de tjänstemän i skatteförvaltningen som är underställda skattechefen inte själva är behöriga att begära uppgifterna. Här finns alltså en regel om begränsad uppgiftsskyldighet i socialregisterlagen och en regel om en vidare uppgiftsskyldighet i taxeringslagen. Jag uppfattar situationen så att regeln i 46 § tredje stycket taxeringslagen träder in och kompletterar 7 § socialregisterlagen.

Jag vill med hänvisning till denna analys rekommendera de sociala myndigheterna att de under 1981 som regel bör lämna ut uppgifter om uppbyggnaden av socialhjälp om en skattechef begär det. Ett sådant utlämnande bör nämligen normalt inte anses medföra något "synnerligt men" för något allmänt eller enskilt intresse. I sista hand kan det dock bli regeringen som får ta ställning i en sådan här fråga (jfr 46 § tredje stycket taxeringslagen).

3.2.3.3 Perioden från och med den 1 januari 1982

Socialtjänstlagen träder i kraft den 1 januari 1982. Socialregisterlagen upphör då att gälla. I 65 § socialtjänstlagen har på socialutskottets förslag tagits in en regel om uppgiftsskyldighet som lyder:

Socialnämnden skall på begäran av en annan myndighet till denna lämna uppgifter om utgiven ekonomisk hjälp, om syftet är att undvika felaktiga utbetalningar från det allmänna eller en felaktig taxering.

I motiven till bestämmelsen (socialutskottets betänkande SoU 1979/80: 44 s. 96) sägs bl. a.

Att från socialnämnden utgiven ekonomisk hjälp kan påverka taxeringen framgår av riksskatteverkets anvisningar om avdrag för väsentligen nedsatt skatteförmåga på grund av sjukdom m. m. Enligt anvisningarna är socialhjälp en av de ersättningar som skall beaktas då avdragets storlek fastställs. Även i andra fall, t. ex. vid s. k. skönstaxering, torde uppgifter om ekonomisk hjälp kunna vara av betydelse vid taxeringen.

Åtskilliga skäl kan anföras för att den enskilde bör åsättas en så riktig taxering som möjligt. Att någon blir felaktigt taxerad kan dessutom från social synpunkt medföra att bedömningen av de ekonomiska förhållandena försvåras, vilket kan ge en felaktig bild av hjälpbehovet. En återanpassning till det normala samhällslivet kan också försvåras.

Enligt utskottets mening bör därför socialtjänsten vara skyldig att på begäran lämna taxeringsmyndigheterna uppgifter om ekonomisk hjälp i enskilda fall.

Av propositionen till socialtjänstlagen (prop. 1979/80:1, s. 572) framgår att regeln rör uppgiftslämnande i enskilda fall och inte något generellt uppgiftslämnande.

Denna nya reglering innebär att inte bara skattechefen utan också andra företrädare för taxeringsmyndigheterna, t. ex. en taxeringsnämndsordförande, har rätt att på begäran få tillgång till uppgifter om en person har fått socialhjälp bl. a. för att förhindra en felaktig skönstaxering. Den möjligheten som sålunda öppnar sig bör man självfallet utnyttja.

Jag föreslår att RSV och skattecheferna i samråd med företrädare för de uppgiftslämnande myndigheterna ger taxeringsnämnderna stöd när det gäller att hämta in uppgifter om socialhjälp – liksom för övrigt även för förfrågningar till försäkringskassorna – genom rekommendationer för taxeringsarbetet efter 1982 års ingång och genom lämpligt utformade blanketter för förfrågningarna.

— — —

Vissa övriga ärenden

När får senast beslut om fastighetstaxering fattas?

I 20 kap. 11 § fastighetstaxeringslagen står följande:

Fastighetstaxeringsnämnden skall senast den 31 januari under taxeringsåret meddela beslut om taxering av fastighet, som ingår i distriktet.

En fastighetstaxeringsnämndsordförande (FTO) frågade i ett brev till JO om fastighetstaxeringsnämnden (FTN) fick fatta beslut efter den 31 januari 1981 vid 1981 års allmänna fastighetstaxering. Anledningen till frågan var innehållet i skrivelser från riksskatteverket (RSV) resp. skattechefen i länet. I skattechefens brev hette det bl. a. med hänvisning till RSV:s skrivelse: "Som framgår måste FTO räkna med att under första delen av februari månad ombesörja rättelser av sådana felaktigheter som kommit fram vid tester i samband med databehandlingen. — — — Fastighet som av någon anledning undgått taxering bör även taxeras — — —."

I beslut, meddelat den 19 mars 1981, anförde JO Nilsson detta.

Rättsesituationen utgör — som jag ser det — inget problem från principiell synpunkt. Det förefaller mig närmast självklart att ett fel av typ felskrivning skall kunna rättas till med minsta möjliga omgång och krångel. Det betyder att så länge FTN är igång så är det nämnden som bör rätta felet.

Taxeringssituationen är inte lika enkel. Ett ställningstagande till den frågan kräver, som jag ytterligare utvecklar det längre fram, en tolkning av reglerna och en analys av deras syfte plus en granskning av konsekvenserna för främst ägaren av olika möjliga alternativ. Dessa förhållanden måste man då ta hänsyn till:

- Taxeringsarbetet håller på till den 5 juni 1981, dvs. FTN kan ompröva sina beslut fram till den dagen.¹
- Fastighetsägarna skall få underrättelse om de beslutade taxeringarna senast den 15 april 1981.² Lokala skattemyndigheten måste dessförinnan ha fått in för beredning och registrering de uppgifter som behövs för att framställa underrättelserna. Efter den 15 april börjar följaktligen den omprövningsperiod som alltså håller på till den 5 juni.
- Berednings- och registreringsarbetet har anses kunna klaras endast om FTN tog sina "grundbeslut" senast den 31 januari 1981.

Väger man samman dessa omständigheter och vad som i övrigt sagts i förarbetena (se prop. 1979/80: 40 s. 175) ligger den slutsatsen nära till hands att anta att datumet den 31 januari inte anger den definitiva gränsen i tiden för FTN:s "beslutsförmåga". För det antagandet kan man onekligen anföra mycket goda skäl. Jag skulle våga påståendet att bestämmelsen – tillämpad efter bokstaven – i dagens situation skulle leda till resultat som knappast var avsedda och i varje fall inte framstår som rimliga. Det räcker i det sammanhanget med att erinra om dessa fakta. Om den 31 januari 1981 skulle vara en absolut deadline för beslut om taxering, så återstår endast utvägen att genom besvär till länsrätten få en fastighet taxerad om fastigheten av ett eller annat skäl inte blivit det. Att det finns ett taxeringsvärde har inte bara myndigheterna ett intresse av och det finns ingen anledning anta att någon ägare skulle slippa ifrån att få ett taxeringsvärde åsatt. Det är känt att förvaltningsdomstolarna har en mycket stor arbetsbelastning. Det tar följaktligen lång tid att få en sak prövad och avgjord. Att *först* vänta i värd tid på att få ett taxeringsvärde och *sedan* genom olika former av besvär till skattedomstolarna rätta till de inkomst- och förmögenhetstaxeringar som har hunnit bli felaktiga under tiden – det är en utveckling som varken de enskilda eller myndigheterna har någon anledning att applådera. Jag tycker att den tolkning som jag här har tillåtit mig är den som i dagens läge är den förnuftigaste och jag ser därför ingen anledning att ytterligare kommentera skattechefens uttalande i brevet till bl. a. nämndordförandena.

Lokala skattemyndighetens utredningsansvar i ärende om skattetillägg

I samband med inspektion av en lokal skattemyndighet granskades en bunt färdigbehandlade självdeklarationer med tillhörande handlingar som avsåg utredningen i ärendet, taxeringsnämndens beslut och lokala skattemyndighetens beslut om skattetillägg m. m. Självdeklarationerna hade lämnats till 1980 års taxering. I ett ärende var förhållandena dessa.

Taxeringsnämnden hade taxerat en ca 45-årig kvinna, frånskild och utan barn, med avvikelse från hennes självdeklaration. I deklarationen hade kvinnan som inkomst tagit upp sjukpenning från försäkringskassan med 42 520 kr och en löneinkomst med 784 kr. Av kontrolluppgifter på taxeringsavin framgick att löneinkomsten rätteligen uppgick till 3 026 kr avseende hela året. Kvinnan medgav efter förfrågan från taxeringsnämnden att beloppet 784 kr ändrades till 3 026 kr. Hon förklarade sig inte närmare i

¹ och ² Riksdagen har nyligen beslutat att flytta fram bl. a. dessa slutdagar en månad (SFS 1981: 163).

saken. Taxeringsnämnden ändrade taxeringen. Lokala skattemyndigheten gav kvinnan tillfälle att yttra sig över ifrågasatt skattetillägg. Hon svarade inte. Beslut om skattetillägg avseende 20% av skatten på 2242 kr meddelades. Någon närmare utredning i saken gjordes inte innan beslutet fattades.

Under inspektionens gång inhämtades från försäkringskassan att kvinnan varit sjukskriven sedan juli 1978 och fortfarande under 1980. Ansökan om förtidspension hade givits in i december 1980. Hon hade lidit av olika fysiska sjukdomar och depression. Diagnosen var nu psykisk insufficiens.

JO Nilsson antecknade följande till inspektionsprotokollet.

Frågan om lokala skattemyndighetens utredningsansvar regleras i 116 p § taxeringslagen och i riksskatteverkets föreskrifter och anvisningar m. m. om skattetillägg och förseningsavgift (RSV Dt 1979: 8), avsnitt 4.5.1. I anvisningarna sägs bl. a.

Skyldigheten att beakta eftergiftsreglerna *ex officio* är alltså begränsad till de fall då frågan om eftergift har aktualiserats av vad som har förekommit i ärende hos lokal skattemyndighet eller mål hos domstol om särskild avgift.

Uppgift som har betydelse för bedömningen av eftergiftsgrunden ålder framgår av deklaration, kontrolluppgift för anställd och taxeringsavi. Frågan om eftergift på annan grund aktualiseras oftast genom att den skattskyldige har tagit kontakt med taxeringsmyndigheterna. I vissa fall kan den skattskyldiges bristande erfarenhet utläsas redan av deklara-tionshandlingarna. Det torde vidare i många fall vara möjligt att bilda sig en uppfattning om huruvida felaktigheten är ursäktlig med hänsyn till den oriktiga uppgiftens beskaffenhet. Av handlingarna i ärendet kan framgå omständigheter som tyder på att den skattskyldige lider av sjukdom eller handikapp. När det finns grund att anta att viss eftergiftsgrund föreligger, skall beslutsfattaren höra med den skattskyldige om ytterligare upplysningar kan lämnas för bedömningen av frågan om eftergift.

I föreskrifterna, avsnitt 4.5.5 Sjukdom, sägs bl. a. följande.

Såväl fysiskt som psykiskt sjukdomstillstånd hos den skattskyldige kan medföra eftergift av skattetillägg om sjukdomen kan antas ha menligt påverkat dennes förmåga att lämna en korrekt deklaration. Sjukdomen som sådan utgör inte grund för eftergift utan det skall föreligga ett samband mellan sjukdomen och förseelsen eller underlåtenheten. Läkarintyg eller intyg från försäkringskassa bör dock infordras endast om det anses erforderligt för bedömningen.

Enligt min mening innebär nämnda bestämmelser och anvisningar att en lokal skattemyndighet, som ställs inför ett ärende av detta slag, med de tillgängliga uppgifterna som bakgrund *ex officio* bör inleda en undersökning i frågan om eftergift av skattetillägg bör beslutas.

Vem är behörig att företräda dödsbo i taxeringsmål?

JO Nilsson meddelade den 16 juni 1981 beslut i ett ärende där några delägare i ett dödsbo hade klagat över att de inte kunnat bevaka sina intressen i ett mål om dödsboets taxering. Målet var sådant att vissa dödsbodelägare hade sinsemellan motstridiga intressen. I beslutet behandlade JO Nilsson dels frågan om vem som är behörig att företräda dödsbo i taxeringsmål, dels frågan om lämpliga rutiner hos domstolen för kontroll av ombudsfullmakt. Avslutningsvis anförde JO Nilsson att det knappast fanns utvecklade och klara rutiner för hur behörighetsfrågan borde hantearas i skattemål där dödsbo är part. Beslutet överlämnades mot denna bakgrund till justitiedepartementet och domstolsverket.

Kommunikationsrutiner hos kammarrätt

K. Björk, som företrädde en skattskyldig, W., klagade hos JO över hur kammarrätten i Jönköping handlagt W:s skattemål. Förhållandena var i korthet dessa.

W. hade överklagat sina inkomsttaxeringar 1977 till kammarrätten i Jönköping. Taxeringsnämnden hade frångått hans deklARATION i flera hänseenden. Bl. a. hade man inte godtagit W:s beräkning av garage- och parkeringskostnader. I processen i länskatte-rätten hade frågan om dessa kostnader inte utvecklats närmare. I sin besvärsskrivelse till kammarrätten lade W. inte heller fram någon utredning i detta hänseende, utan frågan aktualiserades endast genom ett blankt yrkande "Jag vidhåller också min beräkning av bilkostnaderna". Taxeringsintendenten yttrade sig över besvaren och avstyrkte bifall till dessa genom att hänvisa till länskatte-rätens skäl. Detta yttrande sändes över till W. "för kännedom" den 1 oktober 1979. Kammarrätten föredrog målet den 15 oktober 1979. Dagen efter, den 16 oktober, kom W. in med erinringar och bifogade bl. a. en förteckning över erlagda parkeringsavgifter under viss tid 1978 för att därmed belysa sina kostnader under 1976. Den 17 oktober 1979 sände kammarrätten över W:s erinringar till skattechefen "för kännedom". Kammarrätten meddelade dom i målet den 19 oktober 1979.

Kammarrätten yttrade sig i ärendet och redogjorde bl. a. för de tre olika blanketter som används vid kommunikering av inkomna besvärsskrivelser och yttranden. En skrivelse kan sändas till part

- med föreläggande att komma in med yttrande (Dv 623);
- med beredande av tillfälle att komma in med yttrande (Dv 625);
- för kännedom (Dv 628).

I beslut, meddelat den 24 oktober 1980, anförde JO Nilsson bl. a. följande.

— — —

Material som en part ger in i ett mål vid domstol skall hans motpart (om det finns en sådan) få tillfälle att ta del av och bemöta. Den principen är för

förvaltningsdomstolarnas del lagfäst i förvaltningsprocesslagen där det heter att rätten "skall ge sökande eller klagande tillfälle att ta del av svar och det som hör till svaret och att inom viss tid yttra sig över detta, om det ej är obehövt" (12 §).

Kammarrätten har tydligen ansett att det var "obehövt" att få W:s synpunkter på vad taxeringsintendenten säger i sitt yttrande, (dvs. att – med den i dessa sammanhang vanliga terminologin – kommunicera yttrandet med honom). Man nöjde sig ju med att skicka över yttrandet "för kännedom". Den bedömningen kan diskuteras. Jag skall dock inte föra den diskussionen här. Jag nöjer mig med att betona att det inte är självklart att kommunicering skall underlåtas i sådana fall, där ett intendentsyttrande innehåller endast ett bestridande med hänvisning till vad som har förekommit i lägre instanser.

Kammarrättens åtgärd att sända över intendents yttrande till W. var avsedd som en ren serviceåtgärd. Det är naturligtvis bra att domstolarna ger parter och andra service t. ex. genom att se till att de förses med material som visserligen kanske inte innebär något sakligt nytt men ändå inte är utan intresse. Men det finns alltid en risk/möjlighet att mottagaren uppfattar vad som sålunda var avsett som "serviceunderrättelse" på ett annat sätt och – som W. – griper tillfället att ytterligare utveckla sin ståndpunkt. Denna risk/möjlighet gör – som jag ser det – att domstolen rimligen måste vänta lagom tid, åtminstone ett par veckor, med att behandla ett mål där ena parten har fått material "för kännedom" om man nu inte väljer att tala om när man tidigast planerar att avgöra målet. Att göra på detta senare sätt har enligt min erfarenhet goda skäl för sig. I detta fall sände kammarrätten yttrandet för kännedom till Björk/W. den 1 oktober och lät föredra målet den 15 i samma månad. Detta var för tidigt enligt min mening. – – –

När kammarrätten fick W:s synpunkter, som alltså gällde avdragen för garage- och parkeringskostnader, tyckte man inte det fanns anledning att låta taxeringsintendenten få del av dem. Man gjorde den bedömningen att målet inte genom dem tillfördes något nytt. Följaktligen fann man inte heller anledning att skjuta på domen. Man nöjde sig med att sända brevet för kännedom till skattechefen och meddelade dom två dagar senare. Man kan på goda grunder även på denna punkt diskutera kammarrättens bedömning och agerande. Björk har själv pekat på ett skäl varför taxeringsintendenten borde ha fått del av utredningen, det skälet nämligen att intendenten inte enbart är de fiskala intressenas företrädare utan även de skattskyldigas. Jag tycker själv att formell kommunikation med taxeringsintendenten borde ha skett. En konsekvens av detta är då att kammarrätten borde ha skjutit på domen eller – alternativt – senare låtit föredra målet på nytt. – – –

Rättelse av dom och redovisning av skiljaktig mening hos förvaltningsdomstolarna

I ett beslut, meddelat den 27 mars 1981, behandlade JO Nilsson två frågor om handläggningen av mål hos förvaltningsdomstolarna – rättelse av dom och redovisning av skiljaktig mening. I beslutet gav JO sin syn på hur dessa frågor borde hanteras av förvaltningsdomstolarna mot bakgrund av iakttagelser som hade gjorts i samband med inspektioner av två länsrätter då särskilt utformningen av domar i skattemål m. m. granskades. JO:s

beslut överlämnades till domstolsverket, kammarrätterna och länsrätterna.

Bör svarsfrist i lösbrev från en myndighet anges i ett visst antal dagar eller till ett visst bestämt slutdatum?

I ett brev till JO klagade en skattskyldig, H., över hur en lokal skattemyndighet skött hans ärende om jämkning av preliminär skatt. H. berättade detta. I januari 1979 gav han in en preliminär självdeklaration med sin jämningsansökan. I mitten av februari fick han ett telefonsamtal från lokala skattemyndigheten och svarade på framställda frågor. Den 23 februari for han till Nigeria. Efter återkomsten den 10 mars gick han igenom sin post och fann en skrivelse från lokala skattemyndigheten med anhållan om vissa uppgifter. Skrivelsen var daterad den 26 februari. Lokala skattemyndigheten ville att H. inom åtta dagar efter mottagandet av skrivelsen skulle lämna upplysningar i ärendet i fråga om sju närmare angivna punkter. Han började den 12 mars ordna med kopior av de handlingar som lokala skattemyndigheten hade begärt. Dagen därpå fick han ett nytt brev från lokala skattemyndigheten. I det brevet meddelades att hans ansökan inte "föranleder något beslut, då Ni inte efterkommit anmodan att lämna kompletterande uppgifter". – I myndighetens yttrande till JO i ärendet förklarades bl. a. att det andra brevet skickats ut eftersom "svar inte hade kommit in inom den tid som myndigheten hade funnit skälig".

I beslut, meddelat den 5 februari 1981, anförde JO bl. a. följande.

— — —

H:s jämningsärende var inte ett enkelt och rutinmässigt jämningsärende. Det behövde utredas närmare. — — —

Myndighetens första brev till H. sändes som lösbrev. Man anhöll om uppgifter inom åtta dagar från mottagandet. Dryga två veckor efter det första brevet sände man ut det andra brevet till H.

Jag anser att en lokal skattemyndighet i ett ärende av detta slag mycket väl kan sända ut en skrivelse med anhållan om uppgifter i lösbrev. Detta är tidsbesparande även för den enskilde, som då inte behöver besväras med att lösa ut handlingar på posten.

I det här fallet skulle H. svara lokala skattemyndigheten inom åtta dagar från mottagandet. Myndigheten kan dock inte veta när han tog emot brevet, eftersom det skickades som lösbrev. Det är därför som man i ärendet talar om "skälig tid".

Jag vill här lägga några kritiska synpunkter på den inom förvaltningen vanliga metoden att *även i lösbrev* begära svar inom ett visst bestämt antal dagar från mottagandet.

Med denna teknik bäddar myndigheten för en onödig konflikt med den enskilde, som hålls i en svävande situation. Den enskilde vet när han faktiskt mottagit brevet men han vet också att myndigheten inte vet detta utan bara kan göra antaganden, antaganden som – liksom i H:s fall – kan leda till godtyckliga beräkningar om "skälig tid" och problem i den fortsatta handläggningen av ärendet.

Alternativet till denna metod är att i stället direkt sätta ut det slutdatum (dag, månad, år) då myndigheten vill ha svaret. Att räkna ut en slutdag är

ju f. ö. just vad myndigheten gör när den – låt vara i efterhand – bestämmer vad som är "skäligen tid". Begär man svaret till ett visst datum så vet den enskilde vad som gäller och vad myndigheten har för planer för ärendets fortsatta handläggning. Tar han emot brevet så sent att fristen blir för kort eller sedan svarsdatumet redan har passerats, har han med slutdatumet fått ett direkt incitament att ta kontakt med myndigheten och begära anstånd med svaret. Att han har denna rätt till anstånd bör gärna framgå av myndighetens brev till honom med en formulering av denna typ: "Tar Ni emot detta brev så sent att Ni inte räknar med att hinna svara eller sedan svarsdatumet har passerats bör Ni snarast be om anstånd med svaret hos myndigheten, som då kan bestämma en ny slutdag."

Att H. inte svarade på det första brevet inom, som myndigheten uttrycker det, "skäligen tid" borde inte ha medfört att ärendet "avslutades" på sätt som skedde med det andra brevet. Åtta dagar från mottagandet är inte någon lång frist och inte heller, som jag nyss utvecklade, någon för myndigheten helt klar tidsfrist. Myndigheten borde också ha tagit hänsyn till att H. kunde ha varit bortrest den närmaste tiden efter det att det första brevet gick ut. Handlingarna i jämkningsärendet visade ju att H., som bodde i Vällingby, hade vistats utomlands åren 1975–1978 och att han nu hade en anställning i Luleå. Mot denna bakgrund hade det, när lokala skattemyndigheten nu krävt så mycket uppgifter av honom, bl. a. vissa intyg, varit lämpligt att man antingen väntat ytterligare någon vecka eller också sökt kontakta honom på nytt. Detta hade kunnat ske genom att man som tidigare i ärendet sökt honom per telefon (hans arbetsplats fanns antecknad i ansökningen) eller skickat ut en påminnelse.

Även om jämkningsärenden skall behandlas skyndsamt är ingen – varken sökande eller myndigheten – betjänt av att ett ärende där man bett den enskilde att ge in en utförlig ytterligare utredning avslutas med ett "avslag" så som skedde genom det andra brevet. Det låg ju i H:s intresse att prestera utredningen. Han hade också efter hemkomsten börjat att ordna med sitt material genom att kontakta sin bank. Han möttes då av det andra brevet.

JO behandlade herefter närmare myndighetens åtgärd att skicka ut detta brev. Sammanfattningsvis konstaterade JO att ärendet inte skötts på ett tillfredsställande sätt. JO:s beslut skickades till riksskatteverket för kännedom.

Handläggning av ett ärende om anstånd med inbetalning av kvarstående skatt

En socialläkare, Sven Randén, skrev ett brev till JO för en patients (J. L.:s) räkning. Saken rörde detta.

J. L. är en ensamstående kvinna med två barn – tidigare socialhjälpstagare, så småningom förtidspensionär med sjukbidrag. Kvinnan har svårigheter att själv klara av sina kontakter med myndigheter och andra; hon har kontakt med en socialläkare. – Hösten 1978 får socialläkaren vid ett av hennes besök reda på att hon har blivit skönstaxerad och påförts sanktionsavgifter vid beskattningen. Han hjälper henne att överklaga hos länskattevärdinnan. – Senare samma höst får hon en slutskattsedel som utvisar kvarskatt. Vid besök hos socialläkaren får hon hjälp att ansöka om

anstånd med att betala in kvarskatten. I denna ansökan åberopas två grunder: sjukdom och det faktum att hon har anfört besvär hos länskatte-rätten. Ett intyg av läkaren bifogas. – I början av januari 1979 får hon avslag av lokala skattemyndigheten på sin ansökan. I avslagsbeslutet talas bara om sjukdomsgrunden. Beslutet har fattats av en tjänsteman, H. – Den 15 januari får hon – efter kvarskatteavdrag – ut bara 48 kr. på sin pension. Socialläkaren kontaktar lokala skattemyndigheten; han får beskedet att kvinnan borde ha begärt existensminimum i samband med pensionsutbetalningen eller också socialhjälp. Samma dag beslutar lokala skattemyndigheten att ge J. L. anstånd därför att taxeringsintendenten har tillstyrkt hennes besvär. Länskatte-rätten undanröjer därefter taxeringarna och sanktionsavgifterna.

I sitt brev säger Randén bl. a. att det i hans intyg i anståndsärendet bl. a. sagts att J. L. hade svårt att förstå myndigheters skrivelser och blev mycket rädd och upprörd över dem.

I beslut. meddelat den 26 mars 1981. anförde JO Nilsson bl. a. detta.

J. L.:s ansökan om anstånd med inbetalningen av kvarskatten delades upp och diariefördes under två olika diarienummer, den ena avseende anståndsgrunden "sjukdom" och den andra avseende anståndsgrunden "besvär hos skatterätten". De båda ärendena handlades av två skilda handläggare. H. avgjorde genast det ärende som jag nämnde först. H. gjorde inte i beslutet någon hänvisning till att ärendet beträffande den andra grunden fortfarande var under prövning i avvaktan på taxeringsintendentens yttrande.

Jag anser att det var riktigt av lokala skattemyndigheten att så snart som möjligt ta ställning till J. L.:s ansökan på den första anståndsgrunden (sjukdom). I den andra delen av ärendet måste man ju avvakta taxeringsintendentens yttrande. Särskilt om myndigheten kan bifalla ansökan redan på den första grunden är det ju viktigt att beslutet meddelas så snart som möjligt. Men också i avslagsfall, där den skattskyldige ju har rätt att överklaga beslutet hos länsstyrelsen, är det viktigt att beslutet meddelas snabbt.

Gör man som lokala skattemyndigheten gjorde i det här fallet – dvs. gör man två ärenden av en ansökan – är det ett "måste" att man har särskilda rutiner som säkerställer en korrekt handläggning. Det hade man uppenbarligen inte i det här fallet. Det var ju direkt olämpligt att man i det första beslutet inte brydde sig om att hänvisa till att ärendet fortfarande var under prövning vad gällde den andra anståndsgrunden och det med ett annat diarienummer och en annan handläggare. J. L. hade om detta skett kunnat få klart för sig att hon kunde vänta sig ett besked även i den delen. Lokala skattemyndigheten har förklarat att man, med anledning av vad som har hänt i detta ärende, ändrat sina rutiner så att dessa stämmer överens med vad jag nu har sagt. Det är mycket bra.

De lokala skattemyndigheterna har numera, fr. o. m. slutet av år 1979, fått ökade möjligheter att på ett enkelt sätt meddela anstånd med inbetalning av skatt än tidigare. De nya reglerna innebär bl. a. att lokala skattemyndigheten inte behöver höra taxeringsintendenten i fall av den här typen utan att man kan ta ställning till ärendet själv. Dessa nya regler bör kunna medföra att ärenden av detta slag klaras snabbare och smidigare än vad som tidigare kunnat ske. Behovet av att dela upp handläggningen av ett

anståndsärende på det sätt som skett i J. L.:s fall bör efter denna ändring också bli betydligt mindre.

Lokala skattemyndigheten vägrade J. L. anstånd på den första grunden, sjukdom. Man menade att J. L.:s skattebetalningsförmåga på grund av sjukdom inte hade förändrats i nära anslutning till de aktuella uppbördsterminerna. Randén har ifrågasatt om detta är en riktig tolkning av bestämmelserna. Enligt Randén skulle H. ha menat att J. L. i stället borde ha sökt existensminimum hos försäkringskassan eller socialhjälp. Lokala skattemyndigheten har inte gått in på det som Randén sist har sagt.

Beslut i anståndsärenden kan överklagas till länsstyrelsen men inte vidare till skattedomstol. Någon domstolspraxis i denna typ av ärenden finns alltså inte. Bestämmelsen i 48 § uppbördslagen har kommenterats av Tore Lundin i boken Uppbörd av skatt (2:a uppl., s. 151). Lundin menar att anstånd kan medges när den skattskyldige tillfälligtvis av omständigheter som han inte kan råda över eller liknande inte kan betala skatten eller har stora svårigheter att göra detta. Anstånd kan då medges någon tid till dess den skattskyldiges situation kan antas ha förbättrats. Lundin fortsätter:

Enbart arbetslöshet eller sjukdom m. m. är således inte tillräckligt skäl för anstånd utan därutöver krävs att skattebetalningsförmågan nedsatts till följd därav. Genom utbyggnaden av socialförsäkringarna utges numera så stora ersättningar, att skattebetalningsförmågan knappast kan anses bli nedsatt vid arbetslöshet och sjukdom.

Jag har under hand tagit reda på att länsstyrelsen i Stockholms län vid prövning av besvär över de lokala skattemyndigheternas beslut i dessa anståndsärenden har en praxis som nära ansluter till Lundins uttalande. Tillämpningen av den här aktuella anståndsgrunden är alltså ganska restriktiv. Det förhållandet att en person under en längre tid fått socialhjälp, sjukbidrag eller förtidspension leder alltså inte s. a. s. automatiskt till att anstånd med inbetalning av kvarskatt beviljas.

Jag ser ingen anledning att här diskutera den praxis som sålunda utvecklats sig. Låt mig bara säga att den synes mig kunna leda till resultat som i det enskilda fallet kan bli stötande. Denna effekt kan förhindras om lokala skattemyndigheten tar upp ärendet som en fråga om nedsättning av skatteavdrag med hänsyn till existensminimum kan medges i stället (jfr reglerna i 41 § uppbördslagen). Man ser alltså ansökningen om anstånd även som en ansökan om existensminimum och begär vid behov kompletterande uppgifter från sökanden. Sedan fattar man beslut även i frågan om existensminimum. Nedsättning av avdrag för kvarskatt med hänsyn till existensminimum kan då medges redan på den grunden att inkomsten är låg. Det är inte ovanligt att de lokala skattemyndigheterna gör på detta sätt. Det är alltså möjligt att J. L. kunde ha medgetts existensminimum om den saken prövats. Jag anser att lokala skattemyndigheten gärna borde ha gjort en sådan prövning i det här fallet. Atminstone borde man i det första beslutet ha antytt den möjlighet som här kunde föreligga. Jag vill bestämt mena att J. L. i allt fall borde ha fått någon hjälp, inte minst med hänsyn till sin situation. Lokala skattemyndigheten hade ju tillgång till ett läkarintyg i ärendet som gav stöd för en sådan serviceåtgärd.

Förvaltningslagens regel om kommunikation är tillämplig i ackordsärende hos länsstyrelse

I samband med JO:s inspektioner av uppbördsenheten hos två länsstyrelser granskades akter i ackordsärenden. I två fall iaktogs att man hos länsstyrelsen inte gett sökande tillfälle att yttra sig över vad kronofogdemyndigheten sagt i ärendet innan länsstyrelsen fattade beslut.

I beslut, meddelat den 8 juli 1980, anförde JO Nilsson i fråga om den ena iakttagelsen bl. a. följande.

Detta ärende handlar om länsstyrelsens handläggning av ärenden om s. k. underhandsackord, jfr 62 § uppbördslagen och förordningen (1965: 852) om ackord och avskrivning rörande vissa skatter. I sådana ärenden brukar länsstyrelsen regelmässigt hämta in yttrande från kronofogdemyndigheten. Så skedde också i detta fall. I sitt yttrande i ärendet föreslog kronofogdemyndigheten att sökandens ackordsframställning skulle lämnas utan bifall. I yttrandet redovisades ganska utförligt den utredning som kronofogdemyndigheten hade gjort. Yttrandet innehöll bl. a. en utredning rörande sökandens fastighetsinnehav och ställda säkerheter. Länsstyrelsen fattade beslut om att avslå framställningen utan att först ge sökanden tillfälle att yttra sig över vad kronofogdemyndigheten sagt. Det är denna underlåtenhet som jag har tagit upp till behandling i detta ärende.

När en länsstyrelse handlägger ett ackordsärende är det fråga om myndighetsutövning mot enskild. Detta medför att ärendet ska handläggas enligt förvaltningslagens bestämmelser, jfr 1–3 §§ förvaltningslagen. Bl. a. bestämmelsen i 15 § förvaltningslagen om myndighets kommunikationsplikt är alltså tillämplig i dessa ärenden. Detta innebär bl. a. att länsstyrelsen i ett ackordsärende måste låta sökanden få ta del av det som har tillförts ärendet genom annan än honom själv och ge honom tillfälle att yttra sig över det. Detta är huvudregeln. Det finns dock några undantag, bl. a. att kommunikation kan underlåtas om det är uppenbart obehövligt.

I det aktuella fallet skulle sökanden givetvis ha fått tillfälle att svara på kronofogdemyndighetens yttrande innan länsstyrelsen beslöt i ärendet. Om så hade skett hade länsstyrelsen kanske inte behövt fatta det ytterligare beslut i ärendet, där man efter ytterligare utredning kom att bifalla ett något mindre fördelaktigt ackord för sökanden än det som den första framställningen rörde.

Länsstyrelsen är medveten om att handläggningen av ärendet inte var korrekt. Jag låter det stanna vid mitt nu gjorda påpekande.

Riksskatteverket och Rikskuponger

I brev till JO från enskilda togs frågan om riksskatteverkets (RSV:s) befogenhet att utfärda anvisningar om måltidskuponger upp. Verkningarna av anvisningarna¹ var enligt anmälarna *dels* att restaurangerna inte gav återbetalning på lämnade kuponger, vare sig i kontanter eller kuponger av mindre valörer – vilket kunde få till följd att restaurangerna "avrundade"

¹ Se RSV:s anvisningar för värdering av förmån av fri respektive subventionerad lunch vid inkomst av tjänst (RSFS 1979:54, RSV Dt 1979: 17).

sina priser uppåt. *dels* att det inte var tillåtet att använda kupongerna efter arbetstidens slut.

I beslut, meddelat den 7 juli 1980, hänvisade JO Nilsson till att näringsfrihetsombudsmannen (NO) hade prövat frågan ur konkurrenssynpunkt. NO hade funnit att reglerna medförde en viss risk för att priskonkurrensen försvagades i prislågen strax under 15 kr. JO anförde i frågan om RSV får ge anvisningar som kan få sådana verkningar bl. a. följande.

Föreskrifter om skatt till staten skall meddelas genom lag (Regeringsformen – RF – 8 kap. 3 §). Riksdagen ensam stiftar lag (RF 1 kap. 4 §). Riksdagen kan överlämna åt regeringen (”delegera till regeringen”) att i dess ställe meddela föreskrifter i vissa ämnen. ”Skatt till staten” är *inte* ett sådant ämne där rätten att meddela föreskrifter kan delegeras (RF 8 kap. 7 §). Begreppet ”skatt till staten” är emellertid inte helt entydigt till sin innebörd och omfattning. Gränsen mot ”avgifter” – i fråga om vilka delegering till regering (och kommun) kan förekomma – är t. ex. inte alltid så lätt att bestämma. – Även om våra skattelagar är detaljrika så innehåller de inte – och kan inte rimligen heller innehålla – en fullständig reglering av hela skatteområdet i alla dess aspekter. Den komplettering som behövs för att få det hela att fungera får regeringen (eller den myndighet som regeringen bestämmer) utfärda antingen därför att RF direkt säger att så får det gå till eller därför att riksdagen i en lag uttryckligen har lämnat ett sådant uppdrag (= gjort den delegeringen). Verkställighetsföreskrifter – dvs. praktiskt/administrativa föreskrifter – kan regeringen utfärda direkt med stöd av RF (8 kap. 13 §). Exempel på delegering från riksdagen i lag kan man hitta i kommunalskattelagen 42 § 3:e stycket där det står att ”regeringen eller efter regeringens bemyndigande riksskatteverket fastställer för varje kalenderår föreskrifter för värdering av bilförmån enligt de grunder som anges i anvisningarna” (till kommunalskattelagen som även den har status av lag – min anm.).

Självklart är att föreskrifter som utfärdas med direkt stöd av RF eller enligt riksdagens bemyndigande (= efter delegering) binder andra myndigheter och enskilda. Men vid sidan av föreskrifter som är bindande förekommer det att myndigheterna utfärdar råd och anvisningar som inte är det. Och att myndigheterna gör det beror på att de enligt sina instruktioner har att verka för bl. a. effektivitet och likformighet inom det egna ansvarsområdet. Ta t. ex. RSV. Enligt sin instruktion (SFS 1970:752, senast ändrad och omtryckt 1979:538) är RSV central förvaltningsmyndighet i fråga om bl. a. beskattning och uppbörd och med uppgift bl. a. att ”genom råd och anvisningar främja en riktig och enhetlig tillämpning av gällande föreskrifter inom verksamhetsområdet” (2 och 3 §§). Att sådana anvisningar behövs och är väsentliga både för de skattskyldiga och för organ och funktionärer på skatteområdet lär knappast kunna bestridas. Men detta förhållande får självklart inte leda till att man genom anvisningsverksamheten de facto skapar regler som det är riksdagens sak att bestämma om.

Efter denna principiella utveckling åter till den aktuella frågan. En förmån av mindre värde som har lämnats i annat än pengar skall inte tas upp som intäkt om det kan antas att förmånen inte har varit avsedd att utgöra direkt vederlag för utfört arbete (jfr 32 § 3 mom. kommunalskattelagen). Vidare föreskrivs i ett tillägg till den paragrafen att om den skattskyldige

avstår från förmånen och i stället får ersättning i pengar så bör förmånen i regel bedömas som direkt vederlag/betalning för arbete som han har utfört. När dessa bestämmelser kom till sade bevillningsutskottet bl. a. (Bev U 1956: 52 s. 13):

Ur strängt principiell synpunkt föreligger det givetvis inte anledning att i beskattningshänseende göra åtskillnad mellan värdet av erhållna naturaförmåner och kontant ersättning. Träffar emellertid beskattningen förmåner av sådan art, att de av de skattskyldiga inte med rätta uppfattas som avlöningsförmåner utan mera har karaktär av åtgärder för att stimulera de anställda till bättre arbetsprestationer eller för att underlätta och skapa trivsel i arbetet och liknande, föreligger emellertid enligt utskottets mening starka skäl att göra avsteg från principen om naturaförmånens likställighet i beskattningshänseende med kontantersättning. — — —

Det torde ligga i sakens natur att bestämmelser av denna art kommer att bli föremål för olika bedömanden och därigenom kommer att vålla beskattningensmyndigheterna ett visst merarbete, särskilt innan en fastare praxis hunnit bildas. — — — Med hänsyn till önskvärdheten att från första början samma normer i huvudsak tillämpas i hela landet vill utskottet i detta sammanhang starkt understryka angelägenheten av att riksskattenämnden — som förutsatts i propositionen — genom vägledande uttalanden skapar förutsättningar för en enhetlig tillämpning.

Det är alltså mot denna bakgrund som man skall se den aktuella anvisningen och de regler som Rikskuponger har bestämt för sin verksamhet efter samråd med RSV. Jag kan inte finna att RSV i detta fall har agerat på ett sätt som ger mig anledning att göra mera i denna sak.

1.11.1980, 1980-11-01 eller den 1 november 1980 — att datera i blanketter

En skattskyldig påpekade i ett brev till JO att taxeringsmyndigheterna fortfarande använder det gamla dateringssystemet, vilket kunde leda till missförstånd för deklareranter som anpassat sig till det nya dateringssystemet när de skulle fylla i blanketten.

I beslut, meddelat den 28 november 1980, anförde JO Nilsson bl. a. följande.

Riksdagen, statsrådsberedningen och statskontoret har utfärdat rekommendationer i frågan (riksdagens skrivregler, statsrådsberedningens anvisningar för propositionsskrivning och statskontorets handledning Dokumentteknik — Systematisk maskinskrivning).

— — — Riksdagens skrivregler visar att alfanumerisk form används i löpande text och numerisk form i enlighet med den nya standarden i protokollshuvuden, tabeller, parentetiska förklaringar och sådant.

Jag har också sett att man i deklaraionsblanketterna använder det gamla dateringssystemet. Där finns bl. a. frågan "Hade Ni 1.11.1979 hemmavarande barn, fött efter 1.11.1963?". Jag har förstått att riksskatteverket tidigare övervägt att gå över till den nya numeriska formen men stannat för att t. v. inte göra så.

— — —
Någon föreskrift som säger hur datum skall skrivas finns inte. Bl. a. riksdagen har rekommenderat att sammanhanget får avgöra vilken av de

två formerna – den numeriska (1980-11-01) resp. den alfanumeriska (den 1 november 1980) – som skall användas. Den ståndpunkten utesluter andra dateringsalternativ. Jag tycker själv att den är riktig inte minst därför att en begränsning av alternativen minskar riskerna för missuppfattningar.

2. Folkbokföring

Felaktig mantalsskrivning — yttrande från den enskilde inhämtades inte m. m.

JO Nilsson anförde i ett beslut den 10 mars 1981.

1 ANMÄLAN

I augusti 1979 skrev Eskil Wahlström hit och klagade på att han och hans hustru felaktigt mantalsskrivits i annan kommun än den där de faktiskt bodde. Jag har senare fått reda på att Eskil Wahlström avlidit sommaren 1980.

Wahlström skrev i brevet: Han och hans hustru Brita hade sedan 1966 varit bosatta på Alviksvägen 7 i Bromma där de också varit mantalsskrivna. Han arbetade som tjänsteman vid LM Ericsson i Västberga. Tillsammans med sin hustru ägde han ett fritidshus. Kolsrum 2:7 i Högsby kommun. Fastigheten kallas allmänt Ljungbacka.

Wahlström fortsatte. När han och hans hustru kom hem från en utlandsresa den 7 april 1979 hade de fått ett brev från lokala skattemyndigheten i Oskarshamn. I brevet sas att deras mantalsskrivningsadress ändrats till Ljungbacka, Högsby kommun. Brevet innehöll också två skattsedlar, nya försäkringsbesked och en kopia av den anmodan om ändrad mantalsskrivningsort som Högsby kommun ställt till lokala skattemyndigheten. De hade tidigare inte fått någon förfrågan, vare sig muntlig eller skriftlig, om de var bosatta på Ljungbacka. Sista dagen att överklaga var den 15 april. Den 10 april skickade Wahlström en besvärsskrivelse till länsskatterätten i Kalmar. Något svar hade han ännu inte fått. Han tyckte att det var psykiskt påfrestande att leva i sådan ovisshet och framhöll att om någon av dem blev sjuk och måste läggas in på sjukhus så var de hänvisade till Oskarshamn eller Kalmar.

I brevet berättade Wahlström vidare att enligt G. Brandberg på lokala skattemyndigheten skulle Sven-Olof Blad hos Högsby kommun fortfarande vidhålla att de borde vara skrivna i Högsby och hela affären bero på en dispyt med kommunen angående sophämtning.

Wahlström frågade avslutningsvis om det verkligen var rätt att en kommundiensteman helt egenmäktigt och utan fog kunde bestämma över deras mantalsskrivningsort.

2 UTREDNING

Wahlströms anmälan skickades till Högsby kommun för upplysningar och yttrande efter hörande av utredningssekreteraren Sven-Olof Blad. Kommunen anför.

Högsby kommun har 1979-02-02 genom sitt ombud i mantalsskrivningsärenden, utredningssekreterare Sven-Olof Blad, till Lokala skattemyndigheten i Oskarshamns fögderi inlämnat en ansökan i mantalsskrivningsärende beträffande makarna Wahlström. I ansökan yrkades, att makarna Wahlström mantalsåret 1979 skulle upptagas i mantalslängden för Högsby kommun och församling, fastigheten Kolsrum 2:7, enär sådana uppgifter muntligen erhållits beträffande vistelsens regelbundenhet på fastigheten, att mantalsskrivning borde ske på densamma. Stöd för dessa uppgifter finns också i skrivelse till Högsby kommun från herr Wahlström 1978-01-15 där de tre sista raderna lyder: "Vad sker med sopor under tiden 16 oktober-14 maj, jag vistas nämligen, med undantag för några veckor, på Ljungbacka, även under den tiden." Beträffande herr Wahlströms påstående att dispyten om sophämtningen ligger till grund för mantalsskrivningsärendet får Högsby kommun härmed bestämt och entydigt tillbakavisa detta.

Vid kontakt med Lokala skattemyndigheten har uppgifter erhållits om att remissyttrandet från makarna Wahlström uteblivit på grund av dels olyckliga omständigheter vid postbefordringen, dels makarnas utlandsvistelse. Efter överklagandet av beslutet i mantalsskrivningsärendet har ytterligare undersökningar visat, att makarna Wahlström ej borde mantalsskrivas på fastigheten Kolsrum 2:7 i Högsby kommun. Detta har också Lokala skattemyndigheten i Oskarshamns fögderi kommit fram till, vilket bekräftas av deras skrivelse till Länskatteerätten i Kalmar län 1979-06-05. Högsby kommun vidhåller därför inte att makarna Wahlström skall mantalsskrivas på fastigheten Kolsrum 2:7.

Wahlström svarade på vad kommunen sagt. Han undrade vem som lämnat de muntliga uppgifter som det talas om i yttrandet. Han skickade vidare med en kopia av en dom från länsrätten i Kalmar län. Enligt denna hade länsrätten bifallit besvären, varför makarna Wahlström slutligen blev mantalsskrivna i Stockholm för år 1979.

Jag begärde sedan yttrande från lokala skattemyndigheten i Oskarshamns fögderi. Jag ville veta vilka åtgärder myndigheten vidtagit för att kommunicera kommunens ansökan med makarna Wahlström innan myndigheten fattade sitt beslut. Fögderichefen G. Brandberg svarade för lokala skattemyndigheten. Han anför detta.

Jämlikt 64 § FBK skall den vars mantalsskrivning är i fråga lämnas tillfälle att yttra sig i ärendet. Yttrandet inhämtas på det sätt myndigheten finner enklast och snabbast. Yttrandet får inhämtas på telefon. Då erfarenheten lärt att skriftväxling med Stockholms lokala skattemyndighet vanligen dragit mycket långt ut på tiden och stundom varit ett hinder för justering av mantalslängden försökte lokala skattemyndigheten att nå Wahlström per telefon såväl å Ljungbacka som i Bromma, men utan resultat.

Själv är jag bosatt i Högsby kommun och har sett makarna Wahlström bygga ett garage intill vägen och då jag vet att Ljungbacka, som f. öv. till och med är försedd med en mindre ladugård, är i gott skick och lämpat för åretrunboende hade jag felaktigt fått den uppfattningen att fråga var om s. k. "gröna vågare", som efter sin pensionering flyttat ut från storstaden.

I detta fall gjordes icke – vad jag kan förstå – någon kollationering av Stockholms fögderi och erhöles mot förmodan svar tämligen omgående med påföljd att makarna blevo mantalsskrivna i Högsby församling. När jag senare i ortspresen blev uppmärksamrad om misstaget vidtog jag alla åtgärder som överhuvudtaget kunde göras för att få en snabb rättelse till stånd.

Wahlström svarade på vad lokala skattemyndigheten hade sagt. Han sade att något brev med begäran om yttrande inte sänts ut från lokala skattemyndigheten till någon av de båda adresserna. Den enda försändelsen från lokala skattemyndigheten var den som innehöll nya skattsedlar. Den var först adresserad till Ljungbacka, Högsby, men returnerades av posten med påskriften "Endast sommaradress". Lokala skattemyndigheten lade försändelsen i nytt kuvert och skickade den till adressen i Bromma. Wahlström menade att adressen i Bromma alltså inte kunde ha varit okänd för lokala skattemyndigheten.

Jag har tagit del av besvärsakten från länsrätten i Kalmar län.

3 BEDÖMNING

Eskil och Brita Wahlström har – utan att de fått möjlighet att påverka beslutet – mantalsskrivits på en annan ort än den där de hade sin stadigvarande bostad och där Eskil Wahlström arbetade. Detta ger upphov till följande frågor.

– På vilka grunder får en kommun begära ändring av den s. k. mantalstommen?

– Hur bör en lokal skattemyndighet handlägga ett sådant här mantalsärende och på vilka grunder bör ett beslut om ändring fattas?

Innan jag besvarar frågorna skall jag i korthet redogöra för vilka bestämmelser som gäller.

Länsstyrelsen upprättar årligen en stomme till mantalslängd. När lokala skattemyndigheten den 1 mars skrivit under den övergår den till att bli mantalslängd. I 41 § folkbokföringsförordningen (FBF) och 64 § folkbokföringskungörelsen (FBK) finns bestämmelser om när, av vem och hur ansökan om mantalsskrivning med avvikelse från stommen får göras och bestämmelser om handläggningen. Ansökan görs hos lokala skattemyndigheten. Ansökningstiden går ut den 5 februari mantalsåret. Ansökan får göras av enskild person när det gäller hans mantalsskrivning och av kommun i fråga som rör den kommunen. Lokala skattemyndigheten skall ge part som inte är sökande tillfälle att yttra sig. Detta innebär att om en kommun är sökande skall dels den enskilde, dels den kommun, där denna

person dittills varit mantalsskriven, få yttra sig om de vill. Skriftväxling mellan de två berörda lokala skattemyndigheterna skall också ske så att ingen blir mantalsskriven på mer än ett ställe eller felaktigt utelämnas. Oavsett om ansökan om mantalsskrivning bifalles eller avslås skall den beslutande lokala skattemyndigheten underrätta alla parter om beslutet senast den 15 mars mantalsåret (43 § FBF).

När Sven-Olof Blad, som hade utsetts att föra Högsby kommuns talan i mantalsskrivningsärenden under 1979, skrev till lokala skattemyndigheten i Oskarshamn fögderi motiverade han sitt yrkande om att Eskil och Brita Wahlström skulle tas upp i mantalslängden för Högsby kommun så här: "Vistas regelbundet på Ljungbacka under sådana omständigheter att de bör mantalsskrivas där."

Det är nästan genant att behöva påpeka att ett sådant här yrkande skall motiveras. Blads "motivering" är ett löst påstående.

Kommunen säger i sitt yttrande hit att man fått sådana muntliga uppgifter om regelbundenheten av makarna Wahlströms vistelse på Ljungbacka att Wahlströms borde mantalsskrivas där. Vem som lämnat dessa muntliga uppgifter och exakt vad uppgiftslämnaren sagt uppges inte. Det är därför inte möjligt för mig att bedöma innehållet i och trovärdigheten av uppgifterna. Jag kan alltså inte avgöra om det var motiverat av Blad att göra en ansökan om ändrad mantalsskrivning för makarna Wahlström. Jag utesluter inte möjligheten att Blad låtit sig bli ett offer för ryktesspridning och rent skvaller.

Kommunen åberopar i sitt yttrande också ett skriftligt uttalande från Eskil Wahlström från januari 1978 i sophämningsärendet. Helt klart är emellertid att detta skriftliga påstående ensamt inte skulle kunna motivera Blads ansökan till lokala skattemyndigheten.

Under alla förhållanden borde Blad i sin ansökan ha redovisat motiven för sitt yrkande. Att inte Blad gjort detta tycker jag är dåligt. Länsrättens akt visar att Blad inte ändrat uppfattning om var makarna Wahlström skulle vara mantalsskrivna trots att de hade sagt i besvären att de hade stadigvarande bostad i Bromma och att Eskil Wahlström förvärsarbetade i Stockholm. Blads inställning, som han inte heller denna gång motiverat, förstår jag inte. Den verkar minst sagt oresonlig. Blad ådrar sig kritik för det sätt som han skött ärendet. Jag låter det stanna vid detta.

Som jag nämnde inledningsvis skall lokala skattemyndigheten ge part, som inte är sökande, tillfälle att yttra sig i ärendet. Regeln är emellertid – formuleringen till trots – inte undantagslös. KommunikERING kan enligt uttalanden i propositionen¹ underlåtas i vissa fall. Jag går inte här närmare in på skillnaden mellan författningstext och förarbeten. Huvudregeln är obestridligen ändå att part skall få tillfälle att yttra sig. Detta framgår också av 15 § förvaltningslagen som innehåller allmänna bestämmelser om skyldigheten att inhämta yttrande från part. Här sägs detta.

¹ prop. 1967:88 s. 78

Ärende får ej avgöras utan att sökande, klagande eller annan part underlättas om det som tillförts ärendet genom annan än honom själv och tillfälle beretts honom att yttra sig över det. Myndigheten får dock avgöra ärende utan att så skett.

1. om åtgärderna är uppenbart obehövliga.

3. om det kan befaras att genomförandet av beslutet i ärendet annars skulle avsevärt försvåras eller

4. om ärendets avgörande ej kan uppskjutas.

Lokala skattemyndigheten inhämtar yttrandet på det sätt som myndigheten tycker är enklast och snabbast. Yttrandet får inhämtas per telefon. Jfr 64 § FBK.

Lokala skattemyndigheten har sagt att man sökt få tag i makarna Wahlström per telefon. Men det gjorde man därför att lokala skattemyndigheten i Stockholm brukar ta så lång tid på sig att svara. Det skälet begriper jag inte. Om nu lokala skattemyndigheten i Stockholm brukar vara så långsam med att svara kunde väl denna "väntetid" ha använts till att skicka iväg kommunens ansökan till makarna Wahlström som kanske t. o. m. skulle ha hunnit svara under tiden. Även om det många gånger är mest praktiskt att kommunicera med den enskilde så sent som möjligt, dvs. sedan alla övriga yttranden kommit in, är det ju inget som hindrar att en första kommunicering sker på ett tidigt stadium om man befarar att ett yttrande – som i detta fall från lokala skattemyndigheten i Stockholm – kommer i sista minuten. Man slipper då riskera att ett beslut i ärendet inte kan fattas eftersom den enskilda parten inte fått tillfälle att yttra sig alls i ärendet.

Sedan makarna Wahlström sökts förgäves på telefon både på Ljungbacka och i Bromma skulle de skriftligen fått tillfälle att yttra sig. Att detta har underlåtit har myndigheten inte ens försökt förklara. Lokala skattemyndighetens underlåtenhet att ge makarna Wahlström tillfälle att yttra sig i ärendet är allvarlig. För detta skall den kritiseras starkt.

När Brandberg hos lokala skattemyndigheten fattade beslutet om att makarna Wahlström skulle mantalsskrivas på Ljungbacka hade han tydligen följande att gå efter:

- Blads sällsynt svagt underbyggda ansökan för kommunens räkning
- blankt bifall från lokala skattemyndigheten i Stockholms fögderi på framställningen från lokala skattemyndigheten i Oskarshamn att makarna Wahlström skulle utelämnas i mantalslängden för Stockholms kommun¹
- sina egna iakttagelser av makarna Wahlström
- vetskap om att makarna Wahlström inte fått yttra sig över Blads ansökan.

¹ Stockholm svarade med denna stämpel på blanketten: Stockholms kommun har såvitt nu kan bedömas ingen erinran mot framställningen.

Att Brandberg i detta läge biföll Blads ansökan är lika uppseendeväckande som allvarligt. Som skäl för beslutet har på underrättelsen kryssats i rutan "Bosatt den 1 november året före mantalsåret på den ort och fastighet som anges i beslutet om mantalsskrivning". I ärendet fanns inga dokumenterade uppgifter om var makarna Wahlström var bosatta den 1 november 1978. Genom att fatta beslut på så lösa grunder och utan att ha hört makarna Wahlström har Brandberg grovt åsidosatt förvaltningsrättens regler. Jag hoppas att Brandberg inser hur allvarligt det fel är som han har begått och att han inte upprepar det. Jag förutsätter då självklart att Brandberg känner till den betydelse som mantalsskrivning och kyrkobokföring har för den enskilde i många olika sammanhang. Jag låter – om än med betydande tvekan – det stanna vid denna kritik som jag uttalat.

Innan jag avslutar ärendet skall jag beröra några punkter som anknyter till det felaktiga mantalsskrivningsbeslutet.

Makarna Wahlström kyrkobokfördes aldrig i Högsby församling utan har hela tiden varit kyrkobokförda i Västerleds församling i Stockholm. Tydligen har pastorsämbetet i Högsby aldrig rekvirerat personakterna för makarna Wahlström. Kyrkobokföringen har alltså inte ändrats av den felaktiga mantalsskrivningen. Jag går inte vidare med någon utredning i denna del.

På grund av den felaktiga mantalsskrivningen skrevs makarna Wahlström in i Kalmar läns allmänna försäkringskassa – retroaktivt per den 1 januari 1979. Jag har förgäves försökt att utreda på vilket sätt och när denna registrering gjorts. Sedan länsrätten i Kalmar län i dom under hösten 1979 beslutat att makarna Wahlström skulle vara mantalsskrivna i Stockholm såg Brandberg på lokala skattemyndigheten till att försäkringskassans kontor i Högsby fick del av domen. Registreringsändringen hos Stockholms läns allmänna försäkringskassa kom dock att göras först under hösten 1980 och av andra anledningar. Skälet till att denna registrering inte kom att göras tidigare tillhör de saker som det inte gått att få utrett.

Enligt Eskil Wahlström skulle i samma försändelse som lokala skattemyndighetens beslut om den ändrade mantalsskrivningen ha legat nya försäkringsbesked. Jag har på olika sätt försökt få fram närmare uppgifter om detta men har dessvärre inte lyckats. Jag måste därför lägga ned utredningen även i denna del.

Jag vågar påstå att ett intensivt arbete har lagts ner för att söka reda ut vad som har hänt och inte hänt i detta ärende och varför. Trots detta är det åtskilliga frågor som står kvar obesvarade. Det är djupt olustigt att behöva konstatera det men jag måste ge upp här och låta frågorna bli obesvarade. Jag avslutar ärendet och hänvisar till den kritik som jag uttalat ovan mot Blad och mot Brandberg.

Felaktiga grunder för att ifrågasätta beslut om ändrad kyrkobokföring

I ett brev hit klagade en person, B., över att pastorsämbetet i Värmdö församling i en skrivelse till lokala skattemyndigheten i Stockholm hade ifrågasatt om inte hans dotter hade flyttat från församlingen och in till Stockholm.

Yttrande inhämtades från kyrkobokföringsinspektören som hörde den tjänsteman, N. A., som hos pastorsämbetet hade ansvaret för åtgärden.

I beslut, meddelat den 11 februari 1981, anförde JO Nilsson bl. a. följande.

Ärendet berör främst frågan på vilka grunder ett pastorsämbete bor underrätta ett annat pastorsämbete enligt 33 § folkbokföringskungörelsen (1967: 495). Paragrafen lyder så här:

Pastorsämbetet i församling där en person vistas men ej är kyrkobokförd underrättas genast, när annat pastorsämbete eller lokal skattemyndighet finner anledning antaga att personen bör kyrkobokföras i vistelseförsamlingen.¹

N. A. har sagt att han fann att objektivt godtagbara skäl förelåg att underrätta lokala skattemyndigheten för utredning. Han stödjer sig på det förhållandet att B:s hustru och en son tredskoskrivits i Bromma och att dottern ensam var kvarskrivna på familjens fastighet — —

Underrättelsen från pastorsämbetet till lokala skattemyndigheten — "ADRESSUPPGIFT från pastorsämbetet enligt 33 § FBK" — är under-tecknad av K. A. Förutom namn- och adressuppgifter har hon på blanketten skrivit detta: "Moder och broder tredskoskrivna i Sth. men har överklagat beslutet. Vi har just yttrat oss över klagoskriften och vidhåller att B., Birgit (moder) med son skall vara skrivna i Sth. Nu fann vi att även en dotter finns här, som förmodligen bara är 'skenskriven' på ön."

Att B:s hustru och son tredskoskrivits i Bromma och att dottern — som f. ö. var över 20 år — fortfarande var skriven i Värmdö väckte pastorsämbetets misstankar om att dotterns kyrkobokföring var fel är en sak. Men genom att till synes inte på något sätt undersöka var dottern faktiskt vistades och ändå anmäla till lokala skattemyndigheten att dottern "torde vistas" på B:s adress i Bromma har pastorsämbetet begått ett direkt fel. Härigenom missledde pastorsämbetet också lokala skattemyndigheten.

Ordet skenskriven som pastorsämbetet använder är inte ett vedertaget begrepp och bör inte användas i skrift i allmänna handlingar, inte ens om det anges inom citationstecken. Att pastorsämbetet inte heller angett varför dottern skulle vara vad man kallar skenskriven gör saken ännu allvarligare. Jag måste kritisera pastorsämbetet för det sätt som det skött detta ärende på.

¹ Av 54 § folkbokföringskungörelsen framgår, såvitt rör kyrkobokföringen bl. a. i Stockholm, att sådan anmälan görs till lokala skattemyndigheten.

3. Exekution

Utmätning av kapitalbelopp av fordran enligt lagsökningsutslag har felaktigt fått vila i väntan på en detaljkomplettering beträffande räntesatsen. Anmärkningar även mot kompletteringen och redovisningen av utsökningsmålet

JO Nilsson anförde i ett beslut den 3 juli 1980.

I ANMÄLAN

I ett brev till JO uppger advokatfirman Wennerholm och Auerbach AB (genom advokaten Olle Wennerholm) detta.

Den 14 mars 1979 översände en på undertecknad advokatbyrå anställd, biträdande jurist, till Kronofogdemyndigheten i Huddinge distrikt ett av Stockholms tingsrätt meddelat utslag för verkställighet. Ärendet erhöll hos Kronofogdemyndigheten Dnr 1532/79.

Kronofogdemyndigheten utfärdade en handling betecknad "Anmodan om komplettering av enskilt mål", dagtecknad den 26 mars 1979. Anmodan innehöll en begäran om rättelse hos tingsrätten enligt rättegångsbalken 17:15. Vi kontaktade Kronofogdemyndigheten per telefon, men kom ej i kontakt med handläggande tjänstmannen, varför vi i skrift till Kronofogdemyndigheten begärde ett förtydligande av vad Kronofogdemyndigheten avsåg med sin anmodan. Vid ny telefonkontakt med Kronofogdemyndigheten den 29 mars 1979, med en tjänsteman vid namn von Mecklenburg, omtalade denne att tingsrätten vid utskriften av utslaget icke angivit räntesatsen å det fordrade kapitalbeloppet. Kronofogdemyndigheten utfärdade därefter en ny anmodan om komplettering av enskilt mål, dagtecknad den 29 mars 1979, i vilken icke upptagits någon frist inom vilken kompletteringen skulle vara Kronofogdemyndigheten tillhanda.

Genast efter telefonsamtalet den 29 mars med Kronofogdemyndigheten – och innan den nya anmodan erhållits – dikterades en skrift till Stockholms tingsrätt, vari angavs att rättelsen måtte företagas skyndsamt eftersom Kronofogdemyndigheten i sin första anmodan utsatt en tidsfrist, vilken skulle vara tillända under sista veckan av april månad. Därefter erhölls den nya anmodan från Kronofogdemyndigheten, vilken icke upptog någon tidsfrist. Vi har därefter avvaktat Stockholms tingsrätts rättelse, vilken av tingsrätten genom påteckning å lagsökningsutslaget verkställdes den 23 maj 1979.

Genast efter vi erhållit tingsrättens rättade utslag, översändes detsamma till Kronofogdemyndigheten genom skrivelse den 30 maj 1979.

Kronofogdemyndigheten har därefter, genom en handling "Vidare-sändning redovisning", dagtecknad den 9 juli 1979, återsänt samtliga handlingar till oss med motivering, att Kronofogdemyndighetens kompletteringsföreläggande icke efterkommits.

Stockholms tingsrätts utslag innebär, att tingsrätten förpliktat gäldenären att till sökanden betala ett kapitalbelopp av 39057 US-dollar och 25 cent, eller motsvarande belopp i svenskt mynt, efter å betalningsdagen gällande kurs. – Vi förmenar, att Kronofogdemyndigheten haft att omedelbart verkställa utmätning beträffande kapitalbeloppet. Genom Kronofogdemyndighetens underlåtenhet härutinnan kan sökanden ha tillfogats avsevärd skada.

Kronofogdemyndigheten har avvisat ärendet från vidare handläggning, trots att den begärda kompletteringen inkommit till Kronofogdemyndigheten redan någon av de första dagarna i juni månad, och således mer än en månad innan beslutet om avvisandet av ärendet. Vi förmenar, att Kronofogdemyndigheten icke ägt avvisa ärendet, då detsamma kompletterats vid tidpunkten för beslutets fattande; särskilt som en fortsatt handläggning av ärendet icke kan ha inneburit skada för tredje man.

Den senare, av Kronofogdemyndigheten förtydligade anmodan om rättelse, har icke innehållit någon tidsfrist. Vi förmenar därför, att Kronofogdemyndigheten överhuvud icke ägt avvisa ärendet från vidare handläggning.

Enär rättelsen endast avsett räntebeloppet har utslaget i allt fall kunnat verkställas i vad avser kapitalbeloppet. Vi förmenar därför, att avvisning- en endast hade kunnat avse verkställighet i vad avser räntebeloppet.

Då den för beslutets innehåll ansvarige kronofogden vid telefonsamtal förklarar, att ärendets handläggning står i överensstämmelse med Kronofogdemyndighetens rutiner, synes påkallat, att klarlägga desamma och med hänsyn till de rättsförluster, som kan tillfogas sökandena, åtgärder vidtagas för åstadkommande av ändring.

Wennerholm skickade med kopior av lagsökningsutslaget, brevväxlingen mellan advokatfirman och kronofogdemyndigheten och advokatfirmans brev till Stockholms tingsrätt.

2 UTREDNING

Anmälan skickades till kronofogdemyndigheten i Huddinge distrikt. I sitt yttrande uppger myndigheten genom kronofogden P Falk:

De av anmälararen framställda sakuppgifterna vitsordas. Vad beträffar myndighetens rutiner får jag därutöver anföras. Reglerna om komplettering av mål återfinnes i utsökningskungörelsen (SFS 1971:1098). I 9 § 2 st sagda författning stadgas att om ansökan om verkställighet är ofullständig så att den ej kan prövas skall myndigheten bereda sökanden tillfälle att avhjälpa bristen. Någon bestämd tidsfrist för komplettering i utsökningsmål finns inte angiven av lagstiftaren. I föreskrifter och anvisningar för exekutionsväsendet, FAX, har väsendets centralmyndighet, Riksskatteverket, rekommenderat en kompletteringstid om längst tre månader. Med hänsyn till den stora mängd utsökningsmål som belastar kronofogdemyndigheten i Huddinge tillämpar myndigheten generellt en tidsfrist om en månad vid komplettering av dylika mål. Undantag från denna huvudregel kan i vissa fall medges. I detta sammanhang må framhållas, att sökanden när komplettering begärts alltid har möjlighet att meddela anstånd med verkställigheten för att undvika att målet avvisas om han anser den an-

givna tidsfristen att ombesörja kompletteringen vara allt för knapp. Har målet inte kompletterats inom den utsatta tiden så att det är verkställbart redovisas det till sökanden med uppgift om att begärd komplettering inte har inkommit.

Vad avser det anmälda målet anser jag, i likhet med anmälaren, att myndigheten omedelbart bort verkställa målet i den del det avsett kapitalbeloppet. I de mål där endast viss del är verkställbar och målet i övrigt kräver ytterligare utredning är det också brukligt att myndigheten verkställer målet i den del det är exigibelt. På grund av ett förbiseende i detta fall har dock hela målet kommit att vila i avvaktan på komplettering av ränteyrkandet. Detta är en brist i handläggningen som jag beklagar. Jag har emellertid låtit vidtaga åtgärder så att en upprepning av ett dylikt misstag näppeligen kan äga rum.

Vad beträffar anmälares uppfattning att målet inte bort avvisas med hänsyn till att den begärda kompletteringen inkommit till kronofogdemyndigheten mer än en månad innan beslutet om avvisning fattades kan jag förstå att handlingssättet kan förefalla förbryllande. Till viss del har dock anmälares missuppfattat sakförhållandet. Beslutet att avvisa ett ofullständigt mål fattas direkt efter det att tidsfristen för komplettering utgått. På grund av myndighetens synnerligen stora arbetsbelastning har det ibland – t. ex. under semestertiden och vid särskilt stor arbetsanhopning – inträffat att det dröjt någon månad innan beslutet kunnat effektueras och målet redovisas. Den redovisning, dagtecknad 1979-07-09, som anmälaren åberopar, har således inte inneburit att beslut att avvisa målet fattats denna dag, utan blott att redovisningen har ägt rum sagda datum. Jag tillstår självfallet att det är otillfredsställande att det dröjt så lång tid från avslagsbeslutet till dess målet redovisats till sökanden. Förhållandet har emellertid varit det samma för samtliga mål, således även för de mål i vilka verkställighet ägt rum. Att redovisningen i det nu aktuella fallet kommit att dröja en avsevärd tidsrymd har haft sin förklaring i att myndigheten vid tidpunkten i fråga haft speciellt stora balanser med oredovisade mål. Dessa balanser har uppkommit genom att myndigheten sedan lång tid tillbaka haft brist på personal samt att befintlig personal under våren varit huvudsakligen engagerad med administrativt arbete i samband med att kronofogdemyndigheten omorganiserats i enlighet med kronofogdemyndighetsutredningens intentioner. Vidare har REX-systemet, ett ADB-orienterat redovisningssystem, införts vid kronofogdemyndigheten under våren 1979. Även introduktionen av detta hjälpmedel har självfallet inneburit stora påfrestningar på personalen med ty efterföljande eftersläpningar på andra arbetsområden. För närvarande har dock myndighetens vakanser kunnat hjälpligt fyllas och befintliga balanser har arbetats ned. Det är således min förhoppning, att myndigheten fortsättningsvis skall kunna redovisa verkställda mål betydligt skyndsammare än som tidigare varit fallet.

Vad slutligen beträffar anmälares påstående, att den förnyade begäran om rättelse inte innehållit någon tidsfrist och att myndigheten därför inte ägt avvisa målet, torde det hela tiden ha stått helt klart för sökanden att kompletteringstiden varit en månad. Någon upprepning av tidsfristen har därför inte synts behövlig.

Till sist vill jag framhålla att jag omedelbart efter det jag fått reda på det misstag som begåtts låtit verkställa målet. Utmättningsförrättning har således ägt rum 1979-07-30, varvid gäldenärsbolaget befunnits sakna utmättningsbara tillgångar.

Falk bifogade kopior av dagboksblad och protokoll i det aktuella utskökningsmålet. UD 1532/79.

Advokatfirman har fått tillfälle att yttra sig över Falks svar. Man har dock inte använt sig av den möjligheten.

3 BEDÖMNING

Anmälaren gör gällande att kronofogdemyndigheten har gjort fel i tre hänseenden. Han har

- underlåtit att verkställa utmätning för kapitalbeloppet
- avvisat ärendet trots att den komplettering som hade begärts hade kommit in
- avvisat ärendet med hänvisning till att komplettering inte kommit in inom bestämd tid, trots att någon tid inte har angetts i föreläggandet.

Kronofogdemyndigheten har vitsordat sakuppgifterna och medgett att ärendet handlagts fel och beklagat det inträffade.

3.1 Den uteblivna verkställigheten

Det är ostridigt att lagsökningens utslaget kunnat verkställas genast i fråga om kapitalbeloppet. Att så inte skedde beror – enligt kronofogdemyndigheten – på ett förbiseende.

Jag utgår från att begreppet "förbiseende" i detta sammanhang inte betyder detsamma som "okunnighet". Jag gör det därför att det skulle vara utomordentligt förvånande om en i exekutionsrättsliga ting något så när insatt person skulle sväva i den villfarelsen att verkställigheten i dess helhet måste vila i avbidan på en komplettering i någon detalj.

Det är naturligtvis allvarligt att "förbiseenden" av detta slag kan inträffa. Jag har allvarligt övervägt att driva utredningen vidare för att få klarhet i vem som gjort sig skyldig till detta "förbiseende". Utredningen ger inget klart besked på den punkten och måste alltså fullständigast om ett ingripande skall kunna göras. Jag har emellertid stannat för att inte göra det. Mina skäl är i huvudsak dessa. Jag vet att Huddinge kronofogdedistrikt vid denna tidpunkt var svårt arbetstyngd bl. a. som en följd av att flera tjänster saknade innehavare. Att i ett sådant läge göra ett ingripande mot en enskild tjänsteman för ett så uppenbart felgrepp som det i detta fall är fråga om förefaller mig varken disciplinärt nödvändigt eller pedagogiskt meningsfullt. Jag vet också att personalläget på myndigheten nu är bättre och riskerna följaktligen mindre för att något sådant skall inträffa igen. Till bilden hör också att – såvitt jag har förstått – det aktuella förbiseendet inte ledde till någon direkt ekonomisk skada för borgenären.

3.2 Kompletteringsfrister

Enligt det första föreläggandet – daterat 1979-03-26 – hade borgenären en månad på sig för "Rättelse hos TR enl R 17: 15". Sedan borgenären begärt förtydligande av föreläggandet – en mycket rimlig begäran f. ö. – utfärdade myndigheten ett nytt föreläggande – daterat 1979-03-29. Det föreläggandet saknade uppgift om när kompletteringen skulle vara gjord.

Först något om fristens längd. Riksskatteverket har i sina anvisningar sagt att tiden för komplettering längst skall vara tre månader. I detta fall har fristen bestämts schablonmässigt till en månad. Med hänsyn till att kompletteringen krävde medverkan av tingsrätten hade det varit lämpligare att på något sätt knyta fristen till tingsrättens beslut eller göra fristen längre.

Det har sagts att någon frist egentligen inte löpte eftersom det andra föreläggandet saknade uppgift om när kompletteringen skulle vara gjord. Kronofogdemyndigheten har invänt att det torde ha stått klart för sökanden att den i det första föreläggandet angivna fristen fortfarande gällde.

Omständigheterna gör att myndighetens uppfattning kan försvaras. Men att uppfattningen kan försvaras är inte detsamma som att den är invändningsfri. Jag har nämligen svårt att förstå varför man inte angav när kompletteringen skulle vara inne när man ändå skrev ut ett nytt föreläggande. Jag rekommenderar myndigheten att man gör så i fortsättningen till förekommande av varje tvekan.

3.3 Redovisningen av målet

Den 9 juli 1979 redovisade kronofogdemyndigheten målet till advokatfirman på den grunden att begärd komplettering inte kommit in. Falk säger att avvisningsbeslutet hade fattats tidigare men att expedieringen av beslutet hade försenats. Det är inte klarlagt när avvisningsbeslutet fattades. Enligt kronofogdemyndighetens föreläggande skulle avvisningsbeslutet ha kunnat fattas den 27 april 1979, dvs. nästan två och en halv månad före beslutet redovisades för sökanden.

En så lång expeditionstid är självklart helt oacceptabel. Personalsituationen vid kronofogdemyndigheten i Huddinge har anförts som förklaring. Falk har vidare upplyst att arbetsläget idag är gynnsammare vid myndigheten och att verkställda mål redovisas snabbare än tidigare. Jag har redan sagt att jag känner till att personalsituationen i Huddinge har varit besvärlig. Jag tar fasta på Falks besked att redovisningen i dag går snabbare och nöjer mig därför med den kritik som ligger i vad jag nyss sade.

3.4 Sammanfattning

Kronofogdemyndigheten i Huddinge har skött det mål som detta ärenden handlar om sällsynt illa. Det är, som jag redan har sagt, med tvekan

som jag avstår från att gå vidare i saken. Jag avstår därför att jag vet att man har haft betydande svårigheter hos myndigheten och därför att jag utgår från att man numera har gjort vad man kan för att förhindra ett upprepande. Bedömningen hade dock blivit en annan om det visat sig att sökanden i detta fall hade lidit ekonomisk skada genom myndighetens agerande eller – snarare – brist på agerande.

Fråga om enskild vägsamfällighets debiteringslängd var verkställbar exekutionstitel

JO Nilsson anförde i ett beslut den 13 november 1980.

1 BAKGRUND

Holger Olsson är medlem i Stockelanda vägsamfällighet. Samfälligheten har bildats enligt lagen (1939: 608) om enskilda vägar. Den sköter väghållningen av en enskild väg som indelats i fyra sektioner (I–IV). Olssons fastighet ligger inom sektion I. För samfälligheten gäller stadgar som har antagits av vägsamfälligheten 8 maj 1968. Stadgarna föreskriver bl. a. (§ 5) att det årligen skall hållas ett ordinarie sammanträde (årsmöte) med medlemmarna i vägsamfälligheten. Vid årsmötet skall enligt § 7 bl. a. behandlas styrelsens förslag till utgifts- och inkomststat och till debiteringslängd. I protokollet från vägsamfällighetens årsmöte 18 mars 1978 står bl. a. "Budget för 1978 föredrogs av kassör Artur Widén. De olika sektionernas tillgångar redovisades. Stämman beslöt att på de sektioner som ej bidrag eller tillgångar räcker kassören får utdebitera erforderligt kapital för kostnaderna. Stämman beslöt godkänna budgetförslaget för 1978."

Vid ett "extra sammanträde med Stockelanda vägsamfällighets medlemmar i sektion I" 24 juli 1979 behandlades bl. a. frågan om Olssons bidrag till samfälligheten, sedan Olsson endast betalt 123 kr 90 öre av ett krav på 492 kr 30 öre. I protokollet från sammanträdet sägs att styrelsen för vägsamfälligheten, sedan man avräknat viss kostnadspost, uppfört Olsson på restlängd för ett belopp om 241 kr 10 öre.

I protokollet heter det också: "Då Olsson vägrar betala denna resträkning av den 5 maj -79 på kr 241:10 beslutar stämman att överlämna ärendet till indrivning."

2 ANMÄLAN

I ett brev till JO säger Olsson sammanfattningsvis:

– "Stockelanda vägsamfällighets styrelse fick vid 1970 års laga förrättning begränsade rättigheter att bestämma över vägars skötsel." Det är

fastlagt att "delägarna i de olika sektionerna skall få rösta och bestämma. Så har inte skett."

– Vid det sammanträde som styrelsen för vägsamfälligheten höll den 24 juli 1979 hade man inte rätt att besluta om att uttaxera belopp för att täcka andra kostnader än sådana som årsmötet hade beslutat om. Sådana kostnader har Olsson betalt.

– Kronofogde Gert Langvall har på samfällighetens uppdrag drivit in beloppet 241 kr 10 öre hos Olsson, en summa "som på inget sätt kan vara en skuld".

3 UTREDNING

Anmälan skickades till kronofogdemyndigheten i Vänersborgs distrikt. I sitt yttrande uppger myndigheten (genom kronofogden Håkan Westhall) följande:

Sedan Holger Olsson, Stockelanda, Pl. 1035, 45063 Högsäter, genom skrivelse den 15 november 1979 anført klagomål över kronofogdemyndighetens i Vänersborgs distrikt handläggning av ett utskökningsmål får under-tecknad kronofogde – som hos myndigheten handlägger och svarar för de enskilda målen – såsom infordrat yttrande anföra.

Olsson är medlem i Stockelanda vägsamfällighet, som, enligt stadgarna, har till uppgift att handha den gemensamma väghållningen beträffande en enskild väg inom hemmanen Nolby nr 1, Stockelanda Norra nr 1 och Stockelanda Södra nr 2 i Högsäters socken. Vägsystemet är indelat i fyra sektioner, benämnda I, II, III och IV.

Av hos kronofogdemyndigheten företedda handlingar framgår följande. Vid ordinarie sammanträde den 18 mars 1978 med samfällighetens medlemmar beslöts att utföra vissa vägarbeten. Samtidigt fastställdes ett förslag till budget varjämte de närvarande "beslöt att på de sektioner som ej bidrag eller tillgångar räcker, kassören får utdebitera erforderligt kapital för kostnaderna". Den 30 september 1978 upprättades därefter en debiteringslängd för sektion I, upptagande en total utdebitering av 1 800 kronor, varav på Olsson – med ett andelstal av 27,35 % – belöpte 492 kronor 30 öre. Sedan kassören den 3 oktober 1978 sänt räkning till bl. a. Olsson betalade denne den 7 november 1978 123 kronor 90 öre. Den 22 i samma månad beslöt samfällighetens styrelse att, enär en tidigare beslutad grusning av vägen ej kommit att utföras, Olssons bidrag skulle nedsättas med 127 kronor 30 öre. Olssons kvarstående skuld utgjorde därefter 241 kronor 10 öre och den 5 maj 1979 beslöt styrelsen att uppföra Olsson på restlängd med anmodan till denne att sist den 22 maj 1979 betala sin skuld. Den 24 juli 1979 hölls ett extra sammanträde med de väghållningsskyldiga, därvid även Olsson var närvarande. Protokollet från sammanträdet innehåller en redogörelse för debitering av vägstnaderna inom sektion I med uppgift om det belopp som av kostnaderna belöpte på Olsson. Vid sammanträdet beslöt de väghållningsskyldiga om indrivning av Olssons ovannämnda resterande bidrag, 241 kronor 10 öre.

Den 31 juli 1979 inkom till kronofogdemyndigheten styrelsens begäran om indrivning. Sedan målet överlämnats till kronoassistenten Christer Johansson för verkställighet erlade Olsson till denne den 23 oktober 1979

– utan att utmätningssåtgärd måste vidtagas – fordringsbeloppet, 241 kronor 10 öre, jämte utsökningsavgift, 100 kronor. Fordringsbeloppet har den 5 november 1979 redovisats till sökanden.

I sin klagoskrift gör Olsson gällande, att han icke genom något i laga ordning fattat beslut varit skyldig att erlægga det nu indrivna fordringsbeloppet. Av handlingarna framgår visserligen, att de vid det ordinarie sammanträdet den 18 mars 1978 närvarande väghållningsskyldiga underlät att – såsom stadgarna föreskriver – själva fastställa en debiteringslängd, utvisande det belopp som skulle uttaxeras och vad därav belöpte på varje medlem enligt det för honom bestämda andelstalet; i stället uppdrogs åt styrelsens kassör att inom de olika sektionerna utdebitera de belopp, som erfordrades för att täcka samfällighetens kostnader. Vid de väghållningsskyldigas extra sammanträde den 24 juli 1979 redogjordes emellertid för den verkställda debiteringen och angavs med vilket belopp Olsson vore skyldig att deltaga i kostnaderna. Därmed har, enligt kronofogdemyndigheten, förutsättningarna för utsökning av det Olsson påförda beloppet blivit uppfyllda. För övrigt har icke framkommit någon omständighet som tyder på att den verkställda debiteringen ej skulle vara med lag överensstämmande.

På grund av vad sålunda anförts får kronofogdemyndigheten hemställa, att Olssons klagomål lämnas utan avseende.

Till sitt yttrande fogade kronofogdemyndigheten fotokopior av handlingarna i myndighetens akt.

Olsson bemötte kronofogdemyndighetens yttrande. Bl.a. frågar han med vilken rätt "kronofogde Langvall" själv kan avgöra hur högt indrivningsbeloppet skall vara.

Som exekutionsurkund har i kronofogdemyndighetens handlingar angetts "Stockelandas vägsamfällighets debiteringslängd 1978-04-30". En avskrift av "utdebiteringslängd för sektion I på Stockelanda vägsamfällighet upprättad den 30 september 1978" finns med bland handlingarna i myndighetens akt.

Längden för sektion I upptar ett sammanlagt belopp om 1 800 kr vilket belopp påförts delägarna. Olssons andel har upptagits till 492 kr 30 öre. Till längden är fogad en uppställning över kostnader för sektion I som redovisar kostnadsposter för arbete, hyrda maskiner, grus m. m. till ett sammanlagt belopp om 2 301 kr 85 öre. Efter avdrag för erhållet statsbidrag och tillägg av ett belopp (grusningskostnader, oförutsedda utgifter) återstår det uttaxerade beloppet 1 800 kr.

4 BEDÖMNING

Detta ärende gäller om den handling som getts in till en kronofogdemyndighet medgav verkställighet, dvs. var en exekutionstitel, eller inte. Olsson gör gällande att verkställighet inte borde ha skett. Kronofogdemyndigheten menar att "förutsättningarna för utsökning" var uppfyllda.

Exekutionstitlarna indelas i allmänna och enskilda. De allmänna är sådana som har meddelats av offentlig myndighet, t. ex. domstol, överexekutor eller förvaltningsmyndighet. Till de enskilda exekutionstitlarna hör bl. a. skiljedomar, avbetalningskontrakt, auktionsprotokoll och uttaxeringslängder. Det skulle föra för långt att här närmare redogöra för de olika titlarna. Det får vara tillräckligt med detta påpekande. Får en kronofogdemyndighet en ansökan om verkställighet och grundas den på en allmän exekutionstitel så kan myndighet som regel inte vägra verkställighet: verkställigheten skall göras och någon prövning av titelns innehåll i sak får inte göras. När det gäller enskilda exekutionstitlar så har myndigheten skyldighet att pröva om exekutionstiteln kan verkställas. En sådan prövning föräns ju oftast genom att gäldenären påstår att det finns något som hindrar verkställigheten – t. ex. att han har betalat den skuld som verkställigheten gäller eller att fordringen har preskriberats.

Belopp som vägsamfällighet har uttaxerat av sina medlemmar får – förutsatt att beloppet finns upptaget i debiteringslängd eller annars redovisat på det sätt som stadgarna föreskriver – "utsökas i enahanda ordning som om betalningsskyldighet vore genom laga kraftägande dom ålagd". (63 § lagen om enskilda vägar.) Debiteringslängden eller den handling där uttaxeringen redovisas är en enskild exekutionstitel.

I detta fall har verkställigheten begärts på grundval av den debiteringslängd som upprättades den 30 september 1978. Enligt Stockelanda vägsamfällighets stadgar skall debiteringslängd fastställas vid årsmötet. Årsmötet hölls den 18 mars 1978. Vid detta fastställdes inte någon formell debiteringslängd. Frågan om uttaxering lämnades i stället över till föreningens kassör. Denne upprättade därefter en debiteringslängd. Denna är dagtecknad den 30 september 1978. Jag är för min del inte beredd att – mot stadgarnas ordalydelse – anse att uttaxeringsbesluten har tillkommit på ett korrekt sätt. Jag har då inte förbisett att stadgarna (5 §) medger att extra sammanträde kan hållas under vissa förutsättningar. Men det sammanträde som hölls den 24 juli 1979 kan inte anses som ett sådant sammanträde.

Som jag ser det nu borde alltså kronofogdemyndigheten inte ha verkställt någon indrivning på grundval av debiteringslängden av den 30 september. Denna utgjorde enligt min mening ingen "verkställbar" exekutionstitel. Men jag nöjer mig med detta konstaterande: saken var inte så helt lätt att avgöra.

Genom att kronofogdemyndigheten har verkställt något som inte borde ha verkställts har Olsson lidit skada. Frågan om han skall anses berättigad till ersättning varken kan eller får jag ge mig in på att pröva. Det är en sak för justitiekanslern (JK), som Olsson också kan vända sig till. JK:s adress är Box 2308, 103 17 Stockholm.

Partsdelgivning i avhysningsmål m. m.

JO Nilsson anförde i ett beslut den 14 november 1980.

1 BAKGRUND

Stockholms fastighetsägareförening upplyste hösten 1979 sina medlemmar om att "avsevärd tid förflyter från avhysningsansökningens ingivande till dess utslag föreligger i målet". Meddelandet, som lämnades i ett informationsblad från föreningens serviceaktiebolag, rubricerades "Förseningar beträffande avhysningsmål" och lyder i sin helhet:

För närvarande har länsstyrelsen i Stockholms län till prövning ett stort antal avhysningsmål, vilket medför, att avsevärd tid förflyter från avhysningsansökningens ingivande till dess utslag föreligger i målet. En starkt bidragande orsak till förseningarna är även, att ändrade delgivningsregler gäller från och med den 1 juli 1979. Enligt dessa får sökanden inte, om ej särskilda skäl föreligger, själv delge handlingarna genom stämningsman, vilket tidigare praktiserats i stor omfattning och särskilt då föreningen företrätt i avhysningsmålen.

Föreningen har velat informera sina medlemmar om förhållandena, då föreningen fått mottaga klagomål från ett flertal håll över förseningarna vid avhysningsmålens avgörande.

Jag beslöt att närmare granska saken.

2 UTREDNING

Jag begärde upplysningar av länsstyrelsen i Stockholms län. I sitt svar hänvisar länsstyrelsens överexekutorsenhet till *dets* den stora ökningen av avhysningsmålen (från 2 000 år 1973 till 5 200 år 1979), *dets* till de förändrade delgivningsreglerna som medfört ökat arbete för enheten.

En kopia av enhetens svar finns med som *bilaga 1* till detta beslut (utelämnat här).

Stockholms fastighetsägareförening har yttrat sig över enhetens svar. I sitt yttrande hemställer föreningen att JO skall ta initiativet till en sådan lagändring att sökanden i t.ex. ett avhysningsmål själv skall få sköta delgivningen. Föreningens svar finns i kopia med som *bilaga 2* till detta beslut (utelämnat här).

3 BEDÖMNING

Stockholms fastighetsägareförening anmärker på att det går avsevärt längre tid nu än tidigare innan avhysningsmålen avgörs. Föreningen pekar på att de ändrade delgivningsreglerna är en "starkt bidragande orsak till förseningarna". Enligt föreningen får "sökande inte, om ej särskilda skäl

föreligger, själv delge handlingarna genom stämningsman". – Överexekutor erinrar om att man år 1979 hade 5 200 ansökningar mot ca 2 000 sex år tidigare. Antalet handläggare har inte ökat i motsvarande takt. Antalet mål där överexekutor sköter delgivningen är nu (= efter de ändringar i delgivningslagen – 1970:428 – som trädde i kraft 1 juli 1979) ungefär tre gånger så många som tidigare.

Avhysningsmål bör – av lätt insedda skäl – handläggas snabbt. Om målen blir fler än vad de som skall handlägga dem hinner med att hantera så blir den logiska konsekvensen att handläggningstiderna förlängs – dvs. det tar längre tid från det ett mål kommer in till dess att det avgörs. Det klassiska sättet att bryta en sådan utveckling är att begära mer resurser. dvs. fler tjänstemän. Jag utgår från att länsstyrelsen har framfört önskemål om personalförstärkningar i sina anslagsframställningar. Men jag tror inte att länsstyrelsen på allvar räknar med att de önskemålen skall förverkligas – i varje fall inte i den utsträckning som länsstyrelsen anser motiverad. Har jag rätt i min förmodan, tror jag att man har enligt min mening gjort en realistisk bedömning.

Ett annat sätt att bemästra en växande arbetsbörda är att rationalisera verksamheten, dvs. att på olika sätt förenkla och förbättra arbetsmetoder och -rutiner. Ett förhållande som onekligen bidrar till att handläggningen drar ut längre på tiden än tidigare är de delgivningsrutiner som numera används. Fram till den 1 juli 1979 var det snarare regel än undantag att sökanden skötte delgivningen av handlingarna. Idag sköter överexekutor den saken. Och i enlighet med departementschefens rekommendation i den proposition där ändringarna i delgivningslagen föreslogs (prop. 1978/79: 11) så använder överexekutor då som regel först ordinär delgivning¹ (rek. m. mottagningsbevis). En stor del av försändelserna kommer emellertid tillbaka outlösta; man tvingas följaktligen till ett andra försök. Vid detta andra försök använder man stämningsman.

När det föreslogs att den ovillkorliga partsdelgivningen i avhysningsmål skulle avskaffas var ett av skälen att man ville komma bort från det faktum där "parter genom att utnyttja rätten till partsdelgivning har kunnat köpa sig förtur i delgivningssammanhang" (prop. 1978/79: 11 s. 41 f). – Jag tycker också det är principiellt riktigt att det är en myndighet som svarar för delgivningsverksamheten. Men i ett läge där målen blir alltfler, handläggningstiderna tenderar att öka och där möjligheterna att sätta in mer personal för att hålla tiderna nere är små, för att inte säga obefintliga, tycker jag att det finns goda skäl att i större utsträckning än vad som nu sker utnyttja den möjlighet till partsdelgivning som delgivningslagen ändå ger (2 § 2:a st.). Ställd i relation till de olägenheter – ekonomiska och andra – som en utdragen handläggningstid för med sig, bör en sådan

¹ Ordinär delgivning = delgivning som utförs med (1) brevdelgivning, (2) budgivning eller (3) rekommenderad försändelse med mottagningsbevis

ordning kunna godtas. Under alla förhållanden bör överexekutor i ett trängt lage överväga att delge med stämningssman redan från början och inte först när en ordinär delgivning visat sig resultatlös.

Eftersom dessa erfarenheter av den nya delgivningsordningen kan vara av värde för lagstiftaren, överlämnar jag ett exemplar av detta beslut till justitiedepartementet.

Medtagande av nyttjanderätt i sakägarförteckning inför exekutiv fastighetsauktion

JO Nilsson anförde i ett beslut den 24 november 1980.

ANMÄLAN

I ett brev till JO berättar Sven Ekström detta:

Undertecknad vill härmed anmäla Överexekutorsämbetet i Stockholms län för vållande till auktionsvilla och för grovt åsidosättande av sitt ansvar för anförtrott och åtaget uppdrag angående bevakning av inskrivet jaktarrende (nyttjanderätt/servitut) vid den exekutiva auktionen på Ekensberg m. fl. fastigheter den 15.8.1979. Allt i enlighet med gällande bestämmelser härom för bevakningsansvar, samt att i efterhand lämna vilseledande uppgifter till mig angående det anförtrodda uppdragets *nu i efterhand påstådda rätta öde*, varigenom jag blivit utan min lagliga rätt att själv överklaga och anmäla om auktionsvilla för att därigenom bibehålla det som lagligen tillhör mig.

Hela jakten är inskriven i fastigheterna, bevis därom nr: 5826 i Södertälje tingsrätt bifogas.

Nyttjanderätten är bevakad innan auktion på fastigheterna, bevis därom kan styrkas med vittnesuppgifter.

Vid 4 olika tillfällen med samma såväl som olika tjänstemän, vid besök och telefonkontakt, med ombud ytterligare i 2 tillfällen fått bekräftat vid direkt fråga till länsstyrelsens överexekutorsenhet att nyttjanderätten bevakats och ej förkastats med användandet av "inget är slopat". Något annat skriftligt meddelande finns ej.

Så sent som i oktober månad 1979 besökte jag länsstyrelsen i avsikt att få älglicenserna omförda på mig personligen och fick då av vederbörande myndighet beskedet att det endast kunde genomföras av naturvårdsverket. Då svaret, vid eftertanke av mig, var lite förbryllande i en analys av läget, kontaktade jag återigen genom ett ombud länsstyrelsen per telefon varvid ombudet fick veta att länsstyrelsen p. g. a. arbetsbelastning ej fick ägna sig åt så sena ansökningar. Den 10 oktober gick det bra att genomföra – för då överförde länsstyrelsen Egenmäktigt älglicenserna över på nye ägaren till gården trots att hans förvärv av fastigheterna ej ens är lagakraftvunnet. Jag påstår att länsstyrelsens överexekutorsenhet med hjälp av älglicensavdelningen manipulerar i avsikt att dölja rätta förhållandet angående bevak-

ningen av jakträtten då det först efter det att nye ägaren upptäckt att köpet av Ekensberg ej berättigade honom till att förfoga över jakten på gården.

En fullständig utredning av hela bevakningsförfarandet betr. jaktarrendet kräves: och att berörda tjänstemän suspenderas tills det fullständigt klarlagts om myndighetsmissbruk förekommit eller ej.

Lagrum Br 20 kapitel 4 § åberopas härmed. Då hela jakten på Ekensberg detta år är i ovisst läge önskas en skyndsam handläggning.

UTREDNING

Jag har översänt anmälan till länsstyrelsen i Stockholms län för yttrande. Länsstyrelsen hänvisar när det gäller det faktiska händelseförloppet till promemorior från överexekutorsenheten resp. juridiska enheten. I sakfrågorna svarar länsstyrelsen:

Vad gäller registreringsärendet får länsstyrelsen framhålla att Sven Ekströms påstående om "manipulation" är helt grundlöst.

Vad därefter gäller behandlingen av nyttjanderätten till jakt framgår av promemorian från överexekutorsenheten och Sven Ekströms skrivelse att ett ömsesidigt missförstånd uppenbarligen uppstått. Detta har haft till följd att nyttjanderätten inte tagits upp vid bevakningssammanträdet och därigenom kunnat – om sakägare bestritt bevakningen – närmare utredas och prövas i vederbörlig ordning. Länsstyrelsen får därför beklaga det inträffade. Det kan kanske göras gällande att vederbörande tjänsteman, när Ekström besökt länsstyrelsen och företett det avtal som han uppgav ha "invecklats" – detta besök har skett en eller två dagar före auktionen – hade bort utreda eller förvissa sig om hur det låg till med inskrivningen av avtalet. Länsstyrelsen finner det dock vara ursäktligt att detta ej skett dels därför att Ekström uttryckt sig vagt och dels med hänsyn till den hets som föregick denna stora auktion med många sakägare som vid besök eller per telefon ville ha upplysningar eller diskutera. Därjämte bör påpekas att Sven Ekström, som tydligen var närvarande vid auktionen, haft möjlighet att då påpeka och rätta till missförståndet.

Kopia av promemoriorna från överexekutorsenheten och juridiska enheten finns med som *bilaga 1 och 2* (med underbilaga 2: 1) till detta beslut (utelämnade här).

Ekström har yttrat sig över vad länsstyrelsen har sagt. Han hävdar i sitt yttrande bl. a. att länsstyrelsen varit försumlig då man inte sett till att ta till vara hans rätt. Genom denna försumlighet har han "gått miste om möjligheten till en underhandsuppgörelse till jakträttens bevarande gentemot köpare-spekulanter på fastighetskomplexet ifråga". Han har därigenom "förorsakats förmögenhetsförlust".

BEDÖMNING

Ekström gör gällande att länsstyrelsen försummat sig och vållat honom ekonomisk skada genom att man inte tagit med hans nyttjanderätt (jakträtt)

i de sakägarförteckningar som upprättades inför den exekutiva auktionen. trots att han personligen hade besökt länsstyrelsen och "bevakat" nyttjanderätten. Länsstyrelsen har sagt att det vid Ekströms besök inte blev utrett vad han egentligen ville: ett ömsesidigt missförstånd hade uppstått. Länsstyrelsen har beklagat det inträffade men samtidigt påpekat att Ekström inte senare – trots att han hade haft flera tillfällen – bevakat jakträten.

När Ekström besökte länsstyrelsen någon dag före den exekutiva auktionen hade han sökt men ännu inte fått sin nyttjanderätt till jakten på fastigheten Ekensberg 1:1 m. fl. inskriven. Vid en exekutiv fastighetsauktion skall även oinskrivna, skriftligen upplätta nyttjanderätter beaktas. I 26 § 3 st. lagen om försäljning av fast egendom anges särskilt att i sakägarförteckning skall medtagas även sökt men ännu inte beviljad inskrivning av rättighet i fastighet. Det är således uppenbart att länsstyrelsen gjort ett fel som inte tog emot Ekströms anmälan om bevakning av jakträten.

Jag har gått igenom länsstyrelsens akt över den exekutiva fastighetsauktionen som finns i ett annat ärende hos JO (dnr 2617-1979). Enligt sakägarförteckningen översteg bevakat belopp med panträtt i fastighetskomplexet köpeskillingen för fastigheterna. Enligt 33 § 2 st. lagen om försäljning av fast egendom kan en nyttjanderätt som ligger utanför skyddsbeloppet (= dvs. det belopp som köpeskillingen inte får understiga) i vissa fall förbehållas vid en exekutiv auktion. Det gäller vanligtvis nyttjanderätter som hyra eller arrende. För min del anser jag det föga troligt, ja, osannolikt att jakträten skulle kunna ha förbehållits vid den exekutiva auktionen. Enligt 39 § lagen om försäljning av fast egendom skall fastigheten först ropas ut utan förbehåll för rättigheten och därefter ännu en gång men med förbehåll för rättigheten. För att jakträten i detta fall skulle ha kunnat räddas hade det varit nödvändigt att man hade fått minst lika högt bud vid båda tillfällena eller att budet (med förbehåll för jakträten) hade täckt alla fordringar med bättre rätt än jakträten, dvs. ett bud som i praktiken motsvarade alla penninginteckningarna (jakträten hade ju inskrivits först ett par dagar före auktionen). Köpeskillingen för fastigheterna var emellertid inte så stor att ens alla bevakade fordringar med panträtt i fastigheterna fick utdelning.

Jag konstaterar alltså – sammanfattningsvis – att länsstyrelsen gjorde fel när man inte tog emot Ekströms anmälan om bevakning av sin jakträtt. Det felet har emellertid inte – såvitt jag kan bedöma – medfört någon ekonomisk skada för Ekström. Jag kan därför nöja mig med det kritiska uttalande om länsstyrelsens handläggning som jag har gjort.

Ett fel vid inregistrering i REX har inte rättats trots flera påpekanden från gäldenären – upprepade indrivningsåtgärder trots att anstånd med inbetalning av skatt tidigare beviljats¹

JO Nilsson anförde i ett beslut den 2 januari 1981.

I ANMÄLAN

I.1 Bakgrunden

– Våren 1976 förvärvar Örebro kommun under hot om expropriation Bo Ivgrens fastighet, Lund 1:4, i Örebro län.

– Hösten 1976 köper Ivgren en s. k. ersättningsfastighet, Löfsta 1:1, i Stockholms län.

– Hösten 1976 söker Ivgren hos länsskatterätten i Örebro län² uppskov med att betala skatt på den realisationsvinst som hade uppkommit på grund av försäljningen.³

– I februari 1977 deklarerar Ivgren försäljningen av Lund 1:4 (statligt i Stockholms län och kommunalt i Örebro län). Realisationsvinsten uppgick till 726 791 kr.

– Ivgren besvärar sig hos länsskatterätten i Stockholms län såvitt rör den statliga taxeringen av bl. a. realisationsvinsten (jfr not 2).

– I december 1977 debiteras på slutskattsedeln statlig och kommunal skatt på hela realisationsvinsten. Kvarstående skatt uppkommer med 600 644 kr. Ivgren ansöker om anstånd med inbetalning av den kvarstående skatten.

– 1977-12-22 beviljar länsstyrelsen i Stockholms län anstånd med att betala hela den kvarstående skatten till två månader efter skatterättens beslut.

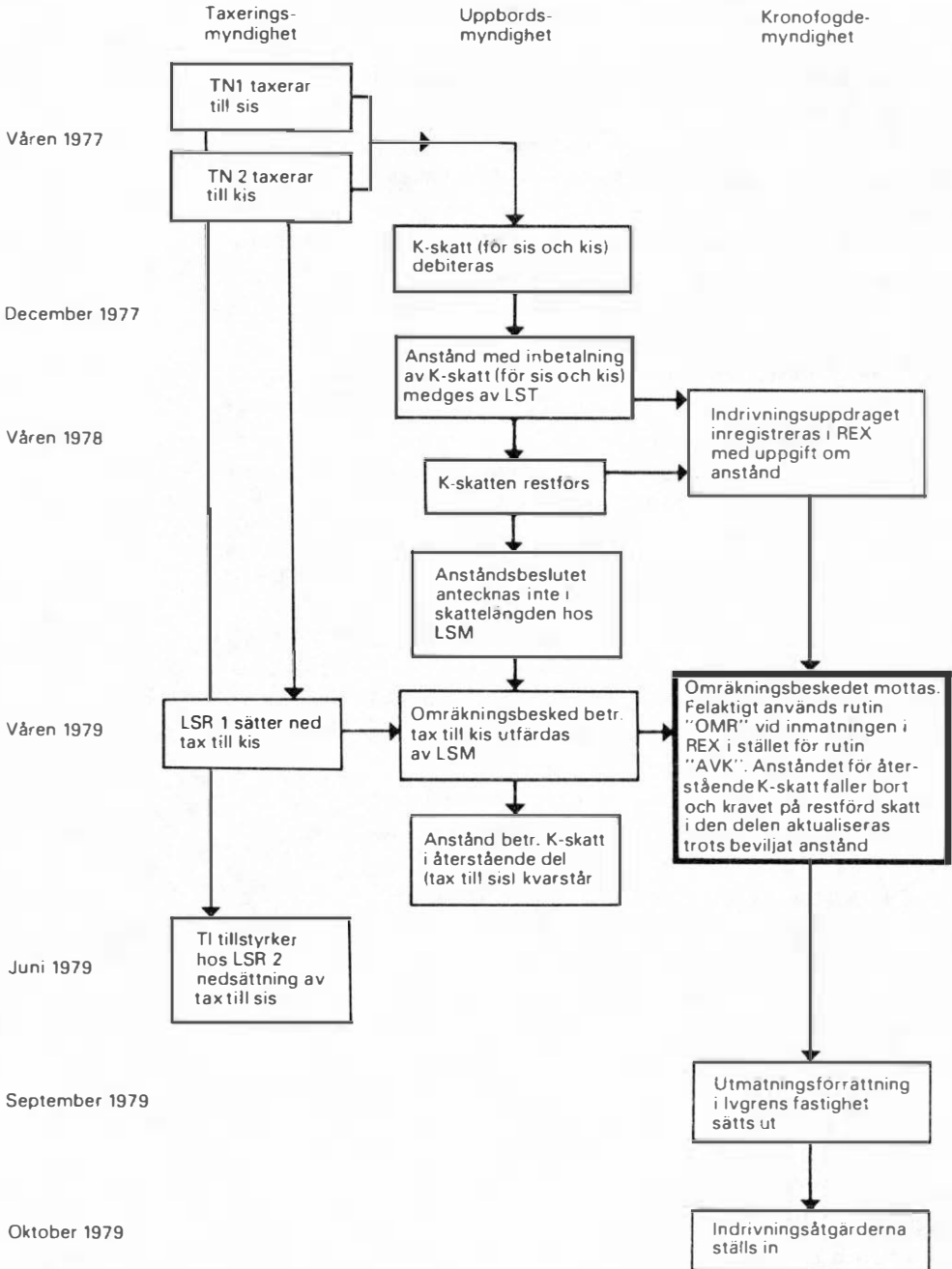
– 1979-04-05 beviljar länsskatterätten i Örebro län uppskov med beskattningen av realisationsvinsten och sätter därför ned taxeringen till kommunal inkomstskatt med ett belopp som motsvarar realisationsvinsten.

– I maj 1979 utfärdar Ulla Persson vid lokala skattemyndigheten i Täby fögderi ett omräkningsbesked grundat på domen från länsskatterätten i Örebro län. Omräkningsbeskedet skickas till kronofogdemyndigheten i Täby distrikt. En kopia skickas också till Ivgren.

¹ Det bör nämnas att detta ärende inte är unikt. I ett annat ärende, i vilket JO Nilsson fattade beslut den 4 mars 1981, var förhållandena likartade. Rättelse skedde dock i det fallet efter ett påpekande från den enskilde. – Det fel som inträffade i det här refererade ärendet bedrivs schematiskt i figur på s. 349.

² Länsskatterätten är numera ersatt av länsrätten.

³ Det var, enligt de regler som gällde vid 1977 års taxering, skatterätten i det län, där den aktuella fastigheten var belägen, som skulle handlägga frågan om uppskov. Om ett uppskavsbeslut berörde en åsatt taxering ankom det på den skatterätt, som skulle ta befattning med taxering, att ändra taxeringen i anledning av uppskavsbeslutet.

Förkortningar

AVK avkortning
 kis kommunal inkomstskatt
 K-skatt kvarstående skatt
 LSM lokal skattemyndighet
 LSR länsskatterätt
 LST länsstyrelse
 OMR omräkning

REX redovisningssystem för exekutions-
 väsendet
 sis statlig inkomstskatt
 tax taxering
 TI taxeringsintendent
 TN taxeringsnämnd

– Bo Ivgren ringer upp Ulla Persson på lokala skattemyndigheten sedan han har fått kopian av omräkningsbeskedet. Ulla Persson, som konstaterar att vissa fel hade begåtts, lovar Ivgren att hejda kronofogden så att indrivningsåtgärder inte vidtas.

– I juni 1979 kräver kronofogdemyndigheten Ivgren på kvarstående skatt, dvs. för ett belopp motsvarande den statliga skatten på realisationsvinsten.

– Agneta Heine-Ivgren besöker kronofogdemyndigheten som tar tillbaka kravbrevet och "lovar att rätta till målet".

– Vid ett nytt telefonsamtal mellan Ivgren och Ulla Persson lovar Ulla Persson att återigen kontakta kronofogdemyndigheten.

– 1979-06-27 tillstyrker en taxeringsintendent i yttrande till länskatte-rätten i Stockholms län att Ivgren skall få uppskov också med att betala statlig skatt på realisationsvinsten (jfr not 2).

– 1979-09-28 får Ivgren besked från kronofogdemyndigheten att man 1979-10-22 skall utmäta hans fastighet, Löfsta 1:1.

– 1979-09-28 ringer Agneta Heine-Ivgren upp kronokommissarie Georg Svedestad hos kronofogdemyndigheten. Agneta Heine-Ivgren läser upp länsstyrelsens beslut om anstånd med inbetalning av skatt samt taxerings-intendentens yttrande. Enligt Agneta Heine-Ivgren så får hon beskedet att kronofogden inte kan stoppa målet, att någon kontakt mellan de handläggande tjänstemännen på kronofogdemyndigheten och lokala skattemyndigheten inte är tänkbar och att det är Ivgrens uppgift att förmå lokala skattemyndigheten att stoppa proceduren.

– 1979-09-28 talar chefen för lokala skattemyndigheten vid ett telefonsamtal med Ivgren om för honom att det är kronofogdemyndighetens sak att bevaka om det finns anstånd eller inte.

– 1979-09-28 talar chefen för kronofogdemyndigheten vid ett telefonsamtal med Bo Ivgren om för honom att man i detta fall kan agera endast på grundval av uppgifter från lokala skattemyndigheten.

– 1979-10-02 besöker Bo Ivgren chefen för kronofogdemyndigheten C M Blomgren. Blomgren beviljar då skriftligen uppskov med vidare indrivningsåtgärder tills vidare i avvaktan på länsrättens beslut.

1.2 Anmälan

Agneta Heine-Ivgren "ifrågasätter riktigheten av tjänstemännens handlande i detta skattemål". Hon menar att det måste vara så att tjänstemännen är till för att handlägga och inte för att rutinemässigt skriva under vad en dator spottar ur sig och sedan envetet – trots anmaning – vägra att kontrollera sakförhållandena.

2 UTREDNING

Lokala skattemyndigheten och kronofogdemyndigheten ombads att yttra sig över anmälan.

I yttrandet från lokala skattemyndigheten sägs bl. a.:

– Beslutet om anstånd från länsstyrelsens uppbördsenhet kom för kännedom till lokala skattemyndigheten 1977-12-28. Det diariefördes under nummer E 8g-69-77 vilket nummer avsåg den tidigare inkomna remissen från länsstyrelsen med begäran om utdrag ur debiteringslängden. Beslutet förvarades sedan i konceptpärmen. Av misstag blev inte beslutet antecknat i debiteringslängden, vilket innebar att vederbörande tjänsteman som utfärdade omräkningsbeskedet inte fick vetskap om att anstånd var beviljat. Sedan en tid tillbaka tillämpas den rutinen att beslut om anstånd från länsstyrelsen insätts i personnummerordning bland övriga anstånd sedan beslutet antecknats i debiteringslängden. Den omständigheten att anståndet inte antecknats i debiteringslängden har dock inte påverkat lokala skattemyndigheten att utfärda omräkningsbeskedet eftersom dels delavkortningar inte är ovanliga dels finns en risk med bevakning av ärenden där det kan gå ett halvår eller mer innan alla instanser beslutat. Nämnas kan att länsrätten i Stockholm ännu inte synes ha beslutat i ärendet. – Vidare kan nämnas att i tidigare fall där delavkortningar har förekommit har det aldrig varit några problem i samarbetet mellan lokala skattemyndigheten och kronofogdemyndigheten. Att så blev fallet i detta ärende torde få tillskrivas den omständigheten att ärendet kom att handläggas samtidigt som helt nya rutiner infördes vid kronofogdemyndigheten (REX-systemet). – Lokala skattemyndigheten beklagar de olägenheter som åsamkats Ivgren i detta ärende men kan för sin del inte finna annat än att myndigheten vidtagit de åtgärder som får anses ankomma på myndigheten för att förhindra att olägenheter skulle uppstå. – Slutligen kan framhållas att lokala skattemyndigheten och kronofogdemyndigheten numera kommit överens om att för att liknande problem inte skall uppstå i framtiden kommer lokala skattemyndigheten att bifoga en anteckning till de omräkningsbesked som berör taxering i annat län än hemortslänet om att i förekommande fall beslut beträffande den statliga taxeringen även är att vänta. –

Samtidigt med yttrandet skickade lokala skattemyndigheten ett brev direkt till Ivgren. I detta brev sades bl. a. följande.

När underlaget för omräkning från LSM i Örebro kom var inte länskat-
terättens i Örebro län beslut bifogat. Detta är inte nödvändigt för att kunna
göra en omräkning eftersom LSM i Örebro svarar för att underlaget är
riktigt. Ulla Persson kunde därför inte se annat än att underlaget grundade
sig på ett beslut från länskat-
terätten. Eftersom det är myndighetens
skyldighet att utfärda omräkningsbesked
snarast efter det att underlag om
ändrad taxering m. m. inkommit till
myndigheten, utfärdades ett sådant
besked som ovan nämnts 1979-05-22.
Först vid Ert och hennes telefonsamtal
fick hon klart för sig att beslut var
att vänta även betr. den statliga
taxeringen. Hon ringde då till kronofogdemyndigheten och berättade detta
förhållande och att anståndsbeslutet från länsstyrelsens uppbördsenhet
således fortfarande ägde giltighet samt bad kronofogdemyndigheten med
hänsyn härtill att inte vidta några indrivningsåtgärder. Vederbörande tjäns-

teman vid kronofogdemyndigheten lovade anteckna detta. När krav från kronofogdemyndigheten ändå skickades ut och Ni tog förnyad kontakt med Ulla Persson ringde hon ånyo till kronofogdemyndigheten och påtalade att anstånd fanns och att man skulle avvakta med indrivningsåtgärden tills länskatteväsendet i Stockholm fattat beslut i ärendet.

Yttrandet från kronofogdemyndigheten är undertecknat av kronofogden C M Blomgren. Han uppger i yttrandet sammanfattningsvis:

Länsstyrelsens beslut om anstånd med inbetalning av skatt kom in till kronofogdemyndigheten den 28 december 1977. Samtliga anståndsbeslut förvaras på kronofogdemyndighetens kontorsenhet. Omräkningsuppgiften från lokala skattemyndigheten kom den 23 maj 1979. Denna visade ett restfört belopp på 437856 kr. – Den 28 maj 1979 ringde Ulla Persson på lokala skattemyndigheten till kronoassistenten Kent Tapper. Tapper gjorde följande anteckning på en papperslapp om telefonsamtalet. "Avvakta verkställighet till det andra omräkningsbeskedet kommer, enl. Ulla Persson på lokala skattemyndigheten i Täby." Under denna anteckning har följande skrivits med rödpenna "Skall ej krävas, ej verkställighet." Målet togs fram med anledning av telefonsamtalet och kronokommissarien Georg Svedestad beslöt att avvakta anståndstidens utgång. – Såvitt samtliga berörda tjänstemän kunnat erinra sig har Ulla Persson inte ringt kronofogdemyndigheten i detta ärende någon mer gång. – Kronofogdemyndighetens hela manuella kortregister som omfattade ca 30000 kort fördes in i REX under våren 1979. REX innehåller ca 1500 olika koder och markeringar. Dessa arbetades om och ändrades under den period som införingarna gjordes. Vidare organiserades kronofogdemyndigheten om den 1 januari 1979 vilket medförde att personalen flyttades om i stor utsträckning. – Omräkningsuppgiften från lokala skattemyndigheten registrerades den 29 maj 1979 i REX. – Kronofogdemyndigheten får in ca 2000 omräkningsuppgifter varje år. Så gott som alla dessa uppgifter kommer från det egna länet. Bara någon enstaka kommer från ett annat län. I FAX (Föreskrifter, anvisningar m. m. för exekutionsväsendet – utgivna av riksskatteverket) beskrivs hur omräkning från annat län skall göras. – Den tjänsteman hos kronofogdemyndigheten i Täby som registrerade uppgiften i REX uppmärksammade dock inte att omräkningsuppgiften inte kom från det egna länet. Hon hade f. ö. tillträtt sin nya befattning den 3 maj 1979. Felaktigt slog hon in anmärkningen "OMR" (omräkning) på data-skärmen. Detta kom att betyda att viss del av skattebeloppet föll bort men att resterande belopp gick ut på fältsektionen för indrivning. Rätteligen skulle anmärkningen "AVK" (avkortning) och beloppet 210836 kr. ha slagits in. I så fall hade anståndet kommit att gälla fortsättningsvis på det återstående restförda beloppet och målet hade inte kommit ut för verkställighet. Blomgren fortsätter:

Till detta mycket förklarliga misstag kommer andra. Kontakten mellan LSM och kronofogdemyndigheten i anståndsärenden är väl utvecklad. Ett

par tjänstemän (bl. a. Ulla Persson) på LSM tar kontakt med assistenten på kronofogdemyndighetens kontorsenhet (A-M Malmsten), som förvarar samtliga anståndsbeslut. Denna kontakt har i detta fall beklagligtvis inte fungerat. Eftersom Tappers namn angivits på kravet har Ulla Persson kontaktat denne. Tapper har kontrollerat på fältsektionen befintliga handlingar. Dessa har då visat att ett anstånd funnits men att detta numera utgått, varför handläggningen har fått fortsätta. Om vanlig anståndsrutin använts skulle förhållandet genast ha upptäckts och rättats till. Jag beklagar självfallet det inträffade.

När, sägs det vidare i yttrandet, utdrag ur REX gjordes dels i juni, dels den 27 september visade det sig att det inte fanns någon anteckning om betalning eller anstånd. Blomgren beviljade emellertid omedelbart uppskov när Ivgren kom upp till honom på kronofogdemyndigheten den 2 oktober.

För att undvika att det fel som gjordes i detta fall skall upprepas har enligt Blomgren detta gjorts. Blomgren har gått igenom fallet med den handläggande personalen på kontorsenheten. Han har också kallat samman all personal på samtliga fältsektioner, redogjort för fallet och framhållit hur viktigt det är att kontakt tas med kontorsenheten när gäldenären påstår att han har anstånd med att betala skatten. Den personal på lokala skattemyndigheten som har kontinuerlig kontakt med kronofogdemyndighetens personal skall bjudas in till myndigheten till sammanträde för diskussion av problem vid handläggningen av skatteärenden.

Agneta Heine-Ivgren svarade på vad lokala skattemyndigheten och kronofogdemyndigheten hade sagt.

Jag besökte kronofogdemyndigheten den 22 oktober 1980. Jag ville få svar på några frågor som kommit fram under utredningens gång och som inte berörts i kronofogdemyndighetens yttrande. Samtidigt ville jag passa på att se hur registrering och sökning i REX går till.

Mina frågor gällde först och främst vissa uppgifter i REX som rörde Ivgrens ärende. Det framgick nämligen av ett REX-utdrag att det den 25 juni 1979 hade registrerats ett uppskov för Ivgren till den 1 december 1979 och att detta uppskov återkallats först den 2 oktober i samband med att ett nytt, längre gående, uppskov registrerats. Jag ville veta vem som beslutat om uppskovet och vilka bedömningar som motiverat just datumet den 1 december och också om det var Agneta Heine-Ivgrens besök på kronofogdemyndigheten som resulterat i det här uppskofsbeslutet.

Den berörda personalen på kronofogdemyndigheten hävdade att Agneta Heine-Ivgren över huvud taget inte besökt kronofogdemyndigheten i det här ärendet; ingen kunde nämligen erinra sig besöket och det fanns heller ingen anteckning om besöket. Det kunde inte klarläggas vem som gjort registreringen i REX den 25 juni 1979. Uppenbarligen har ytterligare utredning ansetts befogad och därför har man valt att ge uppskov ett par månader.

Jag har underhand gett Agneta Heine-Ivgren tillfälle att ta del av dessa upplysningar. Hon vidhåller att hon besökt kronofogdemyndigheten i juni 1979.

3 BEDÖMNING

3.1 Inledning

Kronofogdemyndigheterna inom vissa län, bl. a. Stockholms län, har under senare år anslutits till REX. REX är ett databaserat redovisningssystem för exekutionsväsendet. En rad uppgifter om den skattskyldige – som uppgift om restförd kvarstående skatt, ev. beslut om anstånd med att erlägga den kvarstående skatten, beslut om utmätning, osv. – registreras i REX. Motsvarande uppgifter fanns tidigare på registerkort som fördes för hand ute hos de olika kronofogdemyndigheterna.

Ingen ifrågasätter att ett datorbaserat system av REX-typ har sina avgjorda fördelar och förtjänster: det är i förhållande till tidigare i huvudsak manuella system bl. a. snabbare och tillförlitligare i sina bearbetningar och – förhoppningsvis – på längre sikt billigare. Men det finns onekligen risker med ett tekniskt så avancerat system. En risk är att systemet uppfattas som tillförlitligare och säkrare än vad det i själva verket är. Systemet är egentligen – mycket förenklat uttryckt – inte tillförlitligare i sina olika delar än den tjänsteman som försett det med uppgifter i just aktuell del. En annan risk är att den enskilde tjänstemannen som skall dra nytta av systemet s. a. s. passivt kryper bakom det och skyller fel och ofullständigheter på maskinen i stället för att ta det ansvar som han ändå har.

Det är viktigt att myndigheternas personal är medveten om dessa risker och att man snabbt och tveklöst från myndigheternas sida söker rätta till de fel som aldrig helt kan undgå.

3.2 Det aktuella ärendet

Anmälan går ut på att fel som en myndighet har gjort inte har rättats till så fort och så enkelt som hade varit önskvärt och möjligt. Ärendet har blivit ganska komplicerat och det skiljer sig från "normalärendet" i den kategori det här är fråga om. Ärendet har rört ett högst betydande belopp för Ivgren och han riskerade att hans bostad felaktigt hade blivit utmätt.

3.2.1 Handläggningen hos lokala skattemyndigheten

Länsstyrelsen i Stockholms län fattade beslutet om att Ivgren skulle få anstånd med att betala kvarskatten avseende både statlig och kommunal inkomstskatt. Kopior av det beslutet skickades dels till lokala skattemyn-

digheten i Täby fögderi. *dels* till kronofogdemyndigheten i Täby distrikt. På lokala skattemyndigheten skulle man gjort en anteckning om anståndet i den dåvarande s. k. debiteringslängden. Av misstag blev detta inte gjort.

När lokala skattemyndigheten sedan utfärdade omräkningsbeskedet i anledning av uppskovsbeslutet beträffande den kommunala inkomstskatten kunde tjänstemannen där (Ulla Persson) alltså inte av debiteringslängden se att Ivgren hade fått anstånd med att betala kvarskatten. Inte heller hade själva beslutet från länskattevärdens i Örebro kommit till Täby från lokala skattemyndigheten i Örebro. Det låter sig sägas att Ulla Persson kanske ändå borde ha insett att ett länskattevärdensbeslut avseende Ivgrens taxering till statlig inkomstskatt var att vänta eller att hon borde ha undersökt detta.

När hon senare genom telefonsamtalet från Ivgren blev uppmärksam på att ett beslut beträffande taxeringen till statlig inkomstskatt senare skulle fattas av länskattevärdens (länsrätten) i Stockholms län ringde hon upp kronofogdemyndigheten och talade om för kronoassistenten Tapper på fältsektionen hur det låg till. Det hade naturligtvis varit bättre om hon vänt sig direkt till kronofogdemyndighetens kontorsenhet som ombesörjer all registrering och förvarar anståndsbesluten.

Lokala skattemyndighetens hantering av ärendet följde – om jag sammanfattar – inte rutinerna och kunde alltså ha varit mera förutseende. Jag avstår från att uppehålla mig ytterligare vid denna del av ärendet.

3.2.2 Handläggningen hos kronofogdemyndigheten

Kronofogdemyndigheten fick länsstyrelsens anståndsbeslut i slutet av december 1977. Lokala skattemyndighetens omräkningsbesked kom i slutet av maj 1979. Den omräkningsuppgiften registrerades i REX några dagar senare. Genom att registreringen då gjordes med rutinen "OMR" i stället för rätteligen "AVK" plus ett belopp kom den restförda kvarstående skatten som avsåg statlig inkomstskatt och som fortfarande omfattades av länsstyrelsens anståndsbeslut att gå ut till fältsektion för verkställighet. Felregistreringen berodde på – har det sagts – att omräkningsuppgiften kom från ett annat län och att den tjänsteman som skötte registreringen var ny på sin tjänst. Detta kan förklara felregistreringen men självklart inte ursäktas den. Det förefaller mig emellertid inte särskilt motiverat att driva frågan om felregistreringen vidare. Som jag senare tänker utveckla borde ju felet ha upptäckts och rättats innan någon skada skett. Jag nöjer mig med att *dels* betona hur viktigt det är att största noggrannhet iakttas vid registreringen. *dels* framhålla att, om det på omräkningsuppgiften från lokala skattemyndigheten hade anmärkts att beslut från länskattevärdens i Stockholm var att vänta, hade risken för felregistrering blivit mycket mindre.

Att omräkningsuppgiften felregistrerades var naturligtvis inte bra; men

händelseutveckligen därefter innehåller ett antal inslag som var för sig borde ha föranlett kontroller av registreringen och de kontrollerna borde i sin tur rimligen ha lett till att registreringen rättades. Till följd av en kombination av passivitet, fantasilöshet och olyckliga omständigheter så gjordes inte dessa kontroller och felet förblev alltså orättat. När resultatet av detta i slutskedet – inför en förestående utmätning av fast egendom med allt vad det kan föra med sig – blev att lokala skattemyndigheten och kronofogdemyndigheten passivt hänvisade till varandra utan att någon tog tag i problemet kan situationen för den enskilde ha uppfattats som direkt skrämmande. Jag har dock förstått att när Blomgren insett att ärendet gått snett, han då agerade resolut för att rätta till det hela.

Jag ser ingen mening i att nu i detalj analysera vad som gjorts och inte gjorts. Låt mig bara peka på några situationer där enligt min mening litet mera aktivitet och förutseende hade kunnat hjälpa upp situationen och leda till att ärendet hade kunnat rättas till tidigare än som nu skedde.

När Ulla Persson underrättade Tapper om att ändring av Ivgrens taxering till statlig inkomstskatt skulle avvaktas innan indrivningsåtgärder vidtogs, tycker jag att han borde ha kontrollerat om något anståndsbeslut fanns och inte bara på en lapp ha dokumenterat vad Ulla Persson hade sagt. Nu kopplade han in kronokommissarie Svedestad, men inte heller han brydde sig om att kontrollera saken och se till att rättelse gjordes.

Ulla Persson kontaktade av allt att döma Tapper igen efter det att kronofogdemyndigheten hade krävt Ivgren första gången (dvs. efter den 11 juni 1979 enligt uppgifter i REX). Tapper nöjde sig med att kontrollera handlingarna på fältsektionen som visade att anståndet löpt ut, trots att samtalet från lokala skattemyndigheten uppenbarligen gick ut på att informera om att det fanns ett anstånd som fortfarande gällde.

Kravet den 11 juni gick ut efter det man tagit fram en s. k. print på datan men utan att man tog hänsyn till Tappers anteckningar som rimligen måste ha legat i akten. Ett telefonsamtal med Ulla Persson skulle ha rett ut begreppen om man tvekade om vad som låg bakom anteckningarna.

Härefter skall Agneta Heine-Ivgren ha besökt myndigheten i syfte att få en rättelse till stånd. Det har inte gått att utreda vem hon då träffade men jag har ingen anledning att betvivla hennes uppgifter. Besöket ledde inte till någon rättelse.

Underrättelsen i september om kommande utmätning i fast egendom föregicks av en ny print på datan. Denna print var begränsad på så sätt att bara skuldens storlek framgick. Syftet med den var att den skulle läggas som bilaga till underrättelsen. Rätteligen skulle en fullständig print ha tagits fram. Av denna hade i så fall framgått att det fanns ett "kronofogdeuppskov" som gällde till 1979-12-01. Underrättelsen är undertecknad av I:re kronoassistenten Anna Andersson.

Dagen efter underrättelsen om den kommande utmätningen ringde Agneta Heine-Ivgren upp myndigheten och delgav Svedestad både länsstyrel-

sens anståndsbeslut och taxeringsintendentens yttrande till länskskatterätten där nedsättning av den statliga taxeringen i anledning av uppskovet tillstyrktes. Svedestad reagerade emellertid inte, trots att det gällde ett fel som skulle rättas hos myndigheten.

Sammanfattar jag min bedömning av hur Ivgrens ärende har skötts hos kronofogdemyndigheten blir resultatet att jag starkt måste kritisera myndigheten och dess berörda tjänstemän.

3.2.3 Slutord

Både lokala skattemyndigheten och kronofogdemyndigheten har beklagat det inträffade och redogjort för vad som redan har gjorts resp. planeras för att förhindra ett upprepande. Att åtgärder vidtas är uppenbarligen nödvändigt. Låt mig – innan jag avslutar ärendet – stryka under hur viktigt det är att de enskilda tjänstemännen tar sitt ansvar för att fel utreds och rättas. Om en person säger sig ha blivit felaktigt krävd på skatt har han ett berättigat anspråk på att saken undersöks och om det visar sig att ett fel har begåtts att detta klaras upp genom myndigheternas egen försorg utan onödig omgång. Det får inte gå till så att den skattskyldige själv skall tvingas till upprepade kontakter med myndigheterna. Endast om myndigheterna handlar så kan allmänhetens tilltro till myndigheternas saktlighet och opartiskhet upprätthållas.

Avskrivning av små belopp i allmänna utsökningsmål

JO Nilsson anförde i ett beslut den 17 mars 1981.

ANMÄLAN

I ett brev till JO berättar Lars Larson att han fått ett krav på kvarstående skatt från kronofogdemyndigheten i Ängelholms distrikt på tre kronor jämte 10 kronor i restavgift, eller sammanlagt 13 kronor. Larson ifrågasätter inte att han är skyldig att betala beloppet. Men han frågar om det från kostnadssynpunkt är rimligt att kronofogdemyndigheten lägger ner arbete för att driva in så små belopp.

UTREDNING

Anmälan skickades till kronofogdemyndigheten. Myndigheten svarar (genom kronofogden Bertil Häggman):

Kronofogdemyndigheten i Ängelholms distrikt erhö11 1979-05-28 från kronofogdemyndigheten i Uppsala distrikt begäran om handräckning för indrivning av kvarstående skatt termin 1/79 om 1 629 kr jämte restavgift av 66 kr eller tillhopa 1 695 kr hos anmä1aren. Efter diverse utredningar erhö11 kronofogdemyndigheten återkallelse från sökandemyndigheten 1979-10-18 med besked om att 1 682 kr erlagts. Det återstod sålunda att indriva 13 kr. Krav på detta belopp utsändes till gäldenären, som i en ironiserande ton i skrivelse av 1980-02-07 lät meddela att han önskade avbetala skulden med kr 1: 30 per månad från februari till november 1980. Kronofogdemyndigheten underrättade honom i skrivelse av 1980-02-12 att han omedelbart skulle inbetala det resterande beloppet. 1980-02-18 har gäldenären sedan inbetalt kr 2: 70 och 1980-02-20 kr 1: 34.

I sin anmälan gör Larson gällande att han skulle erhö11it krav från kronofogdemyndigheten utgörande 3 kr i skatt och 10 kr i restavgift. Han påstår sig inte veta hur skulden uppkommit.

Larson lämnar helt felaktiga uppgifter i anmälan. Restbeloppet utgör restavgift på ett betydligt större skuldbelopp, vilket han varit väl medveten om. De av honom lämnade uppgifterna har syftat till att ge intryck av att kronofogdemyndigheten skulle skicka ut förstagångskrav på småsummor. Så är inte fallet. Enligt anvisningar från Riksskatteverket krävs gäldenärer inte längre på belopp som understiger 25 kr.

— — —
Larson bemötte kronofogdemyndighetens svar. Han bestrider bl. a. kraftigt att hans JO-anmälan tillkommit för att han velat "skada" kronofogdemyndigheten. Han anser att det är "misshushållning" med statens resurser att kräva på små belopp och att man borde ändra på dessa kravrutiner.

BEDÖMNING

Larson har i sin anmälan ifrågasatt om det är rimligt att kronofogdemyndigheten söker driva in sådana skulder där hanteringen av ärendet kostar vida mer än skuldbeloppet. Myndigheten har sagt att Larson har lämnat felaktiga uppgifter i sin anmälan till JO: skuldbeloppet var från början mycket större än den summa — 13 kr — som han nämner. Enligt myndigheten är Larson ute för att misskreditera den.

Det indrivningsuppdrag mot Larson som kronofogdemyndigheten i Ängelholm fick från en annan kronofogdemyndighet gällde ursprungligen 1 695 kr. Den 18 oktober 1979 fick myndigheten besked om att 1 682 kr hade betalats. 13 kronor återstod följaktligen att driva in. "Krav på detta belopp utsändes till gäldenären" enligt kronofogdemyndigheten.

Den 1 juni 1979 trädde riksskatteverkets (RSV) föreskrifter (RSFS 1979: 33) om avskrivning av skatt och allmänna avgifter i kraft. I dessa föreskrifter heter det bl. a.:

Beträffande restförd post som understiger 25 kr skall förslag om avskrivning framställas utan att någon av ovanstående åtgärder vidtas. Sådan post skall inte medtas i kvittning eller utmätning i överskjutande skatt.

Det belopp på 13 kr som återstod av Larsons skatteskuld sedan han i oktober 1979 betalat in 1 682 kr, måste rimligen anses som en sådan post som inte skall drivas in enligt RSV:s föreskrifter. Kronofogdemyndigheten har krävt Larson på beloppet efter det att dessa föreskrifter hade trätt i kraft. Den mödan borde man följaktligen ha besparat sig – och Larson. Med detta uttalande anser jag mig kunna avsluta ärendet.

Återtagande enligt konsumentkreditlagen av gods som påstås ha blivit sålt till oskäligt högt pris

JO Nilsson anförde i ett beslut den 2 april 1981 bl. a. följande.

1 ANMÄLAN

I ett brev till JO vill Göran Hansson att JO granskar kronofogdemyndighetens i Helsingborgs distrikt agerande i dessa två fall varav det senare här är av intresse:

2. *Återtagning av personbil* från mig enligt ärende ÅD 232/80. Mot den utsatta förrättningen anmälde jag hinder på grund av att fordonet enligt ortens bägge auktoriserade värderingsmän sålts till uppenbarligen oskäligt högt pris. Kronofogdemyndigheten hörde inte av sig, varför jag självklart förutsatte att mitt klander vunnit gehör. Oaktat detta hämtar myndigheten fordonet ute på stan utan att först ha inställt sig på tid och plats som myndigheten själv bestämt.

2 UTREDNING

2.1 Remissyttrande av kronofogdemyndigheten

Ärendet sändes till kronofogdemyndigheten för yttrande. Myndigheten – företräd av kronofogden Sten Sjöholm – svarade detta:

När det gäller återtagningsärendet har klaganden uppenbarligen inte beaktat att konsumentkreditlagen – enligt vilken återtagning skett – saknar stadgande om oskäligt högt pris. Även om klagandens uppgift rent sakligt skulle vara riktig härvidlag skulle detta inte ha förhindrat återtagning. Om detta har jag brevlades underrättat klaganden.

Tid och plats för återtagningsförrättningen har i vederbörlig ordning meddelats köparen. Att fordonet återfanns på annan plats och där återtogs kan inte utgöra grund för klagan mot förrättningen.

Klagandens skrivelse till kronofogdemyndigheten – inkommen den 24 juni – skulle givetvis ha besvarats innan återtagningen skedde den 1 juli. Jag beklagar att så icke blev gjort men vill tillfoga att någon förändring i sak inte uppstått genom detta förbiseende.

2.2 Hanssons bemötande

Hansson bemötte remissvaret. Han sade bl. a. detta:

— — —

I återtagningsärendet ville kronofogdemyndigheten uppenbarligen inte ge sig in i polemik i frågan om bilen sålts till oskäligt högt belopp, eftersom dess representant inte inställde sig på utsatt tid och plats utan åkte iväg och hämtade varan på annat ställe. På grund av det inträffade har mina möjligheter att träffa en acceptabel uppgörelse med sälj företaget minskat. —

3 BEDÖMNING

3.2 Återtagning av bilen

— — —

Hansson säger att han skrev till kronofogdemyndigheten och anmälde hinder mot återtagandet under påståendet att bilen sålts till honom för ett "uppenbarligen oskäligt högt pris". Kronofogdemyndigheten bekräftar att brevet kom dit den 24 juni 1980. Brevet borde som Sjöholm påpekar ha besvarats före återtagningen den 1 juli 1980. Han beklagar att detta inte skedde.

Konsumentkreditlagen saknar uttrycklig motsvarighet till bestämmelsen i 11 § av den numera upphävda lagen (1915:219) om avbetalningsköp, som föreskrev att om köparen visade sannolika skäl att godset blivit sålt till oskäligt högt pris så fick handräckning inte beviljas. En kronofogdemyndighet kan alltså numera inte vägra handräckning därför att priset skulle vara oskäligt. Under förarbetena till lagen ansågs det onödigt att ställa upp ett sådant villkor eftersom reglerna om avräkning och preskription av restskuld innebar att kreditgivaren fick nöja sig med varans värde vid återtagandet (se prop. 1976/77: 123 s. 135). Om bilen var såld till Hansson till ett oskäligt högt pris skulle det m. a. o. komma att regleras till hans fördel vid uppgörelsen i samband med återtagandet.

Någon ändring i sak uppstod följaktligen inte genom att myndigheten inte besvarade Hanssons brev i denna fråga före återtagningen. Med hänsyn till detta och då Sjöholm beklagat myndighetens förbiseende gör jag inte något ytterligare på denna punkt.

Vad Hansson i övrigt sagt om återtagningen ger mig inte anledning att anta att kronofogdemyndigheten gjort eller underlåtit något som motiverar ett uttalande eller ingripande från min sida.

Svårtydd underrättelse om sökt utmätning m. m.

JO Nilsson anförde i ett beslut den 21 april 1981.

1 ANMÄLAN

I ett brev till JO säger Björn Öjerskog bl. a. detta:

Från kronofogdemyndigheten i Göteborg erhöll jag 24/10 1980 underrättelse om sökt utmätning. Handlingen är svårtydd. T. ex. anges fordringsbelopp med vidstående text "om ni inte betalar inom föreskriven tid, kommer den av sökanden begärda verkställigheten att ske". Ingenstädes står "föreskriven tid" angiven. Som exekutionsurkund anges "Göteborgs tingsrätts slutbevis 1980-10-07". Vad är det? Denna handling bifogas ej och har ej heller i annat sammanhang delgivits mig. Det som jag uppfattar som grövst är dock att handlingen, av vilken jag bifogar kopia, ej är undertecknad av ansvarig tjänsteman och att det följaktligen vid upprepade försök till telefonkontakt varit omöjligt att få förklarande besked. Klart att man blir förbannad! – Bakgrunden är i korthet en parkeringsbot 1 (ett) år (sic!) tillbaka i tiden, som jag rimligtvis inte kan komma ihåg särskilt mot bakgrunden att bilen (som påståtts vara felparkerad) disponeras av ett flertal personer. Detta har jag förklarat i skrivelse till Göteborgs tingsrätt och har därefter inte hört ett ljud fram till den aktuella skrivelsen.

2 UTREDNING

2.1 Yttrande från kronofogdemyndigheten

Ärendet sändes till kronofogdemyndigheten i Göteborgs distrikt för yttrande. Myndigheten, företrädd av kronofogden Krister Arnström, svarar:

Byggnadsstyrelsens Parkeringskontor i Stockholm har i mål, som inkom till kfm 1980-10-13, begärt utmätning för sin fordran hos Öjerskog på 75 kr jämte kostnader. Kfm har härefter, 1980-10-20, underrättat Öjerskog om ansökningsen.

Till följd av hög arbetsbelastning saknar kfm möjlighet att genast bestämma dag då förrättning kommer att ske. Underrättelse utsänds trots detta relativt omgående för att gäldenären – till undvikande av utmätning – skall beredas tillfälle att snarast reglera sin skuld eller på annat sätt bevaka sin rätt. I underrättelsen meddelas, att förrättning kommer att ske vid tidpunkt som senare kommer att meddelas.

Enligt 59 § utsökningslagen skall underrättelse om målet sändas till gäldenären. Syftet med bestämmelsen är att gäldenären skall få tillfälle avvärja utmätningen eller, om så inte är möjligt, att få anvisa egendom till utmätning och i övrigt ta tillvara sina intressen. Den omständigheten att underrättelsen saknar personlig namnunderskrift har inte inskränkt Öjerskogs möjligheter härvidlag. Av handlingens innehåll framgår att den upprättats hos kfm.

Kfm lämnar dagligen telefonupplysningar i målen till berörda parter. Påståendet att Öjerskog skulle ha förvägrats förklarande besked förefaller osannolikt.

Av slutbeviset i målet framgår att Öjerskog 1980-09-26 av tingsrätten erhållit del av handlingarna. Öjerskog har också, enligt egen uppgift, avgivit förklaring till tingsrätten. Han torde således inte vara okunnig om orsaken till det begärda utmätningsförfarandet.

Enligt kfms uppfattning saknas fog för klagomål mot handläggningen av målet.

2.2 Bemötande från Öjerskog

Öjerskog bemötte kronofogdemyndighetens yttrande.

Han sade bl. a.:

1. SLUTBEVIS BETALNINGSFÖRELÄGGANDE från Göteborgs tingsrätt daterat 801007 som bifogas kronofogdens yttrande har jag aldrig erhållit! Det är således osant som kronofogden skriver i sista stycket av sitt yttrande.

2. Kronofogdemyndighetens ursäkter "Till följd av hög arbetsbelastning . . ." och "Av handlingens innehåll framgår att den upprättats hos kfm." ändrar inget i sak. Jag påstår – och kan till skillnad från kronofogde Arnström ("förefaller osannolikt") – med bestämdhet uttala mig om svårigheten att få förklarande besked från kronofogdemyndigheten. Det kan ju knappast vara på det viset att handlingar från kronofogdemyndigheten regelmässigt skrivs ut utan att ansvarig tjänsteman undertecknar dem!?

2.3 Tingsrättens akt

Jag har tagit del av tingsrättens akt i det aktuella målet om betalningsföreläggande. På dagboksbladet i akten har antecknats bl. a. följande:

Ansökan om betalningsföreläggande kom in till tingsrätten den 28 augusti 1980. Den 26 september 1980 delgavs Öjerskog genom "rek. + mottagningsbevis" ansökningen och föreläggande att inom 10 dagar från delgivningen anmäla om han bestred ansökningen. Sista dagen för bestridandet angavs därför vara den 6 oktober 1980. Dagen efter förklaringstidens utgång, m. a. o. den 7 oktober, utfärdades s. k. slutbevis. – På dagboksbladet har vidare detta noterats: "14/10 80 Ink. bestr. försent".¹

¹ Öjerskogs brev är daterat "Göteborg 6/10-80".

Jag har också från tingsrätten skaffat in den blankett som rimligen måste ha använts i Öjerskogs fall. På blanketten står det bl. a. att, om bestridande inte inkommit till rätten inom förklaringsstiden, så utfärdar rätten bevis därom. Har sådant bevis utfärdats får, sägs det vidare, utmätning enligt beviset ske för fordringsbelopp och kostnader.

Blanketten slutar med ett antal upplysningar, uppräknade under sex punkter. Jag skall här återge vad som sägs under p. 3 och p. 5.

P. 3 Om bestridande inkommer i rätt tid, hänskjuter rätten målet till rättegång, om borgenären inom en månad från förklaringstidens utgång yrkar detta.

P. 5 Har bevis enligt vilket utmätning får ske utfärdats kan gäldenären söka återvinning hos rätten inom en månad från den dag utmätning på grund av beviset skett hos honom.

3 BEDÖMNING

3.1 Bakgrunden

Den yttersta anledningen till denna anmälan är ett av Göteborgs tingsrätt utfärdat s. k. slutbevis, som innebär att "utmätning för fordringen och kostnader i målet må omedelbart äga rum" (25 § lagsökningslagen). Sådant bevis skall domstolen utfärda "ofördörligen" när den förelagda förklaringsstiden har gått ut och gäldenären inte kommit in med något bestridande.

Slutbeviset tillställs sökanden att eventuellt användas vid hänvändelse till kronofogdemyndigheten för begäran om utmätning. Gäldenären får inte automatiskt något exemplar av slutbeviset. Han har däremot under målets gång delgetts det föreläggande som beskrivits under p. 2.3. Och på det föreläggandet finns de upplysningar han behöver om han vill bestrida ansökningen eller på ett senare stadium söka återvinning.

Om det har hunnit förflyta någon längre tid mellan den dag då slutbeviset utfärdades och då utmätning på grundval av slutbeviset ägde rum kan det dock otvivelaktigt vara svårt för gäldenären att erinra sig de upplysningar om återvinningsmöjligheten som föreläggandet innehöll. Från kronofogdemyndigheten har jag fått den uppgiften att myndigheten brukar erinra gäldenären om hans rätt att söka återvinning i sådana fall där gäldenären motsätter sig utmätning med hänvisning till att han anser betalningskravet enligt exekutionsurkunden (= slutbeviset) oriktigt. Han brukar i så fall också erinras om att han samtidigt med återvinningsansökningen hos domstolen kan anhålla om inhibition av verkställigheten.

Enligt uppgift från kronofogdemyndigheten har utmätning på grundval av slutbeviset ännu inte skett. Öjerskog har alltså kvar möjligheten att genom återvinning få betalningskravet prövat i ordinär domstolsväg.

3.2 Underrättelsen om sökt utmätning

3.2.1 Tidsangivelser

Kronofogdemyndigheten har underrättat Öjerskog om att utmätning har sökts. Underrättelse har skett med användande av det formulär som har utarbetats av riksskatteverket. I formuläret finns en särskild rad reserverad för angivande av "senaste betalningsdag". Om inte den raden fylls i blir det heller ingen mening med den uppgift som lämnas längre ned i formuläret och som innehåller orden "Om Ni inte betalar inom föreskriven tid (kursiverat här), kommer den av sökanden begärda verkställigheten att ske". "Senaste betalningsdag" har inte angetts i detta fall. Jag kan därför väl förstå Öjerskogs tvekan om vad man menar med "föreskriven tid".

Kronofogdemyndighetens avsikt har varit att underrätta Öjerskog om att utmätning sökts för att ge honom tillfälle att avvärja utmätningen och att i övrigt tillvarata sina intressen. Om utmätningsförrättning trots detta skulle visa sig behövlig skulle särskild underrättelse om tidpunkten därför senare tillställas Öjerskog, något som också framgår av formuläret. Med den tekniken behöver "senaste betalningsdag" inte anges i den ursprungliga underrättelsen men då bör också orden "inom föreskriven tid" i blanketttexten strykas över. Detsamma är fallet med orden "senast ovan angivna betalningsdag" som förekommer i en annan mening i blanketten.

Fördelarna med centralt utgivna förtryckta blanketter är att de är arbetsbesparande för de olika myndigheterna och att förfarandet blir någorlunda enhetligt. Men nackdelarna är att de inte täcker alla situationer. Om en avvikelse görs på någon punkt gäller det att kontrollera att det inte krävs konsekvensändringar också på andra punkter. Det är väl detta som förbisetts i detta fall.

3.2.2 Namnunderskrift

Öjerskog har särskilt opponerat sig mot att underrättelsen saknar namnunderskrift. Det bör påpekas att den använda blanketten har särskilda rader reserverade för dels namnunderskrift, dels namnförtydligande och tjänstetitel. På den rad som är avsedd för namnunderskrift har med en stämpel påtecknats myndighetens namn, avdelning, sektion och telefonnummer: "Kronofogdemyndigheten i Göteborg. Andra fältavdelningen. Sektion för enskilda mål. Tel. 031-173420 ankn -".

Det finns, såvitt jag vet, inga bestämmelser som säger att en skrivelse av denna art – som bara innehåller en underrättelse om vissa förhållanden och inte något egentligt beslut – skall vara undertecknad av en ansvarig tjänsteman. Det kan påpekas att underrättelser i allmänna mål² inte under-

² Mål som gäller indrivning av skatter, böter eller andra allmänna fordringar kallas allmänna. Gäller målet annat än indrivning av allmänna fordringar kallas det enskilt. Målet mot Öjerskog var alltså ett enskilt mål.

tecknas av någon tjänsteman. Det kan diskuteras om det är motiverat att underrättelser i enskilda mål skall vara undertecknade. Viktigare än underskriften måste vara att gäldenären får reda på vart adressaten skall vända sig med frågor med anledning av underrättelsen.

I den underrättelse som Öjerskog fick lämnas upplysning om den avdelning och sektion där hans mål handläggs. Det bör räcka.

Vissa övriga ärenden

Sättet för återlämnande till gäldenär av gods, som varit utmätt, sedan utmätningen hävts

I ett brev till JO klagade J bl. a. på att kronofogdemyndigheten i Uddevalla distrikt vägrade att lämna tillbaka till honom vissa verktyg som varit utmäta men där utmätningen hävts av överexekutor.

Efter att ha inhämtat yttrande av kronofogdemyndigheten uttalade JO Nilsson i beslut den 21 augusti 1980 bl. a. följande:

Den 6 juli 1979 upphävde länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län (överexekutor) delvis utmätningen av J:s verktyg. Utmätningen skedde i Uddevalla. Verktygen förvaras vid myndighetens stationering i Lysekil. J bor numera i Uddevalla.

Det finns inga regler för hur det skall gå till när egendom som myndigheten tagit om hand efter utmätning skall lämnas tillbaka. Jag har inte tidigare stött på något fall där saken som här stått på sin spets. Det vanliga verkar vara att gäldenären hämtar egendomen där den finns. Han eller hon är ju normalt angelägna att få den tillbaka så fort som möjligt. Samtidigt som jag är förvånad över att man i detta fall inte har lyckats ordna med återlämnandet förefaller det vara en naturlig ordning att egendom som skall återlämnas även i den meningen återställs till gäldenären att han får tillgång till den på den plats där den omhändertogs. Detta är min personliga uppfattning och innebär ingen formell kritik av myndighetens agerande i detta fall. Redan frånvaron av regler på området utesluter en sådan.

Prioritering inom exekutionsväsendet

I ett beslut, meddelat den 22 oktober 1980, behandlade JO Nilsson frågor om prioritering mellan enskilda och allmänna mål i kronofogdemyndigheternas arbete. Beslutet överlämnades bl. a. till riksdagen. Frågan har sedan behandlats i lagutskottets betänkande (LU 1980/81:23) Utsökningsbalk sid. 19–25. JO:s beslut finns intaget som bilaga 3 i betänkandet. Riksdagen har den 21 maj 1981 godkänt vad utskottet anfört i frågan (rskr 350).

Utbildning

Fråga om förälders/vårdnadshavares samtycke för beviljande av ledighet åt myndig elev

I ett brev till JO uppgav en elev vid Agnebergsskolan i Uddevalla att "målsmans" underskrift krävs på ansökningar om ledighet från elever som är yngre än tjugo år. Eleven ifrågasatte om det var riktigt att kräva underskrift av "målsman" när ansökan kom från en myndig elev.

Yttrande infordrades från rektor.

Vid ärendets avgörande den 12 januari 1981 anförde JO Holstad.

Enligt 9 kap. 54 § skolförordningen kan elever i gymnasieskolan få ledigt från skolarbetet för enskilda angelägenheter. Klassföreståndaren får bevilja sådan ledighet för högst tre dagar i följd och sammanlagt högst sex dagar för läsår. Rektor får bevilja ledigheter av detta slag för tid som han själv bestämmer.

I ärendet är utrett att man vid Agnebergsskolan för ledighetsansökningar som prövas av rektor använder den blankett som klaganden har företett. På blanketten finns ett särskilt utrymme för "målsmans" underskrift. Såvitt framgår av blanketten är detta utrymme avsett att begagnas även när det är fråga om elever under 20 år. I rektors yttrande bekräftas att man kräver underskrift av "förälder/vårdnadshavare" även när det gäller elever som är 18 eller 19 år gamla. Frågan är om skolan kan ställa ett sådant krav.

Som bekant inträder numera den civilrättsliga myndighetsåldern vid 18 år. I konsekvens med detta upphör också vårdnaden om ett barn senast när barnet fyller 18 år. Denna åldersgräns, som är fastlagd i föräldrabalken, infördes år 1974. Dessförinnan gick motsvarande gräns vid 20 år.

Mot bakgrund av det sagda är det uppenbart att man från skolans sida inte kan uppställa ett krav på "målsmans" underskrift när det gäller arton- eller nittonåringar. Några målsmän för sådana elever finns ju inte. Men det är också klart att man inte heller kan kräva underskrift av någon av föräldrarna som en formell förutsättning för att ansökan skall tas upp. De tillämpade rutinerna ger alltså anledning till invändningar. Det sagda hindrar givetvis inte att det många gånger kan vara motiverat att som ett led i prövningen av en ansökan om ledighet från en 18- eller 19-årig elev bereda elevens föräldrar tillfälle att yttra sig.

Avgift får inte tas ut för den frivilliga musikundervisning som anordnas i grundskolan

I en anmälan till JO framförde Erik Pantzar klagomål mot skolstyrelsens i Halmstads kommun sätt att finansiera den frivilliga musikundervisningen i grundskolan.

Pantzar begärde att JO skulle pröva lagligheten och lämpligheten i skolstyrelsens beslut att från eleverna ta ut avgift för den frivilliga musikundervisningen – undervisningen i instrumentalmusik – på grundskolans högstadium. Pantzar påtalade bl. a. att det inom ramen för den s. k. förstärkningsresursen utgår statsbidrag för denna verksamhet.

Klagomålen remitterades till länskolnämnden i Hallands län för yttrande. Länskolnämnden anmodade i sin tur skolstyrelsen att avge yttrande.

Skolstyrelsen anförde bl. a. följande.

Den musikundervisning som bedrivs i samarbete mellan grundskolan och den kommunala musikskolan har flera olika finansieringsformer även när undervisningen är gemensamt anordnad eller samordnad i pedagogiskt, administrativt eller ekonomiskt avseende.

— — —

Gränsen mellan den kommunala musikskolan, som kan avgiftsfinansieras, och den musikundervisning som skall bedrivas inom den obligatoriska undervisningen i grundskolan och för vilken avgift ej får uttagas har enligt skolstyrelsens mening efter SIA-reformen och det därpå uppbyggda statsbidragssystemet blivit svårbedömbart och flytande. Skolstyrelsen hävdar att rätt till avgiftsfinansiering föreligger i detta fall.

— — —

Enligt skolstyrelsens mening måste integrationen mellan grundskolans och den kommunala musikskolans verksamhet kunna ske på ett naturligt sätt och till elevernas bästa. Integrationen måste också kunna ske utan att den ändring av statsbidragssystemet som skett tas till intäkt för ett förbud att även fortsättningsvis finansiera verksamhet som rör den kommunala musikskolan med avgift.

Länskolnämnden uttalade i sitt remissyttrande bl. a. att skolstyrelsen hade rätt att avgiftsfinansiera ifrågavarande musikundervisning.

JO Sverne avgjorde ärendet genom beslut den 27 mars 1981 och anförde därvid följande.

I punkt 14, allmänna bestämmelser, timplaner, läroplanen för grundskolan sägs bl. a. att frivillig undervisning i körsång, solosång och instrumentalmusik får anordnas genom skolstyrelsens försorg. Av bestämmelserna i 5 kap. 11 § skolförordningen framgår att om frivillig undervisning i instrumentalmusik, solosång och körsång anordnas i grundskolan, får elev som deltar däri befrias från undervisning i andra ämnen i viss utsträckning. Det finns således möjligheter att inom ramen för grundskolans verksamhet anordna frivillig musikundervisning av det slag som nyss nämnts. Det synes mig som om denna undervisning i åtminstone viss utsträckning kan

vara av samma art som den som anordnas inom den kommunala musikskolan. Enligt 28 § skollagen får avgift inte tas ut för undervisningen i grundskolan. Härvid sägs ingenting om att det skall göras skillnad mellan obligatorisk och frivillig undervisning. Mot bakgrund av denna bestämmelse är det från avgiftssynpunkt nödvändigt att göra skillnad mellan den frivilliga undervisning i instrumentalmusik, solosång och körsång som anordnas i grundskolan och den undervisning som anordnas inom den kommunala musikskolan, även om det från andra synpunkter kan vara ändamålsenligt med en integration av dessa verksamheter. För den undervisning som anordnas i grundskolan får avgift inte tas ut, medan det däremot inte finns något legalt hinder mot att så sker beträffande den kommunala musikskolans verksamhet. Enligt min mening måste därför skolstyrelsen på förhand ange vilken frivillig musikundervisning som hänförs till grundskolans verksamhet och som därmed skall vara avgiftsfri och vilken som hänförs till den kommunala musikskolans verksamhet och därmed får beläggas med avgift.

I förevarande fall synes integrationen av de båda skolformerna ha drivits så långt att det varit svårt att skilja ut vilken institution som svarat för olika delar av den frivilliga musikundervisningen i kommunen. Det har därför inte kunnat klarläggas i vilken utsträckning det har tagits ut avgift för den frivilliga musikundervisning som anordnats i grundskolan. Jag förutsätter att skolstyrelsen framdeles klart anger vilka delar av den frivilliga musikundervisningen som anordnas i grundskolan respektive den kommunala musikskolan och att elever och målsmän informeras om denna fördelning och den därmed sammanhängande avgiftsfrågan.

Lärare får inte okritiskt följa "beslut" vid föräldramöte angående behandling av elever

I en artikel, som var införd i Sundsvalls tidning den 28 november 1980, uppgavs att en elvaårig elev vid Nackstaskolan i Sundsvall fått gå hem från skolan utan sina stövlar i 15 graders kyla.

JO begärde utredning och yttrande i saken från skolstyrelsen i Sundsvall.

Som svar på remissen överlämnade skolstyrelsen yttrande från vederbörande klasslärare, Linnéa Nilsson-Böös, vilken huvudsakligen uppgav detta. Eleverna i klassen hade börjat kasta omkring varandras skor. Detta hade tagits upp på ett föräldramöte. Där beslöts, att den som kastade eller gömde en annans skor, skulle själv få gå hem utan. Detta togs upp med eleverna och de godkände det. Mamman till den i ärendet aktuella eleven, Peter, var inte på föräldramötet, men Peter visste om beslutet. Med anled-

ning av beslutet hade Nilsson-Böös vid ett tillfälle tagit ifrån Peter hans skor och han fick gå hem i strumporna. Efter detta hade det varit en konferens mellan henne, skolledaren, skolpsykologen och Peters mamma, vilken satte sig emot föräldramötets beslut. Nilsson-Böös hade då lovat att inte göra om samma sak med Peter. Vid ett senare tillfälle hade det hänt att en annan elev i klassen ställt undan Peters stövlar utan hennes vetskap efter det att Peter kastat andra elevers skor. Peter gick då hem utan stövlar. När Nilsson-Böös skulle lämna klassrummet hade hon hittat hans stövlar och ringde då hem till mamman och undrade varför han sprungit hem i strumporna. Då hade Peter sagt att det var lärarinnan som tagit stövlarna.

Av utredningen framgick vidare att tidningsartikeln gällde det sistnämnda tillfället.

Skolstyrelsen anförde för sin del att den inte kunde finna att det inträffade kan läggas läraren till last samt anförde vidare följande. Någon försummelse från lärarens sida eller bristande tillsyn i övrigt synes inte föreligga. Styrelsen finner heller inte något direkt orsakssammanhang mellan klassmötets beslut tidigare under hösten, vilket skolstyrelsen ogillar, och den här aktuella händelsen. Styrelsen finner slutligen att åtgärder utöver den bearbetning av relationerna som äger rum i rektorsområdet för närvarande icke är påkallade.

JO Sverne anförde i sitt beslut den 14 april 1981.

Det borde stått klart för Nilsson-Böös att det var olämpligt att skicka hem barn från skolan utan skor eller stövlar.

Det är givetvis värdefullt att skola och föräldrar håller nära kontakt i frågor som gäller ordning i skolan. Detta får dock inte medföra att man vid föräldramöte fattar "beslut" i sådana frågor. Ansvaret ligger alltid kvar på skolan och dess befattningshavare. Jag anser att det var omdömeslöst av Nilsson-Böös att följa föräldramötets "beslut".

Som framgår av utredningen i ärendet var det vid det i tidningen återgivna tillfället inte Nilsson-Böös som skickat hem pojken från skolan utan stövlar. Det tycks vid detta tillfälle ha varit några elever som tillämpat samma förfarande som Nilsson-Böös tidigare använt sig av. Detta visar vilka olyckliga följder det haft.

Av remissvaret framgår visserligen att skolledningen ansett vidtagna åtgärder olämpliga. Enligt min mening borde man emellertid mer bestämt ha tagit avstånd ifrån "beslutet" att skicka hem barn från skolan utan skor eller stövlar.

Utredningen i ärendet visar att man vid elevvårdskonferensen numera beslutat om andra åtgärder för ordningen i ifrågavarande klass. Jag finner därför inte vidare ingripande från min sida påkallat utan avslutar ärendet.

Fråga om rätten att få lämna politisk information till elever under skoltid

Skolgruppen Mullvaden består av skolelever i Malmö som sympatiserar med Kommunistiska Arbetarförbundet (KAF).

I en skrivelse till JO begärde gruppen att JO skulle undersöka om fyra angivna rektorer i Malmö handlat i överensstämmelse med gällande regler när de utestängt KAF från rätten att informera i skolan inför kommande skolval och allmänna val. Enligt gruppens uppfattning bör ett litet parti som KAF ha samma möjligheter som andra partier att informera i skolorna inför valet.

Skolöverstyrelsen (SÖ) avgav yttrande över klagomålen. Till yttrandet fogades yttranden från Malmö skolstyrelse och från de fyra utpekade rektorerna.

Av rektorernas yttranden framgick att man i samtliga fall har beslutat begränsa antalet deltagande politiska ungdomsförbund till sådana vilkas moderpartier var representerade i riksdagen eller i Malmö kommunfullmäktige eller kyrkofullmäktige. Besluten har fattats efter samråd med berörda lärare och elever och diskuterats vid ämneskonferenserna i samhällskunskap.

Skolstyrelsen i Malmö uttalade för sin del att rektorernas ställningstagande står i överensstämmelse med de anvisningar skolstyrelsen utfärdat.

SÖ anförde följande.

SO utfärdade 1975-12-22 anvisningar för skolstyrelser, landstingens utbildningsnämnder och länskolnämnderna rörande medverkan av de politiska ungdomsförbunden i skolans samhällsinformation. Anvisningarna bifogas. Centrala för bedömningen av de här aktuella klagomålen torde vara punkterna 3.4 andra st och 4.1.2.

I punkten 3 fastslås, att SÖ:s anvisningar i första hand avser de politiska ungdomsförbund, vilkas moderpartier är representerade i riksdagen, i det egna länets landsting eller i den egna kommunens fullmäktige. Även övriga politiska föreningar bör emellertid beredas tillfälle att medverka. Skolstyrelsen har att i samråd med berörd personal och elever i skolorna besluta härom.

Punkt 4 st 2 innehåller följande: "Inom ramen för anvisningarna ges ett förslag vad gäller planering och genomförande av verksamheten. Varje enskild kommun har att utforma en organisation anpassad till lokala förhållanden."

I punkt 4.1.2 läses: "Med utgångspunkt i dels skolornas önskemål, dels ungdomsförbundens möjligheter till medverkan ankommer det på skolstyrelsen att tillse att en så allsidig medverkan som möjligt åger rum."

Anvisningarna tar således i första hand sikte på att de ungdomsförbund, vilkas moderpartier är representerade i riksdagen, det egna länets landsting eller den egna kommunens fullmäktige skall beredas tillfälle att lämna information i skolorna. Någon ovillkorlig rätt att komma in i skolorna och informera om sin verksamhet har således inte de klagande föreningarna. SÖ är dock positiv till att även andra politiska föreningar skall ges sådan möjlighet, men överlämnar till de lokala skolmyndigheterna att besluta

därom i samråd med personal och elever. Av naturliga skäl kan inskränkningar behöva göras. Hur mycket tid som helst av lektionsbunden skoltid kan omöjligen ställas till förfogande för politiska föreningars information. Även andra lokala förhållanden kan göra det nödvändigt med begränsningar.

Intentionerna i SÖ:s anvisningar kan sägas vara allsidighet, elev- och personalmedverkan och lokal anpassning.

— — —
Så vitt SÖ kan bedöma har i de anmälda fallen SÖ:s anvisningar rörande de politiska ungdomsförbundens medverkan i skolans samhällsinformation tillämpats på ett godtagbart sätt. SÖ hemställer därför att anmälningarna lämnas utan åtgärd.

Det skall tilläggas att Röd Ungdom-Östergötland anfört kommunalbesvär över det beslut som skolstyrelsen i Linköping meddelade den 10 maj 1979 angående de politiska ungdomsförbundens deltagande i samhällsinformationen. Med hänsyn till att kommunalbesvären rörde frågor som är aktuella även i detta ärende lät JO ärendet vila i väntan på den slutliga prövningen av kommunalbesvären. Den 18 maj 1981 meddelade regeringsrätten dom i saken. I domen sägs bl. a. följande.

Med hänsyn till att antalet organisationer som kan komma i fråga är betydande är det ofrånkomligt att skolstyrelsens intresse i första hand inriktats mot de större och mera kända organisationerna och att planläggningsarbetet bedrivs i viss samverkan med företrädare för dessa organisationer. En sådan uppläggning av verksamheten behöver, såvitt kan utläsas av den förebragta utredningen, inte innebära att övriga organisationer uteslutes från att i en eller annan form deltaga i verksamheten, om de anmäler intresse härför.

Det får vid nu angivna förhållanden anses att klandrade beslutet vilar på objektiv grund, och beslutet kan inte anses strida mot 7 kap. 1 § kommunallagen.

Regeringsrätten lämnar besvären utan bifall.

JO Holstad anförde i ett beslut som meddelades den 22 maj 1981.

I skolöverstyrelsens anvisningar för skolstyrelser, landstingens utbildningsnämnder och länsskolnämnder rörande medverkan av de politiska ungdomsförbunden i skolans samhällsinformation (ASÖ 1975/76: 31 s. 5 ff) sägs inledningsvis bl. a. att ungdomsförbunden kan engageras som medverkande i skolans samhällsorientering i syfte att bidra till en saklig och allsidig information, att främja politisk debatt bland eleverna och att stimulera eleverna till engagemang i politiskt arbete. Vidare sägs att skolan har till uppgift att ge en så realistisk bild som möjligt av det samhälle i vilket eleven skall fungera som samhällsmedborgare. Eftersom rösträttsåldern fastställts till 18 år kommer ett stort antal elever som går i gymnasieskolan att vara röstberättigade. Mot den bakgrunden är det enligt anvisningarna angeläget att kontakten mellan eleverna och de politiska ungdomsförbunden aktiveras mer än tidigare och att förutsättningarna för ungdomsförbun-

den att medverka i skolans arbete förbättras. Därigenom kan skolan öka elevernas möjligheter att påverka samhällsutvecklingen.

I anvisningarna beskrivs vidare de närmare uppgifter som i dessa avseenden åvilar skolstyrelserna och de lokala skolledningarna. Bl. a. anges att skolstyrelserna genom en inledande konferens med ungdomsförbunden och skolorna (skolledare och huvudlärare, skolstyrelserepresentanter och elevrepresentanter) hör stimulera och planlägga arbetet inför kommande läsår.

SÖ:s anvisningar avser i första hand de politiska ungdomsförbund vars moderpartier finns representerade i riksdagen, eget landsting eller egen kommun. När det gäller övriga politiska föreningar sägs att de bör beredas tillfälle att medverka och att skolstyrelserna har att i samråd med berörd personal och elever i skolorna avgöra detta. Enligt SÖ-FS 1979-159 A 30 kan anvisningarna i tillämpliga delar utgöra modell även för eventuella skolval.

För egen del vill jag till en början erinra om bestämmelsen i 1 kap. 9§ regeringsformen. Enligt den bestämmelsen skall domstolar och förvaltningsmyndigheter iaktta saklighet och opartiskhet. Jag vill också nämna att även läroplanerna för grundskolan och för gymnasiet understryker vikten av att skolan iakttar objektivitet, dvs. saklighet och opartiskhet, i politiska frågor. Självfallet måste dessa principer vara vägledande för skolmyndigheterna när de tar ställning till frågan vilka ungdomsförbund som skall få medverka i skolans samhällsinformation och hur denna medverkan skall utformas.

Det sagda innebär emellertid inte att någon enskild grupp eller förening har en självständig rätt att få lämna politisk information till eleverna under skoltid. En given begränsning är att den egentliga lektionstiden inte får tas i anspråk i större utsträckning än som kan anses motiverat med hänsyn till läroplanens innehåll i stort. Det måste ankomma på skolledningen att avgöra vilket utrymme som finns för att bereda olika politiska föreningar tillfälle att medverka i undervisningen. Men inom denna ram måste självfallet skolledningen förhålla sig partipolitiskt neutral.

När det gäller vilka ungdomsförbund som skall få medverka är det givet att de som anvisningarna i första hand avser alltid bör erbjudas medverkan. När det gäller övriga föreningar får deras medverkan bero på vad skolledningen efter samråd med berörd personal och eleverna finner lämpligt.

Jag vill också erinra om vad som sägs i SÖ:s anvisningar om att många elever i gymnasieskolan numera är röstberättigade och att skolan bör försöka öka elevernas möjligheter att påverka samhällsutvecklingen. Detta medför enligt min mening att stor hänsyn måste tas till elevernas önskemål bl. a. om information inför förestående skolval. Om det från elevernas sida mer allmänt uttalas önskemål om information från viss eller vissa politiska

organisationer inför förestående val. bör alltså skolledningen i görligaste mån tillgodose dessa önskemål. Det är mot den bakgrunden viktigt att samrådet med elever och berörd personal ges en sådan form att elevernas synpunkter verkligen kommer fram och kan beaktas vid beslut.

I det aktuella ärendet anser SÖ att styrelsens anvisningar om de politiska ungdomsförbundens medverkan i skolans samhällsinformation har tillämpats på ett godtagbart sätt. Utredningen ger mig inte anledning att inta någon annan ståndpunkt. Någon ytterligare åtgärd från min sida är inte påkallad.

Framställning till regeringen angående rätt till studiemedel för intagna i kriminalvårdsanstalt

I framställning till regeringen den 6 april 1981 anförde JO Sverne följande.

I beslut denna dag (i ärende dnr 73-1980) har jag prövat klagomål som bl. a. rört frågan om rätt till studiemedel för intagna i kriminalvårdsanstalt. Det aktuella ärendet rörde en person, som var intagen i kriminalvårdsanstalt och som inför höstterminen 1979 ansökte om studiemedel med maximalt belopp för studier vid socialhögskola. Studiemedelsnämnden beviljade sökanden studiemedel med ett belopp om ca 2000 kr, medan studiemedel med fullt belopp för denna termin uppgick till drygt 9000 kr (exklusive eventuella barntillägg). Studiemedelsnämndens beslut överklagades av sökanden, men centrala studiestödsnämnden – vars beslut inte kunde överklagas – lämnade besvären utan bifall. I sitt beslut antecknade centrala studiestödsnämnden bl. a. att det av handlingarna i ärendet framgick att sökanden under höstterminen 1979 avtjänat ett fängelsestraff, att han samtidigt avsett att läsa tvåbetygskursen i socialrätt vid socialhögskolan samt att han inte haft s. k. frigång för att delta i undervisningen. Vidare anförde centrala studiestödsnämnden följande i beslutet.

I 4 kap. 22 § studiestödslagen (SFS 1973: 349) stadgas att för studerande som har sitt uppehälle helt eller till väsentlig del täckt av staten eller kommun kan studiemedlen minskas enligt grunder som regeringen fastställer. Med stöd av denna bestämmelse har CSN rekommenderat studiemedelsnämnderna att, om den studerande är intagen på kriminalvårdsanstalt, bevilja studiemedel med ett anpassat belopp för att täcka kostnader för bl. a. resor till läroanstalten, kurslitteratur och inskrivnings-/terminsavgifter. De studiemedel som Ni beviljats torde i stort sett täcka sådana kostnader som är föranledda av studierna, t. ex. utgifter för bokinköp.

CSN finner inte att det föreligger skäl till ändring av studiemedelsnämndens beslut.

Av utredningen i ärendet framgick bl. a. att centrala studiestödsnämnden och dess tidigare motsvarighet sedan många år tillbaka haft som stabil praxis att till intagna i kriminalvårdsanstalt endast bevilja studiemedel med ett reducerat belopp. Reduktionen har i regel inneburit att man för en tid av en termin beviljat studiemedel med ett belopp som svarar mot studiemedel för en månad. Beloppet har då varit avsett att täcka vissa, särskilda kostnader under terminen. Grunden för centrala studiestödsnämndens praxis har varit att det inte ansetts rimligt att bevilja studiemedel till intagna enligt samma grunder som för studerande som själva har att svara för sitt uppehälle. De förra får ju sitt uppehälle bekostat av kriminalvården. Centrala studiestödsnämnden har jämfört de intagnas ekonomiska situation med den som råder för studerande som genomgår militär grundutbildning och för vilka studiemedel inte kan utgå enligt vad som framgår av 4 kap. 13 § studiestödsförordningen. I centrala studiestödsnämndens yttrande till JO framhölls att denna praxis bringats till regeringens kännedom genom bl. a. studiemedelsutredningens betänkande "Vissa frågor rörande studiemedel" (Ds U 1974:4) och centrala studiestödsnämndens remissyttrande den 27 december 1978 till utbildningsdepartementet (departementets ärende 2360/77), då man också begärde författningsreglering av frågan. Senast berördes frågan hos regeringen i samband med centrala studiestödsnämndens anslagsframställning för budgetåret 1980/81.

I 4 kap. studiestödslagen finns bestämmelser om beräkning av studiemedel. Sedan den 1 januari 1976 har 4 kap. 22 § andra stycket samma lag följande lydelse.

Bekostas studerandes uppehälle helt eller till väsentlig del av staten eller kommun kan de studiemedel som tillkommer honom enligt detta kapitel minskas enligt grunder som regeringen fastställer.

Regeringen har emellertid hittills inte i någon författning fastställt sådana grunder för studerande som är intagna i kriminalvårdsanstalt.

I mitt beslut i ärendet har jag uttalat att den praxis som i förevarande hänseende utbildats hos centrala studiestödsnämnden och studiemedelnämnderna ter sig rimlig från materiell synpunkt, men att den således inte torde ha direkt stöd i någon författning. Vidare har jag förklarat att jag ansett mig inte ha anledning att ingripa mot hur ärendet har handlagts i förevarande hänseende, eftersom berörda myndigheters praxis varit känd för regeringen och därmed får anses godtagen till dess närmare bestämmelser utfärdats.

Utredningen i det aktuella ärendet och vad som i samband därmed upplysts mig under hand visar att det i ärendet berörda problemet inte är unikt. Det torde vidare vara än vanligare att frågor om rätt till studiemedel till intagna på kriminalvårdsanstalt rör sådana intagna som har s. k. frigång. Det framstår därför som mycket angeläget att frågan huruvida och i

vilken utsträckning som intagna i kriminalvårdsanstalt skall ha rätt till studiemedel och andra former av studiestöd snarast löses genom en författningsreglering. I det sammanhanget bör även uppmärksammas frågan hur de myndigheter som handlägger frågor om studiestöd skall få kännedom om att sökanden är intagen i kriminalvårdsanstalt. För närvarande synes det i många fall vara obekant för dessa myndigheter att sökanden är intagen i kriminalvårdsanstalt, att han därmed har sitt uppehälle helt eller delvis bekostat av staten och att vissa kostnader för studierna ersätts av medel från kriminalvårdens anslag.

Med stöd av den befogenhet jag har enligt 4 § lagen med instruktion för justitieombudsmännen, får jag härmed hemställa att här berörda frågor blir föremål för den prövning och åtgärd som regeringen kan finna påkallad.

Genom SFS 1981:604, utfärdad den 4 juni 1981, har regeringen förordnat bl. a. att det i studiestödsförordningen (1973:418) skall införas en ny paragraf, 4 kap. 14 §, med följande lydelse.

För studerande, som är föremål för kriminalvård inom eller utom anstalt, utgår studiestödsmedel enligt bestämmelser som centrala studiestödsnämnden efter samråd med kriminalvårdsstyrelsen meddelar.

Bestämmelsen har trätt i kraft den 1 juli 1981.

Byggnads- och planväsendet

Byggnadsnämnds handläggning av ärenden rörande tillstånd att anordna båtbyggor

JO Holstad anförde i ett beslut som meddelades den 9 juni 1981.

ANMÄLAN

I ett brev som kom hit den 21 november 1980 skriver Kurt och Gösta Andersson bl. a. De ber JO undersöka om byggnadsnämnden i Söderköpings kommun handlat riktigt och demokratiskt vid tillståndsgivning till en stor utökning av antalet båtplatser på en fastighet. Fakta är följande. Tre normalstora villatomter ligger i rad utmed Lagnöströmmen. Den mellersta tomten, Lagnö 1:54, ägs av Gunnar Andersson. Där finns redan en sjömack och byggor för uthyrda båtplatser. Vidare en villa med verkstad, en stor kiosk samt en spelhall och ett stort traktorgarage. Gunnar Andersson ansökte år 1979 hos byggnadsnämnden om tillstånd till ytterligare utbyggnad av uthyrningsbyggor för 20–25 båtplatser. Varken Gunnar Andersson, kommunstyrelsen eller byggnadsnämnden samrådde med eller ens meddelade klagandena som äger de angränsande fastigheterna Lagnö 1:52 respektive Lagnö 1:53. Kommunstyrelsens tillstyrkan fick de ta del av genom orsprässen. Byggnadsnämnden gav tillstånd och tog ingen hänsyn till klagandenas protester. De anser att en ytterligare stor utbyggnad och koncentration av folk, bilar och båtar på ett så litet område som en insprängd villatomt kommer att helt spoliera deras boendetrivsel. Anläggningen besöks sommartid av hundratusentals personer. Bilparkeringsplatser och hygienanordningar av betydelse saknas och klagandena besväras i högsta grad av förorening och oväsen. Gunnar Andersson är ledamot av byggnadsnämnden.

UTREDNING

Ärendet har remitterats till byggnadsnämnden för yttrande. Byggnadsnämnden har som svar på remissen åberopat följande yttrande av stadsarkitekten.

Ansökan om anläggande av brygga

Byggnadsnämnden mottog 1979-05-02 en ansökan från Gunnar Andersson gällande dispens från naturvårdslagen för anläggandet av 31 st. bryggplatser såsom utökning av befintlig brygga på fastighetens vattenområde. Ansökan omfattade även, markerat på situationsplan, 10 st. parkeringsplatser för bilar (bilaga 2, 3).

Under behandling i kommunen var samtidigt frågan om laxodling i Lagnöströmmens motsatta sida för prövning ur strandskyddssynpunkt. Det ansågs därför angeläget att inhämta kommunstyrelsens syn på Gunnar

Anderssons ansökan, om vilken byggnadsnämnden beslutade 1979-05-15 § 188 (bilaga 4).

Vid sammanträde 1979-06-19 (§ 172 KS) beslutade kommunstyrelsen meddela byggnadsnämnden att man inget hade att erinra mot utökning av antalet bryggor på fastigheten Lagnö 1:54 (bilaga 5).

Ägarna till fastigheterna Lagnö 1:52 och 1:53 inkom såväl till kommunstyrelsen som till byggnadsnämnden med en skrivelse daterad 1979-07-24, vari de reagerade mot utökning av bryggplatser på Lagnö 1:54 (bilaga 6).

Gunnar Andersson ingav därefter till byggnadsnämnden 1979-07-30 förnyad ansökan som innebar revidering av ursprungligt förslag. Ansökan kom nu att omfatta *kundbrygga* om 20 m längd. Därmed utgick ansökan om p-platser för bilar, då uthyrning av båtplatser ej längre avsågs (bilaga 7).

Denna nya ansökan behandlades av byggnadsnämnden 1979-08-14 (§ 343) tillsammans med undertecknads yttrande (bilaga 8, 9), varvid det beslutades att angränsande markägare skulle få yttra sig över ansökan.

Från de angränsande markägarna inkom så till byggnadsnämnden 1979-09-21 två skrivelser i vilka bl. a. påtalades att befintlig brygglängd borde räcka till, att sanitära anordningar saknades, samt att "gränsproblem" i vattenområdet förelåg (bilaga 10, 11).

Dessa skrivelser förelades tillsammans med undertecknads yttrande (bilaga 12) byggnadsnämnden vid sitt sammanträde 1979-10-16 (§ 462) (bilaga 13) som då beslutade att ur strandskyddssynpunkt tillstyrka ansökt förlängning om 20 m avseende kundbrygga.

Länsstyrelsen beslutade sedermera 1979-12-14 (bilaga 14) att strandskyddsförordnandet icke utgjorde hinder för ansökan. Dessförinnan hade ägarna till Lagnö 1:52 och 1:53 besvärat sig över byggnadsnämndens beslut.

Byggnadsnämnden gav så 1980-01-15 § 41 (bilaga 15) byggnadslov för kundbryggan.

Gunnar Andersson ansökte sedermera 1980-05-05 om ändring av det givna byggnadslovet så att bryggorna kom att avlägsnas från tomtgränsen mot Lagnö 1:53 (bilaga 16, 17). Denna ansökan behandlades av byggnadsnämnden 1980-05-13 (§ 227), som då meddelade ändring av tidigare byggnadslov (bilaga 18).

Klagandena har yttrat sig över byggnadsnämndens remissvar.

Därefter har en promemoria av följande lydelse upprättats inom JO-expeditionen.

Enligt 58 § 1 mom. andra stycket första punkten byggnadsstadgan skall underrättelse om beslut varigenom byggnadslov beviljats ofördröjligen i rekommenderat brev eller eljest bevisligen tillställas markägare eller annan sakägare, som av byggnadsnämnden hörts i ärendet. Enligt 18 § förvaltningslagen skall part erhålla besvärshänvisning när det är uppenbart att beslut varigenom myndighet avgör ärende går honom emot.

Byggnadsnämnden bör anmodas avge yttrande angående anledningen till att ovannämnda bestämmelser, såvitt kan utläsas av handlingarna, inte iakttagits beträffande byggnadsnämndens beslut om byggnadslov för brygga. Av yttrandet bör även framgå anledningen till att klagandena inte fick tillfälle att yttra sig över Gunnar Anderssons ansökan den 24 april 1980 om ändring av byggnadslov. Slutligen bör byggnadsnämnden förklara varför

man över huvud taget ansett byggnadslov erforderligt för anordnande av brygga.

Med hänvisning till promemorian har nytt yttrande infördrats från byggnadsnämnden.

Byggnadsnämnden har som svar på den nya remissen åberopat följande yttrande av stadsarkitekten.

Byggnadsnämnden behandlade senast 1981-01-20 § 1 rubr. ärende, varvid undertecknads yttrande godkändes och tillställdes Justitieombudsmannen tillsammans med tillhörande bilagor.

Nu föreligger begäran om nytt yttrande över ett av Justitieombudsmannen upprättat PM daterat 1981-03-05.

I detta PM ifrågasättes orsaken till varför angränsande fastighetsägare ej delgivits byggnadsnämndens beslut efter byggnadslovsgivning av brygga, varför de ej hörts innan beslut om nytt läge meddelats, samt varför byggnadslov över huvudtaget meddelats.

Som av 58 § byggnadsstadgan framgår skall underrättelse om beslut i byggnadslov bl. a. tillställas markägare som hörts av byggnadsnämnden. Dessa (ägarna till Lagnö 1:52 och 1:53) hördes inför byggnadsnämndens behandling inför att ärendet tillställdes länsstyrelsen. De delgavs senare länsstyrelsens beslut i dispensfrågan. Fullföljandet med byggnadslov betraktades av kontoret mer som formalia, varför delgivande ej företogs. Det ändrade byggnadslovet innebar en förbättring för speciellt ägaren till Lagnö 1:53, varför delgivning ej ansågs nödvändig.

I byggnadsloven finns på vanligt sätt intaget anmaning till sökanden att underrätta grannar. Vad gäller frågan om byggnadslov kan sägas att anläggningen ansågs så intimt förknippad med byggnadslovspliktiga anläggningar vid stranden (servicestation etc.) att byggnadslov ansågs naturligt.

BEDÖMNING

Gunnar Anderssons ansökningar till byggnadsnämnden angående tillstånd att anordna en båtbygga m. m. ledde dels till ett beslut av länsstyrelsen i Östergötlands län om dispens enligt 16 § naturvårdslagen och dels till beslut av nämnden om byggnadslov.

Inledningsvis bör nämnas att anordnandet av en båtbygga inte hör till de åtgärder som enligt 54 § 1 mom. byggnadsstadgan kräver byggnadslov. En båtbygga är emellertid att anse som en sådan fast anordning som avses i 52 § andra stycket byggnadsstadgan. Detta innebär att byggnadsnämnden i efterhand kan ingripa mot bryggan, om den inte uppfyller de krav på prydlighet m. m. som anges i 52 § första stycket. I konsekvens med detta föreskrivs i 54 § 4 mom. att den som ämnar verkställa byggnadsarbete, för vilket byggnadslov inte behövs, ändå kan genom en ansökan påkalla nämndens prövning av åtgärden. Beträffande sådana ärenden gäller enligt samma paragraf i tillämpliga delar vad som är föreskrivet om ärende rörande byggnadslov.

Klagomålen rör dels nämndens formella handläggning av ansökningarna och dels nämndens ståndpunkter i sak. När det gäller handläggningen går

kritiken ut på att nämnden försummade att samråda med klagandena.

Beträffande handläggningen framgår visserligen av utredningen att nämnden inte beredde klagandena tillfälle att yttra sig över Gunnar Anderssons ursprungliga ansökan. Någon skyldighet att göra detta hade man emellertid inte. Mot den bakgrunden finns det inte skäl att kritisera nämnden på den punkten. När det gäller den ansökan som ingavs i juli månad 1979 framgår det av utredningen att klagandena i det sammanhanget genom nämndens försorg fick tillfälle att yttra sig. Inte heller här var nämnden skyldig dra in klagandena i förfarandet. Men något hinder mot att göra det förelåg inte och enligt min mening framstår nämndens handlande här som välmotiverat. Klagandena hade ju vid det laget, bl. a. genom brev till nämnden, visat intresse för saken. Något fog för kritik mot nämndens handläggning i dessa delar har jag alltså inte funnit.

Däremot ger handläggningen sedan man i januari 1980 fattat beslut om "byggnadslov" anledning till invändningar. Eftersom klagandena hade hörts av nämnden i ärendet, hade det enligt 58 § 1 mom. andra stycket första punkten jämfört med 54 § 4 mom. byggnadsstadgan ålegat nämnden att ofördröjligen i rekommenderat brev eller på annat sätt bevisligen tillställa dem underrättelse om beslutet. Det framgår av utredningen att man underlät detta. Här gjorde man alltså fel.

Det skall tilläggas att klagandena, eftersom de hade yttrat sig i ärendet, måste anses ha intagit ställning av part hos nämnden (jfr RRK 1977: R 77 2: 20). Beslutet i januari 1980 om "byggnadslov" för brygga gick uppenbarligen klagandena emot. Det hade därför enligt 18 § förvaltningslagen ålegat nämnden att underrätta dem om vad de hade att iakttä vid talan mot beslutet.

Jag måste alltså konstatera att nämnden i de hänseenden jag senast har berört handlade felaktigt. Jag förutsätter att nämnden fortsättningsvis ägnar mer uppmärksamhet åt tillämpningen av de aktuella reglerna.

När det gäller handläggningen av den ansökan, som kom in till nämnden den 5 maj 1980, framgår det av utredningen att man inte hörde klagandena över denna ansökan och att man inte heller underrättade dem om det beslut som träffades. Beträffande underlåtenheten att höra klagandena kan antecknas att klagandenas inställning i sakfrågan redan tidigare var väl känd av nämnden. Redan mot den bakgrunden har jag inte funnit skäl att kritisera nämnden i denna del. När det gäller frågan om underrättelse om beslutet hade bort lämnas är det av avgörande betydelse om klagandena varit att anse som parter även i detta sammanhang. Enligt min mening talar goda skäl för ett sådant synsätt. Jag är därför närmast av den uppfattningen att underrättelse borde ha lämnats. Här finns dock ett visst utrymme för delade meningar. Jag vill därför inte göra gällande att nämnden här handlade felaktigt.

Beträffande klagomålen över nämndens ståndpunkter i sak har jag inte funnit att de motiverar något ingripande av mig.

Övrigt

Handläggning av ett upphandlingsärende. Tidpunkten för anbudsprövningen, övergång från sluten upphandling till förhandlingsupphandling m. m.

I ett till JO den 27 februari 1979 inkommet brev anförde Törnbloms Snickerifabrik AB i huvudsak följande. Statens järnvägar infortrade den 9 oktober 1978 anbud på vissa kvantiteter vägsignalkurar typ B från Törnbloms Snickerifabrik AB i Nässjö och AB Kronqvist & Larsson i Grytgöl. Vid anbudsinfördran fogades en kravspecifikation samt ritningar. Anbudet skulle vara inlämnade senast den 23 oktober 1978 och anbudsgivarna var bundna av anbudet t. o. m. den 20 november 1978. Upphandlingsformen angavs som sluten upphandling. Vid anbudstidens utgång hade anbud inkommit enligt bl. a. följande.

Anbudsgivare	Pris kr per vägsignalkur vid beställning av			
	50 st	75 st	100 st	125 st
Törnbloms Snickerifabrik AB	5 520	5 520	5 425	5 425
AB Kronqvist & Larsson	6 245	6 135	6 030	5 925

Törnbloms Snickerifabrik AB framhöll att priserna i det av bolaget avgivna anbudet var lägst såvitt avsåg samtliga ifrågavarande kvantiteter. Vidare förelåg den skillnaden mellan anbudet att Törnbloms Snickerifabrik AB för målning av vägsignalkurarna begärde 290 kr per styck medan AB Kronqvist & Larsson begärde 395 kr. Genom beslut den 16 januari 1979 förkastade statens järnvägar båda anbudet på grund av för höga priser. Den 22 januari 1979 erhöll emellertid AB Kronqvist & Larsson en beställning av statens järnvägar på 50 vägsignalkurar. Törnbloms Snickerifabrik AB fick den uppfattningen att det hade skett en ändring i den vid anbudsinfördran fogade kravspecifikationen och att endast AB Kronqvist & Larsson hade fått del av ändringen. Då ändringen innebar en lägre tillverkningskostnad hade bolagen inte fått möjlighet att avge anbud på lika villkor. Törnbloms Snickerifabrik AB ifrågasatte om statens järnvägars handläggning av ärendet hade skett i enlighet med upphandlingskungörelsen.

Efter remiss inkom statens järnvägar med yttrande vid vilket var fogade vissa bilagor. Statens järnvägar anförde följande.

Den 9 oktober 1978 infortrade SJ genom sin ekonomiavdelning, materialsektionen, anbud på vissa kvantiteter vägsignalkurur typ B (bil. 1) från AB Kronqvist & Larsson, Grytgöl, och från Törnbloms Snickerifabrik AB, Nässjö. Till anbudsinfordran fogades en kravspecifikation (bil. 2) samt 5 st. ritningar.

Anbud inkom från båda företagen (se anbudssammanställning, bil. 3) och remitterades för teknisk granskning till chefen för SJ banavdelning. Denna utfördes under november månad 1978. Därefter anmäldes plötsligt brådskande behov av även andra typer av reläkurur, nämligen 5 st. reläkiosker typ A och 5 st. relähus 75 B Concentrator, båda typerna av fabrikat Kronqvist & Larsson. Materialsektionen satte sig omedelbart i förbindelse med detta företag för en beställning. Kronqvist & Larsson anknöt då till det tidigare upphandlingsärendet och föreslog en "paketlösning". Man förklarade sig villig att göra en reduktion av priset på reläkururerna typ B under förutsättning av total upphandling av alla tre typerna från dem. Samtidigt var de erbjuda priserna för ovannämnda reläkiosker och relähus av Kronqvist & Larssons eget fabrikat fullt godtagbara i jämförelse med tidigare inköp och även i övrigt.

I händelse av en dylik totalupphandling ställde Kronqvist & Larsson det kravet att upphandlingen skulle hemligstämplas.

Kronqvist & Larsson informerade per telefon om sitt paketförslag, (bil. 4), varvid bl. a. framgick att vid en totalupphandling från dem skulle priset för reläkurur typ B – vid leverans av 50 st. – bli lägre än lägsta inkomna anbud. Eftersom Törnbloms Snickerifabriks lägsta priser var kända enligt tidigare nämnt anbud – och någon ändring i kravspecifikationen ej gjorts – fanns ingen anledning att informera sig igen om deras priser.

Därför beslöt materialsektionen den 16 januari 1979 att förkasta dessa tidigare anbud (bil. 3). Efter förhandlingar samma dag med Kronqvist & Larsson beslöt man antaga det nya anbudet, omfattande 50 st. reläkurur typ B (se bil. 5) samt 5 st. reläkiosker typ A och 5 st. relähus 75 B Concentrator. Beställningsskrivelse avgick den 22 januari betr. de 50 st. reläkururerna typ B.

Angående påståendet om ändringar i kravspecifikationen anförde statens järnvägar.

Törnbloms Snickerifabrik AB:s anmälan bygger på den uppfattningen att det skulle ha företagits en ändring i den ursprungliga kravspecifikationen och att denna ändring skulle vara anledningen till att Kronqvist & Larsson sedermera kunde erbjuda ett lägre pris än vad det först avgivna anbudet innehöll. Detta är fel. Det har inte i detta sammanhang förekommit någon annan kravspecifikation än den som båda företagen ursprungligen erhöll i samband med anbudsinfordran. Anmälarens missförstånd torde ha sin grund i att Kronqvist & Larsson i sitt anbud (bil. 6) av misstag gjorde en mindre avvikelse från kravspecifikationen. Avvikelsen bestod i (se anbudet under rubriken Beskrivning) att golvet skulle utföras i underredsbehandlad spånskiva samt sidoväggar och mellanväggar i björklamell under det att kravspecifikationen föreskrev plywood för dessa delar. Skälet till avvikelsen har uppgivits vara att kravspecifikationen i detta hänseende innehöll en ändring i förhållande till tidigare upphandlingar och att bolaget förbisett ändringen. Avvikelsen upptäcktes inte vid den tekniska granskningen inom SJ – vilket torde ha samma förklaring som avvikelsen

– och hade alltså ingen inverkan på SJ:s beslut den 16 januari, varigenom de båda anbuderna förkastades.

Den slutliga beställningen gjordes alltså i den missuppfattningen att Kronqvist & Larssons tidigare anbud, vad gäller det tekniska utförandet, inte avvek från SJ:s kravspecifikation, och i beställningsskrivelsen citerade man därför innehållet i den anbudsbeskrivning som bolaget självt avfattat.

För den slutligen gjorda upphandlingen gällde i avseende å de 50 st. kurarna av typ B således samma kravspecifikation, alltså enligt bil. 2. Först en tid efter det att beställningen expedierats den 22 januari upptäcktes avvikelser. Vid telefonsamtal med Kronqvist & Larsson den 9 februari påpekade SJ denna och framhöll att leverans givetvis måste ske i full överensstämmelse med kravspecifikationen. Att så skulle ske har skriftligen bekräftats av leverantörsföretaget (bil. 7).

Som framgår av ovanstående har SJ inte avsett att ge anbudsgivarna olika förutsättningar, och det torde vara uppenbart att den avvikelse från kravspecifikationen som Kronqvist & Larsson gjort och som förekommit vid företagets båda prissättningar inte kan ha haft någon som helst betydelse för prissänkningen.

Av statens järnvägars bifogade handlingar framgick bl. a. följande. Den vid anbudsinfördran den 9 oktober 1978 fogade kravspecifikationen var daterad den 6 oktober 1978. Infordrade anbud skulle avgas på poster om 50, 75, 100 respektive 125 vägsignalkuror. Fem vägsignalkuror skulle levereras vecka 3 1979 (15–21 januari 1979) och därefter skulle fem stycken levereras varannan vecka. Som leveransvillkor angav Törnbloms Snickerifabrik AB fritt levererat anvisad uppställningsplats vid statens järnvägars elektrobyggnadsförråd i Nässjö. AB Kronqvist & Larsson angav fritt järnvägsvagn, Finspång. Vidare framgick att statens järnvägar den 15 januari 1979 tog kontakt med AB Kronqvist & Larsson per telefon för beställning av reläkiosker och relähus. Det av Kronqvist & Larsson vid telefonsamtalet lämnade erbjudandet bekräftades skriftligen samma dag i ett brev till statens järnvägar.

Törnbloms Snickerifabrik AB fick del av remissvaret och anförde.

Statens järnvägar har övergått från sluten upphandling till förhandlingsupphandling och därvid uppenbarligen förutsatt att reläkiosker typ A och relähus 75 B kunnat tillverkas och levereras endast av AB Kronqvist & Larsson. Det måste vara känt för statens järnvägar att även vi kan tillverka dessa typer av reläkiosker och relähus. Detta har vi klargjort för befattningshavare vid statens järnvägars ekonomi- och materialsektion i Stockholm vid besök redan den 3 mars 1978. För att utnyttja förefintliga konkurrensmöjligheter borde således statens järnvägar ha infordrat anbud på "paketlösningen" från såväl oss som AB Kronqvist & Larsson. Statens järnvägars slutsats att priserna på reläkioskerna och relähusen i "paketlösningen" blev fullt godtagbara i jämförelse med tidigare inköp och även i övrigt är föga meningsfull eftersom konkurrens inte etablerats på dessa produkter. Vi ifrågasätter riktigheten av uppgiften att plötsligt brådskande behov nödvändiggjort upphandling direkt från AB Kronqvist & Larsson.

Uppgiften bör kommenteras av den sektion hos statens järnvägar som förutsättes anmäla sådant behov. Av statens järnvägars yttrande framgår ej med tillräcklig tydlighet när behovet anmäldes.

Törnbloms Snickerifabrik AB anförde vidare i huvudsak följande.

AB Kronqvist & Larsson har vid en tidigare upphandling fått en beställning av statens järnvägar på 100 vägsignalkurar typ B. Törnbloms Snickerifabrik AB blev då inte ens tillfrågad. Beställningen ifråga gjordes den 19 oktober 1977 och i samband därmed fick statens järnvägar optionsrätt på 50 vägsignalkurar. I anbudsinfördran den 9 oktober 1978 angavs att vägsignalkurarna skulle börja levereras vecka 3 1979. När statens järnvägar den 16 januari 1979 förkastade anbudet försköts tiden för leveransen. Törnbloms Snickerifabrik AB drog den slutsatsen att statens järnvägar för att täcka sitt behov av vägsignalkurar hade utnyttjat den nämnda optionsrätten. Inklusiv kostnaderna för målning översteg emellertid priset enligt optionsrätten det pris som Törnbloms Snickerifabrik AB erbjöd i sitt anbud. Därtill kom att Törnbloms Snickerifabrik AB lämnade fördelaktigare leveransvillkor än AB Kronqvist & Larsson.

Statens järnvägar yttrade sig över vad Törnbloms Snickerifabrik AB anförde och uppgav.

Då det brådskande behovet av reläkiosker typ A samt relähus 75 B anmäldes till SJ:s materialsektion, gjorde man där den bedömningen att inköpet borde göras från Kronqvist & Larsson. Skälen var följande. Kronqvist & Larsson hade tidigare, i samarbete med SJ, tagit fram för SJ:s behov anpassade konstruktioner, som ansågs bra. Konstruktionsritningarna var emellertid Kronqvist & Larssons egendom och fick inte användas av SJ för upphandling från annat håll. SJ hade inte heller någon kravspecifikation. Att i den situationen vända sig till andra företag med en anbudsinfördran skulle avsevärt försvåra och försena upphandlingen, vilken ju skulle täcka ett brådskande behov. Dessutom bedömdes Kronqvist & Larssons pris som fullt godtagbart.

Törnbloms Snickerifabrik ifrågasätter vår uppgift att det förelåg ett brådskande behov. Till detta skall här endast sägas att det inte är materialsektionens sak att bedöma angelägenhetsgraden. Om den enhet inom SJ, för vars räkning upphandling skall ske, anmäler ett behov som brådskande, har alltså materialsektionen att anpassa upphandlingen därefter.

Under angivna förhållanden har det inte låtit sig göra att tillgodose konkurrensbehovet genom att vända sig till andra företag än Kronqvist & Larsson med anbudsinfördran. Det saknar därför i sammanhanget betydelse om Törnbloms Snickerifabrik kan tillverka reläkiosker och relähus. (Att företagets representanter vid besök på SJ materialsektion 1978-03-03 skulle ha sagt sig kunna utföra sådan tillverkning kan SJ-representanterna för övrigt inte erinra sig. Sammanträffandet gällde i vart fall en annan fråga, nämligen ett upphandlingsärende om reläkurar typ B.)

Det är riktigt att SJ:s omedelbara behov av kurar typ B täcktes genom utnyttjande av en SJ i tidigare upphandling – beställning 1977-10-19 – tillförsäkrad optionsrätt till 50 st. kurar. Det är vidare också riktigt att optionspriset per enhet jämte målning var högre än det av Törnbloms

Snickerifabrik erbjudna. Att optionspriset ändå, totalt sett, blev gynnsammare för SJ hänger samman med följande förhållande. SJ:s banavdelning, för vars räkning upphandlingen skulle ske, hade meddelat materialsektionen att målning skulle utföras endast av kurar för placering på stationsområde, alltså av ett mindre antal kurar. Det exakta antalet skulle meddelas till leverantören vid avrop från SJ elektrobyggnader i Nässjö. Vid den prisjämförelse som materialsektionen gjorde kalkylerade man med att 10–20% av kurarna skulle målas.

Statens järnvägar presenterade en jämförelse mellan kostnaderna för inköp av 50 vägsignalkurar typ B från å ena sidan AB Kronqvist & Larsson med utnyttjande av optionsrätten och å den andra från Törnbloms Snickerifabrik AB enligt det av bolaget avgivna anbudet. Jämförelsen gjordes under förutsättning att endast en del av vägsignalkurarna skulle målas. Andelen fick variera (10, 20, 30 procent etc.). Som utgångspunkt för jämförelsen användes följande priser.

	Törnbloms Snickerifabrik AB (anbudet)	AB Kronqvist & Larsson (optionsrätten)
Pris kr per vägsignalkur	5 520	5 450
Tillkommer kr för målning	290	375
Summa	5 810	5 825

Statens järnvägar konstaterade att inköp av vägsignalkurarna från AB Kronqvist & Larsson med utnyttjande av optionsrätten blev förmånligast med hänsyn till att högst 20 procent av vägsignalkurarna skulle målas. Det blev för övrigt fallet även om mer än 20 procent målades.

Därefter anförde statens järnvägar bl. a.

Det var alltså vid den upphandling som skedde i oktober 1977 som SJ begärde och fick optionsrätt till ytterligare 50 st. reläkurar typ B. Optionsleveransen har skett helt enligt SJ:s dåvarande beskrivning. Vid tidigare leveranser förekom en detaljavvikelse, som nu således är tillrättad. Beträffande den avvikelse som gjordes av Kronqvist & Larsson i deras anbud i oktober 1978 och som vi redovisat i vårt tidigare yttrande till justitieombudsmannen, har rättelse skett. Någon prisförändring med anledning härav har inte aktualiserats, och eftersom avvikelsen ej finns med i de levererade enheterna kan den givetvis inte möjliggöra en reduktion av priset.

Törnbloms Snickerifabrik AB inkom med påminnelser jämte kopior av vissa handlingar. Bolaget framhöll att man allttjämt ansåg det oklart när det brådskande behovet av reläkiosker och relähus anmäldes till statens järnvägars materialsektion. Vidare anförde bolaget i huvudsak följande. Statens järnvägar utnyttjade optionsrätten den 1 december 1978. Den skulle emellertid utnyttjas före den 1 oktober 1978. Den av AB Kronqvist & Larsson lämnade bekräftelsen om att leveransen av vägsignalkurar skulle

ske i enlighet med den vid anbudsinfordran fogade kravspecifikationen avsåg endast de 50 vägsignalkurar som beställdes den 22 januari 1979. I leveransen enligt optionsrätten uppfyllde däremot inte vägsignalkurarna till alla delar kravspecifikationen. Avvikelsen möjliggjorde en reduktion av priset med ca 300 kr per vägsignalkur.

Törnbloms Snickerifabrik AB anförde vidare. Statens järnvägar har angett att priset enligt optionsrätten blev förmånligast därför att målning endast skulle ske av de vägsignalkurar som skulle placeras på stationsområde. Törnbloms Snickerifabrik AB ifrågasatte om detta förhållande var känt inom materialsektionen före det att optionsrätten utnyttjades. De vägsignalkurar som tidigare har levererats av AB Kronqvist & Larsson har alltid varit målade. Vid kostnadsjämförelsen har statens järnvägar inte beaktat att Törnbloms Snickerifabrik AB lämnade fördelaktigare leveransvillkor än AB Kronqvist & Larsson.

Enligt upphandlingskungörelsen meddelar riksrevisionsverket (RRV) anvisningar för tillämpningen av kungörelsen. Med hänsyn härtill remitterades ärendet till riksrevisionsverket som i yttrande den 7 december 1979 anförde följande.

Enligt 13 § upphandlingskungörelsen (UK) skall anbud prövas i så god tid att underrättelse om antagande av anbud kan vara anbudsgivaren till handa inom den tid anbudet är bindande för honom. Handlingarna i ärendet utvisar att anbudet på ovannämnda reläkuror typ B enligt anbudsinfordran skulle vara giltiga t. o. m. 1978-11-20. Beslut med anledning av anbudsprövningen är dagtecknat hos SJ först 1979-01-16. SJ har sålunda inte iakttagit bestämmelserna i 13 § UK.

I anbudsinfordran angavs särskilt att upphandlingsformen skulle vara slutna upphandling. Enligt 5 § UK karakteriseras slutna upphandling av att infordrade anbud prövas utan föregående förhandling med anbudsgivare. Enligt anvisningarna till 6 § UK har myndighet dock möjlighet att övergå till förhandlingsupphandling, exempelvis i fall då myndigheten bedömer att de priser som angetts i anbudet är för höga eller att anbudet eljest är oförmånliga men myndigheten bedömer att möjlighet finns att genom förhandlingar få godtagbara villkor. Vid en sådan övergång måste emellertid samtliga anbud i den slutna upphandlingen förkastas innan nya anbud infordras. SJ har dock 1979-01-15, dvs. dagen innan anbudet formellt förkastades, av den ena av de två anbudsgivarna, AB Kronqvist & Larsson, inhämtat uppgifter om priser och villkor för leverans av reläkuror, såväl av dem som ännu var föremål för slutna upphandling som av reläkuror av annan typ. Detta förfarande står i strid med den avsedda tillämpningen av 6 § UK.

Sedan den tekniska granskningen av anbudet på de 50 reläkurorna av typ B genomförts under november månad 1978 men innan anbudsprövningen formellt var klar utnyttjade SJ 1978-12-01 en optionsrätt avseende ett äldre anbud från Kronqvist & Larsson för upphandling av samma mängd reläkuror typ B enligt äldre kravspecifikation, innebärande ett något billigare utförande. Detta senare faktum uppmärksammades tydligen inte av SJ vid den affärsmässiga bedömningen. Prisjämförelse har nämligen skett mellan reläkuror typ B enligt äldre kravspecifikation (optionsrät-

ten) och anbudet från Törnbloms Snickerifabrik avseende reläkurar typ B enligt ny kravspecifikation.

Av inkomna handlingar i ärendet kan inte bedömas om och i vilken utsträckning SJ ansett de skilda leveransvillkoren i anbudet, enligt optionsrätten resp. från Törnbloms Snickerifabrik, böra inverka på anbudsprövningen.

Vid prisjämförelsen mellan nyssnämnda anbud har målning av kurarna haft en avgörande betydelse. I sin skrivelse hävdar Törnbloms Snickerifabrik att målning alltid skett tidigare och antyder att SJ före upphandlingen inte kände till att endast ett mindre antal kurar skulle målas. SJ uppger sig dock ha känt till detta förhållande, något som RRV inte finner anledning att ifrågasätta. Av prisjämförelsen mellan anbudet enligt optionsrätten och anbudet från Törnbloms Snickerifabrik framgår för övrigt att det senare anbudet blir fördelaktigare först vid målning av fler än 41 kurar av de 50 obeaktat de olika leveransvillkoren.

Enligt RRVs uppfattning borde SJ ha kunnat överblicka att det vid tiden för anbudsinfordran förelåg behov av 100 reläkurar typ B, dels de 50 som anbudsinfordran avsåg och som enligt denna skulle levereras W03 1979, dels de 50 som beställdes 1978-12-01 med hänvisning till optionsrätten. SJ har härigenom inte kunnat utnyttja den möjlighet till prispress som en längre serie kan medge.

En annan omständighet som framgår av handlingarna är att SJ, som i samarbete med Kronqvist & Larsson framtagit för SJs behov anpassade konstruktioner av reläkiosker typ A och relähus 75 B och vilka ritningar förblivit leverantörens egendom, inte försäkrat sig om att en kravspecifikation fanns tillgänglig. SJ har därmed i viss utsträckning blivit beroende av en enda leverantör, vilket inte är lämpligt från affärsmässighetssynpunkt.

SJ hänvisar till att ett brådskande behov av sistnämnda reläkiosker och relähus anmälts inom SJ, varvid SJ av tidsskäl endast kunde vända sig till Kronqvist & Larsson med sin anbudsfrågan. Anbudsinfordran har skett per telefon 1979-01-15. Av anvisningarna till 9 § första stycket UK framgår att sättet att infordra anbud muntligen bör användas endast med stor återhållsamhet med hänsyn till kraven på objektivitet och affärsmässighet. Vid anbudsinfordran på annat sätt än genom annonsering skall enligt 9 § UK anbud begäras från så många leverantörer som behövs med hänsyn till upphandlingens art och omfattning samt möjligheten att få till stånd tillfredsställande konkurrens. Upphandlingen var enligt RRV av sådan storlek att hänvändelsen till endast Kronqvist & Larsson för anbudsinfordran kan ifrågasättas.

Sammanfattningsvis finner RRV att SJs förfarande i förevarande upphandlingsärende inte tillgodoser de i UK uppställda kraven på affärsmässighet och objektivitet.

Statens järnvägar fick del av riksrevisionsverkets yttrande och anförde i eget yttrande av den 29 januari 1980 följande.

RRV hävdar till en början att SJ åsidosatt bestämmelsen i 13 § UK att anbud skall prövas i så god tid att underrättelse om antagande av anbud kan vara anbudsgivaren tillhanda inom den tid anbudet är bindande för honom. Bestämmelsen rör ej anbudsgivarens rätt utan läser innefatta en instruktionsföreskrift till förekommande av att staten på grund av passivitet går sin rätt mot anbudsgivaren på grund av anbudet förlustig. Såsom

utredningen i ärendet visar har SJ i förevarande fall haft goda skäl att räkna med att ingen av de båda anbudsgivarna övervägde att dra sig ur affären med åberopande av att hans anbud förfallit. Intet av anbudena kom ju heller ifråga för antagande: de blev båda förkastade. Det vill därför synas SJ som om förhållandena ej givit den citerade bestämmelsen aktualitet i ärendet.

Såsom RRV framhåller krävs numera, efter ändring av RRV:s anvisningar till 6 § UK, att vid övergång från slutna upphandling till förhandlingsupphandling samtliga anbud i den slutna upphandlingen förkastas innan nya anbud infordras. SJ kom att i ärendet förbise ändringen och handlade ärendet i överensstämmelse med den rutin som utformats på grund av vad som tidigare gällde. Emellertid hade, såsom RRV konstaterat, tiden för anbudens giltighet redan utgått då övergången skedde till förhandlingsupphandling. Det kan fördenskull hävdas att ett förkastande av anbudena vid denna tidpunkt varit överflödigt eftersom det saknat rättslig verkan. SJ medger likväl att SJ, som ju enligt vad nyss sagts räknade med att anbudsgivarna vidbleve sina anbud oaktat bundenhetstiden utgått, bort enligt grunderna för den av RRV citerade anvisningen ge anbudsgivarna sin avsikt att ej utnyttja anbudena tillkänna innan beslut fattades om övergången till förhandlingsupphandling. I så måtto godtar SJ den framställda anmärkningen.

SJ har ej, såsom RRV gör gällande, "inhämtat" uppgifter från AB Kronqvist & Larsson om priser och villkor vid en annorlunda sammansatt leverans än den som avsågs i anbudsinfördran. Sedan brådskande behov uppkommit att upphandla ett mindre antal relähus och reläkiosker – artiklar som ej fanns tillgängliga på marknaden i utvecklat skick motsvarande SJ:s behov hos annan leverantör än AB Kronqvist & Larsson – tog SJ:s materialsektion den 15 januari 1979 telefonkontakt med nämnda företag för beställning härav. Därvid väcktes från företagets sida fråga om denna beställnings sammanläggning med den pågående upphandlingen av vägsignalkurar och man erbjöd nedsättning av anbudspriset på vägsignalkurarna vid en sålunda föreslagen sammanlagd leverans av relähus, reläkiosker och tillhoppa 100 vägsignalkurar av vilka senare 50 hänförde sig till optionen och återstoden till anbudsupphandlingen. Situationen var alltså i princip densamma som då en anbudsgivare sänker sitt pris under pågående anbudsprövning och den upphandlande myndigheten däri finner en indikation på en förändring av marknadsläget i förhållande till det som rådde då anbudena lämnades. I dylikt fall kan anledning förekomma att förkasta samtliga anbud och övergå till förhandlingsupphandling. Det synes ej kunna förebrås SJ att SJ av vad som förekommit vid telefonsamtalet låtit sig föranleda att förkasta anbudena så som skedde påföljande dag den 16 januari. Att SJ ändå ej bort vid telefonsamtalet ge AB Kronqvist & Larsson på hand att SJ vore intresserat av ett nytt och annorlunda sammansatt anbud innan de liggande anbudena blivit förkastade har SJ redan vidgått.

RRV ger uttryck åt uppfattningen att SJ borde ha kunnat överblicka att det vid tiden för anbudsinfördran förelåg behov av 100 vägsignalkurar och att SJ genom sin beställning dels av 50 kurar med utnyttjande av optionsrätten i det äldre avtalet dels av ytterligare 50 kurar i det kritiserade anbudsförandet frånhämt sig möjlighet till den prispress som beställning på en gång av en längre serie kunde ha medgivit. SJ får med anledning härav fästa uppmärksamheten vid att SJ i sin anbudsbegäran infordrat anbud på poster om 50, 75, 100 och 125 st. Det pris SJ slutligen erlagt för 100 kurar, inbegripet 50 på grund av optionen, understiger det lägsta pris

som på grund av anbudsförfrågan offererats för en post om 100 kurar. Det av AB Kronqvist & Larsson i brevet den 15 januari 1979 offererade priset för 50 kurar innehåller en prisreduktion som bestämts under förutsättning av en total leverans där de 50 kurar vilka beställts på grund av optionen ingår med sitt för optionen gällande pris. Erbjudandet ger därmed belägg för att SJ tillgodogjort sig prisminskning vid beställning i längre serie. SJ vill emellertid icke för den skull bestrida att vad som förekommit skänker berättigande åt anmärkningen för bristande överblick av det faktiska beställningsbehovet vid tiden för anbudsinfördran. Förhållandet får tillskrivas en icke förutsedd utveckling av pågående banarbeten. En inledd förstärkning av SJ:s planeringsresurser är avsedd bl. a. att ge förbättrad möjlighet att minska riskerna för uppkomsten av oförutsedda upphandlingsbehov av ifrågakommen storlek i framtiden.

SJ vill ej heller bestrida att skäl kan anföras för att SJ bort dra försorg om att kravspecifikation för relähus och reläkiosker funnits tillgänglig som underlag för den aktuella beställningen härav. SJ har nu sådan specifikation för framtida upphandling. SJ får dock samtidigt framhålla att marknadsundersökning som SJ gjort föranlett till antagande att AB Kronqvist & Larsson var det enda svenska företag som för det dåvarande hade förutsättningar och intresse att uppträda som anbudsgivare för relähus och reläkiosker med iakttagande av SJ:s krav på kvalitet och utförande. Det av RRV antydda beroendet av en enda leverantör synes följaktligen ej i fråga om denna särskilda upphandling vara att återföra på frånvaron av specifikation i SJ:s hand. SJ får tillägga att den nu framtagna specifikationen redan kommit till användning som underlag för anbudsbegäran som utgått till fem företag utöver AB Kronqvist & Larsson och Törnbloms Snickerifabrik AB.

Att SJ infordrat anbud per telefon ifråga om relähusen och reläkurarna sammanhänger med nyss angivna förhållanden liksom med behovets brådskande natur. Samma förhållanden har föranlett att förfrågan gjordes endast hos AB Kronqvist & Larsson. SJ vidgår emellertid det principiellt riktiga i RRV:s anmärkning med avseende på sättet för anbudsinfördran. Statens intresse har ändå ej blivit eftersatt härigenom.

Med det sålunda anförda har SJ i stort sett medgivit det befogade i RRV:s anmärkningar såvitt avser brister i det formella förfarandet vid upphandlingen liksom i överblicken av upphandlingsbehovet. Som redan antytts på flera punkter har statens intresse som upphandlare likväl ej blivit eftersatt. Utredningen synes fastmera ha ådagalagt att själva upphandlingen präglats av berörda befattningshavares omsorg om statens ekonomiska intresse. Törnbloms Snickerifabrik AB kan icke sägas ha gått miste om en order till vilken bolaget haft bättre rätt än konkurrenten. RRV:s omdöme att gällande krav på affärsmässighet och objektivitet blivit eftersatta är enligt SJ:s mening oberättigat strängt.

Törnbloms Snickerifabrik AB inkom med påminnelser över riksrevisionsverkets och statens järnvägars yttranden. Törnbloms Snickerifabrik AB uppgav bl. a. att bolaget under ett tiotal år och senast 1968 har levererat reläkiosker till statens järnvägar.

Från statens järnvägar inhämtades akten i ärendet avseende den upphandling av vägsignalkurar typ B som inleddes genom anbudsinfördran den 9 oktober 1978 och som avslutades den 16 januari 1979. I akten fanns

även handlingar avseende upphandlingen av reläkiosker typ A och relähus 75 B Concentrator. Vidare inhämtades kopior av vissa andra handlingar.

I beslut den 30 oktober 1980 uttalade JO Uhlin följande.

Klagomålen i ärendet rör främst handläggningen av den upphandling som statens järnvägar (SJ) avgjorde den 16 januari 1979. Upphandlingen avsåg dels vägsignalkurar typ B och dels vissa typer av reläkiosker och relähus. Anbud på vägsignalkurarna infordrades den 9 oktober 1978 enligt formerna för slutna upphandling men under handläggningen och i anslutning till upphandlingen av reläkiosker och relähus övergick SJ till förhandlingsupphandling.

Förutom nu nämnda upphandling har Törnbloms Snickerifabrik AB framfört vissa klagomål mot SJ angående handläggningen av en upphandling i oktober 1977. AB Kronqvist & Larsson fick då en beställning på 100 vägsignalkurar typ B och i samband därmed fick SJ optionsrätt på 50 vägsignalkurar. Optionsrätten utnyttjades av SJ den 1 december 1978.

Jag vill nu först tillkännage att jag inte kommer att gå in på någon prövning av upphandlingen i oktober 1977. Därvid har jag beaktat bl. a. att JO enligt sin instruktion som regel inte skall ta upp till utredning förhållanden som ligger mer än två år tillbaka i tiden. Jag kommer dock att beröra en del frågor med anknytning till SJ:s utnyttjande av optionsrätten.

Därefter vill jag så konstatera att det numera genom utredningen får anses klarlagt att det inte har företagits någon ändring i den vid anbudsinfordran den 9 oktober 1978 fogade kravspecifikationen. Den var daterad den 6 oktober 1978 och har haft samma innehåll för såväl Törnbloms Snickerifabrik AB som AB Kronqvist & Larsson. Vidare har leveransen av vägsignalkurar skett i det utförande som föreskrevs i kravspecifikationen. I leveransen enligt optionsrätten har dock vägsignalkurarna haft ett något annorlunda utförande.

De av Törnbloms Snickerifabrik AB och AB Kronqvist & Larsson i den slutna upphandlingen avgivna anbuden på vägsignalkurar typ B var bundna för anbudsgivarna t. o. m. den 20 november 1978. SJ fattade beslut i ärendet den 16 januari 1979. Riksrevisionsverket (RRV) har i sitt yttrande anmärkt på att SJ inte har iakttagit bestämmelsen i 13 § upphandlingskungörelsen. Bestämmelsen innebär att anbud skall prövas i så god tid att underrättelse om antagande av anbud kan vara anbudsgivaren till handa inom den tid anbudet är bindande för honom.

SJ har invänt bl. a. att man anser sig ha haft goda skäl för att räkna med att inte någon av de båda anbudsgivarna övervägde att dra sig ur affären under åberopande av att hans anbud har förfallit. Inget av anbuden blev heller antaget utan båda anbuden förkastades.

Jag instämmer i RRV:s anmärkning. Det är ju angeläget att anbudspröv-

ningen sker på ett så tidigt stadium att myndigheten om den antar ett anbud kan träffa avtal med anbudsgivaren inom den tid han är bunden av anbudet.

Som nämnts tidigare fick SJ vid upphandlingen från AB Kronqvist & Larsson i oktober 1977 en optionsrätt på 50 vägsignalkurar typ B. Törnbloms Snickerifabrik AB har påtalat att optionsrätten skulle utnyttjas före den 1 oktober 1978 men att det inte skedde förrän den 1 december 1978. SJ har på förfrågan uppgett att tiden för utnyttjandet förlängdes genom muntlig överenskommelse med AB Kronqvist & Larsson.

SJ har i ärendet presenterat en jämförelse mellan kostnaderna för inköp av 50 vägsignalkurar typ B från å ena sidan AB Kronqvist & Larsson med utnyttjande av optionsrätten och å den andra från Törnbloms Snickerifabrik AB enligt det av bolaget avgivna anbudet. SJ konstaterade att inköp från AB Kronqvist & Larsson med utnyttjande av optionsrätten var förmånligast på grund av att målning endast skulle ske av de vägsignalkurar som skulle placeras på stationsområde. Andelen beräknades till högst 20 procent. Som RRV också har påpekat i sitt yttrande torde kostnadsjämförelsen visa att inköp enligt optionsrätten blir det förmånligaste alternativet om upp till 41 av de i leveransen ingående 50 vägsignalkurarna målas. Det motsvarar 82 procent.

Lika med RRV anser jag mig inte kunna bedöma hur de av Törnbloms Snickerifabrik AB och AB Kronqvist & Larsson lämnade skilda leveransvillkoren kan ha inverkat vid kostnadsjämförelsen.

Törnbloms Snickerifabrik AB har ifrågasatt om det vid tiden för optionsrättens utnyttjande var känt inom SJ:s materalsektion att endast ett begränsat antal vägsignalkurar skulle målas. SJ har uppgett att förhållandet blev känt i oktober 1977.

I leveransen enligt optionsrätten har vägsignalkurarna haft ett något annorlunda utförande än vad som föreskrevs i kravspecifikationen av den 6 oktober 1978. Leveransen har skett i ett äldre utförande som gällde vid tidigare upphandlingar. Törnbloms Snickerifabrik AB har uppgett att det utförandet var något billigare än enligt kravspecifikationen. RRV har framhållit att SJ tydligen inte uppmärksammade detta vid den affärsmässiga bedömningen och har därvid pekat på kostnadsjämförelsen.

Jag anser att möjligheten för Törnbloms Snickerifabrik AB att i det äldre utförandet leverera vägsignalkurar till ett lägre pris än vad bolaget angav i sitt anbud i och för sig var en omständighet som borde ha beaktats av SJ. Av utredningen framgår emellertid inte klart i vilken utsträckning det äldre utförandet innebar en lägre tillverkningskostnad. Då jag saknar skäl för ytterligare utredning går jag inte vidare i frågan.

Den 15 januari 1979 tog SJ kontakt med AB Kronqvist & Larsson per telefon för beställning av vissa typer av reläkiosker och relähus. AB Kronqvist & Larsson anknöt till den slutna upphandlingen av vägsignalkurar typ B och erbjöd en nedsättning av priset i sitt anbud. Prisnedsätt-

ningen avsåg 50 vägsignalkurar och lämnades under förutsättning av en total upphandling av alla tre ifrågavarande enheter. Den 16 januari 1979 antog SJ anbudet genom förhandlingsupphandling. Samtidigt förkastades anbuden i den slutna upphandlingen på grund av för höga priser.

RRV har ansett att nämnda förfarande står i strid med den avsedda tillämpningen av 6 § upphandlingskungörelsen. Av RRV:s anvisningar till författningsrummet framgår nämligen bl. a. att vid övergång från sluten upphandling till förhandlingsupphandling måste samtliga anbud i den slutna upphandlingen förkastas innan nya anbud infordras. Föreskrifterna infördes genom vissa ändringar av anvisningarna i mars 1978.

SJ har uppgett bl. a. att man förbisåg ändringen av anvisningarna och handlade ärendet i enlighet med den rutin som gällde tidigare. SJ har vidgått att SJ borde ha lämnat anbudsgivarna besked om att man inte avsåg att utnyttja anbuden i den slutna upphandlingen innan man övergick till förhandlingsupphandling.

Jag utgår från att SJ som nu känner till föreskriften i RRV:s anvisningar i fortsättningen iakttar den. Vidare anser jag att Törnbloms Snickerifabrik AB innan ärendet avgjordes borde ha fått tillfälle att sänka priset i sitt anbud. Såvitt framgår av utredningen avsåg nämligen den av AB Kronqvist & Larsson erbjudna prisnedsättningen endast vägsignalkurar. Av 3 § upphandlingskungörelsen framgår också bl. a. att myndigheten vid upphandling skall behandla anbud och anbudsgivare objektivt.

Enligt RRV:s uppfattning borde SJ ha kunnat överblicka att det vid tiden för anbudsinfordran den 9 oktober 1978 förelåg behov av 100 vägsignalkurar typ B. Det motsvarar det antal vägsignalkurar som SJ har köpt in från AB Kronqvist & Larsson dels med utnyttjande av optionsrätten och dels i följd av upphandlingsbeslutet den 16 januari 1979. RRV har ansett att SJ inte har kunnat utnyttja den prispress som en längre serie kan medge.

SJ har i stort sett godtagit det berättigade i anmärkningen såvitt avser bristande överblick av beställningsbehovet. Förhållandet fick tillskrivas en inte förutsedd utveckling av pågående banarbeten. En inledd förstärkning av SJ:s planeringsresurser är avsedd att minska riskerna för oförutsedda upphandlingsbehov i framtiden. I övrigt har SJ gjort bl. a. den enligt min mening riktiga invändningen att SJ i anbudsinfordran angav att anbudet skulle avgas på poster om 50, 75, 100 respektive 125 vägsignalkurar. Jag finner inte anledning att gå vidare i frågan.

Konstruktionsritningarna avseende reläkiosker och relähus fick inte användas för upphandling från annat håll än AB Kronqvist & Larsson. Någon kravspecifikation för dessa enheter fanns inte. RRV har påtalat detta förhållande och ansett att SJ i viss utsträckning har blivit beroende av en enda leverantör vilket inte är lämpligt från affärsmässighetssynpunkt.

Såvitt framgår av utredningen har SJ i vart fall under senare år i huvudsak anlitat AB Kronqvist & Larsson som leverantör av reläkiosker och relähus. Jag vill i och för sig inte ifrågasätta företagets förmåga att tillgodo-

se SJ:s krav på kvalitet och utförande. SJ borde emellertid ha sett till att man hade ett tillgängligt upphandlingsunderlag som medgav upphandling även från andra leverantörer. Jag instämmer i vad RRV har anfört.

SJ har i ärendet gjort gällande att upphandlingen av reläkiosker och relähus skulle tillgodose ett brådskande behov. Då tillgängligt upphandlingsunderlag inte fick användas för upphandling från annat håll än AB Kronqvist & Larsson kunde SJ i den situationen inte vända sig till andra leverantörer. Det skulle avsevärt försvåra och försena upphandlingen.

Törnbloms Snickerifabriker AB har ansett det oklart när det brådskande behovet anmäldes till SJ:s materialsektion. SJ har på förfrågan uppgett att anmälan gjordes muntligen i december 1978 och bekräftades skriftligen i januari 1979 (4 januari beträffande reläkiosker och 8 januari beträffande relähus).

Av handlingarna framgår att leveransen av reläkiosker och relähus skulle ske successivt under vecka 10–20 1979 (5 mars–20 maj 1979). SJ fattade beslut i upphandlingen den 16 januari 1979. Med hänsyn härtill samt till vad som framgått ovan finner jag det svårt att inte godta SJ:s uppgifter om att man av tidsskäl inte kunde vända sig till annan leverantör än AB Kronqvist & Larsson. Det förhållandet att tillgängligt upphandlingsunderlag inte medgav annat har jag nyss anmärkt på. Rent principiellt delar jag emellertid den av RRV framförda uppfattningen att upphandlingen var av sådan storlek att det kan ifrågasättas om det var tillräckligt för SJ att endast vända sig till AB Kronqvist & Larsson.

Av SJ överlämnade handlingar framgår att SJ den 22 januari 1980 infordrade anbud på bl. a. vissa kvantiteter reläkiosker och relähus från AB Kronqvist & Larsson och Törnbloms Snickerifabrik AB jämte fem andra företag. Upphandlingen skulle täcka SJ:s behov för 1980 och 1981. Vid anbudsinfordran fogades en kravspecifikation av den 17 december 1979 med därtill hörande ritningar m. m.

Slutligen vill jag så ta upp det förhållandet att anbudsinfordran den 15 januari 1979 på reläkiosker och relähus skedde per telefon med AB Kronqvist & Larsson. SJ har även här hänvisat till att upphandlingen skulle tillgodose ett brådskande behov.

Enligt 9 § första stycket upphandlingskungörelsen infordras anbud genom annonsering eller skrivelser. Vid förhandlingsupphandling får dock anbud infordras även på annat sätt. Av RRV:s anvisningar till författningsrummet framgår bl. a. att sättet att infordra anbud muntligen endast får användas med stor återhållsamhet med hänsyn till kraven på objektivitet och affärsmässighet.

Jag anser att det brådskande behovet i sig inte kan ha utgjort tillräcklig anledning för SJ att infordra anbud muntligen per telefon. Det av AB Kronqvist & Larsson vid telefonsamtalet lämnade erbjudandet bekräftades emellertid skriftligen samma dag i ett brev till SJ. Det är en omständighet som jag finner värdefullt att tillägga.

Som framgått vid min genomgång av ärendet har jag i huvudsak instämt i RRV:s anmärkningar. Därutöver har jag ansett att Törnbloms Snickerifabrik AB innan upphandlingen avgjordes borde ha fått tillfälle att sänka priset på vägsignalkurarna i sitt anbud. Detta med hänsyn till den av AB Kronqvist & Larsson erbjudna prisnedsättningen. SJ har i stort sett medgett det berättigade i RRV:s anmärkningar såvitt avser brister i det formella förfarandet liksom när det gäller den bristande överblicken av upphandlingsbehovet.

RRV har sammanfattningsvis ansett att SJ:s förfarande vid upphandlingen inte tillgodoser de i upphandlingskungörelsen uppställda kraven på affärsmässighet och objektivitet. Jag anser mig kunna instämma i denna uppfattning när det gäller kravet på objektivitet. När det så gäller kravet på affärsmässighet vill jag anföra följande.

SJ har framhållit att det pris man slutligen erlade för 100 vägsignalkurar typ B inbegripet de 50 enligt optionsrätten understiger det lägsta pris som i den slutna upphandlingen erbjöds för en post på 100 vägsignalkurar. En av mig gjord beräkning ger inte anledning att ifrågasätta detta. Jag har visserligen ansett att Törnbloms Snickerifabrik AB innan upphandlingen avgjordes borde ha fått tillfälle att sänka priset på vägsignalkurarna. Den av AB Kronqvist & Larsson erbjudna prisreduktionen var emellertid sådan att jag likväl finner det svårt att sammanfattningsvis hävda att SJ har brutit när det gäller kravet på affärsmässighet. Sådillvida instämmer jag alltså inte i RRV:s slutomdöme.

Jag utgår från att SJ i fortsättningen beaktar de anmärkningar som har gjorts i ärendet. Av min tidigare genomgång har också framgått att SJ vid en anbudsinfordran den 22 januari 1980 har låtit sig rätta av RRV:s anmärkningar.

Anmodan att ange de omständigheter på vilka kommunalbesvär grundas. Åtgärdens förenlighet med kommunalbesvärsprocessens särdrag beträffande principerna för processledning m. m.

Vid JO Uhlins inspektion av länsstyrelsen i Västmanlands län i november 1979 togs i protokollet upp bl. a. ett ärende om kommunalbesvär. dnr 32.14-2021-78. I ärendet hade länsstyrelsen anfört följande i en underrättelse till klaganden den 19 maj 1978.

Angående till länsstyrelsen den 16 maj 1978 inkommen skrivelse beträffande tillsättande av tjänst som fritidsassistent i Heby kommun.

Enligt 7 kap 2 § jämförd med 7 kap 1 § kommunallagen (1977: 179) skall bl. a. till besvärshandlingen fogas det överklagade beslutet och bevis om dagen för anslag av protokolljusteringen. Besvär som inte anförts i rätt tid tas inte upp till prövning.

Av Er skrivelse framgår ej heller klart vilken grund för kommunalbesvär som åberopas. Grunderna för kommunalbesvär framgår av 1977 års kommunallag.

Ni lämnas härmed tillfälle att inom två veckor från mottagandet av denna skrivelse komplettera besvären enligt ovan. Kommer inte svar in inom den angivna tiden kan Er talan komma att lämnas utan prövning.

I protokollet antecknades härtill följande.

Kommunalbesvärsprocessens särdrag har på senare tid i utredningsmanhang behandlats av kommunalbesvärskommittén i ett betänkande. SOU 1978: 84. Där anförs bl. a.: "I kommunalbesvärs mål har processen av tradition karaktär av ett tvåpartsförfarande. — — . Kommunen fungerar som motpart till klaganden. Processföringen är i stor utsträckning överlämnad åt parterna. Dispositionsprincipen kan sägas dominera över officialprincipen, vilken däremot är förhärskande i de flesta vanliga förvaltningsmål." (s. 68)

Mot den sålunda antydda bakgrunden beslöt JO inhämta länsstyrelsens yttrande rörande åtgärden att på ovan redovisat sätt ingripa i processföringen med avseende på grunderna för besvären.

Länsstyrelsen yttrade följande.

I ett mål där besvär anförts beträffande tillsättande av tjänst som fritidsassistent i Heby kommun, begärde länsstyrelsen av klaganden viss komplettering och angav därvid att av klagandens skrivelse ej klart framgick vilken grund för kommunalbesvär som åberopades.

Klagoskriften i målet var ganska oklart formulerad och det var kanske ej helt tydligt vad klaganden menade, särskilt som länsstyrelsen då inte hade tillgång till det överklagade beslutet. Syftet med länsstyrelsens förfrågan var därför endast att få klart besked om vad klaganden avsåg.

Även i mål där dispositionsprincipen gäller, kan stundom viss processledning vara motiverad (jfr t. ex. RB 42: 3). Länsstyrelsens förfrågan i detta mål fick en olycklig formulering. Syftet var naturligtvis inte att på något otillbörligt sätt ingripa i processföringen. Vad den olämpliga formuleringen berodde på, kan inte fastställas så långt i efterhand.

Länsstyrelsen kommer — genom viss ändring av sina handläggningsrutiner — att i framtiden mer otvetydigt söka tillämpa de speciella processledningsprinciper, som gäller för kommunalbesvärs mål.

Vid inspektionsärendets avgörande den 17 september 1980 anförde JO Uhlin följande.

I samband med en år 1980 beslutad ändring (fr. o. m. den 1 januari 1981) av instansordningen i kommunalbesvärs mål — kammarrätterna ersätter länsstyrelserna som första besvärsinstans — har också vidtagits vissa ändringar (tillägg) avseende samordning av de särskilda förfarandereglerna för kommunalbesvärsprocessen med de allmänna reglerna för förvaltningsprocessen. Det har inneburit att kommunalbesvärsprocessens särdrag i ökad utsträckning kommit till uttryck i lagtext. Principer som har vuxit

fram i praxis har därmed blivit lagfästa. (Lag 1980: 273 om ändring i kommunallagen, SOU 1978:84 s. 74. prop. 1979/80: 105 s. 38 f.) En därvid i 7 kap. 1 § kommunallagen införd regel är den att klaganden inte efter besvärstidens utgång får anföra någon ny omständighet till grund för besvären. (Se angivna betänkande s. 75 och 80 f. samt prop. s. 41.)

I anslutning härtill har det befunnits nödvändigt att precisera och begränsa tillämpningsområdet för 5 § förvaltningsprocesslagen i kommunalbesvärprocessen. Enligt denna paragraf skall rätten, om besvärshandling är så ofullständig att den icke kan läggas till grund för prövning i sak, förelägga klaganden att inom viss tid avhjälpa bristen vid påföljd att hans talan annars ej upptas till prövning. De principer som gäller för handläggningen av kommunalbesvärs mål innebär emellertid, utöver vad nyss nämnts, bl. a. "att klaganden bär hela ansvaret för talans utformning, att besvärmyndigheterna endast har en passiv roll". Dessa principer avses gälla även i fortsättningen. För att förebygga missförstånd vid tillämpningen har i 7 kap. 4 § kommunallagen föreskrivits att föreläggande enligt 5 § förvaltningsprocesslagen inte får gälla sådan brist i besvärshandlingen som består i att denna inte anger den eller de omständigheter på vilka besvären grundas. (Prop. s. 43, se även s. 97, 110 och 114 samt betänkandet s. 71 f. 76 och 84.)

Enligt det stadgande i rättegångsbalken som länsstyrelsen pekat på gäller vid allmän domstol att rätten i tvistemål skall förelägga käranden att avhjälpa bl. a. sådan brist i stämningsansökan som består i att den innehåller de omständigheter varpå talan grundas. I jämförelse härmed framstår kommunalbesvärprocessen i förevarande hänseende tydligen som exempel på en mer renodlad tillämpning av dispositionsprincipen.

Länsstyrelsens i protokollet ifrågasatta skrivelse till klaganden ligger, så som den utformats, till innebörden nära ett sådant föreläggande som – även enligt vad hittills gällande okodifierade rätt såsom ovan torde ha framgått innebär – inte är tillåtet i kommunalbesvärprocess. – Det bör måhända påpekas att det under alla förhållanden varit onödigt att av klaganden begära besked rörande grunderna för besvären, om syftet endast var att utröna hur denne för sin del s. a. s. rubricerade i sak angivna omständigheter eller, med andra ord, hänförde dessa till de i kommunallagen angivna tillåtna besvärgrunderna.

Länsstyrelsen har bl. a. förklarat att dess skrivelse formulerats olyckligt och vidare uttalande av mig är inte påkallat.

Myndigheternas upplysningservice — får mottagningstiden inskränkas?

I ett ärende klagade en person, Arne Grahn, över att han, när han per telefon vänt sig till riksskatteverket (RSV) för att få svar på en fråga om mervärdesskatt, blivit hänvisad att återkomma mellan kl. 9 och 12 på dagen.

Från RSV inhämtades den upplysningen, att telefontiden kl. 9–12 införts under april 1979 och att det dessförinnan varit öppet kl. 9–15.

I 15 § allmänna verksstadgan (1965: 600) stadgas i andra stycket bl. a. att registrators- och kassakontor skall hållas öppna minst fem timmar varje arbetsdag enligt myndighetens bestämmande och i fjärde stycket: "När registrators- eller kassakontor hålles öppet, skall allmänheten mottagas av myndighetens tjänstemän i den mån deras övriga göromål icke lägga hinder i vägen."

RSV yttrade sig i ärendet och lämnade i sitt svar en redogörelse för bl. a. den s. k. telefonpanel som inrättats för att besvara allmänhetens telefonförfrågningar.

I beslut, meddelat den 26 juni 1981, anförde *JO Nilsson* i bedömningsavsnittet följande.

4 Bedömning

I ett första avsnitt tar jag upp Grahns klagomål mot RSV. I ett andra avsnitt behandlar jag mot bakgrund av den under avsnitt 3 redovisade rättsutredningen den allmänna frågan om RSV och andra myndigheter får begränsa tiden för att svara på allmänhetens telefonförfrågningar på sådant sätt som skett i det aktuella fallet.¹

4.1 Grahns ärende

Grahns klagomål går i korthet ut på att, när han per telefon velat få svar på en mervärdeskattefråga från RSV, han har hänvisats att återkomma mellan kl. 9–12 på dagen. Grahn har av RSV i första hand hänvisats till länsstyrelsen. Grahn har sökt länsstyrelsen men ingen tjänsteman ville svara honom. I RSV:s svar har Ekman utförligt redogjort för verkets serviceverksamhet till allmänheten och det ökade "tryck" på verkets upplysningservice som utvecklats.

¹ Avsnitt 3 har utelämnats här. Avsnittet har rubriken "Myndigheters upplysningservice — en rättsutredning". Där redogörs för bakgrunden till bestämmelserna om upplysningservice i allmänna verksstadgan och serviceförordningen, för innehållet i vissa kommittébetänkanden m. m., bl. a. byråkratiutredningens betänkande (SOU 1979: 31) Bättre kontakter mellan enskilda och myndigheter och slutligen för tidigare JO-uttalanden, se särskilt JO 1968 s. 489 och 1971 s. 84.

Jag gör följande bedömning i denna del.

Grahn tycks ha bett om svar på en fråga om reglerna om deklarations-skyldighet till mervärdeskatt. Vad denna fråga exakt gått ut på har inte klarlagts i ärendet och är väl inte heller av egentlig betydelse för min bedömning av saken. Jag vill först slå fast att RSV ger alla dem som är registrerade till mervärdeskatt en grundläggande och utförlig information om mervärdeskatt i en, numera 55-sidig, broschyr. Denna broschyr finns också tillgänglig hos länsstyrelsernas mervärdeskatteenheter för personer som har anledning att överväga om de bör låta registrera sig för skatten. Mervärdeskatteenheterna skall kunna lämna allmänheten svar på frågor i sådana sammanhang. Av broschyren framgår också att, om man som skattskyldig har problem i samband med tillämpningen av bestämmelserna, så kan man vända sig till mervärdeskatteenheten.

Om Grahns fråga inte var alltför speciell eller intrikat bör svaret ha framgått av broschyren eller kunnat lämnas av länsstyrelsens mervärdeskatteenhet. Mitt intryck är också, allmänt sett, att mervärdeskatteenheterna är serviceinriktade. Det är därför beklagligt att Grahn inte ansett sig ha fått svar på sin fråga när han vände sig till mervärdeskatteenheten hos en länsstyrelse. Jag har dock inte ansett det motiverat att ta upp den saken till någon undersökning, särskilt som Grahn i sin anmälan inte går närmare in på detta.

För situationer där de enskilda inte får enligt deras mening tillfredsställande svar från mervärdeskatteenheterna återstår möjligheten att vända sig till RSV. Verket har också, som andra myndigheter, en skyldighet att ge service och att söka i lämplig och möjlig utsträckning besvara frågor. Jag vet att verket bedriver en omfattande verksamhet med att besvara muntliga frågor per telefon och skriftliga förfrågningar när det gäller olika skatter och att detta är mycket resurskrävande. Jag anser mig därför kunna utgå från att, om Grahn återkommit med sin fråga till verkets mervärdeskatteSektion på den anvisade tiden, så hade den tjänsteman som fått ta emot samtalet också bemödat sig att söka besvara frågan. Jag vill slutligen i detta sammanhang understryka att några bindande besked i olika sakfrågor inte kan lämnas av myndighetspersonalen hos RSV i sammanhang som dessa. Det blir i stället fråga om mera allmänt hållna upplysningar eller råd från en enskild tjänstemans sida. En enskild som är i behov av ett bindande besked i en mervärdeskattefråga är i stället hänvisad till att skriftligen söka ett s. k. förhandsbesked, som kan lämnas av RSV enligt särskilda bestämmelser i lagen om mervärdeskatt.

4.2 Får RSV och andra myndigheter begränsa tiden för att svara på allmänhetens telefonförfrågningar?

4.2.2 Bedömning

RSV har i sitt svar lämnat en utförlig redogörelse för sina informationsinsatser och sin upplysningsservice per telefon. Jag vet att RSV avsätter stora resurser för dessa ändamål och har uppmärksammat statsmakterna på frågan. RSV har också medgetts förstärkta resurser för att kunna svara upp mot "frågetrycket" från allmänheten (prop. 1980/81:100 Bilaga 11 sid. 55 och 59, SkU 1980/81:30, rskr 190). Informationsönskemålen från allmänheten är på skatteområdet mycket stora, för att inte säga obegränsade. RSV och dess personal gör här, vad jag förstår, goda insatser. Den särskilda telefonpanel som inrättats fyller en viktig funktion och tycks vara vettigt upplagd. Frågetrycket på denna panel och på verket i övrigt är dock mycket stort, ja så stort att verkets telefonväxel tidvis blir kraftigt överbelastad. Möjligheterna att bygga ut frågepanelen och telefonväxeln är klart begränsade både personellt, tekniskt och ekonomiskt. Det är viktigt att verkets personal också får tid att syssla med sina andra arbetsuppgifter men också att verket kan upprätthålla en god telefonservice även i förhållande till personal hos andra myndigheter i tjänsteärenden.

RSV har på grund av tidigare erfarenheter gjort den generella bedömningen att en begränsad, men också väl organiserad, telefonservice är nödvändig för att verksamheten i övrigt skall kunna löpa på ett tillfredsställande sätt. Hur reglerna om serviceskyldighet skall tolkas är, som jag ser det, i viss mån en öppen fråga. Det kan först konstateras att den här regleringen är allmänt hållen. Den blir därmed ganska onyanserad när den ställs i relation till det i det närmaste obegränsade frågetrycket på vissa myndigheter. Serviceverksamheten kan inte bedömas bara som en fråga om kvantitet i mottagningstid utan kvalitetsfrågan måste också beaktas. En myndighet som på grund av särskilda åtgärder kan besvara ett stort antal frågor på en särskild avsatt begränsad tid kanske kan sköta upplysningsservicen bättre – och därmed också bättre leva upp till andan hos bestämmelserna – än en annan myndighet som håller öppet fem timmar enligt verksstadgans regel men inte har vidtagit några särskilda åtgärder för att ge service och där de som vill fråga oftare möts av att det tutar upptaget i telefonen hos de fåtaliga tjänstemän som växeln hänvisar till. Det problem som här föreligger är i själva verket mycket vidare än vad Grahns enskilda ärende antyder. Särskilt viktig blir den i en tid då den offentliga verksamheten ställs inför de problem som en krympande samhällsekonomi medfört. Prioriteringsfrågorna blir då mycket viktiga. Det blir då inte med nödvändighet de myndigheter som formellt följer verksstadgans tidsregel om upplysningsskyldighet som blir de som sköter sin service bäst. RSV:s åtgärder för sin telefonservice bör ses mot denna bakgrund.

Det nu sagda talar för att det har varit en klok och rationell åtgärd från RSV:s sida att organisera telefonservicen till allmänheten på det sätt som skett. Jag har inga praktiska invändningar mot att RSV lagt upp en del av sin informationsverksamhet i dessa former. Mitt ställningstagande ligger i linje med den uppfattning som JO tidigare uttalat och som jag har redovisat tidigare (avsnitt 3.3).

Den fråga som då kvarstår är formell, därmed inte sagt att den är oviktig. Frågan är: Bör så här pass generella och långvariga inskränkningar i en myndighets telefonservice antas vara en fråga som myndigheten själv skall kunna fatta beslut om eller bör allmänna verksstadgans och serviceförordningens bestämmelser förstås så att detta är en uppgift för regeringen, som ju äger rätt att i myndighetsinstruktioner föreskriva undantag från allmänna verksstadgan? Eller annorlunda uttryckt: Kan frågan om undantag från tjänstemännens mottagningsskyldighet enligt verksstadgan få prövas på ett generellt plan av myndigheten själv?

Det är enligt min mening helt klart att myndighetens egna beslutsbefogenheter här inte är obegränsade. En generell och långvarig inskränkning av en myndighets serviceverksamhet så att man endast tänker sig att besvara allmänhetens frågor per telefon bara någon timme per dag och då utan några generella åtgärder för att ge en särskilt god service under den tiden därför att man vill prioritera andra arbetsuppgifter måste anses utgöra ett så väsentligt avsteg från serviceförordningens anda och reglerna i allmänna verksstadgan att myndigheten själv inte skall äga fatta beslut om det. Frågan bör i sådana fall – och jag tror och hoppas att de inte existerar eller kommer att inträffa – utan tvekan anmälas för regeringen, som då får ta ställning till nödvändiga åtgärder, bl. a. till behovet av undantag från verksstadgans regler genom ändring av myndighetens instruktion.

Jag anser att en fråga om en generell och långvarig tidsbegränsning av en myndighets telefonservice när det gäller frågor från allmänheten – även om servicen förenats med förstärkta insatser – utan vidare måste anses vara att se som en viktigare fråga om myndighetens arbetsformer. Det är därmed – i RSV:s fall – en fråga för verkets styrelse att ta ställning till, jfr 12 § instruktionen för RSV. Om RSV:s styrelse fattar beslutet bör saken lämpligen då också regleras uttryckligen i verkets arbetsordning eller administrativa föreskrifter. Om så har skett framgår inte av utredningen i detta ärende och jag har heller inte ansett det nödvändigt att forska i det, särskilt som det uppenbarligen är så att styrelsen i allt fall hållits informerad i frågan om telefonservicen av verksledningen.

Med dessa mina uttalanden är ärendet avslutat.

Personalorganisationen

Riksdagens ombudsmäns kansli

Kanslichefen Ulf Hagström
Byråchefen Karl Åke Lundin (t. o. m. 30 november 1980)
Byråchefen Carl Carlsson Norström
Byråchefen Lars Levin (t. o. m. 30 september 1980)
Byråchefen Torsten Johansson
Byråchefen Hans Sandberg
Byråchefen Marja Regner
Byråchefen Johan Hirschfeldt
Byråchefen Anders Thunved
Byråchefen Dan Fernqvist (fr. o. m. 1 december 1980)
Byråchefen Sven Börjeson (fr. o. m. 1 juni 1981)
Avdelningsdirektören Tore Samuelsson
Avdelningsdirektören Arne Schöldström
Avdelningsdirektören Bengt Carlsson (tjl.)
Avdelningsdirektören Ulla Erlandsson (t. o. m. 31 december 1980)
Avdelningsdirektören Lars Kinnander
Avdelningsdirektören Dan Fernqvist (t. o. m. 30 november 1980, därefter
byråchef. se ovan)
Byrådirektören Birgitta Hallström

Såsom föredragande med heltidstjänstgöring har vidare under 1980/81 tjänstgjort:

Kammarrättsfiskalen Olle Stenman, kammarrättsassessorn Olof Hedberg, kammarrättsassessorn Christina Bergenstrand (fr. o. m. 1 januari 1981), hovrättsfiskalen Christer Haraldsson Fallenius (t. o. m. 30 november 1980), hovrättsfiskalen Håkan Rustand, hovrättsfiskalen Anders Wikström (t. o. m. 31 januari 1981), kammaråklagaren Birgit Thunved, hovrättsassessorn Lars Hesser, byrådirektören i kriminalvårdsstyrelsen Ulla Björkman, hovrättsassessorn Ulf Lindgren, hovrättsassessorn Sten Påls-son (fr. o. m. 15 januari 1981), kammarrättsassessorn Björne Sjökvist, kammarrättsassessorn Ulf Ljungström, kammarrättsassessorn Johan Lengquist, kammarrättsassessorn Christer Sjödin, kammarrättsassessorn Annika Sandström, kammarrättsassessorn Kerstin Nyström (t. o. m. 31 juli 1980), försäkringsrättsassessorn Arne Edström, hovrättsassessorn Göran Ewerlöf (fr. o. m. 1 januari 1981), kammarättsassessorn Christer Garpenlid (fr. o. m. 19 januari 1981) och byrådirektören i socialstyrelsen Christer Sjöstedt (fr. o. m. 19 januari 1981).

Arbetsordning för riksdagens ombudsmannaexpedition, fastställd den 27 oktober 1976 och ändrad senast den 19 december 1980

1 §

Det finns fyra tillsynsområden. Vad tillsynsområdena omfattar framgår av den sammanställning som finns i denna paragraf. Där anges också vilken ombudsman som är ansvarig för respektive tillsynsområde och de föreskrifter i övrigt som skall gälla för fördelningen av ärendena mellan tillsynsområdena.

Varje ärende hos ombudsmännen – oavsett om det har väckts genom anmälan eller på annat sätt – får en särskild sifferbeteckning (kodbeteckning) vid registrering. *Bilagan* till denna arbetsordning visar vilka beteckningar som skall användas för de olika ärendena eller grupper av ärenden.

2 §

Ärende, som berör mer än ett tillsynsområde, handläggs av den justitieombudsman till vars tillsynsområde ärendet huvudsakligen hör. I tveksamma fall bestämmer den justitieombudsman som är administrativ chef (i fortsättningen av denna arbetsordning benämnd chefsombudsmannen) vem som skall handlägga ärendet. Har ärenden, som tillhör olika tillsynsområden, nära samband med varandra, bestämmer chefsombudsmannen vem som skall handlägga ärendena.

Ärende, som upptagits vid inspektion, handläggs, om ej chefsombudsmannen annorlunda bestämmer, av den justitieombudsman som förrättat eller beordrat inspektionen.

När ärende, som hör till visst tillsynsområde, på grund av jäv eller av annan anledning ej kan handläggas av den justitieombudsman som förestår tillsynsområdet, bestämmer chefsombudsmannen vem som skall övertaga ärendet.

Om befogenhet för chefsombudsmannen att föreskriva att visst ärende eller grupp av ärenden skall hänskjutas till honom eller viss annan ombudsman oberoende av de fastställda tillsynsområdena, därom stadgas i 15 § instruktionen för justitieombudsmännen.

3 §

När chefsombudsmannen är frånvarande på grund av sjukdom, semester eller av annan anledning inträder i hans ställe den justitieombudsman som

sågs i 16 § av instruktionen för justitieombudsmännen. Vid ledighet för annan justitieombudsman förestås hans tillsynsområde av chefsombudsmannen eller den justitieombudsman som chefsombudsmannen utser.

4 §

Kanslichefen verkställer särskilda utredningar, bereder ärenden av särskilt betydelsefull natur samt biträder justitieombudsmännen i övrigt med sin sakkunskap, allt efter chefsombudsmannens bestämmande.

Kanslichefen är vidare personalchef och arkivansvarig. Han svarar för expeditionens lokaler och inventarier.

Ytterligare uppgifter tilläggs kanslichefen genom bemyndiganden enligt 15 § instruktionen för justitieombudsmännen.

5 §

För beredning av klag- och initiativärenden finns under varje justitieombudsman två tillsynsbyråer. Hos varje justitieombudsman finns inrättat ett avdelningskansli.

Under chefsombudsmannen lyder därjämte en administrativ enhet. Till denna hör *dels* personal till enhetschefens förfogande, *dels* en utredningsman, *dels* en redaktör, *dels* registratorsexpeditionen, *dels* ock intendenten och expeditionsassistenterna.

6 §

Chef för tillsynsbyrå åligger att antingen själv bereda och föredraga eller att till annan tjänsteman överlåta att bereda och föredraga de ärenden som tillförts hans byrå samt

att vaka över att ärendena på byrån företas till behandling utan onödig tidsutdräkt.

7 §

Åtgärd för ärendes beredande, såsom remiss för upplysning, utredning eller yttrande, beslutas av vederbörande justitieombudsman, kanslichefen eller byråchef. Överlämnande av handlingar till klagande för yttrande får även beslutas av föredraganden.

Utgående expedition av beslut som nu sagts undertecknas av den som fattat beslutet eller av annan enligt den beslutandes uppdrag.

Efter vederbörande justitieombudsmans bestämmande i varje särskilt fall förrättar kanslichefen, byråchef eller annan tjänsteman sådan inspektion som sågs i 15 § instruktionen för justitieombudsmännen.

8 §

Ombudsmans slutliga beslut skrivs ut i ett exemplar, som undertecknas av honom och ingår i registraturet. Utgående expeditioner framställs genom fotokopiering. Expedition skall alltid sändas till klaganden och, i förekommande fall, till myndighet eller tjänsteman som yttrat sig i ärendet eller som beslutet särskilt rör. Fullständig adress anges på beslutet. En fotokopia av beslutet fogas till akten i ärendet.

9 §

Avdelningskansli förestås av en byråassistent. Kansliet åligger att föra ärendeförteckning och dagboksblad över inkomna ärenden, att fordra in handlingar från domstolar och andra myndigheter, att ombesörja beslutade remisser och remissvars utsändande till klagande för yttrande, att skicka ut underrättelse till klagande om att klagomål upptagits till utredning, att föra protokoll vid muntliga förhandlingar, att biträda föredragande med upprättande av förslag till brev eller beslut i ärenden av enklare beskaffenhet, att vidtaga eventuella delgivningsåtgärder, att besvara förfrågningar angående ärendenas handläggning, att ombesörja de praktiska arrangemangen inför inspektionsresor, att ombesörja utskriften av beslut och skrivelser samt i övrigt fullgöra de uppgifter vederbörande justitieombudsman bestämmer.

Avdelningskansliet hos chefsombudsmannen för därjämte särskilt diarium över utrikes korrespondens.

10 §

Chefen för administrativa enheten åligger att bereda och för chefsombudsmannen eller kanslichefen föredraga personalärenden och övriga administrativa ärenden, att föra särskilt protokoll i administrativa ärenden, att svara för expeditionens tjänstematrikel samt att föra förteckning över ärenden som föranlett åtgärd som sägs i 6 § andra—fjärde styckena och 7 § första stycket instruktionen för justitieombudsmännen.

11 §

Redaktören åligger att svara för redigeringen av ämbetsberättelsen.

att upprätta förslag till erforderliga presskommunikéer, upplysningsbroschyrer o. d. och svara för produktion och distribution av desamma.

att biträda ombudsmännen i vad gäller kontakten med massmedierna samt

att förmedla kännedom om JO-ämbetets verksamhet till andra myndigheter och institutioner.

12 §

En förste byråassistent och en assistent biträder chefen för administrativa enheten och – efter kanslichefens bestämmande – även redaktören.

13 §

Registratorsexpeditionen förestås av registratorn. Expeditionen åligger att upprätta och föra huvuddiariet jämte inkommande postbok.

att lägga upp akter.

att expediera slutliga beslut.

att ordna akter i avgjorda ärenden för arkivering.

att svara för avstämplingen av avgjorda ärenden.

att utfärda diariebevis samt

att tillhandagå myndigheter, massmedier och allmänhet med utlämnande av handlingar och med de upplysningar som utan särskild efterforskning kan lämnas med ledning av registratur, protokoll och övriga på expeditionen tillgängliga handlingar.

Vid diarieföringen iakttages, att om inkommande ärende har gemenskap med annat ärende, anmärkning härom görs för båda ärendena.

14 §

Framställning om utbekommande av allmän handling prövas av registratorn. I tveksamt fall skall dock frågan hänskjutas till vederbörande justitieombudsmans avgörande.

15 §

Intendenten är arkivvårdare och svarar för arkivhandlingarnas förvaring och för bindningen av registratur, diarium, tidskrifter m. m.

Det åligger vidare intendenten

att ansvara för vården av skrivmateriel, blanketter, kuvert m. m. och öva kontroll över förbrukningen.

att föra förteckning över innehavare av nycklar till expeditionens lokaler.

att indela lokalvårdarna till tjänstgöring samt vaka över städning och

rengöring av expeditionens lokaler, tvätt av mattor, gardiner och handdukar samt tillse att uppkommande reparations- och underhållsbehov i fråga om lokaler och inventarier blir tillgodosedda.

16 §

Expeditionsassistent åligger efter intendentens bestämmande att avhämta och avlämna expeditionens post och handlingar, att föra utgående postbok, att biträda med fotokopiering, stencilering, arkivering och framtagning ur arkivet, att befordra interna försändelser mellan expeditionens befattningshavare, att i övrigt utföra de sysslor som anvisas honom. Den av expeditionssistenterna som utses därtill svarar särskilt för ordningen i ombudsmannaexpeditionens bibliotek.

17 §

Justitieombudsmännen har mottagningstid för allmänheten tisdagar mellan klockan 10 och klockan 12.

Registratorsexpeditionen hålls öppen för allmänheten måndag–fredag mellan klockan 9 och klockan 15 om ej annat bestämts i särskilt fall.

Denna arbetsordning träder i kraft den 1 januari 1981.

Arbetsordningens bilaga, se s. 406.

Arbetsordningens bilaga

Tillsynsområde

Nr	Ärenden med kod beteckning	Omfattning	Ombudsman	Särskilda föreskrifter
1	27 30 31 33, 34 35, 38 39, 42	Exekutionsväsendet Skatte-, tull- och uppbördsväsendet Ärenden som inte hän- förs till något av områdena 2-4 och så- dana som faller utan- för kompetensen	Nilsson	
2	10, 17 12 14 16	Domstolsväsendet – de allmänna dom- stolarna Åklagarväsendet Polisväsendet Kriminalvårdsväsendet	Wigelius	
3	19 26, 28 33, 37 33, 36 43 29 25	Försväsväsendet Kommunväsendet Länsförvaltnings- väsendet Domstolsväsendet – förvaltningsdom- stolarna Kommunikationsväsen- det Arbetsmarknadsväsen- det	Holstad	Ärenden som rör den kommunala och lands- tingskommunala verk- samheten och som inte faller inom om- rådena 1, 2 eller 4. Har ett ärende som gäller länsförvalt- ningen sin sakliga tyngdpunkt inom ett annat område förs ärendet till det om- rådet. Har ett ärende som gäller förvaltnings- domstol sin sakliga tyngdpunkt inom ett annat område förs ärendet till det om- rådet.
4	20, 21 22, 23 32 24	Omvårdnads- och om- sorgsväsendet Utbildningsväsendet Det allmänna för- säkringsväsendet	Sverne	

Förteckning

över de ärenden, som varit anhängiga hos regeringen under tiden den 1 juli 1980—den 30 juni 1981 genom skrivelser från justitieombudsmännen före den 1 juli 1980

1. *1976 den 21 januari (nr 1569/75).*

angående vissa kostnader i ärenden om återtagande av avbetalningsgods

Ärendet har avgjorts den 25 juni 1981 i samband med promulgationen av utsökningsbalken jämte följdlagstiftning. Kostnaderna vid återtagande av gods som sålts med förbehåll regleras av 17 kap. utsökningsbalken jämfört med 22 § konsumentkreditlagen (1977:981) och 17 § lagen (1978:599) om avbetalningsköp mellan näringsidkare m. fl. i lydelse enligt prop. 1980/81:8, LU 24 rskr 351. Se även 17 § fjärde stycket konsumentkreditlagen, 9 § fjärde stycket avbetalningsköplagen samt förordningen (1979:330) om ersättning för kostnader i mål om handräckning enligt konsumentkreditlagen (1977:981) m. m. (Justitiedepartementet).

2. *1980 den 21 mars (nr 1516/79).*

ang. förhållandet att auditörerna efter ämbetsansvarsreformen inte kan åläggas någon påföljd för fel i tjänsten, vilka inte är att bedöma som oriktig myndighetsutövning eller som allmänt brott

Framställningen har föranlett ändring (SFS 1980:1046) i instruktionen (1966:165) för auditör (Försvarsdepartementet).

**Sakregister
till
Justitieombudsmännens ämbetsberättelser 1976/77–1981/82**

Ett alfabetiskt sakregister till JO:s ämbetsberättelser 1967–1975/76 finns fogat såsom bilaga 3 till ämbetsberättelsen 1975/76 och har även tryckts separat. I ingressen till detta register har lämnats upplysningar om register till tidigare ämbetsberättelser.

Ackord, se **Kommunicering**.

Affischering, se **Tryckfrihet**.

Aktiebolag, betydelsen av att aktiebolag anmäler fullständig adress till aktiebolagsregistret. 76/77: 289.

Allemansrätt, se **Strandskydd**.

Allmän advokatbyrå, vägrad konsultation, 80/81: 134.

Allmän försäkring, bristande samordning av förmåner vid sjukdom och arbetslöshet, 79/80: 304; – villkor för rätt till sjukpenning vid eventuellt kommande sjukdomsfall, 81/82: 261; – fråga om tid för utbetalning av sjukpenning, 81/82: 275; – se även **Allmänna handlingar**, **Kommunicering**, **Motivering av beslut**.

Allmän ordningsstadga, se **Grustäkt**.

Allmänna handlingar

Fråga om handling är allmän eller ej: fråga om planskiss i stadsplaneärende hos byggnadsnämnd – upprättad av en utomstående arkitekt – kunde anses utarbetad inom myndigheten och därmed t. v. endast ha karaktär av arbetsmaterial; tillika fråga om tillämplighet av 8 § sekretesslagen, 77/78: 255; – förteckning över kommunala trafikvakter, vilken av **Stockholms gatukontor** tillställts polisen, har ansetts vara allmän handling, varur uppgift på begäran bort lämnas till allmänheten, 77/78: 259; – fråga om handling var att anse som upprättad, 77/78: 271, 81/82: 284; – promemoria vid försvarsstaben har med hänsyn till omständigheterna ej ansetts som allmän handling, 78/79: 224; – fråga om memorialanteckningar och koncept till dom är allmänna handlingar, 77/78: 272; – till myndighet ingivet utkast till avtal är att anse som inkommen och därmed allmän handling, 79/80: 366; – brev till kommunalråd, 80/81: 361; – polisutredning ej allmän handling förrän förundersökningsprotokollet färdigställts, 80/81: 122; – hälsovårdskontors tjänsteutlåtanden till hälsovårdsnämnd, 81/82: 284.

Fråga om utlämnande av allmän handling: förfarandet när någon vill ta del av offentliga handlingar som förvaras i lokal dit allmän-

heten ej har tillträde; besökande har fått ta del av handlingar ute på gatan och fotograferats oaktat han önskat vara anonym. Framställning till regeringen om klargörande bestämmelser, vilka bl. a. inskräper att den som vill ta del av offentliga handlingar inte behöver uppge sitt namn. 77/78: 250, 253; – den som önskar ta del av offentlig handling får ej avkrävas sitt namn eller tvingas underteckna en beställning. 78/79: 212; – utlämnande av uppgifter ur värdepostbok, när dessa delvis ansetts sekretesskyddade, 79/80: 384; – inkommen post bör diarieföras och vara åtkomlig även om adressaten ej hinner ta befattning med posten. 77/78: 270; – om diarieföring av en rapport om luftförorening. 79/80: 377; – bevakning av post, som rörde tjänsten och var ställd till tjänsteman, som var på semester, 78/79: 222; – ordningen för prövning av framställning om att utfå allmän handling, 77/78: 273; – rutinerna vid utlämnande av allmänna handlingar, 79/80: 355, 364, 367; – till myndighet inkommen framställning, som återkallas, får inte återsändas eller förstöras, inte heller strykas ur diariet, 79/80: 361; – myndighet ej skyldig bedriva arkivforskning för att kunna utlämna allmän handling. 78/79: 214; – socialförvaltnings skyldighet att lämna ut namn- och adressuppgifter ur daghemskö. 80/81: 357; – handläggning av begäran att få del av författningstext, 80/81: 372; – begäran att få del av handlingar som sänts för mikrofilmning, 81/82: 282; – dröjsmål med utlämnande av allmän handling från sjukhus, 81/82: 296; – vägran att lämna ut uppgift om anställds lön, 81/82: 297.

Fråga om sekretess för allmän handling: omfattningen av socialregistersekretessen; tillika fråga om dröjsmål med svar på framställning att utfå handlingar. 78/79: 216; – sekretess för handlingar i ärende om stöd för lokal landsbygdstrafik, 78/79: 330; – fråga om skyldighet för länsstyrelse att för vederbörande uppge namnet på den som anmält honom för förment underlåtenhet att erlagga mervärdeskatt, 77/78: 265; – länsstyrelsens skyldighet att lämna uppgift ur personaviregister, 78/79: 220; – utlämnande av adressuppgift ur länsstyrelsens personregister, 79/80: 370; – felaktig sekretessbeläggning gentemot skattskyldig, 79/80: 452; – fråga om rätt för god man för alkoholmissbrukare att från socialförvaltning få del av uppgifter om huvudmannen, 81/82: 239; – utlämnande av uppgifter från socialförvaltning till försäkringskassa i arbetsskadeärende, 81/82: 271; – försäkringskassas möjlighet att hemlighålla läkarintyg för patient, 81/82: 289; – utlämnande av adressuppgifter rörande klienter från socialförvaltning till delgivningsman, 81/82: 292; – myndighets skyldighet att lämna ut telefonnummer till tjänstemans bostad, 81/82: 295; – taxeringsnämnds tillgång till uppgifter om socialhjälpbelopp, 81/82: 309; – se även Tystnadsplikt.

Övriga frågor: yttrande över justitiedepartementets PM med förslag till ny sekretesslag m. m. "Handlingssekretess och tystnadsplikt", 78/79: 501.

Se även Videoteknik. Jfr Domstolshandlingar.

Allmänt häkte, se Anhållen. Häkte.

Almöbron, se Polismyndighet.

Anhållande, kritik mot anhållningsbeslut, 77/78: 83; – skyndsamhetskravet i 24 kap. 8 § RB, 79/80: 111; – disciplinansvar för åklagare i anledning av beslut om anhållande av två otillräckligt identifierade personer, 79/80: 23; – anhållande efter bristfällig identifiering, 79/80: 114; – se även Förundersökning, Tvångsmedel.

Anhållen, anhållen har inte fått salva mot klåda, och ej heller filt och toalettartiklar under vistelse i specialcell på allmänt häkte, 80/81: 128; – underlåtenhet att hämta anhållens medicin, 80/81: 128.

Anhörig, se Underrättelser.

Anmälningsskyldighet, se Barnavård.

Anonym anmälan, se Husrannsakan, Polismyndighet.

Anonymitetsskydd, se Barnavård, Kriminalvård. Tryckfrihet.

Anstaltsplacering, se Kriminalvård.

Anvisningar, se Taxering.

Arbetskonflikt, fråga om ansvar för tjänsteman som deltar i vild strejk, 81/82: 206.

Arbetslöshetskassa, dröjsmål i ersättningsärende och fråga om skyldighet för kassa att registrera inkomna handlingar, 81/82: 269.

Arbetsmarknadsstöd, bristande samordning av förmåner vid sjukdom och arbetslöshet, 79/80: 304; – försäkringskassa har utbetalat kontant stöd till socialförvaltning oaktat fullmakt därtill har återkallats, 81/82: 266.

Arbetsvist, se JO, Kommunalbesvär.

Arkiv, se Disciplinmål. Videoteknik.

Auditör, framställning till regeringen om auditörers ansvarsförhållanden, 80/81: 178.

Avbetalningsköp, framställning angående vissa kostnader i ärenden om återtagande av avbetalningsgods, 76/77: 216; – fråga om förutsättningar förelegat för återtagande av avbetalningsgods; betydelsen av delbetalning från köparens sida, 76/77: 222. Jfr Konsumentkreditlagen.

Avgift, se Expeditionskungörelsen.

Avhysning, se Delgivning. Vräkning.

Avskrivningsbeslut, **Avvisningsbeslut**, länsbostadsnämnd har utan sakprövning avskrivit besvärssärende vid utebliven komplettering, 78/79: 492; – fråga om myndighets rätt att utan sakprövning skilja sig från ärende rörande ansökan om visst tillstånd, 79/80: 331; – stadsarkitekt

har utan sakprövning avfört ärende om tillstånd till byggnadsföretag då sökanden inte yttrat sig över kommunicerad skrivelse; inte heller har han underrättat sökanden härom, 79/80: 466; – se även Rättegångskostnad, Utmätning.

Avstängning, från kommunal tjänst, 80/81: 451.

Avvisning, se Rättshjälp. Utlänning.

Bandspelare, vid förhör under förundersökning bör dold bandinspelning inte få förekomma, 79/80: 359.

Bankinspektionen, se Tillsyn.

Barnavård

Kommunens ansvar: otillräckliga resurser för utredningar, 78/79: 167, 80/81: 313; – kommuns ansvar för tillämpningen av vårdlagstiftningen, 79/80: 268; – fråga om vilken kommun som har tillsyn över övervakning, 78/79: 177; – skyldighet att fullfölja utredning i ärende om ingripande sedan barnet har lämnat kommunen, 80/81: 264.

Nämnden: befogenhet för ledamot av barnavårdsnämnd att agera i ett enskilt ärende, 78/79: 163, 80/81: 268; – muntligt förhör inför social centralnämnd och enskild ledamots yttranderätt vid sådant förhör, 77/78: 216; – rätt att bli hörd inför nämnden, 80/81: 276; – jäv för ledamöter i social distriktsnämnd, 80/81: 268; – fråga om god man för underårig på grund av jäv har varit förhindrad att delta i beslut av arbetsutskott vid social distriktsnämnd, 80/81: 274; – underlåtenhet att lämna besvärshänvisning och felaktig sådan, 81/82: 168; – jäv för ledamot av social centralnämnd, slutet omröstning och avgivande av reservation, 81/82: 201.

Utredning: utredningsskyldighet enligt BvL vid övergrepp mot barn, 78/79: 130; – fråga om underlåtenhet av socialförvaltning att ingripa vid misstänkt barnmisshandel, 77/78: 196, 78/79: 130, 144; – kraven på barnavårdsutredning när barn utsatts för incestbrott; även fråga om uppföljning av sådant ärende, 79/80: 219; – barnavårdsnämnds ansvar för utredning om faderskap till barn, 79/80: 310; – utredning och uppföljning vid s.k. hemma-hos-terapi, 78/79: 171; – vid utredning och åtgärder måste också beaktas situationen för barnets syskon, 78/79: 144, 169, 79/80: 219; – barnavårdsutredning måste genomföras skyndsamt oavsett om förebyggande åtgärder vidtas, 78/79: 144, 167; – kravet på skyndsamt vid barnavårdsutredning, 80/81: 289; – omotiverade uttalanden i barnavårdsutredning, 78/79: 173; – dokumentation av uppgifter i barnavårdsärende, 78/79: 130; – fråga hur en barnavårdsutredning bör sammanställas, 79/80: 273; – anmälares anonymitet, 78/79: 178; – uppgiftslämnarens anonymitet, 79/80: 275; – fråga om utredning och kommunikation, 80/81: 276; – otillräcklig utredning, underlåten kommunicering, felaktigt beslut och andra handläggningsbrister, 81/82: 158; – bristfälligt utredning i ärende om omplacering av fosterbarn, 81/82: 161.

Omhändertagande för utredning: en 18 månader gammal pojke har lämnats ensam i nära ett dygn; fråga om han bort omhändertagas för utredning, 79/80: 271.

Förebyggande åtgärder: barnvårdsnämnds hjälp- och stödåtgärder beträffande unga lagöverträdare, 76/77: 140; – fosterhemsplacering med stöd av 26 § 1 BvL, 80/81: 289.

Omhändertagande för samhällsvård: förhållandet i barnmisshandelsfall mellan omhändertagande för samhällsvård enligt 29 § BvL och placering utom hemmet i form av förebyggande åtgärd enligt 26 § BvL, 78/79: 127; – fråga om föräldrars förändrade livssyn och religiösa inriktning kan utgöra grund för att omhänderta barn, 78/79: 152; – handläggning av ärende angående omhändertagande för samhällsvård, bl. a. fråga om samtycke till beslut om samhällsvård, 80/81: 276; – socialförvaltnings handläggning av ärende rörande utländska barn som saknat familjerättslig anknytning i Sverige; frågor bl. a. om skyldighet att omhänderta barnen för samhällsvård och om att anmäla behovet av förmyndare och vårdnadshavare (31 § första st. och 9 § tredje st. BvL), 79/80: 250; – förutsättningar för samhällsvård enligt 31 § andra st. BvL, 78/79: 174.

Nämndens ansvar för vården: barnvårdsnämnds bestämmanderätt om permission m. m. för barn på barnpsykiatrisk klinik, 79/80: 278.

Samhällsvårdens upphörande: villkorligt upphörande av samhällsvård, 78/79: 159, 177, 79/80: 230; – prövning av begäran om upphörande av samhällsvård, 79/80: 272; – fråga om när samhällsvård skall upphöra, 80/81: 294.

Fosterbarnsvård: omplacering av fosterbarn, 77/78: 211, 81/82: 161; – som fosterbarnsinspektör bör ej utses en anonym innehavare av viss tjänst, 79/80: 278; – fosterhemsplacering med stöd av 26 § 1 BvL, 80/81: 289.

Yttrande till annan myndighet: av domstol begärd barnvårdsutredning får inte avstanna enbart på parts uppgift att vårdnadsfrågan inte längre är aktuell, 78/79: 169, – långsam handläggning av ärende angående yttrande till domstol i vårdnadsfall, 78/79: 167, 80/81: 313, 81/82: 201; – skyldighet att självmant underrätta tingsrätt om omständigheter av betydelse vid prövning av vårdnadsärende, 80/81: 294.

Anmälningsplik: skyldighet att göra polisanmälan om övergrepp mot barn, 78/79: 130, 81/82: 195.

Samarbetet: samarbete mellan socialförvaltning och polis, 77/78: 206.

Barnomsorgslagen: förlust av plats i förskolekö när förfrågan från kommunal myndighet inte besvarats, 76/77: 148; – beslut av social centralnämnd att stänga daghem och fritidshem under personalens studiedagar, 80/81: 308.

Övrigt: polisinskrivande vid anmäld barnmisshandel. 76/77: 100; – socialförvaltnings registrering av barn som varit vittne till men ej misstänkt för brott. 77/78: 207; – förvaring av barn och unga i häkte och andra frågor som rör tillämpningen av 94 § BvL. 81/82: 172.

Se även Delegation, Domstolsärende. Handläggning, Offentligt biträde. Skolan, Socialförsäkring, Ungdomsvårdsskola. Vittne, Vittnesförhör. Jfr Tryckfrihet.

Barnbidrag, under tjänstgöring utomlands som FN-observatör. 80/81: 344; – se även Bidragsförskott.

Bebyggelse, se Strandskydd.

Berusad, tillämpning av lagen om omhändertagande av berusade personer. (LOB). 78/79: 72; – omhändertagande av berusad i annan persons bostad, 79/80: 132; – läkarundersökning och tillsyn av omhändertagen enligt LOB. 80/81: 127; – insulin åt diabetiker. 79/80: 134. 81/82: 88; – registrering hos sociala myndigheter av omhändertaganden av betydelse för körkortsprövning. 79/80: 259; – se även Underrättelse.

Besiktning, se Bostadsbidrag, Kroppsvisitation. Kroppsbesiktning.

Beslag, frågor om beslag eller kvarstad vid omhändertagande av pengar från person som gripits för brott. 77/78: 90; – utlämnande av beslagtagna egendom, 77/78: 128; – beslag vid frikännande dom. 78/79: 28; – se även Husrannsakan. Jfr Visitering.

Besvär, se Fullföljd av talan.

Besök, se Kriminalvård.

Betalningsföreläggande, handläggning av bl. a. mål om betalningsföreläggande. 80/81: 42. 80/81: 115. 81/82: 50; – delgivning av betalningsföreläggande. 80/81: 53; – se även Expeditionskungörelsen. Utmätning.

Betyg, tolkning av militära betygsbestämmelser. 77/78: 163.

Bevisning, tillåtande av återopad bevisning, 80/81: 57.

Bidragsförskott, tillvägagångssätt vid återkrav; betydelsen av att beslut om bidragsförskott delges den underhållsskyldige. 77/78: 218; – motivering vid avstyrkan av kraveftergift beträffande bidragsförskott. 76/77: 146; – kvittning av försäkringskassas fordran för utgivet bidragsförskott mot allmänt barnbidrag. 79/80: 308; – begynnelse tiden för bidragsförskott skall beräknas med utgångspunkt från den månad då rätt till bidragsförskott inträtt. 79/80: 310; – försäkringskassas handläggning av ärende om indrivning av obetalda underhållsbidrag för utgivna bidragsförskott. 81/82: 263.

Bisyssla, fråga om lämpligheten av att militär chef innehar styrelseuppdrag i enskilt företag, 79/80: 145. Jfr Taxering.

Blankett, datering i blanketter, 81/82: 325.

Bordläggning, se Handläggning.

Boskillnad, tingsrätts åtgärder när bodelningshandling har ingivits, 81/82: 49.

Bostadsbidrag, uppskjuten prövning av åberopad inkomstminskning: komplettering begärd, trots att det av återförvisningsbeslut framgick hur den bidragsgrundande inkomsten bestämts, 79/80: 326; – myndighets befogenhet att låta besiktiga bostad för att utreda om man och kvinna sammanbor under äktenskapsliknande förhållanden, 79/80: 489.

Bostadslån, dröjsmål med förberedande åtgärd vid handläggning av bostadslåneärende, 77/78: 414.

Brevgranskning, se Kriminalvård.

Brottmål, redovisning av viss utredning i brottmål, 76/77: 94; – dröjsmål med handläggning av brottmål, 77/78: 55.

Byggnadsavgift, fråga om uttagande av byggnadsavgift enligt 5 § 1. lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m., 79/80: 470.

Byggnadsförbud, införande av nybyggnadsförbud för att motverka att områden, avsedda för fritidsbebyggelse, tas i anspråk för icke planerat permanentboende; riktlinjer för dispensgivning, 79/80: 473; – se även Fullföljd av talan.

Byggnadslov, ofullständig ansökan om byggnadslov till byggnadsföretag, som omfattas av det allmänna tätbebyggelseförbudet, bör ej handläggas som begäran om förhandsbesked utan som ansökan om dispens därest företedda handlingar utgör tillräckligt underlag för dispensprövning, 77/78: 325; – fråga om rättsenligheten av ett system, varigenom införts en form av köpeskillingskontroll i samband med handläggning av ärenden om byggnadstillstånd för icke statligt belånade bostadshus, 77/78: 371; – kritik mot byggnadsnämnd för att byggnadsföretag meddelats byggnadslov, som stred mot byggnadsplan utan att dispensprövning dessförinnan ägt rum. Kritik jämväl mot beslutets utformning, 80/81: 457; – byggnadsnämnds handläggning av ärenden rörande tillstånd att anordna båtbyggor, 81/82: 376; – se även Avskrivningsbeslut, Avvisningsbeslut, Byggnadsavgift.

Byggnadsplan, se Fullföljd av talan.

Camping, se Strandskydd.

Data, se Efterlysning. Införsel. REX-systemet. Uppbörd.

Datering, se Blankett.

Delegation, iakttagandet av delegationsregler i barnavårdsärende, 78/79: 130, 81/82: 167; – se även Kommunal kompetens.

Delgivning, genom uniformerad polisman, 77/78: 137; – av förundersökningens material, 78/79: 63; – olämpligt bedrivna delgivningsförsök i skatteärenden. Fråga om innebörden av surrogatdelgivning, 78/79: 312; – av nybyggnadsförbud, 78/79: 386, 79/80: 473; – beslut om körkortsåterkallelse skall delges körkortshavaren personligen även om denne har ombud, 78/79: 449; – underrättelse om beslut innefattande föreläggande enligt lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. bör ske genom delgivning, 80/81: 469; – partsdelgivning i avhysningsmål, 81/82: 343; – se även Betalningsföreläggande. Rättegångsbalken. Svarsfrist.

Demonstrationer, omhändertagande av demonstrationsplakat, 77/78: 93; – barnstugepersonals deltagande i demonstrationer på arbetstid, 81/82: 207; – se även Älidhem.

Deposition, se Polismyndighet.

Diabetiker, se Berusad.

Diarieföring, se Allmänna handlingar.

Disciplinansvar, se Anhållande. Dom. Domstolshandlingar. Läkare. Militärövning. Tvångsmedel.

Disciplinbot, ändring av bestämmelse om disciplinbots storlek samt nedläggning av disciplinbot som ålagts värnpliktig, 78/79: 100.

Disciplinmål, felaktigt åläggande av straff i disciplinmål, 77/78: 151; – myndighets sammansättning vid avgörande av disciplinärende, vari anmaning enligt 14 kap. 1 § lagen om offentlig anställning utfärdats, 79/80: 454; – tillämpningen i disciplinmål av stadgandet om undanhållande, 80/81: 178, 81/82: 149; – undanröjande av beslut i disciplinmål, 80/81: 174; – handläggning av mål rörande trafikskador, 81/82: 155; – arkivering av kontrollkort i disciplinmål, 81/82: 152; – se även Kommunikation. Värnpliktig. Jfr Avstängning, JO, Kriminalvård, Tillrättavising.

Djur, avlivning av hund, 78/79: 61; – hälsovårdsnämnds tillvägagångssätt vid avlivning av katter som vållar sanitära problem, 78/79: 458; – frågan om lagligheten och lämpligheten av att juridisk person förordnas som tillsynsman enligt djurskyddslagen, 80/81: 487.

Dokumentation, se Barnavård, Tjänstetillsättning, Upphandling.

Dom, frångående av beslut om dom och förordnande om fortsatt handläggning, 77/78: 121; – avfattning av dom i förenklad form, 77/78: 122; – dom har åsatts nytt datum för att fullföljdsinlaga skulle kunna upptas som i rätt tid inkommen, 78/79: 34; – tolkning av dom rörande handkappersättning, 78/79: 452; – disciplinansvar för domare som underlåtit att meddela dom i vårdnadsmål, 80/81: 17; – se även Beslag, Förvaltningsprocess, Ränta, Rättelse.

Domsbevis, bristande noggrannhet vid utfärdande av domsbevis, 79/80: 104, 81/82: 18; – felaktigt domsbevis, 80/81: 112.

Domstolsförhandlingar, felaktigt föreläggande för part att inkomma med läkarintyg, 77/78: 120; – framställning angående skydd för allmän ordning och säkerhet vid domstolsförhandlingar, 76/77: 26; – legitimationskontroll vid domstolsförhandling, 76/77: 28; – se även Dom, Förvaltningsprocess, Vittne, Vittnesförhör.

Domstolshandlingar, disciplinansvar för domare som kastat bort vissa av part ingivna handlingar i ett expropriationsmål, 79/80: 18.

Domstolsverket, se Rättshjälp.

Domstolsärende, tingsrätts handläggning av vårdnadsärenden, 77/78: 124.

Dop, fråga om prästs skyldighet att på föräldrars begäran döpa barn, 79/80:482.

Dröjsmål, se Allmänna handlingar, Bostadslån, Brottmål, Handläggning, Införsel, Omsorgsvård, Tjänstetillsättning, Åtal.

Dödsfall, se Polismyndighet.

Ed, se Konkurs, Vittne, Vittnesförhör.

Efterlysning, undersökning om en person är efterlyst, när polisens dataterrinal är ur funktion, 79/80: 139.

Entledigande, i fall där anställd, som beskyllts för brott mot tystnadsplikt, själv sagt upp sig har JO rekommenderat att myndigheten låter den anställda tänka över sin situation och tala med företrädare för facket innan uppsägningen accepteras, 77/78: 313.

Ersättning, försvarets civilförvaltnings handläggning av ärenden om ersättning till värnpliktiga som skadats under militärtjänstgöring, 78/79: 93; – handikappersättning till blind med ledarhund; 78/79: 452.

Ersättningsmål, motivering av beslut i ersättningsmål, 77/78: 158; – handläggning av mål rörande trafikskador, 81/82: 155.

Exekutiv auktion, vid exekutiv auktion å andel i kommanditbolag skall iakttagas reglerna om försäljning av utmätt rättighet, 76/77: 225; – medtagande av nyttjanderätt (jakträtt) i sakägarförteckning, 81/82: 345; – se även Utsökningsmål.

Expeditionskungörelsen, återbetalning av del av avgift som erlagts vid ansökan om betalningsföreläggande sedan ansökan avvisats, 80/81: 114.

Faderskap, se Barnavård.

Fastighetstaxering, se Taxeringsnämnd.

Firma, länsstyrelses granskningsskyldighet vid firmaregistrering, 78/79: 468.

Flyttningsanmälan, handläggning av flyttningsanmälan från omyndigförklarad, 76/77: 296.

Flyttningslagen, tillämpning av lagen (1967: 420) om flyttning av fordon. 77/78: 276.

Folkbokföringen, omfattningen av folkbokföringsmyndighets prövning av anmälan om utflyttning från riket, 77/78: 398; – felaktig mantalsskrivning; – yttrande från den enskilde inhämtades inte. 81/82: 327; – felaktiga grunder för att ifrågasätta beslut om ändrad kyrkobokföring. 81/82: 333; – se även Flyttningsanmälan.

Folk- och bostadsräkning, kritik av information beträffande äkta makars uppgiftslämnande vid folk- och bostadsräkningen 1975, 77/78: 405.

Fordon, kontroll av, 78/79: 60, 79/80: 127.

Fotokonfrontation, genomförande och redovisning av, 76/77: 114; – förfarandet vid, 78/79: 61, 79/80: 126; – mer än en konfrontation mellan samma parter bör undvikas, 79/80: 124.

Fribiljettsförmån, se Otillbörlig belöning.

Frigång, se Kriminalvård.

Frihetsberövad, **Frihetsberövande**, redovisning av frihetsberövande. 78/79: 61, 81/82: 48; – se även Häktad, Visitering.

Fritid, sjukskriven värnpliktigs rätt till fritid, 77/78: 153.

Fullföljd av talan, fråga om skyldighet för SJ att meddela besvärshänvisning i vissa fall, 77/78: 410; – fullföljdshänvisning eller lagakraftbevis i ärenden hos länsstyrelse om fastställelse av byggnadsplan och stadsplan och om upphävande av strandskydd. Tolkning av fullföljdsförbudet i 150 § byggnadslagen, 78/79: 383, 389; – utgångspunkt för beräkning av besvärstid vid klagan över nybyggnadsförbud, 78/79: 386; – fråga om hälsovårdsnämnd, som meddelat föreläggande rörande anskaffning av sopkärl, får meddela förnyat föreläggande, denna gång vid vite, innan besvär över det första prövats, 78/79: 495; – besvär över beslut att ej ge tillstånd till inköp enligt lagen om försäljning av teknisk sprit m. m. 79/80: 331; – information om tid för fullföljd av talan mot dom. 81/82: 45; – socialförvaltnings åtgärder med inkomna handlingar som har innefattat besvär, 81/82: 169; se även Barnavård, Dom, Handläggning, Kommunalbesvär.

Fullmakt, se Arbetsmarknadsstöd, Redovisning.

Fängsel, användningen av, 79/80: 94, 129.

Förhör, politisk åskådning behöver ej uppges vid förhör, 79/80: 62; – bristande hänsyn till minderårig, vars föräldrar tagits i förhör, 79/80: 529; – person, som införts för utredning om rattonykterhetsbrott, ej samti-

digt hörd om andra brott. 80/81: 124; – konceptanteckningar från förhör, 80/81: 126; – se även Anhållande, Polismyndighet. Jfr Vittne, Vittnesförhör.

Förläggning, beskaftenheten av förläggningslokaler, 77/78: 162.

Förmyndare, legal förmyndares befattning upphör i och med att barnet blir myndigt; särskilt beslut härom ej erforderligt, 79/80: 105; – uttalanden med anknytning till förmynderskapslagstiftningen, 80/81: 20; – se även Barnavård.

Förmån, se Polismyndighet (deposition av konst; rabatt i kiosk).

Förpassning, se Polismyndighet.

Förseningsavgift, se Taxeringsprocess.

Försäkringsrätt, se Förvaltningsprocess, Socialförsäkring.

Förtroendenämnd, överlämnande av klagomål till, 81/82: 258.

Förundersökning, i kopplerifall, 77/78: 80; – skyldighet att inleda förundersökning, 79/80: 58; – kritik av förundersökning mot vårdare på kriminalvårdsanstalt vilken anhållits och häktats som misstänkt för att ha fört in narkotika på anstalten, 80/81: 59; – omständigheter som talat till den misstänktes förmån har ej tillräckligt beaktats, 80/81: 79; – nedläggning av förundersökning mot utländsk medborgare som ej finns kvar i riket, 80/81: 117; – handläggning av förundersökning angående brott av polisman, 81/82: 65; – se även Allmänna handlingar, Bandspelare, Brottmål, Delgivning, Fotokonfrontation, Förhör, Personlig integritet, Polismyndighet, Tryckfrihet.

Förvaltningslagen, fråga om ansökan till tjänst kommit in i tid som avses i 7§, 80/81: 446; – vägledningsplikt enligt 8§ i massärenden hos intagningsnämnd 78/79: 397; – i besvärärende hos länsbostadsnämnd, 78/79: 492; – i tillståndsärende hos riksskatteverkets alkoholbyrå, 79/80: 331; – tillämpningen av 17§ i ärende om återanställning hos hovrätt, 80/81: 455; – självrättelse enligt 19§ av beslut i tjänstetillsättningsärende, 80/81: 440; – fråga om förvaltningslagen är tillämplig i ärende om avstängning från tjänst, vilket kan överklagas genom kommunalbesvär, 80/81: 451; – se även Barnavård, Byggnadslov, Fullföljd av talan, Motivering av beslut, Myndighetsutövning mot enskild, Svarsfrist.

Förvaltningsprocess, muntlig förhandling i förvaltningsdomstol, 81/82: 298; – handläggning i länsrätt av mål om verkställighet av umgängesrätt, 81/82: 241; – kommunikationsrutiner i kammarrätt, 81/82: 317; – rättelse av dom och redovisning av skiljaktig mening, 81/82: 318; – dröjsmål hos försäkringsrätt med handläggning av mål angående sjukpenning, 81/82: 259; – se även Kommunalbesvär, Taxeringsprocess.

Förvandlingsstraff, se Straffverkställighet.

Förvar, verkställighet av beslut om tagande i förvar, 79/80: 167.

Förvisning, bristfällig förberedelse vid försök att verkställa förvisningsdom. 77/78: 110.

Gatumusik, se Polismyndighet.

God man, avveckling av godmanskap. 79/80: 106; – se även Allmänna handlingar. Redovisning.

Gripande, på sjukhus av misstänkt. 78/79: 56; – se även Anhållande.

Grundlagarna, yttranden över 1973 års fri- och rättighetsutrednings betänkande "Medborgerliga fri- och rättigheter; regeringsformen". 76/77: 298.

Grustäkt, barnolycksfall i ett grustag har aktualiserat tillämpningen av vissa föreskrifter i allmänna ordningsstadgan och av vissa anvisningar. 79/80: 507.

Gåva, se Kommunal kompetens.

Handikappersättning, se Ersättning.

Handläggning, fråga om tjänsteman, som enligt ett statligt verks interna föreskrifter skall "delta i beslutet" i visst ärende, vilket avgörs av verkschefen är skyldig att närvara personligen vid föredragningen inför verkschefen. 79/80: 322; – felaktig handläggning i länsstyrelse av ärende angående förordnande av revisorer i ekonomisk förening. 77/78: 389; – dröjsmål vid länsstyrelses handläggning av ärende om besvär över tidsbegränsat byggnadslov. 78/79: 390; – i mål om omhändertagande för utredning bör länsrättens sakprövning ske skyndsamt. 79/80: 281; – handläggning av ärende om körkortsåterkallelse. 78/79: 469; – fråga om länsstyrelse i ärende om anläggande av skjutbana borde ha hört angränsande kommun i annat län; tillika fråga om handläggningstid. 79/80: 328; – länsbostadsnämnds handläggning av besvär ärende rörande bostadsbidrag (dröjsmål, underlåten sakprövning, utebliven besvärshänvisning). 78/79: 492; – felaktig handläggning i riksskatteverkets alkoholbyrå av visst tillståndsärende (underlåten sakprövning, utebliven besvärshänvisning). 79/80: 331; – statlig myndighet har remitterat utredningar till kommun för yttrande. Remisserna har besvarats av kommunstyrelsen, ej kommunfullmäktige. Fråga om riktigheten härav. 76/77: 265; – fråga om tjänstemans skyldighet att mottaga och utkvittera skrivelser ställda till honom under myndighetens adress. 77/78: 412; – bevakning av bortovarande tjänstemans post. 78/79: 222; – brister i skolstyrelses posthämtnings- och sorteringsrutiner. 80/81: 446; – myndighets skyldighet att besvara brev. 80/81: 455; – byggnadsnämnd är skyldig att behandla begäran från fastighetsägare om ingripande mot byggnadsåtgärder på grannfastighet. 80/81: 468; – handläggning av ärende rörande tillämpningen av lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m.. 80/81: 469; – kommunal fritidsnämnd har anordnat filmförevisning för minderåriga i strid mot bestämmelserna i "biografförordningen" (1959: 348). Kritik häremot. 80/81: 496; – socialhjälpsärende har bordlagts utan att tid för slutlig prövning angetts, vilket medfört att slutligt beslut i ärendet inte har meddelats. 81/82: 231;

– se även Avskrivningsbeslut, Avvisningsbeslut, Barnavård, Bidragsförskott, Bostadsbidrag, Byggnadslov, Disciplinmål, Domstolsärende, Ersättning, Ersättningsmål, Flyttningsanmälan, Service, Svarsfrist, Tjänstetillsättning, Upphandling, Vapenvägrare, Värnpliktig.

Handräckning, kritik mot länsstyrelse för handräckning enligt 191 § UL för flyttad bils återställande till ägaren, 77/78: 276; – förutsättningar för handräckning enligt 191 § UL för återtagande av presenningar hos tredje man: fråga bl. a. om ny exekutionstitel, riktad mot tredje man, erfordrats, och om inte förrättningen i vart fall bort inställas och underrättelse tillställas tredje man, 79/80: 388; – enligt 94 § BvL, 81/82: 172.

Hastighetskontroll, se Polismyndighet.

Helikopter, se Polismyndighet.

Hemförlovning, beslut om hemförlovning med retroaktiv verkan, 80/81: 174.

Hemvärnet, utnyttjande av hemvärnspersonal för bevakning av militära förråd m. m., 81/82: 125.

Hittegoods, se Polismyndighet.

Hot mot krigsman, se Missfärdelse mot krigsman.

Hund, se Polismyndighet.

Husrannsakan, för eftersökande av efterlyst person, 76/77: 112; – i personbils motor- och bagageutrymmen efter anonym anmälan om förmodat stöldgoods i bilen: protokoll över åtgärden ej upprättat, 77/78: 129; – felbedömningar av åklagare vid bruk av tvångsmedel för beslagtagande av pass, 79/80: 48; – polismanS köp av föremål som påträffats under husrannsakan, 81/82: 99; – se även Provokation, Tvångsmedel.

Häktad, åklagareS rätt att vägra häktad motta besök vid kollusionsfara, 78/79: 40; – tillhandahållande av skrivmaterial åt häktad, 78/79: 69; – stöd och hjälp åt frihetsberövad, 79/80: 137; – förvaring av häktad som undergått rättspsykiatrisk undersökning, 78/79: 117; – prövning om besök hos häktad skall vara bevakat, 81/82: 117; – häktad i ett mål har felaktigt frigivits efter dom i annat mål, 81/82: 18.

Häkte, förhållandena på allmänna häktet i Stockholm, 79/80: 170; – se även Barnavård, Häktad, Kriminalvård.

Häktning, se Förundersökning, Tvångsmedel.

Häktningstid, avräkning av, 76/77: 40, 77/78: 60.

Hälsovård, förutsättningar för hälsovårdsnämnds ingripande mot slamavskiljare avsedd för BDT-vatten, 78/79: 465; – se även Djur, Fullföljd av talan, Tystnadsplikt.

Hämtning, felbedömningar av åklagare vid bruk av tvångsmedel, 79/80: 48; – värnpliktig har efterspanats för hämtning till värnpliktstjänstgöring trots anmält laga förfall, 80/81: 168; – se även Polismyndighet.

Identitetskontroll, se Polismyndighet.

Illojal maktanvändning, se Tjänstetillsättning.

Indrivning, kronofogdemyndighets indrivningsåtgärder beträffande skattskyldig som blivit dubbeltaxerad och besvärat sig häröver samt betalat den skatt som debiterats med anledning av den ena taxeringen, 76/77: 220; – upprepade indrivningsåtgärder trots att anstånd med inbetalning av skatt tidigare beviljats, 81/82: 348.

Information, se Pension. Fullföljd av talan, Tryckfrihet.

Införsel, framställning angående ändring i 15 § andra stycket införsellagen, 76/77: 211; – dröjsmål vid införsel (löneutbetalning via dator), 78/79: 233; – redovisning av underhållsbidrag som innehållits genom införsel har fördröjts till följd av arbetsgivares datautbetalningsrutiner, 79/80: 399; – fråga om förrättningsman i ett införselmål får fråga gäldenärs grannar om dennes personliga förhållanden, 80/81: 381.

Inhibition, förfarandet vid beslut om inhibition i brådskanande fall, 77/78: 415; – se även Taxeringsprocess, Utmätning.

Inkomstbringande åtgärder, myndighets befogenhet att vidta inkomstbringande åtgärder (medverka vid medaljutgivning), 76/77: 292.

Inskrivningsmyndighet, inskrivningsärende har formlöst återsänts till ingivaren, 81/82: 52.

Insulin, se Berusad.

Integritet, se Personlig integritet.

Invandrare, se Val.

Jakt, försöksverksamhet med samordnad älgjakt. Naturvårdsverkets tillämpning av reglerna om registrering av älgjaksområde, 78/79: 497.

JO, tillsynskompetens 76/77: 205, 76/77: 263 (taxering), 77/78: 242, 78/79: 193, 79/80: 315, 80/81: 353, 81/82: 280; – omfattningen av JO:s prövning av riktigheten i sak av beslut i disciplinärende, 78/79: 370; – utrymmet för JO:s ingripande i arbetstvist inom den offentliga sektorn, 78/79: 377; – JO:s prövning av kommuns ansvar för tillämpningen av vårdlagstiftningen, 79/80: 268; – begäran om disciplinåtgärd mot kommunal befattningshavare när kommunen redan upptagit och sedermera avgjort eget ärende om disciplinåtgärd, 79/80: 456; – vissa klagomål har överlämnats till förtroendenämnderna i landstingen, 81/82: 258.

Jäv, i tjänstetillsättningsärenden. 79/80: 320; – sakkunnig i ärende hos medicinalväsendets ansvarsnämnd. 81/82: 254; – se även Barnavård. Polismyndighet. Rättegångsbalken. Jfr Taxering.

Kallelse, se Rättegångsbalken.

Kamratförtryck, ifrågasatt kamratförtryck m. m. inom sjövärnsskåren, 80/81: 205.

Kollekt, åtal mot kyrkoherde för underlåtenhet att pålysa och upptaga föreskrivna kollekter, 77/78: 347.

Kollektiv utskrivning, se Psykiatrisk vård.

Kommunalbesvär, lagen om inskränkning i rätten att föra talan mot offentlig arbetsgivares beslut är tillämplig också när talan skulle ha förts genom kommunalbesvär. 79/80: 458; – anmodan att ange de omständigheter på vilka kommunalbesvär grundas: åtgärdens förenlighet med kommunalbesvärsprocessens särdrag betr. principerna för processledning, 81/82: 393; – se även Förvaltningslagen.

Kommunal kompetens, fråga om befogenhet för kommun att i ärende om statsbidrag till lokal landsbygdstrafik låta kommunalt bussbolag från konkurrerande enskilda trafikföretag ta emot sådana uppgifter om deras allfärsförhållanden som skulle ha varit hemliga om handlingarna förvarats hos en myndighet, 78/79: 330; – skolstyrelses befogenhet att till avgående studierektor såsom minnesgåva överlåta vissa tavlor utgörande inventarier i skolbyggnader. 78/79: 336.

Kommunal självstyrelse, se Handläggning.

Kommunicering, underlåten kommunikation i disciplinärende. 78/79: 370; – i ärende om avstängning från kommunal tjänst. 80/81: 451; – i arbets-skadeärende. 81/82: 271; – i ackordsärende hos länsstyrelse. 81/82: 323; – se även Barnavård. Folkbokföring. Pensionsgrundande inkomst, Renskötsel. Svarsfrist. Taxeringsprocess, Upphandling, Utökningsmål.

Konceptanteckningar, se Förhör.

Konfrontation, se Fotokonfrontation, Polismyndighet.

Konkurs, anteckningar om tillägg och ändringar vid genomgång av konkursbouppteckning: anteckningarna bör läsas upp för gäldenären före edsavläggelsen. 79/80: 107.

Konst, se Polismyndighet.

Konsultation, se Allmän advokatbyrå.

Konsumentkreditlagen, återtagande av gods som påstås ha sålts till oskäligt högt pris. 81/82: 359.

Koppleri, se Förundersökning.

Kreditköp, se Konsumentkreditlagen.

Kriminalvård, våldsanvändning på kriminalvårdsanstalt, 76/77: 125; – klagomål från fackligt håll angående uteblivna åtgärder inför befarat rymningsförsök, 77/78: 165; – beviljande av särskild korttidspermission för intagen, 77/78: 172; – avvikande under bevakad permission från anstalt, 77/78: 182; – permission i samband med strejk bland intagna på kriminalvårdsanstalter, 78/79: 108; – förutsättningar för permission, 78/79: 111, 80/81: 233; – uttalande om viss kvalifikationstid för permission, 78/79: 122; – transportpermission, 79/80: 209; – permission och anstaltsplacering, 80/81: 225; – intagens rätt till telefonsamtal med advokat, 76/77: 129, 77/78: 194; – med kriminalvårdsstyrelsen m. fl., 81/82: 112; – kostnad för telefonsamtal till JO, 78/79: 126; – intagens rätt till samtal med styresman eller annan tjänsteman, 77/78: 192; – anonymitetsskydd för intagen, 77/78: 194, 79/80: 211; – avbrytande av besök hos intagen, 78/79: 125; – avvisande av besökande, 77/78: 193; – brevgranskning vid kriminalvårdsanstalt, 76/77: 131, 77/78: 191, 78/79: 120, 81/82: 111; – brevgranskning 80/81: 255; – tillämpningen av bestämmelserna om disciplinär bestraffning av intagen, 76/77: 134; – fråga om disciplinär bestraffning av intagen för försenad återkomst efter permission, 78/79: 121; – fråga om polisanmälan från kriminalvårdsanstalt rörande där förövat brott, 77/78: 195; – intagna har disciplinärt bestraffats för gärning som polisanmälts, 81/82: 105; – besvärshänvisning i disciplinärende på kriminalvårdsanstalt, 76/77: 138 – "missnöjesförklaring", 77/78: 191; – behandlingen av intagen i anledning av dennes klädsel, 78/79: 115; – enrumsplacering enligt 20 § kriminalvårdslagen, 79/80: 200; – utredning i ärende om enrumsplacering, 81/82: 110; – placering av intagen i avskildhet (23 § kriminalvårdslagen), 80/81: 251; – spännbältesläggning, 79/80: 205; – enrumsplacering enligt 50 § kriminalvårdslagen, 78/79: 124, 79/80: 205, 80/81: 253; – placering i s.k. hårdisoleringscell utan normal utrustning, 80/81: 255; – kollektivbestraffning, 81/82: 109; – klädsel under transport, 81/82: 114; – bristfällig utredning i disciplinärende, 81/82: 115; – placering av intagen på häkte i avvaktan på beslut om ny anstaltsplacering, 81/82: 115; – fråga om intagen som överförs till sjukhus får vistas i hemmet nattetid, 78/79: 122; – kritik mot beviljande av frigång, 79/80: 198; – kriminalvårdstjänstemans skyldighet att uppge sitt namn, 79/80: 211; – läkare ej tillfrågad om antialkoholbehandling av intagen före permission, 80/81: 257; – sjukvårdare har ordinerat penicillin åt intagen, 80/81: 257; – dröjsmål med att besvara framställningar från intagen, 80/81: 258; – dröjsmål med att vidarebefordra intagens passansökan, 80/81: 260; – vägran att bistå häktad med införskaffande av röstkort, 80/81: 261; – otillräckligt ingripande mot villkorligt frigiven. Kritik mot skyddskonsulent och övervakningsnämnd, 80/81: 242; – deltagande i fritidsverksamhet utom anstalt vid sjukskrivning, 80/81: 250; – se även Anhållen, Förundersökning, Häktad, Straffverkställighet, Studiemedel, Utmätning, Visitering.

Kroppsvisitation, **Kroppsbesiktning**, gränsdragningen mellan kroppsvisitation och kroppsbesiktning, 79/80: 194; – se även Varusmuggningslagen, Visitering.

Kränkande eller eljest olämpligt yttrande, åtal mot kyrkoherde för kränkande uttalande under högmässopredikan, 77/78: 347; – se även Läkare.

Kungörelse, kostnad för kungörelse å bortovarande eller okänd arvinge, 78/79: 54.

Kvarstad, se Beslag. Utmätning.

Kvittning, se Bidragsförskott.

Kyrka, möjlighet att få disponera kyrka för förrättning i svenska kyrkans ordning får inte göras beroende av om den kallade prästen är man eller kvinna, 78/79: 462.

Kyrkobokföring, se Folkbokföring.

Körkort, föreläggande enligt 48§ körkortskungörelsen i ärende rörande s. k. villkorat körkort, 77/78: 392; – trafiksäkerhetsverkets krav att förrättningsavgift för förnyat körkortsprov skall vara inbetald senast en vecka före omprövningen, 76/77: 286; – omfattningen av social centralnämnds uppgiftsskyldighet i samband med personutredning i körkortsärenden, 79/80: 259; – se även Delgivning, Handläggning, Polismyndighet.

Laga förfall, se Hämtning. Taxering.

Laga kraft, se Fullföljd av talan.

Lagsökning, handläggning av lagsökningsmål, 76/77: 108, 78/79: 38, 80/81: 42, 80/81: 115, 81/82: 51.

Legitimation, se Polismyndighet. Trafikvakt.

Litispens, se Fullföljd av talan.

Läkare, disciplinär åtgärd mot läkare för olämpligt skrivsätt i remiss, 78/79: 180; – för åsidosättande av föreskrifter för klinisk prövning av oregistrerade läkemedel, 78/79: 182; – förtroendeläkare vid försäkringskassa har utformat begäran till andra läkare om upplysningar om en försäkrad på olämpligt sätt, 81/82: 271.

Läkarintyg, jfr Domstolsförhandlingar.

Läkarundersökning, se Berusad.

Läkarvård, fråga om värnpliktig vägrats läkarvård, 79/80: 158.

Läkemedel, se Läkare.

Maktmissbruk, se Illojal maktanvändning.

Mantalsskrivning, se Folkbokföring.

Medbestämmandelagen, redogörelse för JO:s iakttagelser från lagens första giltighetstid, 78/79: 377.

Medicin, se Anhållen.

Mervärdeskatt, kompensation har felaktigt utbetalats för mervärdeskatt på bostadsbyggande. Fråga om återbetalningsskyldighet för mottagaren 76/77: 280.

Militära rättsvårdskungörelsen, förteckning enligt 55 §. 79/80: 169; se även Disciplinmål.

Militär övning, disciplinär åtgärd mot major och fänrik för tjänstefel vid anordnande av orienteringslöpning inom område där skarpskjutning pågick, 79/80: 143; – se även Säkerhetsföreskrifter och säkerhetsåtgärder. Värnpliktig.

Miljöskydd, länsstyrelses skyldighet att samråda med kommun enligt 26 § miljöskyddslagen rörande anläggande av skjutbana, 79/80: 328; – länsstyrelses tillämpning av villkor uppställt i beslut av koncessionsnämnden för miljöskydd, 79/80: 497.

Missbruk av förmanskap, åtal mot löjtnant för missbruk av förmanskap. 76/77: 117.

Missfärdelse, mot underordnad krigsman, 77/78: 138; – åtal mot kapten för hot mot krigsman och missfärdelse mot krigsman, 81/82: 118.

Misshandel, se Polismyndighet.

Morjärvsfallet, 77/78: 62.

Motivering av beslut, motivering vid avstyrkan av kraveftergift beträffande bidragsförskott. 76/77: 146; – underlåten motivering av hälsovårdsnämnd i avslagsbeslut i dispensärende, 77/78: 409; – bristfällig motivering av beslut i arbetsskadeärende, 81/82: 276; – se även Ersättningsmål, Taxeringsnämnd, Vapenfri tjänst, Värnpliktig.

Mullvaden, se Polismyndighet.

Muntlig förhandling, se Förvaltningsprocess.

Myndighetsutövning mot enskild, fråga om upphandling innefattar myndighetsutövning mot enskild i förvaltningslagens mening. 79/80: 334; – upplåtelse och dispositioner inom statens egendomsförvaltande verksamhet, 79/80: 514.

Målsägande, hörande av målsägande i mål angående rån, 77/78: 123; – underrättelse till målsägande om enskilt anspråk, 79/80: 108; – se även Ränta.

Namn, handläggning av ärende om barns namnbyte, 80/81: 116.

Naturvårdslagen, se Strandskydd.

Nullitet, hos tjänstetillsättningsbeslut, 80/81: 433.

Nyktershetsvård, omhändertagande av rusdrycker på vård- och rehabiliteringshemmet Skarpnäcksgården, 76/77: 150; – registrering av nykterhetsanmärkningar av betydelse för körkortsprövning, 79/80: 259; – tvångsmedicinering på vårdanstalt för alkoholmissbrukare, 80/81: 299; – bristfällig handläggning av nykterhetsvårdsärende, 81/82: 208; – underlåtenhet att vidta hjälpåtgärder för alkoholmissbrukare, 81/82: 210; – se även Allmänna handlingar, Redovisning.

Nyttjanderätt, se Exekutiv auktion.

Nåd, betydelse av nådeansökan vid avsedd förpassning för straffverkställighet, 77/78: 106.

Nöjdförklaring, framställning angående nöjdförklaring vid ovillkorlig dom och skyddstillsyn, 76/77: 19; – se även Kriminalvård.

Offentlig försvarare, entledigande av, 80/81: 57.

Offentligt biträde, för barn i mål om sanihällsvård, 78/79: 175.

Olämpligt uppträdande, av socialsekreterare vid handläggning av socialhjälpärende, 81/82: 234.

Ombud, se Delgivning.

Omsorgsvård, dröjsmål med utskrivning av elev från särskola, 79/80: 302; – kravet på samtycke vid inskrivning enligt 34§ omsorgslagen, 80/81: 319; – användningen av tvångsmedel inom omsorgsvården, 80/81: 323; – försöksinskrivning i särskola, 80/81: 329.

Omyndig, **Omyndighetsförklaring**, se Flyttningsanmälan. Utmätning.

Opartiskhet, vikten av att befattningshavare i allmän tjänst förhåller sig så att anledning till misstro inte uppkommer om hans integritet och opartiskhet, 78/79: 472.

Oskickligt beteende, mot underlydande krigsman, 77/78: 138; – disciplinär åtgärd mot kapten för oskickligt beteende, 80/81: 136; – disciplinär åtgärd mot kompanichef för oskickligt beteende och tjänstefel, 80/81: 138.

Otillbörlig belöning, systemet med fria eller rabatterade biljetter för resor med bl. a. SAS, 78/79: 344, 79/80: 57; – fråga om lämpligheten av att tjänstemän i statligt verk låtit bjuda sig på förtäring av företag som verket anlitat, 78/79: 353.

Parkering, se Flyttninglagen, Handräckning.

Partsdelgivning, se Delgivning, Rättegångsbalken.

Pass, länsstyrelse har vid utfärdande av pass ej ägt att, utöver expeditionsavgift, uttaga särskild ersättning för visst översättningsarbete, 77/78:396; – se även Husrannsakan.

Pennalism, se Kamratförtryck.

Pension, information om hur statlig pension beräknats, 79/80:464.

Pensionsgrundande inkomst, fullgörande av kommuniseringskyldighet, 79/80:435.

Permission, se Barnavård, Kriminalvård, Ungdomsvårdsskola.

Personalärenden, se Skadestånd.

Personförväxling, se Utmätning, Utsökningsmål.

Personlig integritet, yttrande över utredningens om telefonavlyssning betänkande "Telefonavlyssning", 76/77:321; – integritetskränkande undervisningsformer i psykologiundervisningen vid socialhögskola, 78/79:474; – besiktning i bostadsbidragsärenden för kontroll av enskildas sammanlevandeförhållanden, 79/80:489; – se även Införsel, Nykterhetsvård, Opartiskhet, Videoteknik, Åsiktsfrihet.

Polisanmälan, se Barnavård, Kriminalvård.

Polisinstruktionen, se Berusad.

Polismyndighet, transport av skadad person med polishelikopter, 76/77:104; – frihetsberövad har under busstransport till polisstation fått sitta på golvet, 76/77:116, 79/80:98; – klagomål mot polis angående förfarande vid dödsfall, 76/77:110; – dödsfall i polisarrest, 77/78:134; – utredning om skador som omhändertagen åsamkats i polisarrest, 81/82:77; – hastighetskontroller med radar, 77/78:97; – förfarandet vid hastighetskontroll, 80/81:130; – landning med polishelikopter på parkeringsplats i bebyggt område, 77/78:106; – handhavande av ärende angående förpassning för verkställighet av fängelsestraff, 77/78:106; – handläggning av hittegodsärenden, 77/78:115, 132; – ingripande mot bussförare efter anonym anmälan om misstänkt onykterhet, 77/78:131; – polisrazzia har företagits i fel lokal, 77/78:131; – utlåning av s.k. spaningsfoto på misstänkt, 77/78:127; – utredning i anledning av ansökan om anställning som vaktman, 77/78:137; – anteckningar om medicin till den som är omhändertagen av polisen, 77/78:137; – mindre tillfredsställande identitetskontroll hos polismyndighet, 76/77:113; – medtagande av person till polisstation för identitetskontroll 80/81:121; – anhållande efter bristfällig identifiering, 79/80:114, – polismans skyldighet att uppge sitt namn, 78/79:69; – kritik mot att polisman inte legitimerat sig, 79/80:98; – jourhavande befäl skyldig att uppge namn på polismän som vidtagit ingripande, 77/78:135; – polismän i tjänst skall kunna

styrka sin identitet, 77/78: 136; – utredning av polisanmälan från omhändertagen om att polisen bestulit honom på pengar, 78/79: 66; – försäljning av förverkade vapen till polisman, 78/79: 74; – efterlysning av mentalsjukhuspatient, 78/79: 76; – obehörig inblandning i ärende som handläggs av annan polisman, 78/79: 77; – åtgärder för fastställande av underårigs ålder, 79/80: 94; – förhör med polismän och anordnande av konfrontation efter anmälan om övergrepp mot enskild, 79/80: 121; – kontroll av körkort och fordon, 79/80: 127; – tjänstefri polismons möjlighet att frivilligt ingripa utanför det egna distriktet, 79/80: 131; – bristfällig bevakning av utredning som remitterats till annan polismyndighet, 79/80: 118; – fallet Mullvaden (insättande av polisrytteri, biträde med vräkning m. m.), 80/81: 68; – felaktig hämtning av yngling till förhör. Ynglingen borde ha erbjudits skjuts hem, 80/81: 88; – privat deposition av konst i polishus, 80/81: 97; – uppställning av löslöpande hund, 80/81: 104; – jäv för polisman, 80/81: 118; – onödiga motsättningar mellan förälder, som förlorat en dotter i en trafikolycka, och polisen som utrett olyckan, 80/81: 122; – synpunkter på polisengripande mot två minderåriga flickor, 80/81: 131; – polisman har erhållit rabatt i kiosk, 80/81: 133; – åtal mot polisman för misshandel, 81/82: 53, 55; – ifrågasatt dröjsmål med avspärrningar i samband med att Almöbron raserades, 81/82: 68; – underlåtenhet att ingripa mot störande gatumusik, 81/82: 91; – polisens biträde med transport, 81/82: 95; – polisens åtgärder vid handräkning enligt BvL, 81/82: 172; – se även Anhållen, Barnavård, Berusad, Beslag, Delgivning, Demonstrationer, Djur, Efterlysning, Fordon, Fotokonfrontation, Frihetsberövad, Frihetsberövande, Förhör, Förundersökning, Förvisning, Gripande, Husrannsakan, Häktad, Rättsmedicinsk undersökning, Tillfälligt omhändertagande, Underrättelse, Utlänning, Valuta, Vapentillstånd, Visitering, Översättning.

Polisregister, se Tillfälligt omhändertagande.

Politisk information, se Skolan.

Politisk åskådning, se Förhör, Tjänsteställning, Åsiktsfrihet.

Prejudikat, 80/81: 496.

Prioritering, se Utsökningsmål.

Processledning, se Kommunalbesvär.

Provokation, polisman har under husrannsakan företagit åtgärd som ansetts böra bedömas på ungefär samma sätt som provokation, 77/78: 101; – fråga om provokation till brott, 77/78: 126.

Prästämbe, se Dop, Kyrka.

Psykiatrisk vård, åtal mot överläkare för beviljande av frigång för person, som varit att bedömas som farlig för annans personliga säkerhet, 76/77: 156; – kollektiv utskrivning av patienter, 79/80: 298; – rätt för läkare att översända fotokopia av patients brev till polismyndighet, 80/81: 337; – granskning av brev till patient på sjukhus för psykiatrisk vård, 80/81: 332; – intagning på sjukhus med stöd av LSPV. Principer för journal-

föring, 80/81: 334; – kroppsvisitering av kvinnlig patient på sjukhus för psykiatrisk vård, 80/81: 343; – utskrivningsnämndernas verksamhet, 80/81: 340, 81/82: 256; – se även Sjukvård, Videoteknik.

Rabatt, se Polismyndighet.

Rabatterad biljett, se Otillbörlig belöning.

Radionämnden, dess arbetsformer, 77/78: 413.

Redovisning, fråga om kommun, som haft fullmakt att sköta en alkoholmissbrukares ekonomi haft att lämna redovisning till en god man även för tiden före dennes förordnande, 81/82: 239.

Registrering av handling, se Arbetslöshetskassa.

Remiss, se Utsökningsmål.

Renskötse, lantbruksnämnds åtgärder vid bristfällig renskötse i koncessionssameby, 78/79: 483; – omfattningen av myndighets skyldighet att höra samerna vid nyttjanderättsupplåtelser m. m. inom renskötselns åretruntmarker, 79/80: 514.

Reseförbud, 76/77: 108.

Rese- och traktamentsersättning, behandling hos statens vattenfallsverk av reseräkningar, 76/77: 277.

Reservationsrätt, fråga om personlig närvaro vid beslutstillfället är en förutsättning för utövande av statstjänstemans rätt att reservera sig mot verkslednings beslut, 79/80: 322.

REX-systemet, ett fel vid inregistrering i REX har inte rättats trots flera påpekanden från gäldenären, 81/82: 348.

Rikskuponger, se Taxering.

Rymning, se Kriminalvård.

Ränta, angivande av ränta i brottmålsdom, 79/80: 104; – ränteyrkande när åklagare framställer enskilt anspråk för målsägande, 79/80: 110.

Rättegångsbalken, fråga om jäv och handläggning av sådan fråga, 80/81: 108; – part har på posten löst ut kallelse till förhandling. Mottagningsbeviset kom dock i retur till rätten utan att vara underskrivet. Förhandlingen inställdes, 80/81: 109; – tilltalad för sent delgiven tilläggsstämning, 80/81: 111; – förfarandet vid partsdelgivning, 81/82: 51; – kontroll av ställföreträdarens behörighet, 81/82: 50; – se även Bevisning, Fullföljd av talan, Offentlig försvarare, Rättelse, Tvistemål.

Rättegångskostnad, mål har avskrivits utan att biträde enligt rättshjälpslagen tillfrågats angående kostnadsyrkande, 76/77: 105.

Rättelse, av beslut i tjänstetillsättningsärende, 80/81:440: – av dom i tvistemål, 81/82:46; – av dom i brottmål, 81/82:46; – se även REX-systemet, Taxering. Jfr Självrättelse.

Rättshjälp, underlaget för bedömning av ansökan om rättshjälp, 77/78: 126; – anmälan om behov av rättshjälp i ärende om avvisning, 81/82: 103.

Rättshjälsnämnd, se Rättshjälp.

Rättsmedicinsk undersökning, underrättelse till anhöriga, 79/80: 140.

Rättspsykiatriska undersökningar, se Häktad.

Röstkort, se Kriminalvård.

Sakkunniga, se Tjänstetillsättning.

Sakägarförteckning, se Exekutiv auktion.

Sekretess, se Allmänna handlingar, Tystnadsplikt.

Service, myndigheternas upplysningsservice; får mottagningstiden inskränkas?, 81/82: 396.

Sjukpenning, se Allmän försäkring.

Sjukredovisning, innebörden av värnpliktigs sjukredovisning i viss grupp, 80/81: 138.

Sjukvård, sjukvårdspersonals skyldighet att medverka vid abort, 76/77: 165; – utlämnande av förvarstagen patient från sjukhus för verkställighet av utvisning, 76/77: 183; – socialstyrelsens befogenhet att ingripa mot läkares användning av akupunktur, 76/77: 193; – nedlagt åtal mot läkare för vållande till annans död, 77/78: 233; – befogenheten för läkare på socialpsykiatrisk avdelning vid sjukhus att på eget initiativ företa undersökning av vårdtagare på ålderdomshem m. m., 77/78: 235; – omhändertagandet av utskrivna patients tillhörigheter, 77/78: 240; – fråga om sjukhus har rätt att omhänderta patients tillhörigheter vid permission eller frigång, 78/79: 189; – barnvårdsnämnds bestämmanderätt om permission m. m. för barn på barnpsykiatrisk klinik, 79/80: 278; – förhållanden på en långvårdsklinik – fråga bl. a. om sjukvårdsstyrelsens ansvar för läkarsituationen, 81/82: 250; – underlåtenhet att underrätta anhörig när patient avlidit på sjukhus, 81/82: 253; – sjukhus' ansvar för persedel som överlämnats i sjukhusets förvar, 81/82: 255; – se även Psykiatrisk vård.

Sjukvårdare, se Kriminalvård.

Självrättelse, se Förvaltningslagen, Förvaltningsprocess. Utmätning. Jfr Rättelse.

Skadestånd, yttrande över budgetdepartementets rapport "Myndigheters skadeståndsansvar i vissa personalärenden m. m.", 78/79: 517.

Skatt, se Mervärdeskatt. Taxering. Taxeringsnämnd. Taxeringsprocess. Taxeringsrevision. Uppbörd. Vägtrafikskatt.

Skattetillegg, se Taxering.

Skiljaktig mening, se Förvaltningsprocess. Reservationsrätt.

Skjutning, se Militär övning. Säkerhetsföreskrifter och säkerhetsåtgärder.

Skogsvård, skogsvårdsstyrelse kan icke bemyndiga länsjägmästaren att utfärda slutligt avverkningsförbud, 76/77: 284.

Skolan, fråga om lämpligheten av gymnasieelevers besök på pornografisk föreställning som ett led i undervisningen i socialkunskap, 77/78: 327; – vägrad upplåtelse av tryckeriresurser för framställning av skoltidning med ifrågasatt pornografiskt innehåll, 77/78: 332; – felaktigt förfarande av rektor att omhändertaga stencilerat material, som framställts av en lärare för undervisning på mellanstadiet i grundskolan, 77/78: 338; – ansvaret för tillsyn över elever på skolgård omfattar också tid före och efter själva skoldagen, 77/78: 344; – visitation av elevskåp, 78/79: 396; – skyldighet för skolstyrelse och barnavårdsnämnd att samarbeta och ingripa när ordningen i skola störs, 78/79: 391; – lärare får inte okritiskt följa "beslut" vid föräldramöte angående behandling av elever, 81/82: 368; – avgift får inte tas ut för den frivilliga musikundervisningen i grundskolan, 81/82: 367; – fråga om förälders/vårdsnadsbarnavårdshavares samtycke för beviljande av ledighet åt myndig elev, 81/82: 366; – politisk information till elever under skoltid, 81/82: 370. Jfr Kommunal kompetens.

Skyddskonsulent, se Kriminalvård.

Skönstaxering, se Taxering.

Socialförsäkring, yttrande över betänkandet "Försäkringsrätt och försäkringsöverdomstol" (SOU 1976: 53), 77/78: 427; – över socialutredningens betänkande "Socialtjänst och socialförsäkringstillägg" (SOU 1977: 40), 78/79: 503; – se även Allmän försäkring. Arbetsmarknadsstöd. Bidragsförskott. Ersättning. Förvaltningsprocess. Taxering.

Socialhjälp, fråga om socialhjälp eller utbetalning av pensionsmedel, 77/78: 221; – socialnämnds ansvar för att socialhjälp behövs tillgodose, 77/78: 230; – socialhjälp till förbättring av bostad, 77/78: 232; – felaktigt återkrav av socialhjälp, 77/78: 223; – socialhjälpnormer endast vägledande vid bedömning av socialhjälp behövs, 78/79: 166; – utredning i socialhjälpssärende, 81/82: 236.

Socialtjänst, se Socialförsäkring.

Socialvård, kommuns ansvar för tillämpningen av vårdlagstiftningen, 79/80: 268.

Stadsplan, se Fullföljd av talan.

Stiftelse, frågor om tillsynen över stiftelser som förvaltas av länsstyrelse och om förvaltningens överförande till kammarkollegiet, 78/79:482.

Straff, betydelsen av att kommande lagstiftning medför att åtalad gärning blir straffri, 77/78:55.

Strafföreläggande, utfärdande av, 81/82:98.

Straffmätning, fängelse kan inte ådömas för kortare tid än en månad, 78/79:54.

Straffverkställighet, verkställighet av förvandlingsstraff, 79/80:197.

Strandskydd, avskrift av länsstyrelsens beslut om upphävande av strandskydd bör tillställas naturvårdsverket, 78/79:389; – lämpligheten av att länsstyrelse använder sina befogenheter enligt naturvårdslagen för att motverka husvagnscamping inom strandskyddsområde, 80/81:479; – se även Fullföljd av talan.

Strejk, se Arbetskonflikt.

Studiemedel, framställning till regeringen angående rätt till studiemedel för intagna i kriminalvårdsanstalt, 81/82:373.

Stämning, se Rättegångsbalken.

Svarsfrist, bör svarsfrist i lösbrev från myndighet anges i ett visst antal dagar eller till ett visst bestämt slutdatum, 81/82:319.

Säkerhetsföreskrifter och säkerhetsåtgärder, säkerhetsföreskrifter för pansarfordon, 78/79:80; – fråga om gällande säkerhetsbestämmelser iakttagits vid stridsskjutning, 78/79:87, 80/81:200; – brister i tillämpningen av säkerhetsföreskrifter vid KA I, 80/81:162; – se även Domstolsförhandlingar.

Säkerhetspolisen, säkerhetspolisen och sjukvårdsförvaltningen i Göteborg; fråga om åsiktsregistrering m. m., 76/77:49; – samarbete mellan svensk och västtysk säkerhetspolis, 78/79:44.

Särskola, se Omsorgsvård.

Taxering, delgivning av anmaning såsom förutsättning för påförande av dubbel förseningsavgift vid underlåtenhet att avlämna arbetsgivaruppgift, 76/77:249; – innehållet i deklarationsanmaning, 79/80:450; – sjukdom är laga förfall och som sådant grund för anstånd med att avlämna självdeklaration; fråga om förfarandet då sjukdomen fortgår ännu vid taxeringsperiodens slut, 79/80:447, 80/81:427; – betydelsen av att taxeringsnämnd och skattedomstol klargör om ett frångående av självdeklaration grundar sig på en skönsuppskattning enligt 21 § taxeringslagen eller endast innefattar ett rättande av oriktig uppgift; jfr reglerna om skattetillägg, 76/77:228; – misstag från taxeringsmyndighetens sida bör rättas snabbt och inte först sedan den skattskyldige vänt sig till JO, 76/

77: 254; – yttrande över RS-projektets delrapport 1976: 1, "Rationalisering av skatteadministrationen", 77/78:417; – yttrande över skattetilläggsutredningens betänkande (SOU 1977:6), 77/78: 436; – utnyttjande av uppgifter från utomstående vid taxering, 78/79: 318; – underlåtenhet att utreda lätt kontrollerbara påståenden från den skattskyldige, 78/79: 325; – beskattning av förmån av fria flygresor med bl. a. SAS, 78/79: 344, 80/81: 420; – tillämpningen av reglerna beträffande sanktionsavgifter. Oriktiga skattetillägg i ett flertal fall, 79/80: 436; – felaktig komplettering hos lokal skattemyndighet av ofullständig kontrolluppgift, 80/81: 411; – jävsfrågor och bisysslor i taxeringsarbetet, 80/81: 426; – skönstaxering, taxeringsnämnds tillgång till uppgifter om socialhjälpbelopp, 81/82: 309; – utredningsansvaret i ärende om skattetillägg, 81/82: 315; – riksskatteverkets befogenhet att utfärda anvisningar, 81/82: 323; – Jfr Allmänna handlingar.

Taxeringsnämnd, bristande underrättelse om ifrågasatt avvikelser från självdeklaration m. m., 76/77: 262, 77/78: 306, 78/79: 317, 79/80: 440; – skattskyldigs begäran om förklaring av en ifrågasatt avvikelse kan inte jämföras med svar på avvikelsen, 78/79: 321; – taxeringsnämndsordförande har i en deklaration inlagt ett tidningsurklipp med en bild av deklareranden – som begärt skattelindring på grund av sjukdom – spelade golf. Kritik av taxeringsnämndsordförandens åtgärd och av lokala skattemyndighetens vägran att ge deklareranden begärd fotokopia av bilden m. m., 76/77: 236; – 1975 års fastighetstaxering: otillfredsställande beslutsmotivering i vissa fall, 77/78: 288; – bristfällig motivering, 77/78: 304, 79/80: 442, 80/81: 387; – bedömning av kontrollmaterial, 77/78: 307; – taxeringsfunktionär har ansett sig förhindrad ta del av räkenskapsmaterial som erbjudits av den skattskyldige, 78/79: 320; – brister i utredningsförfarandet hos taxeringsnämnder, 79/80: 443, 80/81: 387, 411, 416; – skattskyldig som haft vissa avdragsgilla kostnader har helt vägrats avdrag för dessa sedan begärt intyg från arbetsgivaren uteblivit, 78/79: 322; – skattskyldig vägrad att företräda inför taxeringsnämnd, 80/81: 415; – feltaxering och underlåtenhet att utsända beslutsunderrättelse 80/81: 417; – beslutsförhet, 77/78: 308; – taxeringsnämndsordförandes behörighet att fatta beslut ensam, 80/81: 419; – tillgång till hjälpmedel vid taxeringsarbetet, 78/79: 319; – taxeringsnämnd har utan vägande skäl misstrött den skattskyldiges uppgifter, 78/79: 320; – obestyrt påstående från ledamot i taxeringsnämnd har lagts till grund för taxering utan att den skattskyldige dessförinnan fått ordentlig möjlighet att bemöta påståendet; fråga om en taxeringsfunktionärs trovärdighet utan vidare kan anses större än deklarerandens, 79/80: 427; – erfarenheterna från 1979 års taxering av den nya taxeringsorganisationen 80/81: 387; – lämplig tidpunkt för taxeringsnämndens sista sammanträde, 80/81: 415; – när får senast beslut om fastighetstaxering fattas, 81/82: 314.

Taxeringsprocess, formerna för expediering av länskatteärets beslut, 76/77: 256; – befogenheten att granska deklareranden för skattskyldiga, som anfört besvär till länskatteäret över sin taxering, 76/77: 246; – utformning av föreläggande för klagande att fullständiga besvärsläsa, 76/77: 263; – underlåtenhet att påföra förseningsavgift bör skiljas från eftergift av sådan avgift, 77/78: 309; – olägenheter på grund av tidsnöd i vissa eftertaxeringsmål, 78/79: 323; – tillämpningen av 76 § tredje st.

taxeringslagen. Fråga om förtäckta reservationsbesvär, 78/79: 324; – inhibitionsyrkande i taxeringsmål har inte uppmärksamats, 80/81: 428; – taxeringsintendents skyldighet att svara på den skattskyldiges yttrande i taxeringsmål, 80/81: 429; – skattskyldigs begäran om muntlig förhandling med vissa vittnesförhör har avslagits av länsrättsbeslut som samtidigt bifallit intendents eftertaxeringsframställning med motivering att den skattskyldige inte kunnat styrka sina påståenden, 79/80: 422; – tid för framställning om eftertaxering har försuttits oaktat utredning i form av revisionspromemoria varit klar i god tid före fristens utgång, 79/80: 407; – samordning vid behandling av taxeringsärenden som rör samma person eller sak eller på annat sätt har något inbördes samband, 79/80: 446; – skrift från skattskyldig med klagomål över taxering har ej vidarebefordrats från lokal skattemyndighet till länsrättsbeslutet, 79/80: 433; – behörighet att företräda dödsbo i taxeringsmål, 81/82: 317; – kommunikationsrutiner i skattemål, 81/82: 317. Jfr Delgivning, Förvaltningsprocess.

Taxeringsrevision, olämpligt tillvägagångssätt vid taxeringsrevision, 77/78: 281; – förfarande vid taxeringsrevision, 77/78: 310; – fråga om taxeringsmyndighet får ta del av läkares patientkort, 76/77: 259; – fråga om handlingar upprättade av bolags internrevisorer skulle hållas tillgängliga för granskning 78/79: 315; – affären Ingmar Bergman, 78/79: 242.

Tillfälligt omhändertagande, omhändertagande enligt 3 § LTO i ett fall av djurplågeri, 77/78: 134; – prövning om omhändertagande enligt 3 § LTO skall bestå och om förutsättningar för frigivning förelegat, 77/78: 133; – ingripande enligt 3 § LTO får ej registreras hos polisen om det avsett ordningsstörande beteende, 78/79: 48; – gripande och överförande till allmänt häkte av den som omhändertagits med stöd av 3 § LTO, 78/79: 58; – registrering hos sociala myndigheter av omhändertaganden av betydelse för körkortsprövning, 79/80: 259; – polisman har tagit fram sitt tjänstevapen vid omhändertagande, 81/82: 100; – se även Äldhem.

Tillrättavisning, fråga om utgångsförbud omfattar även lunchtid och annan tid som ej är fritid, 77/78: 156.

Tillsyn, över fondkommissionärer och banker m. m., 78/79: 399. Jfr Stiftelse. – Se även Berusad, Djur.

Tingsnotarie, prövning av tingsnotaries lämplighet att mottaga förordnande enligt tingsrättsinstruktionen, 80/81: 47.

Tjänstebrev, jfr Handläggning.

Tjänstefel, åtal för. se Tystnadsplikt.

Tjänstetillsättning, fråga om dokumentation av muntliga upplysningar i tjänstetillsättningsärenden, 76/77: 268, 78/79: 366, 80/81: 456; – redovisning inför skolstyrelse av upplysningar i tjänstetillsättningsärende, 80/81: 456; – fråga om hänsynstagande till sökandes alkoholvanor vid bedömning av hans lämplighet, 77/78: 317; – fråga om oriktiga betygsjämförelser i sakkunnigutlåtanden. Tillika fråga om illojal maktanvändning (personföljelse) i tjänstetillsättningsärenden vid universitet (Helmers-

fallet). 78/79: 357; – den omständigheten att en person figurerat i pressen i samband med en terroristrättegång ej godtagbart skäl mot att återanställa henne i telefonväxeln vid ett sjukhus, 78/79: 372; – myndighet får inte låta utfråga sökanden till tjänst om deras politiska uppfattning, 79/80: 459; – fråga om ansökan om tjänst kommit in i rätt tid, 80/81: 446; – underrättelse om tillsättning av tjänst, 77/78: 322, 79/80: 463, 80/81: 446; – dröjsmål med handläggningen av besvärssärende om tillsättning av tidsbegränsad tjänst, 79/80: 465; – handläggning i försvarsdepartementet av ärende angående tillsättning av tjänst, 80/81: 155; – frågor om återkallelse av tjänstetillsättningsbeslut, 80/81: 433, 436, 440; – se även Förvaltningslagen, Jäv.

Tjänstgöringsintyg, utformningen av tjänstgöringsintyg för värnpliktiga, 79/80: 154.

Trafikvakt, skyldighet för trafikvakt att på fråga uppge sitt namn, 77/78: 259.

Tryckfrihet, förbud mot uppsättande av vissa tryckta bilder i logement har ansetts inte strida mot tryckfrihetsförordningen, 78/79: 101; – förbud mot försäljning av skrifter inom marinens skolor och övriga förband, 78/79: 103; – affischering på daghem och barnavårdscentraler, 79/80: 217; – utfrågning vid förundersökning och i rättegång av förläggare om vem som författat en under pseudonym utgiven tryckt skrift, 79/80: 344; – inskränkning i rätten att sprida information inom myndighet, 81/82: 287.

Tull, tillämpningen av 36 § tullagen, 78/79: 528.

Tunnelbana, utrymning av vänthall, 79/80: 94.

Twistemål, svaranden har ej fått tillfälle att svara innan målet avgjordes genom tredskodom, 80/81: 35; – svaranden har ej fått anstånd med att ange grunderna för sitt bestridande, 80/81: 39; – handläggning av bl. a. tvistemål om mindre värden, 80/81: 42; – bristfällig handläggning av mål om parkeringsavgift, 80/81: 47; – information om tid för fullföljd av talan mot dom, 81/82: 45; – vilandeförklaring i indispositivt mål, 81/82: 25; – se även Vårdnad om barn.

Twångsmedel, befogenheten av beslutade tvångsåtgärder mot advokat som misstänkts för brott; fråga om disciplinär påföljd för åklagare och domare, 77/78: 19; – se även Beslag, Husrannsakan, Hämtning, Kroppsvisitation, Kroppsbesiktning.

Tystnadsplikt, yttrande över tystnadspliktskommitténs betänkande "Tystnadsplikt och yttrandefrihet", 76/77: 307; – omfattningen av tystnadsplikten inom socialvårdsområdet, 77/78: 263; – tystnadsplikt i ärende om utseende av kommunal barndagvårdare, 77/78: 275; – ledamot av styrelsen för ett av riksbankens avdelningskontor har obehörigen överlämnat vissa sekretesskyddade handlingar till länsstyrelsen. Åtal för brott mot tystnadsplikt, alternativt tjänstefel, 78/79: 200; – åtal mot ordförande i social centralnämnd för brott mot tystnadsplikt, 79/80: 340; – tystnadsplikt i införselmål, 80/81: 381; – tystnadsplikt och handlingssekretess i hälsovårdsärende rörande djurhållning m. m., 80/81: 473.

Umgångesrätt, se Förvaltningsprocess, Vårdnad om barn.

Undanhållande, se Disciplinmål.

Underrättelse, till anhörig om omhändertagande, 78/79: 68, 80/81: 130; – om beslut i socialhjälpärende, 81/82: 234; – se även Handräckning. Målsägande, Rättsmedicinsk undersökning, Tjänstetillsättning, Utmätning.

Undertryckande av urkund, se Tvångsmedel.

Undervisning, se Personlig integritet.

Ungdomsvårdsskola, otillåten permission för elev som intagits för observation på ungdomsvårdsskola, 79/80: 213; – användningen av specialavdelning för "öppna" elever; även fråga om permission och beräkning av maximal vistelsetid, 79/80: 241; – vägran att ta emot elever som inställts genom polisens försorg, 81/82: 172.

Uppbörd, lokal skattemyndighet har i visst fall jämlikt 75 § uppbördslagen fastställt att arbetsgivare är jämte arbetstagaren betalningsansvarig för visst belopp som bort innehållas av lönen som preliminär skatt. Fråga om arbetstagaren äger besvära sig över beslutet, 76/77: 239, 77/78: 293; – ansökan om jämkning av skatteavdrag på lön bör behandlas skyndsamt. Göres ansökan långt före inkomstårets början kan dock hinder möta häremot, 76/77: 253; – lokal skattemyndighet har meddelat "intermistiskt beslut" i ärende om anstånd med skattebetalning, 78/79: 327; – fråga om skattskyldigs dödsfall kan anses utgöra grund för anstånd med skattebetalning, 79/80: 430; – anstånd med inbetalning av skatt, 81/82: 348; – handläggning av ärende om sådant anstånd, 81/82: 320; – fråga om preliminär taxering och debitering av preliminär B-skatt kan ske efter utgången av löpande inkomstår, 78/79: 328; – oriktiga skattekrav har drabbat enskild på grund av ett flertal felaktigheter från myndigheternas sida. Myndigheterna har visat olämplig attityd mot den skattskyldige, när denne sökt rättelse. Ändring enligt datalagen av felaktig registeruppgift, 79/80: 409; – frågor om debitering och betalning av tilläggs pensionsavgift, 79/80: 449; – handläggning av begäran om debiteringsrättelse i fråga om församlingsskatt, 79/80: 431; – olikartad bedömning av sökandes förmögenhetsförhållanden i ärenden om nedsättning av skatteavdrag på grund av existensminimum, 79/80: 434; – både läns-skatterätten och länsstyrelsen har ansett sig vara förhindrade att pröva besvär i uppbördsåtal, 80/81: 429; – arbetsgivare har ansökt om betalningsföreläggande mot arbetstagare i stället för att återkräva ett skattebelopp i den ordning som stadgas i 76 § uppbördslagen. Kritik av en statlig myndighet för dess handläggning i egenskap av arbetsgivare, 80/81: 431.

Upphandling, dokumentation och kommunicering av muntliga upplysningar i upphandlingsärende, 79/80: 334; – handläggning av upphandlingsärende betr. tidpunkten för anbudsprövningen. övergång från slutet upphandling till förhandlingsupphandling m. m., 81/82: 380.

Uppsägning, se Entledigande.

Utbildning, se Värnpliklig.

Utegångsförbud, se Tillrättavisning.

Utlämning, felaktigt förfarande vid begäran om utlämning, 78/79:55.

Utlämning, avvísning av, 79/80: 135; – polisens inre utlämningskontroll, 81/82: 101; – se även Barnavård, Förundersökning, Rättshjälp.

Utmätning, utmätt gods har sålts på exekutiv auktion trots att överexekutor beslutat om inhibition, 78/79: 230; – underrättelse enligt 59 § utsökningslagen, 78/79: 235, 79/80: 402; – svårtydd underrättelse om sökt utmätning; återvinning i mål om betalningsföreläggande efter utmätning, 81/82: 361; – förutsättningar för pantbrevutmätning, 78/79: 238; – utmätning och kvarstad av belopp påträffat i intagens bostadsrum på kriminalvårdsanstalt, 80/81: 261; – löneutmätning, 80/81: 373; – utmätning hos fel person, 80/81: 375; – hos tredje man, 80/81: 375; – hos omyndig, 80/81: 383; – självrättelse av utmätning, 80/81: 379; – utmätning av fordrans kapitalbelopp har fått vila i avbidan på komplettering betr. räntesatsen; kritik häremot liksom mot kompletteringen och redovisningen av utsökningsmålet, 81/82: 334; – sättet för återlämnande till gäldenär av utmätt gods sedan utmätningen hävts, 81/82: 365; – förutsättningarna för verkställighet av enskild vägsamfällighets debiteringslängd, 81/82: 339; – avskrivning av små belopp i allmänt utsökningsmål, 81/82: 357; – se även Införsel, Utsökningsmål.

Utredning, myndighets utredningsansvar (länsstyrelses handläggning av kilometerskatteärende), 77/78: 310; – se även Barnavård, Brottmål, Kriminalvård, Polismyndighet, Socialhjälp, Taxering.

Utskrivning, se Omsorgsvård, Psykiatrisk vård.

Utskrivningsnämnd, iakttagelser vid inspektion, 80/81: 340, 81/82: 256.

Utsökningsmål, personförväxling i utsökningsmål hos kronofogdemyndighet, 78/79: 236; – kommunikation med borgenär; tillika fråga om inhämtande av yttrande från kronofogde vid besvär över utmätning, 78/79: 237; – dubbla exekutiva åtgärder hos kronofogdemyndighet, 78/79: 239; – talan mot överexekutors beslut vid anstånd med försäljning av fastighet, 78/79: 241; – prioriteringen mellan enskilda och allmänna mål, 81/82: 365.

Val, kritik av informationsbroschyr för invandrare, utarbetad av invandrarverket inför valen 1976, 77/78: 363; – fråga om politiskt parti vid beställning av valsedlar är skyldigt uppge kandidaternas personnummer och om länsstyrelses förfarande då sådan uppgift saknats, 78/79: 442.

Valuta, handläggning hos polis och åklagare av ärende rörande försök till valutasmuggling, 77/78: 64.

Vapenfri tjänst, yttrande över 1973 års vapenfriutrednings betänkande "Rätten till vapenfri tjänst", 77/78:430; – vapenfria tjänstepliktigas tjänstgöring vid Karlstads flygplats, 80/81:216; – motivering av beslut om avslag på ansökan om vapenfri tjänst 80/81:158.

Vapentillstånd, frågor vid omhändertagande av vapen och återkallelse av vapenlicens, 76/77:109.

Vapenvägrare, felaktiga inkallelser och bestraffningar av vapenvägrare, 76/77:122, 77/78:160, 79/80:151; – klagomål mot åtgärder vidtagna av regemente och domstol samt polis- och åklagarmyndigheter för skyndsamt handläggning av mål mot vapenvägrare, 77/78:144; – värnpliktiga vapenvägran bör inte föranleda att den värnpliktige tillfrågas om han tillhör vapenvägrarorganisation eller politisk förening, 76/77:122.

Varusmuggningslagen, fråga om tillämpningen av 19 §; särskilt skyldigheten att föra protokoll och utfärda bevis om kroppsvisitation, 79/80:502.

Verkställighet, se Straffverkställighet.

Videoteknik, användningen av videoteknik i den psykiatriska sjukvården, 79/80:285.

Visitering, frihetsberövads rätt att kontrollera medel som omhändertas vid avvisitering, 78/79:64; – utlämnande av egendom som omhändertagits vid avvisitering, 78/79:65; – visitation på kriminalvårdsanstalt. Samarbeta mellan kriminalvård och polis, 79/80:182; – se även Kroppsvisitation. Kroppsbesiktning. Skolan. Varusmuggningslagen.

Vite, se Fullföljd av talan.

Vittne, **Vittnesförhör**, ordförande i tingsrätt har efter huvudförhandlings slut haft telefonkontakt med vittne som hörts vid förhandlingen, 76/77:107; – vittnesförhör under ed i länsrätt i mål om omhändertagande för samhällsvård; även fråga om vittnen erinrats om innehållet i 36 kap. 3 och 6 §§ RB, 79/80:282.

Vräkning, tillämpningen av regeln i 193 § 2 mom. andra punkten UL om utsträckt anstånd med vräkning, 79/80:396; – se även Polismyndighet.

Vårdare, se Förundersökning.

Vårdnad om barn, tingsrätt har förbjudit vårdnadshavare att föra barnen från Sverige, 81/82:48; – hörande av barn vid tingsrätt i mål om vårdnad och umgängesrätt samt vissa andra handläggningsfrågor, 81/82:25; – utredning i vårdnadsmål när föräldrarna är ense, 81/82:38.

Vägfrikaskatt, myndighet har opåkallat tagit upp frågan om eventuell straffansvar i samband med upplysningar till enskild om innehållet i vissa vägtrafikskatteregler, 79/80:451; – se även Utredning.

Värnpliktig, kompletterande utbildning av värnpliktiga, 80/81:212; motivering av beslut i ärende om anstånd med värnpliktstjänstgöring, 81/

82: 132; – handläggning av ärende om ändrad uttagning för värnpliktsutbildning, 81/82: 138; – värnpliktiga vid kustjägarskolan har skadats i samband med jägarmarsch, 81/82: 144; kommendering av värnpliktig och utövande av bestraffningsrätt i disciplinmål, 81/82: 146; se även Fritid, Hämtning, Läkarevård, Tjänstgöringsintyg.

Yttrandefrihet, militär befattningshavares rätt att lämna upplysningar till massmedierna, 77/78: 267; – rätten för forskare vid Sveriges geologiska undersökning (SGU) att fritt meddela sig med pressen, 79/80: 385; – öppet brev rörande uppmärksammat skatteaffär från taxeringsintendenten i målet (Bergman-affären), 78/79: 242; – presskonferens anordnad av riksskatteverket i Bergman-affären, 78/79: 242.

Åklagare, skyldighet att även taga fram omständigheter som talar till tilltalads förmån, 77/78: 123; – underrättelse till underårigs ställföreträdare om möjligheten att föra skadeståndstalan genom åklagare, 81/82: 99; – se även Förundersökning, Häktad, Strafföreläggande, Utlämnning, Valuta.

Ålderdomshem, se Sjukvård.

Ålidhem, granskning av polisens åtgärder vid demonstrationer m. m. i anledning av skolbygge, 79/80: 64.

Åsiktsfrihet, skyddet för enskilds åsiktsfrihet vid kontroll i ärende om kommunalt bidrag till ungdomsorganisation, 77/78: 386; – uppgift om deltagare har ställts som villkor för kommunalt bidrag till verksamhet, som har bedrivits av politisk ungdomsorganisation, 79/80: 375. Jfr Förhör, Tjänstetillsättning.

Åsiktsregistrering, se Säkerhetspolisen.

Åtal, dröjsmål med väckande av åtal, 77/78: 55.

Återanställning, se Tjänstetillsättning.

Återbetalning, se Expeditionskungörelsen.

Återtagande, se Avbetalningsköp, Konsumentkreditlagen.

Återvinning, se Utmätning.

Ändring av beslut, se Självrättelse, Tjänstetillsättning.

Överförmyndare, rättens inspektion hos överförmyndaren, 79/80: 107; – uttalanden med anknytning till förmynderskapslagstiftningen, 80/81: 20.

Översättning, av handlingar på främmande språk, 78/79: 78.

Övervakningsnämnd, se Kriminalvård.

THE SWEDISH PARLIAMENTARY OMBUDSMEN

Report for the period July 1, 1980 to June 30, 1981

Summary in English

Holders of the office of Parliamentary Ombudsmen during the current period have been Mr Per-Erik Nilsson, Mr Anders Wigelius, Mr Karl-Erik Uhlin (until November 20, 1980), Mr Sigvard Holstad and Mr Tor Sverne (from November 20, 1980).

Mr Nilsson, who is also Administrative Director of the Office, is in charge of matters concerning taxation cases and the execution of judgments. He also deals with matters of principle of political interest, e.g. cases concerning general elections. Mr Wigelius supervises the courts of justice, the public prosecutors, the police and the prisons. Mr Holstad supervises the armed forces and all matters concerning civil administration not supervised by other Ombudsmen. Mr Sverne supervises the field of social welfare, public health, social insurance and education.

During the current period 3571 new cases were registered with the Ombudsmen; 3464 of them were complaints received and 87 were cases initiated by the Ombudsmen themselves on the basis of information contained in newspapers articles, observations made during inspections or on other grounds. The remaining cases related to organizational matters.

It should be noted that the schedule shows cases *completed* during the period, not all complaints *lodged*.

The following are some of cases dealt with by the Ombudsmen.

Schedule of cases initiated by the Ombudsmen and completed during the period July 1, 1980 – June 30, 1981

Activity concerned	Result				Total
	Closed without final criticism	Admonitions or other criticism	Prosecutions or disciplinary proceedings	Proposals to Parliament or the Government	
Courts	3	3			6
Public prosecutors	1	2			3
Police authorities	3	8			11
Armed forces	1	6			7
Prison administration					
Child welfare	2	13			15
Social and medical care	7	5			12
Execution	4	2			6
Taxation	2	11			13
Miscellaneous	3	15			18
Total	26	65			91

Schedule of complaint cases completed during the period July 1, 1980 – June 30, 1981

Actively concerned	Dismissed without investigation	Referred to other agencies or state organs	No criticism after investigation	Admonitions or other criticism	Prosecutions or disciplinary proceedings	Proposals to Parliament or the Government	Total
Courts	112	1	149	27			289
Public prosecutors	26	8	68	9			111
Police	118	7	180	66			371
Armed forces	14		12	13			39
Prison administration	58	14	192	48			312
Child welfare	53	3	143	23			222
Social welfare	18		50	10			78
Care of alcoholics	7		5	3			15
Medical care	90	17	97	19			223
Social insurance	78		72	13			163
Labour market etc.	28		20	4			52
Planning	35		39	12			86
Execution	20		58	24			102
Local government	64		27	3			94
Communications	54	1	45	14			114
Taxation	135	35	154	97	5		426
Education, culture, State Church	46	2	42	12		1	103
Agriculture, environmental management, public health	60	1	52	5			118
Civil service	66	3	35	10			114
Publicity of official documents	31		39	12			82
Miscellaneous	75	1	43	6			125
Complaints outside jurisdiction and complaints of obscure meaning	126						126
Total	1314	93	1522	430	5	1	3365

Hearing of children in family litigation

When a child is under the custody of only one parent, the Swedish Code relating to Parenthood and Guardianship rules that, at the request of the other parent, a court shall transfer the custody to the latter if deemed equitable having regard to the best interests of the child. A parent who does not possess custody of his or her own child may have the right of social intercourse with the child unless special circumstances dictate otherwise. As a rule it is considered to be in a child's interest to maintain contact with the parent who does not possess custody. Against this interest must be weighed the risks that may sometimes be involved for the child from such intercourse.

In a case concerning transfer of custody of two children, eight and ten years of age, from the mother to the father, it occurred that the judge called the two children to a preparatory hearing and questioned them during a period of half an hour. Only the parents' attorneys, but not the parents themselves, were present.

The questioning of the children in the court was brought to the attention of the Ombudsman by a newspaper article, which also reported that both parents considered the procedure unsuitable. The father's attorney as well reported the court's handling of the case in several respects. After investigation the Ombudsman directed criticism against the court and made a statement of the following tenor. To decide what is in the best interests of a child is often a difficult matter of judgment, in which many different factors must be weighed against one another. One important factor is the child's attitude, which has greater significance the older and the more mature the child is. But to discover a child's attitude is a delicate matter. The child may be subjected to influence and may change its mind. A child must not be required to decide between its parents against its will. This may be altogether too much of a strain. There is no formal hindrance to hearing a child at a court of law, but this very rarely happens. The usual practice is to have the necessary investigation carried out by social authorities or child psychiatry experts. The Commission on the Rights of Children, whose report is now being studied at the Ministry of Justice, has expressed its opinion on how a child's attitude can appropriately be discovered. The Commission considers it inappropriate that even older children be heard at a court. The Ombudsman emphasized that hearing of children at a court should occur only in exceptional cases, and hardly ever in the case of children aged 8–10 years. A court must carefully investigate whether hearings can take place without injury to the children. It is not sufficient that, as in this case, the judge had spoken about the matter to the attorneys. Nor, in this case, were there sufficiently strong grounds for the measure. The grounds adduced, namely that it was important to obtain as much information as possible and that a conversation with the children might lead to unanimity of the parents, are untenable. The Ombudsman also pointed out that the court had not recorded what was said at the hearing of the children, and that it was merely a matter of a preparatory proceeding. The results of the hearing could therefore not legally constitute a basis for judgment in the case.

In another, not yet terminated divorce action a court decided that, for the present, the wife should have custody of the children. At the same time it forbade her to let the children leave Sweden. After the matter had been brought to his notice the Ombudsman made an investigation. His pronouncement was that a court cannot restrict a custodian's right to determine the place of residence of his or her child, even if the aim was to guarantee the other parent the right of social intercourse with the child. If one parent, as in this case, might have the intention to emigrate with the child, this should have been taken into account when the court decided who should have custody.

Check-up of aliens by the police while resident in the country

By reason of a complaint by a United States citizen against action taken by the police, Ombudsman Wigelius made the following general statement.

The check-up of aliens by the police, apart from frontier control, has the purpose of supervising that an alien resident in the country has the necessary permit to do so and of ensuring that the question of expulsion be subject to examination should this appear to be necessary.

The general principles for the work of the police as expressed in the Police Instructions must apply also to the present matter. A policeman must, accordingly, act in a manner which inspires confidence and respect. He must be polite, considerate and firm, strive after self-control and avoid what may be regarded as manifestations of churlishness or pettiness. In executing an official duty, furthermore, he may not use severer means than the circumstances require. He should in the first place attempt to put matters right by information and exhortation.

It is of extreme importance that, in checking up on aliens, the police strive clearly to explain the matter concerned in a quiet and considerate way. This is especially important if any misunderstanding may be feared, for language or other reasons, which may be due, for example, to the alien's experience of contact with the police in countries with a different political climate. It must also be realized that checks of aliens may be felt to be especially embarrassing in some cases, e. g. if immigrants who have become Swedish citizens are repeatedly subjected to enquiries concerning passports and the like.

It should be emphasized in this connection that the mere fact that a person's appearance is regarded as foreign cannot be a sufficient reason for stopping him on the street and checking his legitimacy.

The Aliens Act makes it a duty for an alien to show his passport on request by a policeman. But this does not mean that an alien must carry his passport on him. He may, on the other hand, be directed to appear at a police station to show his passport if considered necessary. An alien may not be taken into custody except in the course of a procedure for his expulsion from the realm. For a person to be taken into custody, probable grounds must exist for his expulsion as specified in the Act. Other circumstances must also exist, e. g. a danger of criminal activity or uncertainty concerning an alien's identity. An alien can therefore not be taken into custody solely for the reason that he is not carrying his passport or cannot immediately fetch it. It does not follow automatically that he has no passport or that he lacks a residence permit, which could constitute a reason for his expulsion. Nor can such a situation be a sufficient ground for taking into custody pursuant to § 1 of the Act on Taking Offenders into Temporary Custody. Such action requires that prerequisites for taking into custody are deemed to exist under special legislation, e. g. the Aliens Act.

Police action in connection with the collapse of a bridge

On January 18, 1980, at 1.30 a.m., a vessel sailed in thick fog into the 500 m long, 40 m high Almö bridge between the mainland and the island of Tjörn off the Swedish west coast. Before the approach roads had been blocked, six passenger cars and a lorry plunged into the water. Eight people were killed. In the complaint to the Ombudsman it was questioned whether, owing to incompetence and lack of imagination on the part of the police, they had not been too slow in setting up barriers. From the investigation that was made it appeared that the first reports of the accident received by the police did not state that the bridge had collapsed. Only 20 minutes after the accident did it become clear what had happened. The approach road from the mainland side was blocked off at about the same time by a police patrol. That from the Tjörn side was closed at about 2.20 a.m. by a customs officer who had been put ashore from a coast-guard boat. Part of the criticism directed against the police related to the delay in setting up this road-block. Ombudsman Wigelius' finding, however, was that no policeman involved on the occasion could be blamed for the catastrophic consequences of the collapse of the bridge, but that the police had done a good job under the stressful conditions that prevailed. He also stated that in the prevailing situation there did not appear to have been any real possibility for the police to arrange a road-block in time to limit the extent of the accident.

Collective punishment?

According to a rule in the Swedish Act on Correctional Treatment a person undergoing imprisonment may, in his leisure time, participate in associational or similar activities outside the institution if this may facilitate his rehabilitation in society. At one institution it occurred that the right to all such participation in leisure time activities was withdrawn for all inmates of a department if any of them took the opportunity to abscond. After the matter had been reported to the Ombudsman, he criticized this action and stated that collective punishment is not compatible with Swedish conceptions of justice. If a prisoner takes part as an individual in leisure time activities outside the institution and neglects his duties, that should not prevent other prisoners from participating in such activities. When activities are conducted on a group basis the principle must also be that the right to continued leisure time activities is decided individually. It is another matter that some forms of group activities must be abandoned if they are put to improper use by some prisoners.

Inadequate investigation in case of re-placing of foster-children

When a social welfare authority considers transfer of a child from a foster-home, in which it has been permanently placed, to a new foster-home, this must be preceded by a careful investigation. The aim of such an

investigation shall be to elucidate from all aspects the circumstances that are of significance for judging the matter. If criticism is directed against the foster-parents, they must be notified thereof and be given the opportunity –if they so desire—to reply to the criticism. An examination must also be made of how the transfer of a child would affect its conditions and its development.

By reason of complaints received, Ombudsman Sverne has examined whether a complete investigation had been made in a case concerning transfer of two foster-children from one foster-home to another. The children, who were 7-year-old twins, had lived in the foster-home since the first year of their lives.

The Ombudsman's finding was that the social welfare board which had placed the children in a foster-home had not fulfilled its duty of investigation before deciding to re-place the children in another foster-home. Among other things, the foster-parents had not been notified of nor given the opportunity to comment on the reports directed against them as foster-parents, and on which the board's decision was based. The matter had manifestly not been of so urgent a nature that, on that ground, the board should have made its decision before the foster-parents had been able to comment on the criticism.

The Ombudsman also considered it remarkable that the board had made its re-placement decision without investigating how a change of environment would affect the children. He considered that such an investigation was especially important as the children were comparatively small and at least one of them had a pronounced emotional disorder.

As no complete investigation was made, there was a considerable risk that the decision concerning continued care of the children would not be compatible with their best interests. This appears to the Ombudsman to be particularly unsatisfactory as there is no appeal against re-placing of foster-children.

Delegation of right of decision in case concerning re-placing of foster-children

In a case concerning re-placing of foster-children it was reported in a statement to the Ombudsman from a district social welfare board that the right of decision concerning transfer of foster-children had been delegated to the lowest level.

By reason thereof the Ombudsman stated, *inter alia*, the following: "On the question of delegation of the right of decision concerning transfer I can understand that delegation takes place in cases when transfer occurs in agreement with the foster-parents, biological parents and the child. On the other hand I am very surprised that the board considers it appropriate to delegate to the 'lowest level' the decision concerning transfer when this is opposed to the will of the foster-parents and child. In my opinion such

cases are among the most delicate and problematical that occur in child care. This is particularly so when the child has lived for a long time in the foster-home. Recently I have had several such cases brought to my notice and have found them to be of such a nature that they often require especially qualified judgement."

Day-care centre staff have not been considered to have the right to participate in demonstrations in working hours

A complaint against a social welfare office which had forbidden day-care centre staff to participate during working hours in demonstrations together with the children was rejected by Ombudsman Sverne. He referred to the fact, among others, that the standpoint taken by the office had been the subject of trade union consultation and also of discussion by the Central Board of Social Welfare Services. The Ombudsman adhered also to the statement of the then Minister of Health and Welfare in reply to a question in parliament when the issue of demonstrations at day-care centres was discussed. The Minister had stated that demonstrations for political ends by children, day-care centre staff and parents should not take place within the scope of the regular activities of day nurseries. As reason for that standpoint the Minister stated both that small children usually lack the experience and knowledge required in order to take a stand on different social issues and that it is unacceptable that the staff utilize their position and influence over the children to promote their views on controversial social issues.

Participation of a public servant in a "wildcat strike"

A person lodged a complaint against officials at a county council nursing home who had participated in a "wild strike". The reporter asked the Ombudsman to examine whether the officials had been guilty of malfeasance.

Ombudsman Sverne replied as follows.

In contradistinction to the situation before January 1, 1976, when there were still special regulations governing official responsibility, the participation of a public servant in an illegal strike action cannot now be prosecuted nor occasion a disciplinary penalty. The sanction now available is damages, a sentence which may be imposed by the Labour Court upon demand by the employer. In very serious cases of illegal strike the offender may be given notice or dismissed.

Criticism of conditions in a hospital clinic for chronic invalids

During the period October 1978–January 1979 an 18-year-old youth was engaged on relief work at a hospital clinic for chronic invalids. During that period he poisoned a large number of patients by giving them a detergent which existed in the hospital. Some of the patients died from the poison-

ing. This criminal action continued for more than three months before it was discovered. The culprit was sentenced in August 1979 for murder in eleven cases and attempted murder in sixteen. The court ordered that he be handed over for closed psychiatric care.

These events brought complaints to the Ombudsman from a number of persons, with the request for examination of various conditions at the clinic.

After an extensive investigation Ombudsman Holstad issued a report on the matter. He dealt with the various questions arising in the course of his examination. Thus he investigated whether the hospital had been negligent in its check of the relief worker's suitability when he was taken on for the job. He also considered whether the tuition and superintendence of the youth during his period of employment in the hospital had been adequate. The Ombudsman also went into questions relating to the tasks of the medical staff, the treatment of the poisoned patients, and the keeping of records in the clinic. His examination included also the routines employed for autopsy of the deceased patients and for the issue of referrals for autopsy and of death certificates. He investigated, too, an assertion that – before the cases of poisoning occurred – one patient had been subjected to faulty treatment at the hospital.

The Ombudsman reported, inter alia, that there had been neglect in the superintendence and tuition of the relief worker. He consequently had to carry out tasks for which he was manifestly unfitted.

As regards the staff situation, the Ombudsman found that the senior physician, assistant senior physician and assistant physician appointments were only partially filled. The assistant physician appointments were usually held by young, inexperienced persons. The Ombudsman stated that it was well known that at times there were great difficulties in recruiting physicians at hospitals for chronic invalids. The turnover of physicians at the clinic, as also the large number of physicians undergoing training in the clinic, must be viewed with that fact in mind. But regardless of the situation in that respect, those responsible for the medical services should have ensured that the patients were given proper care under the supervision of sufficiently qualified personnel. The conditions at the clinic for chronic invalids were manifestly such that special measures on the part of the Medical Services Administration were called for.

The Medical Services Board, the body ultimately responsible for these questions, should in the Ombudsman's opinion not escape criticism for its neglect in making a sufficiently thorough investigation of the conditions at the clinic and in taking the action that such an investigation would have shown to be necessary.

The Ombudsman stated that the conditions at the clinic had now appreciably improved. Among other measures, steps had been taken to ensure the availability of qualified physicians.

The Ombudsman did not find reason to suppose that any of those concerned in his examination had, by fault or negligence, been guilty of anything which could warrant prosecution or disciplinary action.

Possibility for a social insurance office to keep secret a medical certificate from a patient

The social insurance offices handle a large number of cases in which the matter at issue is whether compensation shall be paid for reduced working capacity owing to illness. For determining these issues the offices often request medical data from hospitals and other medical establishments. Under the Official Secrets Act which was in force before January 1, 1981, a social insurance office could refuse a person permission to see, for example, a medical record relating to him. The Official Secrets Act which came into force on January 1, 1981, contains no counterpart to these rules. On the other hand it contains rules governing secrecy in the medical services sphere, according to which a patient may be refused permission to see, for example, his own medical record.

Newspaper articles in February 1981 reported a case in which a social insurance office had sent a letter to a patient stating that he had not long to live. The intention had been that the information should be withheld from the patient. Whether the facts are true has not been possible to establish. The report in the newspaper articles raised the question whether rules should not be introduced under which – as before – social insurance offices could under certain circumstances refuse a person permission to see documents relating to him.

Ombudsman Sverne brought up the matter for examination. The National Social Insurance Board, which is the controlling authority for the social insurance offices, in a statement to the Ombudsman, considered that such supplementation of the rules was of extreme urgency. The Ombudsman declared that he was of the same opinion.

The Ombudsman also stated that the new Official Secrets Act contains rules concerning secrecy in the medical services field, among others, for the protection of a person who reports or delivers information about anyone's state of health or other personal circumstances. No rules for the protection of such a person apply to the social insurance offices. The previous Act contained such rules. According to the Ombudsman it is urgent that the new Official Secrets Act be supplemented in this respect as well.

On the duty of a government agency to notify an official's home telephone number

Ombudsman Sverne dealt in one case with the question of principle whether a government agency was obliged, on request, to inform the public of an official's home telephone number.

He stated, to start with, that under the Official Secrets Act the obligation exists, on request, to furnish information from a public document insofar as "there is no impediment by reason of secrecy regulations or out of consideration for the proper progress of the work".

He went on as follows.

"The telephone number of a civil servant is, with certain exceptions, not kept secret by the employer. One can therefore not refuse to furnish information on grounds of official secrecy. Particulars of telephone numbers are, in general, immediately available from a telephone list. It can therefore, in general, not be maintained that an impediment exists "out of consideration for the progress of the work". The duty to submit particulars is, however, dependent on whether the particular exists in a public document. A telephone list can generally not be regarded as a public document. It is a work-paper which is normally thrown away when obsolete. Only if it is kept by the agency for archiving is it to be regarded as a public document. An obligation based on the Official Secrets Act to furnish particulars from a telephone list, therefore, does not exist in my opinion. On the other hand particulars of civil servants' telephone numbers generally exist also in their personal files. The documents in a personal file – with certain exceptions devoid of interest – do constitute public documents. A person wishing to know a civil servant's telephone number can therefore, in ordinary working hours, address himself to the agency's Staff Department and request the information from the civil servant's personal file. This request shall be complied with if the telephone number is indicated in the file and the file is available.

I would add, finally, that for both parties it is generally simplest to furnish requested telephone numbers directly from available telephone lists."

On the duty of a social welfare office to notify a writ-server of the addresses of clients

Ombudsman Sverne dealt in one case with the question of principle whether a social welfare office was obliged to notify the addresses of its clients sought for service of documents.

He stated, to start with, that particulars of clients' personal circumstances may not be furnished, under the Official Secrets Act, unless it is manifest that they can be disclosed without detriment to the individual. From the bills and documents preceding the Official Secrets Act it appears that the term 'personal circumstances' embraces also a person's address; also that the term 'detriment' shall be interpreted from the individual's point of view and therefore that it may embrace legal measures as well.

He went on, summarily, as follows.

"This implies that the social welfare service may not furnish particulars of clients' personal circumstances unless it is quite certain that they can be

disclosed without detriment to the client. The basis for such a decision is in such case the individual's own view as to whether it is to his detriment that the particular be disclosed. When the question arises whether the social welfare service shall furnish an address for service of documents, the decisive point is how the individual client views the matter, i. e. whether or not he considers the furnishing of the particulars will harm him. This, in turn, will generally depend on what the service concerns.

In the light of these remarks I consider that, in principle, the social welfare service cannot furnish addresses for service of documents without knowing the client's own opinion on the matter. Thus particulars may not be furnished without his consent. It should be noted that consent does not require a formal document. A presumed consent based on the social welfare office's knowledge of the client's circumstances, or on other information of such kind that the office can assume that the client himself wishes to receive service, may often suffice.'

Limitations of the right to spread information at an authority

According to chapter 1, § 2. of the Freedom of the Press Act a government agency may not, owing to the content of a written document, impede its spread among the public through any measure that lacks support in the Act. The setting up of a bill on an agency's notice-board may manifestly be a way to bring it to the notice of the public. But it is evident from the very wording of the prescription that the right of dissemination is not unlimited. Certain limitations may thus follow from other rules in the Act. In practice, furthermore, it has been considered that a government agency may prevent the dissemination of a written document on its premises if called for on grounds of order. The provision in chapter 1, § 2. has thus not been considered to prevent an agency either from issuing general regulations, dictated by reasons of order, restricting the use of its notice-boards nor, on such grounds, from taking measures against written documents posted on its notice-boards.

By reason of a complaint received, Ombudsman Holstad has examined the question of the application of this provision. The complaint was that a Director of Medical Services had forbidden the National Association for Social and Mental Health (RSMH) to distribute folders in the hospital and to post bills. Only a minor exception was made.

As ground for his decision the Director referred to rules to be followed in the hospital. These rules state that only internal information from the county council and the hospital may be posted on the notice-boards intended for patients and staff. The reason for these rules appears to be a lack of space.

In view of these rules the Ombudsman did not consider he had reason to criticize the Director for his decision. Nor did the Ombudsman wish to maintain that the rules were in conflict with the provisions of chapter 1,

§ 2. of the Freedom of the Press Act. He questioned nevertheless whether greater space should not be provided for information about the activities of patient associations on the hospital's notice-boards. In the Ombudsman's opinion there might be reason for the hospital management to consider this question.

The taxation and enforcement service, etc.

Some 425 *taxation cases* have been handled during the year. Numerous complaints relate to the assessment boards. Several have also applied to the general property assessment which took place during the year. This assessment is made in principle every fifth year and the values assigned to properties then constitute the basis for, among other purposes, property taxation and succession duty. The valuation norms that have been adopted on this occasion have aroused protests. The fact, too, that for various reasons the assessment work was delayed gave rise to reports to the Ombudsman.

Since 1979 the county tax superintendents have had the supervision over the work of the assessment boards. This has enabled them to investigate and decide upon complaints against the assessment. Ombudsman Nilsson has made use of this possibility of supervision in that, by virtue of § 18 of the Instruction for the Ombudsmen, he has handed over some 35 reports to the county tax superintendents for investigation and decision. This has been done in the relatively simple cases in which the Ombudsman has made clear his standpoint, mainly in the present instances, but also in earlier published reports.

Some of the conclusions reached in the taxation field have related to people in a socially difficult situation. In several such cases the taxation authorities have been criticized by the Ombudsman for having acted with altogether too little imagination and flexibility and without taking the initiative which the circumstances should have given rise to. Two examples may illustrate this.

A woman declared her main income during the year to have come from social insurance (which usually implies sick pay). She also reported a low income from work. This was found to have been about kr 2000 too low. She was charged with an additional tax for the unreported amount. The Ombudsman contacted the social insurance office and learnt that the woman had been on the sick-list for a lengthy period and had now applied for an early retirement pension owing to mental insufficiency. Ombudsman Nilsson considered that the tax authority should itself have checked up on this point *before* deciding on the additional tax since in cases of sickness of this kind no additional tax shall be imposed.

In another case a social medical officer reported that one of his female patients had lived throughout the year on social assistance. Such social assistance pay is not taxable. She should therefore not pay tax. She

submitted no income tax return of her own accord, nor when the taxation board asked her to do so. The board decided to assess her on an estimated amount, so that she was forced to pay tax arrears. Ombudsman Nilsson criticized the taxation board for failing to make any enquiries to other authorities in the attempt to gain a better knowledge of the facts before making its decision.

When, through her social medical officer, the woman later applied to the local tax authority for respite in payment of the tax, her application was registered as *two* separate cases, as two reasons had been given for respite. The two cases were handled by two separate persons. In the "one" case the application was refused, in the "other" it was granted. Ombudsman Nilsson expressed criticism of the local tax authority which failed to couple the two cases together, which had become two through the authority's own action.

Failures of contact between public authorities and private individuals have again occurred during the year, also outside the taxation system. In some cases national registration particulars have been altered on unsubstantiated assumptions and "gossip" without first obtaining a statement from the individual.

The enforcement services in the larger counties have now gone over to computerized recording of debts. Several cases relate to errors that have occurred when data have been entered in the system. In one case a new employee recorded a person's tax debt wrongly. Only after five telephone calls and two personal visits was the fault corrected. The debt was not to be paid until the assessment decision had been examined by a court, but the enforcement service nevertheless made preparations to distrain the person's house property. Ombudsman Nilsson was critical towards several authorities for their unwillingness to investigate whether an error had been committed and, when discovered, to ensure that the matter was put right as quickly as possible.

In conclusion it may be added that, on some journeys of inspection, Ombudsman Nilsson has arranged "open house" receptions for the public. Through advertisements, posters and local radio the public have been informed of the Ombudsman's "open house". These receptions have met with a very great interest and – it may be said, even if no evaluation of them has yet been made – have filled a need. The intention is to continue on these lines and to gather further experience in order to see how such a procedure can best be conducted so as to be of the greatest possible benefit.

On the right to propagate political information to pupils during school-hours

Ombudsman Holstad had to decide on the extent to which a political youth association had the right to deliver political information to pupils during school-hours.

The Ombudsman called attention to the recommendations of the National Board of Education to local education authorities, etc., which state that youth associations may be engaged in the teaching of a school's orientation subjects in order to contribute to factual and all-round information, to promote political debate among the pupils, and to stimulate them to engagement in political work. Since a large number of pupils at upper secondary school are entitled to vote, it is important, according to the recommendations, that the contact between pupils and the political youth associations should be activated more than previously and that the means for the youth associations to participate in the work of schools be improved.

The recommendations of the National Board of Education relate primarily to the political youth associations of the parties represented in parliament, in the school's county council or local council. Other political associations as well should be offered the opportunity to participate. The decision rests with the school board in consultation with the staff and pupils concerned.

In his report the Ombudsman recalled the constitutional requirements of factuality and impartiality, and that the comprehensive school curricula also stress this requirement. But this does not mean that any single group or association has an independent right to impart political information to pupils during school-hours. According to Holstad it must be a matter for the school management to decide what scope exists to allow different political associations to participate in the teaching. Within this framework, however, the school management must take a neutral party-political stand.

The Ombudsman stated, too, that the youth associations to which the recommendations primarily refer should always be invited to participate. The participation of other associations must depend on what the school management, after consultation with the staff and pupils concerned, deems appropriate. Particular attention, according to Holstad, must be paid to the pupils' desires, for instance for information prior to a school election. The school management should as far as possible meet the pupils' desire for information from any one or more political organizations. It is important that consultation with the pupils and the staff concerned takes place in such a form that the pupils' points of view really find expression and can be considered when deciding on such matters.